ทฤษฎี

สังคมและการเมือง

Social and Political Theory

วินัย ผลเจริญ

วิทยาลัยการเมืองการปกครอง

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

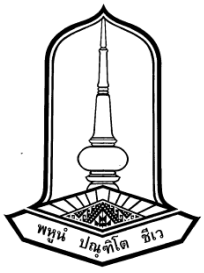

เอกสารประกอบการสอน

วิชาทฤษฎีสังคมและการเมือง

ดร. วินัย ผลเจริญ

สาขาวิชารัฐศาสตร์

วิทยาลัยการเมืองการปกครอง

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คำนำ

E-book ฉบับนี้ มาจากเอกสารประกอบการสอนวิชาทฤษฎีสังคมและการเมืองที่ผู้เขียนจัดทำขึ้นในช่วง พ.ศ. 2554-2556 เพื่อใช้เป็นส่วนหนึ่งในการยื่นขอตำแหน่งทางวิชาการระดับผู้ช่วยศาสตราจารย์ใน พ.ศ. 2556 ตอนที่ผู้เขียนเริ่มจัดทำนั้น วิชาที่ผู้เขียนเลือกมาเพื่อเขียนเอกสารประกอบการสอนเป็นวิชาที่ชื่อว่า “ทฤษฎีการเมืองและสังคม” ของหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต (การเมืองการปกครอง) พ.ศ. 2548 แต่เมื่อถึง พ.ศ. 2556 ซึ่งเป็นปีที่ยื่นขอตำแหน่งนั้น ผู้สอนได้สอนวิชานี้ในหลักสูตรใหม่ตอนนั้นคือหลักสูตร พ.ศ. 2554 ด้วย ซึ่งในหลักสูตรหลังนี้ได้เปลี่ยนชื่อวิชาเป็น “ทฤษฎีสังคมและการเมือง” โดยที่ชื่อวิชาในภาษาอังกฤษของหลักสูตรทั้งสองข้างต้นคือ “Social and Political Theory” เหมือนกัน นอกจากนี้ คำอธิบายรายวิชาของวิชานี้ในหลักสูตรทั้งสองยังเหมือนกันอีกด้วย

เมื่อจัดทำเอกสารฉบับนี้เสร็จใน พ.ศ. 2556 ซึ่งเป็นปีแรกที่ผู้เขียนเริ่มสอนวิชานี้ในหลักสูตร พ.ศ. 2554 ผู้เขียนก็ไม่ได้เปลี่ยนคำที่เรียกชื่อวิชานี้ที่เขียนไว้ในบทที่ 1 ซึ่งเป็นบทนำที่อธิบายขอบข่ายของเนื้อหาวิชา เพราะต้องสอนทั้งวิชาของหลักสูตรเดิมและหลักสูตรใหม่ตอนนั้นควบคู่กัน

ปัจจุบัน วิชาทฤษฎีสังคมและการเมืองที่ผู้เขียนสอนอยู่ในหลักสูตร พ.ศ. 2559 คำอธิบายรายวิชานี้ก็ยังเหมือนกับคำอธิบายรายวิชาที่มีอยู่ในสองหลักสูตรแรก และยังมีนิสิตจำนวนมากที่ต้องเรียนวิชานี้ เพราะเป็นวิชาเอกที่นิสิตสาขาวิชารัฐศาสตร์ เอกการเมืองการปกครองทุกคนจะต้องเรียน การจัดทำเอกสารประกอบการสอนวิชานี้ให้เป็น E-Book จึงน่าจะช่วยให้นิสิตเข้าถึงเนื้อหาวิชานี้ได้สะดวกและประหยัด อีกทั้งน่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจทั่วไปด้วย

ศัพท์เฉพาะต่างๆ เช่นชื่อบุคคลและชื่อสถานที่ ผู้เขียนยังคงรักษาไว้ตามเดิมที่มีอยู่ในเอกสารประกอบการสอนที่ทำเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2556 แม้ต่อมาจะเห็นว่าควรแก้ไขบางคำก็ตาม ก็ไม่ได้แก้ไขเลย และไม่ได้ปรับปรุงหรือเพิ่มเติมเนื้อหา ในการจัดทำเป็น E-book ครั้งนี้ มีการแก้ไขเฉพาะเรื่องของการแก้คำผิดเท่านั้น

ในการถอดคำออกเสียงชื่อเฉพาะภาษาต่างประเทศออกมาเป็นตัวอักษรไทย ผู้เขียนได้ใช้ตามหลักเกณฑ์การเขียนคำทับศัพท์ของราชบัณฑิตยสถานเป็นหลัก เช่นในกรณีของ “Karl Marx” ราชบัณฑิตยสถานได้กำหนดให้เขียนชื่อว่า “มากซ์” ไม่ใช่ “มาร์กซ์” แต่ถ้าเป็นแนวคิดหรือลัทธิ “Marxism” ให้ใช้คำว่า “มาร์กซิสต์” ผู้เขียนก็ยึดถือตามนี้ แต่ในบางกรณีก็ใช้ตามความนิยม และบางกรณีก็ตรวจสอบวิธีออกเสียงจากเว็บไซต์ที่ฟังเสียงได้ ซึ่งพยายามถอดให้ใกล้เคียงกับสำเนียงในภาษานั้นเท่าที่จะทำได้ อย่างเช่น “Levi-Strauss” ก็จะถอดเป็นคำไทยว่า “เลวี-สโตรส” เพื่อให้ใกล้เคียงกับสำเนียงในภาษาฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้มีความยุ่งยากและซับซ้อนมาก จึงอาจมีความผิดพลาดหรือลักลั่นอยู่บ้างพอสมควร

สำหรับชื่อทฤษฎี ถ้ามีศัพท์บัญญัติอยู่แล้ว ผู้เขียนก็จะเลือกใช้ตามศัพท์บัญญัติที่มีอยู่ ถ้าไม่มีหรือมีผู้บัญญัติไว้ แต่ผู้เขียนไม่เห็นด้วย ผู้เขียนก็ได้ลองเสนอศัพท์ใหม่ขึ้นมาใช้ให้แวดวงวิชาการได้พิจารณา เช่นคำว่า “Ethnomethodology” ซึ่งราชบัณฑิตยสถานยังไม่ได้มีการบัญญัติศัพท์ไว้ แต่นักวิชาการไทยได้ใช้คำว่า “มานุษยวิธี” และ “ชาติพันธุ์วิธีวิทยา” ผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับทั้งสองคำนี้จึงเสนอศัพท์ใหม่ว่า “มนุษยวิธีวิทยา” โดยมีเหตุผลดังที่ได้กล่าวไว้ในเนื้อหาของทฤษฎีนี้แล้ว

ในส่วนของการอ้างอิงนั้น ผู้เขียนใช้รูปแบบการอ้างอิงตามข้อกำหนดของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งได้ตีพิมพ์ “คู่มือการเขียนวิทยานิพนธ์” ออกเผยแพร่ และมีการเผยแพร่ไว้ในเว็บไซต์ของบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาสารคามด้วย

ในแง่เนื้อหา ผู้อ่านคงพบว่าผู้เขียนพึ่งพาเอกสารทุติยภูมิมากกว่าเอกสารปฐมภูมิที่เป็นงานเขียนของนักคิด/นักทฤษฎีผู้เป็นเจ้าของความคิด/ทฤษฎีนั้นๆ ที่เป็นเช่นนี้ก็ด้วยเหตุผลสำคัญสองประการ คือ ประการแรกเป็นเหตุผลการเข้าถึงเอกสารปฐมภูมิที่ขณะนั้นผู้เขียนเข้าถึงได้ไม่มากนัก แต่ประการที่สองซึ่งสำคัญกว่าก็คือเงื่อนไขด้านเวลา ผู้เขียนเห็นว่าถ้าต้องอ่านทำความเข้าใจเองจากเอกสารปฐมภูมิเป็นหลัก ก็จะทำให้ใช้เวลามากเกินไป แน่นอนว่าถ้าจะให้เป็น “ตำรา” ที่มีคุณภาพสูง ก็ควรทุ่มเทเวลาให้มากขึ้นอีกเพื่อเขียนออกมาให้ดีที่สุด แต่นี่เป็นเพียงเอกสารประกอบการสอน

ผู้เขียนขอขอบคุณรองศาสตราจารย์สีดา สอนศรี อดีตคณบดีวิทยาลัยการเมืองการปกครอง ที่ได้สนับสนุนให้ผู้เขียนได้จัดทำเอกสารประกอบการสอน กระตุ้นและส่งเสริมการขอตำแหน่งทางวิชาการ และช่วยเหลืออีกหลายอย่าง ขณะที่ท่านเป็นคณบดี ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์เชิงชาญ จงสมชัย คณบดีวิทยาลัยการเมืองการปกครอง ที่ได้ส่งเสริมให้มีการจัดทำ E-book และช่วยเหลือด้านต่างๆ ขอขอบคุณคุณจันทร์สุดา การดี นักประชาสัมพันธ์ปฏิบัติการ ที่ได้ออกแบบปกของเอกสารประกอบการสอนให้เมื่อ พ.ศ. 2556 และขอขอบคุณคุณปภาดา รัตนตระกูล นักเอกสารสนเทศปฏิบัติการ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดวิทยาลัยการเมืองการปกครอง ที่ได้จัดทำเอกสารประกอบการสอนให้เป็น E-book ฉบับนี้

ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่า E-book ฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อนิสิตที่เรียนวิชานี้และผู้สนใจทางด้านทฤษฎีการเมืองและสังคมโดยทั่วไปไม่มากก็น้อย และถ้านิสิตหรือผู้อ่านทั่วไปมองเห็นข้อผิดพลาดหรือบกพร่องที่มีอยู่ในเอกสาร ผู้เขียนก็ยินดีอย่างยิ่งที่จะน้อมรับคำชี้แนะเพื่อปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วินัย ผลเจริญ
วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

สารบัญ

บทที่ หน้า

1 บทนำ..... 1

1.1 คำอธิบายรายวิชาในหลักสูตร..... 2

1.2 ปรัชญาและทฤษฎี..... 3

1.3 ปรัชญาการเมืองและทฤษฎีการเมือง..... 7

1.4 ทฤษฎีการเมือง ทฤษฎีสังคม และทฤษฎีสังคมและการเมือง..... 8

1.5 แนวทางในการสอน/เรียนทฤษฎีการเมืองและสังคม..... 10

1.6 ประเภทของทฤษฎีการเมืองและสังคม..... 10

1.7 โครงสร้างของเอกสารประกอบการสอน..... 11

2 พัฒนาการของทฤษฎีทางการเมืองและสังคม จากยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการจนถึงยุคสว่าง 13

2.1 ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ..... 14

2.2 ยุคปฏิรูปศาสนา..... 19

2.3 ยุคปฏิวัติวิทยาศาสตร์..... 23

2.4 ยุคสว่าง..... 28

3 การเกิดขึ้นของสังคมวิทยา : ทฤษฎีสังคมของนักสังคมวิทยาคลาสสิก..... 35

3.1 ออกุสต์ ค็องต์..... 36

3.2 คาร์ล มากซ์..... 40

3.3 เอมิล เดอร์ไคม์..... 43

3.4 แม็กซ์ เวเบอร์..... 51

4 ทฤษฎีหน้าที่นิยม และทฤษฎีความขัดแย้ง..... 60

4.1 ทฤษฎีหน้าที่นิยม : ภาพรวม..... 61

4.2 ทฤษฎีหน้าที่นิยมของทาลค็อตต์ พาร์สันส์..... 65

4.3 ทฤษฎีหน้าที่นิยมของโรเบิร์ต เมอร์ตัน..... 72

4.4 ทฤษฎีความขัดแย้งของราล์ฟ ดาห์เรนดอร์ฟ 77

5 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ ปรากฏการณ์วิทยา และมนุษยวิธีวิทยา..... 84

5.1 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ : มี้ด และบลูเมอร์..... 85

5.2 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ : กอฟฟ์แมน..... 97

บทที่ หน้า

5.3 ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา..... 102
5.4 ทฤษฎีมนุษยวิธีวิทยา..... 108
6 ทฤษฎีวิพากษ์..... 114
6.1 ทฤษฎีวิพากษ์สำนักแฟรงเฟิร์ต : ภาพรวม..... 115
6.2 ประวัติและแนวคิดฮอร์ไคเมอร์และอดอร์โน..... 121
6.3 ประวัติและแนวคิดของมาร์คูสและเบ็นจามิน..... 127
6.4 ประวัติและแนวคิดของฮาเบอร์มาส..... 132
7 ทฤษฎีบูรณาการร่วมสมัย..... 142
7.1 ทฤษฎีโครงสร้างการกระทำสัมพันธ์ของแอนโธนี กิดเดนส์..... 143
7.1 ทฤษฎีว่าด้วยฮาบิทัสและฟิลด์ของปีแอร์ บูร์ดิเยอ..... 154
8 ทฤษฎีว่าด้วยสภาวะสมัยใหม่และสภาวะหลังสมัยใหม่..... 170
8.1 แนวคิดของกิดเดนส์..... 172
8.2 ประวัติและแนวคิดของเบ็ค..... 180
8.3 ประวัติและแนวคิดของริตเซอร์..... 184
8.4 ประวัติและแนวคิดของเบามัน..... 187
8.5 แนวคิดของฮาเบอร์มาส..... 191
8.6 ประวัติและแนวคิดของฮาร์วีย์..... 195
9 โครงสร้างนิยมและสัญวิทยา..... 200
9.1 ทฤษฎีโครงสร้างนิยมและสัญวิทยา : ภาพรวม..... 201
9.2 ประวัติและแนวคิดของเพิร์ซ..... 204
9.3 ประวัติและแนวคิดของโซซูร์..... 207
9.4 ประวัติและแนวคิดของเลวี-สโตรส..... 211
9.5 ประวัติและแนวคิดของบาร์ธ..... 215
10 หลังสมัยใหม่นิยม หลังโครงสร้างนิยม และหลังอาณานิคมนิยม..... 223
10.1 ภาพรวมเกี่ยวกับความสัมพันธ์กันของทั้งสามทฤษฎี..... 224
10.2 หลังสมัยใหม่นิยม : เลียวทาด์และโบดริยาด์..... 229
10.3 หลังโครงสร้างนิยม : ฟูโกต์และแดร์ริดา..... 234
10.4 หลังอาณานิคมนิยม : ซาอิดและสปีวัก..... 243

บทที่ หน้า

11 เสรีนิยม..... 256
11.1 ภาพรวม..... 257
11.2 เสรีนิยมคลาสสิก..... 266
11.3 เสรีนิยมสมัยใหม่..... 272
11.4 เสรีนิยมใหม่..... 280
12 สังคมนิยม.....288
12.1 ภาพรวม..... 289
12.2 สังคมนิยมยูโทเปีย..... 296
12.3 สังคมนิยมมาร์กซิสต์ของมากซ์..... 303
12.4 สังคมนิยมยุคหลังมากซ์..... 312
บรรณานุกรม..... 320

บทที่ 1
บทนำ

หัวข้อ

1.1 คำอธิบายรายวิชาในหลักสูตร

1.2 ปรัชญาและทฤษฎี

1.3 ปรัชญาการเมืองและทฤษฎีการเมือง

1.4 ทฤษฎีการเมือง ทฤษฎีสังคม และทฤษฎีการเมืองและสังคม

1.5 แนวทางในการสอน/เรียนทฤษฎีการเมืองและสังคม

1.6 ประเภทของทฤษฎีการเมืองและสังคม

1.7 โครงสร้างของเอกสารประกอบการสอน

แนวคิด

1. ปรัชญาตามรากศัพท์หมายถึงความรักในความรู้ ส่วนทฤษฎีตามรากศัพท์หมายถึงการมองดูหรือการเห็น แต่ความหมายของสองคำนี้คล้ายคลึงกันในแง่ที่ว่าเป็นกิจกรรมของมนุษย์ที่พยายามจะเข้าใจความจริง แสวงหาความรู้เพื่อเข้าถึงความจริงของสิ่งต่างๆ
2. ทฤษฎีนั้นมีทั้งทฤษฎีทางปรัชญาและทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ ทฤษฎีทางปรัชญาก็คือปรัชญานั่นเอง เป็นเรื่องของการคาดการณ์ความจริง เป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องตรวจสอบความถูกต้องด้วยวิธีการเชิงประจักษ์ แต่ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์นั้นจะต้องสามารถตรวจสอบได้ด้วยวิธีการเชิงประจักษ์
3. ปรัชญาการเมืองคือความพยายามที่จะรู้ให้ถ่องแท้ทั้งธรรมชาติของสิ่งที่เป็นการเมืองและระเบียบทางการเมืองที่ดี ส่วนทฤษฎีการเมืองมีทั้งส่วนที่มีความหมายเหมือนกับปรัชญาการเมืองและส่วนที่มีความหมายแตกต่างจากปรัชญาการเมือง สำหรับส่วนที่แตกต่างนั้นก็คือทฤษฎีการเมืองเชิงประจักษ์ที่เป็นโมเดลหรือตัวแบบในการอธิบายการเมือง
4. ทฤษฎีการเมืองและสังคมที่ใช้ในวิชานี้ไม่ใช่ทฤษฎีเชิงประจักษ์ที่ตรวจสอบความถูกต้องได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ แต่เป็นทฤษฎีในเชิงบรรทัดฐานที่มีความหมายเหมือนกับปรัชญาการเมืองและสังคม ในวิชานี้เน้นที่ทฤษฎีสังคมวิทยาและอุดมการณ์ทางการเมือง

วัตถุประสงค์

1. นิสิตสามารถบอกได้ว่าปรัชญาและทฤษฎีมีความหมายคล้ายคลึงและแตกต่างกันอย่างไร
2. นิสิตสามารถระบุความแตกต่างระหว่างทฤษฎีทางปรัชญาและทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ พร้อมทั้งยกตัวอย่างทฤษฎีทั้งสองประเภทได้
3. นิสิตสามารถอธิบายความหมายของปรัชญาการเมืองและทฤษฎีการเมือง พร้อมทั้งระบุความแตกต่างและความคล้ายคลึงระหว่างปรัชญาการเมืองกับทฤษฎีการเมืองได้
4. นิสิตสามารถอธิบายความแตกต่างและคล้ายคลึงกันระหว่างทฤษฎีการเมืองกับทฤษฎีสังคม พร้อมทั้งจำแนกประเภทของทฤษฎีการเมืองและสังคมประเภทต่างๆ ได้

เนื้อหาในบทนี้เป็นภาพรวมของรายวิชาทฤษฎีการเมืองและสังคม เป็นการกล่าวถึงประเด็นต่างๆ ที่ชี้ให้เห็นขอบข่ายของเนื้อหาในรายวิชานี้ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากรายวิชาปรัชญาการเมือง ประเด็นที่ต้องคิดพิจารณาซึ่งเกี่ยวข้องกับความหมายของคำสำคัญที่ปรากฏอยู่ในคำอธิบายรายวิชา และประเด็นซึ่งเป็นโครงสร้างของเอกสารประกอบการสอนฉบับนี้ ดังต่อไปนี้

1.1 คำอธิบายรายวิชาในหลักสูตร

รายวิชาทฤษฎีการเมืองและสังคมเป็นรายวิชาที่อยู่ในหมวดวิชาเอกบังคับของหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาการเมืองการปกครอง นิสิตที่จะลงทะเบียนเรียนรายวิชานี้ได้จะต้องได้ลงทะเบียนเรียนและสอบผ่านรายวิชาปรัชญาการเมืองมาแล้ว รายวิชาปรัชญาการเมืองมีคำอธิบายรายวิชาที่อยู่ในหลักสูตรว่า “แนวความคิดของตะวันตกตั้งแต่ยุคโบราณจนถึงปัจจุบัน แนวคิดที่สำคัญๆ เกี่ยวกับอำนาจอธิปไตย สัญญาประชาคม เสรีนิยม และสังคมนิยม ปรัชญาการเมืองของตะวันออก เพื่อเป็นแนวทางในการอธิบายถึงปัญหาทั้งหลายที่เกิดขึ้นในระบบการเมืองต่างๆ ในยุคปัจจุบัน” (กองทะเบียนและประมวลผล มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2553 : 17) ขณะที่รายวิชาทฤษฎีการเมืองและสังคมนั้นมีคำอธิบายรายวิชาว่า “ปรัชญาว่าด้วยสังคมและการเมืองของนักคิด และสำนักศึกษาต่างๆ และการใช้แนวความคิดเหล่านั้นในการศึกษาวิเคราะห์และทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ทางการเมืองและสังคม ตลอดจนอิทธิพลของแนวความคิดต่างๆ ที่มีผลต่อการเมืองในทางปฏิบัติ” (กองทะเบียนและประมวลผล มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2553 : 19)

ถ้าพิจารณาตามคำอธิบายรายวิชาข้างต้น จะเห็นได้ว่ารายวิชาปรัชญาการเมืองและรายวิชาทฤษฎีการเมืองและสังคมนั้นได้กำหนดให้เรียนเนื้อหาที่คล้ายคลึงกันมาก คำที่ใช้ในคำอธิบายรายวิชาของทั้งสองรายวิชานี้ เช่น “แนวความคิด” “แนวคิด” “ปรัชญา” ดูเหมือนจะมีความหมายที่แทนกันได้ แต่ประเด็นที่แตกต่างกันที่พอสังเกตได้ก็คือ 1) รายวิชาปรัชญาการเมืองนั้นเน้นแนวความคิดตะวันตก

ตั้งแต่ยุคโบราณเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ขณะที่รายวิชาทฤษฎีการเมืองและสังคมไม่ได้กำหนดว่าต้องเป็นแนวความคิดตะวันตก และไม่ได้ระบุช่วงเวลาดังกล่าวเอาไว้ 2) รายวิชาปรัชญาการเมืองได้กำหนดให้สอน/เรียนประเด็นสำคัญของ “แนวความคิดตะวันตก” คือ “อำนาจอธิปไตย” “สัญญาประชาคม” “เสรีนิยม” และ “สังคมนิยม” แต่รายวิชาทฤษฎีการเมืองและสังคมไม่ได้กำหนดประเด็นสำคัญของแนวความคิดเอาไว้ หากแต่เสนอให้สอน/เรียนปรัชญาว่าด้วยสังคมและการเมืองของ “นักคิด” และ “สำนักศึกษา” ต่างๆ 3) รายวิชาปรัชญาการเมืองกำหนดให้สอน/เรียนปรัชญาการเมืองของตะวันออกด้วย แต่รายวิชาทฤษฎีการเมืองและสังคมไม่ได้กำหนดเรื่องนี้เอาไว้ และ 4) ประเด็นที่ทั้งสองรายวิชากำหนดไว้คล้ายคลึงกันคือการให้นำเอาปรัชญาหรือแนวคิดต่างๆ เหล่านั้นมาประยุกต์ใช้เพื่ออธิบาย/ทำความเข้าใจ “ระบบการเมือง” หรือ “ปรากฏการณ์ทางการเมืองและสังคม” ซึ่งแสดงให้เห็นพลังในการอธิบายของปรัชญาหรือแนวคิดเหล่านั้น หรือเป็น “พลังทางทฤษฎี” สำหรับรายวิชาทฤษฎีการเมืองและสังคมนั้นไม่ได้ต้องการให้เราพิจารณาแต่พลังทางทฤษฎีเท่านั้น หากแต่ยังต้องการให้เรามองเห็น “พลังภาคปฏิบัติ” ของแนวคิดหรือปรัชญาเหล่านั้นด้วย กล่าวคือต้องการให้เราทราบว่าแนวคิดหรือปรัชญานั้นๆ ได้มีส่วนก่อร่างสร้างตัว “การเมือง” ได้อย่างไรบ้าง

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าพิจารณาก็คือ ถ้าหากว่า “ปรัชญา” และ “ทฤษฎี” ที่มีอยู่ในคำอธิบายรายวิชาทั้งสองเป็นสิ่งที่แทนกันได้ สิ่งที่แตกต่างกันระหว่างสองรายวิชานี้ก็คือคำว่า “การเมือง” ในรายวิชาแรก และคำว่า “การเมืองและสังคม” ในรายวิชาหลัง ถ้า “ปรัชญาการเมือง” ไม่ครอบคลุมไปถึง “ทฤษฎีสังคม” รายวิชาทฤษฎีการเมืองและสังคมก็จำเป็นต้องพิจารณา “ทฤษฎีสังคม” เพื่อกำหนดเนื้อหาที่เหมาะสมของรายวิชาทฤษฎีการเมืองและสังคมด้วยต่อไป

1.2 ปรัชญาและทฤษฎี

คำว่า “ปรัชญา” เป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤต ตรงกับคำภาษาบาลีว่า “ปัญญา” ซึ่งแปลว่าความรู้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายคำว่าปรัชญาไว้ว่า “วิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง” (ราชบัณฑิตยสถาน. 2542 : เว็บไซต์) ส่วนคำว่า “ทฤษฎี” ก็เป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤตเช่นเดียวกัน ตรงกับภาษาบาลีว่า “ทิฏฐิ” ซึ่งแปลว่าความเห็น ความหมายที่ปรากฏอยู่ในพจนานุกรมดังกล่าวก็คือ “ความเห็น; การเห็น, การเห็นด้วยใจ; ลักษณะที่คาดคิดเอาตามหลักวิชา เพื่อเสริมเหตุผลและรากฐานให้แก่ปรากฏการณ์หรือข้อมูลในภาคปฏิบัติ ซึ่งเกิดขึ้นมาอย่างมีระเบียบ” (ราชบัณฑิตยสถาน. 2542 : เว็บไซต์)

เมื่อพิจารณาจากคำนิยามที่มีอยู่ในพจนานุกรมข้างต้น จะเห็นว่าคำว่าทฤษฎีนั้นสื่อความหมายไปในแง่ที่อาจตีความได้ว่าทฤษฎีเป็นเพียงส่วนหนึ่งของปรัชญา เพราะทฤษฎีเป็นเพียงความเห็นซึ่งอาจยังไม่ใช่ความรู้และความจริง และทฤษฎีก็เป็นเพียง “ลักษณะที่คาดคิดเอาตามหลักวิชา” แต่ก็ยัง

ไม่ใช่ “วิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง” การมองปรัชญาดังกล่าวข้างต้นนี้ทำให้ดูเหมือนว่าสถานะของปรัชญานั้นอยู่เหนือทฤษฎี คือมีความจริงแท้แน่นอนยิ่งกว่าทฤษฎี

ลองมาพิจารณาความหมายของคำทั้งสองในภาษาอังกฤษบ้าง คำว่า “ปรัชญา” มาจากภาษาอังกฤษว่า “Philosophy” โซโลมอน (Solomon. 2005 : 1775-1776) ได้กล่าวถึงความหมายของคำนี้เอาไว้ว่าปรัชญาเป็นศิลปะชั้นสูงว่าด้วยการคิดซึ่งคิดอย่างรอบคอบระมัดระวัง คิดอย่างต่อเนื่องจริงจัง เกี่ยวกับคำถามสำคัญๆ ของชีวิต เช่นคำถามที่ว่าความหมายของชีวิตคืออะไร หรือชีวิตที่ดีควรดำรงอยู่อย่างไร โซโลมอนกล่าวอ้างคำพูดที่อริสโตเติล (Aristotle : 384-322 ปี ก่อน ค.ศ.) เคยกล่าวไว้ว่าปรัชญาเป็นเรื่องของการมองตัวเราเองและโลกรอบตัวเราด้วยความฉงนสนเท่ห์ หรือกระหายใคร่รู้ทั้งธรรมชาติและวิธีที่เรามองและพูดถึงธรรมชาติ รวมทั้งวิธีที่เราคิดและพูดถึงตัวเราเองด้วย

คำว่า “Philosophy” มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก กล่าวกันว่าในสมัยกรีกโบราณนั้นมีคนตั้งคำถามต่อพิธากอรัส (Pythagoras : 580-500 ปี ก่อน ค.ศ.) ว่าเขาฉลาดหรือไม่ พิธากอรัสตอบอย่างอ่อนน้อมถ่อมตัวว่าเขาไม่ฉลาดหรอก แต่เขาเป็นคนที่รักความรู้ ดังนั้น คำว่า “รัก” (philein) และคำว่า “ความรู้” (sophia) จึงมารวมอยู่ในคำว่า “ปรัชญา” ซึ่งแปลว่า “ความรักในความรู้” (philosophia : φιλοσοφία) โซโลมอนเห็นว่าผู้ที่ทำให้เราเข้าใจธรรมชาติของปรัชญาได้ดีน่าจะเป็นโสเกรตีส (Socrates : 469-399 ปี ก่อน ค.ศ.) ซึ่งกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าปรัชญานั้นเป็นเรื่องของความรักในการถกเถียงหาเหตุผล (Solomon. 2005 : 1776)

เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ (Bertrand Russell : 1872-1970) กล่าวไว้ว่าปรัชญาซึ่งเป็นแนวคิดเกี่ยวกับโลกและชีวิตนั้นเป็นผลมาจากปัจจัย 2 ประการ คือ 1) แนวคิดทางศาสนาหรือจริยธรรมที่สืบทอดมาจากอดีต และ 2) วิธีการเสาะแสวงหาความรู้ที่อาจเรียกได้ว่า “เป็นวิทยาศาสตร์” เมื่อพิจารณาสัดส่วนที่ปัจจัยทั้งสองประการข้างต้นมีอยู่ในระบบการแสวงหาความรู้ของนักปรัชญา นักปรัชญาแต่ละคนก็มีความแตกต่างกันมาก หรือความรู้ที่เรียกว่าปรัชญาของพวกเขาก็แตกต่างกันมาก แต่ปรัชญาจะมีส่วนประกอบของปัจจัยทั้งสองเสมอไม่มากก็น้อย (Russell. 1945 : xii)

รัสเซลล์ได้พิจารณาคำว่าปรัชญาในความหมายกว้างโดยกล่าวว่าปรัชญาเป็นสิ่งที่อยู่ตรงกลางระหว่างเทววิทยา (Theology) กับวิทยาศาสตร์ (Science) ปรัชญาคล้ายคลึงกับเทววิทยาในแง่ที่ว่าปรัชญานั้นประกอบไปด้วยการคิดคาดการณ์เกี่ยวกับเรื่องราวที่จนบัดนี้ก็ยังหาความแน่นอนไม่ได้และคล้ายคลึงกับวิทยาศาสตร์ เพราะปรัชญาเรียกร้องให้มนุษย์คิดด้วยเหตุผลมากกว่าใช้อำนาจ ไม่ว่าจะเป็นอำนาจของประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาหรืออำนาจของการเผยแสดงของพระผู้เป็นเจ้า รัสเซลล์เห็นว่าความรู้ที่แม่นยำทุกอย่างมาจากวิทยาศาสตร์ และความเชื่อซึ่งไม่ใช่ความรู้ที่แม่นยำทั้งหมดก็มาจากเทววิทยา ดังนั้น พื้นที่ซึ่งอยู่ตรงกลางระหว่างเทววิทยากับวิทยาศาสตร์ อันเป็นพื้นที่ซึ่งเปิดกว้างต่อการโจมตีทั้งจากเทววิทยาและวิทยาศาสตร์คือพื้นที่ของปรัชญา (Russell. 1945 : xiii)

ความเห็นของรัสเซลล์ข้างต้น คล้ายคลึงกับความเห็นของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ที่ทรงเปรียบเทียบความรู้ในวิทยาศาสตร์กับความรู้ในปรัชญาเอาไว้ว่าความรู้ในวิทยาศาสตร์เป็นความรู้ที่ตามวิสัยของมนุษย์แล้วถือว่าจริงแท้แน่นอน เนื่องจากมีการทดลองหรือทดสอบความจริงมาแล้ว แต่ความรู้ในปรัชญานั้นแม้จะมีความมุ่งหมายที่จะหาหลักของความรู้ทั่วไป แต่ในเมื่อยังเป็นเพียงแค่ “วิตรรก” หรือการเก็งความจริง ซึ่งหมายถึงเป็นแค่การสันนิษฐาน จึงไม่ถือกันว่าเป็นความรู้ที่แน่นอน หากแต่เป็นการแสดงความคิดของมนุษย์ในระดับสูง วิทยาศาสตร์กับปรัชญาจึงแตกต่างกันในแง่ที่ว่าขณะที่วิทยาศาสตร์นั้นเป็นการแสดงความรู้ที่แน่นอน แต่ปรัชญากลับเป็นเพียงแค่การแสดงการคาดการณ์ความจริง (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. 2518 : 643-644) พระองค์ตรัสเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างศิลปะ วิทยาศาสตร์ และปรัชญาเอาไว้ว่า “ศิลปะเป็นความรู้ซึ่งได้จากความชำนาญ วิทยาศาสตร์เป็นความรู้ซึ่งได้จากการสังเกตและอนุมานหลัก ซึ่งเมื่อตั้งขึ้นแล้วก็มีการสอบทดลองความจริงด้วย ส่วนปรัชญานั้นเป็นการเก็งหลักทั่วไปโดยอาศัยความรู้ต่างๆ ซึ่งมนุษย์มีอยู่แล้ว” (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. 2518 : 644)

โลกทุกวันนี้เป็นโลกที่วิทยาศาสตร์มีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วมาก ขณะเดียวกันผู้คนมากมายในโลกก็ยังมีศรัทธาต่อศาสนา แต่ปรัชญาก็ยังคงเป็นพื้นที่ซึ่งสำคัญมากเหมือนกัน เรายากที่จะหลีกเลี่ยงปรัชญาได้ เช่นลองพิจารณาดูว่ามีบุคคลคนหนึ่งปฏิเสธปรัชญาโดยบอกเราว่าปรัชญาเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์ ก็จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าจากจุดเริ่มต้นเขาก็กำลังประเมินปรัชญาด้วยระบบคุณค่าชุดหนึ่งอยู่แล้ว ต่อมาเมื่อเขาพร้อมที่จะบอกเหตุผลว่าเพราะเหตุใดปรัชญาจึงไร้ประโยชน์ ไม่ว่าเขาจะบอกเหตุผลอย่างสั้นๆ หรือบอกตามความเชื่อที่สืบต่อกันมาโดยไม่ได้ตั้งคำถาม เขาก็กำลังกล่าวถึงความไร้ประโยชน์ของความคิดบางอย่างหรือของสภาวะที่มนุษย์ไม่มีความสามารถที่จะจัดการกับปัญหาบางอย่าง ดังนั้นแทนที่เราจะมองเห็นว่าเขาปฏิเสธปรัชญา เรากลับเห็นได้ว่าเขายึดถือปรัชญาบางอย่างอยู่นั่นเอง เสียงที่แสดงความรู้สึกสงสัยของเขานั้นนั่นเองที่เป็นปรัชญา ซึ่งตั้งแต่ยุคแรกๆ ของปรัชญาจนถึงปัจจุบัน ความกังขาหรือความสงสัยนั้นอยู่คู่กับปรัชญามาโดยตลอด (Craig. 2002 : 1-2) นักปรัชญาจึงพยายามแสวงหาคำตอบให้กับคำถามต่างๆ อยู่เสมอ ดังที่ลีโอ สเตราส์ (Leo Strauss : 1899-1973) กล่าวไว้ว่านักปรัชญามีลักษณะเด่นอยู่ที่การรู้จักตนเองว่ายังไม่รู้อะไร และ “ปรัชญาต้องไม่ใช่การเป็นเจ้าของความจริง แต่เป็นการแสวงหาความจริง” (Strauss. 2010 : 5)

เมื่อได้ทราบที่มาและความหมายของคำว่า “Philosophy” แล้ว ลองมาพิจารณาที่มาและความหมายของอีกคำหนึ่งคือ “Theory” บ้าง คำว่า “Theory” นี้เป็นศัพท์วิชาการซึ่งมีที่มาจากภาษากรีกโบราณเช่นเดียวกัน คือมาจากคำภาษากรีกว่า “θεωρία” (theoria) ซึ่งแปลตามตัวการมองดูหรือการเห็น และหมายถึงการครุ่นคิดพิจารณาหรือการคาดการณ์ซึ่งตรงข้ามกับการกระทำ คำว่าทฤษฎีนี้

มักจะมีความหมายตรงข้ามกับคำว่าการปฏิบัติซึ่งภาษากรีกใช้ว่า “πρᾶξις” (praxis) (“Theory.” 2011 : Website)

ในช่วงแรกๆ ที่มีการใช้ในภาษากรีก คำว่า “Theory” นั้นหมายถึงการคิดใคร่ครวญพิจารณาด้วยความรู้สึกห่วงใย แต่ต่อมาพิธากอรัสเอามาใช้ในความหมายที่เปลี่ยนไปโดยให้หมายถึงการคิดใคร่ครวญพิจารณาด้วยความรู้สึกใส่ใจต่อความรู้ทางคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เพราะว่าพิธากอรัสเห็นว่าการแสวงหาความรู้เช่นนั้นเป็นวิธีการที่จะทำให้เราบรรลุถึงการดำรงอยู่ในระดับสูงสุด เขาได้เน้นให้เห็นว่าเราควรที่จะกำกับควบคุมอารมณ์และความปรารถนาทางกายเอาไว้เพื่อที่จะทำให้เราสามารถมีความรู้ในทฤษฎีระดับสูงได้ ความหมายในเชิงวิทยาศาสตร์ของคำนี้จึงมาจากพิธากอรัส (“Theory.” 2011 : Website) ตั้งแต่นั้นมาทฤษฎีกับการปฏิบัติก็มีความหมายที่แยกออกจากกัน

ตัวอย่างที่ชัดเจนเกี่ยวกับการแยกระหว่างภาคทฤษฎีกับภาคปฏิบัติออกจากกันดูได้จากสาขาวิชาการแพทย์ ในทางการแพทย์นั้น ทฤษฎีและการใช้ทฤษฎีเป็นเรื่องของความเข้าใจสาเหตุต่างๆ และธรรมชาติของสุขภาพและโรคภัยไข้เจ็บ ขณะที่ภาคปฏิบัตินั้นเป็นเรื่องของความพากเพียรพยายามที่จะทำให้คนเรามีสุขภาพแข็งแรง ทั้งทฤษฎีและการปฏิบัตินี้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันแต่ก็แยกจากกันได้ เพราะว่าเป็นไปได้ที่เราจะศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับสุขภาพและโรคภัยไข้เจ็บโดยไม่จำเป็นต้องเยียวยารักษาคนไข้เฉพาะราย และก็เป็นไปได้เช่นเดียวกันที่เราจะเยียวยารักษาคนไข้โดยไม่จำเป็นต้องรู้ในเชิงทฤษฎีว่าระบบการเยียวยารักษานั้นทำงานอย่างไร (“Theory.” 2011 : Website)

แต่ที่กล่าวข้างต้นนั้นเป็นลักษณะของทฤษฎีในทางวิทยาศาสตร์ ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์นั้นจะต้องได้รับการตรวจสอบความถูกต้องด้วยวิธีการเชิงประจักษ์ เช่นการสังเกตหรือการทดลอง แต่ทฤษฎีในทางปรัชญานั้นเป็นการคาดการณ์ความจริงดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ทฤษฎีทางปรัชญาไม่จำเป็นต้องสามารถตรวจสอบความถูกต้องด้วยวิธีการเชิงประจักษ์ได้เสมอไป (“Theory.” 2011 : Website)

สรุปแล้ว แม้ว่าปรัชญากับทฤษฎีจะมาจากรากศัพท์เดิมที่ต่างกัน แต่ก็มีความหมายที่ใกล้เคียงกันมาก ถ้าไม่นับทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ ปรัชญากับทฤษฎีก็น่าจะเป็นคำที่ใช้แทนกันได้ โดยเฉพาะในสาขาวิชาต่างๆ ในสายมนุษยศาสตร์ แม้แต่สาขาวิชาต่างๆ หลายสาขาในสายสังคมศาสตร์ที่พยายามจะเป็นวิทยาศาสตร์แต่ก็ไม่สามารถเป็นวิทยาศาสตร์เต็มที่ก็มีทฤษฎีในความหมายที่คล้ายคลึงกับปรัชญาได้ คือเป็นทฤษฎีที่ไม่สามารถพิสูจน์ตรวจสอบความถูกต้องด้วยวิธีการเชิงประจักษ์ได้เหมือนกับทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ รัฐศาสตร์ก็เป็นศาสตร์สาขาหนึ่งของสังคมศาสตร์ที่ยังไม่อาจเป็นวิทยาศาสตร์ได้เต็มที่ วิชาที่เรียนในสาขาวิชารัฐศาสตร์อย่างเช่นวิชาทฤษฎีการเมืองและสังคมนี้ จึงใช้ทฤษฎีในความหมายที่คล้ายคลึงกับปรัชญาหรือใช้คำทั้งสองแทนกันได้ โดยที่ไม่ได้มองว่าปรัชญานั้นอยู่ในสถานะที่สูงส่งยิ่งกว่าทฤษฎีเหมือนกับที่สื่อให้เห็นในนิยามซึ่งอยู่ในพจนานุกรมภาษาไทยที่กล่าวข้างต้น

1.3 ปรัชญาการเมืองและทฤษฎีการเมือง

ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่าปรัชญาเป็นเรื่องของการแสวงหาความจริงไปเรื่อยๆ ไม่หยุดหย่อน แต่ไม่ใช่การเป็นเจ้าของความจริง ปรัชญาการเมือง (Political Philosophy) จึงเป็นเรื่องของการแสวงหาความจริงเกี่ยวกับการเมือง ลีโอ สเตราส์ นิยามปรัชญาการเมืองไว้ในบทความอันมีชื่อเสียงมากของเขาตอนหนึ่งว่า “ปรัชญาการเมืองคือความพยายามที่จะรู้ให้ถ่องแท้ถึงทั้งธรรมชาติของสิ่งที่เป็นการเมืองและระเบียบทางการเมืองที่ถูกหรือที่ดี” (Strauss. 2010 : 5) โดยให้เหตุผลว่าการกระทำทางการเมืองทุกอย่างนั้นถ้าไม่มีจุดประสงค์ที่จะรักษาสิ่งเดิมเอาไว้ก็ย่อมมีจุดประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งใหม่ เมื่อเราต้องการรักษาสิ่งเดิมเอาไว้ เราก็อยากจะป้องกันไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เลวลงกว่าเดิม และเมื่อเราต้องการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งใหม่ เราก็อยากจะทำให้สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่เดิม ดังนั้นความคิดเกี่ยวกับสิ่งที่ดีกว่าเดิมหรือสิ่งที่เลวกว่าเดิมจึงเป็นเครื่องนำทางการกระทำทางการเมืองทุกอย่าง แต่การคิดถึงสิ่งที่ดีขึ้นหรือสิ่งที่เลวลงนั้นมีความหมายโดยนัยว่าเป็นการคิดถึงสิ่งที่ดี คือเรามีสิ่งที่ดีเป็นมาตรฐานเอาไว้เปรียบเทียบอยู่ในใจของเราอยู่แล้ว เมื่อเราคิดพิจารณาเกี่ยวกับสิ่งที่ดี ในที่สุดเราก็จะมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ดี ดังนั้นการกระทำทางการเมืองทุกอย่างโดยตัวของมันเองแล้วจึงมีเป้าหมายมุ่งตรงไปสู่ความรู้เกี่ยวกับความดีหรือสิ่งที่ดี ชีวิตที่ดี หรือสังคมที่ดี กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าการมีสังคมที่ดีนั้นก็คือการบรรลุถึงความดีทางการเมืองอันสมบูรณ์นั่นเอง (Strauss. 2010 : 5)

สำหรับคำว่า “ทฤษฎีการเมือง” (Political Theory) นั้น มีนักวิชาการนิยามเอาไว้คล้ายๆ กับปรัชญาการเมืองว่าเป็นเรื่องที่มักจะเกี่ยวข้องกับคำถามต่างๆ เกี่ยวกับชีวิตที่ดี สังคมที่ดี และรัฐบาลที่ดี (Schumaker. 2010 : x) การนิยามเช่นนี้ก็มองได้ว่าปรัชญาการเมืองกับทฤษฎีการเมืองเป็นสิ่งเดียวกัน แต่ก็มีนักวิชาการที่พยายามจะอธิบายความแตกต่างที่มีอยู่บ้างระหว่างปรัชญาการเมืองกับทฤษฎีการเมือง อย่างเช่นแอนดรู เฮย์วูด (Andrew Heywood) ที่กล่าวไว้ว่าทฤษฎีการเมืองนั้นมีทั้งแบบที่เป็นความคิดทางการเมืองของนักคิดชั้นนำในอดีตและแบบที่เป็นทฤษฎีการเมืองเชิงประจักษ์ ทฤษฎีการเมืองของนักคิดชั้นนำในอดีตนั้นเป็นทฤษฎีที่พยายามจะตั้งคำถามในเชิงบรรทัดฐาน เช่นเสรีภาพของปัจเจกบุคคลควรมีขอบเขตอย่างไร และ เพราะเหตุใดเราจึงควรเชื่อฟังรัฐ เป็นต้น (Heywood. 2004 : 10) ทฤษฎีการเมืองในความหมายนี้ก็คือปรัชญาการเมืองนั่นเอง ซึ่งเป็นความหมายของทฤษฎีการเมืองที่ใช้เป็นหลักในเอกสารประกอบการสอนเล่มนี้ แต่เมื่อรัฐศาสตร์ได้รับเอาวิธีการศึกษาหาความรู้แบบพฤติกรรมนิยมมาใช้ ก็มีทฤษฎีแบบใหม่ที่สามารถพิสูจน์ตรวจสอบในเชิงประจักษ์ได้ เช่นทฤษฎีที่บอกว่าการปฏิวัติจะเกิดขึ้นเมื่อมีความคาดหวังเพิ่มสูงขึ้น ทฤษฎีการเมืองเช่นนี้เฮย์วูดเรียกว่าทฤษฎีการเมืองเชิงประจักษ์ (Empirical Political Theory) นอกจากนี้การที่รัฐศาสตร์พยายามที่จะเป็นศาสตร์จึงได้มุ่งเน้นศึกษาพฤติกรรมที่สังเกตได้ในเชิงประจักษ์นั้น ทำให้รัฐศาสตร์สนใจข้อมูลเชิงปริมาณที่วัดได้ง่าย เช่นสนใจศึกษาพฤติกรรมของผู้ลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง จึงเกิดความพยายามที่

จะพัฒนาทฤษฎีขึ้นมาเป็นโมเดลหรือตัวแบบอธิบายพฤติกรรมมนุษย์เหมือนอย่างในวิชาเศรษฐศาสตร์ที่เชื่อในเรื่องความมีเหตุมีผล (Rationality) ของมนุษย์ที่หมายความว่ามนุษย์นั้นเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตัว รัฐศาสตร์ในยุคที่ได้รับอิทธิพลจากพฤติกรรมนิยมในทางจิตวิทยานี้จึงได้ผลิตทฤษฎีการเมืองขึ้นมาเพื่ออธิบายพฤติกรรมมนุษย์ให้ได้ดีกว่าเดิม จึงก่อให้เกิดทฤษฎีแบบที่เฮย์วูดเรียกว่า “ทฤษฎีการเมืองที่เป็นทางการ” (Formal Political Theory) ขึ้นมา เช่นทฤษฎีทางเลือกที่มีเหตุผล (Rational Choice) ทฤษฎีทางเลือกสาธารณะ (Public Choice) และทฤษฎีทางเลือกของสังคม (Social Choice) (Heywood. 2004 : 10)

นักวิชาการอีกคนหนึ่งที่ได้กล่าวถึงทฤษฎีทางการเมืองโดยแยกแยะคล้ายๆ กับเฮย์วูดคือโอ.พี. กอบา (O. P. Gauba) กอบากล่าวไว้ว่าทฤษฎีการเมืองนั้นเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้อความ 3 แบบ คือ 1) ข้อความเชิงประจักษ์ (Empirical Statement) ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสังเกตผ่านประสาทสัมผัสต่างๆ 2) ข้อความเชิงตรรกะ (Logical Statement) ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการใช้เหตุผล เช่นข้อความที่ว่า “2+2 = 4” และ 3) ข้อความเชิงประเมินคุณค่า (Evaluative Statement) ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการตัดสินคุณค่า เช่นข้อความที่ว่า “มนุษย์เกิดมาเสรีและเสมอภาคกัน” ข้อความสองแบบแรกเป็นข้อความของทฤษฎีการเมืองของรัฐศาสตร์ในฐานะที่เป็น “ศาสตร์” แต่ข้อความแบบที่สามเป็นข้อความของทฤษฎีการเมืองในปรัชญาการเมือง (Gauba. 2003 : 2-3)

สรุปได้ว่าทฤษฎีการเมืองนั้นมีทั้งทฤษฎีที่มีความหมายเหมือนกับปรัชญาการเมืองและทฤษฎีที่มีความหมายแตกต่างจากปรัชญาการเมือง ในเอกสารประกอบการสอนเล่มนี้จะใช้ทฤษฎีการเมืองในความหมายเดียวกับปรัชญาการเมืองเป็นหลัก

1.4 ทฤษฎีการเมือง ทฤษฎีสังคม และทฤษฎีการเมืองและสังคม

คำถามที่ต้องถามต่อไปอีกก็คือทฤษฎีการเมืองกับทฤษฎีสังคมมีความหมายอย่างเดียวกันหรือไม่ ซึ่งถ้าใช่ก็หมายความว่าเมื่อเรากำลังกล่าวถึงทฤษฎีการเมืองก็คือกำลังกล่าวถึงทฤษฎีสังคมนั่นเอง หรือในทางกลับกันเมื่อเรากำลังกล่าวถึงทฤษฎีสังคมก็คือเรากำลังกล่าวถึงทฤษฎีการเมืองนั่นเอง แต่ถ้าทั้งสองคำไม่ได้มีความหมายอย่างเดียวกัน ความแตกต่างอยู่ตรงไหน จากคำถามนี้จึงจำเป็นต้องพิจารณาความหมายของการเมืองและสังคมก่อนว่าคืออะไร

จากจุดเริ่มต้นในยุคกรีกโบราณนั้น คำว่า “การเมือง” หมายถึงการกระทำรวมหมู่แบบใดก็ตามที่มนุษย์ได้กระทำร่วมกัน หรือหมายถึงกิจกรรมของมนุษย์ที่ใช้จัดการกับเรื่องบางเรื่องร่วมกัน ส่วนคำว่า “สังคม” (Society) และคำอื่นๆ ที่สัมพันธ์กันในภาษาต่างๆ ของยุโรปนั้น หมายถึงความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันของมนุษย์คนหนึ่งกับมนุษย์คนอื่นๆ สังคมคือสถานการณ์ที่มนุษย์ใช้สร้างความสัมพันธ์ต่อกันและกัน ดังนั้นเมื่อคิดในเชิงเหตุผลแล้ว สังคมก็ควรจะเป็นสิ่งที่ครอบคลุมการเมืองไว้ด้วย ไม่แน่เสมอไปหรอกที่เมื่อมนุษย์มีความสัมพันธ์ต่อกันแล้วพวกเขาจะสัมพันธ์กันด้วย

มุ่งหมายว่าจะจัดการกับเรื่องราวต่างๆ ร่วมกัน แต่เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์ต้องการที่จะจัดการกับเรื่องราวต่างๆ ร่วมกัน พวกเขาจำเป็นจะต้องเข้ามาสัมพันธ์กันเสมอ (Wagner. 2006 : 25)

คำว่า “สังคม” แต่เดิมนั้นหมายถึงการคบหาสมาคมกันอย่างสมัครใจของมนุษย์ซึ่งมารวมตัวกันเพื่อจุดประสงค์บางอย่าง แรกเริ่มเดิมทีคำนี้ยังไม่มีความหมายทางการเมืองโดยตรง แต่ต่อมาก็ค่อยๆ ถูกนำมาใช้ในศาสตร์ทางศีลธรรมและการเมือง คำผสมเช่น “สังคมการเมือง” (Political Society) และ “ประชาสังคม” (Civil Society) ที่มีอยู่ในทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social Contract) ยุคนั้นไม่ได้หมายถึงอะไรอย่างอื่นนอกจากรัฐ ดังนั้นคำว่าสังคมที่มีอยู่ในสองคำข้างต้นจึงมีความหมายในทางการเมือง ไม่เหมือนกับคำเดิมก่อนหน้านี้ซึ่งมีความหมายเป็นแบบเอกชน (Wagner. 2006 : 26)

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าการเมืองกับสังคมมีความหมายทั้งที่แยกจากกันได้และทาบซ้อนกันอยู่

แต่ทฤษฎีสังคมแบบที่สามารถแยกออกจากทฤษฎีการเมืองที่เป็นปรัชญาการเมืองนั้นเกิดขึ้นในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ทฤษฎีสังคมดังกล่าวนี้พยายามจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยคำว่า “สังคม” (Society) ผลที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ “สังคมศาสตร์” (Social Sciences) จึงเกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยค่อยๆ เข้ามาแทนที่หรืออย่างน้อยก็เข้ามาลดความสำคัญของ “ศาสตร์ทางศีลธรรมและการเมือง” (Moral and Political Sciences) หรือ “ศาสตร์ว่าด้วยรัฐ” (State Science) (Wagner. 2006 : 25)

สาขาวิชาทางด้านสังคมศาสตร์อีกสาขาหนึ่งซึ่งมีความพยายามที่จะทำให้สาขาวิชาของตนเป็นศาสตร์หรือเป็นวิทยาศาสตร์เหมือนกับที่รัฐศาสตร์ได้พยายามทำก็คือสังคมวิทยา (Sociology) สังคมวิทยาในฐานะที่เป็นศาสตร์ได้ผลิตทฤษฎีของตนออกมาหลายทฤษฎีซึ่งเรียกว่าทฤษฎีสังคม (Social Theory) หรือทฤษฎีสังคมวิทยา (Sociological Theory) หนังสือ/ตำราหลายเล่มเมื่อกล่าวถึงทฤษฎีสังคมก็มักจะกล่าวถึงเฉพาะทฤษฎีที่มีอยู่ในวิชาสังคมวิทยาเป็นหลัก เช่นหนังสือเรื่อง Understanding Social Theory (Layder. 2004) หรือแม้แต่หนังสือคู่มือเกี่ยวกับทฤษฎีสังคมที่ชื่อ Handbook of Social Theory (Ritzer and Smart. 2003) ก็เน้นกล่าวถึงทฤษฎีในวิชาสังคมวิทยาเช่นเดียวกัน แต่ก็มีข้อสังเกตว่าในหนังสือทั้งสองเล่มนี้ก็มีการกล่าวถึงแนวคิดของนักวิชาการเด่นๆ บางคนที่ไม่ใช่นักสังคมวิทยาแต่เป็นนักปรัชญาด้วย เช่นนักปรัชญา/นักทฤษฎีบางคนในสำนักหลังสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม คงเป็นเรื่องที่ไม่แปลกนักที่หนังสือทฤษฎีสังคมจะมีทั้งส่วนที่เป็นสังคมวิทยาและปรัชญา เนื่องจากว่านักวิชาการบางคนนั้นก็ถูกจัดว่าเป็นทั้งนักสังคมวิทยาและนักปรัชญา เช่น กรณีของคาร์ล มากซ์ (Karl Marx : ค.ศ. 1818-1883) และมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault : ค.ศ. 1926-1984) ขณะที่หนังสือบางเล่มแม้จะตั้งชื่อว่า “ปรัชญาสังคมและการเมือง” (Social and Political Philosophy) เช่นงานของ Christman (2002) ก็กล่าวถึงทั้งทฤษฎีในวิชาปรัชญาการเมืองและทฤษฎีในวิชาสังคมวิทยาด้วย และหนังสือบางเล่มแม้จะตั้งชื่อว่า ทฤษฎีสังคมวิทยา (สุภางค์ จันทวานิช. 2553)

แต่เนื้อหาของหนังสือก็กล่าวถึงทฤษฎีที่อยู่นอกวิชาสังคมวิทยาด้วย เช่นทฤษฎีของฟรีดริช นิทเช (Friedrich Nietzsche : ค.ศ. 1844-1900) ซึ่งโดยอาชีพและผลงานแล้ว เขาคือนักปรัชญา

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าเนื่องจากคำต่างๆ มีลักษณะที่ทาบซ้อนกันอยู่ ยากที่จะแยกออกจากกันได้เด็ดขาด ไม่ว่าระหว่างสังคมกับการเมือง หรือระหว่างทฤษฎีสังคมกับทฤษฎีสังคมวิทยา ดังนั้นในเอกสารประกอบการสอนฉบับนี้จึงจะกล่าวถึงทฤษฎีการเมืองและสังคมทั้งในส่วนที่เป็นทฤษฎีของวิชาสังคมวิทยาและทฤษฎีการเมืองและสังคมที่อยู่ในวิชาปรัชญาการเมืองและวิชาอื่นๆ

1.5 แนวทางในการสอน/เรียนทฤษฎีการเมืองและสังคม

เมื่อพิจารณาจากประมวลรายวิชา (Course Syllabus/Course Outline) ของวิชาเกี่ยวกับทฤษฎีการเมือง ทฤษฎีสังคม หรือทฤษฎีการเมืองและสังคมที่สืบค้นจากอินเตอร์เน็ตก็พบว่าบางส่วนก็เน้นศึกษาความคิด/ทฤษฎีของนักคิด/นักทฤษฎีคนสำคัญเป็นรายๆ ไป บางส่วนก็เน้นศึกษาโดยเอาประเด็นเป็นตัวตั้งแล้วเปรียบเทียบแนวคิดในประเด็นนั้นๆ ของนักคิดหรือสำนักคิดที่สำคัญๆ เมื่อพิจารณาเกี่ยวกับบริบททางความคิด ประมวลรายวิชาบางฉบับก็ไม่สนใจบริบททางความคิด แต่บางฉบับก็เน้นให้สนใจบริบทหรือประวัติของความคิดของนักคิด สำหรับหนังสือ/ตำราก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับประมวลรายวิชา แต่เท่าที่สังเกตนั้น ตำราเรียนมักจะชี้ให้เห็นบริบทหรือประวัติความเป็นมาของแนวคิดที่สัมพันธ์อยู่ด้วยไม่มากก็น้อยเสมอ มีน้อยมากที่จะอภิปรายประเด็นปัญหาทางปรัชญาเพียงอย่างเดียวโดยไม่โยงถึงบริบทที่มา แต่การกล่าวถึงเนื้อหาของแนวคิด/ทฤษฎีทางการเมืองและสังคมโดยเชื่อมโยงกับบริบทนี้ก็มีแนวทางที่แตกต่างกัน 2 แนวทางคือ แนวทางแรกเอาสำนักคิด (School of Thought) เป็นตัวตั้งแล้วกล่าวถึงประเด็นสำคัญของแนวคิดต่างๆ ในสำนักคิดนั้น แนวทางที่สองเอาประเด็นเป็นตัวตั้งแล้วอภิปรายเปรียบเทียบแนวคิดของนักคิดที่ต่างกันหรือของสำนักคิดที่ต่างกัน เช่นกล่าวถึงความยุติธรรมในทัศนะของนักคิดหลายคนเปรียบเทียบกัน สำหรับเอกสารประกอบการสอนฉบับนี้นั้นจะยึดแนวทางแบบแรกเป็นหลัก คือเอาสำนักคิดเป็นตัวตั้ง เพื่อให้สอดคล้องกับคำอธิบายรายวิชาที่มีอยู่ในหลักสูตร

1.6 ประเภทของทฤษฎีการเมืองและสังคม

ทฤษฎีการเมืองและสังคมนั้นแบ่งได้เป็นหลายประเภท หนังสือเรื่อง The Political Theory Reader (Schumaker. 2010) ได้แบ่งทฤษฎีการเมืองเอาไว้ 3 ประเภทคือ 1) อุดมการณ์ (Ideology) เช่นอนาธิปัตย์นิยม (Anarchism) อนุรักษ์นิยม (Conservatism) และเสรีนิยม (Liberalism) 2) มูลบทหรือข้อสมมุติพื้นฐานทางปรัชญา (Philosophical Assumption) เช่นในด้านภววิทยาก็มีทฤษฎีเรื่องแบบ (Form) ของเพลโต แนวคิดเรื่องเจตน์จำนงทั่วไป (General Will) ของรุสโซ และทฤษฎีการคัดเลือกโดยธรรมชาติ (Natural Selection) ของดาร์วิน หรือแม้แต่แนวคิดเรื่องธรรมชาติมนุษย์ที่นัก

ปรัชญาหลายคนมีมุมมองที่ต่างกัน และ 3) หลักการทางการเมือง (Political Principle) เช่น หลักการเรื่องความเป็นพลเมือง (Citizenship) และหลักการเรื่องอำนาจหรืออำนาจหน้าที่ (Authority)

นอกจากนี้ทฤษฎีการเมืองและสังคมยังมีส่วนที่เป็นแนวทางหรือวิธีการหาความรู้หรือญาณวิทยา (Epistemology) เช่นปฏิฐานนิยม (Positivism) หรือวิธีวิทยา (Methodology) อีกหลายทฤษฎี เช่น ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) ทฤษฎีมนุษยวิธีวิทยา (Ethnomethodology) และทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism) ในวิชาสังคมวิทยา รวมกระทั่งถึงทฤษฎีโครงสร้างนิยม (Structuralism) สัญศาสตร์/สัญวิทยา (Semiotics/Semiology) หลังโครงสร้างนิยม (Poststructuralism) และหลังอาณานิคมนิยม (Postcolonialism) ที่ถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาหาความรู้ในหลายสาขาวิชา

เพื่อให้สอดคล้องกับคำอธิบายรายวิชาในหลักสูตร เอกสารประกอบการสอนเล่มนี้จะเน้นส่วนที่เป็นทฤษฎีสังคมในส่วนที่เป็นญาณวิทยาและ/หรือวิธีวิทยา และส่วนที่เป็นอุดมการณ์ทางการเมือง ที่เราสามารถนำมาศึกษาในฐานะที่เป็นสำนักศึกษาหรือสำนักคิดได้ โดยมีส่วนที่เป็นข้อสมมุติพื้นฐานทางปรัชญาและส่วนที่เป็นหลักการทางการเมืองแทรกเสริมอยู่ในสำนักคิดต่างๆ เหล่านั้น

1.7 โครงสร้างของเอกสารประกอบการสอน

เอกสารประกอบการสอนเล่มนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 12 บท บทแรกเป็นบทนำที่พยายามสร้างความเข้าใจเรื่องขอบข่ายของเนื้อหารายวิชา บทที่สองเป็นการปูพื้นฐานเกี่ยวกับพัฒนาการของทฤษฎีการเมืองและสังคมตั้งแต่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการจนถึงยุคสว่างเพื่อทบทวนเนื้อหาบางส่วนที่อยู่ในวิชาปรัชญาการเมืองและเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องสัมพันธ์กับเนื้อหาในวิชาปรัชญาการเมือง ทั้งนี้เพื่อโยงเข้าสู่ทฤษฎีการเมืองและสังคมในยุคสมัยใหม่ที่เนื้อหาในวิชาปรัชญาการเมืองยังไม่ค่อยได้กล่าวถึง บทที่เหลือตั้งแต่บทที่ 3-12 เป็นเนื้อหาหลักของรายวิชาที่ได้จัดแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกจะกล่าวถึงทฤษฎีสังคมและการเมือง โดยเน้นทฤษฎีในวิชาสังคมวิทยาเป็นหลัก แต่ก็มีทฤษฎีในวิชาอื่นๆ เช่นมานุษยวิทยา ปรัชญา ภาษาศาสตร์ และวรรณกรรมศึกษาด้วย เนื้อหาในกลุ่มนี้อยู่ในบทที่ 2-10 และกลุ่มที่สองจะกล่าวถึงเนื้อหาที่เป็นอุดมการณ์ทางการเมืองร่วมสมัย กลุ่มนี้ประกอบด้วยเนื้อหาบทที่ 11-12 ซึ่งผู้เขียนนำเสนอไว้เพียง 2 อุดมการณ์หลักเท่านั้น คือเสรีนิยมและสังคมนิยม แม้จะตระหนักว่ายังมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่สำคัญอื่นๆ อีกไม่น้อยที่น่าศึกษา แต่ก็คิดว่าเนื้อหาเกี่ยวกับอุดมการณ์ทางการเมืองอื่นๆ น่าจะอยู่ในวิชาที่เกี่ยวกับอุดมการณ์ทางการเมืองโดยตรง

สรุปท้ายบท

เนื้อหาในบทนี้เป็นการกล่าวถึงขอบข่ายของรายวิชาและประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับชื่อวิชา โดยเฉพาะความหมายของปรัชญา ทฤษฎี ปรัชญาการเมือง ทฤษฎีการเมือง และปรัชญาการเมืองและสังคม

ปรัชญาตามรากศัพท์หมายถึงความรักในความรู้ ส่วนทฤษฎีตามรากศัพท์หมายถึงการมองดูหรือการเห็น แต่ความหมายของสองคำนี้คล้ายคลึงกันในแง่ที่ว่าเป็นกิจกรรมของมนุษย์ที่พยายามจะเข้าใจความจริง แสวงหาความจริงของสิ่งต่างๆ ทฤษฎีนั้นมีทั้งทฤษฎีทางปรัชญาและทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ ทฤษฎีทางปรัชญาเป็นเรื่องของการคาดการณ์ความจริงเหมือนกับปรัชญา เป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องตรวจสอบความถูกต้องด้วยวิธีการเชิงประจักษ์ แต่ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์นั้นจะต้องสามารถตรวจสอบได้ด้วยวิธีการเชิงประจักษ์

ปรัชญาการเมืองคือความพยายามที่จะรู้ให้ถ่องแท้เกี่ยวกับธรรมชาติของสิ่งที่เป็นการเมืองและระเบียบทางการเมืองที่ดี ส่วนทฤษฎีการเมืองมีทั้งส่วนที่มีความหมายเหมือนกับปรัชญาการเมืองและส่วนที่มีความหมายแตกต่างจากปรัชญาการเมือง ในแง่นี้ปรัชญาการเมืองและทฤษฎีการเมืองจึงเป็นได้แค่ความพยายามที่แสวงหาความรู้ ไม่ใช่ความรู้สำเร็จรูปที่จริงแท้แน่นอน สำหรับส่วนที่แตกต่างนั้นก็คือส่วนที่เป็นทฤษฎีการเมืองเชิงประจักษ์ซึ่งเป็นโมเดลหรือตัวแบบในการอธิบายการเมือง

ทฤษฎีการเมืองและสังคมที่ใช้ในวิชานี้ไม่ใช่ทฤษฎีเชิงประจักษ์ที่ตรวจสอบความถูกต้องได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ แม้ว่านักทฤษฎีสังคมหลายคนจะยืนยันว่าทฤษฎีของตนเป็นวิทยาศาสตร์ก็ตาม แต่เป็นทฤษฎีในเชิงบรรทัดฐานที่มีความหมายเหมือนกับปรัชญาการเมืองและสังคม ทฤษฎีการเมืองและสังคมในวิชานี้เน้นที่ทฤษฎีสังคมวิทยาและอุดมการณ์ทางการเมือง โดยเอาสำนักคิดเป็นตัวตั้ง

คำถามท้ายบท

1. ปรัชญาและทฤษฎีมีความหมายคล้ายคลึงและ/หรือแตกต่างกันอย่างไร?
2. ทฤษฎีทางปรัชญาและทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์มีความแตกต่างกันอย่างไร? โปรดอธิบายพร้อมยกตัวอย่างทฤษฎีทั้งสองประเภท
3. ปรัชญาการเมืองและทฤษฎีการเมืองมีความหมายอย่างไร? ทั้งสองอย่างนี้คล้ายคลึงและ/หรือแตกต่างกันอย่างไร? โปรดอธิบายพร้อมยกตัวอย่างประกอบให้ชัดเจน
4. ทฤษฎีการเมืองกับทฤษฎีสังคมมีความคล้ายคลึงและ/หรือแตกต่างกันอย่างไร? เราสามารถจำแนกประเภทของทฤษฎีการเมืองและสังคมได้อย่างไรบ้าง?

บทที่ 2
พัฒนาการของทฤษฎีทางการเมืองและสังคม
จากยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการจนถึงยุคสว่าง

หัวข้อ

2.1 ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ

2.2 ยุคปฏิรูปศาสนา

2.3 ยุคปฏิวัติวิทยาศาสตร์

2.4 ยุคสว่าง

แนวคิด

1. ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการคือยุคที่มีการหันกลับไปศึกษาความรู้ในอดีตโดยเฉพาะความรู้แขนงต่างๆ ที่เคยมีอยู่ในสมัยกรีกโบราณ โดยนำความรู้เหล่านั้นมาใช้และพัฒนาต่อยอดให้เกิดประโยชน์ การฟื้นฟูดังกล่าวเริ่มขึ้นในอิตาลีก่อนที่จะแพร่กระจายไปยังดินแดนอื่นๆ ของยุโรปในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14-17 แนวคิดของนักฟื้นฟูศิลปวิทยาการเช่น แนวคิดมนุษยนิยมส่งผลต่อการพัฒนาของทฤษฎีการเมืองและสังคมในเวลาต่อมา
2. ยุคปฏิรูปศาสนาคือช่วงเวลาที่มีขบวนการเคลื่อนไหวของนักปฏิรูปศาสนาแนวมนุษยนิยมที่ต้องการตีความคำสอนในศาสนาคริสต์ใหม่โดยให้ความสำคัญกับมนุษย์มากขึ้น การปฏิรูปศาสนาเป็นปฏิกิริยาต่อความเสื่อมของศาสนาคริสต์ในยุคกลางของยุโรป ก่อให้เกิดนิกายใหม่ๆ และเสรีภาพในการตีความคำสอนมากขึ้น อีกทั้งยังส่งผลต่อการกระจายอำนาจทางการเมืองจากศาสนาจักรที่เป็นศูนย์กลางไปยังดินแดนอื่นๆ มากขึ้น
3. ยุคปฏิวัติวิทยาศาสตร์เป็นสมัยที่มีการเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาของนักปรัชญาธรรมชาติซึ่งพยายามวางรากฐานวิธีการหาความรู้แบบใหม่ที่เน้นการสังเกตและทดลอง รวมทั้งการพิสูจน์ทดสอบความรู้ด้วยวิธีการเชิงประจักษ์ ส่งผลให้เกิดความรู้ใหม่ๆ ที่แตกต่างอย่างมากจากความรู้เดิม
4. ยุคสว่างเป็นยุคสมัยที่ทั้งต่อเนื่องและคาบเกี่ยวกับยุคอื่นๆ ทั้งสามยุคข้างต้น เป็นยุคที่หลุดพ้นออกมาจากยุคกลางซึ่งเป็นยุคมืดของยุโรป มีนักปรัชญาการเมือง/ทฤษฎีการเมืองใหม่ๆ ที่โดดเด่นเกิดขึ้นมาในยุคนี้เป็นจำนวนมาก ซึ่งส่งผลต่อพัฒนาการของทฤษฎีการเมืองและสังคมในเวลาต่อมามากมาย

วัตถุประสงค์

1. นิสิตสามารถบอกความหมายและลักษณะสำคัญของการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ พร้อมทั้งยกตัวอย่างผลงานของนักคิดคนสำคัญในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการได้
2. นิสิตสามารถระบุถึงเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดการปฏิรูปศาสนา พร้อมทั้งบอกรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการปฏิรูปและผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิรูปได้
3. นิสิตสามารถยกตัวอย่างผลงานสำคัญของนักวิทยาศาสตร์ในยุคปฏิวัติวิทยาศาสตร์ พร้อมทั้งเปรียบเทียบวิธีการหาความรู้ของนักคิดแต่ละคนในยุคนี้ได้
4. นิสิตสามารถสรุปแนวคิดทางการเมืองหลักๆ พร้อมทั้งเปรียบเทียบแนวคิดเหล่านั้นของนักปรัชญาการเมืองคนสำคัญในยุคสว่างได้

ทฤษฎีการเมืองและสังคมนั้นแม้จะสืบย้อนกลับไปได้ถึงยุคกรีกโบราณ แต่เพื่อไม่ให้เป็นการซ้ำซ้อนกับเนื้อหารายวิชาปรัชญาการเมือง จึงเน้นเนื้อหาในส่วนของยุคสมัยใหม่ โดยปูพื้นฐานเกี่ยวกับพัฒนาการตั้งแต่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการจนถึงยุคสว่าง รวม 4 ยุค การระบุช่วงเวลาของแต่ละยุคเป็นเรื่องของการประมาณการเท่านั้น ไม่ใช่ช่วงเวลาที่แน่นอนตายตัว นอกจากนี้ช่วงเวลาของยุคต่างๆ เหล่านี้ก็เกี่ยวโยงและทาบซ้อนกันอยู่

2.1 ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance)

2.1.1 ความหมายและลักษณะของการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ

เมื่อกล่าวถึงการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ เรามักจะนึกถึงคำในภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมันที่ใช้ว่า “Renaissance” ในภาษาไทยบางครั้งก็มีการใช้คำทับศัพท์ที่ออกเสียงตามสำเนียงภาษาฝรั่งเศสว่า “เรอเนสซองซ์” คำนี้มาจากภาษาอิตาลีที่ใช้ว่า “rinascità” โดยมี 3 ความหมายคือ 1) การฟื้นฟูศิลปะและวิทยาการต่างๆ โดยนักเขียนและศิลปินในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14-17 2) ประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมของอิตาลีในช่วง ค.ศ.1300-1520 และ 3) ช่วงประวัติศาสตร์ของยุโรปที่เริ่มขึ้นในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 ในประเทศอิตาลี จนไปสิ้นสุดในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ในประเทศอังกฤษ (Horowitz. 2005 : 2087)

ตามความเห็นของเบิร์คฮาร์ด (Burckhardt) ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเรื่องนี้นั้น การฟื้นฟูศิลปวิทยาการถือว่าเป็นต้นกำเนิดของยุคสมัยใหม่ เขากล่าวว่าการฟื้นฟูศิลปวิทยาการมีลักษณะที่สำคัญ 6 ประการคือ 1) การมองรัฐในมุมมองใหม่ คือมองว่ารัฐหรือการปกครองนั้นเป็นงานศิลปะ ทั้งรัฐแบบราชอาณาจักรที่ก่อให้เกิดผู้นำแบบรวบอำนาจและรัฐแบบสาธารณรัฐที่ก่อให้เกิด

ปัจเจกบุคคลที่อิสระ 2) การพัฒนาของปัจเจกบุคคล กล่าวคือปัจเจกบุคคลได้กลายเป็นผู้มีอัตวิสัยแบบใหม่ มีความสำนึกในเกียรติยศศักดิ์ศรีและชื่อเสียง และมีบทบาทหน้าที่ซึ่งหลากหลาย 3) การฟื้นฟูคุณค่าของสิ่งเก่าแก่โบราณขึ้นมาใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือวัฒนธรรมลาตินโบราณ 4) การค้นพบใหม่ๆ เกี่ยวกับโลกและมนุษยชาติ ซึ่งเห็นได้ชัดเจนจากความก้าวหน้าในเรื่องการทำแผนที่ ภูมิทัศน์ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ กวีนิพนธ์ การเขียนประวัติบุคคล และการวิพากษ์วิจารณ์สังคม 5) การทำให้ผู้คนในสังคมเกิดความเสมอภาคกันโดยใช้งานประเพณีงานเทศกาลต่างๆ ซึ่งเผยแสดงให้เห็นวัฒนธรรมของคนปกติธรรมดา และ 6) การเกิดขึ้นของยุคที่ไม่มีศีลธรรมและไม่มีศาสนา โดยมีการฟื้นฟูความเชื่อแบบเหนือธรรมชาติในยุคโบราณขึ้นมาใหม่ และเปลี่ยนกลับไปกลับมาระหว่างการนับถือศาสนากับการฝักใฝ่ทางโลก (Horowitz. 2005 : 2087)

2.1.2 การเคลื่อนไหวของนักมนุษยนิยม

ในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ มีการเคลื่อนไหวของนักมนุษยนิยม (Humanists) ซึ่งมีแนวคิดแบบมนุษยนิยม (Humanism) นักมนุษยนิยมเหล่านี้คือผู้ที่ทำงานทางด้านศิลปศาสตร์ไม่ว่าจะเป็นงานไวยากรณ์ กวีนิพนธ์ วาทศิลป์ ประวัติศาสตร์ และปรัชญาศีลธรรม คนที่ทำงานเช่นนี้มีกำเนิดสืบย้อนกลับไปได้ถึงยุคกลางของอิตาลี ในยุคกลางนั้นคนเหล่านี้ทำงานในราชสำนักและในเมืองสำคัญต่างๆ เช่นทำงานเป็นอาลักษณ์หรือเสมียน หรือทำงานเตรียมร่างกฎหมายต่างๆ ในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ คนเหล่านี้ได้ริเริ่มรูปแบบการเขียนแบบใหม่ๆ โดยละทิ้งรูปแบบการเขียนแบบลาตินในยุคกลางและหันมาเลียนแบบรูปแบบการเขียนภาษาลาตินของนักเขียนโรมันยุคคลาสสิก นักมนุษยนิยมเหล่านี้อาศัยตำราคลาสสิกของชาวกรีกและชาวโรมันมาใช้ศึกษาเรียนรู้ และสอนนักเรียนให้อ่าน เขียนและพูดภาษาลาติน (Rabil Jr. 2005 : 1029)

นักมนุษยนิยมนั้นเชื่อในความสำคัญของมนุษย์ มองว่ามนุษย์มีศักดิ์ศรี มีเหตุมีผล มีสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคกัน ในยุคนั้นนักมนุษยนิยมพยายามที่แสดงความเชื่อของตนอย่างเปิดเผยและเผยแพร่ให้สังคมได้รับรู้ แต่สังคมขณะนั้นก็ยังมีคนที่เชื่อตามแบบเดิมอยู่ไม่น้อย ก่อให้เกิดวิวาทะระหว่างผู้ที่เชื่อแบบเดิมกับนักมนุษยนิยมซึ่งเชื่ออีกแบบหนึ่ง ตัวอย่างที่โด่งดังเกี่ยวกับเรื่องนี้เกิดขึ้นในสเปนในช่วง ค.ศ. 1550-1551 ในครั้งนั้นได้เกิดวิวาทะระหว่างบาทหลวงคณะโดมินิกันที่เป็นนักมนุษยนิยมชื่อบาร์โทโลมี เดอ ลา คาซาส (Bartolomé de Las Casas : ค.ศ. 1474–1566) กับนักปรัชญาชาวสเปนชื่อฮวน จีเนส เดอ เซปุลเวดา (Juan Ginés de Sepúlveda : ค.ศ. 1490–1573) โดยลา คาซาสเสนอว่าชาวคริสต์ไม่มีสิทธิที่จะทำให้ชาวพื้นเมืองในโลกใหม่ (ทวีปอเมริกา) เป็นทาสได้ การทำให้พวกเขาเป็นทาสถือว่าทำผิดหลักศาสนาคริสต์ ขณะที่เซปุลเวดาโต้แย้งว่าชาวคริสต์มีสิทธิที่จะนำเอาชาวพื้นเมืองมาเป็นทาสได้ โดยอ้างเหตุผลของอริสโตเติลที่ว่าคนบางคนบางกลุ่มนั้นเกิดมาเป็นทาสโดยธรรมชาติ (Rabil Jr., 2005 : 1032)

นักมนุษยนิยมคนสำคัญในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการที่ควรกล่าวถึงเพิ่มเติมในที่นี้ คือ เดซิเดอเรียส อีรัสมัส และเซอร์ โธมัส มอร์

เดซิเดอเรียส อีรัสมัส (Desiderius Erasmus : ค.ศ.1467-1536) เป็นบาทหลวงและนักเทววิทยาชาวดัทช์ สังกัดอยู่ในนิกายคาทอลิก มีงานเขียนสำคัญเช่น The Praise of Folly และ Handbook of a Christian Knight ("Desiderius Erasmus." 2011 : Website) และ Against the Barbarians (Voorhoeve. 2004 : 92) เขาได้ตีพิมพ์หนังสือของปิตาจารย์ในศาสนจักรออกมาเป็นจำนวนมาก และได้ตีพิมพ์พระคริสต์ธรรมคัมภีร์ใหม่ฉบับภาษากรีกออกมาเป็นฉบับแรกใน ค.ศ.1516 ซึ่งหลังจากนั้นก็มีการตีพิมพ์ซ้ำหลายครั้ง มาร์ติน ลูเธอร์ได้ใช้พระคริสต์ธรรมคัมภีร์ฉบับที่อีรัสมัสตีพิมพ์ออกมาครั้งแรกในการบรรยายหลายครั้งในปีนั้น (Rabil Jr. 2005 : 1030)

แม้ว่าอีรัสมัสจะเป็นบาทหลวง แต่เขาก็มีแนวคิดแตกต่างจากนักเทววิทยาโดยทั่วไปในสมัยนั้น นักเทววิทยาแนวเคร่งจารีตโจมตีพวกนักมนุษยนิยมในสมัยนั้นว่าการที่นักมนุษยนิยมเผยแพร่งานของนักเขียนนอกรีตซึ่งไฝ่ทางโลกให้เยาวชนได้รู้จักนั้นเป็นการทำให้เยาวชนเหินห่างจากศาสนา อีรัสมัสได้โต้แย้งคัดค้านข้อกล่าวหานั้น เขาให้เหตุผลว่าแม้การตกอยู่ในบาปหรือการถูกขับออกจากสวรรค์ (The Fall) จะทำให้สติปัญญาของมนุษย์มืดมิดลงและทำลายศักยภาพของมนุษย์ที่จะเป็นคนดีมีคุณธรรม แต่ก็ไม่ได้เป็นการทำลายมนุษย์ไปหมดจนไม่เหลืออะไร พระคริสต์ธรรมคัมภีร์เองก็ไม่ได้สั่งสอนความรู้ทุกอย่างให้แก่มนุษย์ นักเขียนนักประพันธ์งานคลาสสิกที่เฉลียวฉลาดจึงได้ทำให้เราเข้าถึงภูมิปัญญาทางโลกขั้นสูง ดังนั้นเราจึงควรที่จะใช้งานคลาสสิกดีๆ เหล่านั้นในการฟื้นฟูมนุษย์ให้กลับไปสู่สภาพธรรมชาติดั้งเดิมของตนที่เคยมีอยู่ในยุคก่อนการถูกขับออกจากสวรรค์ (Voorhoeve. 2004 : 92)

เซอร์ โธมัส มอร์ (Sir Thomas More : ค.ศ. 1478–1535) เกิดในกรุงลอนดอน ได้รับการศึกษาอบรมจนได้เป็นนักกฎหมาย และได้เป็นสมาชิกรัฐสภาในค.ศ.1504 เขาเคยเป็นเจ้าหน้าที่และนักการทูตอยู่ในราชสำนักของพระเจ้าเฮนรีที่ 8 และในที่สุดเขาก็ได้เป็นประธานรัฐสภาของอังกฤษในค.ศ.1529 ซึ่งถือว่าเป็นฆราวาสคนแรกที่ได้ดำรงตำแหน่งนี้ มอร์เป็นบุคคลสำคัญในการฟื้นฟูศิลปวิทยาการในส่วนเหนือของยุโรป และเป็นเพื่อนสนิทของอีรัสมัส งานชิ้นสำคัญของเขาคือ Utopia ซึ่งตีพิมพ์ออกมาเป็นฉบับภาษาลาตินในค.ศ.1516 เนื่องจากหนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาที่ขัดกับคำสอนในศาสนาคริสต์ เขาจึงถูกกล่าวหาว่าเป็นพวกนอกรีต ทำให้เขาต้องขัดแย้งทั้งกับกษัตริย์และ ศาสนจักรในสมัยนั้น แต่ในค.ศ.1935 ศาสนจักรโรมันคาทอลิกก็ได้ประกาศให้เขาเป็นนักบุญผู้อุปถัมภ์นักการเมือง (Adams and Dyson. 2007 : 43-44)

งานเขียนเรื่อง Utopia ของมอร์นั้นมีคุณูปการต่อทฤษฎีการเมืองมาก แม้ว่างานเขียนเรื่องนี้จะมีเนื้อหาไม่มากนัก แต่ก็เป็นงานที่ซับซ้อนและเข้าใจยาก คำว่า "utopia" นี้ มอร์เป็นคนบัญญัติขึ้นมาใช้ เป็นคนแรก เป็นชื่อของเกาะที่เขากล่าวถึงในหนังสือดังกล่าว โดยเขียนเป็นภาษาลาติน แต่คำใหม่

ที่บัญญัติขึ้นนี้ก็มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก คือเป็นคำผสมระหว่างสองคำ ได้แก่คำว่า “topos” ซึ่งแปลว่าสถานที่ กับคำว่าว่า “u” หรือ “ou” ซึ่งแปลว่าไม่มีหรือไม่ใช่ เมื่อผสมกันแล้วก็ได้ความหมายว่าไม่มีอยู่ ณ ที่ใดเลยหรือไม่ใช่ที่ใดเลย (nowhere) (Adams and Dyson. 2007 : 44; Sargent. 2005 : 2403) แต่ในส่วนของหนังสือ “Six Lines on the Island of Utopia” เขากลับแนะนำว่าคำที่เหมาะสมที่จะใช้บรรยายเกาะนั้นมากกว่าก็คือ “eutopia” ซึ่งแปลว่าสถานที่ที่ดี ดังนั้น ตั้งแต่ช่วงเวลาที่เขาบัญญัติคำนี้ออกมาใช้จนถึงปัจจุบัน คำว่า “utopia” จึงหลอมรวมเข้ากับคำว่า “eutopia” โดยมีความหมายว่า “สถานที่ที่ดีซึ่งไม่มีอยู่จริง” (Sargent. 2005 : 2404)

หนังสือดังกล่าวเป็นเรื่องราวที่นักท่องเที่ยวได้กลับมาเล่าถึงการที่เขาได้ไปเที่ยวในดินแดนมหัศจรรย์ นักท่องเที่ยวคนนั้นได้เล่าถึงสังคมชาวเกาะที่ชื่อว่ายูโทเปียซึ่งเป็นสังคมที่กษัตริย์ยูโทปัสตั้งขึ้นในช่วง 300 ปีก่อนคริสต์ศักราช สังคมชาวเกาะแห่งนี้ไม่ใช่รัฐ แต่เป็นการรวมตัวกันแบบสหพันธ์ซึ่งประกอบไปด้วยนครรัฐที่เป็นอิสระต่อกัน 54 นครรัฐ ในสังคมชาวเกาะแห่งนี้จะมีผู้แทนมาประชุมกันเพื่ออภิปรายปัญหาต่างๆ ร่วมกันปีละหนึ่งครั้ง ประชาชนจะเลือกเจ้าหน้าที่เข้าทำงานในสภาซึ่งมีประมาณ 200 คน สภาแห่งนี้จะเลือกเจ้าหน้าที่ระดับสูงขึ้นเป็นสมาชิกวุฒิสภาประมาณ 20 คน กษัตริย์ได้รับเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งตลอดชีวิตถ้าพระองค์มีความประพฤติดี โดยประชาชนเป็นผู้เสนอชื่อกษัตริย์และสภาเป็นผู้เลือก ยูโทเปียเป็นเกาะที่มั่งคั่งแต่ผู้คนก็ไม่ได้มีทรัพย์สินส่วนตัว ทุกคนจะได้รับอาหาร ที่พักอาศัย และปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นอื่นๆ จากส่วนกลาง มีการรับประทานอาหารร่วมกัน และทุกคนต้องทำงาน ในยูโทเปียจะไม่มีชนชั้นทางสังคมที่เกิดจากการสืบทอดทางสายเลือด แต่จะมีชนชั้นนักวิชาการที่เลือกมาจากเจ้าหน้าที่และนักบวชที่มีอยู่ทั้งหมด กฎหมายมีความเข้มงวดมาก ผู้คนในยูโทเปียมีความอดทนอย่างสูงต่อความเชื่อทางศีลธรรมและศาสนาที่แตกต่างกัน ชาวยูโทเปียเป็นคนที่มีเหตุผลสูง เพียรพยายามทำสิ่งต่างๆ ให้สำเร็จเพื่อตัวพวกเขาเหมือนกับที่ชาวกรีกโบราณทำ งานเขียนเรื่องยูโทเปียนี้ต้องการจะสื่อให้เห็นแนวคิดแบบมนุษยนิยมซึ่งเชื่อมั่นในเหตุผล สติปัญญา และความพากเพียรพยายามของมนุษย์ที่จะสร้างสรรค์สังคมที่ดีงามให้เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง (Adams and Dyson. 2007 : 44-45) ความคิดเช่นนี้ย่อมแตกต่างจากความคิดความเชื่อที่มีอยู่ในศาสนจักรในยุคกลาง จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งกับศาสนจักรดังที่กล่าวแล้ว

2.1.3 การเกิดขึ้นของปรัชญาการเมืองสมัยใหม่

ในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ นอกจากงานเขียนเรื่องยูโทเปียของมอร์แล้ว งานเขียนอีกเรื่องหนึ่งที่มีลักษณะเป็นปรัชญา/ทฤษฎีการเมืองอย่างมากคืองานเขียนเรื่อง The Prince ของนิโคโล มาคิอาเวลลี (Rabil Jr. 2005 : 1032)

นิโคโล มาคิอาเวลี (Niccolò Machiavelli : ค.ศ.1469-1527) เป็นนักการเมือง นักเขียน และนักปรัชญาชาวอิตาลี เกิดที่เมืองฟลอเรนซ์ (Cave. 2004 : 151) เขาเคยเป็นทำงานด้านการทูตอยู่นานหลายปีซึ่งทำให้มีประสบการณ์ในโลกกว้าง เขาได้เดินทางไปยังฝรั่งเศส เยอรมนี และทั่วทั้งอิตาลี

หลังจากที่ถูกจำคุกในช่วงเวลาสั้นๆ และตระกูลเมดิชีได้กลับมาปกครองอีกครั้ง เขาก็ได้เริ่มเขียนงานเป็นอาชีพ งานเขียนสำคัญคือ The Prince ซึ่งเขียนในค.ศ.1513 และตีพิมพ์ในค.ศ.1531 และ The Discourses ซึ่งเขียนในช่วงค.ศ.1513-1517 และตีพิมพ์ในค.ศ.1531 (Heywood. 2004 : 54)

สมบัติ จันทรวงศ์ (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2540 : 238; อ้างอิงมาจาก สมบัติ จันทรวงศ์. 2521 : 52) และชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2540 : 213) ถือว่ามาคิอาเวลลีเป็นบิดาของปรัชญาการเมืองสมัยใหม่ เนื่องจากมาคิอาเวลลีได้นำเสนอแนวคิดที่เป็นปฏิกิริยาโต้ตอบกับปรัชญาการเมืองแบบเดิมก่อนหน้านั้น ไม่ว่าจะเป็นปรัชญาการเมืองแบบคลาสสิก แบบโรมัน หรือแบบศาสนาคริสต์

การมองว่ามาคิอาเวลลีเป็นบิดาของปรัชญาการเมืองสมัยใหม่นั้นเป็นเรื่องที่สมเหตุสมผลมากทีเดียว เพราะเขาเป็นนักปรัชญาการเมืองคนแรกที่อธิบายการเมืองว่าเป็นเรื่องของการต่อสู้เพื่ออำนาจ ซึ่งเข้ากันไม่ได้กับเรื่องของศีลธรรมและศาสนา (Rabil Jr. 2005 : 1032) เขาเน้นให้ผู้ปกครองใช้วิธีการต่างๆ อย่างไรก็ได้แม้จะผิดศีลธรรมหรือผิดหลักศาสนาเพื่อรักษาอำนาจในการปกครองเอาไว้ เช่นเขาเสนอให้ผู้ปกครองนำเอาคุณสมบัติของสัตว์ป่ามาใช้ว่า “ในส่วนของสัตว์ป่า เขาควรจะเลือกสุนัขจิ้งจอกและสิงโต เพราะสิงโตไม่สามารถป้องกันตนเองจากกับดัก และสุนัขจิ้งจอกก็ไม่สามารถป้องกันตนเองจากหมาป่าได้ ดังนั้น เราจึงต้องเป็นสุนัขจิ้งจอกเพื่อจะได้รู้จักกับดัก และเป็นสิงโตเพื่อที่จะได้ทำให้หมาป่ากลัว” (มาคิอาเวลลี. 2542 : 248) ซึ่งหมายความว่าผู้ปกครองนั้นต้องมีทั้งกำลังแบบที่สิงโตมีและมีปัญญาแบบที่สุนัขจิ้งจอกมี

มาคิอาเวลลีสอนว่าผู้ปกครองไม่จำเป็นต้องรักษาสัญญาถ้าการรักษาสัญญานั้นจะทำให้เกิดโทษภัยหรืออันตรายต่อผู้ปกครอง ดังที่เขากล่าวไว้ว่า “เจ้าผู้ปกครองที่สุขุมรอบคอบจึงไม่สามารถหรือเขาไม่ควรจะรักษาข้อตกลง เมื่อการปฏิบัติดังกล่าวกลับเป็นภัยต่อเขา และเมื่อบรรดาสาเหตุที่ทำให้เขาต้องให้คำมั่นสัญญานั้นหมดไปแล้ว และถ้ามนุษย์ทั้งปวงเป็นคนดี คำสอนนี้ก็คงจะไม่ดี แต่เพราะว่าพวกมนุษย์ชั่วร้ายและจะไม่ซื่อสัตย์ต่อท่าน ท่านก็ไม่ต้องซื่อสัตย์ต่อเขาเช่นกัน” (มาคิอาเวลลี. 2542 : 248) เหตุผลสำคัญอย่างหนึ่งที่มาคิอาเวลลีเสนอว่าผู้ปกครองไม่จำเป็นต้องเป็นคนซื่อสัตย์ก็คือเขามองว่ามนุษย์นั้นชั่วร้าย นี่เป็นทัศนะที่มองมนุษย์แบบที่เรียกว่า “ทุนิยม” หรือ “ทุทรรศนนิยม” (Pessimism) ที่เราเห็นได้อย่างชัดเจนที่ปรากฏอยู่ตลอดงานเขียนเรื่อง The Prince

แม้ว่ามาคิอาเวลลีจะแนะนำผู้ปกครองว่าไม่จำเป็นต้องมีคุณธรรม แต่การมีภาพลักษณ์ว่าเป็นผู้มีคุณธรรมนั้นสำคัญมากต่อผู้ปกครอง ดังที่เขาได้กล่าวไว้ว่า “เขาจะต้องมีทีท่าว่าเต็มไปด้วยความสงสาร การรักษาข้อตกลง ความซื่อสัตย์ ความเมตตากรุณา และเคร่งศาสนา ไม่มีอะไรอื่นที่จำเป็นยิ่งไปกว่าการมีคุณสมบัติข้อสุดท้ายนี้ เพราะโดยทั่วไปแล้ว มนุษย์เราวินิจฉัยกันด้วยตามากกว่าด้วยมือ เพราะการเห็นเป็นของทุกๆ คน แต่มีไม่กี่คนเท่านั้นที่จะสามารถสัมผัสได้” (มาคิอาเวลลี. 2542 : 249)

ปัจจุบันนี้การสื่อสารด้วยภาพและเสียงสามารถเข้าถึงมวลชนได้มากกว่าในอดีตมาก ผู้ปกครองจึงสามารถสร้างภาพลักษณ์ที่ดีได้ง่ายโดยอาจไม่จำเป็นต้องเป็นคนดีเหมือนอย่างภาพลักษณ์ที่สร้างไว้ก็ได้

ใน The Discourse มาคิอาเวลลีได้เสนอแนวคิดการปกครองแบบสาธารณรัฐ (Republicanism) (ในหนังสือ เจ้าผู้ปกครอง ผู้แปลได้แปล “Republic” ว่า “มหาชนรัฐ”) ซึ่งดูเหมือนว่าฐานแนวคิดจะแตกต่างกัน นักวิจารณ์บางคนก็บอกว่าเป็นงานเขียนที่ต้องการขยายความแนวคิดหลักเดิมๆ ที่อยู่ใน The Prince แต่บางคนก็มองว่าเป็นงานเขียนที่ฉีกแนวออกไปจากเดิม (Heywood. 2004 : 54) แต่สำหรับอดัมส์และไดสัน (Adams and Dyson. 2007 : 42) แล้ว งานเขียนทั้งสองเรื่องมาจากฐานความคิดแบบเดียวกัน งานเขียนทั้งสองนั้นไม่ได้ขัดแย้งกัน เพราะงานเขียนทั้งสองเรื่องนั้นมองธรรมชาติมนุษย์เหมือนกัน คือมองว่ามนุษย์นั้นเป็นปัจเจกบุคคล ชอบแข่งขัน และถ้าจำเป็นก็โหดร้ายทารุณและคดโกง งานเรื่อง The Prince เสนอผู้ปกครองว่าผู้ปกครองจะต้องควบคุมพลังต่างๆ ของธรรมชาติมนุษย์ เพื่อเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อผู้ปกครองเอง ขณะที่งานเรื่อง The Discourses ก็เป็นงานเขียนที่เสนอว่าเราจะสามารถนำเอาพลังต่างๆ เหล่านั้นมาใช้ในทางที่จะก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพและความมั่นคงของส่วนรวมได้อย่างไร แต่พลังต่างๆ ที่มีอยู่ในทั้งสองกรณีนั้นเป็นพลังชนิดเดียวกัน

ในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการนั้น แม้ว่านักมนุษยนิยมจะมองธรรมชาติมนุษย์แตกต่างกัน บางคนมองมนุษย์ในแง่ดีหรือมีทัศนะเป็นสุนิยม/สุทรรศนนิยม (Optimistism) อย่างเช่นที่ปรากฏในงานเขียนของอีรัสมัสและมอร์ บางคนก็มองมนุษย์ในแง่ร้ายอย่างเช่นที่ปรากฏในงานเขียนของมาคิอาเวลลี แต่จุดร่วมที่สำคัญของนักมนุษยนิยมในยุคนี้ก็คือพวกเขาเชื่อมั่นว่ามนุษย์สามารถสร้างสรรค์สังคมที่ดีขึ้นมาเองได้โดยไม่ต้องรออำนาจดลบันดาลจากพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งก็มีความคล้ายคลึงกับแนวคิดของนักคิดในยุคปฏิรูปศาสนาที่จะกล่าวถึงต่อไป

2.2 ยุคปฏิรูปศาสนา (Reformation)

การปฏิรูปศาสนาเป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 การปฏิรูปศาสนาได้ทำให้อำนาจผูกขาดของศาสนจักรโรมันคาทอลิกสิ้นสุดลงและก่อให้เกิดนิกายใหม่ของศาสนาคริสต์ขึ้นมานั่นคือนิกายโปรเตสแตนต์ นิกายที่เกิดขึ้นใหม่มีหลายนิกายแต่เนื่องจากเป็นนิกายที่ต่อต้านคัดค้านศาสนจักรโรมันคาทอลิกจึงถูกเรียกรวมๆ ว่านิกายโปรเตสแตนต์ นิกายอังกฤษซึ่งมีความเป็นอิสระจากศาสนจักรโรมันคาทอลิกก็ดำเนินทางสายกลางในการปฏิรูป แต่หลายนิกายที่ดำเนินการปฏิรูปอย่างเข้มข้นจริงจังก็มักจะประสบปัญหาถูกต่อต้านคัดค้าน ขณะเดียวกันศาสนจักรโรมันคาทอลิกเองก็ได้ตอบสนองต่อการท้าทายด้วยการปฏิรูปตนเองเหมือนกัน บุคคล

สำคัญที่เป็นแรงบันดาลใจให้แก่ขบวนการนักปฏิรูปศาสนาในยุคแรกคือมาร์ติน ลูเธอร์ และในยุคต่อมาจอห์น คาลวิน (หรือคาลแวง) ก็เป็นผู้ที่สร้างแรงบันดาลใจอย่างสำคัญ (Kingdon. 2005 : 2029)

มาร์ติน ลูเธอร์ (Martin Luther : ค.ศ 1483-1546) เกิดที่เมืองไอสเลเบ็นในเยอรมนีซึ่งขณะนั้นเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ ในวัยเด็กจนถึงวัยรุ่นก่อนเข้าเรียนระดับอุดมศึกษาเขาได้เรียนในโรงเรียนสามแห่งซึ่งทั้งสามแห่งนั้นเน้นสอนด้านไวยากรณ์ วาทศิลป์ และตรรกศาสตร์ และได้เข้าศึกษาที่มหาวิทยาลัยเออร์เฟิร์ตจนจบปริญญาโทใน ค.ศ. 1505 ต่อมาเขาสนใจศึกษาทางด้านเทววิทยาและปรัชญาและได้ไปบวชเป็นบาทหลวงใน ค.ศ. 1507 เริ่มสอนเทววิทยาในมหาวิทยาลัยวิตเต็นเบิร์กใน ค.ศ.1508 และอีกหนึ่งปีต่อมาเขาก็ได้รับปริญญาตรีอีกหนึ่งใบทางด้านพระคริสต์ธรรมคัมภีร์ศึกษา ต่อมาใน ค.ศ.1512 เขาได้รับปริญญาเอกทางเทววิทยา เขาทำงานประจำอยู่ที่มหาวิทยาลัยวิตเต็นเบิร์ก (“Martin Luther.” 2011 : Website)

การปฏิรูปศาสนาเกิดขึ้นใน ค.ศ.1517 เมื่อลูเธอร์ได้ปิดประกาศข้อเสนอที่เป็นการเชิญชวนให้ผู้คนเข้ามาร่วมวิวาทะเกี่ยวกับข้อเสนอประกาศไถ่บาปของศาสนจักรโรมันคาทอลิก ตอนนั้นมีพ่อค้าเร่ขายบัตรไถ่บาป อีกทั้งบาทหลวงก็ขายบัตรไถ่บาปด้วย บาทหลวงที่อื้อฉาวนี้ชื่อโจฮันน์ เท็ตเซล (Johann Tetzel) ลูเธอร์เสนอความเห็นไปว่าการขายใบไถ่บาปเหล่านั้นทำให้ประชาชนคิดว่าพวกเขาสามารถซื้อความรอดจากบาปได้ตลอดกาล มีการตีพิมพ์คำวิพากษ์วิจารณ์ของลูเธอร์ออกเผยแพร่ซึ่งก่อให้เกิดปฏิกิริยาอย่างรุนแรง ลูเธอร์เสนอว่าการรอดจากบาปนั้นเกิดขึ้นได้จากการที่เรามีศรัทธาเพียงอย่างเดียว ไม่ใช่ด้วยการไถ่บาป แต่ทางฝ่ายศาสนจักรก็โต้แย้งว่าศรัทธานั้นจะต้องได้รับการหนุนเสริมด้วยการไถ่บาปด้วยจึงจะทำให้คนเราหลุดพ้นจากบาปได้ ลูเธอร์ก็ได้โต้แย้งต่อว่าจะต้องเอาพระคริสต์ธรรมคัมภีร์มาเป็นแหล่งอ้างอิงเพื่อตัดสินเรื่องนี้ ไม่ใช่ความเห็นของศาสนจักร ทางฝ่ายศาสนจักรก็ยืนยันอีกว่าพระคริสต์ธรรมคัมภีร์นั้นก็จำเป็นต้องได้รับหนุนเสริมด้วยประเพณีปฏิบัติที่เคยทำกันมาซึ่งมีศาสนจักรกำกับดูแลอยู่ ลูเธอร์ยังได้ยืนยันต่อว่าคริสต์ศาสนิกชนทุกคนมีความเป็นพระอยู่ในตัวอยู่แล้ว ดังนั้นคริสต์ศาสนิกชนจึงสามารถทำตัวให้รอดจากบาปด้วยตัวเองได้โดยไม่จำเป็นต้องให้บาทหลวงมาเป็นคนกลาง ในที่สุดลูเธอร์ก็ถูกขับไล่ออกจากศาสนจักรโรมันคาทอลิก มีการก่อตั้งนิกายขึ้นใหม่โดยมีลูเธอร์เป็นผู้นำ นิกายใหม่นี้ไม่ยอมรับอำนาจของสันตะปาปาและผู้ดำรงตำแหน่งรองๆ ลงมาที่สันตะปาปาเป็นผู้แต่งตั้ง ลูเธอร์ยังคงทำงานอยู่ที่มหาวิทยาลัยวิตเต็นเบิร์กต่อไป ได้เขียนงานและตีพิมพ์งานเขียนออกมาเป็นจำนวนมาก โดยได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มผู้ปกครองในท้องถิ่นที่เป็นเจ้าผู้ครองเมืองซึ่งปกครองเมืองอิสระต่างๆ ในจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ (Kingdon. 2005 : 2029)

การปฏิรูปศาสนาได้ขยายตัวออกไปสู่ดินแดนอื่นๆ นอกเยอรมนีด้วย เช่นในฝรั่งเศสและสมาพันธรัฐสวิส ที่เมืองซูริคแห่งสมาพันธรัฐสวิส มีบาทหลวงซึ่งเป็นผู้นำในการปฏิรูปศาสนาคนสำคัญชื่อฮุลดริค ซวิงกลี (Huldrych Zwingli : ค.ศ. 1484-1531) ซวิงกลีเสนอความเห็นว่าในการ

ประกอบพิธีศีลมหาสนิทนั้น พระเยซูทรงดำรงอยู่เฉพาะในรูปแบบของพระจิตบริสุทธิ์เท่านั้น พระโลหิตและพระวรกายของพระเยซูไม่สามารถเปลี่ยนมาเป็นขนมปังและไวน์ที่ใช้ในพิธีเหมือนอย่างที่นักเทววิทยาคาทอลิกกล่าวอ้างได้ เรื่องที่ซวิงกลีโจมตีเกี่ยวกับการประกอบพิธีศีลมหาสนิทอีกเรื่องหนึ่งก็คือการให้คนนำเอาวัตถุต่างๆ เช่นขนมปังและไวน์มาประดับตกแต่งร่างกาย ซึ่งเป็นการทำราวกับว่าคนเหล่านั้นเป็นเทพเจ้า ซวิงกลีเห็นว่าการทำเช่นนั้นผิดจากหลักคำสอนในพระคริสต์ธรรมคัมภีร์ ใน ค.ศ.1534 ได้มีการปิดประกาศโจมตีการประกอบพิธีศีลมหาสนิทแบบคาทอลิกว่าเป็นการบูชารูปเคารพซึ่งพระผู้เป็นเจ้าได้ทรงบัญญัติห้ามเอาไว้ โปสเตอร์ที่ปิดประกาศเรื่องนี้แพร่กระจายไปทั่วฝรั่งเศส ก่อให้เกิดการสังหารโหดที่ทำให้ชาวคริสต์โปรเตสแตนต์ซึ่งถูกกล่าวหาว่าเป็นพวกนอกรีตเสียชีวิตไปเป็นจำนวนมาก และบางส่วนก็ถูกเนรเทศออกจากฝรั่งเศส ผู้ที่หนีออกจากฝรั่งเศสคนหนึ่งที่ได้กลายเป็นนักปฏิรูปศาสนาคนสำคัญในยุคนี้รองลงมาจากมาร์ติน ลูเธอร์ ก็คือจอห์น คาลวิน (Kingdon. 2005 : 2029-2030)

จอห์น คาลวิน (John Calvin : ค.ศ. 1509-1564) เกิดที่เมืองโนยอนในฝรั่งเศส เป็นลูกคนแรกของครอบครัว ได้รับการศึกษาอบรมหลายสาขาวิชา ทั้งภาษากรีก ลาติน กฎหมาย และปรัชญา เขาเปลี่ยนสถานที่เรียนหลายครั้ง เขาฝักใฝ่ศึกษาวิชาที่เกี่ยวข้องกับศาสนา พ่อของเขาอยากให้เขาเรียนทางด้านกฎหมายด้วยหมายว่าจะได้มีความก้าวหน้าในอาชีพการงานมากกว่า เมื่อเขาได้เรียนทางด้านกฎหมายแล้วเขาจึงไปเรียนภาษากรีกซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการศึกษาพระคริสต์ธรรมคัมภีร์ (“John Calvin.” 2011 : Website)

เมื่อเกิดการกวาดล้างสังหารกลุ่มคนที่เคลื่อนไหวปฏิรูปศาสนาในฝรั่งเศส คาลวินได้หนีไปอยู่ที่เมืองบาเซลในสวิตเซอร์แลนด์ ทำหน้าที่สอนเทววิทยาและเขียนหนังสือแสดงจุดยืนแนวคิดของโปรเตสแตนต์ชื่อ Institutes of the Christian Religion โดยตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1536 จากผลงานหนังสือเล่มนี้ทำให้เขาได้งานใหม่คือได้เป็นผู้อำนวยการศาสนจักรเจนีวาที่ได้รับการปฏิรูปขึ้นมาในช่วงนั้น เขาได้ชักชวนชาวเจนีวาสร้างรูปแบบการปกครองศาสนาขึ้นมาใหม่ จัดทำพิธีสวดใหม่และจัดตั้งสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาขึ้นมาโดยเขาเป็นอาจารย์ระดับแนวหน้าในสถาบันการศึกษานี้ด้วย งานเขียนของเขาก็ขายดีมากเช่นเดียวกับงานเขียนของลูเธอร์ เขาเป็นผู้นำนิกายคาลวิน (Calvinism) นิกายนี้ซึ่งถือว่าเป็นนิกายย่อยในนิกายโปรเตสแตนต์ของศาสนาคริสต์นั้นมีอิทธิพลอย่างมากต่อชีวิตของผู้คนที่อยู่ในสวิตเซอร์แลนด์ เยอรมนี เนเธอร์แลนด์ ฮังการี สก๊อตแลนด์ และบางส่วนของฝรั่งเศส (Kingdon. 2005 : 2030)

แนวคิดของลูเธอร์ ซวิงกลี และคาลวิน ซึ่งเป็นนักปฏิรูปศาสนาในสมัยนั้น มีลักษณะเป็นมนุษยนิยมค่อนข้างชัดเจน เพราะนักปฏิรูปศาสนาเหล่านี้ได้เน้นให้เห็นความสำคัญของมนุษย์ที่จะสร้างสรรค์สังคมที่ดีงามขึ้นมาได้ด้วยตัวเอง โดยพึ่งพาพระเจ้าให้น้อยที่สุด และพึ่งพาบาทหลวงให้น้อยที่สุด

นอกจากนี้ อีกประเด็นหนึ่งซึ่งน่าสนใจเกี่ยวกับรายวิชานี้ก็คือ ได้มีนักสังคมวิทยาชื่อดังอธิบายการก่อตัวขึ้นของระบบทุนนิยมอันเป็นผลมาจากแนวคิดของนักปฏิรูปศาสนา คำอธิบายดังกล่าวถือว่าเป็นทฤษฎีทางสังคมที่น่าสนใจ ปรากฏอยู่ในหนังสือเรื่อง The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism ของแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber : ค.ศ.1684-1920)

ในหนังสือดังกล่าวข้างต้น เวเบอร์ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการการเกิดขึ้นของนิกายโปรเตสแตนต์และพัฒนาการของทุนนิยมอุตสาหกรรมตะวันตก โปรเตสแตนต์ที่เขากล่าวถึงคือโปรเตสแตนต์แบบคาลวินหรือนิกายคาลวินในโปรเตสแตนต์นั่นเอง เวเบอร์เสนอว่าลัทธิ/นิกายโปรเตสแตนต์แบบคาลวินนั้นก่อให้เกิดการพัฒนาทุนนิยมขึ้นมา เขาชี้ให้เห็นว่าทุนนิยมพัฒนาขึ้นมาในช่วงเริ่มแรกในพื้นที่ซึ่งผู้คนนับถือศาสนาคริสต์นิกายนี้ เขาบอกว่าพื้นที่อื่นๆ ในโลกแม้จะมีสิ่งจำเป็นต่อพัฒนาการของทุนนิยมหลายอย่าง แต่ก็ไม่ใช่พื้นที่แรกๆ ที่ทุนนิยมพัฒนาขึ้นมาได้ เช่นอินเดียและจีนมีทั้งความรู้ทางเทคโนโลยี มีแรงงานมาก และมีผู้คนจำนวนมากทำงานหาเงิน แต่อินเดียและจีนก็ไม่มีศาสนาที่ส่งเสริมและเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาของทุนนิยม ประเทศทุนนิยมรุ่นแรกๆ จึงเป็นประเทศในยุโรปตะวันตกและอเมริกาเหนือซึ่งมีกลุ่มคนที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์แบบคาลวิน และผู้ประกอบวิสาหกิจกลุ่มแรกๆ ในพื้นที่เหล่านี้ก็คือกลุ่มคนที่นับถือศาสนานิกายนี้ (Haralambos and Holborn. 2004 : 417-418)

เวเบอร์กล่าวว่าคาลวินได้สอนไว้ว่ามีกลุ่มคนพิเศษที่ถูกเลือกโดยพระเจ้าให้ไปสวรรค์ คนเหล่านี้ถูกเลือกก่อนจะเกิดด้วยซ้ำ คนที่ไม่ถูกเลือกจะไม่ได้ไปสวรรค์แม้ว่าจะทำดีในโลกนี้อย่างไรก็ตาม ชาวคริสต์นิกายคาลวินจึงต้องเชื่อในพระเจ้า และปฏิบัติตามพระประสงค์ของพระเจ้าด้วยการทุ่มเทชีวิตทำงานในอาชีพของตนให้ดีที่สุด เวเบอร์ชี้ให้เห็นว่าคนที่นับถือศาสนาตามคำสอนของคาลวินนั้นไม่รู้ว่าตนเป็นผู้ถูกเลือกจากพระเจ้าหรือไม่ จึงทำงานหนักเพื่อพิสูจน์ศรัทธา ถ้าประสบผลสำเร็จในชาตินี้ ก็จะได้มั่นใจว่าเป็นผู้ถูกเลือกให้ไปสวรรค์หลังจากตายไปแล้ว (Haralambos and Holborn. 2004 : 418)

จริยศาสตร์แบบโปรเตสแตนท์ที่เวเบอร์กล่าวถึงเป็นจริยศาสตร์แบบนักพรตซึ่งส่งเสริมให้งดเว้นจากความเพลิดเพลิน เน้นการมีวินัยในตัวเองอย่างเคร่งครัด จริยศาสตร์แบบนี้ได้ช่วยสร้างปัจเจกบุคคลให้เป็นคนทำงานหนักในอาชีพของตนด้วยจิตใจที่มุ่งมั่น การหาเงินได้เป็นตัวชี้วัดที่ชัดเจนของความสำเร็จในอาชีพ และความสำเร็จนี้ก็หมายถึงการถูกเลือกโดยพระเจ้าแล้ว ความร่ำรวยที่สร้างขึ้นมาได้ จึงต้องไม่ถูกใช้ไปกับสิ่งฟุ่มเฟือย แต่ต้องเป็นการร่ำรวยเพื่อบูชาพระเกียรติยศของพระเจ้า เงินที่หาได้จึงถูกใช้เป็นทุนเพื่อสร้างสมกำไรต่อไปไม่สิ้นสุด จริยศาสตร์แบบโปรเตสแตนต์ต่อต้านการใช้เวลาให้สูญเปล่า ความเกียจคร้าน การติฉินนินทากัน และการนอนเกินจำเป็น โดยคนเราควรนอน 6 ชั่วโมง มากที่สุดไม่ควรเกิน 8 ชั่วโมง ตำหนิการแสวงหาความเพลิดเพลินทางเพศ การมีเพศสัมพันธ์ควรเกิดขึ้นเมื่อแต่งงานแล้วและต้องมีเพศสัมพันธ์เพื่อผลิตทายาทเท่านั้น กีฬาและ

นันทนาการควรมีเพื่อพัฒนาสุขภาพเท่านั้น การใช้ชีวิตเช่นนี้เท่านั้นที่พระเจ้าโปรดปราน (Haralambos and Holborn. 2004 : 418)

เวเบอร์กล่าวว่าในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมามีคนจำนวนมากที่แสวงหาเงินและผลกำไร เช่น โจร สลัด โสเภณี และเจ้าหนี้เงินกู้ ถือว่าเป็นคนที่แสวงหาความมั่งคั่งอยู่เสมอ แต่อาการที่แสวงหาและจุดประสงค์ในการแสวงหาเงินเหล่านี้ไม่ถือว่าเป็นจิตวิญญาณของทุนนิยม แต่เดิม คนที่หาเงินก็จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเก็งกำไร เช่นพวกเขาเล่นการพนัน ถ้าประสบความสำเร็จ ก็จะใช้เงินไปเพื่อการบริโภค คนที่หาเงินได้แล้วใช้จ่ายฟุ่มเฟือยนั้นไม่เห็นความจำเป็นที่จะทำงานให้หนักขึ้นเพื่อหาเงินให้ได้มากขึ้น แต่พวกเขามักหาเวลาว่างเพื่อพักผ่อนมากกว่า แต่จริยศาสตร์แบบนักพรตมีมุมมองต่อความมั่งคั่งแตกต่างออกไป มุมมองต่อความมั่งคั่งแบบใหม่นี้เป็นลักษณะสำคัญของทุนนิยม (Haralambos and Holborn. 2004 : 418)

เวเบอร์กล่าวว่าสาระสำคัญของทุนนิยมคือการแสวงหากำไรเพื่อสร้างกำไรใหม่เรื่อยๆ ตลอดไป เขาชี้ให้เห็นว่าจิตวิญญาณของทุนนิยมมิใช่เพียงแค่วิธีการหาเงิน แต่เป็นเป็นวิถีชีวิตซึ่งมีทั้งจริยศาสตร์ พันธะ และหน้าที่ เขากล่าวว่าการทำงานอย่างเป็นระบบที่ต่อเนื่องโดยไม่หยุดหย่อนในอาชีพของตนเป็นพลังสำคัญของการขยายตัวของจิตวิญญาณแบบทุนนิยม การแสวงหาเงินเป็นทั้งชีวิตทางศาสนาและชีวิตทางธุรกิจ (Haralambos and Holborn. 2004 : 418-419)

เวเบอร์กล่าวว่าอุตสาหกรรมแบบทุนนิยมซึ่งมีลักษณะสำคัญ 2 ประการคือการทำการผลิตให้มีมาตรฐานและการแบ่งงานกันทำตามความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านนั้นถูกสนับสนุนส่งเสริมโดยแนวคิดแบบโปรเตสแตนต์ เพราะว่าการดำเนินชีวิตเคร่งครัดตามรูปแบบเดียวกันของชาวโปรเตสแตนต์เป็นการช่วยนายทุนในการทำการผลิตให้มีมาตรฐานเดียวกัน การเน้นความสำคัญของการสร้างความมั่งคั่งและการใช้จ่ายอย่างประหยัดเป็นการส่งเสริมการออมและการลงทุนใหม่ๆ อย่างไรก็ตาม เวเบอร์มิได้ปฏิเสธความสำคัญของปัจจัยทางเศรษฐกิจ เขายอมรับว่าทุนนิยมนั้นเป็นผลมาจากทั้งศาสนาคริสต์โปรเตสแตนท์นิกายคาลวินและเทคโนโลยี รวมทั้งระบบเศรษฐกิจของประเทศที่ทุนนิยมพัฒนาขึ้นมา (Haralambos and Holborn. 2004 : 419)

2.3 ยุคปฏิวัติวิทยาศาสตร์ (Scientific Revolution)

แนวคิดเรื่องการปฏิวัติวิทยาศาสตร์เป็นแนวคิดที่มีการนำเสนอขึ้นมาสู่แวดวงวิชาการในช่วงระหว่างกลางคริสต์ทศวรรษ 1920 มาจนถึงต้นคริสต์ทศวรรษ 1950 แนวคิดนี้บ่งบอกถึงยุคสมัยหนึ่งในประวัติศาสตร์ของยุโรปในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 16 จนเกือบตลอดช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 กล่าวคือเป็นช่วงตั้งแต่ยุคของนิโคลัส โคเปอร์นิคัส (Nicolaus Copernicus : ค.ศ. 1473–1543) จนถึงยุคของเซอร์ ไอแซ็ค นิวตัน (Sir Isaac Newton : ค.ศ. 1642–1727) ในยุคนี้ความคิด/ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก (Cohen. 2005 : 2191)

ทางด้านดาราศาสตร์ ก่อนยุคของโคเปอร์นิคัส มีความเชื่อแพร่หลายกันว่าโลกของเรานี้ เป็นศูนย์กลางของระบบสุริยจักรวาล แต่เมื่อมาถึงยุคของโคเปอร์นิคัสนั้นเขาเสนอว่าโลกไม่ใช่ศูนย์กลางของระบบสุริยจักรวาล ดวงอาทิตย์ต่างหากที่เป็นศูนย์กลางของระบบสุริยจักรวาล นอกจากนี้ในยุคนี้ก็ยังมีความรู้ใหม่เกี่ยวกับการเคลื่อนที่ของดวงดาวต่างๆ อีกด้วย (Cohen. 2005 : 2191)

นักประวัติศาสตร์เชื่อว่ายุคนี้เป็นยุคที่คณิตศาสตร์เข้ามามีอิทธิพลในชีวิตประจำวันมาก กระบวนการทำให้ธรรมชาติกลายมาเป็นคณิตศาสตร์ (The Process of the Mathematization of Nature) ที่สามารถสังเกตธรรมชาติแล้ววัดและแจงนับออกมาเป็นตัวเลขได้แพร่กระจายออกไปอย่างรวดเร็ว (Cohen. 2005 : 2191)

คุณูปการที่สำคัญซึ่งบุคคลสำคัญในยุคนี้ได้ก่อให้เกิดขึ้นนั้นมีมากมาย เช่นโคเปอร์นิคัสได้ทำการคำนวณวงโคจรของดาวเคราะห์ที่หมุนรอบดวงอาทิตย์โดยมีรายละเอียดชัดเจน โจฮันส์ เคปเลอร์ (Johannes Kepler : ค.ศ. 1571-1630) ได้นำเอาสูตรการคำนวนของโคเปอร์นิคัสมาแปลงเป็น “ฟิสิกส์เกี่ยวกับท้องฟ้า” (Celestial Physics) ซึ่งก่อนหน้านั้นไม่มีใครเคยเข้าใจมาก่อน และทำให้เขาค้นพบว่าดาวเคราะห์ที่หมุนรอบดวงอาทิตย์นั้นมีวงโคจรแบบวงรี กาลิเลโอ (Galileo Galilei : ค.ศ. 1564–1642) ได้หันมาศึกษาปรากฏการณ์ทางภาคพื้นดินหรือฟิสิกส์ภาคพื้นดิน (Terrestrial Physics) คือศึกษาสังเกตและทดลองวัตถุที่ตกลงมาและวัตถุที่ถูกขว้างออกไป (ขณะที่โคเปอร์นิคัสสนใจศึกษาวัตถุที่ล่องลอยอยู่ในท้องฟ้า) เพื่อที่จะช่วยพิสูจน์ยืนยันทฤษฎีของโคเปอร์นิคัสซึ่งขณะนั้นมีผู้ไม่เชื่ออยู่มาก เซอร์ ไอแซ็ค นิวตัน ได้ก่อให้เกิดพัฒนาการของฟิสิกส์ยิ่งขึ้นไปอีกด้วยการรวมฟิสิกส์ภาคพื้นดินและฟิสิกส์ภาคท้องฟ้าเข้าด้วยกันเป็นทฤษฎีแรงดึงดูดโน้มถ่วงสากลซึ่งมีหลักฐานเชิงประจักษ์สนับสนุนและมีความถูกต้องเที่ยงตรงตามหลักคณิตศาสตร์ (Cohen. 2005 : 2191)

นอกจากบุคคลสำคัญดังกล่าวข้างต้นแล้ว ในยุคปฏิวัติวิทยาศาสตร์ยังมีอีกบุคคลหนึ่งที่มักจะถูกกล่าวถึงน้อยกว่า แต่นักประวัติศาสตร์เชื่อว่ามีคุณูปการสำคัญต่อการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ในยุคนั้นไม่แพ้คนอื่นๆ คือวิลเลียม ฮาร์วีย์ (William Harvey : ค.ศ.1578–1657) เขาเป็นผู้ค้นพบการไหลเวียนของโลหิตและได้ปรับปรุงพัฒนาทฤษฎีเกี่ยวกับการวิเคราะห์ทางเคมีของคนอื่นๆ ให้ดียิ่งขึ้น (Cohen. 2005 : 2191)

เราสามารถสรุปการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของปัจจัยต่างๆ ที่เกิดขึ้นมาเกือบจะพร้อมๆ กันได้ 3 ประการคือ (Cohen. 2005 : 2193)

ประการแรก นักปรัชญาธรรมชาติได้เปลี่ยนแนวปฏิบัติจากแนวปฏิบัติยุคอเล็กซานเดอร์ (Alexandrian Tradition) มาเป็นแนวปฏิบัติยุคอเล็กซานเดอร์ส่วนเพิ่ม (Alexandrian-plus Tradition) กล่าวคือในด้านดาราศาสตร์นั้น เคปเลอร์และกาลิเลโอเมื่อได้พยายามที่จะแก้ปัญหาความตึงเครียดที่เกิดจากการเสนอทฤษฎีดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของสุริยจักรวาล ก็ได้ปรับปรุงแนวทางการศึกษาของนักเรขาคณิตชาวคริสต์ซึ่งมีความเป็นนามธรรมสูงมากให้มีความเป็นนามธรรมน้อยลง โดยนำเอา

ความเป็นจริงทางกายภาพเสริมเข้าไปด้วย สำหรับปรากฏการณ์ภาคพื้นดิน นักปรัชญาธรรมชาติคนอื่นๆ ก็ได้ทำให้ทฤษฎีมีความเป็นนามธรรมน้อยลงด้วยการทดลองที่มีการออกแบบไว้อย่างรอบคอบ เพื่อที่จะแสดงปรากฏการณ์ที่มีความเป็นคณิตศาสตร์สูงให้เห็นเป็นรูปธรรมได้มากขึ้น ด้วยการนำเอาทฤษฎีมาพิสูจน์ตรวจสอบในเชิงประจักษ์

ประการที่สอง ได้มีการเปลี่ยนแนวปฏิบัติยุคเอเธนส์ (Athenian Tradition) มาเป็นแนวปฏิบัติยุคเอเธนส์ส่วนเพิ่ม (Athenian-plus Tradition) โดยมีไอแซ็ค บีคแมน (Isaac Beeckman : ค.ศ. 1588–1637) เรอเน เดการ์ต (René Descartes : ค.ศ. 1596-1650) และปิแอร์ กาสเซ็นดี (Pierre Gassendi : ค.ศ. 1592–1655) เป็นบุคคลสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแนวคิดเรื่องอะตอมซึ่งพวกเขายังคงเชื่อถือในสาระสำคัญ พวกเขาได้เปลี่ยนจุดเน้นจากเรื่องของรูปร่างและขนาดของอนุภาคมาสนใจที่การเคลื่อนไหวของอนุภาคแทน พวกเขาเชื่อว่าการเคลื่อนไหวของอนุภาคนั้นมีกฎทั่วไปคอยกำกับควบคุมอยู่ กฎทั่วไปดังกล่าวนี้มองการเคลื่อนไหวว่าเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่อย่างยั่งยืนถาวรจริง แต่การเคลื่อนไหวนี้ก็มีลักษณะเชิงสัมพัทธ์

ประการที่สาม ได้มีการกำหนดให้มีการทดลองเพื่อแสวงหาข้อเท็จจริง โดยได้มีการออกแบบไว้อย่างรอบคอบ วิธีการหาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาตินี้เป็นวิธีการเชิงประจักษ์ที่เป็นลักษณะเด่นของยุโรปในยุคนั้น แนวปฏิบัติใหม่นี้แตกต่างจากแนวปฏิบัติยุคเอเธนส์ส่วนเพิ่มซึ่งไม่มีการทดลอง และแตกต่างจากแนวปฏิบัติยุคอเล็กซานเดอร์ส่วนเพิ่มซึ่งการทดลองทำหน้าที่เป็นเพียงวิธีการที่แสวงหาหลักฐานเชิงประจักษ์มาสนับสนุนทฤษฎี การเปลี่ยนแปลงประการที่สามนี้เกิดขึ้นจากผลงานของฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon : ค.ศ.1561–1626) วิลเลียม กิลเบิร์ต (William Gilbert : ค.ศ.1544–1603) และวิลเลียม ฮาร์วีย์

เพื่อให้เข้าใจรากฐานทางปรัชญาที่สำคัญในยุคนี้ซึ่งส่งผลต่อทฤษฎีการเมืองและสังคมในเวลาต่อมา เห็นควรขยายความแนวคิดของนักปรัชญาคนสำคัญในยุคนี้ 2 คนสักเล็กน้อย นักปรัชญา 2 คนนี้คือฟราน ซิส เบคอน และเรอเน เดการ์ต

ฟรานซิส เบคอน เป็นนักปรัชญาชาวอังกฤษ เกิดในกรุงลอนดอนเมื่อ ค.ศ.1561 (“Francis Bacon.” 2011 : Website) เมื่อเขาอายุได้ 12 ขวบ เขาได้มีโอกาสเข้าเรียนในวิทยาลัยตรีนิติมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ เขาเรียนเก่งมาก ได้เรียนรู้ทั้งกฎหมาย การเมือง ปรัชญา ประวัติศาสตร์ และวรรณกรรมตั้งแต่อยู่ในช่วงวัยรุ่น และเขาก็วางแผนที่จะจัดการและเผยแพร่ความรู้ของมนุษย์ที่มีอยู่ทั้งหมด มีโอกาสได้เข้ารับราชการจนอยู่ในตำแหน่งระดับสูง และเขาเคยได้ดำรงตำแหน่งเป็นประธานสภาขุนนางและประธานศาลของอังกฤษ มีงานเขียนสำคัญเช่น The Great Instauration และ Novum organum ซึ่งทั้งสองเล่มตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ.1620 (Collinson and Plant. 2006 : 61)

ในหนังสือเรื่อง Novum organum เบคอนได้อภิปรายถึงอุปสรรคขัดขวางต่อการเรียนรู้ซึ่งเขาเรียกว่า “เทวรูป” (Idols) เทวรูปดังกล่าวนี้คือแนวคิดผิดๆ ที่มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์ เขาแบ่งเทวรูป

ออกเป็น 4 ประเภทคือ 1) เทวรูปแห่งเผ่าพันธุ์ (Idol of the Tribe) ซึ่งเกิดขึ้นจากธรรมชาติมนุษย์นั่นเองที่เกิดมาในเผ่าพันธุ์หรือเชื้อชาติที่แตกต่างกัน 2) เทวรูปแห่งถ้ำ (Idol of the Cave) ซึ่งเกิดขึ้นจากความสนใจ ความโน้มเอียง และอคติของมนุษย์แต่ละคน 3) เทวรูปแห่งตลาด (Idol of the Market place) ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์และการคบหาสมาคมกันของมนุษย์ในชีวิตประจำวัน โดยที่การใช้ภาษาในการสื่อสารต่อกันก่อให้เกิดความสับสน และ 4) เทวรูปแห่งโรงละคร (Idol of the Theater) ซึ่งเกิดจากระบบความรู้และทฤษฎีต่างๆ ที่มนุษย์ยึดถืออยู่ เบคอนเสนอว่าเทวรูปเหล่านี้เป็นอคติในจิตใจมนุษย์ที่ทำให้มนุษย์รับรู้สิ่งต่างๆ เบี่ยงเบนไปจากความเป็นจริง เขาได้เสนอวิธีแก้ปัญหาเพื่อเอาชนะอุปสรรคขัดขวางการได้มาซึ่งความรู้ที่ถูกต้องเที่ยงตรงและมีประโยชน์โดยแนะให้ใช้วิธีการหาความรู้แบบหนึ่งที่เรียกว่า “การอุปนัย” (Induction) (Collinson and Plant. 2006 : 62)

วิธีการหาความรู้แบบอุปนัยของเบคอนมีความสัมพันธ์กับแนวคิดของเขาเรื่อง “แบบ” (Forms) เขาเชื่อว่าธรรมชาตินั้นมีโครงสร้างที่เรียบง่ายและประกอบไปด้วยรูปแบบพื้นฐานชุดหนึ่งซึ่งเมื่อเราค้นพบก็จะทำให้เราเข้าใจความซับซ้อนของโลกที่มีหลากหลายมิติได้ เหมือนกับที่เราได้ประสบด้วยประสาทสัมผัส แนวคิดเรื่องแบบของเบคอนแตกต่างจากแนวคิดเรื่องแบบของเพลโต เพราะแบบของเบคอนนั้นเป็นแบบของธรรมชาติที่เรียบง่าย โดยที่ธรรมชาติที่เรียบง่ายนี้ก็มีสสารเป็นส่วนประกอบ และเป็นสิ่งต่างๆ อย่างเช่นความร้อน ความเปียก ความเย็น และความหนัก แบบต่างๆ เหล่านี้เป็นกฎเกณฑ์ เป็นตัวกำหนด และเป็นส่วนประกอบของโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ของโลก แบบของธรรมชาติดำรงอยู่เสมอเมื่อธรรมชาติดำรงอยู่ และเมื่อธรรมชาติไม่ดำรงอยู่แบบของธรรมชาติก็ไม่ดำรงอยู่เช่นเดียวกัน เราจึงต้องเอาตัวอย่างต่างๆ จากธรรมชาติมาทำการศึกษาโดยไม่รีบด่วนสรุป เราต้องแสวงหาตัวอย่างที่ขัดแย้งกัน ทำการทดลองและเปรียบเทียบกันจนกว่าจะมั่นใจว่าได้ข้อสรุปที่ถูกต้อง (Collinson and Plant. 2006 : 62-63)

วิธีการหาความรู้แบบอุปนัยที่เน้นการสังเกตและทดลองตามแบบที่เบคอนกล่าวถึงข้างต้นนั้นถือว่าเป็นส่วนสำคัญของวิธีการหาความรู้หรือญาณวิทยาแบบประจักษ์นิยม (Empiricism) หลังจากนั้นไม่นานก็มีนักปรัชญาคนสำคัญที่วางรากฐานการแสวงหาความรู้อีกแบบหนึ่งที่เน้นการใช้การคิดหรือการใช้เหตุผลซึ่งเป็นส่วนสำคัญของญาณวิทยาแบบเหตุผลนิยม (Rationalism) นักปรัชญาดังกล่าวนี้ก็คือเรอเน เดการ์ต

เรอเน เดการ์ตได้ชื่อว่าเป็นผู้วางรากฐานให้กับปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ (Collinson and Plant. 2006 : 79) เขาเกิดในชุมชนที่ชื่อว่าลา ฮาเย ในฝรั่งเศส ได้รับการศึกษาจนสำเร็จการศึกษาด้านกฎหมายใน ค.ศ. 1616 หลังจากนั้นจนถึง ค.ศ. 1628 เขาได้เดินทางท่องเที่ยวอย่างกว้างขวางและบ่อยครั้งในเยอรมนี อิตาลี ฮอลแลนด์ และฝรั่งเศส ซึ่งช่วงหนึ่งของช่วงเวลานี้เขาได้ไปเป็นทหารด้วย โดยครั้งแรกเป็นทหารในกองทัพของฝ่ายโปรเตสแตนต์และครั้งต่อมาก็ได้เป็นทหารในกองทัพของฝ่ายคาทอลิก งานชิ้นสำคัญชิ้นแรกของเขาคือ Rules for the Direction of the Understanding ซึ่งเขียน

เสร็จในคริสต์ทศวรรษ 1620 แต่กว่าจะได้มีการตีพิมพ์ออกมาก็ล่วงมาถึงค.ศ. 1701 เขาเขียนงานเรื่อง Le Monde ออกมาใน ค.ศ.1634 แต่เนื่องจากว่าเนื้อหาของงานเขียนชิ้นนี้สอดคล้องกับข้อเสนอด้านดาราศาสตร์ของโคเปอร์นิคัสที่เมื่อกาลิเลโอนำเอาไปเผยแพร่ก็ถูกประณาม เขาจึงไม่ได้ตีพิมพ์งานชิ้นนี้ นอกจากนี้เขายังมีงานสำคัญอื่นๆ เช่น Discourse on Method Meditations on First Philosophy และ Principles of Philosophy ซึ่งตีพิมพ์ออกมาในค.ศ.1637, 1641 และ 1644 ตามลำดับ (Collinson and Plant. 2006 : 79)

เดการ์ตเห็นว่าวิธีที่จะทำให้เรามีความมั่นใจนั้น ขั้นแรกเราต้องพิจารณาดูว่าเป็นไปได้หรือไม่ที่เราจะสงสัยทุกสิ่งทุกอย่าง สำหรับเขา สิ่งที่เขาสงสัยก็คือความจำของเขา หลักฐานที่มาจากประสาทสัมผัสของเขา การดำรงอยู่ของโลกรอบตัวเขา และการดำรงอยู่ของร่างกายของเขา เขาคิดว่าอาจจะมีสิ่งหลอกลวงบางอย่างที่มีอำนาจสูงสุด มีสติปัญญาสูงสุดที่คอยหลอกลวงเราอยู่ตลอดเวลา แต่เขาก็พบว่ามีอยู่สิ่งหนึ่งที่เขาสงสัยไม่ได้ นั่นคือเขาสงสัยไม่ได้ว่าเขากำลังคิดสงสัย เขาสงสัยการคิดของตัวเขาเองไม่ได้ เขาใช้ “การคิด” ให้ครอบคลุมกิจกรรมทางจิตที่กระทำลงไปอย่างรู้สึกตัวทุกอย่าง ดังนั้นการสงสัยของเขาจึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการคิด เขาจึงตระหนักรู้ว่าเขาดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นสิ่งที่คิด (Collinson and Plant. 2006 : 80) ซึ่งเป็นที่มาของคำกล่าวที่มีชื่อเสียงของเขาที่ว่า “ฉันคิดเพราะฉะนั้นฉันจึงมีอยู่” (I think therefore I am) (Collinson and Plant. 2006 : 79)

จากการที่เดการ์ตสงสัยไปเสียทุกสิ่งทุกอย่าง แนวคิดของเขาจึงเป็นแบบวิมตินิยม (Skepticism) นอกจากนี้เขายังได้เสนอให้มีการแยกจิตใจกับร่างกายออกจากกันอย่างเด็ดขาด แนวคิดของเขาจึงเป็นแบบทวินิยม (Dualism) (Collinson and Plant. 2006 : 79) อีกด้วย

แนวคิดของเดการ์ตเรื่องการแบ่งแยกร่างกายกับจิตใจออกจากกันนั้นยังคงเป็นปัญหาทางปรัชญาที่มีผู้พยายามแก้มาจนถึงปัจจุบัน ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 นักจิตวิทยาแนวพฤติกรรมนิยม 2 คน คือเจ.บี. วัตสัน (J.B. Watson : ค.ศ.1878-1958) และบี.เอฟ. สกินเนอร์ (B.F. Skinner : ค.ศ.1904-1990) ได้เสนอทฤษฎีว่ากิจกรรมทางจิตวิทยานั้นสามารถอธิบายได้ทั้งหมดโดยใช้ข้อมูลที่เกิดจากการสังเกตพฤติกรรม กิลเบิร์ต ไรล์ (Gilbert Ryle : ค.ศ.1900-1976) ได้เสนอทฤษฎีว่าเราอาจจะวิเคราะห์แนวคิดทางจิตต่างๆ ได้ด้วยพฤติกรรมทางกายที่เห็นได้ชัดนั่นเอง กล่าวคือทั้งกายและจิตมีการทำงานเหมือนกัน และลุดวิก วิตเก็นสไตน์ (Ludwig Wittgenstein : ค.ศ.1889-1951) ก็ได้เสนอทฤษฎีเราจะเข้าใจกิจกรรมทางจิตได้ก็ต่อเมื่อมีการอ้างอิงถึงมาตรฐานที่คนทั่วไปเข้าใจได้เท่านั้น (Collinson and Plant. 2006 : 81)

2.4 ยุคสว่าง (Enlightenment)

ในภาษาไทยมีคำที่ใช้เรียกยุค “Enlightenment” หลายคำ เช่น “ยุคภูมิปัญญา” “ยุคเรืองปัญญา” “ยุครู้แจ้ง” และ “ยุคแห่งเหตุผล” คำเหล่านี้มีความหมายคล้ายคลึงกัน แต่ในที่นี้จะใช้คำว่า “ยุคสว่าง” ซึ่งความหมายก็คล้ายคลึงกับทั้งสี่คำข้างต้น แต่ยังสื่อให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นว่ายุคสมัยนี้เป็นช่วงเวลาที่ไม่ใช่ “ยุคมืด” หรือยุคกลางของยุโรป

“ยุคสว่าง” คือช่วงเวลาประมาณตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 จนถึงช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ช่วงเริ่มต้นของยุคนี้ก็คือช่วงที่มีการปฏิวัติอันรุ่งโรจน์ (Glorious Revolution) ในอังกฤษ และช่วงที่จอห์น ล็อก (John Locke : ค.ศ. 1632-1704) มีชีวิตอยู่ ส่วนช่วงท้ายของยุคนี้ก็คือช่วงที่เกิดการปฏิวัติอเมริกา (American Revolution) การปฏิวัติฝรั่งเศส (French Revolution) การพ่ายแพ้ของนโปเลียน และการเกิดปฏิกิริยาของพวกโรแมนติกต่อแนวคิดของนักปรัชญายุคสว่าง (Carhart. 2005 : 673)

ยุคสว่างเป็นยุคที่เน้นเหตุผล ปัจเจกนิยม ขันติธรรม และมุมมองแบบสากล เป็นยุคของปรัชญาสังคมซึ่งนักปรัชญายุคนั้นได้นำเสนอแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับมนุษยชาติและสังคมที่คล้ายคลึงกัน โดยมีแนวทางการศึกษาคล้ายคลึงกันคือเป็นแนวทางการศึกษาที่เกี่ยวกับการแสวงหากฎต่างๆ ซึ่งกำกับควบคุมธรรมชาติและสังคม เป็นยุคของการเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาของนักคิดหัวก้าวหน้า โดยเริ่มในอังกฤษและถึงจุดรุ่งเรืองที่สุดในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ในฝรั่งเศสและสก๊อตแลนด์ นอกจากนี้ก็ยังมีขบวนการเคลื่อนไหวของนักคิดนักปรัชญาในอิตาลีและเยอรมนีด้วย แต่โดยทั่วไปแล้วการเคลื่อนไหวในอิตาลีและเยอรมนีเป็นที่รับรู้กันทั่วไปน้อยกว่า ซึ่งตามความเห็นของไอไซอาห์ เบอร์ลิน (Isaiah Berlin : 1909-1997) นั้น นักปรัชญาชาวอิตาลีและเยอรมันต่างหากที่มีผลงานโดดเด่นยิ่งกว่า ไม่ว่าจะเป็นเจียมแบตติสตา วิโก (Giambattista Vico : ค.ศ. 1668-1744) โจฮันน์ ก็อตฟรีด ฟอน แฮร์เดอร์ (Johann Gottfried von Herder : ค.ศ. 1744-1803) และอิมมานูเอล คานต์ (Immanuel Kant : ค.ศ. 1724-1804) (Carhart. 2005 : 673) อย่างไรก็ตามในที่นี้ก็จะเน้นกล่าวถึงแนวคิดของนักปรัชญายุคสว่างตามที่รับรู้กันโดยทั่วไปเป็นหลัก โดยเน้นแนวคิดของนักปรัชญา 4 คนคือฮ็อบส์ ล็อก มองเตสกิเออ และรุสโซ เท่านั้น

โธมัส ฮ็อบส์ (Thomas Hobbes : ค.ศ.1588-1679) เกิดที่อังกฤษ ได้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยอ็อกซ์ฟอร์ด เขามีโอกาสได้ติดต่อสัมพันธ์กับปัญญาชนชั้นนำในสมัยนั้น เช่นฟรานซิส เบคอน ซึ่งส่งอิทธิพลทางความคิดต่อเขามาก เขาได้พบกับกาลิเลโอที่เมืองฟลอเรนซ์ อิตาลี ได้อ่านงานของยูคลิด (Euclid : เกิดเมื่อประมาณก่อน ค.ศ. 300 ปี) นักคณิตศาสตร์ในยุคกรีกโบราณซึ่งได้ชื่อว่าเป็นบิดาแห่งเรขาคณิต ต่อมาเขาสนใจเรขาคณิตมาก เขาอยู่ในยุคที่กำลังมีการปฏิวัติวิทยาศาสตร์และเกิดสงครามกลางเมืองในอังกฤษ เขาเขียนหนังสือไว้หลายเล่ม เรื่องที่สำคัญและโดดเด่นเป็นที่รู้จักมาก

ที่สุดคือ Leviathan ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานสำคัญของปรัชญาการเมือง (Adams and Dyson. 2007 : 46) เมื่อพิจารณาดูช่วงเวลาที่เขามีชีวิตอยู่จะเห็นได้ว่าเขามีชีวิตอยู่ทั้งในยุคปฏิวัติวิทยาศาสตร์และยุคสว่าง

ในหนังสือเรื่อง Leviathan ฮ้อบส์ได้เสนอว่ารัฐบาลที่มีอำนาจสูงสุดเด็ดขาดหรือระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นเพียงระบอบการปกครองเดียวที่จะป้องกันไม่ให้เกิดสภาวะอนาธิปไตยและความวุ่นวายไร้ระเบียบได้ เขาบรรยายถึงสภาพธรรมชาติซึ่งเป็นสภาพของสังคมที่ไร้รัฐซึ่งมนุษย์ในสภาพธรรมชาตินี้มีความโดดเดี่ยวเดียวดาย ยากจนข้นแค้น น่ารังเกียจ ทารุณโหดร้าย และอายุสั้น (solitary, poor, nasty, brutish, and short) เขาเชื่อว่ามนุษย์นั้นมีธรรมชาติที่มักแสวงหาอำนาจและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว เขาจึงเสนอให้พลเมืองเชื่อฟังยอมตามรัฐ เพราะถ้าให้มนุษย์ไปจำกัดอำนาจรัฐก็มีความเสี่ยงที่จะทำให้สังคมมนุษย์กลับไปสู่สภาพธรรมชาติที่วุ่นวายเหมือนเดิม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการปกครองแม้ว่าจะเป็นการปกครองของทรราชย์ก็ยังดีกว่าไม่มีการปกครองเสียเลย (Heywood. 2004 : 123)

หลังจากยุคอริสโตเติลเป็นต้นมา ฮ้อบส์เป็นนักปรัชญาคนแรกที่ได้พัฒนาทฤษฎีเกี่ยวกับธรรมชาติและพฤติกรรมของมนุษย์ไว้อย่างละเอียดชัดเจนและมีความครอบคลุมมากที่สุด (Heywood. 2004 : 123) ฮ้อบส์กล่าวถึงธรรมชาติมนุษย์ไว้ตอนหนึ่งว่า “ดังนั้นในธรรมชาติของมนุษย์ เราพบว่ามีสาเหตุหลักๆ ของการทะเลาะวิวาทขัดแย้งกัน 3 อย่างคือ ประการแรกคือการแข่งขัน ประการที่สอง คือความไม่มั่นใจในตัวเอง ประการที่สามคือเกียรติยศชื่อเสียง” (Hobbes. 2010 : 132) สาเหตุประการแรกทำให้มนุษย์รุกรานกันเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ สาเหตุประการที่สองทำให้มนุษย์รุกรานกันเพื่อแสวงหาความมั่นคงปลอดภัย และสาเหตุประการที่สามทำให้มนุษย์รุกรานกันเพื่อแสวงหาเกียรติยศชื่อเสียง ทั้งสามสาเหตุทำให้มนุษย์ต้องใช้ความรุนแรงเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ ความปลอดภัย และเกียรติยศชื่อเสียง (Hobbes. 2010 : 132)

จอห์น ล็อก (John Locke : ค.ศ. 1632-1704) ก็เป็นนักปรัชญาชาวอังกฤษและได้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยอ็อกซ์ฟอร์ดเช่นเดียวกับฮ้อบส์ แต่ล็อกเรียนทางด้านการแพทย์ ได้รับปริญญาแพทยศาสตรบัณฑิตใน ค.ศ. 1675 (Adams and Dyson. 2007 : 49) เขาทำงานหลายอย่าง เช่นเป็นนักอุตุนิยมวิทยา นักเคมี นักเทววิทยา และนักการทูต แต่ที่โดดเด่นที่สุดคือการเป็นนักปรัชญาทางด้านปรัชญาการเมืองและญาณวิทยา (Walmsley. 2004 :149) แนวคิดของเขาเกี่ยวกับระบอบการปกครองนั้นตรงกันข้ามกับฮ้อบส์ คือขณะที่ฮ้อบส์สนับสนุนการปกครองแบบรวบอำนาจเบ็ดเสร็จ ล็อกกลับคัดค้านการปกครองเช่นนี้ เขาได้ชื่อว่าเป็นนักปรัชญาแห่งการปฏิวัติอันรุ่งโรจน์ใน ค.ศ.1688 ซึ่งได้สถาปนาระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญขึ้นมาในอังกฤษ เขาเป็นนักคิดคนสำคัญของสำนักคิดเสรีนิยมรุ่นแรก หนังสือสำคัญในทางด้านปรัชญา/ทฤษฎีการเมืองคือ A Letter Concerning Toleration ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในค.ศ.1689 และ Two Treaties of Civil Government ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในค.ศ.1690 (Heywood. 2004 : 268)

ในหนังสือเรื่อง A Letter Concerning Toleration ล็อกได้กล่าวปกป้องเสรีภาพในการนับถือศาสนาโดยให้เหตุผลว่าผู้ปกครองนั้นมักจะไม่มีความแน่นอนเกี่ยวกับความหมายของศาสนาที่แท้จริง ประชาชนจึงควรมีเสรีภาพในการนับถือศาสนาและต้องมีความอดทนต่อกัน ยอมรับความเห็นต่างที่เกิดจากการนับถือศาสนาต่างกัน แต่ล็อกก็ยอมให้มีการตั้งเงื่อนไขจำกัดศาสนาได้ถ้าศาสนานั้นๆ เป็นภัยคุกคามต่อระเบียบของสังคม (Heywood. 2004 : 268) ส่วนในหนังสือเรื่อง Two Treatises of Civil Government ล็อกก็ได้ใช้ทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social Contract) มาเน้นให้เห็นความสำคัญของสิทธิธรรมชาติ 3 อย่างคือสิทธิในชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สิน ดังที่เขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “มนุษย์โดยธรรมชาติ เป็นอย่างที่ได้กล่าวไว้แล้ว คือทุกคนเสรี มีความเสมอภาคกัน และไม่ขึ้นต่อกัน ไม่มีใครสามารถแย่งชิงทรัพย์สินของเขาและทำให้เขาขึ้นต่ออำนาจทางการเมืองของคนอื่นได้โดยที่เขาไม่ยินยอม” (Locke. 2010 : 34) เขาเสนอว่ารัฐบาลซึ่งตั้งขึ้นมาตามสัญญาของประชาคมนั้นมีหน้าที่หลักคือการปกป้องสิทธิดังกล่าวข้างต้นนี้ รัฐบาลจึงควรมีอำนาจที่จำกัด (Heywood. 2004 : 268)

จะเห็นได้ว่าในทางปรัชญาการเมืองนั้น แนวคิดของล็อกเป็นเสรีนิยม (Liberalism) อย่างเด่นชัด นอกจากทางด้านปรัชญาการเมืองแล้ว ล็อกยังมีผลงานสำคัญทางด้านญาณวิทยา หนังสือทางด้านญาณวิทยาที่มีชื่อเสียงโดดเด่นของเขาก็คือ Essay Concerning Human Understanding (Walmsley. 2004 : 149) โดยที่แนวคิดในทางญาณวิทยาของเขานั้นเป็นแบบประจักษ์นิยม (Empiricism) ซึ่งเป็นแนวคิดที่เชื่อว่าความรู้ที่แท้จริงนั้นต้องได้มาจากประสาทสัมผัสและสามารถพิสูจน์ตรวจสอบได้ในเชิงประจักษ์ ตามความเห็นของเขานั้นความคิดหรือมโนภาพต่าง ๆ (Ideas) ของคนเรานั้นมีแหล่งที่มา 2 อย่าง คือการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส (Sensation) และการไตร่ตรอง (Reflection) (Walmsley. 2004 : 150)

มองเตสกิเออ (Montesquieu : ค.ศ. 1689-1755) เป็นนักปรัชญาฝรั่งเศส ได้ศึกษากฎหมายในระดับมหาวิทยาลัย ได้เดินทางท่องเที่ยวทั่วยุโรปและเคยอาศัยอยู่ในอังกฤษในช่วงสั้นๆ ด้วย เขาเขียนหนังสือไว้หลายเล่ม แต่ที่เป็นที่รู้จักมากที่สุดคือหนังสือเรื่อง The Spirit of The Laws ซึ่งตีพิมพ์ออกมาครั้งแรกใน ค.ศ.1748 (Adams and Dyson. 2007 : 54) มองเตสกิเออเป็นนักคิดสมัยใหม่คนแรกที่พยายามทำการสำรวจผลกระทบของภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม และปัจจัยภายนอกอื่นๆ ที่มีต่อสถาบันทางการเมือง ความคิดของเขาส่งอิทธิพลอย่างมากต่อกลุ่มบุคคลผู้ร่างรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา (Adams and Dyson. 2007 : 56)

มองเตสกิเออเห็นว่าเอกภพหรือจักรวาลนั้นเผยแสดงตัวเองออกมาเป็นความปกติสม่ำเสมอแบบหนึ่งซึ่งเราเรียกว่ากฎหมาย กฎหมายในความหมายนี้จึงเป็นความสัมพันธ์ที่จำเป็นที่เกิดขึ้นมาจากธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งต่างๆ กฎหมายเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นที่ทำให้กิจกรรมสร้างสรรค์เกิดขึ้นมาได้ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ซึ่งพอจะทำนายได้จึงเรียกว่าเป็นกฎหมายธรรมชาติ (Natural Laws) กฎหมายธรรมชาตินี้จะเป็นเครื่องชี้แนะเราว่าเราควรทำอย่างไร โดยที่สิ่งที่กฎหมาย

ธรรมชาติชี้แนะนี้ก็เป็นสิ่งที่เราสามารถค้นพบได้ด้วยเหตุผลของมนุษย์เรานี่เอง แต่โดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์นั้นโดดเดี่ยวและรู้สึกกลัว อีกทั้งเหตุผลของมนุษย์ก็พัฒนาขึ้นมาถึงเพียงแค่ระดับเริ่มต้น จึงจำเป็นต้องมีแรงกดดันหรือแรงกระตุ้นมาช่วยพัฒนาเหตุผล ความสามารถในการอยู่ร่วมสังคมได้พัฒนาขึ้นมาในขณะที่มนุษย์ก็เริ่มที่จะค้นพบความเพลิดเพลินและผลประโยชน์ของการใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่น แต่การพัฒนาความสามารถในการอยู่ร่วมสังคมเองก็เป็นผลที่เกิดขึ้นตามมาทันทีของความขัดแย้งที่รุนแรง เพราะมนุษย์เริ่มที่จะใช้กิเลสหรืออารมณ์ตามธรรมชาติของตนในการเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ดังนั้น มุมมองเรื่องสภาพธรรมชาติของมองเตสกิเออจึงเหมือนกันฮ็อบส์ กล่าวคือสภาพเงื่อนไขดั้งเดิมที่ไม่มีการกำกับควบคุมหรือสภาพธรรมชาตินั้นจึงเป็นสภาพของความทุกข์ยากและความน่ากลัว และด้วยแรงผลักดันจากความน่ากลัวนี้นี่เองที่เหตุผลได้สอนให้มนุษย์รู้ว่าจำเป็นจะต้องสร้างและบังคับใช้กฎหมายบ้านเมือง (Positive Laws) ซึ่งจะทำให้มนุษย์สามารถบรรลุถึงสันติภาพและความมั่นคงปลอดภัยได้ รัฐบาลจึงเกิดขึ้นได้ด้วยเหตุนี้ (Adams and Dyson. 2007 : 54)

มองเตสกิเออได้จำแนกรูปแบบของการปกครองไว้ 3 แบบ คือเผด็จการ (Despotism) สาธารณรัฐ (Republic) และราชาธิปไตย (Monarchy) ซึ่งการปกครองแต่ละแบบนั้นก็เหมาะสำหรับแต่ละประเทศ ไม่มีการปกครองแบบใดที่ใช้ได้กับทุกประเทศ เพราะคนในแต่ละประเทศก็แตกต่างกัน อันเป็นผลมาจากการอยู่ในสภาพแวดล้อมสภาพภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกัน (Adams and Dyson. 2007 : 55)

มองเตสกิเออได้ชื่อว่าเป็นนักทฤษฎีที่เสนอให้มีการแบ่งแยกอำนาจในการปกครอง ซึ่งต่อมามีการตีความและเอาไปใช้ในรัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกาที่ให้มีการแบ่งแยกอำนาจและตรวจสอบถ่วงดุลซึ่งกันและกันระหว่างอำนาจ 3 ฝ่าย คือฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ (Kawade. 2003 : 223)

ฌ็อง-ฌาคส์ รุสโซ (Jean-Jacques Rousseau : ค.ศ. 1712-1776) เป็นนักปรัชญาคนสำคัญที่ส่งอิทธิพลทางความคิดอย่างมากต่อการปฏิวัติฝรั่งเศส (Heywood. 2004 : 242) เขาเกิดที่เจนีวา สวิตเซอร์แลนด์ พ่อของเขาเป็นช่างทำนาฬิกาที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตสต์แบบคาลวิน แม่ของเขาเสียชีวิตหลังจากคลอดเขาได้ไม่กี่วัน พ่อเป็นคนเลี้ยงดูเขา บ่มเพาะให้เขาชอบอ่านหนังสือ แต่ก็ไม่สามารถทำให้เขาได้รับการศึกษาในระบบหรือการศึกษาอย่างเป็นทางการได้ ความรู้ที่ได้มาจึงเกิดจากการเรียนรู้ด้วยตัวเองเป็นสำคัญ เมื่ออายุ 15 ปีเขาหนีออกจากบ้านไปใช้ชีวิตเร่ร่อน ได้ไปทำงานในอิตาลีและได้ไปอยู่ในปารีส ซึ่งที่ปารีสนี้นี่เองที่เขาได้รู้จักและคบหากับนักคิดยุคสว่างหลายคนโดยเฉพาะเดนิส ดิเดโรต์ (Denis Diderot : ค.ศ. 1713-1784) (Adams and Dyson. 2007 : 61) ชีวิตของเขาจึงเต็มไปด้วยการผจญภัยและความพลิกผัน ซึ่งในหนังสืออัตชีวประวัติเรื่อง Confessions ได้

เปิดเผยเรื่องราวชีวิตโดยกล่าวถึงความผิดพลาดและความอ่อนแอของตัวเองไว้มาก (Heywood. 2004 : 242)

รุสโซมีผลงานเขียนหลายเล่ม ที่สำคัญๆ เช่น Discourse on the Science and the Art ตีพิมพ์ใน ค.ศ.1750 Discourse on the Origin of Inequality ตีพิมพ์ใน ค.ศ.1754 Discourse on Political Economy (1754) Emile (1762) และ The Social Contract (1762) (Boucher. 2003 : 237)

ในหนังสือเรื่อง Discourse on the Origin of Inequality รุสโซเสนอว่าสถาบันทรัพย์สินส่วนตัวเป็นแหล่งที่มาสำคัญของความเสื่อมทางศีลธรรมทั้งหลายทั้งปวง ซึ่งความคิดเช่นนี้เป็นการโต้แย้งท้าทายแนวคิดของจอห์น ล็อก ที่เน้นคุณค่าความสำคัญของทรัพย์สินส่วนตัว (Colier. 2004 : 204)

รุสโซเป็นนักทฤษฎีสัญญาประชาคมคนสำคัญเช่นเดียวกับฮ็อบส์และล็อก ในหนังสือเรื่อง The Social Contract เขาได้กล่าววาทะเด็ดเอาไว้ในหน้า 2 ของบทแรกว่า “มนุษย์เกิดมาเสรี แต่ทุกหนทุกแห่งเขากลับตกอยู่ภายใต้พันธนาการ” (Rousseau. 2011 : Website) เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้คือการเสนอประชาธิปไตยแบบก้าวหน้ารูปแบบหนึ่งซึ่งส่งอิทธิพลทางความคิดต่อแนวคิดหลายแบบ ทั้งที่เป็นเสรีนิยม สังคมนิยม อนาธิปไตย และฟาสซิสต์ เขาต้องการที่จะสร้างรูปแบบการปกครองที่ประชาชนยอมขึ้นต่อและเชื่อฟังโดยที่ไม่ต้องสูญเสียเสรีภาพของตน เขาเสนอว่าการปกครองจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของเจตจำนงทั่วไป (General Will) ซึ่งสะท้อนให้เห็นความดีส่วนรวมของพลเมือง ไม่ใช่ตั้งอยู่บนเจตจำนงของพลเมืองแต่ละคนซึ่งมีลักษณะเฉพาะและเห็นแก่ตัว (Heywood. 2004 : 242)

ตามความเห็นของรุสโซนั้น เจตจำนงมีสองแบบคือเจตจำนงเฉพาะและเจตจำนงทั่วไป เจตจำนงที่ถูกกระตุ้นด้วยกิเลสตัณหาเป็นเจตจำนงเฉพาะ ส่วนเจตจำนงที่ถูกกระตุ้นด้วยเหตุผลเป็นเจตจำนงทั่วไป เมื่อเจตจำนงของคนเราถูกครอบงำด้วยกิเลสตัณหาเราเรียกว่าเจตจำนงเฉพาะ แต่เมื่อคนเราใช้เหตุผล เจตจำนงของเราก็จะเป็นเจตจำนงที่แท้จริง และเจตจำนงที่แท้จริงนี้ที่เข้าใจกันได้ในบริบททางสังคมก็คือเจตจำนงทั่วไป เจตจำนงทั่วไปไม่ใช่เป็นเพียงแค่ผลรวมของเจตจำนงเฉพาะของปัจเจกบุคคล เพราะมันเป็นผลสะท้อนความดีส่วนรวมไม่ใช่ผลประโยชน์ของคนเฉพาะกลุ่ม การทำตัวให้ขัดแย้งกับเจตจำนงทั่วไปจึงเป็นการขัดแย้งกับเจตจำนงที่แท้จริงของเราเอง ดังนั้นรุสโซจึงกล่าวว่าใครก็ตามซึ่งปฏิเสธที่จะเชื่อฟังเจตจำนงทั่วไปจะต้องถูกบังคับให้ทำตามเจตจำนงทั่วไป นั่นคือเขาจะต้องถูกบังคับให้มีเสรีภาพ (Boucher. 2003 : 247)

รุสโซมองว่าอำนาจอธิปไตย (Sovereignty) ก็คือการใช้เจตจำนงทั่วไปนั่นเอง โดยที่อำนาจอธิปไตยนี้ก็เป็นสิ่งที่ไม่สามารถใช้แทนกันได้และไม่สามารถพรากจากไปได้ ดังที่เขากล่าวว่า “ดังนั้นข้าพเจ้าจึงกล่าวว่าอำนาจอธิปไตยซึ่งไม่ใช่อะไรที่มากไปกว่าการใช้เจตจำนงทั่วไปนั้นใครๆ ก็ไม่สามารถที่จะพรากจากไปได้ และผู้ปกครองนี้ซึ่งเป็นเพียงสภาวะรวมหมู่ ก็สามารถแทนตัวเองได้

เท่านั้น อำนาจสามารถโอนให้กันได้แน่แท้ แต่เจตจำนงไม่สามารถโอนให้กันได้" (Rousseau. 2010 : 111)

สรุปท้ายบท

เนื้อหาในบทนี้เป็นการกล่าวถึงพัฒนาการของทฤษฎีการเมืองและสังคมตั้งแต่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการเป็นต้นมา ผ่านยุคปฏิรูปศาสนา ยุคปฏิวัติวิทยาศาสตร์ มาจนถึงยุคสว่าง โดยชี้ให้เห็นพัฒนาการของแนวคิดสำคัญๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละยุค ซึ่งยุคต้นๆ ส่งผลมาถึงยุคต่อๆ มาแต่ก็มีความคาบเกี่ยวทับซ้อนกันอยู่ ยุคสมัยดังกล่าวได้มีนักคิดนักปรัชญานำเสนอแนวคิดต่างๆ ออกมามากมาย ซึ่งแนวคิดเหล่านั้นส่งผลต่อการมีองค์ความรู้ใหม่ๆ มีมุมมองใหม่ๆ เกี่ยวกับโลก ชีวิต และสังคม รวมทั้งการเมืองการปกครอง โดยที่องค์ความรู้ใหม่ๆ และแนวคิดทฤษฎีใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในยุคสมัยดังกล่าวข้างต้นนั้นได้ส่งผลต่อทฤษฎีสังคมและการเมืองในเวลาต่อมา ซึ่งจะกล่าวในบทต่อๆ ไป

แนวคิดที่สำคัญซึ่งเป็นฐานความคิดของนักคิดนักปรัชญาในยุคต่างๆ เหล่านี้ ที่โดดเด่นคือแนวคิดมนุษยนิยม (Humanism) แนวคิดดังกล่าวนี้เน้นความสำคัญของมนุษย์ซึ่งเป็นผู้ที่มีเหตุผลและสามารถใช้เหตุผลในการพัฒนาสังคมของตนให้ดีขึ้นได้ แนวคิดมนุษยนิยมเป็นแนวคิดที่แตกต่างจากแนวคิดกระแสหลักในยุคกลางของยุโรป ที่ผู้คนถูกครอบงำทางความคิดจากทางคริสต์ศาสนจักรให้เชื่อมั่นในพระเจ้าและเชื่อถือองค์ความรู้ที่คริสต์ศาสนจักรอ้างว่ามาจากพระเจ้า เมื่อนักคิดในยุคต่างๆ เหล่านี้มีความเห็นที่ต่างออกไปแล้วพยายามเผยแพร่ความเห็นความเชื่อของตนออกไปนั้น แม้ว่าจะได้รับการต่อต้านคัดค้านอย่างหนัก แต่พวกเขาก็ได้เพียรพยายามนำเสนอความคิดของตนออกไป ซึ่งส่งผลทำให้สังคมมีเสรีภาพมากยิ่งขึ้น การเมืองมีการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางคือคริสต์ศาสนจักรโรมันคาทอลิกมากยิ่งขึ้น ศิลปวิทยาการต่างๆ ก็มีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วหลังจากที่ซบเซาอยู่ในยุคกลาง

แนวคิดมนุษยนิยมนั้นเป็นแนวคิดที่เห็นได้ชัดในนักคิดสำคัญๆ ทั้ง 4 ยุค ไม่ว่าจะเป็นอีรัสมัสมอร์ และมาคิอาเวลลีในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ลูเธอร์และคาลวินในยุคปฏิรูปศาสนา โคเปอร์นิคัสและกาลิโอในยุคปฏิวัติวิทยาศาสตร์ รวมทั้งนักคิดนักปรัชญาในยุคสว่างหลายคนซึ่งมีความเชื่อในความมีเหตุผลของมนุษย์

นอกจากแนวคิดมนุษยนิยมแล้ว ยังมีแนวคิดอื่นๆ ที่ก่อตัวขึ้นมาในยุคสมัยต่างๆ ข้างต้นนี้ เช่นการก่อตัวขึ้นมาของแนวคิดแบบประจักษ์นิยมหรือประสบการณ์นิยม (Empiricism) ซึ่งเป็นญาณวิทยาที่เชื่อว่าความรู้ที่ถูกต้องนั้นจะต้องได้มาจากประสาทสัมผัสและจะต้องสามารถพิสูจน์ทดสอบได้ในเชิงประจักษ์ อย่างเช่นที่เห็นในผลงานของเบคอนและนักวิทยาศาสตร์หลายคนในยุคปฏิวัติวิทยาศาสตร์ และการก่อตัวขึ้นมาของญาณวิทยาแบบเหตุผลนิยม (Rationalism) ที่เชื่อว่าความรู้ที่ถูกต้องได้มาจากการคิดด้วยหลักของเหตุผลหรือหลักตรรกะ อย่างเช่นที่เห็นในงานของเดการ์ต

แนวคิดต่างๆ ข้างต้นมีอิทธิพลต่อนักคิดนักวิชาการในสมัยต่อมา อย่างเช่นแนวคิดแบบประจักษ์นิยมที่ส่งผลต่อการก่อตัวขึ้นมาของแนวคิดปฏิฐานนิยม (Positivism) ซึ่งจะกล่าวถึงในบทที่ 3 นอกจากนี้แนวคิดต่างๆ ที่เกิดขึ้นมานี้ก็มีความสัมพันธ์กับแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ที่จะกล่าวถึงในบทอื่นๆ ในวิชานี้ ซึ่งมีทั้งที่เป็นแนวคิดทฤษฎีซึ่งสอดคล้องหรือส่งเสริมแนวคิดทฤษฎีที่มีอยู่เดิม และแนวคิดทฤษฎีที่คัดค้านหรือโต้แย้งทฤษฎีที่มีอยู่เดิม

คำถามท้ายบท

1. การฟื้นฟูศิลปวิทยาการคืออะไร เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ในยุคกรีกโบราณอย่างไร และมีความสัมพันธ์กับการปฏิรูปศาสนาและการปฏิวัติวิทยาศาสตร์อย่างไร?
2. แนวคิดมนุษยนิยมในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ยุคปฏิรูปศาสนา และยุคปฏิวัติวิทยาศาสตร์มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันอย่างไร?
3. แนวคิดประจักษ์นิยมและแนวคิดเหตุผลนิยมมีความแตกต่างกันอย่างไร? โปรดอธิบายโดยกล่าวถึงผลงานของนักคิดในสำนักคิดทั้งสองนี้อย่างละเอียด
4. นิสิตเห็นว่าแนวคิดทางการเมืองเรื่องใดที่สำคัญที่สุดในการนำมาอธิบาย/ทำความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองแบบประชาธิปไตยในปัจจุบัน เพราะเหตุใด?

บทที่ 3
การเกิดขึ้นของสังคมวิทยา : ทฤษฎีสังคมของนักสังคมวิทยาคลาสสิก

หัวข้อ

3.1 ออกุสต์ ค็องต์

3.2 คาร์ล มากซ์

3.3 เอมิล เดอร์ไคม์

3.4 แม็กซ์ เวเบอร์

แนวคิด

1. ออกุสต์ ค็องต์เป็นผู้ที่นำเอาคำว่าสังคมวิทยามาใช้เป็นคนแรก และเป็นผู้ที่พยายามวางรากฐานวิชาสังคมวิทยาเอาไว้ โดยเสนอวิธีการแสวงหาความรู้แบบปฏิฐานนิยมที่เน้นความเป็นวิทยาศาสตร์ของสังคมวิทยา
2. คาร์ล มากซ์ เสนอทฤษฎีที่วิพากษ์วิจารณ์ระบบทุนนิยม เขาเสนอว่าในระบบทุนนิยม ชนชั้นกระฎุมพีเอารัดเอาเปรียบชนชั้นกรรมาชีพ ส่งผลให้ในที่สุดชนชั้นกรรมาชีพจะโค่นล้มระบบทุนนิยมลงและสร้างสังคมใหม่ที่มีความเสมอภาคที่เรียกว่าคอมมิวนิสต์
3. เอมิล เดอร์ไคม์ เสนอแนวคิดเรื่องข้อเท็จจริงทางสังคม และเสนอว่าเราจะต้องศึกษาสังคมในฐานะที่เป็นสิ่งของเหมือนกับที่เราศึกษาธรรมชาติ เขาเสนอแนวคิดสำคัญไว้หลายอย่างรวมทั้งเสนอว่าศาสนาเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น
4. แม็กซ์ เวเบอร์ เสนอว่าโลกตะวันตกได้พัฒนาเข้าสู่ยุคสมัยใหม่เพราะโลกตะวันตกมีการนำเอาความมีเหตุผลแบบใหม่คือความมีเหตุผลเชิงรูปแบบและอำนาจแบบใหม่คืออำนาจเชิงกฎหมาย-เหตุผลมาใช้ เขากล่าวว่าในยุคของเขานั้นความมีเหตุผลแบบใหม่และอำนาจแบบใหม่เป็นลักษณะเฉพาะที่มีอยู่ในโลกตะวันตกเท่านั้น

วัตถุประสงค์

1. นิสิตสามารถบอกความเป็นมาของสังคมวิทยาที่เกี่ยวข้องกับวิธีการศึกษาแบบปฏิฐานนิยมพร้อมทั้งระบุขั้นตอนทั้ง 3 ขั้นของกฎการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของออกุสต์ ค็องต์ได้
2. นิสิตสามารถระบุผลเสียของระบบทุนนิยมตามแนวคิดของมากซ์ พร้อมทั้งวิจารณ์แนวคิดของมากซ์ที่มีต่อระบบทุนนิยมได้

3. นิสิตสามารถระบุความหมายของข้อเท็จจริงทางสังคมตามแนวคิดของเวเบอร์ สามารถอธิบายและยกตัวอย่างความแตกต่างระหว่างข้อเท็จจริงที่เป็นวัตถุกับข้อเท็จจริงที่ไม่ใช่วัตถุได้ พร้อมทั้งบอกความหมายของแนวคิดเกี่ยวกับศาสนา การแบ่งงานกันทำ ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม มโนธรรมร่วม กฎหมาย การฆ่าตัวตาย และสภาพที่ไร้บรรทัดฐานได้
4. นิสิตสามารถเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างพฤติกรรมกับการกระทำทางสังคมได้ อธิบายแนวคิดเรื่องความมีเหตุผล อำนาจ และระบบราชการในฐานะที่เป็นแบบในอุดมคติ ตามแนวคิดของเวเบอร์ พร้อมทั้งวิเคราะห์สังคมสมัยใหม่ด้วยแนวคิดเหล่านี้ได้

ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 1 แล้วว่าทฤษฎีสังคมที่สามารถแยกออกมาได้จากทฤษฎีการเมืองนั้นเกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 18 บทที่ 2 ก็ได้กล่าวถึงแนวคิดของนักคิดนักปรัชญาในยุคสว่าง แนวคิดบางอย่างของนักปรัชญายุคสว่างนี้นี่เองที่เป็นทฤษฎีสังคม อย่างเช่นเดอร์ไคม์มองว่ารุสโซและมองเตสกิเออเป็นผู้ก่อตั้งสังคมวิทยา โดยพิจารณาจากงานของรุสโซเรื่อง Social Contract ที่นำเสนอแนวคิดเรื่องเจตน์จำนงทั่วไปในฐานะที่เป็นฐานทางสัญลักษณ์ของความเป็นตัวตนทางสังคมซึ่งเขาเอาไปเชื่อมโยงเข้ากับความสำคัญของการเป็นพลเมือง หรืองานเรื่อง Discourse on the Origin of Inequality ที่เขาเสนอว่าความไม่เสมอภาคนั้นเป็นผลผลิตของสังคม ไม่ได้เกิดจากธรรมชาติ และงานของมองเตสกิเออเรื่อง The Spirit of the Laws ซึ่งเขาได้พัฒนาแนวทางสังคมวิทยาเกี่ยวกับสังคมขึ้นมา เขาชี้ให้เห็นว่าการควบคุมทางสังคมนั้นปฏิบัติการผ่านสิ่งที่เขาเรียกว่าบรรทัดฐานทางสังคมซึ่งเป็นไปตามเงื่อนไขของปัจจัยทางภูมิศาสตร์อย่างไร (Delanty. 2009 : 20) ในหนังสือเล่มนี้นี่เอง มองเตสกิเออได้ประกาศว่าเราจะต้องพิจารณาสังคมว่าเป็น “สิ่งของ” อย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อพิจารณาเช่นนี้ก็จะทำให้เราสามารถค้นพบคุณสมบัติพื้นฐานและพลวัตของสังคมได้ด้วยการสังเกตและการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ (Turner. 2003 : 30) อย่างไรก็ตามทฤษฎีสังคมมีความชัดเจนยิ่งขึ้นในยุคของออกุสต์ ค็องต์ ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในบทนี้จึงจะกล่าวถึงแนวคิดของค็องต์และนักสังคมวิทยาคนสำคัญอื่นๆ จำนวนหนึ่งซึ่งนักสังคมวิทยาในปัจจุบันมองว่าเป็นบิดาผู้ก่อตั้งสังคมวิทยา โดยจะกล่าวในรายละเอียดเพียง 4 คนเท่านั้น คือค็องต์ มากซ์ เดอร์ไคม์ และเวเบอร์

3.1 ออกุสต์ ค็องต์

3.1.1 ประวัติ

ออกุสต์ ค็องต์ (August Comte : ค.ศ. 1798-1857) เกิดที่เมืองมงแปลีเย ประเทศฝรั่งเศส เนื่องจากเรียนเก่งทางด้านคณิตศาสตร์จึงได้เข้าเรียนในวิทยาลัยโปลีเทคนิกแห่งฝรั่งเศส ในช่วงวัยรุ่นเขาปฏิเสธที่จะจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์และคริสต์ศาสนจักรโรมันคาทอลิก (Pickering. 2007 :

21) และเนื่องจากการที่เขามีหัวคิดเป็นกบฏเช่นนี้นี่เอง ทำให้เขาและเพื่อนร่วมชั้นเรียนของเขาทั้งหมดถูกไล่ออกจากวิทยาลัย เขาได้ไปเป็นเลขานุการของแซงต์-ซีมอง ซึ่งเป็นนักปรัชญาที่มีอายุมากกว่าเขาถึง 40 ปี พวกเขาทำงานด้วยกันงานหลายปี ซึ่งทำให้ค็องต์ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากแซงต์-ซีมองมาก (Ritzer and Goodman. 2004 : 14)

ผลงานสำคัญของค็องต์คือ Cours de Philosophie Positive ซึ่งมีถึง 6 เล่ม ตีพิมพ์ออกมาในช่วง ค.ศ. 1830–1842 ซึ่งต่อมามีการย่อและแปลออกมาในชื่อ Positive Philosophy of Auguste Comte นอกจากนี้เขายังมีผลงานเขียนอื่นๆ เช่น A Discourse on the Positive Spirit ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1844 System of Positive Polity ตีพิมพ์ในช่วง ค.ศ. 1851-1854 และ Catechism of Positive Philosophy ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1952 (Ritzer and Goodman. 2004 : 14; Pickering. 2007 : 21-26)

ค็องต์ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากนักคิดหลายคน นอกจากแซงต์-ซีมองแล้ว ก็มีแมรี โวลสโตนคราฟต์ (Mary Wollstonecraft) เดวิด ฮูม (David Hume) มองเตสกิเออ (Montesquieu) คองโดเซต์ (Condorcet) โจฮันน์ แฮร์เดอร์ (Johann Herder) อิมมานูเอล คานต์ (Immanuel Kant) และโจเซฟ เดอ เมสแตร์ (Joseph de Maistre) (Pickering. 2007 : 21)

ค็องต์ได้ชื่อว่าเป็นผู้ก่อตั้งวิชาสังคมวิทยา (Derlanty. 2009 : 23; Haralambos and Holborn. 2004 : xxi; Pickering. 2007 : 21) ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเขาเป็นคนคิดค้นคำว่า “Sociology” (สังคมวิทยา) ขึ้นมา (Giddens. 2009 : 12; Haralambos and Holborn. 2004 : 866; Ritzer and Goodman. 2004 : 14) ครั้งแรกเขาใช้คำว่า “ฟิสิกส์ทางสังคม” (Social Physics) แต่คู่แข่งทางวิชาการของเขาก็ใช้คำนี้เหมือนกัน เขาเลยเลี่ยงไปใช้คำว่า “สังคมวิทยา” เพื่อบ่งถึงวิชาที่เขาต้องการจะก่อตั้งขึ้น (Giddens. 2009 : 12) คำว่า “สังคมวิทยา” เป็นคำที่เขาคิดค้นขึ้นใน ค.ศ. 1839 โดยให้หมายถึงวิชาการที่เป็นวิทยาศาสตร์ที่ศึกษาสังคม นอกจากนี้เขายังก่อตั้งปรัชญาสำนักใหม่ขึ้นมาด้วยนั่นคือปรัชญาปฏิฐานนิยม (Positivism) ซึ่งเน้นความสำคัญของความรู้ที่ได้มาจากการสังเกต เขาหวังถึงขั้นที่จะให้ปรัชญาปฏิฐานนิยมนี้เป็นศาสนาของฆราวาสศาสนาใหม่ คือต้องการให้เป็นศาสนาของมนุษยชาติ (Pickering. 2007 : 21)

3.1.2 แนวคิดสำคัญ

แนวคิดที่สำคัญของค็องต์ที่ควรกล่าวถึงในที่นี้ก็คือแนวคิดเกี่ยวกับวิชาสังคมวิทยาที่เขาก่อตั้งขึ้นมา แนวคิดกฎการเปลี่ยนแปลง 3 ขั้นตอน และแนวคิดปฏิฐานนิยมซึ่งเป็นญาณวิทยาของเขา ซึ่งแนวคิดเหล่านี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน

แนวคิดเกี่ยวกับสังคมวิทยา ความคิดของค็องต์สะท้อนให้เห็นเหตุการณ์วุ่นวายที่เกิดขึ้นในยุคสมัยของเขา กล่าวคือการปฏิวัติฝรั่งเศสซึ่งเกิดขึ้นใน ค.ศ. 1789 นั้นได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมฝรั่งเศสอย่างมาก ขณะเดียวกันการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่แพร่กระจายออกไปก็ได้เปลี่ยนวิถีชีวิตตามแบบดั้งเดิมของประชาชนอย่างมากเช่นเดียวกัน ค็องต์จึงพยายามที่จะสร้างวิทยาศาสตร์ทางด้าน

สังคมที่นำมาใช้อธิบายกฎของโลกทางสังคมให้เหมือนกับที่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติสามารถอธิบายการทำงานของโลกทางกายภาพ แม้ว่าเขาจะตระหนักดีว่าสาขาวิชาทางด้านวิทยาศาสตร์แต่ละสาขานั้นต่างก็มีองค์ความรู้เป็นของตัวเอง แต่เขาก็เชื่อว่าการศึกษาเรียนรู้วิทยาศาสตร์ทางด้านสังคมนั้นก็สามารถทำได้ด้วยการใช้หลักตรรกะและวิธีการที่เป็นวิทยาศาสตร์เหมือนกัน การค้นพบกฎเกณฑ์ต่างๆ ในโลกธรรมชาติทำให้เราสามารถควบคุมและทำนายเหตุการณ์ต่างๆ รอบตัวเราได้ฉันใด การค้นพบกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่กำกับควบคุมสังคมของมนุษย์ก็จะทำให้เรากำหนดชะตากรรมของเราเองและพัฒนาความเป็นอยู่ของเราให้ดีขึ้นได้ฉันนั้น ค็องต์จึงได้เสนอว่าสังคมนั้นเป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่แน่นอนไม่แปรผันเหมือนกับที่ธรรมชาตินั้นก็เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ (Giddens. 2009 : 19) ค็องต์ได้แสดงให้เห็นความเชื่อมั่นของเขาในวิชาสังคมวิทยาที่เขาก่อตั้งขึ้นมา ความตอนหนึ่งว่า “ภารกิจที่แท้จริงของเราก็คือการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของปรากฏการณ์ต่างๆ อย่างแม่นยำ และทำการเชื่อมโยงสภาพแวดล้อมของปรากฏการณ์เหล่านั้นด้วยความสัมพันธ์ตามธรรมชาติของการสืบต่อและความคล้ายคลึงกัน ตัวอย่างที่ดีที่สุดของการทำเช่นนี้มีอยู่ในกรณีของทฤษฎีเรื่องแรงดึงดูดโน้มถ่วง” (Comte. 2000 : 31)

ค็องต์กล่าวว่าสังคมวิทยานั้นแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นสถิตภาพของสังคม (Social Statics) และส่วนที่เป็นพลวัตของสังคม (Social Dynamics) โดยที่ส่วนที่เป็นสถิตภาพของสังคมจะทำหน้าที่อบรมบ่มเพาะความรู้สึกถึงความเป็นเอกภาพกับสมาชิกคนอื่นๆ ของสังคม และส่วนที่เป็นพลวัตของสังคมก็จะทำหน้าที่อบรมบ่มเพาะความรู้สึกถึงความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงเข้ากับคนรุ่นก่อนและคนรุ่นหลัง ส่วนที่เป็นสถิตภาพของสังคมซึ่งเน้นที่การจัดองค์กรทางสังคมจะเป็นการศึกษาฐานของระเบียบสังคม ศึกษาครอบครัวและคุณค่าทางศีลธรรมต่างๆ และส่วนที่เป็นพลวัตของสังคมซึ่งเน้นที่พัฒนาการและความก้าวหน้าของสังคมก็จะเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งค็องต์ได้ชี้ให้เห็นว่ามีกฎของสังคมวิทยาหรือกฎแห่งพลวัตของสังคมดำรงอยู่ นั่นคือกฎการเปลี่ยนแปลง 3 ขั้นตอนนั่นเอง (Pickering. 2007 : 22)

แนวคิดกฎการเปลี่ยนแปลง 3 ขั้นตอน ตามความเห็นของค็องต์ สังคมวิทยาจึงเป็นวิทยาศาสตร์ดังที่กล่าวแล้ว วิทยาศาสตร์นั้นเป็นความรู้ในขั้นที่มีพัฒนาการสูงสุดของสังคมมนุษย์ที่เขาเรียกว่าขั้นวิทยาศาสตร์หรือขั้นปฏิฐาน เขาเสนอเรื่องของกฎการเปลี่ยนแปลง 3 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นเทววิทยา (Theological Stage) 2) ขั้นอภิปรัชญา (Metaphysical Stage) 3) ขั้นวิทยาศาสตร์ (Scientific Stage) หรือขั้นปฏิฐาน (Positive Stage) (Comte. 2000 : 27; Giddens. 2009 : 13; Haralambos and Holborn. 2004 : 436, 868; 22-23; Pickering. 2007 : 22-23) ความเพียรพยายามของมนุษย์ในการทำความเข้าใจโลก หรือความรู้ทุกสาขาในโลกและโครงสร้างทางสังคมและการเมืองทุกโครงสร้างล้วนผ่านขั้นตอนทั้งสามนี้มาตามลำดับ

ในขั้นเทววิทยา มนุษย์ได้พยายามที่จะทำความเข้าใจโลกรอบตัวมนุษย์เองด้วยการสืบเสาะแสวงหาสาเหตุของการเกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ตนมองว่าเป็นผลมาจากการกระทำของพระเจ้าหรือเหล่าเทพเจ้า ซึ่งขั้นนี้ประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอนย่อยคือ ขั้นที่เชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ (Fetishism) ขั้นพหุเทวนิยม (Polytheism) และขั้นเอกเทวนิยม (Monotheism) (Pickering. 2007 : 23) ในขั้นตอนย่อยขั้นสุดท้ายนั้นมนุษย์ก็เชื่อว่าปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นมานั้นเป็นผลมาจากเจตน์จำนงของพระเจ้า (God) (Giddens. 2009 : 13)

ในขั้นอภิปรัชญา มนุษย์จะเลิกเชื่อในพระเจ้า แต่หันมาเชื่อในสิ่งที่เป็นนามธรรมอย่างเช่น ธรรมชาติ (Nature) หรือเหตุผล (Reason) โดยธรรมชาติและเหตุผลจะเข้ามาแทนที่พระเจ้า (Pickering. 2007 : 23) ขั้นนี้เกิดขึ้นในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ในขั้นนี้มนุษย์เชื่อว่าความเป็นไปต่างๆ ในสังคมนั้นเกิดจากธรรมชาติไม่ใช่สิ่งเหนือธรรมชาติ (Giddens. 2009 : 13)

ในขั้นวิทยาศาสตร์หรือขั้นปฏิฐาน มนุษย์จะเลิกสนใจในประเด็นที่ว่าอะไรเป็นปฐมเหตุหรือมูลการณ์ (First Cause) ของปรากฏการณ์ต่างๆ คือไม่สนใจค้นหาว่าเพราะเหตุใดปรากฏการณ์นั้นๆ จึงเกิดขึ้น แต่จะหันมาสนใจว่าปรากฏการณ์นั้นๆ เกิดขึ้นได้อย่างไร เรียกว่ามนุษย์ไม่สนใจประเด็นคำถาม “เพราะเหตุใด” (Why) แล้ว แต่สนใจประเด็นคำถาม “อย่างไร” (How) แทน ในขั้นนี้กฎทางวิทยาศาสตร์จะเข้ามาเป็นคำอธิบายแทนเทพเจ้าหรือพระเจ้าและอภิปรัชญา (Pickering. 2007 : 23) ยุคนี้เริ่มต้นขึ้นมาด้วยการค้นพบและความสำเร็จต่างๆ ของบุคคลสำคัญอย่างเช่นคอร์เปอร์นิคัส กาลิเลโอ และนิวตัน ซึ่งสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการประยุกต์ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์กับโลกทางสังคม ในยุคนี้วิทยาศาสตร์แขนงต่างๆ ก็ได้รับการพัฒนาขึ้นมาตามลำดับ โดยมีสังคมวิทยาเป็นวิทยาศาสตร์ลำดับที่หกหรือลำดับสุดท้ายที่เขากล่าวถึงได้รับการพัฒนาขึ้นมา แต่สังคมวิทยานี้ก็เป็นศาสตร์ที่สำคัญที่สุดและมีความสลับซับซ้อนมากที่สุดในบรรดาวิทยาศาสตร์ทั้งปวง (Giddens. 2009 : 13)

แนวคิดปฏิฐานนิยม ในหนังสือเรื่อง Cours de Philosophie Positive ค็องต์ได้นำเสนอแนวคิดปฏิฐานนิยมซึ่งเป็นการสังเคราะห์ความรู้ทั้งหมดที่ตั้งอยู่บนวิธีการที่เป็นวิทยาศาสตร์หรือวิธีการเชิงปฏิฐาน เขาเสนอว่าความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์นั้นจะต้องเป็นความรู้ที่ได้มาจากการสังเกตปรากฏการณ์ที่เป็นรูปธรรม เขาเห็นว่าวิธีการแสวงหาความรู้แบบประจักษ์นิยม (Empiricism) นั้นก็ยังมีข้อจำกัดอยู่ เพราะเพียงแค่การสะสมข้อมูลข้อเท็จจริงต่างๆ เท่านั้นไม่สามารถทำให้เราเข้าใจความเป็นจริงได้อย่างสมบูรณ์ได้ นอกจากนี้ เราก็ไม่สามารถรับรู้ข้อมูลข้อเท็จจริงต่างๆ ได้หากปราศจากทฤษฎีซึ่งมีมาก่อนประสบการณ์เป็นเครื่องนำทาง ทฤษฎีต่างๆ เองก็จำเป็นต้องได้รับการพิสูจน์ด้วยวิธีการทั้งแบบอุปนัย (Induction) และแบบนิรนัย (Deduction) ซึ่งทั้งสองแบบต่างก็สำคัญต่อการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ด้วยกันทั้งคู่ ดังนั้นวิธีการแสวงหาความรู้แบบเหตุผลนิยม (Rationalism) จึงต้องเป็นส่วนเสริมของวิธีการแสวงหาความรู้แบบประจักษ์นิยมด้วย เนื่องจากวิทยาศาสตร์ต่างๆ นั้น ไม่สามารถที่จะลดลงมาเป็นเรื่องของการทดลองล้วนๆ ได้ การใช้ความคิดเชิง

นามธรรมและการใช้จินตนาการจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการสร้างกฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ขึ้นมาจากการสังเกต กฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์เหล่านี้มีสาระสำคัญอยู่ที่ความสามารถในการทำนายได้ (Pickering. 2007 : 23)

ค็องต์ได้จำแนกสาขาวิชาที่เป็นวิทยาศาสตร์ไว้ 6 สาขา ปฏิฐานนิยมนั้นครอบคลุมวิทยาศาสตร์ทั้ง 6 สาขานี้ โดยที่วิทยาศาสตร์สาขาเหล่านี้นั้นมีพัฒนาการขึ้นมาตามลำดับ เริ่มจากคณิตศาสตร์ ตามมาด้วยดาราศาสตร์ ฟิสิกส์ เคมี และชีววิทยา โดยมีสังคมวิทยาเป็นวิทยาศาสตร์สาขาสุดท้าย ซึ่งในช่วงที่ค็องต์มีชีวิตอยู่นั้นค็องต์เห็นว่าสังคมวิทยาเพิ่งจะเข้าสู่ขั้นปฏิฐานและถือว่าเป็นหลักหมายสำคัญของระบบปฏิฐานนิยม เมื่อการศึกษาสังคมซึ่งครอบคลุมถึงการเมืองด้วยได้กลายเป็นการศึกษาที่เป็นวิทยาศาสตร์ ทฤษฎีสังคมก็จะเป็นทฤษฎีที่มีพลังเหมือนกับทฤษฎีในทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ และหลักการที่มีเหตุผลของทฤษฎีสังคมก็สามารถนำมาใช้สร้างสรรค์โลกให้ดีขึ้นได้ (Pickering. 2007 : 23)

ค็องต์เป็นนักสังคมวิทยาในประเทศฝรั่งเศส ในยุคร่วมสมัยกับค็องต์นั้น ในประเทศเยอรมนีก็มีนักสังคมวิทยาที่เรียกได้ว่าเป็นหนึ่งในบิดาผู้ก่อตั้งสังคมวิทยาขึ้นมาเหมือนกัน นั่นคือคาร์ล มากซ์

3.2 คาร์ล มากซ์

3.2.1 ประวัติ

คาร์ล มากซ์ (Karl Marx : ค.ศ. 1818-1883) เกิดในปรัสเซีย พ่อของเขาเป็นนักกฎหมายซึ่งได้เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์นิกายลูเธอร์ตั้งแต่ตอนที่มากซ์ยังเด็ก เขาได้รับการศึกษาทางด้านกฎหมายและปรัชญา (Blackburn. 2007 : 98; Ritzer and Goodman. 2004 : 22) จนสามารถเรียนจบระดับปริญญาเอกทางด้านปรัชญาจากมหาวิทยาลัยเบอร์ลินซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยที่มีอาจารย์จำนวนมากได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากเฮเกล (Hegel) มากซ์ก็ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากเฮเกลด้วย (Ritzer and Goodman. 2004 : 22) เขาได้ทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับนักปรัชญากรีกโบราณที่ชื่อเฮราคลิตุส (Heraclitus) (Blackburn. 2007 : 99) เมื่อเขาเรียนจบเขาได้เป็นนักเขียนที่เขียนงานลงในหนังสือพิมพ์ซึ่งภายในเวลาเพียงแค่ 10 เดือนเขาก็ได้เป็นหัวหน้ากองบรรณาธิการ แต่ต่อมาไม่นานหนังสือพิมพ์ฉบับนั้นก็ถูกปิดตัวลงเนื่องจากมีจุดยืนทางการเมืองที่แตกต่างจากรัฐบาล มากซ์แต่งงานใน ค.ศ. 1843 และหลังจากนั้นไม่นานเขาก็จำต้องจากเยอรมนีไปยังปารีสซึ่งมีบรรยากาศที่เสรีมากกว่า เขาคร่ำเคร่งกับการอ่านงานของเฮเกลและสานุศิษย์ของเฮเกล นอกจากนี้เขายังได้เรียนรู้แนวคิดใหม่ๆ คือแนวคิดสังคมนิยมของฝรั่งเศสและเศรษฐศาสตร์การเมืองของอังกฤษ (Ritzer and Goodman. 2004 : 22) สำหรับนักสังคมนิยมฝรั่งเศสนั้น ผู้ที่มีอิทธิพลทางความคิดต่อเขามากที่สุดคือชาร์ลส์ ฟูริเอ (Charles Fourier) และปิแอร์-โจเซฟ ปรูดง (Pierre-Joseph Proudhon) ส่วนนัก

เศรษฐศาสตร์การเมืองนั้น ผู้ที่มีอิทธิพลต่อเขามากที่สุดก็คืออดัม สมิธ (Adam Smith) และเดวิด ริคาร์โด (David Ricardo) (Blackburn. 2007 : 100)

บุคคลสำคัญต่อชีวิตของมากซ์อย่างมากอีกคนหนึ่งก็คือฟรีดริช เองเกลส์ (Friedrich Engels) ซึ่งเป็นทั้งเพื่อน ผู้อุปถัมภ์ และผู้ร่วมงานของมากซ์จนตลอดชีวิต ทั้งสองร่วมกันเขียนงานออกมาเป็นจำนวนมาก และเมื่อมากซ์เสียชีวิตไปแล้ว เองเกลส์ก็ได้เขียนงานที่เคยเขียนร่วมกันซึ่งยังไม่เสร็จต่อไปและเป็นผู้ประชาสัมพันธ์เผยแพร่แนวคิดทฤษฎีของมากซ์อย่างแข็งขัน มากซ์ยังได้เข้าร่วมกับสันนิบาตคอมมิวนิสต์และถูกขอร้องให้เขียนเอกสารที่ประกาศจุดมุ่งหมายและความเชื่อของสันติบาต ทำให้มากซ์และเองเกลส์ได้ร่วมกันเขียน Communist Manifesto หรือคำประกาศคอมมิวนิสต์ออกมาใน ค.ศ. 1948 (Ritzer and Goodman. 2004 : 22) ซึ่งมีข้อความโด่งดังอันเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงแนวคิดหลักของเขาที่ว่า “ประวัติศาสตร์ของสังคมที่ดำรงอยู่มาถึงบัดนี้ทั้งหมดคือประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ทางชนชั้น” (Marx and Engels. 2010 : 40)

นอกจากคำประกาศคอมมิวนิสต์ที่มากซ์เขียนร่วมกับเองเกลส์แล้ว หนังสือสำคัญๆ ของมากซ์ก็ยังมีอีกหลายเล่ม เช่น Critique of Hegel’s Philosophy of Right ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1843 Economic and Philosophical Manuscripts ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1844 The German Ideology ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1846 The Poverty of Philosophy ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1847 The Class Struggles in France ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1850 Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1852 Grundrisse ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1858 A Contribution to the Critique of Political Economy ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1859 Theories of Surplus Value ตีพิมพ์ครั้งแรกในช่วง ค.ศ. 1862–18633. และ Capital ซึ่งมี 3 เล่ม ตีพิมพ์ครั้งแรกในช่วง ค.ศ. 1864–1878 (Blackburn. 2007 : 109)

อิทธิพลของมากซ์ที่มีต่อคนรุ่นหลังนั้นมีอยู่สูงมาก ปีเตอร์ ซิงเกอร์ (Peter Singer) นักปรัชญาชื่อดังในปัจจุบันถึงกับเคยกล่าวไว้ว่าผลกระทบที่เกิดจากมากซ์นั้นสามารถเทียบได้กับผลกระทบที่เกิดจากศาสดาสำคัญอย่างเช่นพระเยซูและท่านมุฮัมหมัดเลยทีเดียว เพราะส่วนมากของช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ประชาชนเกือบ 4 ใน 10 ของโลกอยู่ภายใต้การปกครองที่เป็นแบบมาร์กซิสต์ (Singer. 2000 : 1) ฌ็อง ปอล ซาร์ตส์ (Jean-Paul Sartre) นักปรัชญาชื่อดังอีกคนหนึ่งก็เคยกล่าวถึงอิทธิพลของความคิดของมากซ์ไว้ตอนหนึ่งว่า “เราไม่สามารถก้าวพ้นไปจากลัทธิมากซ์เพราะว่าเรายังไม่ได้ก้าวพ้นไปจากสภาพแวดล้อมที่ก่อให้เกิดลัทธิมากซ์เลย” (Bandyopadhayay. 2004 : 158; citing Sartre) ขณะที่โรเบิร์ต เจ. อันโตนิโอ (Robert J. Antonio) ศาสตราจารย์ทางด้านสังคมวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยแคนซัส สหรัฐอเมริกา ก็กล่าวว่า “บางทีไม่มีนักทฤษฎีสังคมคนใดที่ก่อให้เกิดความรู้สึกเข้มข้นรุนแรงในหมู่สานุศิษย์ที่กระจายออกไปอย่างกว้างขวางได้ยิ่งกว่ามากซ์” (Antonio. 2003 : 93) และโรบิน แบล็คเบิร์น (Robin Blackburn) ศาสตราจารย์ทางด้านสังคมวิทยา

แห่งมหาวิทยาลัยเอสเซ็กซ์ ประเทศสหราชอาณาจักร ก็กล่าวไว้ว่าทั้งเดอร์ไคม์ เวเบอร์ และซิมเมล ต่างก็ล้วนมีอิทธิพลอย่างสูงต่อคนรุ่นหลังในด้านสังคมศาสตร์ แต่มาก์ซถือว่ามีอิทธิพลสูงยิ่งกว่านักสังคมวิทยาทั้งสามคนนั้น โดยเฉพาะภายนอกแวดวงวิชาการ (Blackburn. 2007 : 102)

3.2.2 แนวคิดสำคัญ

เนื่องจากมาก์ซได้เขียนงานไว้เป็นจำนวนมากจึงมีแนวคิดสำคัญที่น่าสนใจอยู่มากมาย เช่นเดียวกัน ในบทนี้จะกล่าวถึงแนวคิดส่วนหนึ่งของมาก์ซเท่านั้น คือทฤษฎีเกี่ยวกับสังคมทุนนิยม ส่วนแนวคิดอื่นๆ จะกล่าวถึงในบทที่ 12

ทฤษฎีเกี่ยวกับสังคมทุนนิยมของมาก์ซนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิดเรื่องธรรมชาติมนุษย์ มาก์ซเชื่อว่าคนเรานั้นโดยพื้นฐานแล้วเป็นคนที่ต้องผลิต นั่นคือการที่เราจะอยู่รอดได้ เราจำเป็นต้องทำงานในธรรมชาติและทำงานกับธรรมชาติ ในการทำเช่นนั้น เราก็จะผลิตอาหาร เครื่องนุ่งห่ม เครื่องมือ ที่อยู่อาศัย และปัจจัยที่จำเป็นอื่นๆ ที่จะทำให้เรามีชีวิตอยู่ต่อไปได้ แรงกระตุ้นที่เราอยากจะมีชีวิตทำให้เราต้องมีผลิตภาพ (Productivity) หรือความสามารถในการผลิต นอกจากนี้ คนเรายังมีการแสดงออกซึ่งแรงกระตุ้นเหล่านี้ร่วมกับคนอื่นๆ ด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือคนเราไม่ได้อยู่ตัวคนเดียว หากแต่เป็นสัตว์สังคมโดยพื้นฐานอยู่แล้ว เราจึงจำเป็นต้องทำงานร่วมกันเพื่อผลิตสิ่งจำเป็นที่จะทำให้เรามีชีวิตอยู่รอดได้ (Ritzer and Goodman. 2004 : 27)

กระบวนการทางธรรมชาติดังกล่าวข้างต้นถูกกัดกร่อนทำลายมาตลอดประวัติศาสตร์ ครั้งแรกโดยเงื่อนไขของสังคมบุพกาล และต่อมาด้วยการจัดโครงสร้างสังคมใหม่ของสังคมต่างๆ ในช่วงประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา โครงสร้างเหล่านี้ได้แทรกซึมเข้ากับกระบวนผลิตตามธรรมชาติ แต่เมื่อมาถึงสังคมทุนนิยมก็เกิดการหยุดชะงักลงของกระบวนการผลิตตามธรรมชาติ (Ritzer and Goodman. 2004 : 27)

โดยพื้นฐานแล้ว ทุนนิยมก็เป็นโครงสร้างอย่างหนึ่งที่ก่อให้เกิดอุปสรรคกีดขวางระหว่างปัจเจกบุคคลกับกระบวนการผลิต ผลผลิตที่เกิดจากกระบวนการผลิต และประชาชนอื่นๆ ซึ่งในที่สุดแล้ว ทุนนิยมนี้ก็จะก่อให้เกิดการแบ่งแยกขึ้นมาภายในตัวปัจเจกบุคคลเอง การแบ่งแยกที่เกิดขึ้นภายในนี้มาก์ซเรียกว่า “ความแปลกแยก” (Alienation) ซึ่งเป็นสภาวะที่สายสัมพันธ์ทางธรรมชาติระหว่างคนกับสิ่งที่คนผลิตได้ขาดสะบั้นลง ความแปลกแยกนี้เกิดขึ้นเพราะว่าทุนนิยมได้พัฒนามาเป็นระบบที่แบ่งแยกผู้คนออกเป็น 2 ชนชั้นซึ่งมีคนจำนวนน้อยที่สังกัดชนชั้นกระฎุมพี (Bourgeoisie) หรือชนชั้นนายทุนได้เป็นเจ้าของกระบวนการผลิต เป็นเจ้าของผลผลิต และเป็นผู้กำหนดเวลาทำงานของคนส่วนมากที่สังกัดชนชั้นกรรมาชีพ (Proletariat) หรือแรงงานซึ่งทำงานให้พวกนายทุน แทนที่ชนชั้นกรรมาชีพจะได้ทำงานเพื่อตัวพวกเขาเองตามธรรมชาติ พวกเขากลับผลิตอย่างไม่เป็นธรรมชาติในสังคมทุนนิยมเพื่อคนส่วนน้อยที่เป็นนายทุน ในทางวิชาการ มาก์ซสนใจศึกษาโครงสร้างของทุนนิยมและผลกระทบเชิงกดขี่ขูดรีดของทุนนิยมที่มีต่อชนชั้นกรรมาชีพ ส่วนในทางการเมือง มาก์ซก็

สนใจการปลดปล่อยผู้คนออกจากโครงสร้างที่กดขี่ขูดรีดของทุนนิยม (Ritzer and Goodman. 2004 : 27)

มากซ์มีความเห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นต่างๆ นั้นเป็นความสัมพันธ์ในเชิงกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบ ในสังคมศักดินาการเอารัดเอาเปรียบมักจะอยู่ในรูปแบบของการถ่ายโอนผลผลิตจากชาวนาไปยังเจ้าที่ดินโดยตรง แต่ในสังคมทุนนิยม แหล่งที่มาของการเอารัดเอาเปรียบมีความชัดเจนน้อยกว่า มากซ์กล่าวว่าชนชั้นกรรมาชีพนั้นผลิตได้มากจนเกิดเป็นมูลค่าส่วนเกิน (Surplus Value) ซึ่งเป็นกำไรอันมากมายของชนชั้นนายทุน แต่ชนชั้นกรรมาชีพก็ไม่ได้ประโยชน์จากสิ่งที่ตนผลิตได้มากนัก พวกเขายังคงยากจนเหมือนกับชาวนาในยุคศักดินา ขณะที่นายทุนก็รวยขึ้นๆ หรือแม้ชนชั้นกรรมาชีพจะมีรายได้มากขึ้นกว่าเดิม แต่ชนชั้นนายทุนก็ยิ่งสะสมกำไรอันเป็นผลมาจากการได้มูลค่าส่วนเกิดที่เกิดจากการผลิตของชนชั้นกรรมาชีพได้มากยิ่งขึ้น จึงส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางรายได้สูงยิ่งขึ้น (Giddens. 2009 : 439-440) ในสังคมทุนนิยม ชนชั้นกระฎุมพีและชนชั้นกรรมาชีพเป็นปฏิปักษ์กันโดยธรรมชาติอยู่แล้วแต่ก็มีอยู่คู่กันเสมอ (McLennan. 2003 : 47) สังคมทุนนิยมจึงเป็นสังคมที่ชนชั้นกรรมาชีพจะต้องกำจัดไปเพื่อสร้างสังคมใหม่ที่ดีกว่าเดิม

หลังยุคของค็องต์และมากซ์ ทฤษฎีสังคมวิทยาแตกแขนงออกเป็น 3 สายหลัก คือ 1) สายของค็องต์ซึ่งมีเฮอร์เบิร์ต สเป็นเซอร์ (Herbert Spencer) และเดอร์ไคม์อยู่ในสายนี้ด้วย สายนี้มองสภาวะสมัยใหม่ (Modernity) ว่าเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดความแตกต่างและก่อให้เกิดแนวคิดปัจเจกนิยมเสรี 2) สายของมากซ์ซึ่งครอบคลุมนักคิดในแนววิพากษ์ต่างๆ สายนี้มองสภาวะสมัยใหม่ว่าเป็นการครอบงำของระบบทุนนิยมและการทำให้สิ่งต่างๆ กลายเป็นสินค้า และ 3) สายที่สืบย้อนกลับไปถึงคานต์ โดยมีเวเบอร์ ซิมเมล คาร์ล มันน์ไฮม์ (Karl Mannheim) และนอร์เบิร์ต อีเลียส (Norbert Elias) อยู่ในสายนี้ สายนี้เน้นพิจารณาความสำคัญของค่านิยมและวัฒนธรรมต่างๆ ที่ก่อร่างสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นมา (Delanty. 2009 : 25) ในบทนี้ได้กล่าวถึงแนวคิดของตัวแทน 2 สายไปแล้ว ยังเหลือตัวแทนในสายที่ 3 อย่างไรก็ตาม เดอร์ไคม์นั้นเป็นนักสังคมวิทยาที่สำคัญมากจนไม่อาจละเลยที่จะไม่กล่าวถึงได้ จึงจะกล่าวถึงประวัติแนวคิดของเดอร์ไคม์ก่อน จากนั้นจึงจะกล่าวถึงประวัติและแนวคิดของเวเบอร์

3.3 เอมิล เดอร์ไคม์

3.3.1 ประวัติ

เอมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim : ค.ศ. 1857-1917) เกิดที่เมืองเอพินาล ฝรั่งเศส บรรพบุรุษของเขาเป็นแรบไบหรือนักบวชยิวมาหลายชั่วคนรวมทั้งพ่อของเขาด้วย เขาจึงถูกเลี้ยงดูโดยหวังให้เป็นแรบไบด้วย แต่เมื่อเขาเป็นวัยรุ่นเขาก็ไม่สนใจที่จะเป็นแรบไบอีกต่อไป เขาสนใจศาสนาแต่สนใจทางด้านวิชาการมากกว่าการปฏิบัติตามคำสอน (Ritzer and Goodman. 2004 : 18) เขาได้เข้าเรียนใน

มหาวิทยาลัย สนใจทางด้านปรัชญา เขาเคยได้ร่วมกิจกรรมการอภิปรายทางด้านปรัชญาและการเมืองที่นักศึกษาจัดกันขึ้นมาเอง (Thompson. 2007 : 40) เขาสนใจสังคมวิทยาที่เป็นวิทยาศาสตร์ แต่ในขณะนั้นสาขาวิชาทางด้านสังคมวิทยาในมหาวิทยาลัยก็ยังไม่เกิดขึ้น (Ritzer and Goodman. 2004 : 18) ใน ค.ศ. 1887 เขาได้รับแต่งตั้งให้สอนสังคมศาสตร์และการศึกษาที่มหาวิทยาลัยบอร์โดซ์ ซึ่งเขานำเอาวิชาสังคมวิทยามาสอนเป็นคนแรกในฝรั่งเศส ต่อมาเขาก็สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยปารีสโดยทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับการแบ่งงานกันทำในสังคม (Thompson. 2007 : 40)

เดอร์ไคม์มีอิทธิพลมากยิ่งขึ้นในแวดวงวิชาการฝรั่งเศสเมื่อเขาได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ทางด้านการศึกษาที่มหาวิทยาลัยปารีส (ซอร์บอน) ใน ค.ศ. 1902 ซึ่งต่อมาใน ค.ศ. 1913 ตำแหน่งของเขาก็เปลี่ยนมาเป็นศาสตราจารย์ทางด้านการศึกษาและสังคมวิทยา การที่เขาได้รับตำแหน่งศาสตราจารย์ที่ซอร์บอนนั้นเป็นผลมาจากความโดดเด่นทางวิชาการเมื่อครั้งที่เขายังสอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยบอร์โดซ์แล้ว ซึ่งช่วงนั้นนอกจากเขาจะสอนทางด้านการศึกษาแล้ว เขายังสอนทางด้านสังคมวิทยา อาชญาวิทยา จิตวิทยา และศาสนาอีกด้วย เขาได้เขียนหนังสือเด่นๆ ออกมามากมายในช่วงที่อยู่ที่มหาวิทยาลัยบอร์โดซ์ นอกจากนี้เขายังได้จัดทำวารสารชื่อ L'Annee sociologique ซึ่งเป็นวารสารสังคมวิทยาฉบับนานาชาติฉบับแรกขึ้นมาด้วย (Thompson. 2007 : 40-41)

หนังสือสำคัญๆ ของเขา เช่น The Division of Labour in Society ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1893 The Rules of Sociological Method ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1895 Suicide: A Study in Sociology ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 1897 และ The Elementary Forms of the Religious Life ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1912 (Thompson. 2007 : 46)

เดอร์ไคม์ไม่เคยกล่าวอ้างว่าตนเองเป็นผู้ก่อตั้งวิชาสังคมวิทยา แต่เขากล่าวอ้างว่าเขาได้ทำการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญให้เกิดขึ้นมาในสายวิชาการที่ถือกำเนิดมาจากแซ็ง-ซีม็องและค็องต์ (Gane. 2003 : 79-88) ถือได้ว่าเขาเป็นนักทฤษฎีสังคมคนแรกที่ได้สถาปนาทฤษฎีสังคมขึ้นมาจากการเพียรพยายามศึกษาตามแนววิทยาศาสตร์สังคมอย่างแท้จริง แม้ว่าค็องต์และสเป็นเซอร์จะใช้คำว่าสังคมวิทยาเพื่อบรรยายถึงงานของตน แต่ทั้งสองคนนี้ก็ไม่ใช่นักสังคมศาสตร์มืออาชีพ หากแต่เป็นปัญญาชนสาธารณะ เดอร์ไคม์เป็นศาสตราจารย์ทางด้านสังคมวิทยาคนแรก และได้พัฒนางานหลักชิ้นแรกของตนคือ The Division of Labour in Society ให้เป็นงานเชิงทฤษฎีที่ศึกษาสังคมสมัยใหม่อย่างเป็นระบบ ซึ่งสำหรับเขาแล้วสังคมสมัยใหม่นั้นเป็นสิ่งที่สามารถศึกษาได้อย่างเป็นวัตถุวิสัย (Delanty. 2009 : 26)

เราอาจแบ่งนักสังคมวิทยาหรือนักทฤษฎีสังคมได้ 2 แบบ แบบแรกเป็นนักสังคมวิทยาที่มองว่าตนเองกำลังพยายามค้นหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของสังคม นักสังคมวิทยาแบบนี้ดำเนินรอยตามเพลโต (Plato) นักคิดเหตุผลนิยมในยุคสว่าง และนักวิทยาศาสตร์ แบบที่สองเป็นนักสังคมวิทยาที่มองว่าตนเองกำลังสร้างคำบรรยาย นักสังคมวิทยาแบบนี้ดำเนินรอยตามเฮเกล (Hegel) พวกโรแมน

ติก ฟรีดริช นิทเช (Friedrich Nietzsche) และมาร์ติน ไฮเด็กเกอร์ (Martin Heidegger) หรือทำตัวแบบนักเขียนหรือกวี เดอร์ไคม์จัดว่าเป็นนักสังคมวิทยาหรือนักทฤษฎีสังคมในแบบแรก คือเขามองตัวเองว่าเป็นนักวิทยาศาสตร์ที่กำลังค้นหาคำอธิบายเชิงสาเหตุและหน้าที่ให้แก่ข้อเท็จจริงทางสังคมซึ่งเขามองว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ (Jones. 2003 : 193)

3.3.2 แนวคิดสำคัญ

แนวคิดเรื่องข้อเท็จจริงทางสังคม (Social Facts) ในหนังสือเรื่อง The Rules of Sociological Method เดอร์ไคม์ได้เสนอว่าภารกิจพิเศษของสังคมวิทยาคือการศึกษาสิ่งที่เรียกว่า "ข้อเท็จจริงทางสังคม" (Ritzer and Goodman. 2004 : 20) แนวคิดเรื่องนี้ของเดอร์ไคม์สำคัญมาก เขาถึงกับประกาศเป็นหลักการข้อแรกของสังคมวิทยา คือเขาประกาศไว้ว่าสังคมวิทยานั้นได้แก่การศึกษาข้อเท็จจริงทางสังคมในฐานะที่เป็นสิ่งของ ซึ่งหมายความว่านักสังคมวิทยาจะต้องสามารถวิเคราะห์ชีวิตทางสังคมอย่างเอาจริงเอาจังเหมือนกับที่วิเคราะห์วัตถุต่างๆ หรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติ นักสังคมวิทยาจะต้องศึกษาชีวิตทางสังคมอย่างเป็นวัตถุวิสัยเหมือนกับที่นักวิทยาศาสตร์ศึกษาธรรมชาติ (Giddens. 2009 : 14) ข้อเท็จจริงทางสังคมนั้นเป็นพลัง (Forces) และโครงสร้าง (Structures) เชิงบีบบังคับที่อยู่นอกตัวเรา การศึกษาพลังและโครงสร้างขนาดใหญ่เหล่านี้ เช่นกฎหมายและความเชื่อที่เป็นค่านิยมร่วม รวมทั้งศึกษาผลกระทบของพลังและโครงสร้างเหล่านี้ที่มีต่อประชาชนเป็นเรื่องที่นักทฤษฎีสังคมวิทยารุ่นหลังให้ความสนใจ ในหนังสือเรื่อง Suicide เดอร์ไคม์เสนอว่าถ้าเขาสามารถเชื่อมโยงพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลอย่างเช่นการฆ่าตัวตายเข้ากับสาเหตุทางสังคมซึ่งเป็นข้อเท็จจริงทางสังคมได้ เขาก็จะสามารถทำให้เป็นกรณีศึกษาที่น่าเชื่อถือเพื่อทำให้สาขาวิชาสังคมวิทยามีความสำคัญขึ้นมาได้ เดอร์ไคม์ไม่ได้ศึกษาดูว่าเพราะเหตุใดนาย ก หรือนาย ข ในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลจึงฆ่าตัวตาย แต่เขาสนใจศึกษาหาสาเหตุของความแตกต่างกันในอัตราการฆ่าตัวตายระหว่างคนในกลุ่มต่างๆ ภูมิภาคต่างๆ ประเทศต่างๆ และสถานภาพต่างๆ เช่นโสดหรือแต่งงานแล้ว ข้อเสนอหลักของเขาก็คือธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงในข้อเท็จจริงทางสังคมนั้นทำให้เกิดความแตกต่างในอัตราการฆ่าตัวตาย ยกตัวอย่างเช่น สงครามหรือสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำจะทำให้ผู้คนเกิดอารมณ์ร่วมที่เป็นการหดหู่สิ้นหวัง ซึ่งในทางกลับกันก็จะทำให้อัตราการฆ่าตัวตายสูงขึ้น (Ritzer and Goodman. 2004 : 20)

เดอร์ไคม์ได้แบ่งข้อเท็จจริงทางสังคมออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) ข้อเท็จจริงทางสังคมที่เป็นวัตถุ เช่นวัฒนธรรมและสถาบันทางสังคมต่างๆ และ 2) ข้อเท็จจริงทางสังคมที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น กฎหมายและระบบราชการ เขามุ่งสนใจไปที่ข้อเท็จจริงทางสังคมที่ไม่ใช่วัตถุมากกว่า จริงๆ แล้วเขาสนใจข้อเท็จจริงทางสังคมที่ไม่ใช่วัตถุมาตั้งแต่ตอนที่เขาเขียนงานสำคัญชิ้นแรกคือ Division of Labor in Society แล้ว ซึ่งในหนังสือเล่มนี้เขาได้ทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบสิ่งที่เชื่อมโยงสังคมเข้าด้วยกันในกรณีสังคมบุพกาลโดยเปรียบเทียบกับสังคมสมัยใหม่ ได้ผลการศึกษาสรุปว่าสังคมบุพกาลนั้นมี

การเชื่อมโยงเข้าด้วยกันด้วยข้อเท็จจริงทางสังคมที่ไม่ใช่วัตถุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยสิ่งที่เขาเรียกว่า มโนธรรมร่วม (Collective Conscience) ซึ่งเป็นหลักศีลธรรมร่วมที่ผู้คนยึดถือปฏิบัติอย่างจริงจัง แต่ในสังคมสมัยใหม่นั้นมีความสลับซับซ้อนมาก มโนธรรมร่วมจึงเสื่อมลง สิ่งที่เชื่อมโยงผูกพันผู้คนเข้าด้วยกันในสังคมสมัยใหม่จึงเปลี่ยนไป คือแทนที่จะเป็นมโนธรรมร่วมเหมือนเดิม กลับเป็นการแบ่งงานกันทำซึ่งก่อให้เกิดความสัมพันธ์กันในแบบพึ่งพาอาศัยกัน (Ritzer and Goodman. 2004 : 20)

แนวคิดเกี่ยวกับศาสนา เดอร์ไคม์เป็นนักสังคมวิทยาที่สนใจศึกษาศาสนาและมีผลงานเกี่ยวกับศาสนามากมายเช่นเดียวกับเวเบอร์ที่ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับศาสนาของเขาไปบ้างแล้วในบทที่ 2 ตามความเห็นของโรเบิร์ต นิสเบ็ต (Robert Nisbet) ศาสตราจารย์ทางด้านสังคมวิทยาผู้ล่วงลับไปแล้วนั้น เดอร์ไคม์กับเวเบอร์เป็นนักสังคมวิทยาศาสนาที่โดดเด่นที่สุด (Nisbet. 1976 : vi) แนวคิดที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ของเดอร์ไคม์ก็คือเขาเสนอว่าศาสนานั้นเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น ในหนังสือเรื่อง The Elementary Forms of Religious Life เดอร์ไคม์ได้ศึกษาสังคมบุพกาลเพื่อค้นหาแหล่งที่มาของศาสนา เขาเชื่อว่าเขาจะสามารถค้นพบที่มาของศาสนาจากความเรียบง่ายไม่สลับซับซ้อนของสังคมบุพกาลได้ง่ายกว่าจะค้นพบจากสังคมสมัยใหม่ซึ่งมีความสลับซับซ้อนมากกว่า เขาพบว่าสังคมนั่นแหละที่เป็นแหล่งกำเนิดของศาสนา สังคมเป็นผู้กำหนดว่าอะไรเป็นศาสนาและอะไรไม่ใช่ศาสนา หรืออะไรเป็นเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์และอะไรเป็นเรื่องของความสาธารณ์ (Bellah. 2003 : 31-32; Haralambos and Holborn. 2004 : 406; Ritzer and Goodman. 2004 : 20; Thompson. 2007 : 4) เดอร์ไคม์นิยามความหมายของศาสนาไว้ว่า “ศาสนาคือระบบความเชื่อและการปฏิบัติต่างๆ ที่เป็นหนึ่งเดียวกันซึ่งเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย นั่นคือ สิ่งที่แยกไว้ต่างหากและถูกห้ามเอาไว้ ความเชื่อและการปฏิบัติต่างๆ ซึ่งรวมผู้คนเข้ามาเป็นชุมชนทางศีลธรรมที่เป็นหนึ่งเดียวกันเรียกว่าศาสนา” (Bellah. 2003 : 31; citing Durkheim. 1976 : 47)

เดอร์ไคม์ศึกษาศาสนาตั้งเดิมจากลัทธิโทเท็ม (Totemism) เขากล่าวว่ามีการศึกษาเรื่องลัทธิโทเท็มของอเมริกากันมาแล้วและก็เป็นที่รู้กันว่าลัทธิโทเท็มนี้เป็นศาสนาขั้นพื้นฐาน (Elementary Religion) อย่างที่เห็นในงานเรื่อง Ancient Society ของลูอิส มอร์แกน (Lewis Morgan) นักมานุษยวิทยาและนักทฤษฎีสังคมชาวอเมริกัน (Durkheim. 1976 : 89-90) เดอร์ไคม์ไม่ได้ศึกษาลัทธิโทเท็มในทวีปอเมริกาเป็นหลัก หากแต่มุ่งเน้นศึกษาลัทธินี้ในประเทศออสเตรเลียมากกว่า (Haralambos and Holborn. 2004 : 406; Thompson. 2007 : 44)

เดอร์ไคม์ศึกษาลัทธิโทเท็มที่มีอยู่ในกลุ่มคนพื้นเมืองชาวออสเตรเลีย ในสังคมของชาวพื้นเมืองที่นั่นได้มีการแบ่งตระกูลออกเป็นหลายตระกูล ในแต่ละตระกูลจะมีโทเท็มซึ่งมักจะเป็นสัตว์หรือพืชชนิดใดชนิดหนึ่ง มีการวาดหรือแกะสลักรูปสัตว์หรือพืชนี้ในไม้หรือหินโดยนับถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำตระกูล โทเท็มนี้เป็นตัวแทนของตระกูลที่แต่ละตระกูลจะใช้เพื่อเป็นสัญลักษณ์แบ่งแยกตระกูลของตนออกจากตระกูลอื่นๆ ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์มากที่สุดในการ

ทำพิธีกรรมของชนพื้นเมือง โทเท็มเป็นรูปแบบภายนอกซึ่งมองเห็นได้ของหลักการเรื่องโทเท็มหรือของเทพเจ้า เดอร์ไคม์เสนอว่าถ้าโทเท็มนี้เป็นทั้งสัญลักษณ์ของเทพเจ้าและเป็นสัญลักษณ์ของสังคมในเวลาเดียวกัน ก็ไม่ใช่ว่าเป็นเพราะเทพเจ้าและสังคมเป็นสิ่งเดียวกัน ดังนั้นในการบูชาเทพเจ้า จริงๆ ผู้คนก็บูชาสังคมของตนนั่นเอง สังคมต่างหากเป็นสิ่งที่ถูกเคารพบูชาจริงๆ คำถามมีต่อไปว่ามนุษย์บูชาสังคมเพราะเหตุใด ตอบได้ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ นั้นถูกมองว่ามีอำนาจและศักดิ์ศรีที่เหนือกว่าสิ่งสาธารณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมนุษย์ เมื่อสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มนุษย์จึงด้อยกว่าและต้องขึ้นต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์จริงๆ แล้วก็คือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม สังคมจึงมีพลังและมีความสำคัญมากกว่าปัจเจกบุคคล (Haralambos and Holborn. 2004 : 406-407)

แนวคิดเรื่องความเป็นปึกแผ่น อย่างที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่าเดอร์ไคม์ได้แบ่งสังคมออกเป็น 2 ประเภท คือสังคมบุพกาลและสังคมสมัยใหม่ แนวคิดเรื่องความเป็นปึกแผ่น (Solidarity) นี้ก็เกี่ยวกับกับสังคม 2 ประเภทนี้ กล่าวคือสิ่งที่จำแนกความแตกต่างระหว่างสังคม 2 ประเภทนี้ก็คือแหล่งที่มาของความเป็นปึกแผ่นนี่เอง และเกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องการแบ่งงานกันทำของเขา สังคมบุพกาลเป็นสังคมที่มีความเป็นปึกแผ่นเชิงกลไก (Mechanical Solidarity) ซึ่งผู้คนในสังคมต่างก็ทำงานอย่างเดียวกัน เช่นเก็บผักผลไม้ร่วมกันหรือล่าสัตว์ร่วมกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่ามีการแบ่งงานกันทำตามความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านน้อยมากในสังคมบุพกาล แต่ในสังคมสมัยใหม่นั้นมีความเป็นปึกแผ่นเชิงอินทรีย์ (Organic Solidarity) เนื่องจากสังคมมีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นสังคมเมืองมากขึ้น มีการพัฒนาอุตสาหกรรมมากขึ้น ผู้คนมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านมากขึ้น จึงมีการแบ่งงานกันทำตามความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ในกรณีนี้ความเป็นปึกแผ่นนั้นเกิดจากความแตกต่าง กล่าวคือแต่ละคนในสังคมก็ต้องการให้สมาชิกในสังคมซึ่งมีจำนวนมากขึ้นๆ มีคุณูปการต่อสังคมในด้านที่แต่ละคนถนัดเพื่อให้แต่ละคนได้ทำหน้าที่และดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้ (Giddens. 2009 : 15; Ritzer. 2007 : 13-14)

แนวคิดเรื่องมโนธรรมร่วม ตามความเห็นของเดอร์ไคม์นั้น การเปลี่ยนผ่านจากสังคมบุพกาลที่มีความเป็นปึกแผ่นเชิงกลไกมาสู่สังคมสมัยใหม่ที่มีความเป็นปึกแผ่นเชิงอินทรีย์จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงในสิ่งที่เขาเรียกว่ามโนธรรมร่วม (Collective Conscience) ซึ่งเขาได้ให้คำจำกัดความไว้ว่าเป็น “องค์รวมของความเชื่อและอารมณ์ความรู้สึกที่พลเมืองโดยทั่วไปในสังคมเดียวกันมีอยู่ร่วมกัน” (Jones. 2003 : 199; citing Durkheim. 1984 : 79) มโนธรรมเป็นสิ่งที่มีอยู่ร่วมกันในความหมายที่ว่าไม่มีใครรู้หรือเป็นเจ้าของมโนธรรมเหล่านี้ได้ทั้งหมด มีเฉพาะประชาชนซึ่งเป็นองค์รวมเท่านั้นที่รู้และเป็นเจ้าของมโนธรรมเหล่านี้ มโนธรรมร่วมที่มีอยู่ในสังคมบุพกาลนั้นมีความแตกต่างอย่างมากจากมโนธรรมร่วมที่มีอยู่ในสังคมสมัยใหม่ (Ritzer. 2007 : 16)

ในสังคมบุพกาลที่มีความเป็นปึกแผ่นเชิงกลไก มโนธรรมร่วมนั้นส่งผลกระทบต่อทุกๆ คนและมีความสำคัญมากต่อทุกๆ คน ประชาชนใส่ใจกับมโนธรรมร่วมนี้มาก ประชาชนมักจะปฏิบัติตน

ให้สอดคล้องกับมโนธรรมร่วมซึ่งมีความเข้มงวดและเกี่ยวโยงกับศาสนา แต่ในสังคมสมัยใหม่ซึ่งมีความเป็นปึกแผ่นเชิงอินทรีย์และสังคมก็มีขนาดใหญ่และมีความแตกต่างกันมาก จะมีประชาชนจำนวนน้อยที่ได้รับผลกระทบจากมโนธรรมร่วม กล่าวคือจะมีประชาชนจำนวนมากที่สามารถหลีกเลี่ยงไม่ปฏิบัติตามมโนธรรมร่วมเลยหรือหลีกเลี่ยงได้บางส่วน มโนธรรมร่วมก็มีความสำคัญน้อยลง และคนส่วนมากก็ดูเหมือนว่าจะไม่ใส่ใจมโนธรรมร่วมมากนัก มโนธรรมร่วมจึงอ่อนแอลงมากและใช้ควบคุมผู้คนได้ยาก ในสังคมสมัยใหม่นี้ มโนธรรมร่วมมีความยืดหยุ่นมากขึ้นและปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้ง่ายขึ้น และมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาน้อยลง (Ritzer. 2007 : 16)

แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมาย แนวคิดนี้เกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่านจากสังคมบุพกาลมาเป็นสังคมสมัยใหม่เช่นเดียวกัน เราจะรู้ได้อย่างไรว่าสังคมได้เปลี่ยนจากแบบดั้งเดิมมาเป็นแบบสมัยใหม่ หรือเปลี่ยนจากการมีความปึกแผ่นเชิงกลไกมาสู่ความเป็นปึกแผ่นเชิงอินทรีย์ หรือเปลี่ยนจากการมีมโนธรรมร่วมที่เข้มแข็งมาสู่การมีมโนธรรมร่วมที่อ่อนแอ เดอร์ไคม์ได้เสนอว่าเราจะสามารถรู้ได้ด้วยการสังเกตการเปลี่ยนแปลงในกฎหมาย เขาแบ่งกฎหมายออกเป็น 2 ประเภทคือ 1) กฎหมายเชิงกดปราบ (Repressive Law) และ 2) กฎหมายเชิงชดเชย (Restitutive Law) (Ritzer. 2007 : 16) การแบ่งกฎหมายออกเป็น 2 ประเภทนี้เป็นการจำแนกตามลักษณะของการลงโทษ คือกฎหมายแบบแรกจะมีการลงโทษแบบกดปราบโดยก่อให้เกิดความสูญเสียหรือความทุกข์ยากแก่ผู้กระทำความผิด ถือว่าเป็นลักษณะของกฎหมายอาญา ส่วนกฎหมายแบบที่สองจะมีการลงโทษแบบชดเชย คือเป็นการนำเอาความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดปัญหานั้นมาจัดให้อยู่ในสถานะปกติดังเดิม ถือว่าเป็นลักษณะของกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายพิจาณาความต่างๆ กฎหมายปกครอง และกฎหมายรัฐธรรมนูญ (Jones. 2003 : 199)

กฎหมายเชิงกดปราบเป็นกฎหมายที่ผู้ละเมิดมักจะถูกลงโทษอย่างรุนแรงอันเนื่องมาจากการกระทำที่สังคมมองว่าเป็นการละเมิดมโนธรรมร่วมของสังคมที่สำคัญ เป็นกฎหมายแบบ “ตาต่อตาฟันต่อฟัน” เช่นคนที่ขโมยหมูเมื่อจับได้ก็จะถูกตัดมือทิ้ง หรือคนที่กล่าวสบประมาทเทพเจ้าหรือเหล่าเทพเจ้าของชุมชนก็จะถูกตัดลิ้นทิ้ง (Ritzer. 2007 : 16-17)

กฎหมายเชิงชดเชยเป็นกฎหมายที่ผู้ละเมิดมักจะถูกลงโทษด้วยการให้ชดใช้อะไรบางอย่างให้ผู้ที่ถูกละเมิดหรือถูกลงโทษด้วยการให้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎหมาย อย่างเช่นในกรณีคนขโมยหมูข้างต้นนั้น ก็อาจจะถูกลงโทษด้วยการให้ไปทำงานในฟาร์มเลี้ยงหมูที่ตนขโมยหมูมา 100 ชั่วโมง หรือให้เสียค่าปรับ หรือให้ชดเชยแก่สังคมด้วยการจำคุกในช่วงเวลาสั้นๆ (Ritzer. 2003 : 17)

สังคมดั้งเดิมมักจะมีกฎหมายแบบแรก ส่วนสังคมสมัยใหม่มักจะมีกฎหมายแบบที่สอง ที่เป็นเช่นนี้เพราะมโนธรรมร่วมที่เข้มงวดได้มีการผ่อนคลายลงมาเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ที่มีความยืดหยุ่นมากขึ้น ในบางสังคมการกล่าวสบประมาทพระเจ้าหรือเทพเจ้าต่างๆ ก็ไม่ถือว่าเป็นการกระทำความผิดที่ต้องลงโทษ ประชาชนโดยทั่วไปซึ่งมีมโนธรรมร่วมที่อ่อนแอลงหรือมีความศรัทธาใน

ศาสนาน้อยลงก็มักจะมีปฏิกิริยาเพียงเล็กน้อยหรือไม่มีปฏิกิริยาเลยต่อการกล่าวสบประมาทเช่นนั้น เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องต่างๆ ซึ่งยุ่งอยู่กับการจัดการกับปัญหาที่รุนแรงกว่าเช่นปัญหายาเสพติด การข่มขืน และฆาตกรรม ก็ย่อมแทบไม่มีเวลามาใส่ใจกับเรื่องการกล่าวสบประมาทเช่นนั้นที่แม้ว่าจะมีกฎหมายบัญญัติห้ามเอาไว้ก็ตาม (Ritzer. 2003 : 17)

แนวคิดเรื่องสภาพที่ไร้บรรทัดฐาน แนวคิดเรื่องนี้ของเดอร์ไคม์ก็คล้ายคลึงกับแนวคิดหลายอย่างของเขาในแง่ที่ว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องของการเปลี่ยนแปลงจากสังคมดั้งเดิมมาสู่สังคมสมัยใหม่ กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วในโลกสมัยใหม่นั้นได้ก่อให้เกิดความยากลำบากทางสังคมที่สำคัญๆ หลายอย่าง ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม คุณธรรม จริยธรรม ความเชื่อ และค่านิยมต่างๆ โดยที่ไม่ได้ก่อให้เกิดคุณค่าหรือค่านิยมใหม่ๆ ที่ชัดเจนขึ้นมาแทน เดอร์ไคม์มองสภาพความยุ่งยากเหล่านี้นี่แหละว่าเป็นสภาพที่ไร้บรรทัดฐาน (Anomie) ซึ่งเป็นความรู้สึกว่าตนอยู่อย่างไร้จุดหมาย หดหู่สิ้นหวัง ความรู้สึกเช่นนี้เป็นผลมาจากการดำเนินชีวิตในโลกสมัยใหม่ การควบคุมและมาตรฐานทางศีลธรรมแบบดั้งเดิมที่เคยมีที่มาจากศาสนาถูกทำลายลงโดยพัฒนาการทางสังคมในโลกสมัยใหม่ ทำให้ปัจเจกบุคคลจำนวนมากในสังคมสมัยใหม่รู้สึกว่าชีวิตประจำวันของตนนั้นไร้ความหมาย (Giddens. 2009 : 15) อย่างไรก็ตาม เดอร์ไคม์ไม่ได้บอกว่าปัญหาเหล่านี้แก้ไขไม่ได้ เขามองสภาพที่ไร้บรรทัดฐานเช่นนี้ว่าเป็นพยาธิสภาพ (Pathology) หรือความเจ็บป่วย การมองว่าเป็นความเจ็บป่วยก็มีความหมายโดยนัยว่ายังเป็นสิ่งที่สามารถรักษาเยียวยาได้ (Ritzer. 2007 : 17-18)

แนวคิดเรื่องสภาพที่ไร้บรรทัดฐานเป็นแนวคิดสำคัญของเดอร์ไคม์ในหนังสือเรื่อง Suicide เขาเสนอว่าผู้คนมีแนวโน้มที่จะฆ่าตัวตายมากขึ้นเมื่ออยู่ในสภาพที่ไร้บรรทัดฐาน ในสถานการณ์เช่นนี้การกำกับคุมคุมพฤติกรรมของคนทำได้น้อยและประชาชนก็มีแนวโน้มที่จะเป็นโรคประสาท โรคจิต หรือเป็นบ้าได้ง่าย ยิ่งสัดส่วนของผู้ที่อยู่ในสถานการณ์เช่นนี้มีสูงก็ยิ่งมีแนวโน้มที่จะทำให้มีคนฆ่าตัวตายสูงขึ้นได้ด้วย (Ritzer. 2007 : 20)

แนวคิดเกี่ยวกับการฆ่าตัวตาย โดยทั่วไปคนเรามักเข้าใจว่าการฆ่าตัวตายเป็นการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลผู้ฆ่าตัวเองตาย แต่งานศึกษาเรื่อง Suicide ของเดอร์ไคม์ซึ่งเป็นงานวิจัยที่นำเอาข้อมูลที่เป็นสถิติการฆ่าตัวตายของทางการฝรั่งเศสมาศึกษาวิเคราะห์ได้แสดงให้เห็นว่าแม้การกระทำที่ดูเหมือนว่าเป็นเรื่องส่วนตัวมากๆ อย่างเช่นการฆ่าตัวตายนี้ก็ได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมมากเช่นเดียวกัน ผลการศึกษาสรุปได้ว่ามีพลังทางสังคมซึ่งอยู่ภายนอกปัจเจกบุคคลที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่ออัตราการฆ่าตัวตาย เดอร์ไคม์นำเอาคำอธิบายของเขามาเชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดเรื่องความเป็นปึกแผ่นทางสังคมและแนวคิดเรื่องพันธะภายในสังคม 2 แบบ คือ 1) บูรณาการทางสังคม (Social Integration) และ 2) การกำกับควบคุมทางสังคม (Social Regulation) เดอร์ไคม์เสนอว่าคนที่ถูกบูรณาการเข้ากับกลุ่มทางสังคมได้ดีโดยที่บรรทัดฐานทางสังคมได้กำกับควบคุมแรงปรารถนาและ

ความใฝ่ฝันของเขาเอาไว้ได้มีแนวโน้มที่จะฆ่าตัวตายต่ำ โดยเขาได้กล่าวถึงการฆ่าตัวตาย 4 แบบ ที่เป็นไปตามเกณฑ์ระดับมากน้อยของการมีหรือการไม่มีการบูรณาการและการกำกับควบคุม ดังนี้ (Giddens. 2009 : 16-17; Ritzer. 2007 : 20)

1) การฆ่าตัวตายแบบอัตตานิยม (Egoistic Suicide) เกิดจากบูรณาการทางสังคมมีต่ำโดยเกิดขึ้นในขณะที่ปัจเจกบุคคลอยู่อย่างโดดเดี่ยวเดียวดาย หรือเกิดขึ้นเมื่อสายสัมพันธ์ของบุคคลนั้นที่มีกับกลุ่มอ่อนแอลงหรือถูกทำลายไป อย่างเช่นชาวคาทอลิกมีอัตราการฆ่าตัวตายต่ำเพราะพวกเขามีความผูกพันกันในชุมชนสูง มีการบูรณาการในระดับปกติ มีการกำกับควบคุมทางสังคมที่เข้มแข็ง ขณะที่ชาวโปรเตสแตนต์มีอัตราการฆ่าตัวตายสูงกว่าชาวคาทอลิก เพราะชาวโปรเตสแตนต์เน้นเสรีภาพส่วนบุคคลและเสรีภาพทางศีลธรรมมาก พวกเขาต้องอยู่ตามลำพังเบื้องหน้าพระเจ้า ไม่ได้ขึ้นต่อศาสนจักร การกำกับควบคุมทางสังคมจึงมีต่ำ หรือคนแต่งงานแล้วมีอัตราการฆ่าตัวตายต่ำ เพราะการแต่งงานทำให้เกิดบูรณาการเข้าสู่ความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีเสถียรภาพ ขณะที่คนที่เป็นโสดมีอัตราการฆ่าตัวตายสูงกว่าคนที่แต่งงานแล้ว เพราะคนโสดอยู่ตามลำพัง รู้สึกโดดเดี่ยวเดียวดายแม้อยู่ท่ามกลางสังคม

2) การฆ่าตัวตายแบบผิดปกติ (Anomic Suicide) เกิดจากการขาดการกำกับควบคุมทางสังคม คือเกิดในสถานการณ์หรือเงื่อนไขทางสังคมที่ผิดปกติ สังคมไม่มีบรรทัดฐานให้ผู้คนได้ยึดถือ อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและการไร้เสถียรภาพในสังคม การสูญเสียบรรทัดฐานซึ่งเป็นจุดอ้างอิงที่แน่นอนตายตัวอย่างเช่นในยุคของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว หรือในสถานการณ์ที่บุคคลต้องต่อสู้กับตัวเองเช่นในกรณีหย่าร้าง ทำให้สมดุลระหว่างบริบทแวดล้อมตัวเขากับแรงปรารถนาของเขาเสียไปได้ และในที่สุดส่งผลเป็นการฆ่าตัวตายในแบบนี้

3) การฆ่าตัวตายแบบปรัตถนิยม (Altruistic Suiside) เกิดขึ้นเมื่อปัจเจกบุคคลถูกหลอมรวมเข้าไปสู่สังคมมากเกินไป พันธะทางสังคมมีความเข้มแข็งมาก และบุคคลนั้นก็ให้คุณค่าแก่สังคมมากกว่าตัวของเขาเอง ในกรณีเช่นนี้ การฆ่าตัวตายถือว่าเป็นการเสียสละเพื่อความดีที่ยิ่งใหญ่ อย่างเช่นการที่นักบินชาวญี่ปุ่นขับเครื่องบินพุ่งชนเป้าหมายของศัตรูที่เรียกว่า “กามิกาเซ่” หรือการที่ชาวมุสลิมใช้ระเบิดพลีชีพ การฆ่าตัวตายแบบนี้อาจเกิดจากการนำเชิงชักจูงโน้มน้าวของกลุ่มหรือการใช้พลังบีบบังคับของกลุ่มก็ได้

4) การฆ่าตัวตายแบบสิ้นหวังไร้ทางสู้ (Fatalistic Suicide) เกิดขึ้นเมื่อปัจเจกบุคคลถูกสังคมกำกับควบคุมมากเกินไป การถูกบีบบังคับกดขี่ข่มเหงอย่างเต็มที่ทำให้ปัจเจกบุคคลมีความรู้สึกว่าตนเองไร้อำนาจ ขาดเสรีภาพ เห็นว่าชีวิตที่มีอยู่ไม่มีความหมายตายเสียดีกว่า เช่นเกิดขึ้นในกรณีที่ถูกบังคับให้เป็นทาส

มีข้อที่น่าสังเกตว่าแนวคิดของเดอร์ไคม์นั้นเป็นแนวคิดที่ห่วงใยถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งสังคมยุโรปขณะนั้นกำลังเปลี่ยนแปลงเร็วมาก แนวคิดของเขาจึงมาจากความพยายามจะแสวงหาระเบียบทางสังคมที่เหมาะสม ถือว่าเป็นแนวคิดที่เน้นความสำคัญของรากฐานทางศีลธรรมของสังคม นักทฤษฎีสังคมที่เน้นความสำคัญของรากฐานทางศีลธรรมของสังคมที่สำคัญมากอีกคนหนึ่งคือแม็กซ์ เวเบอร์ (Delanty. 2009 : 27) แต่แนวคิดของเวเบอร์ก็มีประเด็นที่น่าสนใจแตกต่างไปจากแนวคิดของเดอร์ไคม์ด้วย ดังจะเห็นได้ต่อจากนี้ไป

3.4 แม็กซ์ เวเบอร์

3.4.1 ประวัติ

แม็กซ์ เวเบอร์ (Max Weber : ค.ศ. 1864-1920) เกิดที่เมืองแอร์เฟิร์ต ประเทศเยอรมนี ในครอบครัวชนชั้นกลาง พ่อของเขาเป็นข้าราชการและมีตำแหน่งทางการเมืองที่ค่อนข้างสำคัญ แม่ของเขานับถือศาสนาคริสต์โปรเตสแตนต์นิกายคาลวินโดยเป็นศาสนิกที่เคร่งครัด ซึ่งต่างจากพ่อของเขาที่ชอบแสวงหาความสุขทางโลก การที่พ่อและแม่ใช้ชีวิตต่างกันเช่นนี้ทำให้ทางครอบครัวไม่สามารถที่จะทำให้เวเบอร์ดำเนินรอยตามพ่อหรือแม่เพียงคนใดคนหนึ่งได้ พ่อแม่ของเขาจึงให้อิสระกับเขาในการเลือกทางเดินชีวิตตั้งแต่เด็กๆ ช่วงแรกดูเหมือนว่าเขาจะตามรอยพ่อ แต่ช่วงหลังเขาก็หันไปดำเนินชีวิตตามแนวทางของแม่ (Ritzer. 2007 : 28)

เมื่อเติบโตขึ้นเวเบอร์ได้ศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ กฎหมาย และปรัชญาในมหาวิทยาลัยไฮเดลเบิร์ก เบอร์ลิน และโกตติงเก็น (Kalberg. 2003 : 133) เขาเรียนในมหาวิทยาลัยอยู่ถึง 8 ปี เขาตั้งใจเรียนหนังสืออย่างจริงจัง ชีวิตช่วงนี้ของเขาดำเนินตามแนวทางของแม่คือขยันขันแข็งและถือปฏิบัติเคร่งครัดตามหลักศาสนา จนสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกทางด้านประวัติศาสตร์กฎหมายใน ค.ศ. 1889 เขาได้เป็นนักกฎหมาย ต่อมาในช่วง ค.ศ. 1894-1897[1] เขาได้เป็นศาสตราจารย์ทางด้านเศรษฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยไฟรเบิร์ก และได้ย้ายไปสอนและดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ทางด้านเศรษฐศาสตร์อยู่ที่มหาวิทยาลัยไฮเดลเบิร์ก (Chalcraft. 2007 : 203; Ritzer. 2007 : 28)

ในช่วงที่เวเบอร์สอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยไฮเดลเบิร์กนั้น เขากำลังก้าวหน้าทางด้านวิชาการ แต่ใน ค.ศ. 1897 นั้นเองพ่อของเขาก็ได้เสียชีวิตลงหลังจากที่เกิดการถกเถียงกันอย่างรุนแรงซึ่งทำให้เขาเสียใจมาก เวเบอร์เสียใจมากจนเกิดอาการโรคประสาท นอนไม่หลับ และทำงานไม่ได้จนต้องลาออก

---

[1] Chalcraft (2007 : 203) ระบุว่าเวเบอร์ได้เป็นศาสตราจารย์ทางด้านเศรษฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยไฟรเบิร์กใน ค.ศ. 1894 และย้ายไปอยู่ที่มหาวิทยาลัยไฮเดลเบิร์กใน ค.ศ. 1897 แต่ Ritzer (2007 : 28) ระบุว่าเขาเป็นศาสตราจารย์ทางด้านเศรษฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยไฮเดลเบิร์กใน ค.ศ. 1896

จากตำแหน่งศาสตราจารย์ใน ค.ศ. 1903 แต่ในปีต่อมาเขาก็ได้ก้าวเข้าสู่แวดวงวิชาการอีกครั้ง และได้ผลิตผลงานสำคัญๆ ออกมามากมายหลังจากนั้น (Chalcraft. 2007 : 203; Ritzer. 2007 : 28)

ในช่วง ค.ศ. 1909 เวเบอร์ได้เข้าไปช่วยก่อตั้งและเป็นสมาชิกที่กระตือรือร้นของสมาคมสังคมวิทยาเยอรมัน เขาเป็นคนที่กระตือรือร้นในทางการเมืองและได้เป็นสมาชิกทีมเจรจาของเยอรมันในสนธิสัญญาแวร์ซายส์ รวมทั้งเป็นกรรมการร่างรัฐธรรมนูญสาธารณรัฐไวมาร์ของเยอรมนีในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ในช่วงบั้นปลายชีวิตเขาได้เข้าสอนอีกที่มหาวิทยาลัยเวียนนา และต่อมาที่มหาวิทยาลัยมิวนิค ซึ่งที่มิวนิคนี้เขาได้เป็นหัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาด้วย (Chalcraft. 2007 : 203)

ผลงานของเวเบอร์ที่เป็นหนังสือ บทความ บทปาฐกถา และบทความในหนังสือพิมพ์มีมากกว่า 300 ชิ้น แต่ในช่วงที่เขายังมีชีวิตอยู่ก็ไม่ได้มีการสถาปนาสำนักคิดสังคมวิทยาแบบเวเบอร์ ภรรยาหม้ายของเขาได้รวบรวมงานส่วนมากของเขามาตีพิมพ์หลังจากที่เขาเสียชีวิตไปแล้วถึง 6 ปี ซึ่งช่วงแรกก็ไม่ค่อยมีใครสนใจศึกษาแนวคิดของเขา และเพิ่งมีความตื่นตัวหันมาสนใจศึกษางานของเขากันมากในคริสต์ทศวรรษ 1950 และ 1960 นี่เอง (Whimster. 2007 : 59)

งานเขียนสำคัญ ๆ ของเวเบอร์ นอกจาก The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism ที่เคยกล่าวถึงสาระสำคัญไปบ้างแล้วในบทที่ 2 ก็ยังมีอีกหลายเล่ม เช่น The Religion of China, The Religion of India, Ancient Judaism, The Russian Revolutions, General Economic History และ Economy and Society (Chalcraft. 2007 : 208-209; Kalberg. 2003 : 189-190)

3.4.2 แนวคิดสำคัญ

แนวคิดของเวเบอร์มีเรื่องที่สำคัญและน่าสนใจมากมายเช่นเดียวกันกับเดอร์ไคม์ แนวคิดที่เขาเสนอว่าจิตวิญญาณแบบโปรเตสแตนต์ได้ส่งผลต่อพัฒนาการของทุนนิยมก็เป็นแนวคิดที่โดดเด่นมาก ในที่นี้จะไม่กล่าวซ้ำในเรื่องนี้อีก แต่จะกล่าวถึงแนวคิดอื่นๆ ที่น่าสนใจอีกบ้างเพียงบางส่วนเท่านั้น ดังนี้

แนวคิดเรื่องการกระทำทางสังคม แนวคิดเรื่องนี้ของเวเบอร์เป็นแนวคิดสำคัญควบคู่กับแนวคิดเรื่องกระบวนการทำให้มีเหตุผล แต่แนวคิดเรื่องการกระทำทางสังคมนี้ได้รับความสนใจศึกษามากขึ้นเนื่องจากพาร์สันซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาชื่อดังได้นำมากล่าวถึง และนำมาใช้ในทฤษฎีของตนในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1930 (Ritzer. 2007 : 27)

ความคิดเกี่ยวกับการกระทำของเวเบอร์นั้นตั้งอยู่บนฐานการแบ่งแยกระหว่างพฤติกรรม (Behavior) และการกระทำ (Action) ทั้งพฤติกรรมและการกระทำเป็นสิ่งที่คนเราได้แสดงออกมาเป็นปกติอยู่แล้วในชีวิตประจำวัน แต่พฤติกรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยที่เราแทบจะไม่รู้ตัวหรือรู้ตัวน้อยมาก ส่วนการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่เราแสดงออกมาโดยรู้ตัว เป็นกระบวนการที่เกิดจากจิตสำนึก พฤติกรรมนั้นเป็นสิ่งที่นักจิตวิทยาสนใจศึกษา โดยมีทฤษฎีพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) เป็นทฤษฎีสำคัญ

ในทางจิตวิทยา อย่างไรก็ตามทฤษฎีพฤติกรรมนิยมทางจิตวิทยานี้ก็มีอิทธิพลต่อการศึกษาสังคมวิทยาด้วย โดยเฉพาะสังคมวิทยาที่ว่าด้วยเรื่องชีวิตประจำวันซึ่งก็มีอยู่ด้วยกันหลายสำนักคิด (Ritzer. 2007 : 28-29) ซึ่งแนวคิดของสำนักคิดดังกล่าวจะได้กล่าวถึงในบทที่ 5

ในทฤษฎีพฤติกรรมนิยมนั้น การแสดงพฤติกรรมจะมีลักษณะที่เป็นผลของการตอบสนองต่อสิ่งเร้าซึ่งมักเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ แต่เวเบอร์ไม่ได้สนใจที่พฤติกรรม หากสนใจที่การกระทำซึ่งมีการใช้ความคิดแทรกเข้าไปในระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง กล่าวคือ เวเบอร์สนใจสถานการณ์ที่คนให้ความหมายกับสิ่งที่ตนกระทำโดยดูว่าสิ่งที่คนเหล่านั้นทำมีความหมายกับพวกเขาอย่างไร เวเบอร์ได้นิยามสังคมวิทยาไว้ว่าเป็นการศึกษาการกระทำในแง่ของความหมายเชิงอัตวิสัย ดังนั้นสิ่งที่สำคัญจึงเป็นเรื่องของกระบวนการทำงานของจิตสำนึกของคนเรา การกระทำที่เขาสนใจจึงไม่ใช่การกระทำของปัจเจกบุคคลเพียงคนเดียว หากแต่เป็นการกระทำของคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปที่เกี่ยวข้องอยู่ในสังคมหรือการกระทำทางสังคม (Social Action) นั่นเอง (Ritzer. 2007 : 29)

เวเบอร์จำแนกการกระทำทางสังคมออกเป็น 4 ชนิด คือ 1) การกระทำตามอารมณ์ (Affectual Action) การกระทำชนิดนี้เกิดจากอารมณ์ความรู้สึก เป็นการกระทำที่ไม่มีเหตุผล อย่างเช่นการตบหน้าลูกของตัวเองด้วยความโกรธ 2) การกระทำตามประเพณี (Traditional Action) การกระทำชนิดนี้เกิดจากนิสัยที่เราคุ้นเคย เราทำจนเคยตัวเป็นเรื่องปกติหรือทำตามประเพณีที่นิยมทำสืบต่อกันมา การกระทำทั้งสองชนิดข้างต้นนี้เวเบอร์ไม่ได้ให้ความสนใจศึกษามากนัก เขาสนใจชนิดที่ 3-4 มากกว่า คือ 3) การกระทำเชิงคุณค่า-เหตุผล (Value-Rational Action) การกระทำชนิดนี้เกิดขึ้นเมื่อเราได้เลือกวิธีการที่จะนำไปสู่เป้าหมายบนฐานความเชื่อบางอย่างที่เรายึดถืออยู่ เช่นเราทำตามคำสอนที่มีอยู่ในหลักศาสนาโดยเชื่อว่าการทำเช่นนั้นจะทำให้เราไปถึงเป้าหมายที่เราต้องการได้ และ 4) การกระทำที่มีเหตุผลซึ่งคำนึงถึงความสอดคล้องระหว่างวิธีการกับเป้าหมาย (Means-Ends Rational Action) การกระทำชนิดนี้จะแตกต่างจากแบบที่สามในแง่ที่ว่าไม่ใช่เป็นการกระทำที่เราทำตามคุณค่า/ค่านิยมที่เรายึดถืออยู่ แต่เราทำเพราะเราได้คิดพิจารณาอย่างรอบคอบด้วยตัวเราเองในสถานการณ์ที่เราจะต้องตัดสินใจทำแล้วจึงเลือกวิธีที่ดีที่สุดในสถานการณ์นั้นๆ ซึ่งจะทำให้เราไปถึงเป้าหมายของเราได้ (Ritzer. 2007 : 29-30)

แนวคิดเรื่องความมีเหตุผล ริตเซอร์เห็นว่าแนวคิดของเวเบอร์ที่มีคุณูปการต่อทฤษฎีสังคมซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีที่สุดก็คือแนวคิดที่เขาเสนอว่าได้มีกระบวนการทำให้มีเหตุผลเพิ่มมากยิ่งขึ้นในโลกตะวันตก (Ritzer. 2007 : 27) ขณะที่แคลเบิร์กก็กล่าวว่าเวเบอร์นั้นเป็นที่รู้จักกันดีที่สุดก็เนื่องมาจาก “ความพยายามต่างๆ ของเขาที่จะนิยามลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นของโลกตะวันตกสมัยใหม่ และหาคำอธิบายเชิงสาเหตุให้กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะเฉพาะของโลกตะวันตกสมัยใหม่นี้” (Kalberg. 2003 : 132) ดังนั้นจึงควรอย่างยิ่งที่เราจะต้องทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องความมีเหตุผลของเขา

เวเบอร์ได้พิจารณาศึกษาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประเทศตะวันตกเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ในหลายภูมิภาคในโลก รวมทั้งประเทศจีนและอินเดียด้วย แล้วได้ข้อสรุปว่าความเป็นสมัยใหม่เกิดขึ้นในประเทศตะวันตกเพราะทางตะวันตกได้พัฒนาความมีเหตุผลบางอย่างขึ้นมา (Ritzer and Goodman. 2004 : 30-31) ความมีเหตุผล (Rationality) ที่เวเบอร์ได้จำแนกเอาไว้นั้นมีอยู่ 4 ประเภท คือ (Ritzer. 2007 : 30-32)

1) ความมีเหตุผลเชิงปฏิบัติ (Practical Rationality) คือความมีเหตุผลที่เราใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อให้ถึงเป้าหมายที่เราต้องการโดยเริ่มจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง ไม่ว่าเราจะเผชิญกับสถานการณ์อย่างไร เราก็จะพยายามที่จะแสวงหาหนทางที่สะดวกที่สุดเพื่อจะไปให้ถึงเป้าหมายนั้นให้ได้ เช่นเมื่อเราเผชิญกับการจราจรติดขัดเพราะเกิดอุบัติเหตุบนท้องถนนขณะที่เรากำลังเดินทางไปเรียนที่มหาวิทยาลัย เราก็จะเลี่ยงไปใช้ถนนสายอื่นที่จะทำให้เราไปถึงมหาวิทยาลัยได้

2) ความมีเหตุผลเชิงทฤษฎี (Theoretical Rationality) คือความมีเหตุผลซึ่งเป็นความพยายามที่จะควบคุมความเป็นจริงด้วยการพัฒนาแนวคิดต่างๆ ให้มีความเป็นนามธรรมสูงขึ้น เป้าหมายของความมีเหตุผลประเภทนี้คือการที่เราสามารถมีความเข้าใจโลกอย่างสมเหตุสมผล ไม่ใช่เพื่อที่จะนำมาใช้ในทางปฏิบัติ อย่างเช่นเรื่องของการจราจรติดขัดข้างต้นนั้น เหตุผลเชิงทฤษฎีก็คือการที่ผู้เชี่ยวชาญพยายามที่จะแสวงหาแนวทางที่จะแก้ปัญหาการจราจรติดขัดในระยะยาวซึ่งต้องสรุปแนวทางแก้ปัญหาให้เป็นทฤษฎีให้ได้

3) ความมีเหตุผลเชิงเนื้อหาสาระ (Substantive Rationality) เป็นความมีเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับการกระทำโดยตรงเช่นเดียวกับความมีเหตุผลเชิงปฏิบัติ แต่ในการที่เราจะทำให้บรรลุเป้าหมายที่เราต้องการนั้นเราไม่ได้คิดหาหนทางเองตามสถานการณ์ที่เราประสบพบเจอในแต่ละวัน แต่เราใช้คุณค่า/ค่านิยมบางอย่างที่เรายึดถืออยู่เป็นเครื่องนำทางการกระทำของเราเพื่อให้เราบรรลุเป้าหมายนั้นๆ ได้ อย่างเช่นชนเผ่าในเผ่าหนึ่งมีความเชื่อว่าก่อนจะออกไปหาล่าสัตว์มากินเป็นอาหารนั้นจะต้องเอาหลาวไปฝังดินไว้ก่อน คนในเผ่านี้ก็ทำอย่างนั้น การกระทำของเขาถือว่าเกิดจากความมีเหตุผลเชิงเนื้อหาสาระ ถ้ามองจากมุมของความมีเหตุผลเชิงปฏิบัติ การกระทำเช่นนี้อาจดูไม่มีเหตุผลเสียเลยเช่นเราอาจเห็นว่าทำให้เราเสียเวลาเปล่า แต่ก็ถือว่ามีเหตุผลได้ภายในระบบคุณค่าของชนเผ่านั้น นี่หมายความว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในเผ่าหนึ่งหรือในระบบคุณค่าชุดหนึ่งนั้น ย่อมมีเหตุผลเท่ากับสิ่งที่เกิดขึ้นในเผ่าอื่นๆ หรือในระบบคุณค่าอื่นๆ

4) ความมีเหตุผลเชิงรูปแบบ (Formal Rationality) คือความมีเหตุผลที่เราเลือกตัดสินใจกระทำการต่างๆ บนพื้นฐานของระเบียบกฎเกณฑ์และกฎหมายต่างๆ ที่บังคับใช้กับทุกคน กรณีคลาสสิกสำหรับเรื่องนี้ก็คือกรณีของระบบราชการสมัยใหม่ซึ่งนำเอาระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ มาเป็นกรอบในการกระทำให้มีเหตุผลมากที่สุด เช่นถ้าระเบียบในหน่วยงานระบุก่อนที่เราจะทำงานเรื่องใดขอให้เรากรอกรายละเอียดลงในแบบฟอร์มก่อน 3 ชุด เราซึ่งอยู่ในหน่วยงานนั้นก็ต้องทำ สำหรับคนที่

อยู่นอกหน่วยงานนั้นอาจมองว่าการทำเช่นนั้นดูไม่ค่อยมีเหตุผลและไม่น่าจะก่อให้เกิดประสิทธิผลในการทำงานมากขึ้น แต่การทำเช่นนั้นก็ถือว่าเป็นการกระทำที่มีเหตุผลในบริบทของหน่วยงานนั้น

เวเบอร์กล่าวว่าไม่ใช่เฉพาะชาวตะวันตกเท่านั้นที่สามารถใช้ประโยชน์จากเหตุผล 3 ประเภทแรก แต่คนในทุกสังคมทั่วโลกตั้งแต่อดีตจนถึงช่วงที่เขามีชีวิตอยู่ต่างก็รู้จักใช้ประโยชน์จากเหตุผลทั้ง 3 ประเภทข้างต้นเหมือนกัน แต่สำหรับความมีเหตุผลประเภทที่ 4 นั้น มีแต่เฉพาะชาวตะวันตกเท่านั้นที่มีและได้ใช้ประโยชน์ เพราะความมีเหตุผลประเภทนี้เกิดขึ้นจากการที่ประเทศทางตะวันตกนั้นได้ก้าวเข้าสู่สภาวะสมัยใหม่ที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรม (Ritzer. 2007 : 31-32)

แนวคิดเรื่องอำนาจ แนวคิดเรื่องความมีเหตุผลที่กล่าวข้างต้นนั้นมีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดหลายอย่างของเวเบอร์ อีกเรื่องหนึ่งที่เกี่ยวข้องกันคือแนวคิดเรื่องอำนาจ อำนาจในที่นี้หมายถึงการครอบงำ แต่เป็นการครอบงำที่มีความชอบธรรม เป็นการครอบงำที่ผู้ถูกครอบงำเชื่อฟังปฏิบัติตาม (Ritzer. 2007 : 35) เวเบอร์ได้แบ่งอำนาจไว้ 3 ประเภท คือ อำนาจตามประเพณี อำนาจเชิงบารมี และอำนาจเชิงเหตุผล-กฎหมาย โดยมีความหมายและตัวอย่างดังต่อไปนี้ (Chalcraft. 2007 : 205; Ritzer. 2007 : 35-40; Ritzer and Goodman. 2004 : 32)

1) อำนาจตามประเพณี (Traditional Authority) เป็นอำนาจที่ตั้งอยู่บนฐานของความเชื่อที่ยึดถือสืบต่อๆ กันมา เช่นอาจยึดถือกันมาตามสายครอบครัวหรือตระกูลหรือเผ่า ในการใช้อำนาจแบบนี้ ผู้นำก็จะอ้างว่ามีอำนาจ ส่วนผู้ตามก็จะเชื่อถือ อำนาจแบบนี้ครอบคลุมไปถึงการปกครองโดยผู้อาวุโสและการปกครองโดยผู้นำที่สืบทอดตำแหน่งผ่านสายโลหิตด้วย สังคมศักดินาเป็นตัวอย่างหนึ่งของอำนาจแบบนี้ โครงสร้างอำนาจตามประเพณีนี้เป็นสิ่งที่ไม่มีเหตุผลและขัดขวางต่อกระบวนการพัฒนาเหตุผล

2) อำนาจเชิงบารมี (Charismatic Authority) เป็นอำนาจที่มีความชอบธรรมได้เพราะผู้นำนั้นทำให้ผู้ตามเชื่อว่าผู้นำนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ มีคุณธรรมสูงส่ง เป็นวีรบุรุษ หรือมีลักษณะพิเศษบางอย่างที่คนอื่นไม่มี คุณลักษณะพิเศษเหล่านี้เรียกว่าบารมี ผู้นำจะมีคุณลักษณะพิเศษเช่นนั้นจริงหรือไม่อาจจะไม่สำคัญเท่ากับว่าผู้ตามนั้นเชื่อว่าผู้นำมีบารมีจริง กล่าวคือผู้ตามเป็นผู้นิยามว่าใครคือผู้มีบารมีจากความเชื่อถือศรัทธาของผู้ตามเอง การที่ผู้นำสามารถทำให้ผู้ตามเชื่อได้ว่ามีบารมีทำให้เขามีอำนาจที่ชอบธรรมซึ่งเรียกว่าอำนาจเชิงบารมี เวเบอร์มองว่าอำนาจเชิงบารมีนั้นเป็นพลังเชิงปฏิวัติที่สำคัญมาก ตลอดประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ได้มีผู้นำที่มีอำนาจเชิงบารมีมากมายที่สามารถนำการต่อสู้และโค่นล้มโครงสร้างอำนาจตามประเพณีหรือแม้กระทั่งโครงสร้างอำนาจเชิงเหตุผล-กฎหมายได้ อย่างไรก็ตาม อำนาจเชิงบารมีก็ไม่ใช่อำนาจที่มีเหตุผล

3) อำนาจเชิงเหตุผล-กฎหมาย (Rational-Legal Authority) เป็นอำนาจที่เกิดจากการได้กำหนดกฎเกณฑ์ที่แน่นอนชัดเจนให้ปฏิบัติ ผู้นำมีอำนาจที่ชอบธรรมเพราะผู้นำได้อำนาจนั้นมาตามกระบวนการที่เป็นไปตามที่กฎหมายหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ ได้กำหนดเอาไว้ อย่างเช่นประธานาธิบดีของ

ประเทศต่างๆ มีอำนาจที่ชอบธรรมเพราะมาจากการเลือกตั้งของประชาชนตามที่กำหนดไว้ใน รัฐธรรมนูญ นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี และข้าราชการประจำทั้งหลายมีอำนาจตามที่กฎหมายที่เกี่ยวข้องได้บัญญัติเอาไว้ เวเบอร์เห็นว่าโครงสร้างสำคัญที่เชื่อมโยงกับอำนาจเชิงเหตุผล-กฎหมายคือระบบราชการสมัยใหม่

แนวคิดเรื่องระบบราชการ แนวคิดเรื่องระบบราชการนั้นนอกจากจะเกี่ยวข้องกับการมีอำนาจแบบใหม่คืออำนาจเชิงเหตุผล-กฎหมายแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับแนวคิดสำคัญของเวเบอร์อีกแนวคิดหนึ่ง คือแนวคิดเรื่องแบบในอุดมคติ (Ideal Type) แบบในอุดมคตินี้ไม่ใช่แบบที่ดีเลิศเป็นยูโทเปีย อีกทั้งไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นจริงซึ่งดีที่สุด แต่เป็นแบบในอุดมคติเพราะว่าเป็นการกล่าวอ้างเกินจริงข้างเดียว ในกรณีระบบราชการนี้ก็คือเป็นการกล่าวอ้างถึงความมีเหตุมีผลของระบบราชการอย่างเกินจริงเอาไว้ก่อน ซึ่งระบบราชการที่มีอยู่จริงอาจจะไม่ได้มีลักษณะต่างๆ ครบถ้วนสมบูรณ์อย่างที่ปรากฏอยู่ในแบบในอุดมคติก็ได้ (Ritzer. 2007 : 36-37) เวเบอร์สร้างแบบในอุดมคตินี้เพื่อใช้วิเคราะห์ระบบราชการซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะในโลกตะวันตกสมัยใหม่ในขณะนั้น ที่มีการใช้อำนาจเชิงเหตุผล-กฎหมายอย่างชัดเจนมากเมื่อเทียบกับอดีตก่อนยุคของเขา (Ritzer and Goodman. 2004 : 32)

ระบบราชการที่เป็นแบบในอุดมคติตามที่เวเบอร์ได้เสนอไว้นั้น มีลักษณะดังต่อไปนี้ 1) การทำหน้าที่ในตำแหน่งต่างๆ นั้นมีความเป็นทางการ โดยทำงานในสถานที่ทำงานประจำและมีระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ คอยกำกับควบคุมการกระทำของผู้ที่อยู่ตำแหน่งต่างๆ ในที่ทำงานนั้น 2) ตำแหน่งงานแต่ละตำแหน่งมีการระบุสมรรถนะของผู้ทำงานในตำแหน่งนั้นเอาไว้อย่างชัดเจน 3) ตำแหน่งงานแต่ละตำแหน่งมีพันธะที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่เฉพาะอย่าง มีอำนาจที่จะปฏิบัติหน้าที่เหล่านั้น และมีแนวทางการบังคับเพื่อให้ทำงานนั้นๆ ให้สำเร็จ 4) การจัดองค์กรในที่ทำงานเป็นแบบการควบคุมบังคับบัญชาตามลำดับขั้น 5) ผู้ที่จะเข้าทำงานในตำแหน่งต่างๆ นั้นจะต้องได้รับการฝึกฝนอบรมทางวิชาการ/วิชาชีพเพื่อให้มีคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งงานนั้น ๆ 6) ผู้ที่ทำงานในตำแหน่งต่างๆ นั้นจะได้รับจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ที่จะทำให้ทำงานนั้นสำเร็จให้ได้ แต่ผู้ทำงานนั้นไม่ได้เป็นเจ้าของทรัพยากรเหล่านั้น 7) ตำแหน่งงานต่างๆ นั้นเป็นของหน่วยงาน ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งไม่สามารถยึดมาเป็นของตัวเองได้ และ 8) การกระทำ การตัดสินใจ และระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ในระบบราชการนั้นมักจะต้องมีการระบุเป็นลายลักษณ์อักษร (Ritzer. 2004 : 36-37)

แนวคิดอื่นๆ ของเวเบอร์ที่น่าสนใจยังมีอีกมาก อีกเรื่องหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลต่อนักทฤษฎีรุ่นหลังอย่างมากคือแนวคิดเรื่องการทำความเข้าใจ (Verstehen : Understanding) โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลที่มีต่อนักคิดในสำนักคิดศาสตร์แห่งการตีความ (Hermeneutics) และปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) (Stones. 2009 : 85)

นอกจากนี้ ยังมีนักทฤษฎีสังคมอีกหลายคนที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้วางรากฐานวิชาสังคมวิทยาเอาไว้ แต่ไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดในที่นี้ อย่างเช่นสเปนเซอร์และซิมเมล

เฮอร์เบิร์ต สเป็นเซอร์ (Herbert Spencer : ค.ศ. 1820-1903) เป็นผู้วางรากฐานแนวคิดปฏิฐานนิยมคนสำคัญเช่นเดียวกับค็องต์ (Turner. 2003 A : 30-42) และเป็นผู้นำเอาแนวคิดที่โดดเด่นเรื่องความอยู่รอดของผู้ที่เหมาะสมที่สุด (Survival of the Fittest) ซึ่งเคยใช้มองวิวัฒนาการทางชีววิทยามาใช้ในทางสังคมด้วย (Giddens. 2009 : 73)

เกออร์ก ซิมเมล (Georg Simmel : ค.ศ. 1858-1918) เป็นผู้เสนอแนวคิดเรื่องกลุ่มที่มีสมาชิก 3 คน (Tryad) ทฤษฎีเรื่องโศกนาฏกรรมของวัฒนธรรม ทฤษฎีเกี่ยวกับพื้นที่ และทฤษฎีต่างๆ เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน (Ritzer. 2007 : 44-51)

สำหรับ จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มี้ด (George Herbert Mead : ค.ศ. 1863-1931) ซึ่งเป็นผู้วางรากฐานทฤษฎีสังคมคนสำคัญอีกคนหนึ่ง จะกล่าวถึงแนวคิดของเขาในบทที่ 5

สรุปท้ายบท

เนื้อหาในบทนี้เป็นการกล่าวถึงประวัติและแนวคิดของนักสังคมวิทยารุ่นแรกๆ ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้วางรากฐานให้กับวิชาสังคมวิทยา โดยเน้นที่แนวคิดสำคัญๆ ของนักคิด/นักทฤษฎีสังคม 4 คน คือค็องต์ มากซ์ เดอร์ไคม์ และเวเบอร์ นักคิดเหล่านี้เป็นชาวยุโรปทั้งหมด โดยค็องต์และเดอร์ไคม์เป็นชาวฝรั่งเศส ขณะที่มากซ์และเวเบอร์เป็นชาวเยอรมัน การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่เกิดขึ้นก่อนที่นักคิดเหล่านี้จะเกิดเช่นการปฏิวัติฝรั่งเศส และที่เกิดขึ้นก่อนแล้วแต่กำลังดำเนินอยู่ในขณะที่พวกเขามีชีวิตอยู่เช่นการปฏิวัติอุตสาหกรรม มีอิทธิพลต่อการก่อร่างสร้างความคิดของนักคิดทั้ง 4 คน พวกเขาเสนอแนวคิด/ทฤษฎีออกมาโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญส่วนหนึ่งคือการอธิบายความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นขณะนั้นและการแสวงหาระเบียบทางสังคมที่เหมาะสม

ค็องต์มีความสำคัญมากต่อวิชาสังคมวิทยา เพราะเขาเป็นคนแรกที่ใช้คำว่าสังคมวิทยา และเป็นผู้ที่วางรากฐานการศึกษาในทางสังคมวิทยาเอาไว้ โดยเขาเรียกชื่อวิธีการศึกษาของเขาว่า “ปฏิฐานนิยม” ที่เป็นการศึกษาสังคมอย่างเป็นวัตถุวิสัยและเป็นวิทยาศาสตร์ แนวคิดนี้เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องกฎการเปลี่ยนแปลง 3 ขั้นตอน คือขั้นเทววิทยา ขั้นอภิปรัชญา และขั้นวิทยาศาสตร์หรือขั้นปฏิฐานนิยม โดยปฏิฐานนิยมเป็นวิธีการแสวงหาความรู้แบบใหม่ที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาในขั้นที่ 3

มากซ์เป็นนักทฤษฎีที่มีงานเขียนมากมายและมีอิทธิพลทางความคิดกว้างขวางมาก เขาไม่ได้มีอิทธิพลในแวดวงวิชาการเท่านั้น หากยังมีอิทธิพลในภาคปฏิบัติที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองมาแล้วในหลายประเทศทั่วโลก แนวคิดทฤษฎีของเขามุ่งวิพากษ์ระบบทุนนิยมซึ่งเป็นระบบที่แบ่งคนออกเป็นชนชั้นกระฎุมพีและชนชั้นกรรมาชีพ เขาเสนอว่านายทุนเอารัดเอาเปรียบคนงานก่อให้เกิดความแปลกแยกซึ่งในที่สุดคนงานก็จะมีจิตสำนึกทางชนชั้นนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมคือระบบทุนนิยมจะถูกทำลายลงไปเพื่อสร้างสังคมที่ผู้คนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน การวิเคราะห์ของเขามีมิติทางชนชั้นเป็นองค์ประกอบสำคัญเสมอ เขาถึงกับประกาศว่าประวัติศาสตร์ที่

ผ่านมาและมีอยู่ทั้งหมดเป็นประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ทางชนชั้น อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นบางอย่างก็ไม่ได้เป็นไปตามคำทำนายของมากซ์ โดยเฉพาะเรื่องการล่มสลายของทุนนิยมและความเสมอภาคที่จะเกิดขึ้นภายหลังการโค่นล้มระบบทุนนิยม

เดอร์ไคม์ถือว่าเป็นนักสังคมวิทยามืออาชีพคนแรก เขาเป็นนักวิชาการในมหาวิทยาลัยคนแรกที่ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ทางด้านสังคมวิทยา แนวคิดของเขาที่โดดเด่นมีมากมาย เช่นแนวคิดเรื่องข้อเท็จจริงทางสังคมที่เขาเสนอให้มีการศึกษาสังคมในฐานะที่สังคมเป็นสิ่งของที่เราสามารถศึกษาได้เหมือนกับธรรมชาติ เขาเสนอแนวคิดเรื่องการแบ่งงานกันทำและแนวคิดอื่นๆ เช่นความเป็นปึกแผ่นทางสังคม มโนธรรมร่วม กฎหมาย และการฆ่าตัวตาย ซึ่งแนวคิดเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกัน โดยใช้มองความเปลี่ยนแปลงที่เปลี่ยนผ่านจากสังคมแบบดั้งเดิมมาสู่สังคมสมัยใหม่ เขาเป็นนักสังคมวิทยาศาสนาที่มีผลงานด้านนี้มากมาย แนวคิดสำคัญเกี่ยวกับเรื่องศาสนาก็คือเขาเสนอว่าศาสนาเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น

เช่นเดียวกับเดอร์ไคม์ เวเบอร์ถือว่าเป็นนักสังคมวิทยาที่มีผลงานทางด้านศาสนามากมาย นอกจากการเสนอว่าจริยศาสตร์แบบโปรเตสแตนต์มีผลต่อการพัฒนาของระบบทุนนิยมที่ได้กล่าวในบทที่ 2 แล้ว ในบทนี้ แนวคิดของเวเบอร์ที่นำมาเสนอก็คือแนวคิดเรื่องการกระทำทางสังคม แนวคิดเรื่องความมีเหตุผลที่เขาจำแนกไว้ 4 ประเภท แนวคิดเรื่องอำนาจซึ่งเขาจำแนกไว้ 3 ประเภท และแนวคิดเรื่องระบบราชการที่เป็นแบบในอุดมคติ แนวคิดเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกันที่สะท้อนให้เห็นข้อเสนอสำคัญของเขาที่ว่าโลกตะวันตกได้พัฒนาเข้าสู่ยุคสมัยใหม่เพราะมีการใช้เหตุผลและใช้อำนาจแบบใหม่ ขณะที่ส่วนอื่นๆ ที่เหลือในโลกไม่ได้พัฒนาการใช้เหตุผลและอำนาจแบบใหม่จึงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงมาเป็นสังคมสมัยใหม่ได้

คำถามท้ายบท

1. ตามความเห็นของค็องต์ ปฏิฐานนิยมกับวิทยาศาสตร์มีความสัมพันธ์กันอย่างไร และทั้งปฏิฐานนิยมกับวิทยาศาสตร์มีความสัมพันธ์กับวิชาสังคมวิทยาอย่างไร?
2. ในการวิพากษ์วิจารณ์ระบบทุนนิยมของมากซ์ นิสิตเห็นด้วยและ/หรือไม่เห็นด้วยในประเด็นใด เพราะเหตุใด?
3. นิสิตเห็นด้วยกับข้อเสนอของเดอร์ไคม์ที่ว่าเราสามารถศึกษาสังคมในฐานะที่เป็นสิ่งของและเราสามารถศึกษาสังคมได้เหมือนกับธรรมชาติ หรือไม่ เพราะเหตุใด?
4. ให้นิสิตนำเอาแนวคิดเรื่องระบบราชการในฐานะที่เป็นแบบในอุดมคติมาพิจารณาระบบราชการในประเทศไทย โดยมุ่งตอบคำถามที่ว่าระบบราชการในประเทศไทยนั้นเป็นไปตามแบบในอุดมคติของเวเบอร์มากน้อยเพียงใด

บทที่ 4
ทฤษฎีหน้าที่นิยม และทฤษฎีความขัดแย้ง

หัวข้อ

4.1 ทฤษฎีหน้าที่นิยม : ภาพรวม

4.2 ทฤษฎีหน้าที่นิยมของทาลคอตต์ พาร์สันส์

4.3 ทฤษฎีหน้าที่นิยมของโรเบิร์ต เมอร์ตัน

4.4 ทฤษฎีความขัดแย้งของราล์ฟ ดาห์เรนดอร์ฟ

แนวคิด

1. ทฤษฎีหน้าที่นิยมมีพัฒนาการมาก่อนในแวดวงวิชามานุษยวิทยา โดยนักมานุษยวิทยาคนสำคัญเช่นแรดคลิฟฟ์-บราวน์และมาลินอสกีซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดเรื่องหน้าที่จากเดอร์ไคม์ได้พัฒนาขึ้นมาจากการศึกษาชุมชนในภาคสนาม
2. พาร์สันส์เป็นนักสังคมวิทยาที่พัฒนาทฤษฎีหน้าที่นิยมหรือหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้างขึ้นมาจนเป็นทฤษฎีกระแสหลักในช่วงก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เขาชี้ให้เห็นว่าระบบปฏิบัติการทุกระบบนั้นจะมีหน้าที่ 4 ด้าน คือการปรับตัว การบรรลุเป้าหมาย บูรณาการ และการรักษาแบบแผน ระบบปฏิบัติการที่สำคัญที่สุดตามความเห็นของพาร์สันส์คือระบบสังคมซึ่งมีระบบย่อยอีก 4 ระบบ คือระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบความไว้วางใจกัน และระบบชุมชนทางสังคม โดยที่แต่ละระบบย่อยก็จะทำหน้าที่เฉพาะซึ่งแตกต่างกัน
3. เมอร์ตันเป็นนักสังคมวิทยาที่ช่วยพัฒนาทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้างให้มีรายละเอียดที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น คุณูปการสำคัญของเขาคือการเสนอแนวคิดเรื่องหน้าที่แอบแฝงซ่อนเร้นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของผลที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจ นอกจากนี้เขายังเสนอว่าระบบอาจจะทำหน้าที่เชิงลบหรือไม่ทำหน้าที่ได้ด้วย
4. ทฤษฎีความขัดแย้งมีทั้งแบบที่เป็นแนวมาร์กซิสต์และไม่ใช่แนวมาร์กซิสต์ ทฤษฎีความขัดแย้งของดาห์เรนดอร์ฟเป็นทฤษฎีที่ไม่ใช่แนวมาร์กซิสต์ เขาเสนอให้เน้นพิจารณาศึกษาความแตกแยกและความขัดแย้งในสังคมแทนที่จะเน้นที่ความเป็นระเบียบและสมดุลเหมือนกับทฤษฎีหน้าที่นิยม เขามองว่าความขัดแย้งก็มีหน้าที่หรือประโยชน์ต่อสังคมด้วย เช่นสร้างศัตรูร่วมทำให้คนในสังคมเดียวกันสามัคคีกันมากขึ้น แต่เขาก็ยอมรับว่าความขัดแย้งก็มีหน้าที่เชิงลบหรือมีโทษด้วยเหมือนกัน

วัตถุประสงค์

1. นิสิตสามารถระบุรายละเอียดของพัฒนาการของทฤษฎีหน้าที่นิยมก่อนยุคของพาร์สันส์ได้ พร้อมทั้งสามารถเปรียบเทียบความคล้ายคลึงและความแตกต่างของแนวคิดของแรดคลิฟฟ์-บราวน์ และมาลินอสกีได้
2. นิสิตสามารถอธิบายหน้าที่ต่างๆ ของระบบปฏิบัติการต่างๆ ตามแนวคิดของพาร์สันส์ได้ พร้อมทั้งระบุรายละเอียดของระบบย่อยทั้งหมดของระบบสังคมและหน้าที่ของระบบย่อยทุกระบบได้
3. นิสิตสามารถเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างหน้าที่ปรากฏชัดแจ้งกับหน้าที่แอบแฝงซ่อนเร้นตามแนวคิดของเมอร์ตันได้ พร้อมทั้งยกตัวอย่างประเพณีหรือพิธีกรรมที่มีหน้าที่ทั้งสองประเภทนี้
4. นิสิตสามารถเปรียบเทียบมุมมองที่ต่างกันของทฤษฎีหน้าที่นิยมกับทฤษฎีความขัดแย้งในประเด็นสำคัญๆ ได้

4.1 ทฤษฎีหน้าที่นิยม : ภาพรวม

4.1.1 ชื่อ ขอบข่าย และความสำคัญของทฤษฎี

ทฤษฎีหน้าที่นิยมมีปัญหาในการเรียกชื่อในภาษาไทยพอสมควรว่าควรเรียกอะไรดี ในภาษาไทยนั้นมีใช้ทั้ง “หน้าที่นิยม” (ยศ สันตสมบัติ. 2540) และ “โครงสร้าง-หน้าที่นิยม” (สุเทพ สุนทรเภสัช. 2540; สุภางค์ จันทวานิช. 2553) คำว่า “โครงสร้าง-หน้าที่นิยม” ดูเหมือนว่าจะแปลมาจากภาษาอังกฤษที่ว่า “Structural-Functionalism” แต่เมื่อสำรวจตรวจสอบดูในงานภาษาอังกฤษหลายเรื่องหลายเล่มเท่าที่ค้นได้ก็ไม่พบว่ามีการใช้คำดังกล่าว พบแต่คำว่า “Structural Functionalism” ซึ่งควรแปลว่า “หน้าที่นิยมเชิงโครงสร้าง” มากกว่า

งานของยศ สันตสมบัติ (2540) เป็นตำราทางด้านมานุษยวิทยา ในส่วนที่กล่าวถึงทฤษฎี “หน้าที่นิยม” นั้นเป็นการกล่าวถึงทฤษฎีสังคมที่เป็นแนวคิดของนักมานุษยวิทยาชื่อดัง โดยเฉพาะแนวคิดของอัลเฟรด แรดคลิฟฟ์-บราวน์ (Alfred Radcliffe-Brown : ค.ศ. 1881-1955) และบรอนิสลอ มาลินอสกี (Bronislaw Malinowski : ค.ศ. 1884-1942) เป็นหลัก โดยชี้ให้เห็นว่าทั้งสองคนได้นำเอาแนวคิดเรื่อง “หน้าที่” ของเอมิลี เดอร์ไคม์ มาใช้ และเสริมด้วยแนวคิดของนักสังคมวิทยาชื่อดังคนหนึ่งคือโรเบิร์ต เค. เมอร์ตัน (Robert K. Merton)

งานของสุเทพ สุนทรเภสัช (2540) เป็นตำราทางด้านทฤษฎีสังคมวิทยา ในส่วนที่กล่าวถึงทฤษฎี “โครงสร้าง-หน้าที่นิยม” นั้นเป็นการกล่าวถึงทฤษฎีสังคมที่เป็นแนวคิดของนักสังคมวิทยาชื่อ

ดังสองคนคือทาลคอตต์ พาร์สันส์ และโรเบิร์ต เมอร์ตัน เป็นหลัก โดยกล่าวถึงทฤษฎีหน้าที่นิยมแนวใหม่ (Neo-functionalism) ด้วย

งานของสุภางค์ จันทวานิช (2553) เป็นตำราทางด้านทฤษฎีสังคมวิทยา ในส่วนที่กล่าวถึงทฤษฎี “โครงสร้าง-หน้าที่นิยม” นั้นเป็นการกล่าวถึงทฤษฎีสังคมที่เป็นแนวคิดของนักสังคมวิทยาชื่อดังสามคนคือเฮอร์เบิร์ต สเป็นเซอร์ ทาลคอตต์ พาร์สันส์ และโรเบิร์ต เมอร์ตัน และทฤษฎีโครงสร้างนิยมของนักภาษาศาสตร์ชื่อดังคือแฟร์ดินองด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure : ค.ศ. 1857-1913) และของนักมานุษยวิทยาชื่อดังคือโคลัด เลวี-สโตรส (Claude Levi-Strauss : ค.ศ. 1908-1990)

สำหรับงานในภาษาอังกฤษนั้น ส่วนมากจะเรียกชื่อทฤษฎีนี้ว่า “Functionalism” (Best. 2003; Crothers. 2005; Haralambos and Holborn. 2004; Jones. 2003; Kuper. 2007 B; Layder 2006; Lidz. 2003; Sciortino. 2009; Scott 2007 A; Sztompka. 2003, 2007; Turner. 2003 A.) ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยได้ว่า “หน้าที่นิยม” อีกส่วนหนึ่งเรียกชื่อทฤษฎีนี้ว่า “Structural Functionalism” (Ritzer. 2007; Ritzer and Goodman. 2004; Appelrouth and Edles. 2007; Scott. 2007 B; Delanty. 2009) ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยได้ว่า “หน้าที่นิยมเชิงโครงสร้าง”

ตำราบางเล่มใช้ทั้ง “Functionalism” และ “Structural Functionalism” เช่นตำราสังคมวิทยาที่เขียนโดย Giddens (2009) ใช้คำว่า “Functionalism” ที่หน้า 23-24 และใช้คำว่า “Structural Functionalism” ที่หน้า 80-83 โดยใช้ทั้งสองคำนี้อธิบายแนวคิดของคนกลุ่มเดียวกันคือพาร์สันและเมอร์ตัน ขณะที่บทความของ Abrahamson (2003) ก็ใช้คำทั้งสองข้างต้นสลับกันไปมาเพื่ออธิบายแนวคิดของนักสังคมวิทยาชื่อดังกลุ่มเดียวกัน

ในที่นี้จะเรียกทฤษฎีนี้ว่า “หน้าที่นิยม” เป็นหลัก โดยบางครั้งก็ใช้คำว่า “หน้าที่นิยมเชิงโครงสร้าง” ด้วย โดยมีเหตุผลคือ 1) ใช้ “หน้าที่นิยม” เพราะเป็นคำที่แปลมาจากภาษาอังกฤษคือ “Functionalism” ซึ่งเป็นที่นิยมใช้มากกว่า และ 2) ในบางกรณี เนื่องจากว่าทฤษฎีนี้เน้นความสำคัญของโครงสร้างด้วย จึงใช้คำว่า “หน้าที่นิยมเชิงโครงสร้าง” เพื่อเน้นประเด็นสำคัญดังกล่าว ดังนั้นขอบข่ายของทฤษฎีจึงอยู่ที่แนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยมของนักสังคมวิทยาเป็นหลัก โดยเน้นที่พาร์สันและเมอร์ตัน แต่ก็เชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์กับทฤษฎีทางมานุษยวิทยาด้วย จึงจะกล่าวถึงแนวคิดของนักมานุษยวิทยาสองคนซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากหนึ่งในบุคคลสำคัญผู้วางรากฐานให้กับสังคมวิทยาคือเดอร์ไคม์ด้วย สำหรับทฤษฎีโครงสร้างนิยม (Structuralism) ทางภาษาศาสตร์และมานุษยวิทยานั้น เนื่องจากมีเนื้อหาที่แตกต่างจากทฤษฎีหน้าที่นิยม จึงไม่จัดให้อยู่ในกลุ่มเดียวกันนี้ โดยจะได้กล่าวถึงในบทที่ 10 นอกจากนี้ ทฤษฎีหน้าที่นิยมยังมีอยู่ในวิชาปรัชญา จิตวิทยา และวิชาอื่นๆ ด้วย ซึ่งก็อยู่นอกเหนือขอบข่ายของทฤษฎีที่จะกล่าวถึงในบทนี้เช่นเดียวกัน

ตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1930 จนตลอดคริสต์ทศวรรษ 1970 ทฤษฎีหน้าที่นิยมหรือหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้างเป็นทฤษฎีหลักในแวดวงสังคมวิทยาอเมริกัน (Appelrouth and Edles. 2007 : 10) และ

สำหรับวิชาสังคมวิทยาในภาพรวมนั้น ทฤษฎีนี้ก็มีอิทธิพลอย่างมากในช่วงตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปลายคริสต์ทศวรรษ 1960 คิงสลีย์ เดวิส (Kingsley Davis) ถึงกับกล่าวตอนที่เข้ารับตำแหน่งประธานสมาคมสังคมวิทยาแห่งอเมริกาว่าทฤษฎีหน้าที่นิยมกับสังคมวิทยาก็เป็นสิ่งเดียวกันนั่นเอง (Abrahamson. 2003 : 141) ปัจจุบันแม้ว่าจะมีทฤษฎีสังคมและการเมืองใหม่ๆ เกิดขึ้นมากมาย แต่การศึกษาเรียนรู้ทฤษฎีที่เคยทรงอิทธิพลในโลกก็ย่อมจะมีประโยชน์อย่างแน่นอน ทฤษฎีนี้จึงเป็นหนึ่งในทฤษฎีสำคัญที่จะได้ศึกษาในวิชานี้

4.1.2 พัฒนาการของทฤษฎี

ทฤษฎีหน้าที่นิยมเป็นแนวคิดหลวมๆ ที่ใช้เรียกแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ของนักทฤษฎีสังคมหลายคนทั้งที่เป็นนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยา มีประวัติความเป็นมาที่สามารถสืบย้อนไปไกลถึงแนวคิดเทวานุภาพ (Theodicy) ของไลบ์นิซ (Leibniz : ค.ศ. 1646-1746) หรือแนวคิดเรื่องกฎหมายธรรมชาติ ถ้าย้อนอดีตไปไม่ยาวไกลนักและอยู่ในแวดวงสังคมวิทยา ทฤษฎีนี้ก็ย้อนกลับไปถึงแนวคิดของสเป็นเซอร์ที่นำเอาแนวคิดทางชีววิทยามาใช้ ซึ่งมองว่าอวัยวะต่างๆ ของสิ่งมีชีวิตต่างก็มีหน้าที่หรือการทำงานของตัวเอง และย้อนไปถึงแนวคิดของวิลเฟรโด พาเรโต (Vilfredo Pareto : ค.ศ. 1848-1923) ที่ยืนยันถึงความสำคัญของกลไกต่างๆ ที่สามารถรักษาหรือฟื้นฟูระบบสังคมให้อยู่ในสภาพที่สมดุลอย่างมีพลวัตได้ (Sciortino. 2009 : 106)

เมื่อพิจารณาจากมิติของวิชามานุษยวิทยา นักมานุษยวิทยาแนวหน้าที่นิยมก็ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากนักสังคมวิทยาเช่นกัน ทั้งแรดคลิฟฟ์-บราวน์และมาลินอสกีได้นำเอาแนวคิดเรื่อง “หน้าที่” (Function) จากเดอร์ไคม์มาใช้พัฒนาทฤษฎีของตน (ยศ สันตสมบัติ. 2540 : 29-30)

แรดคลิฟฟ์-บราวน์ได้นำเอาแนวคิดเรื่องหน้าที่มาใช้คู่กับแนวคิดเรื่องโครงสร้างสังคม ซึ่งทำให้แนวคิดของเขามีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “โครงสร้าง-หน้าที่นิยม” (Structural-Functionalism) เพื่อให้แตกต่างจากแนวคิดหน้าที่นิยมของมาลินอสกี้ (ยศ สันตสมบัติ. 2540 : 29)

แรดคลิฟฟ์-บราวน์มองสังคมโดยเปรียบเทียบกับสิ่งมีชีวิต เช่นร่างกายของคนเรานั้นมีระบบการทำงานของอวัยวะต่างๆ โดยที่แต่ละระบบนั้นก็มีโครงสร้างและหน้าที่ของตัวเอง ทุกระบบในร่างกายจะทำหน้าที่อย่างสม่ำเสมอเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข ถ้าระบบหนึ่งระบบใดในร่างกายไม่ทำหน้าที่ ร่างกายก็จะเกิดอาการผิดปกติ สังคมก็ประกอบไปด้วยระบบต่างๆ เช่นเดียวกับร่างกาย เช่นมีระบบครอบครัว ระบบเศรษฐกิจ ระบบศาสนา โดยแต่ละระบบก็จะมีโครงสร้างและหน้าที่เฉพาะและต้องทำหน้าที่เพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างมีระเบียบเรียบร้อย (ยศ สันตสมบัติ. 2540 : 29)

แรดคลิฟฟ์-บราวน์ได้เข้าไปศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเกาะอันดามัน พบว่าชาวเกาะอันดามันนั้นมักจะหลั่งน้ำตาร้องไห้เสมอในโอกาสต่างๆ โดยทำเป็นพิธีกรรม เช่นหลั่งน้ำตาเมื่อมา

พบกันหลังจากที่พลัดพรากจากกันนาน หลั่งน้ำตาในพิธีไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง หลั่งน้ำตาเมื่อมีคนตาย หลั่งน้ำตาในพิธีแต่งงาน ฯลฯ การหลั่งน้ำตาในพิธีกรรมนั้นมุ่งให้เกิดการเปลี่ยนผ่านไปอย่างราบรื่นเมื่อต้องเข้าสู่สถานการณ์ทางสังคมอีกแบบหนึ่ง พิธีกรรมจึงทำหน้าที่ป่าวประกาศสถานภาพใหม่ของผู้เข้าร่วมพิธีและทำหน้าที่ปลอบประโลมจรรโลงใจให้แก่ผู้คนเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดขึ้นในสังคม (Kuper. 2007 A : 133) พิธีกรรมช่วยเสริมสร้างอารมณ์ร่วมและช่วยควบคุมความประพฤติของคนในสังคมให้อยู่อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยในกรอบของสังคม พิธีกรรมจึงมีหน้าที่สร้างความเป็นปึกแผ่นและรักษาความสมดุลของสังคม (ยศ สันตสมบัติ. 2540 : 29)

มาลินอสกีก็ได้นำเอาแนวคิดเรื่องหน้าที่ของเดอร์ไคม์มาใช้เช่นเดียวกัน แต่เขาได้วิจารณ์แนวคิดของทั้งเดอร์ไคม์และแรดคลิฟฟ์-บราวน์ โดยชี้ให้เห็นว่าทั้งสองคนนั้นมุ่งอธิบายระบบสังคมเพียงอย่างเดียว แต่ละเลยเพิกเฉยต่อความสำคัญของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม เขาเห็นว่ามนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ที่ใดย่อมมีความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจเหมือนกัน ดังนั้นหน้าที่หลักของวัฒนธรรมก็คือการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ (ยศ สันตสมบัติ. 2540 : 31) มนุษย์ในทุกแห่งหนล้วนแต่ควบคุมสถาบันทางสังคมเพื่อให้รับใช้ผลประโยชน์ที่สำคัญๆ ของตน ถ้าสถาบันต่างๆ และระเบียบประเพณีต่างๆ จะต้องคงอยู่ต่อไป สถาบันและระเบียบประเพณีต่างๆ เหล่านั้นก็ต้องให้ผลประโยชน์กลับคืนมาแก่คนเราอย่างเป็นรูปธรรม พิธีกรรมทางศาสนานั้นตอบสนองความต้องการด้านอารมณ์ให้แก่คนเราซึ่งเป็นความต้องการพื้นฐานก่อนแล้ว จากนั้นก็ช่วยทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ทางการเมืองมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย นี่คือหน้าที่ของสถาบันทางสังคม ((Kuper. 2007 B : 80)

ในช่วง ค.ศ. 1915-1935 ทฤษฎีหน้าที่นิยมมีอิทธิพลอย่างมากในแวดวงวิชาการมานุษยวิทยา ทั้งแรดคลิฟฟ์-บราวน์และมาลินอสกีต่างก็พยายามเผยแพร่แนวคิดของตนออกไปให้กว้างขวาง นักมานุษยวิทยาทั่วโลกได้นำเอาทฤษฎีนี้ไปใช้ในการทำวิจัยภาคสนาม แม้จะเน้นต่างกันไปบ้าง คือ แรดคลิฟฟ์-บราวด์เน้นโครงสร้างและหน้าที่ของสังคม แต่มาลินอสกีเน้นหน้าที่ของวัฒนธรรมและสถาบันต่างๆ ในการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ แต่ทั้งสองก็เห็นตรงกันว่ามานุษยวิทยาควรเป็นวิทยาศาสตร์ (ยศ สันตสมบัติ. 2540 : 32)

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าทฤษฎีหน้าที่นิยมเป็นแนวคิดที่แพร่หลายในแวดวงมานุษยวิทยาก่อนแล้ว ก่อนที่พาร์สันส์จะได้พัฒนาทฤษฎีนี้ขึ้นมาในเวลาต่อมาจนกลายเป็นทฤษฎีที่มีอิทธิพลอยู่นานในแวดวงสังคมวิทยาดังที่กล่าวแล้ว ต่อไปจะได้กล่าวถึงทฤษฎีหน้าที่นิยมของพาร์สันส์ซึ่งเป็นส่วนที่เน้นมากที่สุดในบทนี้

4.2 ทฤษฎีหน้าที่นิยมของทาลคอตต์ พาร์สันส์

4.2.1 ประวัติของพาร์สันส์

ทาลคอตต์ พาร์สันส์ (Talcott Parsons : ค.ศ. 1902-1979) เกิดที่เมืองโคโลราโด สปริงส์ มลรัฐโคโลราโด สหรัฐอเมริกา เขาเกิดในพื้นฐานครอบครัวที่เคร่งศาสนาและใฝ่หาความรู้ เพราะพ่อของเขาเป็นบาทหลวง เป็นศาสตราจารย์ และเป็นผู้อำนวยการวิทยาลัยแห่งหนึ่งในมลรัฐโอไฮโอ พาร์สันส์ตั้งใจจะเข้าเรียนในสาขาชีววิทยาหรือการแพทย์ในวิทยาลัยแอมเฮิร์สต์ มลรัฐแมสซาชูเส็ตส์ แต่เมื่อได้เข้าเรียนที่นั่นเขากลับหันไปสนใจเศรษฐศาสตร์และสังคมวิทยา เมื่อได้อ่านงานของเดอร์ไคม์รวมทั้งนักสังคมวิทยาและนักเศรษฐศาสตร์ เขาก็มีความสนใจในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐศาสตร์กับสังคมวิทยา และประเด็นการทำให้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกลายเป็นสถาบันในบริบททางสังคมขนาดใหญ่ เมื่อสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากวิทยาลัยแอมเฮิร์ตส์แล้ว เขาก็ได้ไปศึกษาในยุโรปและได้เข้าเรียนที่มหาวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์แห่งลอนดอน (London School of Economics) ซึ่งที่นี่เขาได้เรียนกับมาลินอสกีด้วย จากนั้นเขาย้ายไปเรียนที่มหาวิทยาลัยไฮเดลเบิร์ก เยอรมนี (Scott. 2007 B : 187)

มหาวิทยาลัยไฮเดลเบิร์กเป็นมหาวิทยาลัยที่เวเบอร์ทำงานอยู่นานหลายปี ตอนที่พาร์สันส์เดินทางไปเรียนที่ไฮเดลเบิร์กนั้น แม้ว่าเวเบอร์จะเสียชีวิตไปถึง 5 ปีแล้ว แต่ภรรยาหม้ายของเวเบอร์ก็ยังจัดให้มีการประชุมพบปะกันอยู่ที่บ้านของเธอเองซึ่งพาร์สันก็ได้เข้าร่วมด้วย พาร์สันได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของเวเบอร์มาก และในที่สุดเขาก็ทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกอยู่ที่นั่น โดยที่บางส่วนของวิทยานิพนธ์ก็เกี่ยวข้องกับงานเขียนของเวเบอร์ (Ritzer and Goodman. 2004 : 98)

ใน ค.ศ. 1927 พาร์สันได้แต่งงานกับเฮเลน วอล์กเกอร์ (Helen Walker) ซึ่งเขาคบหาตั้งแต่เรียนอยู่ในอังกฤษ (Applerouth and Edles. 2007 : 23) และได้ไปเป็นอาจารย์สอนในมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด แม้ว่าเขาจะย้ายเข้าย้ายออกในหลายภาควิชา แต่เขาก็อยู่ที่ฮาร์วาร์ดจนเสียชีวิต ช่วงแรกเขาไม่ค่อยก้าวหน้าในตำแหน่งนัก แต่เมื่อได้ตีพิมพ์หนังสือเรื่อง The Structure of Social Action ออกมาใน ค.ศ. 1937 เขาก็เริ่มมีชื่อเสียงและก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว เขาเป็นหัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาใน ค.ศ. 1944 และต่อมาอีกสองปีเขาก็ได้ก่อตั้งและเป็นหัวหน้าภาควิชาความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งไม่ใช่มีแต่นักสังคมวิทยาเท่านั้นที่อยู่ในภาควิชานี้ แต่ยังมีนักสังคมศาสตร์สาขาอื่นๆ ด้วย ใน ค.ศ. 1949 เขาได้รับเลือกตั้งเป็นประธานสมาคมสังคมวิทยาแห่งอเมริกา (Ritzer and Goodman. 2004 : 98)

พาร์สันส์เป็นผู้ที่ทำให้เวเบอร์เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้นในสหรัฐอเมริกา เพราะเขาได้แปลงานเรื่อง The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism ของเวเบอร์ออกมาใน ค.ศ. 1930 และนำเอาแนวคิดของเวเบอร์ไปใช้ในงานเขียนของเขาที่ตีพิมพ์ออกมาในอีกเจ็ดปีต่อมา ซึ่งนอกจากจะทำ ให้เวเบอร์มีชื่อเสียงมากขึ้นแล้วยังทำให้เขามีชื่อเสียงมากขึ้นเช่นเดียวกัน (Whimster. 2003 : 59)

ต่อมาเมื่อพาร์สันส์ได้ตีพิมพ์หนังสือเรื่อง The Social System ใน ค.ศ. 1951 เขาก็ได้กลายเป็นนักวิชาการที่โดดเด่นมากในแวดวงสังคมวิทยาของสหรัฐอเมริกา แต่ในปลายทศวรรษต่อมาเขาก็ถูกวิจารณ์ว่าเป็นนักวิชาการแนวอนุรักษนิยม อย่างไรก็ตาม ในคริสต์ทศวรรษ 1980 แวดวงวิชาการก็หันมาสนใจศึกษาทฤษฎีของพาร์สันส์อีกครั้ง แนวคิดของเขาไม่ได้มีอิทธิพลต่อนักคิดแนวอนุรักษนิยมเท่านั้น แต่ยังมีอิทธิพลต่อนักทฤษฎีแนวมาร์กซิสต์ใหม่ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจอร์เก็น ฮาร์เบอร์มาส (Jurgen Habermas) ลูกศิษย์ของเขาที่มีชื่อเสียงมากคนหนึ่งคือโรเบิร์ต เมอร์ตัน(Ritzer and Goodman. 2004 : 98-99) ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อ 4.3

นอกจากงานเขียนสองเล่มที่กล่าวถึงข้างต้นซึ่งมีผู้มองว่าเป็นหลักหมายสำคัญในพัฒนาการของทฤษฎีสังคมวิทยา (Lidz. 2003 : 376) แล้ว พาร์สันส์ยังมีงานสำคัญอื่นๆ อีก เช่น Towards A General Theory of Action ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1951, Working Papers in the Theory of Action ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1953, Essays in Sociological Theory ซึ่งรวบรวมจากบทความที่เขียนขึ้นในช่วง ค.ศ. 1938–1953, Family, Socialization and Interaction Process (1956) Economy and Society (1956) The System of Modern Societies (1971) และเรื่องอื่นๆ อีกมาก โดยมีหลายเล่มที่เขาเขียนร่วมกับคนอื่น (Scott. 2007 B : 192-193)

4.2.2 สาระสำคัญของทฤษฎี

ทฤษฎีหน้าที่นิยมของพาร์สันส์ นอกจากจะมีแนวคิดเรื่องหน้าที่เป็นประเด็นสำคัญแล้ว ยังมีแนวคิดเรื่องโครงสร้างเป็นประเด็นสำคัญด้วย โดยที่โครงสร้างนั้นหมายถึงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่กลายเป็นแบบแผนปฏิบัติหรือความสัมพันธ์ทางสังคมที่คงทนยาวนาน ขณะที่หน้าที่ก็หมายถึงผลที่เกิดขึ้นซึ่งเราสามารถสังเกตได้และช่วยทำให้ระบบบางอย่างสามารถปรับตัวได้ ทฤษฎีนี้จึงอาจเรียกว่าทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้างได้ด้วย (Ritzer. 2007 : 64) ทฤษฎีนี้ได้กล่าวถึงหน้าที่ด้านต่างๆ ของระบบ

หน้าที่พื้นฐานของระบบ พาร์สันส์กล่าวว่าระบบการกระทำหรือระบบปฏิบัติการ (Action System) ทุกระบบนั้นจะมีหน้าที่พื้นฐานที่จำเป็นต้องมี (Functional Imperatives) 4 ประการ คือ การปรับตัว การบรรลุเป้าหมาย บูรณาการ และการรักษาแบบแผน หน้าที่ทั้ง 4 ประการนี้ซึ่งเรียกตามชื่อย่อว่าในภาษาอังกฤษว่า AGIL มีรายละเอียดดังนี้ (Appelrouth and Edles. 2007 :34-35; Haralambos and Holborn. 2004 : 940-941; Ritzer. 2007 : 68-71; Ritzer and Goodman. 2004 : 95-96; Layder. 2006 : 21-22)

1) การปรับตัว (Adaptation) ระบบจะต้องเผชิญกับเงื่อนไขของสถานการณ์ภายนอก ระบบจึงต้องปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมของระบบและปรับสิ่งแวดล้อมให้สนองความต้องการของระบบ ระบบไม่สามารถที่จะดำรงอยู่ได้นานถ้าไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ แต่ถ้าดำรงอยู่ได้นานก็จะเสี่ยงต่อการล่มสลายของระบบเพราะขาดสมดุลที่เหมาะสม ตัวอย่างเช่น ชาวเขาที่ทำการเกษตร

พบว่าตัวเองอยู่ในสภาพแวดล้อมซึ่งดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ไม่เอื้อต่อการเพาะปลูกไม่ว่าจะเป็นผักหรือผลไม้ พวกเขาก็จะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้ถ้าพวกเขาไม่ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ เช่นปรับตัวไปประกอบอาชีพล่าสัตว์หรือประมงแทนที่จะปลูกผักผลไม้เหมือนเดิม

นอกจากการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมแล้ว ระบบก็สามารถปรับสิ่งแวดล้อมให้สนองความต้องการของระบบได้ ในกรณีของชาวเขาข้างต้นก็ทำได้โดยการปรับสภาพดินเพื่อให้เอื้อต่อการเพาะปลูกมากยิ่งขึ้น

2) การบรรลุเป้าหมาย (Goal Attainment) ระบบจะต้องนิยามและบรรลุเป้าหมายสูงสุดของระบบให้ได้ เป้าหมายสูงสุดของระบบใดๆ ก็ตาม ไม่ใช่เพียงแค่สามารถดำรงอยู่ได้ต่อไปเท่านั้น แต่ต้องเจริญเติบโตขยายตัวออกไปด้วย ระบบสังคมบางระบบมีเป้าหมายทั่วไปร่วมกัน แต่ก็มีเป้าหมายเฉพาะอื่นๆ ด้วย ยกตัวอย่างเช่น มหาวิทยาลัยถือว่าเป็นระบบที่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์พื้นฐาน 2 ประการ คือการให้การศึกษาอบรมแก่นิสิตนักศึกษา และการส่งเสริมให้อาจารย์ทำวิจัยเพื่อพัฒนาต่อยอดความรู้ แต่สถานการณ์อาจเปลี่ยนไปและการจัดการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายอาจจะไม่ค่อยได้ผล เช่นการสอนนิสิตนักศึกษากับการทำวิจัยมักจะขัดกัน ถ้าอาจารย์ทุ่มเทให้กับการสอนมากเกินไปก็ย่อมไม่มีเวลาพอที่จะไปทำวิจัยให้ดีได้ หรือถ้ามุ่งเน้นทำแต่วิจัย การสอนก็ทำได้ไม่เต็มที่เช่นเดียวกัน

3) บูรณาการ (Integration) ระบบจะต้องกำกับควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างกันของส่วนต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบของระบบให้ได้ อีกทั้งยังต้องจัดความสัมพันธ์กับหน้าที่พื้นฐานที่จำเป็นอื่นๆ อีกทั้งสามหน้าที่ให้ได้ ตัวอย่างเช่นในกรณีของชาวเขาที่กล่าวข้างต้นนั้น ถ้าชาวเขาต้องการที่จะประสบความสำเร็จในการจัดระบบเกษตรกรรมที่มีประสิทธิผล ชาวเขาก็ต้องพยายามที่จะบูรณาการการเพาะปลูกกับการล่าสัตว์เข้าด้วยกัน จะต้องทำให้มั่นใจได้ว่าได้เกิดการจัดสรรเวลา พลังงาน บุคคล และทรัพยากรที่เพียงพอและเหมาะสมให้กับทั้งการเพาะปลูกและการล่าสัตว์ หรือในกรณีของมหาวิทยาลัยที่กล่าวข้างต้นก็เช่นเดียวกัน ผู้บริหารมหาวิทยาลัยจะต้องมีความมั่นใจว่าการสอนและการวิจัยจะต้องไม่แยกจากกันโดยสิ้นเชิง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเอาผลการวิจัยที่ได้มาไปใช้บูรณาการในชั้นเรียนให้นิสิตนักศึกษาได้ใช้ประโยชน์จากโครงการวิจัย ซึ่งจะทำให้การสอนกับการวิจัยไม่ขัดแย้งกัน หากแต่บูรณาการเข้าด้วยกันได้

4) การรักษาแบบแผน (Latency/Pattern Maintenance) ระบบจะต้องจัดหา บำรุงรักษา รวมทั้งฟื้นฟูหรือสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ทั้งแรงจูงใจของปัจเจกบุคคลและแบบแผนทางวัฒนธรรมที่สร้างและรักษาแรงจูงใจนั้น ยกตัวอย่างเช่น สังคมของเราเป็นสังคมที่มีการจัดช่วงชั้นทางสังคมเช่นมีคนชั้นสูง มีคนชั้นต่ำ มีคนรวยมีคนจน และเราก็ยอมรับการจัดช่วงชั้นทางสังคมเช่นนั้น เรามักจะได้อ่านหรือได้ยินเรื่องราวเกี่ยวกับการประสบความสำเร็จอย่างยิ่งใหญ่ของปัจเจกบุคคลบางคนที่เพียรพยายามสร้างฐานะของตนขึ้นมาจนมายืนอยู่บนจุดสูงสุดในสังคม เช่นเรื่องราวของบิลล์ เกตส์ (Bill Gates) ผู้ก่อตั้งบริษัทไมโครซอฟต์ และเรื่องราวของมาร์ค ซัคเกอร์เบิร์ก (Mark Zuckerberg) ผู้ก่อตั้งเฟซบุ๊คซึ่ง

เป็นเครือข่ายสังคมออนไลน์ขนาดใหญ่ที่เมื่อต้น พ.ศ. 2554 มีสมาชิก 600 ล้านคนทั่วโลก (“Facebook.” 2011 : Website) และก่อนถึงช่วงกลางปีก็เพิ่มขึ้นเป็น 700 ล้านคน โดยมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มขึ้นถึง 1,000 ล้านคนในฤดูใบไม้ผลิของ ค.ศ. 2012 (มติชนออนไลน์. 2 มิถุนายน 2554 : เว็บไซต์) การบอกเล่าเรื่องราวของบุคคลที่ประสบความสำเร็จอย่างยิ่งใหญ่เช่นนี้ก่อให้เกิดการเสริมสร้างแรงบันดาลใจแก่ผู้คนจำนวนมากทั่วโลกที่อยากจะประสบความสำเร็จเช่นนั้นบ้าง ผู้คนทั่วโลกที่คิดและรู้สึกอย่างนั้นย่อมพึงพอใจกับสภาพของการที่สังคมมีการแบ่งช่วงชั้น ซึ่งนี่ถือว่าเป็นหน้าที่ในการรักษาแบบแผนของระบบ

หน้าที่ทั้ง 4 ประการข้างต้นนี้มีอยู่ในทุกระบบการกระทำหรือระบบปฏิบัติการ แต่ก่อนที่จะทำความเข้าใจเรื่องระบบปฏิบัติการ สมควรทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องการกระทำของพาร์สันส์ก่อน เขากล่าวว่าทฤษฎีเรื่องการกระทำนั้นเป็นทฤษฎีสำคัญในการใช้วิเคราะห์พฤติกรรมของสิ่งมีชีวิต เขาพยายามจะอธิบายความแตกต่างระหว่างพฤติกรรม (Behavior) กับการกระทำ (Action) ดังนี้

พฤติกรรมกับการกระทำ ในการวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพฤติกรรมนั้น พาร์สันส์กล่าวว่ามีประเด็นที่ควรใส่ใจ 4 ประเด็นคือ 1) พฤติกรรมมุ่งไปที่การบรรลุจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายหรือสภาวะที่คาดการณ์ได้ของกิจการต่างๆ 2) พฤติกรรมเกิดขึ้นได้ในหลายสถานการณ์ 3) โดยปกติแล้วพฤติกรรมมักจะถูกกำกับควบคุม และ 4) พฤติกรรมเกี่ยวข้องกับการใช้พลังงานหรือความพยายามหรือแรงกระตุ้น โดยเขายกตัวอย่างเรื่องของชายคนหนึ่งที่ขับรถไปตกปลาที่ทะเลสาบแห่งหนึ่ง เขาวิเคราะห์ในกรณีนี้ให้เห็นว่า 1) การไปตกปลานั้นถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่พฤติกรรมของชายคนนั้นมุ่งไปให้ถึง 2) สถานการณ์ของชายคนนั้นก็คือถนน รถยนต์ และสถานที่ซึ่งเขาอยู่ 3) ชายคนนั้นควบคุมการใช้พลังงานของตน ในที่นี้ก็คือการขับรถไปแทนที่จะเดินไปเป็นวิธีที่ฉลาดในการไปให้ถึงทะเลสาบ และ 4) แต่ชายคนนั้นก็ได้ใช้พลังงานของตนจริงๆ จึงจะทำให้เขาไปถึงทะเลสาบได้ เขาต้องจับพวงมาลัยบังคับล้อ ควบคุมคันเร่ง เพ่งความสนใจไปที่การขับ และปรับเปลี่ยนการกระทำของเขาให้สอดคล้องกับสภาพของถนนและสภาพการจราจรที่เปลี่ยนไป (Parsons and Shils. 2010 : 38)

พาร์สันส์กล่าวว่าเมื่อเราสามารถวิเคราะห์พฤติกรรมได้ดังที่กล่าวข้างต้น เราก็เรียกพฤติกรรมนั้นว่าเป็นการกระทำได้ กล่าวคือพฤติกรรมใดๆ ก็ตามของสิ่งมีชีวิตอาจเรียกว่าเป็นการกระทำได้ แต่เราจะเรียกพฤติกรรมว่าการกระทำได้ก็ต่อเมื่อเราสามารถวิเคราะห์พฤติกรรมนั้นในแง่ของสภาวะที่คาดการณ์ได้ของกิจการต่างๆ ที่พฤติกรรมนั้นมุ่งไปให้ถึง ในแง่ของสถานการณ์ที่พฤติกรรมนั้นเกิดขึ้น ในแง่ของการกำกับควบคุมพฤติกรรมนั้นได้ และในแง่ของการใช้พลังงานหรือแรงจูงใจที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมนั้น (Parsons and Shils. 2010 : 38)

ลักษณะของระบบปฏิบัติการ ระบบที่พาร์สันส์กล่าวถึงคือระบบที่มีการกระทำหรือระบบปฏิบัติการ ระบบที่เขาได้จำแนกเอาไว้ 4 ระบบที่จะกล่าวถึงข้างหน้านั้นล้วนเป็น

ระบบปฏิบัติการซึ่งมีลักษณะสำคัญ 7 ประการคือ (Ritzer. 2007 : 72; Ritzer and Goodman. 2004 : 97)

1) ระบบต่างๆ มีคุณสมบัติของความเป็นระเบียบและมีการพึ่งพาอาศัยกันของส่วนต่างๆ
2) ระบบต่างๆ มีแนวโน้มที่จะมุ่งไปหาความเป็นระเบียบหรือความสมดุลที่เป็นการรักษาระบบเอาไว้
3) ระบบอาจจะมีลักษณะสถิตคือหยุดนิ่งหรือมีพลวัตคืออยู่ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงก็ได้
4) ลักษณะส่วนหนึ่งของระบบมีผลกระทบต่อรูปแบบที่ส่วนอื่นๆ ของระบบสามารถเอาไปใช้ได้
5) ระบบต่างๆ จะรักษาพรมแดนของตัวเองเอาไว้ โดยมีสิ่งแวดล้อมของระบบดำรงอยู่ด้วย
6) ระบบที่มีความสมดุลจะมีกระบวนการพื้นฐานที่จำเป็น 2 ประการ คือการจัดสรรและบูรณาการ
7) ระบบต่างๆ มีแนวโน้มที่จะรักษาตัวเองเอาไว้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการรักษาพรมแดนและการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างส่วนย่อยกับส่วนรวม การควบคุมตัวแปรด้านสิ่งแวดล้อม และการควบคุมแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายใน

ลักษณะทั้ง 7 ประการข้างต้นนี้มีอยู่ในระบบปฏิบัติการต่างๆ ซึ่งพาร์สันได้จำแนกไว้ 4 ระบบ

ระบบปฏิบัติการ 4 ระบบ พาร์สันส์ได้จำแนกระบบต่างๆ ไว้ 4 ระบบ ทั้ง 4 ระบบนั้นต่างก็เป็นระบบการกระทำหรือระบบปฏิบัติการ (Action System) ด้วยกันทั้งหมด กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ระบบปฏิบัติการนั้นประกอบไปด้วยระบบย่อย 4 ระบบ คือ ระบบกายภาพ ระบบบุคลิกภาพ ระบบสังคม และระบบวัฒนธรรม โดยมีความหมายดังต่อไปนี้ (Layder. 2006 : 18-21; Ritzer. 2007; Ritzer and Goodman. 2004 : 71-80)

1) ระบบกายภาพ (Physiological System) (หรือระบบชีววิทยา :Biological System; หรือระบบอินทรีย์ : Organic System; หรืออินทรีย์เชิงพฤติกรรม : Behavioral Organism) ระบบนี้เกี่ยวข้องกับร่างกายของคนเรา พาร์สันมองว่าร่างกายเป็นพื้นฐานสำคัญที่ระบบอื่นๆ อาศัยเพื่อปฏิบัติการ ร่างกายกับระบบบุคลิกภาพมีความคาบเกี่ยวทับซ้อนกันอยู่ เพราะว่าร่างกายเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นสำหรับพัฒนาการทางจิตใจของคนเรา ร่างกายเป็นภาชนะที่บรรจุแรงกระตุ้น แรงจูงใจ และความใฝ่ฝันต่างๆ ที่สร้างบุคลิกภาพของคนเราขึ้นมา

2) ระบบบุคลิกภาพ (Personality System) เป็นระบบที่ประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่เป็นเรื่องของแรงกระตุ้นต่างๆ เช่นความเชื่อ ความรู้สึก อารมณ์ ความปรารถนา ความอยาก เป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของบุคคล สิ่งเหล่านี้จะรวมเข้าไปเป็นทัศนคติส่วนบุคคลและเป็นการสนองตอบในเชิงอัตวิสัยต่อคนอื่นๆ และต่อสังคม ในฐานะที่เป็นผลของเรื่องราวส่วนตัวที่เป็นเรื่องเฉพาะของ

คนเรา เรื่องราวส่วนตัวเช่นนี้จะทำให้เรามองเห็นร่องรอยของประสบการณ์ของคนเราที่เติบโตขึ้นมาในครอบครัวและในบริบททางสังคมอื่นๆ ที่เกิดขึ้นตามมา เช่น กลุ่มเพื่อน กลุ่มเพื่อนร่วมงาน ซึ่งส่งผลเป็นการก่อร่างสร้างรูปบุคลิกภาพของเราขึ้นมา องค์ประกอบที่เป็นเรื่องของแรงกระตุ้นดังกล่าวนี้ครอบคลุมความเชื่อต่างๆ ที่เรารับจากภายนอกมาเป็นของเราด้วย รวมทั้งครอบคลุมมาตรฐานทางศีลธรรมที่เป็นกระแสหลักในขณะนั้นด้วย ดังนั้น แรงกระตุ้นของคนเราจะผลักดันให้เราแสวงหาการตอบสนองความต้องการของเราในแนวทางที่สังคมยอมรับ เช่นคนเราแสวงหาความรักในชีวิตครอบครัว หรือแสวงหาความมั่งคั่งด้วยความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน

3) ระบบสังคม (Social System) บางครั้งพาร์สันส์ก็ใช้คำว่า “ระบบสังคม” เพื่อให้หมายถึง “สังคม” โดยทั่วไป ซึ่งหมายความว่าทั้งสองคำมีความหมายเหมือนกัน แต่บางครั้งเขาก็ใช้คำว่าระบบสังคมในฐานะที่เป็นส่วนย่อยหรือเป็นเพียงมิติหนึ่งของสังคม ซึ่งระบบสังคมในฐานะที่เป็นมิติหนึ่งของสังคมนี้มีคุณสมบัติที่เกิดขึ้นมาใหม่เฉพาะเป็นของตัวเอง ระบบสังคมนั้นเกิดขึ้นเมื่อปัจเจกบุคคลสองคนเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และเพื่อที่จะสื่อสารกันและร่วมมือกันอย่างได้ผล แต่ละคนก็จะสร้างความเข้าใจและข้อตกลงบางอย่างเกี่ยวกับลักษณะของปฏิสัมพันธ์นั้น เช่นแต่ละคนจะคาดหวังว่าอีกคนหนึ่งจะแสดงพฤติกรรมอย่างไร เมื่อผ่านกาลเวลาที่ยาวนานออกไป ความคาดหวังดังกล่าวนั้นก็จะก่อร่างขึ้นมาเป็นเจตคติที่คนเรามีต่อกันและกัน

4) ระบบวัฒนธรรม (Cultural System) เป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคม ปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์นั้นเมื่อผ่านกาลเวลาที่ยาวนานก็จะสร้างผลผลิตทางวัฒนธรรมขึ้นมา ซึ่งไม่ได้มีแต่วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุเช่นตึกรามบ้านช่องเท่านั้น หากยังมีวัฒนธรรมประเภทอื่นๆ เช่นความรู้ วรรณกรรม ศิลปะ และประเพณีต่างๆ ในแง่นี้ ระบบวัฒนธรรมจึงเป็นเหมือนกับโกดังเก็บผลผลิตของมนุษย์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นประวัติศาสตร์และประเพณีของแต่ละสังคม ระบบวัฒนธรรมได้เก็บรักษาเอาไว้ซึ่งคุณค่า/ค่านิยมหลักๆ รวมทั้งองค์ประกอบเชิงบรรทัดฐานอื่นๆ ซึ่งทำให้แต่ละสังคมนั้นมีเอกลักษณ์เฉพาะในทางวัฒนธรรม

หน้าที่พื้นฐานของระบบสังคม ในบรรดาระบบปฏิบัติการทั้ง 4 ระบบนี้ พาร์สันส์ให้ความสำคัญกับระบบสังคมมากที่สุด พาร์สันกล่าวถึงหน้าที่พื้นฐานที่จำเป็นหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่าเป็น “สิ่งจำเป็น” (Layder. 2004 : 21) ของระบบสังคมนี้ไว้มากกว่าหน้าที่พื้นฐานของระบบปฏิบัติการอื่นๆ ซึ่งระบุไว้เพียงแค่ 4 หน้าที่ แต่ในระบบสังคมนี้ เขาระบุไว้ถึง 7 หน้าที่ คือ (Ritzer. 2007 : 74)

1) ระบบสังคมจะต้องถูกทำให้เป็นโครงสร้างขึ้นมาเพื่อให้ระบบสังคมนั้นๆ ทำงานเข้ากันได้กับระบบอื่นๆ

2) เพื่อให้อยู่รอด ระบบสังคมจะต้องได้รับการสนับสนุนที่เพียงพอจากระบบอื่นๆ

3) ระบบสังคมจะต้องตอบสนองความต้องการของผู้ปฏิบัติการในระบบนั้นให้ได้สัดส่วนที่

เหมาะสม

4) ระบบสังคมจะต้องได้รับการมีส่วนร่วมที่เพียงพอจากสมาชิกของระบบสังคม

5) ระบบสังคมอย่างน้อยจะต้องมีการควบคุมขั้นต่ำต่อพฤติกรรมที่อาจก่อให้เกิดการแตกแยกได้

6) ถ้าความขัดแย้งอยู่ในระดับที่ก่อให้เกิดความแตกแยก ความขัดแย้งจะต้องถูกควบคุมได้

7) ระบบสังคมจำเป็นต้องมีภาษาเพื่อที่จะดำรงอยู่ต่อไปได้

พาร์สันส์เห็นว่าระบบแต่ละระบบจะมีสิ่งจำเป็นพื้นฐานที่จะต้องตอบสนองให้ได้ เพื่อให้ระบบนั้นๆ อยู่ในสภาพที่ดีซึ่งสามารถทำงานได้ต่อไป อย่างเช่นน้ำและอาหาร ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิต ถ้าขาดสองอย่างนี้ชีวิตดำเนินต่อไปไม่ได้ สังคมมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ถ้าระบบสังคมไม่มีสิ่งจำเป็นที่จะต้องตอบสนองให้ได้ สังคมก็ดำเนินต่อไปไม่ได้ ถ้าพิจารณาระบบสังคมซึ่งมีสิ่งจำเป็นหลัก 4 ประการเหมือนกับที่กล่าวแล้วในส่วนของหน้าที่พื้นฐานของระบบ ก็จะเข้าใจได้ว่าระบบสังคมจำเป็นต้องมีการปรับตัว ระบบสังคมจำเป็นต้องมีการบรรลุเป้าหมาย ระบบสังคมจำเป็นต้องมีบูรณาการ และระบบสังคมจำเป็นต้องมีการรักษาแบบแผน สิ่งจำเป็นหรือความจำเป็นเหล่านี้สามารถได้รับการตอบสนองได้โดยภาคส่วนต่างๆ ของสังคม (Layder. 2004 : 21) หรือระบบย่อยของระบบสังคมนั่นเอง

ระบบย่อยของระบบสังคม มี 4 ระบบคือ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบความไว้วางใจกัน และ ระบบชุมชนทางสังคม โดยแต่ละระบบย่อยมีความหมายดังนี้ (Layder. 2004 : 21-22; Ritzer. 2007 : 75-77; Ritzer and Goodman. 2004 : 101-102)

1) ระบบเศรษฐกิจ (Economy) เป็นระบบย่อยที่ทำหน้าที่ให้สังคมในด้านการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือระบบสังคมจำเป็นต้องมีการปรับตัว การปรับตัวของระบบสังคมนี้สามารถตอบสนองได้ด้วยระบบเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นเจ้าของกิจการ ผู้จัดการ หรือคนงานก็จะต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของตน เช่นถ้าไม่มีน้ำมันที่จะใช้ในการผลิตสินค้า พวกเขาก็อาจจะต้องเปลี่ยนไปใช้พลังงานนิวเคลียร์แทน และพวกเขาก็ต้องปรับสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับความต้องการของสังคม เช่นถ้าพืชพันธุ์ไม่เหมาะที่จะใช้ปลูกในพื้นที่ พวกเขาก็อาจจำเป็นต้องนำเอาเมล็ดพันธุ์จากที่อื่นมาเพาะปลูก ในระบบเศรษฐกิจนี้ ไม่ใช่จะมีการปรับตัวในการผลิตเท่านั้น แต่ยังมีการปรับตัวที่แรงงานและการกระจายผลผลิตด้วย

2) ระบบการเมือง (Polity) เป็นระบบย่อยที่ทำหน้าที่ให้สังคมในด้านการบรรลุเป้าหมาย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือระบบสังคมต้องมีการบรรลุเป้าหมาย การบรรลุเป้าหมายของระบบสังคมสามารถตอบสนองได้ด้วยระบบการเมือง ระบบการเมืองทำหน้าที่ด้านการบรรลุเป้าหมายด้วยการนำเอาวัตถุประสงค์ของสังคมไปปฏิบัติ รวมทั้งขับเคลื่อนผลักดันผู้ปฏิบัติและทรัพยากรต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้นๆ ยกตัวอย่างเช่น ใน พ.ศ. 2500 สหรัฐอเมริกาตกใจที่สหภาพโซเวียตรัสเซีย สามารถ

ยิงจรวดสปุตนิคขึ้นสู่อวกาศได้ หลังจากนั้นไม่นานประธานาธิบดีจอน เอฟ เค็นเนดี (John F. Kennedy) ก็สามารถขับเคลื่อนผลักดันบุคลากรและทรัพยากรเพื่อทำให้สหรัฐอเมริกาได้กลายเป็นผู้นำในการสำรวจอวกาศได้

3) ระบบความไว้วางใจกัน (Fiduciary System) เช่นครอบครัวและโรงเรียน ระบบนี้เป็นระบบย่อยที่ทำหน้าที่ให้สังคมในด้านการรักษาแบบแผน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือระบบสังคมต้องมีการบรรลุแบบแผน การบรรลุแบบแผนของระบบสังคมสามารถตอบสนองได้ด้วยระบบความไว้วางใจกัน ระบบความไว้วางใจกันทำหน้าที่ด้านการรักษาแบบแผนด้วยการสืบทอดวัฒนธรรม เช่นจารีตประเพณี บรรทัดฐาน และค่านิยมต่างๆ ให้แก่ผู้คนในระบบ โดยต้องทำให้วัฒนธรรมถูกหล่อหลอมเข้าไปอยู่ภายในจิตใจของผู้คนให้ได้ ยกตัวอย่างเช่น พ่อแม่และครูบาอาจารย์ได้อบรมสั่งสอนเด็กๆ ให้ยอมรับซึมซับค่านิยมอย่างเช่นการประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจ โดยสอนว่าการได้รับการศึกษาดีๆ และความขยันหมั่นเพียรในการทำงานจะทำให้ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจได้

4) ระบบชุมชนทางสังคม (Societal Community) เป็นระบบย่อยที่ทำหน้าที่ให้สังคมในด้านบูรณาการ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือระบบสังคมจำเป็นต้องมีบูรณาการ บูรณาการของสังคมสามารถตอบสนองได้ด้วยระบบชุมชนทางสังคม ระบบชุมชนทางสังคมนี้จะทำหน้าที่ประสานส่วนต่างๆ ของสังคมเข้าด้วยกัน ตัวอย่างของชุมชนทางสังคมคือกฎหมาย กฎหมายต่างๆ มีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง และระบบความไว้วางใจกัน ทำให้เรามั่นใจได้ว่าแต่ละระบบนั้นจะทำหน้าที่ของตนอย่างที่ควรจะเป็น และทำให้เรามั่นใจได้ว่าระบบต่างๆ เหล่านั้นจะมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์ต่อกันและกันเป็นอย่างดี ยกตัวอย่างเช่น กฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาขั้นพื้นฐานทำให้ทุกคนมั่นใจได้ว่าระบบการศึกษาจะมีนักเรียนเพียงพอ โรงเรียนจะสามารถผลิตแรงงานที่มีความรู้และทักษะเพียงพอที่จะทำงานได้ รวมทั้งทำให้นักเรียนมีความรู้เพียงพอที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในประเด็นทางการเมืองต่างๆ

ทฤษฎีหน้าที่นิยมหรือหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้างของพาร์สันส์ที่กล่าวมาข้างต้นมีการกล่าวถึงหน้าที่ของระบบต่างๆ ไว้อย่างละเอียด อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมา ลูกศิษย์ของพาร์สันส์คือเมอร์ตันก็ได้ขยายความแนวคิดเรื่องหน้าที่ออกไปอีก ทำให้ทฤษฎีหน้าที่นิยมมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงสมควรอย่างยิ่งที่จะได้รู้จักประวัติและแนวคิดของเมอร์ตัน ดังจะกล่าวต่อไป

4.3 ทฤษฎีหน้าที่นิยมของโรเบิร์ต เมอร์ตัน

4.3.1 ประวัติของเมอร์ตัน

โรเบิร์ต คิง เมอร์ตัน (Robert King Merton : ค.ศ. 1910-2003) เกิดที่เมืองฟิลาเดลเฟีย สหรัฐอเมริกา เมื่อแรกเกิดเขาไม่ได้มีชื่อว่าเมอร์ตัน แต่มีชื่อว่าเมเยอร์ อาร์ ชโคลนิค (Meyer R. Schkolnick) เขาเกิดในครอบครัวชนชั้นแรงงานที่เป็นผู้อพยพชาวยิวซึ่งอพยพมาจากยุโรปตะวันออก

ชีวิตในวัยเด็กของเขายากลำบาก อยู่ในแก๊งเด็กข้างถนน เมื่อโตเป็นวัยรุ่นเขาได้เล่นมายากลตามสถานที่ชุมนุมต่างๆ โดยใช้ชื่อในการแสดงว่าโรเบิร์ต เมอร์ลิน (Robert Merlin) ซึ่งเป็นชื่อของที่ปรึกษาของกษัตริย์อาร์เธอร์ ต่อมาเขาเชื่อตามที่เพื่อนบอกว่าเมอร์ลินเป็นชื่อเก่าแก่โบราณที่ล้าสมัย จึงได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นโรเบิร์ต คิง เมอร์ตัน (Appelrouth and Edles. 2007 : 56)

เมอร์ตันสนใจศึกษาหาความรู้ตั้งแต่วัยเด็ก เมื่อจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาแล้วเขาได้รับทุนให้ไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยเท็มเปิลจนจบการศึกษาได้รับปริญญาทางด้านสังคมวิทยาใน ค.ศ. 1931 จากนั้นเขาก็ย้ายไปศึกษาสังคมวิทยาในระดับปริญญาเอกที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด โดยได้เป็นศิษย์รุ่นแรกและศิษย์คนสำคัญของทาลคอตต์ พาร์สันส์ (Appelrouth and Edles. 2007 : 56; Sztompka. 2003 : 13) ใน ค.ศ. 1936 เขาได้สอบป้องกันวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกในเรื่องวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสังคมในอังกฤษสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เขาได้ตั้งสมมุติฐานคล้ายๆ กับงานของแม็กซ์ เวเบอร์ที่เสนอว่าจริยธรรมแบบโปรเตสแตนต์ส่งผลต่อพัฒนาการของทุนนิยม โดยเขาเสนอว่าคุณธรรมนิยม (Peitism) ของพวกพิวริตันซึ่งเป็นโปรเตสแตนต์แบบลูเธอร์นั้นส่งผลต่อพัฒนาการของวิทยาศาสตร์ที่มุ่งเน้นการทดลองที่เกิดขึ้นมาในคริสต์ศตวรรษที่ 17 (Sztompka. 2003 : 13) ข้อเสนอเช่นนี้ของเขาได้ถูกโต้แย้งอย่างรุนแรงจริงจังจากนักประวัติศาสตร์วิทยาศาสตร์ ((Sztompka. 2003 : 13; Sztompka. 2007 : 169)

ใน ค.ศ. 1941 เมอร์ตันย้ายไปประจำอยู่ที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบียโดยสังกัดอยู่ในภาควิชาสังคมวิทยา เขาอยู่ที่นั่นนานถึง 38 ปีจนเกษียณอายุ เขามีชื่อเสียงเกียรติคุณทางด้านวิชาการสูงมาก เช่นได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั่วโลกถึง 24 ใบ ใน ค.ศ. 1994 ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาได้มอบรางวัลที่เป็นเกียรติสูงสุดทางวิชาการให้เขาคือรางวัลเหรียญวิทยาศาสตร์แห่งชาติ (Sztompka. 2007 : 170)

งานสำคัญของเมอร์ตันนอกจากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกที่กล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีอีกหลายเล่ม เช่น Social Theory and Social Structure ซึ่งมาจากการรวมบทความของหลายๆ ปี ตีพิมพ์ใน ค.ศ.1949 The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations (1973) และ Sociological Ambivalence and Other Essays (1976) (Sztompka. 2007 : 174-175)

4.3.2 สาระสำคัญของทฤษฎี

เมอร์ตันได้พัฒนาแนวคิดหลายอย่างให้แก่ทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้าง เมื่อเปรียบเทียบพาร์สันส์และเมอร์ตันก็พบว่ามีความแตกต่างกันอยู่บ้างในแนวคิดของทั้งสอง คือขณะที่แนวคิดของพาร์สันส์เป็นเรื่องของทฤษฎีขนาดใหญ่หรืออภิมหาทฤษฎี (Grand Theory) แนวคิดของเมอร์ตันกลับเป็นแนวคิดที่ต้องการให้มีพลังในการอธิบายในขอบเขตที่จำกัดมากกว่า คือเป็นทฤษฎีระดับกลาง (Middle-Range Theory) นอกจากนี้ ทฤษฎีของเมอร์ตันก็ยังมีความใกล้เคียงกับแนวคิดมาร์กซิสต์หรือ

เป็นทฤษฎีที่เอียงซ้ายมากกว่าทฤษฎีของพาร์สันส์ (Ritzer. 2007 : 80; Ritzer and Goodman. 2004 : 107) ในที่นี้จะกล่าวถึงแนวคิดทฤษฎีของพาร์สันในบางประเด็น ดังต่อไปนี้

การวิพากษ์มูลบทของการวิเคราะห์เชิงหน้าที่ เมอร์ตันได้วิพากษ์วิจารณ์ข้อเสนอพื้นฐานหรือมูลบท 3 ประการของการวิเคราะห์เชิงหน้าที่ของนักทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้างที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง-หน้าที่ของแรดคลิฟฟ์-บราวน์ และมาลินอสกี ดังนี้ (Ritzer. 2007 : 80-81; Ritzer and Goodman. 2004 : 107-108)

มูลบทประการแรกของการวิเคราะห์เชิงหน้าที่ก็คือข้อเสนอที่ว่าสังคมมีเอกภาพในเชิงหน้าที่ มูลบทนี้เชื่อว่าความเชื่อและวิถีปฏิบัติต่างๆ ทางสังคมและวัฒนธรรม ที่เป็นมาตรฐานหรือที่เป็นทางการทุกอย่างนั้น มีหน้าที่ต่อสังคมโดยรวม และมีหน้าที่ต่อปัจเจกบุคคลด้วย มุมมองเช่นนี้มีความหมายโดยนัยว่าส่วนต่างๆ ของระบบสังคมนั้นจะต้องมีบูรณาการในระดับที่สูงมาก แต่เมอร์ตันซึ่งได้นิยามหน้าที่เอาไว้ว่าหมายถึงผลที่เกิดขึ้นซึ่งสามารถสังเกตได้ที่ช่วยให้ระบบใดระบบหนึ่งสามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือปรับตัวได้ ได้วิจารณ์ว่าข้อเสนอเช่นนี้อาจจะเป็นจริงในสังคมบุพกาลขนาดเล็กที่ยังไม่มีความสลับซับซ้อน แต่อาจไม่เป็นจริงเสมอไปในสังคมสมัยใหม่ที่มีขนาดใหญ่และมีความสลับซับซ้อนมาก กล่าวคือในสังคมสมัยใหม่แม้จะมีโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมดำรงอยู่ แต่การดำรงอยู่ของโครงสร้างเหล่านั้นก็ไม่ได้ก่อให้เกิดหน้าที่ต่อสังคมโดยรวมและต่อปัจเจกบุคคลเสมอไป ยกตัวอย่างเช่นโรงงานต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิดมลพิษทางสิ่งแวดล้อมมากมายหลายรูปแบบก็ไม่ได้มีหน้าที่ต่อเมืองโดยรวมหรือต่อปัจเจกบุคคลผู้ได้รับผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

มูลบทประการที่สองของการวิเคราะห์เชิงหน้าที่ก็คือข้อเสนอที่ว่าโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมที่เป็นทางการทุกอย่างนั้นมีหน้าที่ในเชิงบวก เมอร์ตันวิจารณ์ว่าข้อเสนอดังกล่าวนี้ขัดแย้งกับสิ่งที่เราพบในโลกที่เป็นจริง เขากล่าวว่าเราสามารถเห็นได้ชัดเจนว่าไม่ใช่โครงสร้าง ประเพณี ความคิด ความเชื่อทุกอย่างจะมีหน้าที่ในเชิงบวกเสมอไป ยกตัวอย่างเช่นลัทธิชาตินิยมหัวรุนแรงหรือลัทธิคลั่งชาติอาจทำหน้าที่ซึ่งเป็นผลเสียได้อย่างมากในโลกที่มีการเร่งสะสมอาวุธนิวเคลียร์

มูลบทประการที่สามของการวิเคราะห์เชิงหน้าที่ก็คือข้อเสนอที่ว่าโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมที่เป็นทางการทุกอย่างนั้นเป็นสิ่งจำเป็นที่ขาดเสียไม่ได้ ซึ่งหมายความว่าโครงสร้างที่มีอยู่แล้วเป็นสิ่งที่จำเป็นมากต่อสังคม สังคมจะไม่มีโครงสร้างเหล่านั้นไม่ได้ เมอร์ตันวิจารณ์ว่าอย่างน้อยเราจะต้องยอมรับว่าในสังคมนั้นมีโครงสร้างและหน้าที่ซึ่งเป็นทางเลือกอันแตกต่างจากโครงสร้างและหน้าที่ซึ่งเป็นทางการอยู่มากมายหลายอย่าง ยกตัวอย่างเช่น ในการพิจารณาการแบ่งช่วงชั้นทางสังคม ถ้ามองตามแบบการวิเคราะห์เชิงหน้าที่แบบเดิมก็จะเห็นว่าการแบ่งช่วงชั้นทางสังคมนั้นเป็นสิ่งจำเป็นที่ขาดเสียไม่ได้ การมองเช่นนี้ย่อมเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับระบบการแบ่งช่วงชั้นทางสังคม แต่ถ้าเรามองว่าการแบ่งช่วงชั้นเช่นนั้นไม่จำเป็นเสมอไป ก็อาจทำให้เราสามารถสร้างหรือแสวงหาทางเลือกที่ดีกว่าที่อาจนำไปสู่สภาพที่สังคมไม่จำเป็นต้องมีการแบ่งช่วงชั้นก็ได้

การทำหน้าที่เชิงลบ (Disfunction) นอกจากจะวิพากษ์วิจารณ์มูลบทของการวิเคราะห์เชิงหน้าที่ดังกล่าวข้างต้นแล้ว เมอร์ตันยังได้เสนอแนวคิดเรื่องการทำหน้าที่ไม่เหมาะสมหรือการทำหน้าที่เชิงลบด้วย แนวคิดนี้เสนอว่าโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมต่างๆ นั้นไม่ได้ทำแต่หน้าที่เชิงบวกต่อสังคมเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เชิงลบหรือไม่เหมาะสมได้ด้วย ยกตัวอย่างเช่น การมีทาสในทางตอนใต้ของสหรัฐอเมริกานั้นเห็นได้ชัดว่าได้ก่อให้เกิดหน้าที่อันเป็นประโยชน์หรือผลเชิงบวกสำหรับคนผิวขาวที่อยู่ตอนใต้ เช่นทำให้มีแรงงานราคาถูก เป็นการส่งเสริมสนับสนุนเศรษฐกิจการผลิตฝ้าย และเป็นการรักษาสถานภาพทางสังคมที่สูงกว่าของคนผิวขาวเอาไว้ แต่การมีทาสนั้นก็ก่อให้เกิดผลทางลบซึ่งเป็นการทำหน้าที่ไม่เหมาะสมได้เหมือนกัน คือทำให้คนที่อยู่ทางตอนใต้ต้องพึ่งพาเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมมากเกินไปซึ่งทำให้ไม่พร้อมที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมขึ้นมา และก่อให้เกิดช่องว่างในการพัฒนาอุตสาหกรรมระหว่างพื้นที่ทางเหนือกับพื้นที่ทางใต้ คือขณะนั้นทางเหนือได้พัฒนาอุตสาหกรรมแต่ทางใต้ยังคงอยู่กับเกษตรกรรม (Ritzer. 2007 : 81; Ritzer and Goodman. 2004 : 110)

การไม่ทำหน้าที่ (Nonfunction) ตามความเห็นของเมอร์ตันนั้น มีโครงสร้างบางอย่างไม่ทำหน้าที่ การไม่ทำหน้าที่นี้เขาได้นิยามเอาไว้ว่าหมายถึงผลที่เกิดขึ้นซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วก็พบว่าไม่สอดคล้องกับระบบสังคมที่มีอยู่ ซึ่งรวมถึงรูปแบบสังคมต่างๆ ที่เหลือรอดมาจากอดีตด้วย ระบบหรือโครงสร้างเหล่านี้อาจจะเคยมีผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบในอดีต แต่ในสังคมปัจจุบันกลับไม่มีผลกระทบที่ชัดเจนต่อสังคมเลย ยกตัวอย่างเช่นขบวนการสตรีงดเหล้าชาวคริสต์ (Women's Christian Temporance Movement) แม้ในอดีตจะเคยทำหน้าที่ซึ่งมีประโยชน์ด้วยการจำกัดการดื่มเหล้าเช่น รณรงค์ไม่ให้ขายเหล้าได้ แต่ในปัจจุบันบทบาทของขบวนการนี้แทบจะไม่มีผลกระทบต่อสังคมได้อย่างชัดเจนเลย (Ritzer. 2007 : 82-83; Ritzer and Goodman. 2004 : 110) อย่างไรก็ตาม ตัวอย่างที่ยกมานี้ก็มีผู้โต้แย้งอยู่บ้างว่าขบวนการนี้ยังสามารถทำหน้าที่ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อสังคมได้

หน้าที่ 2 ประเภท อีกเรื่องหนึ่งที่เมอร์ตันได้สร้างคุณปการอย่างชัดเจนให้แก่ทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้างได้แก่การที่เมอร์ตันเสนอว่าหน้าที่นั้นสามารถแบ่งแยกออกได้เป็น 2 ประเภทคือ หน้าที่ปรากฏชัดแจ้งและหน้าที่แอบแฝงซ่อนเร้น สำหรับหน้าที่ประเภทที่สองนี้มีความสำคัญมากซึ่งเมอร์ตันเองก็ถึงกับกล่าวว่า "การค้นพบหน้าที่แอบแฝงซ่อนเร้นต่างๆ เป็นการแสดงให้เห็นส่วนเพิ่มที่สำคัญมากในความรู้ทางสังคมวิทยา" (Merton. 2007 : 66)

หน้าที่ 2 ประเภทข้างต้นมีคำอธิบายดังนี้

1) หน้าที่ปรากฏชัดแจ้ง (Manifest Function) เป็นหน้าที่ซึ่งเปิดเผยตัวเองออกมาอย่างชัดเจนเป็นผลโดยตรงหรือเป็นผลโดยตั้งใจของการกระทำซึ่งผู้กระทำได้ตระหนักรู้ว่าจะเกิดขึ้นแน่ๆ อย่างเช่นการมีทาสที่กล่าวถึงข้างต้นนั้นมีหน้าที่ปรากฏชัดแจ้งคือเป็นการเพิ่มความสามารถในการผลิตทางเศรษฐกิจของภูมิภาคทางใต้ของสหรัฐอเมริกา (Ritzer and Goodman. 2004 : 111)

2) หน้าที่แอบแฝงซ่อนเร้น (Latent Function) เป็นหน้าที่ซึ่งไม่ได้เปิดเผยตัวเองออกมา เป็นผลโดยอ้อมหรือเป็นผลที่ไม่ได้ตั้งใจของพฤติกรรม ในกรณีการมีทาส หน้าที่แอบแฝงซ่อนเร้นก็คือได้ก่อให้เกิดคนที่สังกัดอยู่ในชนชั้นล่างขนาดใหญ่ขึ้นมาซึ่งเอื้อต่อการมีสถานภาพทางสังคมที่สูงขึ้นของคนผิวขาวไม่ว่าจะเป็นคนรวยหรือคนจน (Ritzer and Goodman. 2004 : 111)

เมอร์ตันได้นำเอาคำว่า "manifest" และ "latent" มาจากซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ซึ่งเน้นว่าพฤติกรรมเกือบทั้งหมดของคนเรา รวมทั้งพฤติกรรมที่ดูเหมือนเป็นเรื่องปกติธรรมดา เช่นการเคี้ยวหมากฝรั่งนั้นมีหน้าที่แอบแฝงซ่อนเร้นที่เกี่ยวข้องกับแรงขับทางเพศของคนเรา จากมุมมองของฟรอยด์นั้น การเคี้ยวหมากฝรั่ง (รวมทั้งการสูบบุหรี่ การกัดเล็บตัวเอง ฯลฯ) เป็นการชดเชยการมีความสุขทางปาก การมีความสุขทางปากเป็นขั้นตอนแรกที่สำคัญในพัฒนาการวัยเด็กตามแนวคิดของฟรอยด์ ความสุขความพอใจของเด็กซึ่งมีอายุตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 15 เดือนนั้นอยู่ที่การได้รับการตอบสนองทางปาก เช่น การดูดนม การได้ขยับปาก การได้สัมผัสสิ่งแปลกใหม่ด้วยปาก ฯลฯ ถ้าเด็กได้รับการตอบสนองเต็มที่ เมื่อโตขึ้นจะมีบุคลิกภาพที่เหมาะสม แต่ถ้าไม่ได้รับการตอบสนองที่ดีพอเมื่อโตขึ้นเด็กก็จะมีปัญหาทางบุคลิกภาพ เช่นชอบเคี้ยวหมากฝรั่ง (หรือชอบกัดเล็บ หรือชอบสูบบุหรี่ ฯลฯ) (Appelrouth and Edles. 2007 : 57)

เมอร์ตันได้นำเอาแนวคิดเรื่องหน้าที่ไปอธิบายพฤติกรรมหรือการกระทำต่างๆ เช่นการเต้นรำขอฝนของชาวโฮปี (Hopi) ซึ่งเป็นชาวอินเดียแดงหรือชนพื้นเมืองในสหรัฐอเมริกา การเต้นรำขอฝนของชาวโฮปีนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ฝนตก นี่คือหน้าที่ปรากฏชัดแจ้งของการเต้นรำขอฝน แต่การเต้นรำขอฝนยังได้ก่อให้เกิดผลที่ไม่ได้ตั้งใจขึ้นมาด้วย ผลที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจคือการเต้นรำขอฝนก่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคี เกิดความเป็นปึกแผ่นในชุมชน และก่อให้เกิดอัตลักษณ์ร่วมของผู้คนในชุมชน (ยศ สันตสมบัติ. 2540 : 33; Appelrouth and Edles. 2007 : 57) นี่คือหน้าที่แอบแฝงซ่อนเร้นของการเต้นรำขอฝน

ผลที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจ (Unanticipated Consequence) เมอร์ตันกล่าวว่าผลที่เกิดขึ้นด้วยความตั้งใจนั้นเป็นสิ่งที่ใครๆ ก็ตระหนักรู้ได้ แต่ผลที่เกิดขึ้นโดยไม่ตั้งใจนั้นต้องอาศัยการวิเคราะห์ในทางสังคมวิทยาเท่านั้นจึงจะค้นพบได้ (Ritzer and Goodman. 2004 : 111)

เมอร์ตันชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างต่างๆ นั้น มีทั้งผลที่เกิดจากความตั้งใจและผลที่ขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจ ในกรณีของการมีทาสข้างต้น ผลที่เกิดขึ้นจากความตั้งใจก็คือการมีทาสถูกสถาปนาขึ้นมาเพื่อช่วยทำให้เศรษฐกิจของพื้นที่ทางใต้มีความเข้มแข็ง แต่การมีทาสก็ก่อให้เกิดผลที่ไม่ได้ตั้งใจขึ้นมาเหมือนกันคือก่อให้เกิดความล่าช้าในการพัฒนาอุตสาหกรรมซึ่งในที่สุดก็ไปทำให้เศรษฐกิจในพื้นที่นั้นอ่อนแอลง (Ritzer. 2007 : 85)

ผลที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจกับหน้าที่แอบแฝงซ่อนเร้นนั้นคล้ายคลึงกัน แต่ก็ไม่ใช่เป็นสิ่งเดียวกันเสียทีเดียว โดยหน้าที่แอบแฝงซ่อนเร้นนั้นเป็นส่วนหนึ่งของผลที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจ แต่

หน้าที่แอบแฝงซ่อนเร้นนั้นเป็นหน้าที่ซึ่งมีประโยชน์ต่อสังคม ยังมีผลที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจอีก 2 ชนิด คือผลที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจซึ่งมีหน้าที่เชิงลบหรือมีโทษต่อสังคม และผลที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจซึ่งไม่ได้ทำหน้าที่คือไม่มีความจำเป็นต่อสังคมเลย (Ritzer. 2007 : 85) สรุปแล้วผลที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจนั้นมีทั้งแบบที่เป็น 1) หน้าที่เชิงบวกหรือผลที่เป็นประโยชน์ 2) หน้าที่เชิงลบหรือผลที่เป็นโทษ และ 3) การไม่ทำหน้าที่

การวิจารณ์ทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้าง แม้ว่าทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้างจะมีคุณูปการต่อพัฒนาการของทฤษฎีสังคมมากมาย แต่ทฤษฎีนี้ถูกวิจารณ์ว่ามีลักษณะเป็น “นิยัตินิยม” (Determinism) คือมีการกำหนดที่แน่นอนตายตัวเกินไป เช่นแนวคิดเรื่องระบบของพาร์สันส์มองบุคคลว่าคอยรับเอาระเบียบกฎเกณฑ์และบทบาทต่างๆ อย่างง่ายดาย โดยที่เหตุผล คำอธิบาย ข้ออ้างที่สร้างความชอบธรรม และแรงกระตุ้นต่างๆ ฯลฯ ของบุคคลแทบจะไม่มีบทบาทในทฤษฎีนี้เลย ทฤษฎีนี้เน้นความสำคัญของความประสานสอดคล้องกัน (Harmony) บูรณาการ (Integration) ฉันทานุมัติ/ฉันทมติ (Consensus) มากเกินไป (Layder. 2006 : 25-27)

นอกจากนี้ทฤษฎีนี้ยังถูกวิจารณ์ว่าละเลยเพิกเฉยประเด็นปัญหาเรื่องความไม่เท่าเทียมกัน (Inequality) และผลประโยชน์ทางวัตถุ (Material Interests)ที่แตกต่างกันของผู้คนในสังคม รวมทั้งไม่ใส่ใจองค์ประกอบด้านอำนาจ (Power) และอุดมการณ์ (Ideology) ซึ่งทำหน้าที่เสริมสร้างหรือก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมและผลประโยชน์ทางวัตถุที่แตกต่างกันนั้น (Layder. 2006 : 25-27)

สำหรับแนวการอธิบายเรื่องหน้าที่ตามแนวคิดของเมอร์ตันนั้น ก็มีผู้วิจารณ์ไว้ ความตอนหนึ่งว่า “จุดอ่อนที่ชัดเจนประการหนึ่งของการศึกษาแนวหน้าที่นิยมคือ ไม่สามารถอธิบายสาเหตุของพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งได้ การที่คนกลุ่มหนึ่งมารวมตัวกันเพื่อเต้นรำขอฝน ได้รับการอธิบายว่าเป็นเพราะการขอฝนทำให้คนมารวมตัวกัน การอธิบายในลักษณะนี้เป็นการอธิบายแบบวนเวียนเป็นวงกลม (Circular Explanation) และมิได้ทำให้เราเข้าใจถึงสาเหตุที่แท้จริงของพฤติกรรมดังกล่าว” (ยศ สันตสมบัติ. 2540 : 33)

ทฤษฎีความขัดแย้งที่จะกล่าวถึงในหัวข้อสุดท้ายของบทนี้ ส่วนหนึ่งคือความพยายามที่จะแก้ไขข้อบกพร่องบางอย่างที่มีอยู่ในทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้าง

4.4 ทฤษฎีความขัดแย้งของราล์ฟ ดาห์เรนดอร์ฟ

4.4.1 ประวัติของดาห์เรนดอร์ฟ

ราล์ฟ ดาห์เรนดอร์ฟ (Ralf Dahrendorf : ค.ศ. 1929-2009) เกิดที่เมืองฮัมบูร์ก ประเทศเยอรมนี ตอนเป็นวัยรุ่นเขาได้เข้าร่วมสนับสนุนกิจกรรมที่ต่อต้านนาซี เขาและพ่อของเขาซึ่งเป็นสมาชิกรัฐสภาได้ถูกจับและถูกส่งไปกักขังอยู่ในค่ายกักกันอันเนื่องมาจากการต่อต้านนาซีนั่นเอง (“Ralf

Dahrendorf.” 2011 : Website; Ritzer. 2007 : 87) เขาถูกปล่อยตัวออกมาจากค่ายกักกันใน ค.ศ. 1945 ขณะที่กองทัพรัสเซียบุกไปที่ค่าย (Ritzer. 2007 : 87)

ดาห์เรนดอล์ฟเรียนปรัชญา นิรุกติศาสตร์คลาสสิก และสังคมวิทยาที่มหาวิทยาลัยฮัมบูร์ก ตั้งแต่ ค.ศ. 1947 จนจบปริญญาเอกทางด้านปรัชญาและงานคลาสสิกใน ค.ศ. 1952 จากนั้นเขาได้ไปทำวิทยานิพนธ์ต่อภายใต้การควบคุมดูแลของคาร์ล ป็อปเปอร์ (Karl Popper) ที่มหาวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์แห่งกรุงลอนดอน โดยได้รับปริญญาเอกทางด้านสังคมวิทยา เขาเป็นศาสตราจารย์ทางด้านสังคมวิทยาที่มหาวิทยาลัยฮัมบูร์กในช่วง ค.ศ. 1957-1960 ที่มหาวิทยาลัยทูบิงเกน ในช่วง ค.ศ. 1960-1964 และที่มหาวิทยาลัยคอนสแตนซ์ ในช่วง ค.ศ. 1966-1969 (“Ralf Dahrendorf.” 2011 : Website)

เขาเคยดำรงตำแหน่งสมาชิกรัฐสภาของเยอรมนี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของเยอรมนี กรรมาธิการในคณะกรรมาธิการยุโรปที่บรัสเซลส์ และอธิการบดีมหาวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์แห่งกรุงลอนดอน (Ritzer. 2007 : 87)

ดาห์เรนดอร์ฟถือสองสัญชาติ คือเยอรมันและอังกฤษ หลังจากเกษียณอายุแล้ว เขาอาศัยอยู่ทั้งในเยอรมนีและในอังกฤษ โดยเขามีความผูกพันกับทั้งสองประเทศ คือเยอรมนีในฐานะที่เป็นประเทศบ้านเกิด และอังกฤษในฐานะที่เป็นประเทศที่เขาชอบ เขายังเคยกล่าวไว้ว่าชีวิตของเขาเป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่างพันธะต่อประเทศเยอรมนีและความผูกพันทางใจต่อประเทศอังกฤษ แม้ว่าทฤษฎีความขัดแย้งจะได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากแนวคิดของมากซ์ แต่เขาก็ไม่ได้เป็นมาร์กซิสต์ เขามองตนเองว่าเป็นนักเสรีนิยม แต่เขาก็ได้รับอิทธิพลความความคิดจากมากซ์ในเรื่องการบูรณาการระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติ ซึ่งทำให้เขาไม่ได้เป็นเพียงนักวิชาการที่โดดเด่นเท่านั้น แต่ยังทำให้เขาเป็นปัญญาชนสาธารณะที่มีชื่อเสียงมากด้วย (“Ralf Dahrendolf.” 2011 : Website)

งานเขียนของดาห์เรนดอร์ฟส่วนมากจะตีพิมพ์เป็นภาษาเยอรมัน ในส่วนที่เป็นภาษาอังฤษนั้นงานสำคัญ เช่น Class and Class Conflict in Industrial Society ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1959 Society and Democracy in Germany (1967) และ Reflections on the Revolution in Europe (1990) (“Ralf Dahrendolf.” 2011 : Website)

4.4.2 สาระสำคัญของทฤษฎี

ทฤษฎีความขัดแย้งมีทั้งทฤษฎีที่เป็นแบบมาร์กซิสต์และที่ไม่ใช่มาร์กซิสต์ ในบทนี้จะเน้นทฤษฎีที่ไม่ใช่มาร์กซิสต์เป็นหลัก โดยเฉพาะแนวคิดของดาห์เรนดอร์ฟ สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งของมากซ์ จะกล่าวถึงในบทที่ 12 แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงแนวคิดของดาห์เรนดอร์ฟ ควรทำความเข้าใจทฤษฎีความขัดแย้งในภาพรวมเสียก่อน

ภาพรวม นักทฤษฎีความขัดแย้งก็เช่นเดียวกับนักทฤษฎีหน้าที่นิยม ที่เน้นความสำคัญของโครงสร้างต่างๆ ภายในสังคม และยังพยายามที่จะเสนอแบบหรือโมเดลที่ครอบคลุมรอบด้านเพื่อ

อธิบายว่าสังคมมีการทำงานอย่างไรบ้างเช่นเดียวกัน แต่ส่วนที่แตกต่างกับนักทฤษฎีหน้าที่นิยมก็คือ นักทฤษฎีความขัดแย้งไม่ได้เน้นความสำคัญของฉันทานุมัติ/ฉันทมติเหมือนกับนักทฤษฎีหน้าที่นิยม แต่นักทฤษฎีความขัดแย้งเน้นความสำคัญของการแบ่งแยกต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมมากกว่า ดังนั้นจึงเน้นไปที่ประเด็นเกี่ยวกับอำนาจ ความไม่เสมอภาค และการต่อสู้เพื่อความเสมอภาค นักทฤษฎีความขัดแย้งจะมองสังคมว่าประกอบไปด้วยกลุ่มผลประโยชน์ที่มีผลประโยชน์เฉพาะเป็นของกลุ่มตัวเอง ซึ่งการดำรงอยู่ของผลประโยชน์ที่แยกจากกันได้นี้ก็ย่อมหมายความว่าศักยภาพที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้งนั้นดำรงอยู่เสมอ และหมายความว่าย่อมจะมีกลุ่มบางกลุ่มที่ได้ผลประโยชน์มากกว่าอีกบางกลุ่ม นักทฤษฎีความขัดแย้งจะศึกษาตรวจสอบความตึงเครียดที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มที่ได้เปรียบกับกลุ่มที่เสียเปรียบในสังคม โดยพยายามที่จะทำความเข้าใจว่าความสัมพันธ์ต่างๆ เกี่ยวกับการควบคุมได้ถูกสถาปนาขึ้นและธำรงรักษาไว้ให้ยั่งยืนยาวนานได้อย่างไร (Giddens. 2009 : 24)

นอกจากทฤษฎีแนวมาร์กซิสต์แล้ว ทฤษฎีความขัดแย้งอีกสายหนึ่งมาจากงานของนักสังคมวิทยารุ่นบุกเบิกคนสำคัญคนหนึ่งคือเกอีอร์กซ์ ซิมเมล ในคริสต์ทศวรรษ 1950 และ 1960 ทฤษฎีความขัดแย้งได้นำเสนอแนวคิดทางเลือกที่แตกต่างจากทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้าง แต่ไม่นานก็มีทฤษฎีแนวมาร์กซิสต์ใหม่หลากหลายแนวเข้ามาแทนที่ทฤษฎีความขัดแย้ง ปัญหาพื้นฐานที่เกิดขึ้นกับทฤษฎีความขัดแย้งก็คือแม้ว่าจะพยายามที่จะตีตัวออกห่างทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้างแต่ก็ยังทำได้ไม่ค่อยประสบผลสำเร็จนัก ทฤษฎีความขัดแย้งจึงดูจะเป็นเพียงแค่อีกด้านหนึ่งของทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้างโดยไม่สามารถเป็นทฤษฎีแนววิพากษ์สังคมได้อย่างแท้จริง (Ritzer. 2007 : 86)

มุมมองที่ต่างกันระหว่างทฤษฎีหน้าที่นิยมกับทฤษฎีความขัดแย้ง ดาห์เรนดอร์ฟได้เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างกันระหว่างทฤษฎีหน้าที่นิยมกับทฤษฎีความขัดแย้งในประเด็นต่างๆ ดังนี้ (Ritzer. 2007 : 86; Ritzer and Goodman. 2004 : 120)

1) ทฤษฎีหน้าที่นิยมมองว่าสังคมมีลักษณะสถิตหรือหยุดนิ่ง หรือถ้ามีการเปลี่ยนแปลงก็จะเคลื่อนไหวเข้าสู่สภาพที่มีความสมดุลเสมอ แต่ทฤษฎีความขัดแย้งกลับมองว่า ทุกๆ สังคมล้วนมีการเปลี่ยนแปลง ตกอยู่ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

2) ทฤษฎีหน้าที่นิยมเน้นความสำคัญของความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม แต่ทฤษฎีความขัดแย้งกลับเน้นพิจารณาที่ความแตกแยกและความขัดแย้งที่มีอยู่เสมอในระบบสังคม

3) ทฤษฎีหน้าที่นิยม โดยเฉพาะทฤษฎีหน้าที่นิยมในช่วงแรกๆ มองว่าองค์ประกอบทุกอย่างในสังคมล้วนส่งเสริมให้เกิดเสถียรภาพ แต่ทฤษฎีความขัดแย้งกลับมองว่ามีองค์ประกอบหลายอย่างในสังคมที่ส่งเสริมให้เกิดการขัดแย้งกันและความเปลี่ยนแปลง

4) ทฤษฎีหน้าที่นิยมมองว่าสังคมนั้นถูกยึดโยงเข้าด้วยกันอย่างไม่เป็นทางการด้วยบรรทัดฐานต่างๆ คุณค่า/ค่านิยมต่างๆ และศีลธรรมร่วมของสังคม แต่ทฤษฎีความขัดแย้งกลับมองว่าระเบียบทางสังคมจะเป็นอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับการกำหนดของกลุ่มคนที่เป็นชนชั้นสูงในสังคม

5) ทฤษฎีหน้าที่นิยมเน้นความเป็นปึกแผ่นที่เกิดขึ้นมาจากค่านิยมร่วมของสังคม แต่ทฤษฎีความขัดแย้งเน้นบทบาทของอำนาจในการรักษาระเบียบในสังคม

แม้ว่าทฤษฎีความขัดแย้งจะมองแตกต่างไปจากทฤษฎีหน้าที่นิยม แต่กรอบการมองก็ยังเป็นแบบ “หน้าที่นิยม” อยู่ กล่าวคือทฤษฎีความขัดแย้งมองว่าความขัดแย้งเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานของสังคม ความขัดแย้งจึงมีประโยชน์หรือมี “หน้าที่” ต่อสังคม

หน้าที่ของความขัดแย้งทางสังคม ทฤษฎีความขัดแย้งได้ชี้ให้เห็นหน้าที่ต่างๆ ของความขัดแย้งทางสังคมไว้ ดังต่อไปนี้ (Ritzer. 2007 : 89)

1) ความขัดแย้งอาจทำหน้าที่ช่วยทำให้กลุ่มที่มีโครงสร้างแบบหลวมๆ มีความเข้มแข็งขึ้นมาได้ ในสังคมที่ดูเหมือนกำลังจะแตกแยกกัน ความขัดแย้งที่มีกับอีกสังคมหนึ่งอาจช่วยฟื้นฟูบูรณาการขึ้นมาภายในสังคมนั้นได้ เพราะผู้คนในสังคมนั้นจะรู้สึกว่ามีศัตรูร่วมกัน ยกตัวอย่างเช่นความเป็นปึกแผ่นของชาวยิวในอิสราเอลเป็นผลมาจากความขัดแย้งที่ดำรงอยู่อย่างยาวนานกับกลุ่มประเทศอาหรับในตะวันออกกลาง ความขัดแย้งในฐานะที่เป็นตัวการทำให้สังคมมีความเข้มแข็งขึ้นนี้เป็นแนวคิดที่พวกนักโฆษณาชวนเชื่อรู้จักเป็นอย่างดี พวกเขาอาจจะสร้างศัตรูที่ไม่มีอยู่จริงมาก่อนขึ้นมาก็ได้

2) ความขัดแย้งกับกลุ่มหนึ่งอาจช่วยสร้างความเป็นปึกแผ่นขึ้นมาได้ โดยก่อให้เกิดการเป็นพันธมิตรกับกลุ่มต่างๆ ต่อเนื่องกันไป ยกตัวอย่างเช่น ความขัดแย้งกับกลุ่มประเทศอาหรับได้ทำให้สหรัฐอเมริกากับอิสราเอลเป็นพันธมิตรกัน และถ้าความขัดแย้งระหว่างอาหรับกับอิสราเอลลดน้อยลง ความเป็นพันธมิตรระหว่างสหรัฐอเมริกากับอิสราเอลก็มีน้อยลงด้วย

3) ภายในสังคมหนึ่งๆ ความขัดแย้งสามารถทำให้ปัจเจกบุคคลที่มักจะอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้เข้าไปมีบทบาทที่กระตือรือร้นได้ ยกตัวอย่างเช่น การประท้วงสงครามเวียดนามได้กระตุ้นให้เยาวชนคนหนุ่มสาวจำนวนมากเข้าไปมีบทบาทที่เข้มข้นจริงจังในการเมืองอเมริกาเป็นครั้งแรก แต่เมื่อสงครามเวียดนามสิ้นสุดลง เยาวชนคนหนุ่มสาวชาวอเมริกันจำนวนมากก็กลายเป็นคนเฉยชาอีกครั้ง

4) ความขัดแย้งทำหน้าที่ทางด้านการสื่อสาร ก่อนที่จะมีความขัดแย้ง กลุ่มต่างๆ อาจจะไม่มีความมั่นใจเกี่ยวกับสถานะของฝ่ายที่เป็นปฏิปักษ์ แต่เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้น สถานะและเขตแดนระหว่างกลุ่มต่างๆ ก็จะมีความชัดเจนขึ้น ดังนั้นบุคคลก็จะสามารถตัดสินใจได้ดีขึ้นว่าจะทำอย่างไรกับปฏิปักษ์ของตน ความขัดแย้งยังเปิดโอกาสให้กลุ่มต่างๆ ที่ขัดแย้งกันนั้นมีความคิดความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้นเกี่ยวกับความเข้มแข็งโดยเปรียบเทียบของตน คือรู้ว่ากลุ่มของตนเข้มแข็งมากน้อยเพียงใดเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่นที่เป็นคู่ขัดแย้ง และอาจทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้นที่จะเกิดการเชื่อมสัมพันธ์กันใหม่ หรือเกิดการปรองดองกันขึ้นมาได้

ที่กล่าวข้างต้นนี้เป็น “หน้าที่” หรือเป็นประโยชน์ของความขัดแย้ง อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งก็มีหน้าที่เชิงลบหรือมีโทษด้วยซึ่งก็น่าจะเป็นที่ทราบกันดีอยู่

อำนาจและความขัดแย้ง ดาห์เรนดอร์ฟเห็นว่าอำนาจคือพละกำลังอันชอบธรรมที่ผูกติดอยู่กับการมีบทบาททางสังคมบางอย่างภายในองค์การหรือหน่วยงาน ประเด็นในการวิเคราะห์ที่สำคัญในที่นี้ก็คือเรื่องอำนาจที่ผูกติดอยู่กับตำแหน่ง คือเมื่อคนเรามีตำแหน่ง คนเราจึงมีอำนาจที่ระบุไว้สำหรับตำแหน่งนั้นๆ คนที่มีอำนาจนั้นไม่ได้มีความยั่งยืนแต่อย่างใด เพราะอำนาจมีอยู่ในตำแหน่งไม่ใช่มีอยู่ในตัวบุคคล ยกตัวอย่างเช่น ผู้จัดการที่อยู่ในบริษัท หรือครูอาจารย์ที่อยู่ในห้องเรียน ก็จะมีสิทธิที่จะตัดสินใจบางอย่างโดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาความต้องการของคนทำงานหรือของนักเรียน ผู้จัดการมีอำนาจที่จะแนะนำสั่งสอนคนทำงานให้มาทำงานตรงเวลา และครูอาจารย์ก็มีที่จะแนะนำสั่งสอนนักเรียนให้ทำการบ้าน ทุกองค์การ ทุกหน่วยงาน ก็จะมีตำแหน่งต่างๆ ที่มีอำนาจบังคับบัญชา และมีตำแหน่งที่เป็นผู้ใต้บังคับบัญชา หรือมีผู้นำกับผู้ตาม คนที่อยู่ในตำแหน่งบางตำแหน่งก็สามารถตัดสินใจและออกคำสั่งได้อย่างชอบธรรม แต่คนที่อยู่ในบางตำแหน่งก็ไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งที่มีอำนาจก็จะพยายามรักษาอำนาจหรือสถานภาพเดิมของตนเองเอาไว้ ขณะที่ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งรองๆ ลงไปซึ่งไม่ค่อยมีอำนาจก็อยากจะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจเดิม ดังนั้น ความขัดแย้งจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก (Haralambos and Holborn. 2004 : 951-952; Ritzer. 2007 : 87-89; Ritzer and Goodman. 2004 : 121-122)

กลุ่ม ความขัดแย้ง และความเปลี่ยนแปลง ดาห์เรนดอร์ฟเชื่อว่าการมีตำแหน่งต่างๆ ที่มีอำนาจบังคับบัญชาและไม่มีอำนาจบังคับบัญชาดำรงอยู่นั้นได้ก่อให้เกิดสถานการณ์ที่ทำให้บุคคลมีผลประโยชน์และความสนใจที่แตกต่างกัน ผู้ที่ดำรงตำแหน่งซึ่งมีอำนาจบังคับบัญชาก็มีความสนใจในการรักษาไว้ซึ่งโครงสร้างทางสังคมที่ทำให้เขามีอำนาจมากกว่าคนอื่นๆ แต่ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งต่ำกว่า เป็นผู้ใต้บังคับบัญชาก็ย่อมมีความสนใจที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมซึ่งทำให้เขาไร้อำนาจให้เป็นโครงสร้างที่เขามีอำนาจมากขึ้น ตามมุมมองของทฤษฎีความขัดแย้งนั้น ความสัมพันธ์ทางสังคมในวงกว้างก่อให้เกิดการมีผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันได้มากกว่าความขัดแย้งทางด้านผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจระหว่างชนชั้นปกครองกับชนชั้นที่ถูกปกครองซึ่งมาร์กซ์มองว่าเป็นรากฐานของความขัดแย้งทางสังคมเสียอีก (Haralambos and Holborn. 2004 : 952)

ผลที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ มีกลุ่มหลายกลุ่มที่เป็น “กลุ่มเสมือน” หรือกลุ่มซึ่งมีศักยภาพที่สามารถก่อให้เกิดความขัดแย้งต่อกันและกันได้ กลุ่มเสมือนบางกลุ่มเหล่านี้ก็จะเข้ามารวมตัวกันและกระทำการเพื่อที่จะแสวงหาผลประโยชน์ร่วมกัน ปัจเจกบุคคลแต่ละคนอาจจะสังกัดอยู่ในกลุ่มต่างๆ หลายกลุ่ม พวกเขาไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้อำนาจของกลุ่มที่มีอำนาจเหนือกว่าหรือกลุ่มที่เป็นผู้ตามในทุกๆ แง่มุมของชีวิต ทั้งนี้เนื่องจากว่าการมีอำนาจครอบงำในโรงงานหรือในภาคอุตสาหกรรมไม่จำเป็นต้องทำให้มีอำนาจครอบงำในรัฐ ในศาสนา หรือในกลุ่มสังคมอื่นๆ ด้วยเสมอไป ดังนั้น บุคคลซึ่งเป็นผู้จัดการในบริษัท ดำรงตำแหน่งซึ่งมีอำนาจบังคับบัญชาในบริษัท ก็มีแนวโน้มที่จะพยายามทำอะไรก็ตามเพื่อรักษาไว้ซึ่งอำนาจนั้น แต่ถ้าบุคคลคนเดียวกันนี้เข้าไปอยู่ในองค์กรศาสนาโดยที่เขาไม่

มีอำนาจในองค์กรนั้น เขาก็จะมีแนวโน้มที่จะพยายามเปลี่ยนแปลงองค์กรเพื่อให้เขามีอำนาจมากขึ้น (Haralambos and Holborn. 2004 : 952)

คำวิจารณ์ทฤษฎีความขัดแย้ง แม้ว่าทฤษฎีความขัดแย้งจะพยายามแก้ไขข้อบกพร่องของทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้าง แต่ก็ยังทำได้ไม่ดีนัก รายละเอียดและความสลับซับซ้อนของทฤษฎีความขัดแย้งยังมีน้อยกว่าทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้าง ทฤษฎีความขัดแย้งถูกวิจารณ์ในแง่มุมที่ตรงกันข้ามกับทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้าง คือถูกวิจารณ์ว่าละเลยเพิกเฉยประเด็นเรื่องความเป็นระเบียบและเสถียรภาพ และถ้าพิจารณาในมุมของอุดมการณ์ ขณะที่ทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้างถูกวิจารณ์ว่ามีลักษณะอนุรักษนิยมเกินไป ทฤษฎีความขัดแย้งก็ถูกวิจารณ์ว่ามีลักษณะหัวรุนแรงหรือถอนรากถอนโคนมากเกินไป (Ritzer and Goodman. 2004 :123)

สรุปท้ายบท

เนื้อหาในบทนี้เป็นการกล่าวถึงทฤษฎีสำคัญ 2 ทฤษฎีคือหน้าที่นิยมหรือหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้าง และทฤษฎีความขัดแย้ง สำหรับทฤษฎีหน้าที่นิยมนั้นได้เน้นแนวคิดของพาร์สันส์เป็นหลักและชี้ให้เห็นแนวคิดของเมอร์ตันพอสมควร ส่วนทฤษฎีความขัดแย้งนั้นก็เป็นเนื้อหาที่ชี้ให้เห็นมุมมองที่ต่างออกไปจากทฤษฎีหน้าที่นิยม

ทฤษฎีหน้าที่นิยมบางครั้งก็เรียกว่าทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้าง เพราะนอกจากจะเน้นถึงหน้าที่ต่างๆ ของระบบต่างๆ โดยเฉพาะระบบสังคมแล้ว ทฤษฎีนี้ยังเน้นความสำคัญของโครงสร้างต่างๆ ในสังคมอีกด้วย

ทฤษฎีหน้าที่นิยมมีพัฒนาการมาก่อนยุคพาร์สันส์ โดยก่อตัวและได้รับความนิยมก่อนในแวดวงมานุษยวิทยา ด้วยผลงานศึกษาเชิงบุกเบิกของแรดคลิฟฟ์-บราวน์ และมาลินอสกี ทั้งสองคนได้รับอิทธิพลทางความคิดจากแนวคิดเรื่องหน้าที่ของเดอร์ไคม์และได้ลงไปศึกษาพื้นที่ในชุมชน แรดคลิฟฟ์-บราวน์ค้นพบว่าพิธีกรรมต่างๆ มีความสำคัญในการสร้างความเป็นปึกแผ่นและความสมดุลของสังคม ขณะที่มาลินอสกีก็พบว่าหน้าที่หลักของวัฒนธรรมคือการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคลก่อนที่จะตอบสนองสังคม

พาร์สันส์กล่าวถึงระบบปฏิบัติการ 4 ระบบคือระบบกายภาพ ระบบบุคลิกภาพ ระบบสังคม และระบบวัฒนธรรม ในทุกระบบจะมีหน้าที่ 4 ด้านคือการปรับตัว การบรรลุเป้าหมาย บูรณาการ และการรักษาแบบแผน เขาเน้นความสำคัญของระบบสังคมมากกว่าระบบอื่นๆ โดยกล่าวถึงระบบย่อยของระบบสังคม 4 ระบบคือระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบความไว้วางใจกัน และระบบชุมชนทางสังคม ซึ่งระบบย่อยสุดท้ายนี้มีความหมายเฉพาะ เขายกตัวอย่างกฎหมายว่าเป็นระบบชุมชนทางสังคม

เมอร์ตันเป็นนักสังคมวิทยาที่ช่วยพัฒนาทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้างให้มีรายละเอียดที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น คุณูปการสำคัญของเขาคือการเสนอแนวคิดเรื่องหน้าที่แอบแฝงซ่อนเร้น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของผลที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจ นอกจากนี้เขายังเสนอว่าระบบอาจจะทำหน้าที่เชิงลบหรือไม่ทำหน้าที่ได้ด้วย

ดาห์เรนดอร์ฟซึ่งเสนอทฤษฎีความขัดแย้งนั้นมองต่างจากนักทฤษฎีหน้าที่นิยม คือมองว่าสังคมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เขาเสนอให้เน้นพิจารณาศึกษาความแตกแยกและความขัดแย้งในสังคม เขามองว่าความขัดแย้งก็มีหน้าที่หรือประโยชน์ต่อสังคมด้วย เช่นสร้างศัตรูร่วมทำให้คนในสังคมเดียวกันสามัคคีกันมากขึ้น แต่เขาก็ยอมรับว่าความขัดแย้งก็มีหน้าที่เชิงลบหรือมีโทษด้วยเหมือนกัน

คำถามท้ายบท

1. ตามความคิดของพาร์สันส์ ระบบต่างๆ จะสามารถปรับตัวเข้าสู่สมดุลได้เสมอ นิสิตเห็นด้วยหรือไม่ เพราะเหตุใด?
2. นิสิตเห็นด้วยกับคำวิจารณ์ทฤษฎีหน้าที่นิยมว่าเน้นความประสานสอดคล้อง บูรณาการและฉันทานุมัติมากเกินไปหรือไม่ เพราะเหตุใด?
3. หน้าที่แอบแฝงซ่อนเร้นคืออะไร? ให้นิสิตยกตัวอย่างพิธีกรรม 1 พิธีกรรม แล้ววิเคราะห์ว่าอะไรเป็นหน้าที่ปรากฏชัดแจ้งและอะไรเป็นหน้าที่แอบแฝงของพิธีกรรมนั้น
4. นิสิตเห็นด้วยกับหน้าที่เชิงบวกหรือประโยชน์ของความขัดแย้งตามที่ปรากฏอยู่ในแนวคิดของดาห์เรนดอล์ฟหรือไม่ เพราะเหตุใด?

บทที่ 5
ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ ปรากฏการณ์วิทยา และมนุษยวิธีวิทยา

หัวข้อ

5.1 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ : มี้ด และบลูเมอร์

5.2 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ : กอฟฟ์แมน

5.3 ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา

5.4 ทฤษฎีมนุษยวิธีวิทยา

แนวคิด

1. ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์เป็นทฤษฎีที่เน้นศึกษาปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ว่าได้สร้างความหมายขึ้นมาอย่างไร มีมี้ดเป็นผู้วางรากฐานทฤษฎีเอาไว้เป็นคนแรก มี้ดปฏิเสธพฤติกรรมนิยมเชิงจิตวิทยาที่มองการกระทำของมนุษย์ว่าเป็นการตอบสนองต่อสิ่งเร้าแบบอัตโนมัติ เขานำเสนอพฤติกรรมนิยมเชิงสังคมที่เน้นความสำคัญของจิตและตัวตนของมนุษย์ คำว่าปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์เป็นคำที่บลูเมอร์บัญญัติขึ้นมาใช้ บลูเมอร์เน้นว่าความหมายเป็นลักษณะที่สำคัญของทฤษฎีนี้ซึ่งทำให้แตกต่างจากทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้าง
2. กอฟฟ์แมนจัดอยู่ในนักทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์เหมือนกัน แต่เขาได้พัฒนาทฤษฎีการละครขึ้นมาอธิบายปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ เขามองชีวิตทางสังคมว่าเป็นเหมือนกับการแสดงละครที่มีทั้งส่วนที่เป็นหน้าเวที หลังเวที และนอกเวที โดยคนเราเมื่ออยู่หน้าเวทีจะพยายามจัดการให้เกิดความประทับใจแก่ผู้ชมให้มากที่สุด ขณะที่เราสามารถทำตัวได้ตามสบายเมื่ออยู่หลังเวทีและนอกเวที
3. ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาในฐานะที่เป็นทฤษฎีสังคมได้รับอิทธิพลจากปรัชญาปรากฏการณ์วิทยาโดยมีชูตซ์เป็นผู้วางรากฐานทฤษฎีสังคมนี้เอาไว้ ชูตซ์เสนอว่าโลกทางสังคมมีลักษณะเป็นสหอัตวิสัยหรืออัตวิสัยร่วม คนเรามีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นโดยใช้ความรู้แบบสามัญสำนึกที่เกิดจากการรับรู้ร่วมกัน เขามีอิทธิพลทางความคิดต่อเบอร์เกอร์และลักมันน์ซึ่งได้พัฒนาทฤษฎีสังคมสร้างสรรค์ขึ้นมา
4. ทฤษฎีมนุษยวิธีวิทยาเป็นแนวทางการศึกษาที่การ์ฟิงเกลเป็นผู้พัฒนาขึ้นมา ทฤษฎีนี้เน้นศึกษากิจกรรมที่ประพฤติกันอยู่ บริบทแวดล้อมกิจกรรมเหล่านั้น และการให้เหตุผลเชิงสังคมวิทยาที่มีอยู่ในระดับปฏิบัติการมาเป็นหัวข้อหรือประเด็นในการศึกษา โดยมุ่งเน้น

ความสนใจไปที่เหตุการณ์ที่มักจะเห็นว่าผิดแปลกไปจากปกติธรรมดา เพื่อเรียนรู้เหตุการณ์เหล่านั้นในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ในตัวของมันเอง

วัตถุประสงค์

1. นิสิตสามารถระบุรายละเอียดของทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ได้ ทั้งส่วนที่เป็นแนวคิดของมี้ดและบลูเมอร์ พร้อมทั้งเปรียบเทียบความคล้ายคลึงและ/หรือความแตกต่างระหว่างแนวคิดของทั้งสองได้
2. นิสิตสามารถนำเอาเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันมาพิจารณาด้วยทฤษฎีการละครได้
3. นิสิตสามารถอธิบายความหมายของแนวคิดสำคัญคือความรู้แบบสามัญสำนึก การรับรู้ร่วม สหอัตวิสัยภาพได้ และอธิบายได้ว่าความรู้ของคนเราและตัวตนของเราเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นอย่างไร
4. นิสิตสามารถสร้างสถานการณ์ขึ้นมาเพื่อทำการทดลองตามแนวทางการศึกษาแบบมนุษยวิธีวิทยาได้

ขณะที่เนื้อหาในบทที่ 4 นั้นเน้นความสำคัญของโครงสร้างทางสังคม ซึ่งเป็นการมองระดับระดับมหภาค เนื้อหาในบทนี้จะเน้นอีกด้านหนึ่ง คือเน้นที่การกระทำของบุคคลที่เป็นการปฏิสัมพันธ์กันในสังคม ซึ่งเป็นการมองระดับจุลภาค โดยกล่าวถึง 3 ทฤษฎีสำคัญ คือปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ ปรากฏการณ์วิทยา และมนุษยวิธีวิทยา โดยเน้นที่ทฤษฎีแรกเป็นหลัก

5.1 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ : มี้ดและบลูเมอร์

5.1.1 เกริ่นนำ

นักทฤษฎีผู้ได้ชื่อว่าเป็นผู้วางรากฐานให้กับทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism) คือจอร์จ เฮอร์เบิร์ต มี้ด ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน เขาเป็นนักสังคมวิทยาที่ถือกันว่าเป็นหนึ่งในผู้วางรากฐานให้กับวิชาสังคมวิทยา ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเป็นแนวทางการศึกษากว้างๆ ที่ครอบคลุมแนวการศึกษาหลายแนวซึ่งสนใจศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของปัจเจกบุคคลต่างๆ นักทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมมักจะปฏิเสธความคิดที่ว่าโครงสร้างสังคมต่างๆ นั้นดำรงอยู่ได้อย่างเป็นวัตถุวิสัย และนักทฤษฎีกลุ่มนี้ไม่ได้เน้นความสำคัญของโครงสร้างสังคม (Giddens. 2009 : 85)

นักทฤษฎีที่วางรากฐานให้กับทฤษฎีนี้ที่สำคัญอีกคนหนึ่งคือเฮอร์เบิร์ต บลูเมอร์ ซึ่งเป็นผู้ที่บัญญัติคำว่า “Symbolic Interactionism” ที่เราแปลว่าปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์นั่นเอง เขาเสนอว่า

การกล่าวถึงโครงสร้างสังคมหรือระบบสังคมถือว่าเป็นที่ไม่ถูกต้อง เพราะมีเพียงปัจเจกบุคคลและปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลเท่านั้นที่มีอยู่จริง (Giddens. 2009 : 85)

ดังนั้นในหัวข้อ 5.1 นี้จะเน้นกล่าวถึงแนวคิดของมี้ดและบลูเมอร์เป็นหลัก สำหรับนักทฤษฎีคนสำคัญอีกคนหนึ่งที่ถูกจัดว่าอยู่ในกลุ่มปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ด้วย แต่ทฤษฎีของเขาก็มีชื่อเฉพาะด้วยว่าเป็นทฤษฎีการละคร (Dramaturgy) (Appelrouth and Edles. 2007 : 177-228) ซึ่งจะแยกไปกล่าวถึงในหัวข้อ 5.2

5.1.2 ประวัติของมี้ด

จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มี้ด (George Herbert Mead : ค.ศ. 1869-1931) เกิดที่เมืองเซาธ์แฮดลีย์ มลรัฐแมสซาชูเส็ตต์ สหรัฐอเมริกา (Ritzer and Goodman. 2004 : 205) เขาได้เข้าเรียนเตรียมพื้นฐานที่แผนกเตรียมพื้นฐานของวิทยาลัยโอเบอร์ลินใน ค.ศ. 1876 และเข้าเรียนในวิทยาลัยนี้ใน ค.ศ. 1879 โดยสำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยในอีกสี่ปีต่อมา พ่อของเขาเป็นอาจารย์สอนในวิทยาลัยแห่งนี้ (Deegan. 2007 : 114) ส่วนมากเขาเรียนเน้นทางด้านปรัชญาและการนำปรัชญาไปประยุกต์ใช้กับจิตวิทยาสังคม เมื่อเรียนจบปริญญาตรี เขาได้ไปเป็นอาจารย์สอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา เป็นผู้สำรวจเส้นทางในบริษัทสร้างทางรถไฟ และเป็นอาจารย์รับสอนพิเศษ ใน ค.ศ. 1887 เขาได้เข้าเรียนระดับบัณฑิตศึกษาที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด และได้ไปเรียนในมหาวิทยาลัยไลป์ซิกและมหาวิทยาลัยเบอร์ลินในเยอรมนีด้วย ใน ค.ศ. 1891 เขาได้เป็นอาจารย์สอนที่มหาวิทยาลัยมิชิแกน แม้ว่าเขาจะได้เรียนระดับบัณฑิตศึกษา แต่เขาก็ไม่ได้รับปริญญาระดับบัณฑิตศึกษาใดๆ เลย ใน ค.ศ. 1894 จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) นักปรัชญาชื่อดัง ได้เชิญเขาไปสอนที่มหาวิทยาลัยชิคาโก หลังจากนั้นเขาก็ประจำอยู่ที่มหาวิทยาลัยชิคาโกตลอดช่วงที่เหลือของชีวิต (Ritzer and Goodman. 2004 : 205)

ตอนเรียนที่ฮาร์วาร์ด มี้ดได้เรียนกับโจสิอาห์ รอยซ์ (Josiah Royce) นักปรัชญาแนวเฮเกลใหม่ แต่เรียนยังไม่จบเขาก็ย้ายไปที่ไลป์ซิกและเริ่มทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกที่นั่น ที่ไลป์ซิกนี้เขาได้เรียนกับวิลเฮล์ม วุนด์ (Wundt) นักจิตวิทยาชื่อดัง ที่เบอร์ลินเขาได้เรียนกับวิลเฮล์ม ดิลไธ (Wilhelm Dilthey) นักปรัชญาและนักจิตวิทยาชื่อดัง แต่เขาทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกไม่สำเร็จเพราะตอบรับคำเชิญของดิวอี้ไปสอนปรัชญาที่ชิคาโกเสียก่อน (Deegan. 2007 : 114)

ใน ค.ศ. 1894 ดิวอี้ได้เสนอให้เขารับตำแหน่งศาสตราจารย์ของภาควิชาปรัชญาและจิตวิทยาที่มหาวิทยาลัยชิคาโก วิลเลียม เจมส์ (William James) นักปรัชญาแนวปฏิบัตินิยมชื่อดังอีกคนหนึ่ง เช่นเดียวกับดิวอี้แต่สอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาดได้ตั้งชื่อสำนักคิดที่ดิวอี้และมี้ดก่อตั้งขึ้นว่าสำนัก “ปฏิบัตินิยมแห่งชิคาโก” (Chicago Pragmatism) สำนักปฏิบัตินิยมแห่งชิคาโกหรือสำนักชิคาโกนี้เน้นศึกษากระบวนการและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล นำเอาการตีความกิจกรรมทางปัญญาทั้งแบบธรรมชาตินิยมและแบบวิวัฒนาการมาเป็นประเด็นสำคัญในการศึกษา โดยตั้งอยู่บนพื้นฐาน

ของวิธีการที่เป็นวิทยาศาสตร์ สำนักนี้ยังได้เน้นการเสริมสร้างประชาธิปไตยขึ้นมาในสังคมผ่านทางสถาบันการศึกษาและสถาบันอื่นๆ (Deegan. 2007 : 114)

แต่หลังจากอยู่ที่ชิคาโกได้ไม่นานนัก ความคิดของมี้ดได้เปลี่ยนไปจากแนวของดิวอี้โดยมุ่งไปสนใจจิตวิทยาสังคมแทน ซึ่งทำให้เขามีชื่อเสียงทางด้านทฤษฎีจิตวิทยาสังคมที่ว่าด้วยเรื่องจิต ตัวตน และสังคม เขาเริ่มสอนจิตวิทยาสังคมใน ค.ศ. 1900 ซึ่งช่วงแรกๆ วิชาด้านนี้ก็เป็นวิชาพื้นฐาน แต่เมื่อนานไปก็เป็นวิชาระดับสูงที่มีเนื้อหาซับซ้อน (Ritzer and Goodman. 2004 : 205) วิชาสังคมวิทยาโดยภาพรวมก็ได้รับการพัฒนาขึ้นที่ชิคาโกจนเป็นสำนักคิดที่โดดเด่นซึ่งมีชื่อว่าสำนักชิคาโก (Chicago School) (Giddens. 2009 : 85)

นอกจากการเป็นอาจารย์แล้ว เขายังได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับการปฏิรูปสังคมด้วย เช่นเขาเป็นผู้หาทุนและกำหนดนโยบายให้กับหน่วยงานสังคมสงเคราะห์ที่ชื่อเซ็ตเทิลเมนต์เฮาส์ของมหาวิทยาลัยชิคาโก และเป็นผู้นำทำการวิจัยเพื่อสังคมในหน่วยงานดังกล่าว (Ritzer and Goodman. 2004 : 205)

ทฤษฎีของมี้ดจัดว่าเป็นอภิมหาทฤษฎี (Grand Theory) เช่นเดียวกับทฤษฎีของผู้วางรากฐานให้กับสังคมวิทยาคนสำคัญอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นมาก์ซ์ เวเบอร์ และเดอร์ไคม์ (Ritzer. 2007) อย่างไรก็ตาม คุณูปการที่สำคัญที่สุดของเขาที่มีต่อพัฒนาการของทฤษฎีสังคมวิทยาก็คือการสร้างฐานความรู้เกี่ยวกับสังคมวิทยาว่าด้วยชีวิตประจำวัน (Sociology of Everyday Life) (Ritzer. 2007 : 55) การศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ซึ่งเป็นชีวิตประจำวันที่อยู่ในสังคมเป็นสิ่งที่เขาสนใจ เขาเรียกตัวเองว่าเป็นนักพฤติกรรมนิยมแบบหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่นักพฤติกรรมนิยมเชิงจิตวิทยา แต่เป็นนักพฤติกรรมนิยมเชิงสังคม (Giddens. 2009 : 85; Ritzer. 2007 : 55)

อิทธิพลทางความคิดของมี้ดยังคงขยายออกไปมากขึ้นด้วยการจัดกิจกรรมของกลุ่มนักวิชาการที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากเขา กลุ่มคนเหล่านี้จัดตั้งสมาคมเพื่อการศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ขึ้นมา มีการจัดประชุมใหญ่ทุกๆ สองปี และจัดพิมพ์วารสารชื่อ Symbolic Interaction ขึ้นมาด้วย (Deegan. 2007 : 117)

ตอนที่เขายังมีชีวิตอยู่ มีบทความของเขาตีพิมพ์ออกมาไม่ต่ำกว่า 120 เรื่อง แต่งานที่เป็นหนังสือชิ้นสำคัญนั้นเกิดขึ้นในช่วงหลังจากที่เขาเสียชีวิตแล้ว โดยรวบรวมจากการจดคำบรรยายของลูกศิษย์ของเขา งานสำคัญเหล่านี้เช่น The Philosophy of the Present, Mind Self and Society, Movements of Thought in the Nineteenth Century และ The Philosophy of the Act ซึ่งตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1932, 1934, 1936 และ 1938 ตามลำดับ (Deegan. 2007 : 117)

5.1.3 แนวคิดของมี้ด : สาระสำคัญ

ภูมิหลังทางความคิด ความคิดที่เป็นภูมิหลังที่สำคัญของมี้ดคือปรัชญาแบบปฏิบัตินิยมและจิตวิทยาแบบพฤติกรรมนิยม

แนวคิดปฏิบัตินิยม (Pragmatism)โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มาจากดิวอี้นั้นมีมุมมองหลายประการที่ส่งอิทธิพลต่อแนวคิดของมี้ด กล่าวคือปฏิบัตินิยมเสนอว่า 1) ความเป็นจริงที่แท้จริงนั้นไม่ได้ดำรงอยู่นอกตัวเราในโลกที่เป็นจริง หากแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นอย่างแข็งขันในขณะที่เรากระทำการอยู่ในโลกและกระทำการต่อโลก 2) เราจดจำและสร้างฐานความรู้เกี่ยวกับโลกบนสิ่งที่เราพิสูจน์แล้วว่ามีประโยชน์ต่อเรา เรามักจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ให้มีประโยชน์ต่อตัวเราเอง 3) เรานิยามสิ่งต่างๆ ทั้งทางสังคมและทางกายภาพที่ประสบพบเจอในโลกตามผลประโยชน์ที่สิ่งนั้นๆ มีต่อตัวเรา และ 4) ถ้าเราต้องการที่จะเข้าใจผู้กระทำการ เราก็ต้องทำความเข้าใจบนฐานของสิ่งที่คนนั้นๆ ได้ทำจริงๆ (Ritzer and Goodman. 2004 : 201)

จากฐานคิดของปฏิบัตินิยมที่กล่าวข้างต้น มี 3 ประเด็นที่มีความสำคัญต่อทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ของมี้ด คือ 1) ปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์เน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการกับโลก 2) ปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์มองว่าทั้งผู้กระทำการและโลกต่างก็เป็นกระบวนการที่มีพลวัตคือเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่ใช่โครงสร้างที่สถิตคือหยุดนิ่งอยู่กับที่ และ 3) ปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์มองว่าความสามารถของผู้กระทำการในการตีความโลกทางสังคมนั้นมีความสำคัญมาก (Ritzer and Goodman. 2004 : 201)

ส่วนแนวคิดจิตวิทยาแบบพฤติกรรมนิยม (Behavioral Psychology) หรือพฤติกรรมนิยมเชิงจิตวิทยา (Psychological Behaviorism) นั้นก็เป็นแนวคิดที่ทำให้มี้ดหันมาสนใจในด้านพฤติกรรมนิยมเชิงสังคม (Social Behaviorism) โดยมี้ดมองว่าแนวคิดที่เขาสนใจนี้แตกต่างจากแนวคิดพฤติกรรมนิยมสุดขั้ว (Radical Behaviorism) ของจอห์น บี วัตสัน (John B. Watson) นักจิตวิทยาชื่อดังซึ่งเคยเป็นลูกศิษย์ของเขา (Ritzer and Goodman. 2004 : 202)

แนวคิดพฤติกรรมนิยมสุดขั้วของวัตสันนั้นสนใจศึกษาพฤติกรรมที่สังเกตได้ของปัจเจกบุคคล เป็นแนวคิดที่เน้นศึกษาแรงกระตุ้นหรือสิ่งเร้า (Stimulus) และการตอบสนอง (Response) ต่อสิ่งเร้า โดยไม่สนใจกระบวนการทางความคิดของผู้แสดงพฤติกรรมเลย มี้ดตระหนักถึงความสำคัญของพฤติกรรมที่สังเกตได้ แต่เขาคิดว่าแนวคิดพฤติกรรมนิยมสุดขั้วนั้นเพิกเฉยละเลยพฤติกรรมที่มองไม่เห็น คือเขาสนใจด้วยว่ามีอะไรเกิดขึ้นบ้างในช่วงระหว่างกลางของสิ่งเร้าและการตอบสนอง หน่วยในการศึกษาของมี้ดจึงเป็นการกระทำ (The Act) ซึ่งครอบคลุมการกระทำทั้งหมดของมนุษย์ทั้งที่เปิดเผยชัดแจ้งแล้วและที่ปกปิดซ่อนเร้นอยู่ (Ritzer and Goodman. 2004 : 202)

นอกจากนี้แนวคิดพฤติกรรมนิยมสุดขั้วกับแนวคิดของมี้ดยังแตกต่างกันในประเด็นอื่นๆ อีก คือ พฤติกรรมนิยมสุดขั้วมักจะมองไม่เห็นความแตกต่างระหว่างพฤติกรรมของมนุษย์กับพฤติกรรมของสัตว์ แต่มี้ดมองว่าพฤติกรรมของมนุษย์และของสัตว์นั้นแตกต่างกันมาก เพราะมนุษย์นั้นมีความสามารถในการคิด มนุษย์มีจิตและ “ตัวตน” ซึ่งทำให้มนุษย์สามารถใช้ภาษาได้ในช่วงกลางระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง คือมนุษย์ไม่ได้ตอบสนองต่อสิ่งเร้าโดยอัตโนมัติ แต่มนุษย์คิด

ไตร่ตรองก่อนที่จะตัดสินใจว่าควรจะตอบสนองต่อสิ่งเร้าอย่างไร (Layder. 2006 : 71-72; Ritzer and Goodman. 2004 : 202)

การกระทำ (The Act) มี้ดยอมรับว่าการกระทำนั้นมี 4 ขั้นตอนที่แม้แยกออกจากกันได้ แต่ก็มีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน โดยที่ขั้นตอนของการกระทำเหล่านี้ก็ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นตามลำดับดังที่จะกล่าวนี้ด้วย ขั้นตอนทั้ง 4 ขั้นของการกระทำนั้น มีดังนี้ (Ritzer. 2007 : 55-56; Ritzer and Goodman. 2004 : 213)

1) แรงกระตุ้น (Impulse) เป็นสิ่งที่ผู้กระทำมีปฏิกิริยาต่อสิ่งเร้าภายนอก และรู้สึกว่าจำเป็นจะต้องทำอะไรบางอย่างกับสิ่งเร้านั้น เช่นเราหิวจึงต้องหาอาหารมากิน อาการที่หิวเป็นสิ่งเร้าภายนอก การหาอาหารมากินเป็นการตอบสนองต่อสิ่งเร้า หรือเราเห็นงูเลื้อยมาจึงตกใจกลัวแล้ววิ่งหนี งูเป็นสิ่งเร้าภายนอกที่ทำให้เรากลัว เราจึงตอบสนองต่อความกลัวนั้นด้วยการวิ่งหนีงู

2) สัญชานหรือการรับรู้ (Perception) คือการที่ผู้กระทำได้แสวงหาหรือมีปฏิกิริยาต่อสิ่งเร้าผ่านประสาทสัมผัสต่างๆ เช่นการได้เห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การได้ชิมรส การได้สัมผัส ที่เกี่ยวข้องกับแรงกระตุ้นและแนวทางในการจัดการกับสิ่งเร้านั้น ในขั้นนี้ คนเราไม่ได้เพียงแค่มีปฏิกิริยากับสิ่งเร้าเท่านั้น หากแต่เรายังได้คิดเกี่ยวกับสิ่งเร้านั้น เลือกและตัดสินใจว่าอะไรสำคัญ อะไรไม่สำคัญ

3) การตรึกตรอง (Manipulation) คือการที่ผู้กระทำจับยึดเอาสิ่งที่ตนได้รับรู้เอาไว้ ขั้นนี้เป็นขั้นที่สำคัญก่อนที่จะตอบสนอง โดยเป็นลักษณะเฉพาะของมนุษย์คือมนุษย์มีความคิดและมนุษย์มีความสามารถที่จะปฏิเสธได้ เช่นเราเก็บเห็ดในป่า ลองดมหรือจับดู พอรู้ว่าเป็นเห็ดมีพิษก็จะไม่เอามาทำอาหารกิน ขณะที่สัตว์ถ้าหิวก็จะเข้าไปกัดกินโดยไม่ได้คิดและตรวจสอบดูก่อน

4) การตัดสินใจกระทำ (Consummation) คือการลงมือกระทำเพื่อตอบสนองแรงกระตุ้นหรือสิ่งเร้า เช่นหลังจากรู้ว่าเห็ดไม่มีพิษก็จะเอาเห็ดไปทำอาหารกิน มนุษย์มักจะประสบความสำเร็จในขั้นตอนนี้ได้ดีกว่าสัตว์ เพราะมนุษย์มีความสามารถที่จะคิดตรึกตรองอย่างรอบคอบ และได้เรียนรู้ ขณะที่สัตว์มักจะขึ้นอยู่กับสัญชาตญาณ มีการเรียนรู้น้อย

อากัปกิริยา (Gestures) เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นกับบุคคลเพียงคนเดียวหรือกับสัตว์เพียงตัวเดียว เมื่อคนนั้นมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น หรือสัตว์ตัวนั้นมีปฏิสัมพันธ์กับสัตว์ตัวอื่น สิ่งที่เกิดขึ้นแรกสุดจากการปฏิสัมพันธ์คืออากัปกิริยา ซึ่งเป็นอาการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในฐานะที่เป็นการกระตุ้นเร้าไปที่อีกฝ่ายหนึ่ง คนหรือสัตว์ที่แสดงอากัปกิริยาท่าทางนั้นจะใช้อากัปกิริยาโต้ตอบกันด้วย เช่นการที่สุนัขตัวหนึ่งแยกเขี้ยวใส่สุนัขอีกตัวหนึ่งก็จะทำให้สุนัขอีกตัวหนึ่งนั้นแยกเขี้ยวออกมาเหมือนกัน ปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องของสัญชาตญาณและกิริยาอาการที่แสดงออกนั้นก็ไม่มีความสำคัญอะไรมากนัก เพราะสุนัขไม่ได้คิดเกี่ยวกับการตอบสนองของตัวเอง คนและสุนัขแสดงอากัปกิริยาที่ไม่มี

ความสำคัญออกมาได้ แต่มีเฉพาะคนเท่านั้นที่สามารถแสดงอากัปกิริยาที่มีความสำคัญมีความหมายออกมาได้ เพราะคนจะรู้จักคิดก่อนที่จะแสดงการตอบสนองออกมา (Ritzer. 2007 : 56)

อากัปกิริยามีหลายชนิด แต่มี้ดให้ความสำคัญกับปฏิกิริยาที่เป็นการเปล่งเสียงออกมา กิริยาท่าทางที่เป็นการเปล่งเสียงทุกชนิดของสัตว์ชั้นต่ำไม่มีความสำคัญอะไรนัก เช่นสุนัขเห่ากันเอง อากัปกิริยาที่เป็นการเปล่งเสียงออกมาบางอย่างของมนุษย์ก็ไม่ได้มีความสำคัญหรือความหมายอะไร เช่นการนอนกรน แต่ส่วนมากแล้ว อากัปกิริยาที่เป็นการเปล่งเสียงของมนุษย์มักจะสำคัญและมีความหมายเสมอ ที่สำคัญที่สุดก็คืออากัปกิริยาทางเสียงที่เป็นการใช้ภาษา (Ritzer. 2007 : 57)

สัญลักษณ์ (Symbols) ตามแนวคิดของมี้ดนั้น ความคิด ประสบการณ์ และการกระทำของมนุษย์นั้นมีลักษณะเชิงสังคม มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุดคือภาษา สัญลักษณ์ไม่ได้หมายถึงเพียงแค่วัตถุหรือเหตุการณ์ แต่สัญลักษณ์จะให้ความหมายแก่วัตถุหรือเหตุการณ์ในทางใดทางหนึ่งและแสดงให้เห็นการตอบสนองต่อวัตถุหรือเหตุการณ์นั้น เช่นสัญลักษณ์คือ “เก้าอี้” ไม่ได้หมายถึงเพียงแค่วัตถุ แต่ยังชี้ให้เห็นลักษณะของการกระทำคือการนั่งด้วย (Haralambos and Holborn. 2004 : 961)

สัญลักษณ์ก่อให้เกิดความหมายบางอย่างกับวัตถุหรือเหตุการณ์ ซึ่งการก่อให้เกิดความหมายบางอย่างนั้นก็เป็นการกีดกันความหมายอื่นๆ ที่จะเกิดขึ้นออกไปได้มาก อย่างเช่นเก้าอี้อาจจะทำจากเหล็กหรือไม้ ซึ่งเมื่อดูจากวัสดุที่ใช้ทำก็สามารถนิยามเป็นวัตถุที่แตกต่างกันได้มากมาย แต่ความแตกต่างเช่นนั้นก็ไม่ได้มีความสำคัญนักเพราะวัตถุเหล่านั้นทั้งหมดก็ถูกจัดอยู่ในกลุ่มเดียวกันด้วยสัญลักษณ์คือ “เก้าอี้” ในทำนองเดียวกัน เราอาจนำเอาเก้าอี้มาใช้นั่ง ใช้เป็นฟืนก่อไฟ หรือใช้เป็นอาวุธ แต่การใช้งานได้หลากหลายเช่นนี้ก็ถูกกำจัดเอาไว้หรือกีดกันออกไป เพราะเรานิยามสิ่งนั้นว่าเป็นเก้าอี้ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายเฉพาะ ในที่นี้ก็คือเก้าอี้มีไว้ใช้นั่ง ไม่ใช่เอาไว้ทำเป็นฟืนหรือเป็นอาวุธ (Haralambos and Holborn. 2004 : 961)

ถ้าปราศจากสัญลักษณ์ ก็จะไม่มีปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์และสังคมมนุษย์ ปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์จึงมีความจำเป็นเพราะมนุษย์นั้นไม่ได้มีสัญชาตญาณมากมายนักที่จะเอาไว้ใช้กำกับพฤติกรรมของตน มนุษย์ไม่ได้ถูกกำหนดโดยพันธุกรรมให้สามารถมีปฏิกิริยากับสิ่งเร้าได้โดยอัตโนมัติ ดังนั้น เพื่อที่จะให้ตนอยู่รอด มนุษย์จึงสร้างความหมายขึ้นมาและดำรงชีวิตอยู่ภายในโลกของความหมายนั้น ยกตัวอย่างเช่น เราจะต้องจำแนกทรัพยากรธรรมชาติออกเป็นกลุ่มที่เป็นอาหารและกลุ่มที่ไม่ใช่อาหารเพื่อให้เราสามารถตอบสนองความต้องการทางด้านโภชนาการขั้นพื้นฐานได้ (Haralambos and Holborn. 2004 : 961)

สัญลักษณ์ที่มีความหมายและภาษา (Significant Symbols and Language) สัญลักษณ์บางอย่างไม่ค่อยสำคัญไม่ค่อยมีความหมายอย่างที่กล่าวไปแล้ว วัตถุอาจจะเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายได้ แต่อากัปกิริยาที่มีการเปล่งเสียงออกมาโดยเฉพาะภาษานั้นถือว่าเป็นสัญลักษณ์ที่มี

ความหมายซึ่งสำคัญมาก ในการสื่อสารกันด้วยอากัปกิริยานั้น มีเพียงอากัปกิริยาเท่านั้นที่สื่อความหมายออกไป แต่ในการสนทนากันด้วยภาษา ทั้งคำพูดซึ่งเป็นอากัปกิริยาและความหมายของคำพูดเหล่านั้นที่สื่อความหมายออกไป (Ritzer. 2007 : 57)

ภาษา หรือถ้าจะกล่าวให้กว้างๆ ก็คือสัญลักษณ์ที่มีความหมายหรือมีนัยสำคัญทั้งหลายนั้น ก่อให้เกิดการตอบสนองเช่นเดียวกันทั้งในผู้พูดและผู้ฟัง เช่นถ้าเราพูดว่า “แมว” ทั้งเราซึ่งเป็นคนพูดและคนอื่นที่ฟังเราพูดต่างก็จะนึกถึงสัตว์ชนิดเดียวกัน นอกจากนั้น คำพูดยังมักจะทำให้เราเข้าใจความหมายแบบเดียวกัน เช่นถ้ามีคนพูดขึ้นมาในโรงภาพยนตร์ว่า “ไฟไหม้” ทั้งคนพูดและคนอื่นๆ ที่ได้ยินก็จะวิ่งหนีออกจากโรงภาพยนตร์อย่างเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ ภาษาจึงเป็นตัวกระตุ้นปลุกเร้าการกระทำของเราและการกระทำของคนอื่นๆ ไปพร้อมๆ กัน (Ritzer. 2007 : 57)

นอกจากนี้ ภาษายังช่วยทำให้เรามีความสามารถในการคิดเพิ่มขึ้นด้วย การคิดและจิตนั้นนิยามได้อย่างง่ายๆ ว่าเป็นการสนทนาที่เรากระทำกับตัวเองโดยใช้ภาษา การคิดจึงเหมือนกับการสนทนากับคนอื่น มี้ดเชื่อว่ากระบวนการทางสังคมต่างๆ นั้นดำรงอยู่ก่อนกระบวนการทางจิต สัญลักษณ์ที่มีความหมายคือภาษาจะต้องดำรงอยู่ก่อนแล้ว การคิดหรือจิตจึงจะดำรงอยู่ได้ (Ritzer. 2007 : 57)

ตัวตน (The Self) และตัวตนทางสังคม (The Social Self) ตัวตนในแนวคิดของมี้ดคือความสามารถที่จะพิจารณาตัวเราในฐานะที่เป็นวัตถุที่ถูกศึกษา ตัวตนและจิตมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่ขึ้นต่อและส่งผลกระทบต่อกันและกัน ตัวตนไม่สามารถดำรงอยู่ได้หากปราศจากจิต และจิตก็ไม่อาจดำรงอยู่ได้หากปราศจากตัวตน ดังนั้นเราจึงไม่สามารถใช้ตัวเราเป็นวัตถุที่ถูกศึกษา คือเราไม่สามารถคิดเกี่ยวกับตัวเราได้ ถ้าเราไม่มีจิต และเราก็ไม่สามารถมีความคิด คือสนทนากับตัวเราเองได้ ถ้าเราไม่มีตัวตน ดังนั้น จึงเป็นไปไม่ได้ที่จะแยกจิตกับตัวตนออกจากกัน เพราะตัวตนนั้นเป็นกระบวนการทางจิต (Ritzer. 2007 : 58)

สิ่งที่เป็นพื้นฐานของตัวตนคือความสามารถในการสะท้อนกลับ (Reflexivity) หรือความสามารถในการเอาตัวของเราไปอยู่ในที่ของคนอื่น คือคิดอย่างที่คนอื่นคิด ทำอย่างที่คนอื่นทำ ความสามารถนี้ทำให้เราสามารถตรวจสอบตัวเราเองและทำให้เราสามารถตรวจสอบสิ่งที่เราทำในแนวทางเดียวกับที่คนอื่นตรวจสอบเรา การจะทำเช่นนี้ได้ เราจะต้องสามารถอยู่นอกตัวเราได้ อย่างน้อยก็ในทางความคิด เพื่อที่เราจะสามารถประเมินตัวเราอย่างที่คนอื่นประเมินเราได้ (Ritzer. 2007 : 58) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเราต้องสามารถสวมบทบาทของคนอื่นได้ (Haralambos and Holborn. 2004 : 962) ตัวตนของเราที่สามารถเข้าไปสวมบทบาทของคนอื่นได้นี้ถือว่าเป็นตัวตนทางสังคม (Giddens. 2009 : 285) หรือเป็นตัวตนที่ผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) นั่นเอง

มี้ดเสนอว่าตัวตนนั้นมีพัฒนาการ 2 ขั้นในวัยเด็ก คือขั้นการละเล่นและขั้นการเล่นเกม (Giddens. 2009 : 285; Haralambos and Holborn. 2004 : 962; Ritzer. 2007 : 58; Ritzer and Goodman. 2004 : 213) ทั้งสองขั้นมีคำอธิบายและตัวอย่างดังนี้

ขั้นแรกคือขั้นการละเล่น (Play Stage) ในขั้นนี้เด็กอาจจะเล่นทำอาหาร เช่นเอาดินเหนียวมาปั้นเป็นขนม หรือเล่นซื้อของขายของ เช่นเอาใบไม้มาทำเป็นเงินแล้วเอาไปซื้อขนมที่ทำจากดิน โดยที่เด็กอีกคนหนึ่งที่เล่นเป็นคนขายก็จะเอาใบไม้ทำเป็นเงินทอนให้เด็กที่เป็นคนซื้อ และเมื่อเด็กโตขึ้นอายุประมาณ 4-5 ขวบ เด็กก็จะเล่นเป็นคนอื่น ยกตัวอย่างเช่น เด็กหญิงไผ่เล่นเป็นเด็กหญิงพู่กันหรือเด็กหญิงข้าวฟ่าง ในการเล่นเช่นนั้น เด็กหญิงไผ่ก็จะเรียนรู้ที่จะเป็นทั้งประธานคือเป็นตัวเด็กหญิงไผ่เอง และเรียนรู้ที่จะเป็นกรรมคือเป็นตัวเด็กหญิงพู่กันหรือเด็กหญิงข้าวฟ่าง และเริ่มมีความสามารถที่จะสร้างตัวตนขึ้นมา แต่ตัวตนที่สร้างขึ้นมานี้ก็ยังมีข้อจำกัดเพราะเด็กหญิงไผ่ก็จะสามารถสวมบทบาทของคนอื่นที่เฉพาะเจาะจงและแยกจากกันเท่านั้น เช่นสวมบทบาทของเด็กหญิงพู่กันหรือสวมบทบาทของแม่ ในการเล่นเป็นเด็กหญิงพู่กันหรือเล่นเป็นแม่ เด็กหญิงไผ่จะสามารถมองเห็นและประเมินตัวเองอย่างที่เธอประเมินเด็กหญิงพู่กันหรืออย่างที่แม่ของเธอมองเห็นและประเมินเธอ แต่เด็กหญิงไผ่จะยังไม่มีความสำนึกเกี่ยวกับตัวตนที่กว้างและเป็นระบบกว่านี้ได้

ขั้นที่สองคือขั้นการเล่มเกม (Game Stage) ในขั้นนี้เด็กเริ่มที่จะพัฒนาตัวตนอย่างเต็มที่ ขั้นการเล่นเกมนี้จะเกิดขึ้นในเด็กที่มีอายุ 8-9 ขวบ ในขั้นการละเล่นเด็กจะสวมบทบาทของคนอื่นได้ทีละคน แต่ในขั้นการเล่นเกมซึ่งเป็นการเล่นที่มีระบบแบบแผนมีกฎกติกาชัดเจน เด็กจะต้องรู้เกี่ยวกับกฎกติกาของการเล่มเกมนั้นๆ จะต้องเข้าใจเรื่องความยุติธรรม หรือรู้แพ้ รู้ชนะ รู้อภัย เด็กจะสามารถสวมบทบาทของทุกคนที่เล่นเกมเดียวกันได้ แม้ว่าเด็กอื่นๆ แต่ละคนจะมีบทบาทเฉพาะในเกมก็ตาม ยกตัวอย่างเช่นในการเล่นฟุตบอล ซึ่งเด็กอาจจะเล่นเป็นกองหน้า แต่เด็กคนนั้นก็จะรู้ว่าคนอื่นที่เหลือเล่นเป็นอะไรบ้าง เช่นเล่นเป็นปีกซ้าย ปีกขวา กองหน้า กองหลัง เป็นต้น และรู้ว่าคนอื่นเหล่านั้นคาดหวังอะไรจากตัวเขา เขาไม่จำเป็นจะต้องคิดถึงผู้เล่นคนอื่นๆ ตลอดเวลา แต่ในช่วงเวลาหนึ่งๆ เขาสามารถที่จะสวมบทบาทของผู้เล่น 3-4 คนได้ จากผลของความสามารถที่จะสวมบทบาทได้หลายบทบาทในเวลาเดียวกันนั้น เด็กๆ ก็เริ่มมีความสามารถที่จะทำหน้าที่ในกลุ่มที่เป็นระบบได้ การละเล่นจะอาศัยเพียงแค่ตัวตนที่เป็นส่วนๆ ก็ได้ แต่การเล่นเกมต้องอาศัยตัวตนที่รวมเป็นหนึ่งเดียว

แนวคิดของมี้ดอีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญคือแนวคิดเรื่อง “คนอื่นทั่วไป” (Generalized Other) คนอื่นทั่วไปคือทัศนคติของกลุ่มทั้งหมด ในกรณีของการเล่นฟุตบอล คนอื่นทั่วไปก็คือทัศนคติของทั้งทีม ตัวตนที่สมบูรณ์จะเกิดได้ก็ต่อเมื่อเด็กได้ก้าวพ้นไปจากการสวมบทบาทคนอื่นที่สำคัญๆ เป็นรายบุคคลมาสวมบทบาทของคนอื่นทั่วไป (Giddens. 2009 : 286; Ritzer. 2007 : 59-60) อย่างไรก็ตาม “คนอื่นทั่วไป” นี้มิได้มีเพียงหนึ่งเดียว หากแต่มีอยู่อย่างหลากหลาย เพราะในสังคมมีกลุ่มต่างๆ

อยู่มากมาย และตัวเราเองก็สังกัดอยู่ในกลุ่มที่หลากหลายนั้น เราจึงมี “คนอื่นทั่วไป” หลายคน และตัวเราเองก็มีตัวตนที่หลากหลายเช่นเดียวกัน (Ritzer. 2007 : 60)

โดยสรุป การที่จะมีตัวตนได้ บุคคลจะต้องเป็นสมาชิกของกลุ่ม เป็นสมาชิกของชุมชน และถูกกำกับควบคุมโดยทัศนคติซึ่งเป็นทัศนคติร่วมของกลุ่มหรือชุมชนนั้นๆ (Ritzer. 2007 : 60)

ตัวฉันที่เป็นประธานและตัวฉันที่เป็นกรรม (I and Me) ตามความเห็นมี้ดนั้น ตัวตนมี 2 ชนิด คือ 1) ตัวตนที่เป็น “ฉันเอง” ไม่เกี่ยวกับใครคนอื่น ตัวฉันเองนี้เป็นปัจเจกบุคคลที่เป็นประธาน และ 2) ตัวตนที่มีลักษณะเชิงสังคม หรือตัวฉันที่ถูกหล่อหลอมโดยสังคม ซึ่งเป็นตัวฉันที่เป็นกรรม (Giddens. 2009 : 285)

ตัวฉันที่เป็นประธานเป็นการตอบสนองโดยทันทีทันใดของตัวตนต่อคนอื่นๆ ตัวตนชนิดนี้เป็นสิ่งที่ไม่สามารถคำนวณได้ ไม่สามารถคาดการณ์หรือทำนายได้ ถือว่าเป็นแง่มุมที่สร้างสรรค์ของตัวตน คนเราจะไม่สามารถรู้ล่วงหน้าได้ว่าตัวฉันที่เป็นประธานนี้จะทำอะไร เช่นในการเล่นฟุตบอล ผู้เล่นก็จะไม่รู้ล่วงหน้าว่าจะเกิดอะไรขึ้น คือจะประสบความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการเล่น เราจึงไม่เคยตระหนักรู้ถึงตัวฉันที่เป็นประธานได้อย่างครบถ้วนถ่องแท้ บางครั้งเราก็แปลกประหลาดใจกับการกระทำของตัวเราเอง (Ritzer. 2007 : 62; Ritzer and Goodman. 2004 : 215)

ตามความเห็นของมี้ดนั้น ตัวฉันที่เป็นประธานมีความสำคัญด้วยเหตุผล 4 ประการคือ 1) ตัวฉันที่เป็นประธานเป็นแหล่งที่มาของความใหม่สดในโลกทางสังคม 2) คุณค่าที่สำคัญที่สุดของเรานั้นดำรงอยู่ในตัวฉันที่เป็นประธาน 3) ตัวฉันที่เป็นประธานก่อให้เกิดการตระหนักรู้ตัวตน และพวกเราทั้งหมดต่างก็พยายามที่จะตระหนักรู้ตัวตนของเรา และเนื่องจากมีตัวฉันที่เป็นประธานนี่เอง เราแต่ละคนจึงสามารถพัฒนาบุคลิกภาพเฉพาะของตนขึ้นมาได้ และ 4) ในยุคปัจจุบัน ตัวฉันที่เป็นประธานมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น เมื่อเทียบกับในสมัยโบราณยุคดั้งเดิมที่คนเรามักไม่ได้เป็นตัวของตัวเองเพราะถูกสังคมกล่อมเกลามากเกินไป (Ritzer. 2007 : 62; Ritzer and Goodman. 2004 : 215)

ตัวฉันที่เป็นประธานมีการตอบสนองต่อตัวฉันที่เป็นกรรมภายในตัวตนของเรา โดยพื้นฐานแล้ว ตัวฉันที่เป็นกรรมก็คือการที่ปัจเจกบุคคลนำเอาคนอื่นทั่วไปมาใช้และรับรู้ถึงคนอื่นทั่วไปนั่นเอง ในขณะที่เราไม่ค่อยตระหนักรู้เกี่ยวกับตัวฉันที่เป็นประธานมากนัก เรากลับตระหนักรู้ถึงตัวฉันที่เป็นกรรมได้ดีเลยทีเดียว เรามักจะรู้ตัวดีว่ากลุ่มหรือชุมชนต้องการให้เราทำอะไร พวกเราทุกคนล้วนมีตัวฉันที่เป็นกรรมอยู่อย่างแน่นหนา แต่ผู้ที่ยอมตามเชื่อคนง่ายมักจะถูกครอบงำโดยตัวฉันที่เป็นกรรม สังคมกำกับควบคุมเราผ่านตัวฉันที่เป็นกรรมนี่เอง ตัวฉันที่เป็นกรรมทำให้เราปฏิบัติหน้าที่ให้สอดคล้องกับสังคม ขณะที่ตัวฉันที่เป็นประธานทำให้เราสามารถเปลี่ยนแปลงสังคมได้ (Ritzer. 2007 : 62; Ritzer and Goodman. 2004 : 215-216)

โดยสรุป แนวคิดของมี้ดนั้นเป็นแนวคิดที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของสังคมมนุษย์ การปฏิสัมพันธ์นั้นทำผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ และสัญลักษณ์ที่สำคัญคือ

สัญลักษณ์ที่มีความหมายอย่างเช่นภาษา ทฤษฎีสังคมของมี้ดจึงเป็นเรื่องของสังคมวิทยาว่าด้วยชีวิตประจำวัน นักทฤษฎีสังคมที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้อีกคนหนึ่งคือเฮอร์เบิร์ต บลูเมอร์

5.1.4 ประวัติของบลูเมอร์

เฮอร์เบิร์ต บลูเมอร์ (Herbert Blumer : ค.ศ. 1900-1987) เกิดที่เมืองเซ็นต์หลุยส์ มลรัฐมิสซูรี สหรัฐอเมริกา เขาได้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยมิสซูรีซึ่งอยู่ใกล้บ้านเกิด เขาจบปริญญาตรีและโทจากมหาวิทยาลัยแห่งนี้ หลังจากจบการศึกษา เขาได้เป็นครูสอนหนังสืออยู่ 2 ปี จากนั้นเขาก็ได้เข้าร่วมเล่นฟุตบอลอาชีพ โดยเล่นให้กับทีมชิคาโกคาร์ดินัลส์ซึ่งปัจจุบันคืออริโซนาคาร์ดินัลส์ ขณะที่เขาเล่นฟุตบอลอาชีพอยู่นั้น เขาก็ได้สมัครเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยชิคาโกจนจบปริญญาเอกใน ค.ศ. 1928 ในขณะนั้นภาควิชาสังคมวิทยาของมหาวิทยาลัยชิคาโกหรือสำนักชิคาโกกำลังมีชื่อเสียงในฐานะที่เป็นภาควิชาชั้นนำของสาขาวิชานี้ บลูเมอร์เข้าทำงานในภาควิชาสังคมวิทยาของมหาวิทยาลัยชิคาโกใน ค.ศ. 1927-1952 เขาเป็นนักวิชาการคนสำคัญคนหนึ่งของสำนักชิคาโกที่ช่วยพัฒนาองค์ความรู้ของภาควิชาให้โดดเด่นยิ่งขึ้นอีกในเวลาต่อมา (Appelrouth and Edles. 2007 : 158-159)

ต่อมาบลูเมอร์ย้ายไปเป็นอาจารย์สอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย เบิร์กลีย์ โดยเป็นศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาที่เพิ่งตั้งขึ้นมาใหม่ เขาอยู่ที่เบิร์กลีย์นานถึง 25 ปี เขาเคยดำรงตำแหน่งประธานสมาคมสังคมวิทยาแห่งอเมริกาใน ค.ศ. 1956 เคยเป็นบรรณาธิการวารสาร American Journal of Sociology ซึ่งเป็นวารสารชั้นนำในแวดวงวิชาสังคมวิทยา ในช่วง ค.ศ. 1941-1952 นอกจากนี้ ใน ค.ศ. 1983 สมาคมสังคมวิทยาแห่งอเมริกาได้มอบรางวัลนักวิชาการที่มีผลงานโดดเด่นในวิชาชีพสังคมวิทยาให้กับเขา (Appelrouth and Edles. 2007 : 158-159)

นอกจากจะเป็นนักทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ที่โดดเด่นแล้ว บลูเมอร์ยังเป็นนักทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมคนสำคัญอีกด้วย (Giddens. 2009 : 1011-1012)

งานเขียนของบลูเมอร์มีมากมาย ที่สำคัญมากคือ Movies and Conduct ซึ่งตีพิมพ์ใน ค.ศ.1933 และ Symbolic Interactionism: Perspective and Method ซึ่งตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1969 (“Herbert Blumer.” 2011 : Website) งานชิ้นแรกเป็นงานที่ศึกษาผลกระทบของภาพยนตร์ที่มีต่อผู้ชมภาพยนตร์ ซึ่งถือว่าเป็นงานชิ้นแรกๆ ที่พยายามทำให้ประชาชนมีความรู้ความความเข้าใจทางด้านสังคมวิทยาเกี่ยวกับอิทธิพลของสื่อ โดยบลูเมอร์ได้ขอให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษาและนักศึกษาระดับอุดมศึกษาชาวอเมริกันรวม 1,500 คน เขียนบันทึกประสบการณ์ของตัวเองในการชมภาพยนตร์ ในฐานะที่เป็น “อัตชีวประวัติ” แล้วบลูเมอร์ก็เอามานำเสนอในหนังสือดังกล่าว (Giddens. 2009 : 752) ในขณะที่งานชิ้นที่สองก็เป็นหนังสือที่แสดงให้เห็นสาระสำคัญของแนวคิดปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ของเขา

5.1.5 แนวคิดของบลูเมอร์ : สาระสำคัญ

บลูเมอร์เป็นผู้ที่บัญญัติคำว่า “Symbolic Interactionism” หรือปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ออกมาใช้ใน ค.ศ. 1937 และเขียนบทความหลายชิ้นที่เป็นรากฐานสำคัญของพัฒนาการของทฤษฎีนี้ (Ritzer and Goodman. 2004 : 203) แนวคิดของบลูเมอร์มีสาระสำคัญ ดังนี้

ข้อเสนอพื้นฐานของปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ บลูเมอร์กล่าวถึงข้อเสนอพื้นฐานของทฤษฎีตามความเห็นของเขาไว้ว่า

> ข้อเสนอประการแรกก็คือมนุษย์นั้นปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ บนพื้นฐานของความหมายต่างๆ ที่สิ่งต่างๆ นั้นมีต่อพวกเขา สิ่งต่างๆ เหล่านั้นครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์อาจรู้ได้ในโลกนี้ คือวัตถุทางกายภาพต่างๆ อย่างเช่นต้นไม้หรือเก้าอี้ มนุษย์คนอื่นๆ อย่างเช่นแม่หรือพนักงานร้านค้า มนุษย์กลุ่มต่างๆ อย่างเช่นกลุ่มเพื่อนหรือกลุ่มศัตรู สถาบันต่างๆ อย่างเช่นโรงเรียนหรือรัฐบาล อุดมคติต่างๆ ที่นำทางชีวิต อย่างเช่นอิสรภาพของปัจเจกบุคคลและความซื่อสัตย์ กิจกรรมต่างๆ ที่เป็นของคนอื่น อย่างเช่นคำสั่งหรือคำขอร้อง และสถานการณ์ต่างๆ อย่างเช่นสถานการณ์ที่ปัจเจกบุคคลเผชิญอยู่ในชีวิตประจำวันของเขา ข้อเสนอประการที่สองก็คือความหมายของสิ่งต่างๆ เหล่านั้นได้มาจากหรือเกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่คนเรามีกับเพื่อนร่วมโลกของเรา ข้อเสนอประการที่สามก็คือความหมายเหล่านี้ถูกจัดการไว้ภายในหรือถูกปรับปรุงแก้ไขผ่านกระบวนการตีความที่บุคคลนำมาใช้ในการจัดการกับสิ่งต่างๆ ที่เขาได้ประสบพบเจอ
>
> (Blumer. 2007 : 167)

ข้อเสนอพื้นฐานทั้ง 3 ประการข้างต้นนี้เป็นการนิยาม “ความหมาย” ว่าเกิดจาก “ตรีสัมพันธภาพ” (Threefold Relationship) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือความหมายนั้นเกิดจากความสัมพันธ์ของปัจจัย 3 ประการคือ 1) อากัปกิริยาของปัจเจกบุคคล 2) การตอบสนองที่ปรับให้เหมาะสมโดยบุคคลอีกคนหนึ่งที่มีต่ออากัปกิริยานั้น และ 3) การที่การกระทำทางสังคมซึ่งริเริ่มโดยอากัปกิริยาของปัจเจกบุคคลคนแรกได้เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ (Appelrouth and Edles. 2007 : 162) โดยมีคำอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับข้อเสนอพื้นฐานของบลูเมอร์ ดังนี้ (Haralambos and Holborn. 2004 : 963-964; Layder. 2006 : 74-75)

1) คนเรากระทำการบนพื้นฐานของความหมายที่เรามีให้กับวัตถุหรือเหตุการณ์ต่างๆ การกระทำของคนเราไม่ใช่เป็นเพียงแค่ปฏิกิริยาที่มีต่อสิ่งเร้าภายนอกอย่างเช่นพลังทางสังคมต่างๆ และการกระทำของคนเราก็ไม่ใช่เป็นปฏิกิริยาที่มีต่อแรงกระตุ้นภายในอย่างเช่นความต้องการทางร่างกาย

ดังนั้น ปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์จึงปฏิเสธทั้งนิยัตินิยมทางสังคม (Societal Determinism) และนิยัตินิยมทางชีวภาพ (Biological Determinism) หรืออีกนัยหนึ่งก็คือปฏิเสธทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้างของพาร์สันส์ และปฏิเสธจิตวิทยาแบบดั้งเดิมนั่นเอง

2) ความหมายเกิดขึ้นจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ ไม่ใช่มีอยู่ตั้งแต่เริ่มแรกโดยที่ยังไม่มีปฏิสัมพันธ์ ในบางระดับ ความหมายก็ถูกสร้างขึ้น ปรับปรุง แก้ไข เปลี่ยนแปลง และพัฒนาภายในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ตายตัวหรือถูกกำหนดมาล่วงหน้า ในกระบวนการปฏิสัมพันธ์นี้ ผู้กระทำไม่ได้ปฏิบัติตามบรรทัดฐานที่กำหนดไว้ล่วงหน้าอย่างเฉื่อยชา และไม่ได้รับเอาบทบาทที่ถูกกำหนดไว้มาปฏิบัติอย่างอัตโนมัติ ยกตัวอย่างเช่น ความหมายของยาเสพติด สำหรับผู้เสพ ไม่ได้มีอยู่ในตัวยาเสพติดมาก่อน แต่ความหมายเกิดขึ้นจากประสบการณ์ของผู้เสพยาในบริบทของการปฏิสัมพันธ์ภายในของกลุ่มผู้เสพยาด้วยกันเอง ในทำนองเดียวกัน ความหมายก็ไม่ได้เกิดขึ้นจากทัศนคติเริ่มแรกของบุคคลหรือความโน้มเอียงทางจิตวิทยาที่มีต่อบางสิ่งบางอย่าง ยกตัวอย่างเช่น ความรู้สึกร่าเริงเบิกบานและความคิดที่ว่ายาเสพติดเป็นที่มาของความเพลิดเพลินก็ไม่ได้เกิดขึ้นจากทัศนคติที่เบี่ยงเบนตั้งแต่เริ่มแรกของบุคคลคนนั้น แต่ความรู้สึกและความคิดเช่นนั้นเกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ซึ่งความรู้สึกแปลกๆ ที่ดูไม่แน่ใจที่เกิดจากยาเสพติดนั้นถูกนิยามใหม่ว่าเป็นสิ่งที่น่าเพลิดเพลินและควบคุมได้

3) ความหมายเป็นผลของกระบวนการตีความที่ผู้กระทำได้ตีความภายในบริบทของการมีปฏิสัมพันธ์ ด้วยการสวมบทบาทของคนอื่น คนเราก็จะสามารถตีความความหมายและเจตนาของคนอื่นได้ และด้วยกลไกของการมีปฏิสัมพันธ์กับตัวเอง คนเราก็จะสามารถปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงคำนิยามเกี่ยวกับสถานการณ์ของตนได้ เลือกเอาทางเลือกของการกระทำและพิจารณาผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นได้ ความหมายจึงเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งตายตัว หากแต่เปลี่ยนแปลงไปได้ตามสถานการณ์ซึ่งเปลี่ยนแปลงไป ยกตัวอย่างเช่น ความหมายของการจูบของบุคคลสองคนที่จูบกันอาจจะเปลี่ยนไปตามสถานะของความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนไป ตอนที่สองคนนั้นรักกันแบบแฟน ความหมายของการจูบก็จะเป็นแบบรักโรแมนติก แต่ตอนที่สองคนนั้นไม่ได้รักกันแบบแฟน ความหมายของการจูบก็อาจเป็นเพียงแค่ความรักกันฉันเพื่อนเท่านั้น

การกระทำทางสังคมและระบบสังคม แม้ว่าบลูเมอร์จะวิพากษ์วิจารณ์ผู้ที่มองการกระทำว่าเป็นสิ่งที่คาดการณ์ได้และเป็นการตอบสนองโดยอัตโนมัติต่อสิ่งเร้าภายนอก แต่เขาก็ยอมรับว่าการกระทำก็ถูกทำให้เป็นโครงสร้างได้บ้างในบางระดับเหมือนกัน เขากล่าวไว้ว่าในสถานการณ์ส่วนใหญ่ที่คนเรากระทำอะไรต่ออีกคนหนึ่ง คนเราก็มักจะมีความเข้าใจที่มั่นใจไว้ล่วงหน้าแล้วว่าเราจะทำอย่างไรและอีกคนหนึ่งจะทำอย่างไร แต่ความเข้าใจเช่นนั้นเป็นเพียงคำแนะนำทั่วไปไว้ให้เราปฏิบัติเท่านั้น มันไม่สามารถที่จะให้คำแนะนำที่ถูกต้องและครบถ้วนสำหรับการกระทำที่จะเกิดขึ้นตามมา

ในทุกสถานการณ์ได้ ภายในคำแนะนำกว้างๆ เหล่านี้ ยังมีที่ว่างให้เราได้กระทำ ต่อรอง ปรับปรุง แก้ไข และตีความได้อีกมาก (Haralambos and Holborn. 2004 : 963)

ในทำนองเดียวกัน บลูเมอร์ตระหนักรู้ถึงการดำรงอยู่ของสถาบันทางสังคมต่างๆ และยอมรับว่าสถาบันทางสังคมเหล่านั้นได้สร้างข้อจำกัดให้กับการกระทำของมนุษย์ แต่เขาก็เห็นว่าแม้ในสถานการณ์ที่มีการใช้กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่เข้มงวดอย่างแพร่หลายทั่วไป อย่างเช่นในหน่วยราชการทั้งหลาย คนเราก็ยังสามารถที่จะใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ได้มาก แม้แต่ในเวลาที่การกระทำดูเหมือนจะถูกจัดโครงสร้างคือทำให้เป็นมาตรฐานเป็นแบบแผน ก็ไม่ได้หมายความว่าเราในฐานะผู้กระทำจะทำได้เพียงแค่การตอบสนองต่อพลังจากภายนอก แต่ผู้กระทำนั้นทำลงไปโดยผ่านกระบวนการตีความเสมอ ดังนั้นการกระทำที่เป็นมาตรฐานเป็นแบบแผนเดียวกันนั้นจึงถูกสร้างขึ้นมาโดยผู้กระทำการทางสังคม ไม่ใช่ถูกสร้างขึ้นมาโดยระบบสังคม

จะเห็นได้ว่าบลูเมอร์นั้นก็เน้นความสำคัญของการกระทำมากกว่าโครงสร้างเช่นเดียวกับมี้ด นักทฤษฎีสังคมอีกคนหนึ่งที่เน้นความสำคัญของการกระทำมากกว่าโครงสร้างคือเอิร์ฟวิง กอฟฟ์แมน ต่อไปจะกล่าวถึงประวัติและแนวคิดของนักทฤษฎีคนนี้ ในฐานะที่เป็นนักทฤษฎีในสำนักปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์และนักสังคมวิทยาว่าด้วยชีวิตประจำวันที่สำคัญมากคนหนึ่ง แต่แยกกล่าวในอีกหัวข้อหนึ่ง เพื่อเน้นให้เห็นทฤษฎีเฉพาะของเขา คือทฤษฎีการละคร

5.2 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ : กอฟฟ์แมน

5.2.1 ประวัติของกอฟฟ์แมน

เอิร์ฟวิง กอฟฟ์แมน (Erving Goffmann : ค.ศ. 1922-1982) เกิดที่เมืองแมนวิลล์ จังหวัดแอลเบอร์ตา ประเทศแคนาดา พ่อแม่ของเขาเป็นชาวยิวจากยูเครนซึ่งต่อมาได้อพยพไปอยู่ที่แคนาดา เมื่อจบการศึกษาจากโรงเรียนแล้ว เขาได้เข้าเรียนในสาขาวิชาเคมีและทำงานให้กับคณะกรรมการภาพยนตร์แห่งชาติที่กรุงออตตาวา ก่อนที่จะตัดสินใจเข้าเรียนสาขาวิชาสังคมวิทยาในมหาวิทยาลัยโตรอนโต (Scott{Susie}. 2007 : 113) เขาจบการศึกษาระดับปริญญาตรีสาขาสังคมวิทยาใน ค.ศ. 1945 จากนั้นเขาได้เรียนที่มหาวิทยาลัยชิคาโกจนจบปริญญาโทใน ค.ศ. 1949 และปริญญาเอกใน ค.ศ. 1953 หลังจากเรียนจบปริญญาเอกแล้วเขาไปทำงานเป็นนักวิทยาศาสตร์รับเชิญที่สถาบันสุขภาพจิตแห่งชาติในเมืองเบเธสดา มลรัฐแมรีแลนด์ สหรัฐอเมริกา เป็นเวลา 3 ปี ในช่วงนี้เขาได้ทำวิจัยภาคสนามที่โรงพยาบาลเซ็นต์เอลิซาเบธในกรุงวอชิงตัน ดีซี ซึ่งเป็นสถาบันสุขภาพจิตของรัฐบาลกลางในสหรัฐอเมริกาที่มีคนไข้ในความดูแลรับผิดชอบกว่า 7,000 คน (Appelrouth and Edles. 2007 : 177)

ใน ค.ศ. 1957 กอฟฟ์แมนได้ไปเป็นอาจารย์สอนในภาควิชาสังคมวิทยาที่มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย เบิร์กลีย์ จนได้เป็นศาสตราจารย์ใน ค.ศ. 1962 (Scott{Susie}. 2007 : 115) เขาอยู่ที่นี่

จนถึง ค.ศ. 1968 จากนั้นก็ย้ายไปอยู่ที่มหาวิทยาลัยเพ็นซิลเวเนียซึ่งเขาได้รับตำแหน่งศาสตราจารย์เบ็นจามิน แฟรงกลิน ทางด้านมานุษยวิทยาและจิตวิทยา โดยอยู่ที่เพ็นซิลเวเนียจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตใน ค.ศ. 1982 (Appelrouth and Edles. 2007 : 177-178)

เขาเป็นหนึ่งในนักทฤษฎีคนสำคัญที่มีคุณปูการต่อ “สังคมวิทยาจุลภาค” (Microsociology) ซึ่งเป็นคำที่เขาเอามาใช้กล่าวถึงความสนใจของเขาเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและผลกระทบของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อตัวตน โดยที่งานชิ้นสำคัญของเขาเรื่อง The Presentation of Self in Everyday Life ที่ตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1959 ก็ทำให้เขามีชื่อเสียงโดดเด่นมากในฐานะที่เป็นนักสังคมวิทยาการละคร (Scott{Susie}. 2007 : 113)

ชื่อเสียงของเขาขึ้นถึงจุดสูงสุดในคริสต์ทศวรรษ 1980 ใน ค.ศ. 1982 เขาได้รับเลือกตั้งให้เป็นประธานสมาคมสังคมวิทยาแห่งอเมริกา แต่ยังไม่ทันที่เขาจะได้กล่าวปาฐกถารับตำแหน่ง เขาก็ป่วยหนักจนเสียชีวิตไปเสียก่อน (Ritzer. 2007 : 143; Ritzer and Goodman. 2004 : 222)

งานชิ้นสำคัญของกอฟฟ์แมนน์ นอกจาก The Presentation of Self in Everyday Life ที่กล่าวข้างต้นแล้ว ก็ยังมีอีกหลายเล่ม เช่น Encounters ตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1961 Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates (1961) Stigma (1963) Behaviour in Public Places (1963) Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behaviour (1967) Relations in Public (1971) Frame Analysis (1974) Gender Advertisements (1979) (Appelrouth and Edles. 2007 : 178; Scott{Susie}. 2007 : 118)

5.2.2 แนวคิดของกอฟฟ์แมน : สาระสำคัญ

ในการวิเคราะห์เรื่องราวในชีวิตประจำวัน หรือการศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่สื่อสารกันด้วยความหมาย หรือในการศึกษาสังคมวิทยาจุลภาค ปัจจัยหนึ่งที่จำเป็นก็คือความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับตัวตน กอฟฟ์แมนนั้นได้รับอิทธิพลทางความคิดเกี่ยวกับเรื่องของตัวตนมาจากมี้ดซึ่งได้แบ่งตัวตนออกเป็น 2 ชนิด คือตัวฉันที่เป็นประธานและตัวฉันที่เป็นกรรม เขาก็สนใจเรื่องนี้เช่นกัน คือสนใจความตึงเครียดที่เกิดขึ้นระหว่างตัวตนที่เป็นตัวของตัวเองกับตัวตนที่ถูกขัดเกลาโดยสังคม เขาเชื่อว่าคนเรานั้นเพื่อที่จะจัดการกับความตึงเครียดนี้และเพื่อที่จะรักษาภาพของตัวตนที่มีเสถียรภาพจึงได้ทำการแสดงให้ผู้ชมทางสังคมของตนได้ดู เมื่อกอฟฟ์แมนสนใจเรื่องการแสดง เขาเน้นศึกษาที่การแสดงละคร ซึ่งเป็นการมองชีวิตทางสังคมในฐานะที่เป็นการแสดงละครชุดหนึ่งเหมือนกับการแสดงในโรงละคร (Ritzer. 2007 : 136-137)

การละคร (Dramaturgy) คำว่าการละครนี้ถ้าดูความหมายในพจนานุกรมภาษาอังกฤษก็จะพบว่ามีความหมายครอบคลุมศิลปะการแสดงละครทั้งหมด คือรวมตั้งแต่การเขียนบทละครมาจนถึงการแสดงละคร และกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง แต่ในที่นี้ความหมายของคำนี้เน้นไปทางการแสดงละคร กอฟฟ์แมนได้ให้นิยาม “การแสดง” ไว้ว่า “หมายถึงกิจกรรมทุกอย่างของปัจเจกบุคคลคนหนึ่ง

ที่เกิดขึ้นในระหว่างช่วงเวลาซึ่งถูกกำหนดโดยการดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องของเขาเบื้องหน้ากลุ่มของผู้สังเกตเฉพาะกลุ่มหนึ่งและที่มีอิทธิพลบางอย่างต่อผู้สังเกต” (Goffman. 2007 : 200) ซึ่งถ้าพิจารณาตามนิยามข้างต้นนี้ก็จะพบว่าการแสดงนั้นไม่จำเป็นจะต้องเกิดขึ้นบนเวทีเสมอไป แต่กอฟฟ์แมนก็ใช้คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงละครมาอธิบายทฤษฎีของเขา การใช้ศัพท์เหล่านี้จึงเป็นการอุปมาอุปไมยเพื่อให้เห็นเนื้อหาของทฤษฎีได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

กอฟฟ์แมนเห็นว่าตัวตนนั้นไม่ใช่การครอบครองเป็นเจ้าของหรือเป็นสมบัติของผู้กระทำ หากแต่เป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นมาจากการปฏิสัมพันธ์เชิงการละครระหว่างผู้แสดงกับผู้ชม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ตัวตนเป็นความรู้สึกของบุคคลผู้ที่เป็นผลของการแสดงซึ่งเกิดขึ้นมาจากฉากที่ถูกแสดงในขณะนั้นๆ และเนื่องจากตัวตนเป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์เชิงการละครนี่เอง ตัวตนจึงมีความเสี่ยงที่จะถูกทำลายหรือถูกรบกวนได้ในระหว่างการแสดง ทฤษฎีการละครของกอฟฟ์แมนส่วนมากจึงเกี่ยวข้องกับกระบวนการที่จะป้องกันหรือจัดการกับสิ่งรบกวนเหล่านั้น (Ritzer. 2007 : 137)

การมีปฏิสัมพันธ์กันก็คือการแสดงอย่างหนึ่ง กอฟฟ์แมนเห็นว่าเมื่อคนเรามีปฏิสัมพันธ์กันเราก็ต้องการที่จะแสดงความรู้สึกที่เป็นตัวตนของเราบางอย่างที่จะทำให้คนอื่นยอมรับ แต่แม้ในขณะที่เราแสดงตัวตนนั้นออกไป เราก็ตระหนักรู้ว่าผู้ชมก็อาจจะรบกวนการแสดงของเราได้ ด้วยเหตุนี้คนเราจึงต้องการที่จะควบคุมผู้ชมให้ได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่อาจจะรบกวนเราได้ เราหวังว่าความรู้สึกที่เป็นตัวตนของเราที่เราแสดงออกไปนั้นจะมีความชัดเจนพอสำหรับผู้ฟังที่จะเข้าใจเราอย่างที่เราอยากจะให้เขาเข้าใจ นอกจากนี้ เราก็ยังหวังอีกด้วยว่าสิ่งที่เราแสดงออกไปนั้นจะทำให้ผู้ชมได้กระทำการบางอย่างด้วยความสมัครใจอย่างที่เราต้องการให้เขาทำ กอฟฟ์แมนเรียกความสนใจหลักของเราเช่นนี้ว่าเป็น “การจัดการให้เกิดความประทับใจ” (Impression Management) การจัดการให้เกิดความประทับใจนี้เป็นเรื่องของเทคนิควิธีการที่เราใช้รักษาความประทับใจเอาไว้ในยามที่ต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ รวมทั้งวิธีการต่างๆ ที่เราใช้เพื่อจัดการกับปัญหาเหล่านั้นด้วย (Ritzer. 2007 : 137) ซึ่งวิธีการในการจัดการกับปัญหาอาจจะไม่เหมือนกันในแต่ละสถานการณ์ เมื่อเราอยู่หน้าเวที เราจัดการปัญหาแบบหนึ่ง แต่เมื่ออยู่หลังเวทีเราอาจจัดการปัญหาอีกแบบหนึ่ง

หน้าเวที (Front Stage) เมื่อคนเราแสดงบนเวทีหรือหน้าเวที ผู้ชมก็มักจะเข้าใจสถานการณ์การแสดงของเราได้ในแนวทางที่ค่อนข้างจะตายตัว ผู้ชมรู้ได้ง่ายว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ ตัวอย่างของการแสดงหน้าเวที เช่นอาจารย์ที่กำลังสอนหนังสืออยู่ก็ถือว่าเป็นการแสดงหน้าเวที หรือนิสิตนักศึกษาออกไปนำเสนองานหน้าชั้นเรียนก็เป็นการแสดงหน้าเวทีเช่นเดียวกัน ส่วนที่เป็นหน้าเวทีนี้แบ่งได้ 2 ส่วนย่อย คือส่วนที่เป็นฉาก (Setting) และส่วนที่เป็นส่วนหน้าของบุคคล (Personal Front) ฉากเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าไม่มีฉากเราก็ไม่สามารถแสดงได้ เช่นครูอาจารย์ต้องมีห้องเรียนเป็นฉาก ศัลยแพทย์ต้องมีห้องผ่าตัด ส่วนหน้าของบุคคลคือสิ่งที่ใช้ในการแสดงซึ่งอยู่กับผู้แสดงหรือผู้แสดงต้องนำติดตัวมาด้วยเมื่อต้องทำการแสดง โดยเป็นสิ่งที่ผู้ชมคาดหวังว่าผู้แสดงจะต้องมี เช่นครูอาจารย์ก็ต้องแต่งตัว

สุภาพเรียบร้อยที่เหมาะสำหรับการทำหน้าที่สอน หรือศัลแพทย์ก็ต้องใส่เสื้อกาวน์เมื่อต้องทำการผ่าตัด (Ritzer. 2007 : 137-138)

สำหรับส่วนหน้าของบุคคลนั้นก็ยังแบ่งออกได้อีก 2 ส่วนคือ ลักษณะปรากฏ (Appearance) และกิริยาอาการ (Manner) ลักษณะปรากฏครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงถึงสถานะทางสังคมของผู้แสดง เช่นใบอนุญาตประกอบวิชาชีพของศัลยแพทย์ ส่วนกิริยาอาการก็คือการแสดงออกของผู้แสดง เช่นการแสดงออกทางสีหน้าและแววตา เช่นศัลยแพทย์แสดงอาการมั่นใจให้ปรากฏบนใบหน้า โดยทั่วไป เราคาดหวังว่าทั้งลักษณะปรากฏและกิริยาอาการจะต้องสอดคล้องกัน (Ritzer. 2007 : 138)

เมื่ออยู่หน้าเวที คนเราต้องแสดงให้สมบทบาท อย่างเช่นนักการเมืองสองคนที่มาจากพรรคเดียวกันไปพูดในรายการโทรทัศน์พร้อมกัน เมื่ออยู่ต่อหน้ากล้อง พวกเขาก็จะแสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกภาพและมิตรภาพต่อกัน แม้ว่าสองคนนั้นจริงๆ แล้วเกลียดชังกัน หรือคู่สามีภรรยาที่ทะเลาะกันอยู่เมื่ออยู่ต่อหน้าลูกก็ทำเป็นรักกันให้ลูกเห็น แต่เมื่ออยู่ลับหลังลูกหรือลูกหลับก็อาจจะหันกลับมาทะเลาะกันเหมือนเดิม (Giddens. 2009 : 268)

กอฟฟ์แมนเสนอว่าเนื่องจากคนเราโดยทั่วไปแล้วย่อมพยายามที่จะแสดงภาพในอุดมคติของตัวเองเมื่ออยู่หน้าเวที จึงหลีกเลี่ยงได้ยากที่คนเราจะต้องปกปิดซ่อนเร้นอะไรบางอย่างในการแสดงของเราในกรณีต่างๆ ดังนี้ (Ritzer. 2007 : 138-140; Ritzer and Goodman. 2004 : 225)

1) คนเราอาจจะต้องการปกปิดความเพลิดเพลินที่เราเก็บไว้เป็นความลับก่อนที่เราจะแสดง อย่างเช่นอาจารย์ที่ดื่มเหล้าก่อนมาสอนก็ไม่ต้องการให้นิสิตนักศึกษารู้ว่าดื่มเหล้ามา ทั้งนี้เพราะสิ่งที่เป็นความลับของเรานั้นไม่สอดคล้องกับการแสดงของเรา ในกรณีของอาจารย์ก็คือ การดื่มเหล้าไม่สอดคล้องกับบทบาทของอาจารย์

2) คนเราอาจจะต้องการปกปิดความผิดพลาดที่เกิดขึ้นในช่วงที่เตรียมการแสดงและพยายามแก้ไขความผิดพลาดนั้นก่อนที่จะแสดงหรือระหว่างที่กำลังแสดง อย่างเช่นอาจารย์เตรียมเนื้อหาที่ผิดมาสอนแต่มารู้ว่าผิดในขณะที่กำลังสอนอยู่ก็อาจจะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าโดยไม่ให้นิสิตนักศึกษารู้ว่ากำลังสอนเนื้อหาที่ผิด

3) คนเราอาจจะต้องการแสดงเพียงแค่ผลผลิตที่สำเร็จเรียบร้อยแล้ว แต่ปิดบังไม่ให้ผู้ชมทราบถึงกระบวนการผลิต อย่างเช่นอาจารย์นำเอาเนื้อหาในคำบรรยายที่อยู่ในรูปของสไลด์ที่ทำด้วยโปรแกรมพาวเวอร์พอยต์มาใช้สอน โดยให้นิสิตนักศึกษาเข้าใจว่าตัวเองทำสไลด์นั้นด้วยตัวเอง แต่จริงๆ แล้วให้ผู้ช่วยสอนทำให้

4) คนเราอาจจะต้องการปกปิดไม่ให้ผู้ชมรู้ว่าผลผลิตสำเร็จรูปของเรานั้นเป็นงานที่สกปรก อย่างเช่นอาจารย์นำเอาบทความทางวิชาการของคนอื่นมาตีพิมพ์ใหม่โดยใส่ชื่อของตนเป็นผู้เขียน หรืออาจารย์นำเอาสไลด์ของคนอื่นมาสอนโดยเจตนาจะปกปิดแหล่งที่มาหรือต้องการให้นิสิตนักศึกษาเข้าใจว่าเป็นสไลด์ที่อาจารย์ทำขึ้นมาเอง

5) ในการแสดงบางครั้ง คนเราอาจจะปล่อยให้การแสดงดำเนินต่อไปอย่างไร้มาตรฐาน อย่างเช่นอาจารย์ที่ไม่ได้เตรียมการสอนมาก่อนหรือเตรียมมาไม่ดีพอ ก็อาจจะสอนเนื้อหาถูกบ้างผิดบ้างไปจนหมดชั่วโมงสอน หรือสอนเนื้อหาในวิชาเพียงเล็กน้อย แต่เล่าเรื่องอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่สอนไปจนครบชั่วโมงสอน หรือใช้เวลาสั้นๆ ในการสอนแล้วปล่อยให้เลิกเรียนทั้งๆ ที่ยังเหลือเวลาสอนอีกนาน

6) บางครั้งคนเราก็อาจจำเป็นต้องปกปิด (หรือยอมรับ) การตำหนิ การดูถูกดูแคลน หรือการสบประมาทของคนอื่น เพื่อให้การแสดงของเราดำเนินต่อไปได้ เช่นอาจารย์ที่ถูกประเมินการสอนจากนิสิตนักศึกษาแล้วปรากฏว่าได้ผลการประเมินต่ำมาก ถูกนิสิตนักศึกษาประเมินว่าไม่มีความรู้ในวิชาที่สอน จึงถูกคณบดีเรียกไปตำหนิและเสนอให้เลิกสอนวิชาที่ไม่ผ่านการประเมินเพื่อไปสอนวิชาที่ตนมีความเชี่ยวชาญกว่า ก็อาจพร้อมรับการตำหนินั้นและทำหน้าที่สอนวิชานั้นต่อไป โดยไม่ไปสอนวิชาอื่นเพราะตนก็ไม่มีความพร้อมในวิชาอื่นนั้น

หลังเวที (Back Stage) หลังเวทีเป็นพื้นที่ซึ่งเราสามารถแสดงออกได้ตามสบาย สิ่งที่ไม่สามารถแสดงออกหน้าเวทีหรือการกระทำที่ไม่เป็นทางการจะถูกแสดงออกมาเมื่อเราอยู่หลังเวที เมื่อเราอยู่หลังฉากเราสามารถผ่อนคลายได้ ทำตัวตามสบายได้ เราทำอะไรได้หลายอย่างที่ทำไม่ได้หากอยู่หน้าเวทีหรือหน้าฉาก เช่นเราสามารถแต่งตัวตามสบายได้ ยืนหรือนั่งท่าไหนก็ได้ ใช้ภาษาถิ่นได้ พูดเล่นหรือพูดตลกขบขันได้ หยอกกันได้ ผิวปาก เป่าปาก เคี้ยวหมากฝรั่งได้ เป็นต้น (Giddens. 2009 : 268; citing Goffman. 1959) หลังเวทีมักจะอยู่ใกล้กับหน้าเวที แต่ก็เป็นพื้นที่คนละส่วนกัน ผู้แสดงก็คาดหวังได้ว่าจะไม่มีผู้ชมเดินเข้าไปที่หลังเวที ในการที่จะจัดการให้ผู้ชมประทับใจ ผู้แสดงก็จะใช้พื้นที่หลังเวทีนี่เองเป็นที่เตรียมการ เมื่อเราไปหาหมอที่คลินิก ห้องโถงที่เรานั่งรอการตรวจรักษาและห้องตรวจรักษาจัดว่าเป็นหน้าเวที แต่ห้องนั่งเล่นของหมอจัดว่าเป็นหลังเวที หมออาจจะเหน็ดเหนื่อยจากการทำงานที่โรงพยาบาลมา เมื่อเห็นคนไข้ทำตัวน่ารำคาญก็อาจจะไม่แสดงอาการรำคาญคนไข้ให้คนไข้เห็นเมื่ออยู่ในห้องโถงหรือห้องตรวจรักษา แต่เมื่ออยู่ในห้องนั่งเล่นส่วนตัว หมอก็อาจจะระบายความรู้สึกรำคาญนั้นออกมาก็ได้ (Ritzer. 2007 : 141)

นอกเวที (Outside) ข้างนอกหรือนอกเวทีเป็นพื้นที่ซึ่งไม่ใช่ทั้งหน้าเวทีและหลังเวที ตัวอย่างเช่นซ่องโสเภณีจัดว่าเป็นข้างนอกเมื่อเทียบกับห้องทำงานและห้องนั่งเล่นของหมอ ถ้าหมอไปเที่ยวโสเภณี ไม่มีใครเห็นใครรู้ ซ่องโสเภณีนั้นก็เป็นข้างนอก แต่ถ้ามีหมอด้วยกันหรือคนไข้ไปเที่ยวซ่องโสเภณีแล้วเจอหมออยู่ที่นั่น ซ่องโสเภณีนั้นก็จัดว่าเป็นหลังเวที (Ritzer. 2007 : 142)

จากตัวอย่างของข้างนอกที่ยกมาข้างต้นชี้ให้เห็นว่าไม่มีพื้นที่ใดที่จะดำรงความเป็นพื้นที่แบบใดแบบหนึ่งอยู่ตลอดเวลา และพื้นที่หนึ่งๆ อาจจะเป็นได้ทั้งสามแบบก็ได้ในเวลาหรือสถานการณ์ที่ต่างกัน เช่นห้องทำงานของอาจารย์ ถ้ามีนิสิตนักศึกษาเข้าพบก็จัดว่าเป็นหน้าเวที เมื่อนิสิตนักศึกษาออกไปอาจารย์อยู่ในห้องคนเดียวห้องนั้นก็จัดเป็นหลังเวที และเมื่ออาจารย์ออกจากห้องทำงานไป

สอนในห้องเรียนโดยไม่มีใครอยู่ในห้องทำงานนั้น ห้องทำงานก็กลายเป็นข้างนอกหรือนอกเวที (Ritzer. 2007 : 142)

ทฤษฎีสังคมของกอฟฟ์แมนยังมีอีกมาก แต่เท่าที่แสดงมานี้คงทำให้พอทราบได้ว่าแนวคิดปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ของเขาที่เป็นสังคมวิทยาจุลภาคและเป็นสังคมวิทยาว่าด้วยชีวิตประจำวันมีลักษณะสำคัญอย่างไร

5.3 ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา

ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาที่จะกล่าวถึงนี้หมายถึงทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาเชิงสังคม (Social Phenomenology) หรือปรากฏการณ์วิทยาเชิงสังคมวิทยา (Sociological Phenomenology) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือสังคมวิทยาเชิงปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenological Sociology) นั่นเอง ทฤษฎีนี้ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากปรัชญาสำนักปรากฏการณ์วิทยา โดยเฉพาะแนวคิดของเอ็ดมันด์ ฮุสเซิร์ล (Edmund Husserl : ค.ศ. 1859-1938) (Giddens. 2009 : 85) ในที่นี้จะไม่กล่าวถึงฐานความคิดในทางปรัชญา แต่จะแนะนำให้รู้จักทฤษฎีนี้ในฐานะทฤษฎีสังคมในวิชาสังคมวิทยา โดยกล่าวถึงประวัติและแนวคิดของอัลเฟรด ชูตซ์ และประวัติและแนวคิดของปีเตอร์ เบอร์เกอร์ และโธมัส ลักมันน์ พอสังเขป

5.3.1 ประวัติของชูตซ์

อัลเฟรด ชูตซ์ (Alfred Schutz : ค.ศ. 1899-1959) เกิดที่กรุงเวียนนาในครอบครัวชนชั้นกลางชาวยิว พ่อของเขาเสียชีวิตตั้งแต่เขายังไม่เกิด เขาได้เข้าเรียนระดับมัธยมศึกษาในโรงเรียนที่กรุงเวียนนาโดยจบก่อนเวลาที่กำหนดในหลักสูตร 1 ปีเพราะเกิดสงครามโลกครั้งที่หนึ่งขึ้นมาก่อน จากนั้นเขาได้เข้าเป็นทหารในกองทัพออสเตรีย-ฮังการี เขาหลบหนีจากการถูกจับกุมเป็นเชลยสงครามมาได้และได้เริ่มเรียนอีกครั้งในมหาวิทยาลัยเวียนนาจนจบการศึกษาระดับปริญญาเอกทางด้านกฎหมายใน ค.ศ. 1921 โดยเขาได้เรียนกับฮานส์ เคลเซน (Hans Kelsen) นักนิติปรัชญาแนวปฏิฐานนิยมทางกฎหมายผู้มีชื่อเสียงโด่งดังด้วย (Luckmann. 2007 : 146) แต่หลังจากจบการศึกษาเขาได้เข้าทำงานในธนาคาร (Appelrouth. 2007 : 260)

ในระหว่างที่ชูตซ์เรียนอยู่ที่เวียนนา เขาได้เข้าร่วมวงอภิปรายทางวิชาการทางด้านเศรษฐศาสตร์และปรัชญา ซึ่งนักวิชาการชื่อดังมากมายอยู่ในแวดวงอภิปรายนั้น เช่นฟรีดริช ฮาเย็ก (Friedrich Hayek) นักเศรษฐศาสตร์ชื่อดัง รูดอล์ฟ คาร์แนป (Rudolf Carnap) นักปรัชญาชื่อดัง และอีริค โวกลิน (Eric Voegelin) นักปรัชญาการเมืองชื่อดัง (Luckmann. 2007 : 146)

และที่เวียนนานี้เอง ชูตซ์ได้เริ่มศึกษาสังคมวิทยาของแม็กซ์ เวเบอร์อย่างจริงจัง รวมทั้งสนใจศึกษางานของฮุสเซิร์ลด้วย เขาไปเยี่ยมฮุสเซิร์ลที่ไฟรบูร์กหลายครั้งซึ่งบางครั้งฮุสเซิร์ลก็เป็นฝ่ายเชื้อเชิญเขาไปเป็นผู้ช่วยงาน (Appelrouth and Edles. 2007 : 260) นอกจากนี้ยังได้ศึกษางานของอองรี

แบร์กซอง (Henri Bergson) นักปรัชญาชื่อดังอีกคนหนึ่ง จนเขามีความรู้เกี่ยวกับปรัชญาปรากฏการณ์วิทยาสามารถเขียนหนังสือสำคัญมากเล่มหนึ่งในแวดวงสังคมวิทยาได้คือ Phenomenology of the Social World ซึ่งตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1932 แต่ในขณะนั้นออสเตรียถูกปกครองโดยรัฐบาลปีกขวาและฮิตเลอร์กำลังขึ้นสู่อำนาจในเยอรมนี ทำให้หนังสือของเขาไม่ค่อยได้รับความสนใจ ต่อเมื่อมีการแปลออกมาใน ค.ศ. 1967 ถึงได้มีการตระหนักกันว่าหนังสือเล่มนี้มีความสำคัญ (Luckmann. 2007 : 147)

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองเกิดขึ้นใน ค.ศ. 1939 ชูตซ์ได้อพยพไปอยู่ที่ปารีส ฝรั่งเศส จากนั้นก็อพยพไปอยู่ที่นิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา แม้ว่าเขายังคงทำงานในกิจการธนาคาร แต่เมื่อถึง ค.ศ. 1943 เขาก็ได้เข้าไปสอนในมหาวิทยาลัยใหม่เพื่อการวิจัยทางสังคม (New School for Social Research) ในนิวยอร์ก ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่มีปัญญาชนซึ่งอพยพลี้ภัยมาจากเยอรมนีเข้าไปสอนอยู่เป็นจำนวนมาก ในช่วงนี้ ในบรรดานักวิชาการที่เขาได้พบและเขาได้รับอิทธิพลทางความคิดมา คนสำคัญก็คือ จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มี้ด ใน ค.ศ. 1956 เขาเลิกทำงานในกิจการธนาคารเพื่อเข้ามาสอนหนังสือและทำวิจัยอย่างเต็มเวลา แต่สามปีหลังจากนั้นเขาก็เสียชีวิต (Appelrouth and Edles. 2007 : 260-261)

นอกจากงานชิ้นสำคัญที่ได้กล่าวถึงข้างต้นแล้ว ชูตซ์ยังมีงานชิ้นสำคัญอื่นๆ อีก เช่น Life Forms and Meaning Structure ซึ่งเขียนในช่วง ค.ศ. 1924–1927 แต่ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1972 Reflections on the Problem of Relevance ซึ่งเขียนขึ้นในช่วง ค.ศ. 1947-1959 แต่ตีพิมพ์ใน ค.ศ.1970 Collected Papers I, The Problem of Social Reality (1962) Collected Papers II, Studies in Social Theory (1964) Collected Papers III, Studies in Phenomenological Philosophy (1966) และ Collected Papers IV (1996) นอกจากนี้ยังมีงานที่เขียนร่วมกับลูกศิษย์คือโธมัส ลักมันน์ คือ Structures of the Life-World ทั้งเล่ม 1 และเล่ม 2 ซึ่งตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1974 และ 1989 ตามลำดับ (Luckmann. 2007 : 150-151)

5.3.2 แนวคิดของชูตซ์ : สาระสำคัญ

ชูตซ์เน้นศึกษาประสบการณ์ของคนเราในชีวิตประจำวันและวิธีการที่คนเราทึกทักเอาว่าเราเข้าใจประสบการณ์ในชีวิตประจำวันเหล่านั้น เขาเรียกวิธีการที่คนเรานำมาใช้นี้ว่า “ทัศนคติตามธรรมชาติ” (Natural Attitude) สำหรับชูตซ์ ภารกิจของสังคมวิทยาเชิงปรากฏการณ์วิทยาก็คือการทำความเข้าใจให้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่าทัศนคติตามธรรมชาตินี้เกิดขึ้นมาได้อย่างไรและส่งผลต่อเราอย่างไร (Giddens. 2009 : 85-86) แนวคิดหลักของชูตซ์ที่จะนำเสนอพอสังเขปในที่นี้คือแนวคิดเรื่องประสบการณ์ร่วมหรือการรับรู้ร่วม

ชูตซ์เป็นนักทฤษฎีสังคมคนแรกที่พยายามจะอธิบายว่าปรัชญาปรากฏการณ์วิทยาสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาความรู้เกี่ยวกับโลกทางสังคมได้อย่างไร เขาเสนอว่าความหมายที่มีต่อโลกภายนอกซึ่งคนเราจำแนกและยึดถืออยู่นั้นไม่ใช่เป็นเรื่องของกระบวนการของปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่

คนเราได้พัฒนา “ประสบการณ์ร่วม” หรือ “การรับรู้ร่วม” (Typifications) การรับรู้ร่วมไม่ได้ขึ้นอยู่กับคนแต่ละคน หากแต่เป็นสิ่งที่สมาชิกในสังคมรับรู้ร่วมกัน การรับรู้ร่วมเหล่านี้ถูกส่งผ่านไปยังอนุชนคนรุ่นหลังโดยผ่านการเรียนภาษา การอ่านหนังสือ หรือการพูดคุยกับคนอื่นๆ (Haralambos and Holborn. 2004 : 965) การรับรู้ร่วมของคนเราในการดำเนินชีวิตประจำวันก่อให้เกิดโลกของประสบการณ์ชีวิตขึ้นมาเราเรียกว่า “โลกแห่งชีวิต” (Lifeworld) (Ritzer and Goodman. 2007 : 121)

ชูตซ์เห็นว่าภาษานั้นเป็นสิ่งที่สำคัญมากในกระบวนการสร้างการรับรู้ร่วมขึ้นมา ภาษาทำให้เราสามารถจัดกลุ่มหรือจำแนกแยกแยะผู้คนและสิ่งของต่างๆ ที่อยู่รายล้อมเราด้วยการตั้งชื่อหรือตีตราให้กับคนหรือสิ่งของเหล่านั้น ที่สำคัญยิ่งก็คือภาษาทำให้เราได้แลกเปลี่ยนความคิดและมุมมองต่อกันและกันและช่วยให้เราสามารถจัดการกับความต้องการและข้อเรียกร้องของคนอื่นในสังคมได้ (Layder. 2006 : 93)

การที่คนเราใช้ภาษาในการสร้างการรับรู้ร่วมกันขึ้นมานั้น ก็คือการที่เราสามารถสื่อสารกับคนอื่นโดยมีความเชื่อว่าคนอื่นก็จะมองเห็นโลกในแบบเดียวกับที่เรามองเห็น สมาชิกของสังคมก็จะค่อยๆ สร้างคลังความรู้ขึ้นมาซึ่งชูตซ์เรียกว่า “ความรู้แบบสามัญสำนึก” (Commonsense Knowledge) ความรู้แบบสามัญสำนึกนี้เป็นความรู้ที่เรามีร่วมกับสมาชิกอื่นๆ ในสังคม และเป็นความรู้ที่ทำให้เราอยู่อาศัยร่วมกันและสื่อสารต่อกันและกันได้ ความรู้แบบนี้เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เราทำงานในชีวิตประจำวันให้ประสบผลสำเร็จ อย่างเช่นการส่งจดหมายไปให้ถึงที่หมายนั้นก็จำเป็นต้องอาศัยการรับรู้ร่วมที่เป็นความรู้แบบสามัญสำนึก คนที่เขียนจดหมายส่งนั้นแม้จะไม่ได้รู้จักพนักงานไปรษณีย์เป็นการส่วนตัว แต่ก็เชื่อว่าพนักงานไปรษณีย์จะเข้าใจได้ว่าสิ่งที่ตนส่งไปนั้นคือจดหมาย เชื่อว่าพนักงานไปรษณีย์จะนำเอาจดหมายนั้นไปส่งให้ถึงผู้รับตามที่อยู่ซึ่งเขียนไว้ที่หน้าซองได้ และเชื่อว่าผู้รับจดหมายซึ่งก็อาจไม่ได้รู้จักเป็นการส่วนตัวเหมือนกันจะสามารถเข้าใจเนื้อความในจดหมายแล้วมีปฏิกิริยาในแนวทางที่เหมาะสมได้ (Haralambos and Holborn. 2004 : 985)

แม้ว่าชูตซ์จะเน้นว่าความรู้นั้นเป็นสิ่งที่สังคมมีร่วมกันใช้ร่วมกัน แต่เขาก็ไม่ได้คิดว่าความรู้เป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัวและไม่เปลี่ยนแปลง ความจริงแล้ว ความรู้แบบสามัญสำนึกนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องจากผลของปฏิสัมพันธ์ของคนเรา เขาเห็นว่าปัจเจกบุคคลแต่ละคนนั้นมีชีวประวัติหรือคลังความรู้เฉพาะของตัวเองโดยใช้คลังความรู้เฉพาะของตัวเองนี้ในการรับรู้และตีความโลกในแนวทางที่ค่อนข้างจะแตกต่างกัน แต่การที่สังคมมีคลังความรู้แบบสามัญสำนึกร่วมกันนี้ก็ได้ทำให้คนเราสามารถเข้าใจการกระทำของกันและกันได้ อย่างน้อยก็บางส่วน เมื่อเป็นเช่นนี้คนเราก็จะเชื่อมั่นในตัวเองว่าโลกและสังคมของเรานั้นมีแบบแผนที่เป็นระเบียบและมีความสม่ำเสมอดำรงอยู่ (Haralambos and Holborn. 2004 : 985)

แนวคิดของชูตซ์มีอิทธิพลอย่างมากต่อเบอร์เกอร์และลักมันน์ (Luckmann. 2007 : 150) จึงเห็นสมควรที่จะกล่าวถึงประวัติและแนวคิดของนักทฤษฎีสังคมทั้งสองคนนี้พอสังเขปเช่นเดียวกัน

5.3.3 ประวัติของเบอร์เกอร์และลักมันน์

ปีเตอร์ เบอร์เกอร์ (Peter Berger : เกิดใน ค.ศ. 1929) เกิดที่กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย ได้ไปศึกษาที่กรุงลอนดอนในช่วงเวลาสั้นๆ จากนั้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ได้อพยพไปยังประเทศสหรัฐอเมริกา ได้เข้าเรียนจนจบปริญญาตรีทางด้านปรัชญาจากวิทยาลัยวากเนอร์ที่นิวยอร์ก ใน ค.ศ. 1949 จากนั้นก็ได้เข้าเรียนที่มหาวิทยาลัยใหม่เพื่อการวิจัยทางสังคมที่นิวยอร์กจนจบปริญญาโทและเอกทางด้านสังคมวิทยา ซึ่งในขณะนั้นชูตซ์ก็สอนอยู่ที่นั่น เขามีผลงานโดดเด่นทางด้านสังคมวิทยาศาสนา ปรากฏการณ์วิทยา และสังคมวิทยาความรู้ หนังสือสำคัญของเขาคือ Invitation to Sociology ซึ่งตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1963 เขาเคยสอนอยู่ในมหาวิทยาลัยใหม่เพื่อการวิจัยทางสังคมและในมหาวิทยาลัยอื่นๆ อีกหลายแห่ง ตั้งแต่ ค.ศ. 1981 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน เขาเป็นศาสตราจารย์ทางด้านสังคมวิทยาและเทววิทยาอยู่ที่มหาวิทยาลัยบอสตัน อีกทั้งในปัจจุบันเขายังดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการสถาบันวัฒนธรรม ศาสนา และกิจการของโลก ที่มหาวิทยาลัยบอสตันอีกด้วย (Appelrouth and Edles. 2007 : 275-276)

โธมัส ลักมันน์ (Thomas Luckmann : เกิดใน ค.ศ. 1927) เกิดในประเทศสโลวีเนีย ได้รับการศึกษาทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกา ได้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยเวียนนา มหาวิทยาลัยอินน์สบรุกและมหาวิทยาลัยใหม่เพื่อการวิจัยทางสังคม งานเดี่ยวชิ้นสำคัญของเขาคือ Invisible Religion ซึ่งฉบับเดิมในภาษาเยอรมันตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1963 เขาเป็นลูกศิษย์ของชูตซ์ และเป็นผู้ร่วมงานของเบอร์เกอร์ หลังจากที่ชูตส์เสียชีวิตเขาได้เป็นบรรณาธิการตีพิมพ์งานที่มีชูตซ์และตัวเขาเองเป็นผู้เขียนหนังสือเล่มนั้นก็คือ The Structure of the Life World (Appelrouth and Edles. 2007 : 276)

ลักมันน์มีผลงานศึกษาค้นคว้าวิจัยทางด้านสังคมวิทยาการสื่อสาร สังคมวิทยาความรู้ สังคมวิทยาศาสนา และปรัชญาวิทยาศาสตร์ เขาเป็นศาสตราจารย์ทางด้านสังคมวิทยาที่มหาวิทยาลัยคอนสแตนซ์ในเยอรมนี ตั้งแต่ ค.ศ. 1994 เป็นต้นมาเขาเป็นศาสตราจารย์เกียรติคุณอยู่ที่นั่น (“Thomas Luckmann.” 2011 : Website)

หนังสือสำคัญในแวดวงสังคมวิทยาและทฤษฎีสังคมที่ทั้งเบอร์เกอร์และลักมันน์เขียนร่วมกันคือ The Social Construction of Reality ซึ่งตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1966 (Appelrouth and Edles. 2007 : 276)

5.3.4 แนวคิดของเบอร์เกอร์และลักมันน์ : สาระสำคัญ

จากชื่อหนังสือ The Social Construction of Reality ได้สะท้อนให้เห็นอย่างตรงๆ ว่าความเป็นจริงนั้นเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น ผู้เขียนหนังสือเล่มดังกล่าวและผู้ที่มีความเชื่อเช่นนี้เรียกว่านักทฤษฎีสังคมสร้างสรรค์ คำว่า “ทฤษฎีสังคมสร้างสรรค์” ในที่นี้มาจากภาษาอังกฤษว่า “Social

Constructionism" หรือ "Social Constructivism" คำนี้ไม่ได้มีความหมายในทางบวกในแง่ที่ว่าสังคมสร้างสรรค์คือสังคมที่ก่อให้เกิดสิ่งใหม่ๆ น่าอยู่น่าชื่นชม หากแต่เป็นคำที่มีความหมายกลางๆ ที่บ่งบอกถึงสาระเนื้อหาของแนวคิดนี้ว่าสิ่งต่างๆ โดยเฉพาะความรู้และความคิดของเรานั้นเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น ทฤษฎีสังคมสร้างสรรค์เป็นทฤษฎีทางสังคมวิทยาความรู้ หรือ "สังคมวิทยาความคิด" (Giddens. 2009 : 273)

นักทฤษฎีสังคมสร้างสรรค์เชื่อว่าสิ่งที่ปัจเจกบุคคลและสังคมรับรู้และเข้าใจว่าเป็นความเป็นจริง (Reality) นั้น จริงๆ แล้วเป็นเพียงสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น (Social Construction) กล่าวคือเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างปัจเจกบุคคลต่างๆ และระหว่างกลุ่มต่างๆ ในหนังสือที่กล่าวถึงข้างต้น เบอร์เกอร์และลักมันน์ได้ตรวจสอบพิจารณาความรู้แบบสามัญสำนึกและได้เน้นให้เห็นว่าข้อเท็จจริงที่เป็นความเป็นจริงทางสังคมซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนเหล่านี้ อาจจะแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคลซึ่งมาจากวัฒนธรรมที่ต่างกัน หรือแม้มาจากวัฒนธรรมเดียวกันก็อาจจะแตกต่างกันได้เหมือนกัน ภารกิจสำคัญของนักทฤษฎีสังคมทั้งสองนั้นจึงเป็นการวิเคราะห์กระบวนการที่ปัจเจกบุคคลเชื่อว่าสิ่งที่ตนรับรู้ว่าจริงนั้นเป็นความจริง (Giddens. 2009 : 273)

มุมมองเกี่ยวกับความรู้ทั้งของชูตซ์และของเบอร์เกอร์และลักมันน์นั้นเหมือนกันในแง่ที่ว่าต่างก็มองว่าความรู้นั้นเป็นเรื่องของ "สหอัตวิสัยภาพ" (Intersebjectivity) (Appelrouth and Edles. 2007 : 277) กล่าวคือคนเราต่างคนต่างก็รับรู้เข้าใจโลกและสังคมในแนวทางเฉพาะของตนคือเป็นอัตวิสัย (Subjective) แต่คนเรามีอัตวิสัยร่วมกัน ความรู้แบบสามัญสำนึกที่คนเรามีเหมือนๆ กันคือสิ่งที่แสดงว่าอัตวิสัยของคนเราเป็นสิ่งที่คล้ายๆ กัน เมื่ออัตวิสัยของแต่ละคนมองในเรื่องใดเรื่องหนึ่งคล้ายๆ กัน ก็ก่อให้เกิดอัตวิสัยร่วม สภาวะที่เกิดอัตวิสัยร่วมกันได้นี้เรียกว่าสหอัตวิสัยภาพ

สหอัตวิสัยภาพจึงเป็นผลผลิตของความรู้แบบสามัญสำนึกที่แพร่กระจายอยู่ทั่วไปในสังคม เบอร์เกอร์และลักมันน์ได้เน้นให้เห็นว่าความรู้แบบสามัญสำนึกที่เป็นอัตวิสัยร่วมหรือสหอัตวิสัยนี้นี่เองที่ทำให้สถาบันต่างๆ และวัฒนธรรมของมนุษย์สามารถสร้างเสถียรภาพขึ้นมาได้ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า "ในเวลาส่วนมาก การที่ฉันได้เผชิญหน้ากับคนอื่นๆ ในชีวิตประจำวันเป็นการรับรู้ร่วมในสองความหมาย คือฉันเข้าใจคนอื่นในฐานะที่เป็นการรับรู้ร่วมอย่างหนึ่ง และฉันมีปฏิสัมพันธ์กับเขาในสถานการณ์ซึ่งตัวสถานการณ์นั้นก็เป็นการรับรู้ร่วมอีกอย่างหนึ่ง" (Appelrouth and Edles. 2007 : 277; citing Berger and Luckmann. 1966 : 31) เมื่อเกิดการรับรู้ร่วมเช่นนี้ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจึงประสบความสำเร็จขึ้นมาได้ ถ้าไม่มีการรับรู้ร่วมหรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสหอัตวิสัยภาพซึ่งเป็นการรับรู้ "ที่คุณรู้ ที่ฉันรู้ ที่เราทั้งสองรู้" ระเบียบทางสังคมและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมก็แตกสลายมลายสิ้นไปได้ เพราะเราจะเกิดความรู้สึกสงสัยแม้แต่ในเรื่องที่เป็นการสื่อสารระดับพื้นฐานที่สุด (Appelrouth and Edles. 2007 : 277)

เบอร์เกอร์และลักมันน์ได้กล่าวข้อความที่เป็นการสรุปสาระสำคัญของทฤษฎีสังคมสร้างสรรค์เอาไว้ว่า “สังคมเป็นผลผลิตของมนุษย์ สังคมคือความเป็นจริงเชิงวัตถุวิสัย มนุษย์เป็นผลผลิตของสังคม” (Berger and Luckmann. 2007 : 291) ซึ่งสามารถอธิบายขยายความได้ดังนี้

1) ประเด็นที่ว่าสังคมเป็นผลผลิตของมนุษย์นั้น ขยายความได้ว่า ด้วยการที่มนุษย์ทำกิจกรรมทางสังคมต่างๆ มนุษย์จึงได้สร้างลักษณะภายนอกต่างๆ มากมายซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ผ่านมา มุมมองเช่นนี้คล้ายกับมุมมองของพาร์สันส์ที่มองว่าการปฏิสัมพันธ์ของคนเราก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมและการคาดหวังบทบาทของกันและกัน ด้วยการปฏิสัมพันธ์เช่นนี้ สถาบันต่างๆ อย่างเช่น ครอบครัวและระบบเครือญาติจึงได้พัฒนาขึ้นมา จากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สถาบันต่างๆ ทางกฎหมาย การเมือง เศรษฐกิจ และศาสนา ก็ถูกทำให้เป็นสถาบันศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องปกป้องเอาไว้ในประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ เมื่อผ่านหลายชั่วอายุคนมา สถาบันเหล่านั้นก็มีความมั่นคงกลายเป็นความเป็นจริงภายนอกที่ผู้คนในยุคของเราได้ประสบพบเจอ กระบวนการนี้เรียกได้ว่าเป็นการตกผลึกตกตะกอนของประเพณี (Sedimentation of Tradition) (Layder. 2006 : 105) จนกลายเป็นสถาบัน (Institutionalization) (Appelrouth and Edles. 2007 : 277)

2) ประเด็นที่ว่าสังคมคือความเป็นจริงเชิงวัตถุวิสัย ขยายความได้ว่า การตกผลึกตกตะกอนของประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่กล่าวข้างต้นซึ่งมีวิวัฒนาการผ่านช่วงเวลาที่ยาวนานได้ทำให้ความเป็นจริงภายนอกมีคุณสมบัติเชิงวัตถุวิสัยในสายตาของคนเรา การที่คนเรามองความเป็นจริงภายนอกว่าเป็นวัตถุวิสัยนั้นยังได้รับการหนุนเสริมด้วยผลกระทบของภาษาและสัญลักษณ์ต่างๆ ซึ่งทำให้คนเรามองสิ่งต่างๆ ว่าแยกออกจากตัวเรา ดังนั้นธงต่างๆ สัญลักษณ์และเครื่องหมายต่างๆ กฎเกณฑ์ต่างๆ ในระบบเครือญาติ กระบวนการต่างๆ ทางกฎหมาย ขั้นตอนต่างๆ ในการทำงานของรัฐบาลและพิธีกรรมต่างๆ ฯลฯ ทั้งหมดล้วนกลายเป็นวิถีแห่งการแสดงให้เห็นความเป็นจริงที่อิสระของสิ่งต่างๆ เหล่านั้น เมื่อพิจารณาตามที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าภาษานั้นมีพลังมากในแง่ที่ว่าภาษาทำให้คนเราพูดและคิดถึงสิ่งต่างๆ ซึ่งอยู่นอกสถานการณ์ของการประสบพบเจอกันในชีวิตประจำวันได้ ความสามารถที่จะเข้าใจและอ้างถึงสถาบันทางสังคมต่างๆ ในแบบที่หลุดลอยไปจากการได้เผชิญหน้ากันจริงๆ เช่นนี้ได้ทำให้ลักษณะที่เป็น “วัตถุวิสัย” และอำนาจของสิ่งต่างๆ เหล่านั้นมีความมั่นคงแข็งแรงยิ่งขึ้น กระบวนการที่เกิดขึ้นนี้เรียกได้ว่าเป็นกระบวนการทำให้สังคมเป็นวัตถุวิสัย (Objectivation of Society) (Layder. 2006 : 105)

3) ประเด็นที่ว่ามนุษย์เป็นผลผลิตของสังคม ขยายความได้ว่า เมื่อสิ่งต่างๆ ที่คนเราสร้างขึ้นตลอดช่วงเวลาที่ยาวนานได้ตกผลึกตกตะกอนกลายเป็นสถาบันและเป็นความจริงที่คนเรามองว่าเป็นวัตถุวิสัยแล้ว สิ่งเหล่านี้ก็ถูกรวบรวมเข้ามาไว้ภายในจิตสำนึกของคนเรา เป็นกระบวนการที่เรียกว่าการทำความเป็นจริงภายนอกให้เข้ามาอยู่ภายใน (Internalization) กระบวนการนี้เกี่ยวข้องกับประเด็นคำถามที่ว่าสถาบันทางสังคมต่างๆ เครื่องหมายและสัญลักษณ์ต่างๆ ความคิดและความรู้ต่างๆ ได้

กลายมาเป็นความจริงเชิงอัตวิสัยของคนเราได้อย่างไร เบอร์เกอร์และลักมันน์ตอบว่ากระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นมาได้ด้วยกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ซึ่งมี 2 ระดับคือระดับปฐมภูมิและระดับทุติยภูมิ (Layder. 2006 : 105)

กระบวนการขัดเกลาทางสังคมระดับปฐมภูมิ (Primary Socialization) คือกระบวนการขัดเกลาทางสังคมในช่วงแรกที่เกิดขึ้นในวัยเด็กที่ขัดเกลาให้เราเป็นสมาชิกของสังคม (Appelrouth and Edles. 2007 : 281; citing Berger and Luckman. 1966 : 130-131) อย่างเช่นพ่อแม่สอนให้เรารู้จักพ่อแม่ญาติพี่น้องและบอกว่าต้องปฏิบัติต่อพ่อแม่ญาติพี่น้องอย่างไร ส่วนกระบวนการขัดเกลาทางสังคมระดับทุติยภูมิ (Secondary Socialization) คือกระบวนการขัดเกลาทางสังคมในช่วงเวลาต่อมาที่นำคนเราซึ่งได้รับการขัดเกลามาแล้วในช่วงแรก เข้าสู่สังคมใหม่ที่มีความเป็นวัตถุวิสัย อย่างเช่นการฝึกอบรมก่อนเข้าทำงานก็จะมีการสอนให้รู้กฎระเบียบของหน่วยงาน (Appelrouth and Edles. 2007 : 281; citing Berger and Luckman. 1966 : 130-131) จากที่กล่าวมานี้ก็จะเห็นได้ว่ามนุษย์นั้นเป็นผลผลิตของสังคม คือเป็นผลผลิตที่มาจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคมนั่นเอง

กระบวนการทั้งสามอย่างข้างต้นนั้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเชิงพึ่งพาอาศัยกันอย่างใกล้ชิด มีลักษณะเป็นแบบปฏิพัฒนาการ (Dialectic) (Berger and Luckmann. 2007 : 291) ดังที่ขยายความไว้แล้วข้างต้น

ทั้งเบอร์เกอร์และลักมันน์ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากชูตซ์และได้พัฒนาทฤษฎีที่มีลักษณะเฉพาะของตัวเอง นักทฤษฎีสังคมที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากชูตส์ เคยร่วมกันอภิปรายกับชูตซ์หลายครั้งซึ่งชูตซ์ก็ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากเขาด้วย (Luckmann. 2007 : 150) และได้พัฒนาทฤษฎีที่ลักษณะเฉพาะของตัวเองขึ้นมาอีกคนหนึ่งที่สำคัญมากคือการ์ฟิงเกล ผู้ได้พัฒนาทฤษฎีมนุษยวิธีวิทยาขึ้นมา ต่อไปจะได้กล่าวถึงประวัติและแนวคิดของเขาพอสังเขป

5.4 ทฤษฎีมนุษยวิธีวิทยา

5.4.1 ประวัติของการ์ฟิงเกล

ฮาโรลด์ การ์ฟิงเกล (Harold Garfinkel : ค.ศ. 1917-2011) เกิดที่เมืองเนวาร์ก มลรัฐนิวเจอร์ซี สหรัฐอเมริกา พ่อของเขาเป็นเจ้าของธุรกิจเฟอร์นิเจอร์ขนาดเล็ก หลังจากเรียนจบระดับมัธยมศึกษา พ่อแม่ของเขาได้ให้เขาเรียนทางด้านธุรกิจที่มหาวิทยาลัยเนวาร์กเพื่อจะได้ดูแลธุรกิจของครอบครัว เขาก็ได้เรียนตามนั้นโดยประทับใจวิชาทฤษฎีการบัญชี และต่อมาเขากล่าวว่าวิชานี้มีอิทธิพลต่องานเขียนของเขายิ่งกว่าวิชาทฤษฎีสังคมที่เขาเรียนในเวลาต่อมาเสียอีก (Appelrouth and Edles. 2007 : 295)

การ์ฟิงเกลเรียนจบปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยเนวาร์กใน ค.ศ. 1939 แต่แทนที่เขาจะไปทำงานดูแลธุรกิจของครอบครัว เขากลับไปเข้าเรียนระดับบัณฑิตศึกษาที่มหาวิทยาลัยนอร์ธ

แคโรไลนา ที่ชาเปลฮิลล์ เขาทำวิทยานิพนธ์เรื่องฆาตกรรมภายในเชื้อชาติและระหว่างเชื้อชาติสำเร็จใน ค.ศ. 1942 ซึ่งขณะนั้นเกิดสงครามโลกครั้งที่สองขึ้นแล้ว การศึกษาของเขาจึงถูกขัดจังหวะ เขาถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารอยู่ในกองทัพอากาศ เมื่อสงครามโลกสิ้นสุดลง แทนที่เขาจะไปเรียนที่เดิม เขากลับไปเรียนที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดโดยเป็นลูกศิษย์ของทาลคอตต์ พาร์สันส์ (Appelrouth and Edles. 2007 : 295) เขาเห็นต่างจากอาจารย์อยู่ไม่น้อย เช่นขณะที่พาร์สันเน้นเรื่องแนวคิดนามธรรมและการสรุปเป็นกฎทั่วไป เขากลับเน้นเรื่องการบรรยายที่มีรายละเอียดมากๆ (Ritzer and Goodman. 2004 : 243) เขาเรียนจบปริญญาเอกใน ค.ศ. 1952 ในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเขาพยายามที่จะเสนอว่าปรากฏการณ์วิทยาซึ่งถูกนำมาประยุกต์ใช้ในด้านมนุษยศาสตร์โดยชูตซ์และเกอร์วิตช์นั้นได้เสนอมุมมองทางด้านสังคมวิทยาที่แตกต่างจากแนวคิดของพาร์สันส์ แม้ว่าทั้งสองฝ่ายจะได้รับอิทธิพลทางความคิดจากแม็กซ์ เวเบอร์เหมือนกันก็ตาม (Sharrock. 2007 : 88)

การ์ฟิงเกลเป็นอาจารย์สอนอยู่ที่ภาควิชาสังคมวิทยาในมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียลอสแอนเจลิส ในช่วง ค.ศ. 1954-1987 หลังจากนั้นเขาก็ยังทำงานอย่างแข็งขันในฐานะศาสตราจารย์เกียรติคุณอยู่ที่นั่น (Appelrouth and Edles. 2007 : 295) เขาเพิ่งเสียชีวิตไปเมื่อวัน 21 เมษายน ค.ศ. 2011 นี้เอง (“Harold Garfinkel.” 2011 : Website)

งานสำคัญของการ์ฟิงเกลมีอยู่หลายเล่ม เช่น Studies in Ethnomethodology ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1967 Ethnomethodological Studies of Work (1986) และ Ethnomethodology’s Program: Working through Durkheim’s Aphorism (2002) (Sharrock. 2007 : 92)

5.4.2 แนวคิดของการ์ฟิงเกล : สาระสำคัญ

การเรียกชื่อทฤษฎีในภาษาไทย ทฤษฎีสังคมของการ์ฟิงเกลมีชื่อเรียกเฉพาะว่า “Ethnomethodology” ซึ่งเป็นคำที่การ์ฟิงเกลบัญญัติขึ้นมาใช้เองเป็นคนแรกใน ค.ศ. 1967 (Haralambos and Holborn. 2004 : 966) คำแปลเท่าที่พบในภาษาไทยมีใช้อยู่สองคำ คือคำว่า “มานุษยวิธี” และ “ชาติพันธุ์วิธีวิทยา” ในที่นี้จะใช้คำว่า “มนุษยวิธีวิทยา” เพราะคำว่า “ethno” นั้นแปลว่ามนุษย์หรือกลุ่มของมนุษย์ก็ได้ แปลว่าชาติพันธุ์ของมนุษย์ก็ได้ (Agnes. 2004 : 488) ทฤษฎีนี้ศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์ ไม่ได้ศึกษาในเชิงชาติพันธุ์วรรณาหรือชาติพันธุ์วิทยา จึงควรใช้คำว่า “มนุษย” อย่างที่มีใช้ในคำอื่นๆ เช่นมนุษยศาสตร์ และมนุษยธรรม เป็นต้น โดยหลีกเลี่ยงคำว่า “มานุษย” เพราะอาจจะทำให้เข้าใจผิดว่าเป็นแนวการศึกษาในวิชามานุษยวิทยา ส่วนคำว่า “methodology” นั้นก็มีภาษาไทยซึ่งเป็นที่นิยมใช้กันอยู่แล้วว่า “วิธีวิทยา” ซึ่งคำนี้ก็เป็นศัพท์บัญญัติของราชบัณฑิตยสถานในสาขาปรัชญาและรัฐศาสตร์ด้วย จึงใช้คำว่า “วิธีวิทยา” แทนที่จะใช้คำว่า “วิธี” ซึ่งเป็นศัพท์บัญญัติของราชบัณฑิตยสถานที่มาจากภาษาอังกฤษว่า “method” ดังนั้นการใช้คำว่า “มนุษยวิธีวิทยา” นั้นน่าจะช่วยให้สื่อความได้ตรงกว่า และน่าจะสอดคล้องกับคำนิยามทฤษฎีนี้ที่ว่าเป็น “การศึกษาวิธีการต่างๆ ที่ประชาชนใช้ในการสร้างระเบียบทางสังคมต่างๆ ซึ่งเป็นที่ยอมรับได้” (Rawls. 2003 : 123)

หรือ “การศึกษาสมาชิกธรรมดาๆ ของสังคมในสถานการณ์ชีวิตประจำวันที่พวกเขาค้นพบตัวเอง และวิธีการต่างๆ ที่พวกเขาใช้ความรู้แบบสามัญสำนึก ขั้นตอนต่างๆ และข้อพิจารณาต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความเข้าใจ เพื่อหาทางเดิน และเพื่อปฏิบัติให้เหมาะกับสถานการณ์เหล่านั้น” (Ritzer. 2007 : 114)

การ์ฟิงเกลได้นิยามทฤษฎีมนุษยวิธีวิทยาของเขาเอาไว้ว่าเป็น “เป็นแนวทางที่ถือเอากิจกรรมที่ประพฤติกันอยู่ บริบทแวดล้อมกิจกรรมเหล่านั้น และการให้เหตุผลเชิงสังคมวิทยาที่มีอยู่ในระดับปฏิบัติการมาเป็นหัวข้อหรือประเด็นในการศึกษา โดยมุ่งเน้นความสนใจไปที่เหตุการณ์ที่มักจะเห็นว่าผิดแปลกไปจากปกติธรรมดา เพื่อเรียนรู้เหตุการณ์เหล่านั้นในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ในตัวของมันเอง” (Garfinkel. 1967 : 1) สาระสำคัญของทฤษฎีนี้ มีดังนี้

การบอกเล่าเรื่องราวและคำอธิบายต่างๆ (Accounts) ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าการ์ฟิงเกลเคยเรียนวิชาทฤษฎีการบัญชี และวิชานั้นก็มีอิทธิพลต่องานเขียนของเขา เขาเอาคำว่า “Accounts” ซึ่งความหมายหนึ่งของคำนี้ก็คือบัญชีมาใช้ด้วย คำนี้ในทางทฤษฎีของเขาหมายความว่าวิธีการต่างๆ ที่คนเราในฐานะผู้กระทำได้อธิบาย บรรยาย วิพากษ์วิจารณ์สถานการณ์บางอย่าง อีกคำหนึ่งคือ “Accounting” นั้น ทางด้านสาขาวิชาการบัญชี แปลว่า “การบัญชี” ในทฤษฎีนี้คำนี้มีความหมายว่ากระบวนการที่คนเราได้นำเสนอคำอธิบายหรือคำบอกเล่าต่างๆ เพื่อที่จะทำความเข้าใจโลก นักมนุษยวิธีวิทยาจะทุ่มเทเวลาไปเพื่อทำการศึกษาวิเคราะห์คำบอกเล่าของผู้คน รวมทั้งศึกษาแนวทางที่ผู้คนนำเสนอคำบอกเล่าและแนวทางที่คนอื่นๆ ยอมรับหรือปฏิเสธคำบอกเล่าเหล่านั้น บทสนทนาก็เป็นเรื่องราวบอกเล่าอย่างหนึ่ง เราจะเห็นว่านักมนุษยวิธีมักจะสนใจศึกษาวิเคราะห์บทสนทนาต่างๆ อย่างเช่น เมื่อนิสิตนักศึกษาอธิบายให้อาจารย์ฟังว่าเพราะเหตุใดตนจึงสอบตก ก็กล่าวได้ว่านิสิตนักศึกษากำลังนำเสนอคำบอกเล่าที่เป็นคำอธิบาย นิสิตนักศึกษาพยายามที่จะเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาอธิบายให้อาจารย์เข้าใจ นักมนุษยวิธีวิทยาก็จะสนใจในลักษณะหรือสาระของคำอธิบายนั้นๆ และยังสนใจวิธีการบอกเล่าเรื่องราวเพื่ออธิบายซึ่งเป็นปฏิบัติการในการบอกเล่าเรื่องราว (Accounting Practices) อีกด้วย ในการวิเคราะห์คำอธิบาย นักมนุษยวิธีวิทยาจะต้องมีจุดยืนที่เป็นกลาง คือต้องไม่เพียงแค่ตัดสินที่เนื้อหาสาระของคำอธิบายเท่านั้น แต่จะเน้นวิเคราะห์คำอธิบายเหล่านั้นจากวิธีการบอกเล่าเรื่องราวมากกว่า สำหรับนักมนุษยวิธีวิทยานั้น เรื่องราวต่างๆ ล้วนมีสถานะเป็นคำบอกเล่าทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นงานเขียนทางวิชาการของนักสังคมวิทยาหรือองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ สิ่งเหล่านี้จำเป็นต้องนำมาศึกษาด้วยแนวการศึกษาแบบมนุษยวิธีวิทยา (Ritzer. 2007 : 145-146)

ความสามารถในการสะท้อนกลับ (Reflexivity) คำบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ นั้นมีคุณสมบัติในเชิงสะท้อนกลับ คือสามารถสะท้อนกลับไปกลับมาได้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ เมื่อเรานำเสนอคำบอกเล่าเกี่ยวกับสถานการณ์ซึ่งเราอยู่ในสถานการณ์นั้นด้วย ก็กล่าวได้ว่าเราเองก็อยู่ในกระบวนเปลี่ยนแปลงลักษณะที่แท้จริงของสถานการณ์นั้น (Ritzer. 2007 : 146) การ์ฟิงเกลเห็นว่าชีวิตทางสังคมนั้นจำเป็นต้องมีการสะท้อนกลับ คือหลีกเลี่ยงการสะท้อนกลับไม่ได้ คนเรามักจะพิจารณา

กิจกรรมและสถานการณ์บางอย่างตามแบบแผนบางอย่างที่เราเข้าใจเอาเอง และในทางกลับกัน การที่เรานำเอาแบบแผนนั้นๆ มาใช้พิจารณากิจกรรมและสถานการณ์ต่างๆ ก็ถือว่าเราก็ยืนยันการมีอยู่ของแบบแผนนั้นๆ ด้วยวิธีการเช่นนี้ คนเราจึงได้สร้างคำบอกเล่าเกี่ยวกับโลกทางสังคมที่ไม่เพียงแต่เป็นการทำความเข้าใจและการอธิบายเท่านั้น แต่จริงๆ แล้วเราได้สร้างโลกทางสังคมนั้นขึ้นมาด้วย อย่างเช่นในการชันสูตรศพที่ตายเพราะฆ่าตัวตาย เจ้าหน้าที่ชันสูตรศพได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับการฆ่าตัวตาย การให้คำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นการสร้างการฆ่าตัวตายขึ้นมาในโลกทางสังคมด้วย คือ คำอธิบายก็จะเป็นนิยามบ่งบอกว่าการฆ่าตัวตายคืออะไร อย่างไรจึงจะถือว่าเป็นการฆ่าตัวตาย อย่างไรจึงจะไม่ถือว่าเป็นการฆ่าตัวตาย (Haralambos and Holborn. 2004 : 966)

การขึ้นอยู่กับบริบท (Indexicality) การขึ้นอยู่กับบริบทหมายความว่าการที่เราจะเข้าใจสิ่งใดๆ กิจกรรมหรือเหตุการณ์ใดๆ นั้น เราเข้าใจได้ภายใต้บริบทแวดล้อมเสมอ ด้วยเหตุนี้ คำบอกเล่า คำอธิบาย หรือการตีความใดๆ ก็ตามที่เรานำมาบอกกล่าวในชีวิตประจำวัน จึงเป็นที่เข้าใจได้ด้วยการอ้างถึงบริบทหรือสถานการณ์บางอย่างเสมอ ตัวอย่างเช่นเรารู้สึกเครียดมากเราจึงไปปรึกษาจิตแพทย์ที่โรงพยาบาล การเป็นจิตแพทย์และการให้คำปรึกษาที่โรงพยาบาลเป็นบริบทที่มีผลต่อการรับรู้และความเข้าใจของเรา เรามักจะเชื่อการให้คำปรึกษาที่ได้จากจิตแพทย์คนนั้น แต่ถ้าเราเอาเรื่องนี้ไปปรึกษาเพื่อนในร้านกาแฟ บริบทก็จะเปลี่ยนไป ส่งผลต่อการรับรู้และความเข้าใจไปอีกแบบหนึ่ง คือ เราคงจะเชื่อเพื่อนน้อยกว่าเชื่อจิตแพทย์เป็นแน่แท้ ด้วยเหตุนี้ การบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ จึงเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับบริบท (Haralambos and Holborn. 2004 : 967)

ตัวอย่างการศึกษาตามแนวทางมนุษยวิธีวิทยา ตัวอย่างที่จะกล่าวถึงนี้เป็นเรื่องของการทดลองแหกกฎ (Breaching Experiments) ที่การ์ฟิงเกลขอให้นักศึกษาลองทำดู การ์ฟิงเกลได้ให้นักศึกษาที่เขาสอนใช้เวลาประมาณ 15 นาทีถึง 1 ชั่วโมงในแต่ละวันขณะอยู่ที่บ้านของตัวเองโดยทำตัวให้เป็นเหมือนแขกผู้ไปเยือน ทำตัวผิดแปลกไปจากปกติธรรมดา เช่นจากที่เคยเป็นกันเองและไม่เคยสุภาพเรียบร้อยกับคนในครอบครัว ก็ทำตัวให้เหินห่าง ไม่สนิทสนม สุภาพเรียบร้อย และเป็นทางการ จะพูดก็ต่อเมื่อคนในครอบครัวถามเท่านั้น ผลที่เกิดขึ้นก็คือส่วนมากคนในครอบครัวของนักศึกษาเหล่านั้นก็รู้สึกแปลกใจ ตกตะลึง และโมโหโกรธาที่นักศึกษาประพฤติตัวเช่นนั้น นักศึกษาได้รายงานเรื่องที่คนในครอบครัวเป็นอย่างนั้นให้อาจารย์ได้รับทราบ และบอกด้วยว่าคนในครอบครัวมองนักศึกษาว่าเป็นคนใจแคบ ไม่เกรงใจคนอื่น ไม่สุภาพ เห็นแก่ตัว และน่ารังเกียจ (Ritzer. 2007 : 147)

สิ่งที่การ์ฟิงเกลสนใจมากที่สุดก็คือสมาชิกในครอบครัวของนักศึกษาได้พยายามนำเอาความรู้แบบสามัญสำนึกมาใช้ในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างไร สมาชิกในครอบครัวของนักศึกษาต้องการให้นักศึกษาอธิบายว่าเพราะเหตุใดจึงทำตัวเช่นนั้น ซึ่งในคำถามที่พวกเขาถามนักศึกษานั้นมีนัยบ่งบอกว่านักศึกษามีพฤติกรรมเบี่ยงเบน เช่นถามว่านักศึกษาป่วยหรือ หรือว่าเสียสติ หรือว่าโง่

สมาชิกในครอบครัวบางคนก็พยายามจะหาคำอธิบายพฤติกรรมของนักศึกษาตามที่ตนเข้าใจ เช่นเห็นว่านักศึกษาคงเรียนหนักเกินไปจึงเป็นเช่นนั้น หรือเห็นว่านักศึกษามีเรื่องทะเลาะบาดหมางกับคู่หมั้นมา คำอธิบายเช่นนี้มีความสำคัญต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง เพราะคำอธิบายได้ช่วยทำให้พวกเขารู้สึกว่าถ้าอยู่ในสถานการณ์ปกติ พฤติกรรมแปลกๆ ของนักศึกษาคงจะไม่เกิดขึ้น (Ritzer. 2007 : 147-148)

ถ้านักศึกษาไม่ยอมรับความสมเหตุสมผลของคำอธิบายเช่นนั้น สมาชิกในครอบครัวก็มักจะถอนตัวออกมา หรือทอดทิ้งให้นักศึกษาอยู่อย่างโดดเดี่ยว หรือซัดทอด หรือแก้แค้นนักศึกษา อารมณ์ที่รุนแรงก็ถูกปลุกเร้าขึ้น บางคนก็เรียกร้องจากนักศึกษายิ่งกว่านั้น มีอยู่กรณีหนึ่ง สมาชิกในครอบครัวได้บอกนักศึกษาให้หยุดกระทำพฤติกรรมเช่นนั้น ถ้าไม่หยุดก็จะไล่ออกจากบ้าน ในที่สุด นักศึกษาก็ได้อธิบายการทดลองแหกกฎนั้นให้กับสมาชิกในครอบครัวของตนฟัง ซึ่งส่วนมากสถานการณ์ก็ดีขึ้น ความสมัครสมานสามัคคีของคนในบ้านฟื้นคืนกลับมา แต่ว่าในบางกรณี ความรู้สึกไม่ดีต่อกันก็ยังคงมีอยู่ (Ritzer. 2007 : 148)

การทดลองแหกกฎเป็นแนวทางหรือวิธีการศึกษาที่นำมาใช้เพื่ออธิบายวิธีการที่คนเราใช้ในการสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้นมาในชีวิตประจำวันของตน การทดลองเหล่านี้เป็นการเปิดเผยให้เห็นการฟื้นกลับคืนมาของความเป็นจริงทางสังคม เพราะว่าคนที่แหกกฎก็จะเปลี่ยนมาทำตัวให้เป็นปกติเหมือนเดิมอย่างรวดเร็ว ซึ่งหมายความว่าพวกเขาทำให้สถานการณ์นั้นเป็นสิ่งที่อธิบายให้เข้าใจกันได้ (Accountable) (Ritzer. 2007 : 148) และนี่คือส่วนที่สำคัญของการศึกษาในแนวมนุษยวิธีวิทยา

สรุปท้ายบท

เนื้อหาของบทที่ 5 นี้เป็นการนำเสนอเนื้อหาของทฤษฎีสังคม 3 ทฤษฎีคือทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ ปรากฏการณ์วิทยา และมนุษยวิธีวิทยา จุดร่วมที่สำคัญอย่างหนึ่งของทฤษฎีทั้ง 3 นี้คือเป็นทฤษฎีสังคมระดับจุลภาค เป็นทฤษฎีที่เน้นศึกษาชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคม เป็นทฤษฎีที่เน้นบทบาทของผู้กระทำการมากกว่าโครงสร้าง จึงเป็นทฤษฎีที่อยู่คนละขั้วกับทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้างที่กล่าวถึงในบทที่ 4

ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์เป็นทฤษฎีที่เน้นศึกษาปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ว่าได้สร้างความหมายขึ้นมาอย่างไร ผู้ที่วางรากฐานทฤษฎีนี้ไว้คือมี้ดซึ่งได้รับอิทธิพลจากปรัชญาปฏิบัตินิยม โดยเฉพาะจากดิวอี้ และจากจิตวิทยาแบบพฤติกรรมนิยม แต่เขาปฏิเสธพฤติกรรมนิยมเชิงจิตวิทยาที่มองการกระทำของมนุษย์ว่าเป็นการตอบสนองต่อสิ่งเร้าแบบอัตโนมัติ เขานำเสนอพฤติกรรมนิยมเชิงสังคมที่เน้นความสำคัญของจิตและตัวตนของมนุษย์ บลูเมอร์เป็นผู้บัญญัติคำว่าปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ขึ้นมาใช้ บลูเมอร์เน้นว่าความหมายเป็นลักษณะที่สำคัญของทฤษฎีนี้ซึ่งทำให้แตกต่างจากทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้าง

นอกจากมี้ดและบลูเมอร์แล้ว กอฟฟ์แมนก็เป็นนักทฤษฎีอีกคนหนึ่งที่สำคัญในสำนักปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ แต่เขาได้พัฒนาทฤษฎีเฉพาะต่างหากซึ่งมีชื่อว่าทฤษฎีการละครขึ้นมาอธิบายปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ เขามองชีวิตทางสังคมว่าเป็นเหมือนกับการแสดงละครที่มีทั้งส่วนที่เป็นหน้าเวที หลังเวที และนอกเวที โดยคนเราเมื่ออยู่หน้าเวทีจะพยายามจัดการให้เกิดความประทับใจแก่ผู้ชมให้มากที่สุด การปฏิสัมพันธ์กันในสังคมจึงเป็นการแสดงที่เราจะต้องเล่นให้สมบทบาท ขณะที่เราสามารถทำตัวได้ตามสบายเมื่ออยู่หลังเวทีและนอกเวที

ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาในฐานะที่เป็นทฤษฎีสังคมได้รับอิทธิพลจากปรัชญาปรากฏการณ์วิทยาโดยเฉพาะแนวคิดของฮุสเซิร์ลโดยมีชูตซ์เป็นผู้วางรากฐานทฤษฎีสังคมนี้เอาไว้ ชูตซ์เสนอว่าโลกทางสังคมมีลักษณะเป็นสหอัตวิสัยหรืออัตวิสัยร่วม คนเรามีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นโดยใช้ความรู้แบบสามัญสำนึกที่เกิดจากการรับรู้ร่วมกันและการมีประสบการณ์ร่วมกัน เขามีอิทธิพลทางความคิดต่อเบอร์เกอร์และลักมันน์ซึ่งได้พัฒนาทฤษฎีสังคมสร้างสรรค์ขึ้นมา ทฤษฎีสังคมสร้างสรรค์เป็นทฤษฎีทางด้านสังคมวิทยาความรู้ซึ่งเชื่อว่าสิ่งต่างๆ โดยเฉพาะความรู้ของคนเราเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น เบอร์เกอร์และลักมันน์ได้เสนอข้อเสนอหลักของทฤษฎีนี้ไว้ 3 ประการ คือ “สังคมเป็นผลผลิตของมนุษย์ สังคมคือความเป็นจริงเชิงวัตถุวิสัย และมนุษย์เป็นผลผลิตของสังคม”

ทฤษฎีสังคมทฤษฎีสุดท้ายที่กล่าวถึงในบทนี้คือทฤษฎีมนุษยวิธีวิทยาซึ่งเป็นแนวทางการศึกษาที่การ์ฟิงเกลเป็นผู้พัฒนาขึ้นมา ทฤษฎีนี้เน้นศึกษากิจกรรมที่ประพฤติกันอยู่ บริบทแวดล้อมกิจกรรมเหล่านั้น และการให้เหตุผลเชิงสังคมวิทยาที่มีอยู่ในระดับปฏิบัติการมาเป็นหัวข้อหรือประเด็นในการศึกษา โดยมุ่งเน้นความสนใจไปที่เหตุการณ์ที่มักจะเห็นว่าผิดแปลกไปจากปกติธรรมดา เพื่อเรียนรู้เหตุการณ์เหล่านั้นในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ในตัวของมันเอง การ์ฟิงเกลได้สร้างสถานการณ์ขึ้นมาเพื่อทำการทดลองตามแนวทางของทฤษฎีซึ่งเขาเรียกว่าการทดลองแหกกฎ โดยสร้างสถานการณ์ให้นักศึกษาลองทำตัวเป็นคนแปลกหน้าในบ้านของตัวเองเพื่อดูปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นและดูแนวทางการแก้ปัญหาเพื่อกลับไปสู่สภาวะปกติธรรมดาเหมือนเดิม

คำถามท้ายบท

1. ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ของมี้ดและบลูเมอร์มีรายละเอียดเหมือนและ/หรือต่างกันอย่างไร?
2. ทฤษฎีการละครจัดว่าเป็นปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์เพราะเหตุใด?
3. นิสิตเห็นด้วยกับข้อเสนอที่ว่าความรู้และตัวตนของเราเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นหรือไม่? เพราะเหตุใด?
4. แนวคิดเรื่องความสามารถในการสะท้อนกลับชี้ให้เห็นพลังหรือความสำคัญของผู้กระทำการทางสังคมอย่างไร?

บทที่ 6
ทฤษฎีวิพากษ์

หัวข้อ

6.1 ทฤษฎีวิพากษ์สำนักแฟรงค์เฟิร์ต : ภาพรวม

6.2 ประวัติและแนวคิดของฮอร์ไคเมอร์และอดอร์โน

6.3 ประวัติและแนวคิดของมาร์คูสและเบ็นจามิน

6.4 ประวัติและแนวคิดของฮาร์เบอร์มาส

แนวคิด

1. ทฤษฎีวิพากษ์เป็นชื่อของทฤษฎีในแนวนีโอมาร์กซิสต์ของสำนักแฟรงค์เฟิร์ตในเยอรมนีในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 20 เป็นทฤษฎีที่พัฒนาขึ้นมาโดยนักทฤษฎีสังคมคนสำคัญเช่นฮอร์ไคเมอร์ อดอร์โน มาร์คูส และเบ็นจามินในช่วงแรก และฮาร์เบอร์มาสในช่วงต่อมา ทฤษฎีนี้สนใจวิพากษ์วิจารณ์ในหลายประเด็นเช่นทฤษฎีมาร์กซิสต์ แนวคิดปฏิฐานนิยม สังคมวิทยา สังคมสมัยใหม่ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการวิพากษ์วิจารณ์อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมที่หลอกลวงมีอำนาจครอบงำมวลชน
2. ฮอร์ไคเมอร์และอดอร์โนเป็นนักทฤษฎีวิพากษ์ที่ร่วมงานกันอย่างใกล้ชิดทั้งในช่วงที่อยู่ที่สำนักแฟรงเฟิร์ตในเยอรมนีและในช่วงที่ไปจัดตั้งสำนักในสหรัฐอเมริกา ทั้งสองสนใจวิพากษ์วิจารณ์สังคมสมัยใหม่ที่พัฒนาขึ้นมาด้วยเหตุผล แต่ในที่สุดเหตุผลของยุคสมัยใหม่หรือยุคสว่างก็กลับเป็นอันตรายต่อสังคมเสียเอง พวกเขาชี้ให้เห็น “ความไม่มีเหตุผลของความมีเหตุผล” ในยุคสมัยใหม่
3. มาร์คูสเป็นนักทฤษฎีวิพากษ์ของสำนักแฟรงเฟิร์ตที่ร่วมงานอย่างใกล้ชิดกับฮอร์ไคเมอร์และอดอร์โน เขาเป็นนีโอมาร์กซิสต์ซึ่งเป็นที่นิยมมากในสหรัฐอเมริกาและยุโรป เขาชี้ให้เห็นการที่สังคมทุนนิยมซึ่งเน้นพัฒนาเทคโนโลยีว่าเป็นสังคมแบบมิติเดียวที่สร้างมนุษย์มิติเดียวคือมนุษย์ที่ขาดความสามารถในการคิดเชิงวิเคราะห์และคิดอย่างสร้างสรรค์ ส่วนเบ็นจามินนั้นก็เป็นนักทฤษฎีวิพากษ์รุ่นแรกเช่นเดียวกัน แต่เขามีความเห็นเกี่ยวกับผลกระทบของเทคโนโลยีในแง่ดีกว่าสามคนแรก เขามองว่าการที่เทคโนโลยีสามารถผลิตซ้ำสินค้าต่างๆ นั้นเป็นผลดีทางการเมืองในแง่ที่เอื้อต่อประชาธิปไตย
4. ฮาร์เบอร์มาสเป็นนักทฤษฎีวิพากษ์ของสำนักแฟรงค์เฟิร์ตรุ่นที่สอง เขาเสนอว่ามีการสร้างอาณานิคมขึ้นมาในโลกแห่งชีวิต ซึ่งทำให้ผู้คนไม่สามารถสื่อสารกันอย่างเสรีและ

เปิดกว้าง เขาจึงเสนอทฤษฎีปฏิบัติการทางการสื่อสารเพื่อแก้ปัญหาเรื่องนี้ โดยเสนอให้เราแสวงหาความจริงผ่านการอภิปรายถกเถียงกันในพื้นที่สาธารณะที่เปิดกว้างและเสรี โดยผู้เข้าร่วมพูดคุยต้องอยู่ในสถานะที่เท่าเทียมกัน จนก่อให้เกิดฉันทานุมัติขึ้นมาได้ จากการที่เขาเสนอทฤษฎีดังกล่าว เขาจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้พัฒนาทฤษฎีความจริงอีกแบบหนึ่งขึ้นมาคือทฤษฎีความจริงแบบฉันทานุมัติ

วัตถุประสงค์

1. นิสิตสามารถระบุประเด็นที่ทฤษฎีวิพากษ์ยกขึ้นมาวิพากษ์วิจารณ์ได้ พร้อมทั้งกล่าวถึงรายละเอียดของประเด็นต่างๆ เหล่านั้นได้
2. นิสิตสามารถเปรียบเทียบแนวคิดของฮอร์ไคเมอร์และอดอร์โนในแง่ความคล้ายคลึงกันและความแตกต่างกันได้ พร้อมทั้งอธิบายแนวคิดเรื่อง “ความไม่มีเหตุผลของความมีเหตุผล” และยกตัวอย่างปรากฏการณ์ในยุคปัจจุบันที่นิสิตประสบประกอบคำอธิบายได้
3. นิสิตสามารถอธิบายแนวคิดเรื่องมนุษย์มิติเดียวและสังคมมิติเดียวได้โดยยกตัวอย่างมนุษย์และสังคมในยุคปัจจุบัน และสามารถอธิบายแนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำเชิงกลไกว่าส่งผลดีต่อประชาธิปไตยได้อย่างไร โดยยกตัวอย่างที่นิสิตประสบด้วยตนเอง
4. นิสิตสามารถอธิบายทฤษฎีปฏิบัติการทางการสื่อสารได้อย่างละเอียดชัดเจน พร้อมทั้งระบุได้ครบว่าเกณฑ์ที่จะทำให้เกิดฉันทานุมัติได้นั้นมีอะไรบ้าง

6.1 ทฤษฎีวิพากษ์สำนักแฟรงเฟิร์ต : ภาพรวม

6.1.1 ประวัติความเป็นมา

เวลาที่กล่าวถึงทฤษฎีวิพากษ์ โดยทั่วไปมักจะนึกถึงแนวคิดของนักทฤษฎีในสำนักแฟรงค์เฟิร์ตซึ่งตั้งอยู่ที่มหาวิทยาลัยแฟรงค์เฟิร์ต ประเทศเยอรมนี จริงๆ สำนักแฟรงค์เฟิร์ต (Frankfurt School) นั้นเป็นชื่อเรียกอย่างไม่เป็นทางการที่ใช้เรียกสถาบันวิจัยสังคม (Institute for Social Research) ที่อยู่ในมหาวิทยาลัยแฟรงค์เฟิร์ต ต่อมานักวิชาการคนหนึ่งในสถาบันแห่งนี้คือ ธีโอดอร์ อดอร์โน ได้บัญญัติคำว่า “Critical Theory” (Carrabine. 2007 B : 10) ซึ่งเราแปลกันว่า “ทฤษฎีวิพากษ์” ออกมาใช้ ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงทฤษฎีวิพากษ์ของสำนักแฟรงค์เฟิร์ต จึงมักจะหมายถึงทฤษฎีของนักวิชาการในรุ่นเดียวกับอดอร์โน คือแม็กซ์ ฮอร์ไคเมอร์ และเฮอร์เบิร์ต มาร์คูส เป็นต้นมาจนถึงยุคของเจอร์เก็น ฮาเบอร์มาสในปัจจุบัน (Giddens. 2009 : 76-77)

สถาบันวิจัยสังคมจัดตั้งขึ้นมาเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1923 โดยคาร์ล กรุนเบิร์ก (Carl Grunberg) ด้วยการอุปถัมภ์ของเฟลิกซ์ เวล (Felex Weil) ซึ่งเป็นลูกชายของพ่อค้าข้าวผู้มั่งคั่ง เวลเป็น

ผู้ที่ต้องการจะส่งเสริมแนวคิดแบบสังคมนิยมจึงได้ให้เงินสนับสนุนสถาบันแม้ว่าพ่อของเขาจะไม่เห็นด้วยกับการส่งเสริมแนวคิดสังคมนิยมก็ตาม สถาบันนี้เป็นสถาบันวิจัยที่เน้นศึกษาแนวคิดแบบมาร์กซิสต์สถาบันแรกที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับมหาวิทยาลัยขนาดใหญ่ในเยอรมนี (Appelrouth and Edles. 2007 : 74; “Frankfurt School.” 2011 : Website)

ก่อนที่จะมีการก่อตั้งสถาบัน เวลเป็นนักมาร์กซิสต์หนุ่มซึ่งเขียนวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่องปัญหาเชิงปฏิบัติในการนำเอาแนวคิดสังคมนิยมมาใช้ โดยคาร์ล คอร์ช (Karl Korsch) เป็นผู้จัดพิมพ์วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ เวลได้จัดประชุมนานนับสัปดาห์ใน ค.ศ. 1922 ซึ่งมีนักวิชาการชื่อดังหลายคนเข้าร่วม นอกจากเขาและคอร์ชแล้ว ก็ยังมีจอร์จ ลูกาช (Georg Lukacs) คาร์ล วิตต์โฟเกล (Karl Wittfogel) และฟรีดริช พอลล็อค (Friedrich Pollock) เข้าร่วมด้วย การจัดประชุมสำเร็จลงด้วยดีทำให้เวลต้องการจะจัดตั้งสถาบันถาวรขึ้นมา เขาจึงไปเจรจากับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเพื่อขอจัดตั้งสถาบัน โดยให้สถาบันนี้เป็นสถาบันของมหาวิทยาลัย (“Frankfurt School.” 2011 : Website) มีการว่าจ้างนักวิชาการประจำสถาบัน ในช่วงแรกนี้นักวิชาการที่มีชื่อเสียงมากของสถาบันก็มีอีริค ฟรอมม์ (Erich Fromm) นักจิตวิทยาชื่อดังรวมอยู่ด้วย (Appelrouth and Edles. 2007 : 74)

เมื่อถึง ค.ศ. 1930 แม็กซ์ ฮอร์ไคเมอร์ ได้เข้ารับตำแหน่งผู้อำนวยการของสถาบันวิจัยสังคม เขาได้ปรับเปลี่ยนทิศทางการทำงานใหม่จากเดิมที่เน้นศึกษาประวัติศาสตร์และเศรษฐกิจก็หันมาเน้นศึกษาปรัชญาสังคมแนววิพากษ์โดยมุ่งโจมตีงานทางด้านวิทยาศาสตร์ว่าเป็นอุดมการณ์ของกระฎุมพีรูปแบบหนึ่ง วิทยาศาสตร์เชิงประจักษ์ไม่เพียงแต่ถูกมองว่าไม่สามารถทำให้เราเข้าใจสังคมได้อย่างแท้จริงเท่านั้น หากแต่ยังถูกมองว่าเป็นองค์ความรู้ที่สนับสนุนสถานภาพเดิมและก่อให้เกิดการครอบงำของเทคโนแครตแบบใหม่อีกด้วย นักทฤษฎีวิพากษ์ในรุ่นนี้มองว่าแทนที่วิทยาศาสตร์จะนำไปสู่ความก้าวหน้าและการปลดปล่อยมนุษยชาติ วิทยาศาสตร์กลับกำลังนำพาอารยธรรมของมนุษย์ไปสู่ความป่าเถื่อนรูปแบบใหม่ ดังนั้นลักษณะที่เป็นการวิพากษ์ซึ่งมีอยู่ในทฤษฎีวิพากษ์นี้ก็คือการวิพากษ์วิทยาศาสตร์เชิงประจักษ์และปรัชญาปฏิฐานนิยมซึ่งเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์นั่นเอง (Appelrouth and Edles. 2007 : 74) ซึ่งประเด็นการวิพากษ์ปฏิฐานนิยมนี้จะกล่าวถึงเพิ่มเติมในหัวข้อ 6.1.2

ใน ค.ศ. 1933 เมื่อรัฐบาลนาซีขึ้นครองอำนาจ หน่วยเกสตาโปซึ่งเป็นตำรวจลับได้เข้ามาปิดสถาบันและยึดทรัพย์สินของสถาบันไปโดยตั้งข้อหาว่าสถาบันได้ส่งเสริมกิจกรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับรัฐ ฮอร์ไคเมอร์ถูกถอดออกจากตำแหน่ง เขาหนีไปอยู่ที่เจนีวา อดอร์โนก็ถูกไล่ออกจากการเป็นอาจารย์เพราะเขาเป็นลูกครึ่งยิวโดยมีพ่อเป็นยิว เขาหนีไปอยู่ที่ลอนดอน ส่วนมาร์คูสก็หนีไปอยู่ที่เจนีวากับฮอร์ไคเมอร์ซึ่งตั้งสำนักชั่วคราวขึ้นที่นั่น แต่การตามไล่ล่าพวกเขาก็ยังคงดำเนินต่อไป ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1934 ฮอร์ไคเมอร์จึงอพยพไปอยู่ที่นิวยอร์กและตั้งสำนักขึ้นในมหาวิทยาลัย

โคลัมเบีย หนึ่งเดือนหลังจากนั้นมาร์คูสก็ตามไปอยู่ด้วย และอดอร์โนตามไปใน ค.ศ. 1938 (Appelrouth and Edles. 2007 : 74)

ในช่วงเวลา 7 ปีที่ไปตั้งสำนักอยู่ที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ฮอร์ไคเมอร์และเพื่อนร่วมงานไม่ค่อยได้ผลิตผลงานวิชาการออกมามากนัก ในเดือนเมษายน ค.ศ. 1941 ฮอร์ไคเมอร์ได้ย้ายสำนักไปตั้งอยู่ในเขตแปซิฟิก ปาลิเสดส์ นอกเมืองลอสแอนเจลิส มาร์คูสตามไปในเดือนพฤษภาคม และอดอร์โนก็ตามไปในเดือนพฤศจิกายน ปีเดียวกัน แต่มาร์คูสไปอยู่ในช่วงสั้นๆ ในช่วงที่อยู่ที่ลอสแอนเจลิสนี้ ฮอร์ไคเมอร์และอดอร์โนได้สร้างงานทางวิชาการที่โดดเด่นของสำนักออกมาหลายเรื่อง ที่เด่นมากคือ Dialectic of Enlightenment ตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1944 และ The Authoritarian Personality ตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1950 (Appelrouth and Edles. 2007 : 74)

ใน Dialectic of Enlightenment ฮอร์ไคเมอร์และอดอร์โนได้พัฒนาแนวคิดสำคัญของทฤษฎีวิพากษ์ขึ้นมา คือแนวคิดที่เสนอว่ายุคสว่างได้ก่อให้เกิดพัฒนาการที่ขัดแย้งกับยุคสว่างขึ้นมา ซึ่งหมายความว่าความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นในยุคสว่าง เช่นวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี เหตุผล และเสรีภาพของปัจเจกบุคคลได้สร้าง “ผีดูดเลือด” ตัวเองขึ้นมา ซึ่งพวกเขาเรียกว่า “ความไม่มีเหตุผลของความมีเหตุผล” กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเหตุผลแทนที่จะช่วยให้เกิดการปลดปล่อยมนุษย์ให้เป็นอิสระ กลับก่อให้เกิดการครอบงำในรูปแบบใหม่ ชีวิตทางสังคมถูกครอบงำดังเห็นได้จากระบบราชการ และความเป็นมนุษย์ก็ถูกทำลาย ดังเห็นได้จากการเกิดสงครามโลกและการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิว (Appelrouth and Edles. 2007 : 74)

หนังสือเรื่อง The Authoritarian Personality เป็นผลมาจากโครงการวิจัยขนาดใหญ่ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุด Studies in Prejudice งานชุดนี้ได้ทำการศึกษาการต่อต้านชาวยิวจากหลายมุมมองซึ่งรวมทั้งจิตวิทยา สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ และจิตวิเคราะห์ ใน The Authoritarian Personality อดอร์โนและคณะได้ใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์มาศึกษาเพื่อให้เข้าใจร่องรอยทางบุคลิกภาพของคนที่มีแนวโน้มสนับสนุนทัศนะแบบต่อต้านชาวยิวโดยเฉพาะ และศึกษาทัศนคติแบบฟาสซิสต์โดยทั่วไป คณะผู้เขียนได้พัฒนาเอฟสเกล (F-scale) หรือสเกลฟาสซิสต์ขึ้นมาและสรุปว่าการกล่อมเกลาภายในครอบครัวรวมทั้งเงื่อนไขทางสังคมในวงกว้างได้ทำให้คนพัฒนาบุคลิกภาพแบบฟาสซิสต์ขึ้นมา บุคลิกภาพเช่นนี้มีหลายลักษณะ เช่นการเป็นคนว่านอนสอนง่าย การยอมทำตามค่านิยมหลักอย่างเคร่งครัด และการเกลียดชังคนนอกหรือคนที่เบี่ยงเบน (Appelrouth and Edles. 2007 : 74) ฮอร์ไคเมอร์ อดอร์โน และพอลล็อค ได้กลับไปอยู่ที่เยอรมนีตะวันตกซึ่งเป็นแผ่นดินบ้านเกิดอีกครั้งและจัดตั้งสำนักขึ้นใหม่ในต้นคริสต์ทศวรรษ 1950 แต่มาร์คูสและอีกหลายคนยังอยู่ที่สหรัฐอเมริกา อย่างไรก็ตาม กว่าที่จะมีการจัดตั้งสำนักขึ้นใหม่อย่างเป็นทางการก็ล่วงมาถึง ค.ศ. 1953 (“Frankfurt School.” 2011 : Website) ในช่วงนี้นี่เองที่เจอร์เก็น ฮาเบอร์มาสได้เข้าร่วมทำงานกับสำนักแฟรงค์เฟิร์ต และกลายเป็นนักทฤษฎีคนสำคัญของสำนักตั้งแต่บัดนั้นมาจนถึงปัจจุบัน สำหรับรุ่นปัจจุบันที่

ถือว่าเป็นนักทฤษฎีวิพากษ์รุ่นที่สามนั้น ผู้ที่โดดเด่นคือแอ็กเซล ฮอนเน็ธ (Axel Honneth) ในเยอรมนี และซีลา เบ็นฮาบิบ (Seyla Benhabib) ในสหรัฐอเมริกา (Calhoun and Karaganis. 2003 : 180)

6.1.2 รากฐานทางทฤษฎี

รากฐานทางความคิดของทฤษฎีวิพากษ์นั้นมีหลากหลาย แต่ที่เด่นมากอย่างหนึ่งก็คือแนวคิดมาร์กซิสต์ นักทฤษฎีสังคมผู้ก่อตั้งทฤษฎีวิพากษ์แห่งสำนักแฟรงค์เฟิร์ตยืนยันว่าทฤษฎีวิพากษ์จะต้องแฝงฝังอยู่ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์เสมอ ทฤษฎีวิพากษ์จะต้องให้ได้ทั้งมุมมองในการวิเคราะห์และแนวทางในการพัฒนาไปสู่อนาคต ในแง่นี้ ทั้งฮอร์ไคเมอร์ อดอร์โน และมาร์คูส จึงล้วนได้รับอิทธิพลทางความคิดจากมากซ์ ที่มากซ์เคยกล่าวไว้ว่า “นักปรัชญาทั้งหลายทำได้เพียงแค่ตีความโลก แต่ประเด็นสำคัญก็คือการเปลี่ยนแปลงโลกต่างหาก” (Calhoun and Karaganis. 2003 : 179; citing Marx, 1978: 145) การเปลี่ยนแปลงโลกอย่างที่มากซ์ได้เสนอไว้นั้นไม่ได้หมายถึงการปฏิเสธทฤษฎีเพื่อที่จะหันไปปฏิบัติการอย่างเดียว นักทฤษฎีวิพากษ์เสนอว่าเราจะต้องฟื้นฟูทฤษฎีที่เป็นนามธรรมซึ่งไม่สามารถท้าทายสถานภาพเดิมทางสังคมได้ให้มีชีวิตชีวาขึ้นมาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อขบวนการเคลื่อนไหวที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมให้ก้าวหน้าและมีอิสระเสรียิ่งขึ้น (Calhoun and Karaganis. 2003 : 179) ทฤษฎีวิพากษ์ของสำนักแฟรงค์เฟิร์ตจึงเกี่ยวข้องกับการเมืองมากด้วย แม้ว่าแนวคิดของนักทฤษฎีบางคนเช่นฮอร์ไคเมอร์และอดอร์โนจะมีบางคนมองว่าไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองก็ตาม ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเพราะการนิยามการเมืองในความหมายแคบ (Chambers. 2004)

นอกจากแนวคิดมาร์กซิสต์แล้ว แนวคิดที่เด่นมากซึ่งมีอิทธิพลต่อทฤษฎีวิพากษ์ก็คือแนวคิดของฟรอยด์ นักปรัชญาและนักทฤษฎีสังคมของสำนักแฟรงค์เฟิร์ตหลายคนได้นำเอาทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์มาใช้พัฒนาทฤษฎีของตนอย่างจริงจัง ซึ่งสามารถพบได้ในงานเขียนของนักทฤษฎีวิพากษ์คนสำคัญ เช่นฮอร์ไคเมอร์ อดอร์โน มาร์คูส และฮาเบอร์มาส (Whitebook. 2004)

แนวคิดของเฮเกลและเวเบอร์ก็มีอิทธิพลอย่างมากต่อนักทฤษฎีวิพากษ์แห่งสำนักแฟรงค์เฟิร์ตเช่นเดียวกัน (Whitebook. 2004 : 74) นอกจากนี้ยังมีแนวคิดจากสายต่างๆ อีกมากที่ส่งอิทธิพลทางความคิดต่อพวกเขา เช่นแนวคิดของนิตเช่ (Calhoun and Karaganis. 2003 : 180) แนวคิดปรากฏการณ์วิทยาที่เน้นการตีความของไฮเด็กเกอร์ แนวคิดปฏิฐานนิยมเชิงตรรกของกลุ่มเวียนนาเซอร์เคิลรวมทั้งแนวคิดของลุดวิก วิกเก็นสไตน์ (Ludwig Wittgenstein : ค.ศ. 1889-1951) ในยุคแรก ด้วย ลัทธิคานต์แนวใหม่หลายสาย และแนวคิดมาร์กซิสต์แนวมนุษยนิยมของจอร์จ ลูคัชส์ (Georg Lukács : ค.ศ. 1885-1971) (Rush. 2004 : 6)

6.1.3 ข้อวิพากษ์ของทฤษฎี

เพื่อให้เข้าใจว่าทฤษฎีวิพากษ์นั้นได้วิพากษ์วิจารณ์อะไรในประเด็นไหนบ้าง จึงได้กล่าวถึงข้อวิพากษ์ต่างๆ ของทฤษฎีวิพากษ์ พอสังเขป ดังต่อไปนี้

การวิพากษ์ทฤษฎีทฤษฎีมาร์กซิสต์ แม้ว่าทฤษฎีวิพากษ์จะได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของมากซ์อย่างมาก และนักทฤษฎีวิพากษ์เองก็ได้ชื่อว่าเป็นพวกนีโอมาร์กซิสต์ แต่ทฤษฎีวิพากษ์ก็ได้วิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีมาร์กซิสต์เหมือนกัน แนวคิดของมากซ์ที่นักทฤษฎีวิพากษ์ไม่เห็นด้วยก็คือแนวคิดนิยัตินิยมทางเศรษฐกิจ (Economic Determinism) ที่มองว่าเศรษฐกิจหรือโครงสร้างส่วนล่างเป็นตัวกำหนดโครงสร้างส่วนบนเช่นวัฒนธรรม นักทฤษฎีวิพากษ์จะเน้นให้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมมาก นักทฤษฎีวิพากษ์บางคนเช่นฮาเบอร์มาสก็วิจารณ์แนวคิดของมากซ์โดยตรง แต่ส่วนมากที่เหลือก็มักจะวิจารณ์แนวคิดนีโอมาร์กซิสต์ (ที่ไม่ใช่นักทฤษฎีวิพากษ์) มากกว่า โดยมองว่านักทฤษฎีเหล่านั้นตีความแนวคิดของมากซ์ในแบบที่เป็นกลไกมากเกินไป นักทฤษฎีวิพากษ์ไม่ได้บอกว่าแนวคิดนิยัตินิยมทางเศรษฐกิจนั้นผิดเมื่อเอาไปใช้มองทางด้านเศรษฐกิจ แต่พวกเขาบอกว่าควรจะให้ความสนใจในมิติอื่นๆ ของชีวิตทางสังคมเช่นมิติทางวัฒนธรรมด้วย (Ritzer and Goodman. 2004 : 137)

การวิพากษ์ปฏิฐานนิยม การวิพากษ์ในประเด็นนี้เชื่อมโยงกับการวิพากษ์แนวคิดนิยัตินิยมทางเศรษฐกิจด้วย เพราะผู้ที่เชื่อในแนวคิดนิยัตินิยมทางเศรษฐกิจก็มักจะเชื่อในปฏิฐานนิยมด้วย ปฏิฐานนิยมเป็นญาณวิทยาที่เชื่อว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์นั้นสามารถนำไปใช้กับการศึกษาวิชาการสาขาอื่นๆ ได้ทั้งหมด ปฏิฐานนิยมใช้วิทยาศาสตร์เป็นมาตรฐานของความแน่นอนถูกต้องสำหรับทุกสาขาวิชา ปฏิฐานนิยมเชื่อว่าความรู้มีความเป็นกลาง เราสามารถแยกคุณค่า/ค่านิยมออกจากผู้ศึกษาได้ ปฏิฐานนิยมมีแนวโน้มที่จะทำให้โลกทางสังคมมีความเป็นรูปธรรมและมองว่าโลกทางสังคมนั้นเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ปฏิฐานนิยมจึงมองไม่เห็นผู้กระทำการเพราะไปลดผู้กระทำการมาเป็น “พลังธรรมชาติ” นักทฤษฎีวิพากษ์มองว่าแนวคิดปฏิฐานนิยมมีลักษณะเป็นอนุรักษนิยมไม่สามารถท้าทายระบบที่ดำรงอยู่ได้ (Ritzer and Goodman. 2004 : 137)

การวิพากษ์สังคมวิทยา การวิพากษ์วิจารณ์ในประเด็นนี้ก็เกี่ยวข้องกับการวิพากษ์วิจารณ์ปฏิฐานนิยม เพราะสังคมวิทยากระแสหลักนั้นเป็นวิชาที่นำเอาญาณวิทยาแบบปฏิฐานนิยมมาใช้สร้างความรู้ สังคมวิทยาต้องการจะเป็นวิทยาศาสตร์ มองว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์นั้นเป็นจุดมุ่งหมายในตัวเอง นักทฤษฎีวิพากษ์กล่าวหานักสังคมวิทยากระแสหลักว่ามุ่งเน้นศึกษาแต่สังคมโดยรวม แต่ไม่สนใจปัจเจกบุคคลที่อยู่ในสังคม และไม่สนใจศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม (Ritzer and Goodman. 2004 : 137)

นักทฤษฎีวิพากษ์หลายคนโดยเฉพาะฮอร์ไคเมอร์และอดอร์โนได้วิพากษ์วิจารณ์สังคมวิทยาแบบดั้งเดิมที่เป็นแนวปฏิฐานนิยม เพราะว่าสังคมวิทยาดั้งเดิมนั้นไม่สนใจวิธีการหาความรู้แบบอื่นมัวแต่เน้นที่ข้อเท็จจริงและการสังเกต เน้นเทคนิควิธีการศึกษาที่สลับซับซ้อนและมุ่งเน้นเชิงปริมาณมัวแต่ยึดติดว่าวิชาความรู้ของตนปลอดค่านิยม และมักจะเห็นคล้อยตามกับสถานภาพเดิมที่ดำรงอยู่ในสังคม (Baert and Rubio. 2009 : 69)

การวิพากษ์สังคมสมัยใหม่ ขณะที่ทฤษฎีมาร์กซิสต์ยุคแรกๆ ให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจมาก โดยมองระบบทุนนิยมสมัยใหม่ที่มีการกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบกันทางด้านเศรษฐกิจ แต่นักทฤษฎีวิพากษ์มองว่าสังคมสมัยใหม่ที่เป็นทุนนิยมนี้ได้ครอบงำชีวิตคนเราในพื้นที่ทางวัฒนธรรมมากกว่า พวกเขาจึงสนใจศึกษาการกดขี่ครอบงำทางวัฒนธรรมของสังคมสมัยใหม่ที่มีต่อปัจเจกบุคคลในสังคม นักทฤษฎีวิพากษ์ได้รับอิทธิพลทางความคิดของเวเบอร์ในเรื่องความมีเหตุผล พวกเขามองว่าความมีเหตุผลหรือเหตุผลเชิงรูปแบบนั้นเป็นการคิดแบบเทคโนแครตซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการรับใช้พลังในการครอบงำมากกว่า เหตุผลเชิงรูปแบบนี้ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อปลดปล่อยมนุษย์ให้เป็นอิสระจากการครอบงำเลย (Ritzer and Goodman. 2004 : 138) อย่างเช่นค่ายกักกันของนาซีนั้นถ้ามองด้วยแนวคิดความมีเหตุผลเชิงรูปแบบก็จะเห็นว่าเป็นสถานที่ซึ่งมีเหตุผลมากเพราะสามารถทำให้บรรลุจุดประสงค์ที่ผู้สร้างค่ายต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ค่ายเช่นนี้ก็เป็นสถานที่ทรมานและสังหารผู้คนซึ่งดูไม่มีเหตุผลเอาเสียเลย ดังที่จอร์จ ฟรีดแมน (George Friedman) กล่าวเอาไว้ว่า “ค่ายกักกันเป็นสถานที่ซึ่งมีเหตุผล แต่มันไม่ใช่สถานที่ซึ่งมีความสมเหตุสมผลเลย” (Ritzer and Goodman. 2004 : 139; citing Friedman. 1981 : 5) สังคมสมัยใหม่ที่พัฒนาขึ้นมาได้จากความมีเหตุผลจึงเป็นสังคมที่ถูกครอบงำด้วยความไม่มีเหตุผล กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าในสังคมสมัยใหม่นั้นมี “ความไม่มีเหตุผลของความมีเหตุผล” ดำรงอยู่ ในกรณีที่ยกตัวอย่างนี้ก็คือเป็นเรื่องของความไม่มีเหตุผลของเหตุผลเชิงรูปแบบ (Ritzer and Goodman. 2004 : 139) สำหรับประเด็นเรื่องความไม่มีเหตุผลของความมีเหตุผลนี้ จะได้ขยายความอีกในหัวข้อ 6.3.2

การวิพากษ์วัฒนธรรม ประเด็นทางด้านวัฒนธรรมที่นักทฤษฎีวิพากษ์ได้นำไปวิพากษ์วิจารณ์ก็คือการที่วัฒนธรรมถูกทำให้เป็นอุตสาหกรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นการวิจัยอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมนั่นเอง อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมนั้นเป็นโครงสร้างระบบรวมศูนย์ที่มีเหตุผลเชิงรูปแบบอย่างเช่นเครือข่ายโทรทัศน์ โครงสร้างเช่นนี้นี่เองที่ควบคุมวัฒนธรรมสมัยใหม่ นักทฤษฎีวิพากษ์วิตกกังวลเกี่ยวกับอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมนี้ใน 2 ประเด็นคือ 1) พวกเขาวิตกกังวลเกี่ยวกับความเท็จความจอมปลอมของอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม พวกเขามองว่าอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมนั้นเป็นชุดความคิดที่บรรจุไว้ล่วงหน้าซึ่งผลิตขึ้นมาและแพร่กระจายไปยังมวลชนเพื่อหลอกลวงมวลชน และ 2) พวกเขามองวิตกกังวลเกี่ยวกับผลกระทบของอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมในเชิงทำให้ประชาชนสงบเสงี่ยมเจียมตัวไม่อยากลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีกว่าเดิม (Ritzer and Goodman. 2004 : 139) ประเด็นการวิจารณ์อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมนี้จะมีรายละเอียดเพิ่มขึ้นในหัวข้อ 6.2.4

6.2 ประวัติและแนวคิดของฮอร์ไคเมอร์และอดอร์โน

6.2.1 ประวัติของฮอร์ไคเมอร์

แม็กซ์ ฮอร์ไคเมอร์ (Max Horkheimer : ค.ศ. 1895-1973) เกิดที่เมืองสตุ๊ตการ์ต ประเทศเยอรมนี พ่อของเขาเป็นนักธุรกิจและเป็นเจ้าของโรงงานสิ่งทอหลายแห่ง พ่อของเขาอยากให้เขาเข้าไปดูแลกิจการของครอบครัว แต่เขามีความคิดแบบหัวรุนแรงในทางการเมืองและมีความเห็นอกเห็นใจชนชั้นกรรมาชีพจึงไม่อยากที่จะเป็นนักธุรกิจ (Appelrouth and Edles. 2007 : 72) เขาจึงช่วยดูแลธุรกิจครอบครัวได้ไม่นานนักในช่วงที่เขาเป็นวัยรุ่น และเมื่อสงครามโลกครั้งที่หนึ่งเกิดขึ้น เขาก็ถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร เมื่อสงครามโลกยุติลง เขาได้เข้าเรียนระดับปริญญาตรีทางด้านปรัชญาและจิตวิทยาที่มหาวิทยาลัยมิวนิค (“Max Horkheimer.” 2011 : Website) จากนั้นก็เข้าเรียนต่อระดับบัณฑิตศึกษาทางด้านปรัชญาและจิตวิทยาเหมือนเดิมที่มหาวิทยาลัยแฟรงค์เฟิร์ต ในช่วงที่เขาเรียนที่แฟรงค์เฟิร์ตนี้เขาได้ไปเรียนที่มหาวิทยาลัยไฟรบูร์กด้วยเป็นเวลาหนึ่งปีโดยเรียนกับเอ็ดมันด์ ฮุสเซิร์ล และมาร์ติน ไฮเด็กเกอร์ ที่เป็นลูกศิษย์ของฮุสเซิร์ล (Appelrouth and Edles. 2007 : 72) ซึ่งต่อมาเป็นนักปรัชญาแนวปรากฏการณ์วิทยาที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากทั้งคู่

ฮอร์ไคเมอร์ทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่องข้อวิพากษ์วิจารณ์การตัดสินใจของคานต์ในฐานะที่เป็นสื่อกลางระหว่างปรัชญาเชิงปฏิบัติกับปรัชญาเชิงทฤษฎี (“Max Horkheimer.” 2011 : Website) และเรียนจบปริญญาเอกใน ค.ศ. 1925 จากนั้นเขาได้ไปเป็นอาจารย์สอนแบบไม่ได้รับเงินเดือนที่มหาวิทยาลัยแฟรงค์เฟิร์ต ก่อนที่จะสอนประจำแบบได้รับเงินเดือนใน ค.ศ. 1928 (Appelrouth and Edles. 2007 : 72)

ฮอร์ไคเมอร์เข้ารับตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคมของมหาวิทยาลัย แฟรงค์เฟิร์ต ใน ค.ศ. 1930 (Edgar and Sedgwick. 2002 : 101) ซึ่งมักเรียกกันโดยทั่วไปว่าสำนักแฟรงค์เฟิร์ต และในปีเดียวกันนี้เขาก็ได้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ทางด้านปรัชญาสังคมที่แฟรงค์เฟิร์ตนั่นเอง ขณะนั้นรัฐบาลนาซีที่ได้ขึ้นครองอำนาจได้เพิกถอนตำแหน่งศาสตราจารย์ของเขา และได้ปิดสำนัก ใน ค.ศ. 1933 เขาก็ได้อพยพไปยังสวิตเซอร์แลนด์และในปีต่อมาก็อพยพไปยังสหรัฐอเมริกา ไปตั้งสำนักอยู่ที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย เมื่อถึง ค.ศ. 1949 เขาได้กลับไปยังเยอรมนีอีกและได้เปิดสำนักขึ้นอีกครั้งในปีต่อมา ในช่วง ค.ศ. 1951-1953 เขาได้ดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยแฟรงค์เฟิร์ต เขาสอนที่อยู่ที่แฟรงค์เฟิร์ตจนเกษียณอายุในกลางคริสต์ทศวรรษ 1960 จากนั้นเขาไปสอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยชิคาโกจนถึง ค.ศ. 1959 (“Max Horkheimer.” 2011 : Website)

งานชิ้นสำคัญของฮอร์ไคเมอร์มีหลายชิ้น ที่โดดเด่นมากคือ Eclipse of Reason ซึ่งตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1947 และ The Dialectic of Enlightenment ซึ่งเขียนร่วมกับอดอร์โน ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1944 (Edgar and Sedgwick. 2002 : 101)

6.2.2 แนวคิดของฮอร์ไคเมอร์ : สาระสำคัญ

ในหนังสือเรื่อง Eclipes of Reason ฮอร์ไคเมอร์ได้เสนอว่าสังคมสมัยใหม่เป็นสังคมที่มี "ความเบ็ดเสร็จ" (Totality) ซึ่งทำให้ทุกคนในสังคมได้รับผลกระทบที่ลดทอนความเป็นมนุษย์ ในสังคมสมัยใหม่นี้ความเป็นปัจเจกบุคคลได้ลดน้อยลงไปมาก ผู้คนไม่เป็นตัวของตัวเอง แม้แต่คนงานและนักธุรกิจก็หนีไม่พ้นจากสภาพดังกล่าวนี้ การเสื่อมคลายความเป็นปัจเจกบุคคลนี้เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุดในรูปแบบของจิตสำนึกในยุคสมัยใหม่ซึ่งเป็นจิตสำนึกที่ไม่เต็มใจและไม่สามารถที่จะจินตนาการถึงความจริงที่เป็นทางเลือกอันหลากหลายได้ ในสังคมสมัยใหม่นี้ ความคิดเกี่ยวกับความจริงได้ถูกลดทอนลงมาเป็นเรื่องของเครื่องมือที่เป็นประโยชน์สำหรับใช้ควบคุมธรรมชาติ จริงๆ แล้วมนุษย์มีศักยภาพมากอย่างไม่จำกัดอยู่ในตัวเอง แต่ในสังคมสมัยใหม่ มนุษย์กลับไม่สามารถที่จะบรรลุถึงศักยภาพอันไม่จำกัด เพราะมนุษย์ตกอยู่ในสถานะของความฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมหรูหราฟุ่มเฟือย ในสังคมที่เป็นเช่นนี้ ความมีประโยชน์ก็จะถูกนิยามด้วยเหตุผลทางด้านเทคโนโลยี สิ่งที่มีประโยชน์ก็คือสิ่งที่สามารถผลิตออกมาใช้สนองความต้องการของเราได้ แม้แต่การคิดก็กลายเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์และไม่จำเป็น คือเราไม่จำเป็นจะต้องคิด เราสามารถที่จะค้นพบความจริงได้จากความสามารถในการผลิตของเรา ไม่ใช่ค้นพบความจริงได้ด้วยการคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ ขณะที่พวกข้าราชการนักวิชาการเชื่อกันว่าการผลิตสินค้าออกมามากๆ ด้วยระบบสายพานการผลิตนั้นจะทำให้ความทุกข์ยากทางเศรษฐกิจสิ้นหายมลายไป แต่ความจริงแล้ว ความทุกข์ยากลำบากของมนุษย์ก็ยังคงมีอยู่ต่อไป ทั้งๆ ที่ความลำบากทุกข์ยากเช่นนั้นเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องเกิดขึ้นเลย เพราะในยุคสมัยใหม่เรามีเครื่องมือเครื่องจักร หรือเทคโนโลยีอยู่มากมายที่จะใช้ขจัดความทุกข์ยากเหล่านั้น หากปราศจากความสามารถที่จะใช้เหตุผลแบบอื่นที่ไม่ใช่เหตุผลเชิงเทคโนโลยีเท่านั้น ชะตากรรมของมนุษย์ในอนาคตแทนที่จะก้าวหน้าก็คงจะเป็นการถอยหลังเป็นแน่แท้ เพราะว่าไม่ใช่เพียงเทคโนโลยีและความสามารถในการผลิตเท่านั้นที่จะทำให้ความเป็นปัจเจกบุคคลของมนุษย์เสื่อมถอยลงไป แต่มนุษย์ยังได้สูญเสียความสามารถที่จะกำหนดหลักการซึ่งนำไปสู่ความก้าวหน้าอีกด้วย แต่ฮอร์ไคเมอร์ก็บอกเราว่าความหวังไม่ได้หมดสิ้นไป เรายังพอมีหวังอยู่บ้างที่จะพัฒนาสังคมให้บรรลุถึงความก้าวหน้า (Appelrouth and Edles. 2007 : 94-95)

ความหวังที่เรายังพอมีอยู่ตามความเห็นของฮอร์ไคเมอร์ก็คือเราจะต้องฟื้นฟูพัฒนาความเป็นปัจเจกบุคคลที่แท้จริงขึ้นมาให้ได้ "ปัจเจกบุคคลที่แท้จริงในยุคสมัยของเราคือผู้ที่ยอมตายซึ่งเดินข้ามไฟแห่งความทุกข์ยากและความตกต่ำในการต้านทานกับการมุ่งเอาชนะและการกดขี่ ไม่ใช่บุคคลที่ฟุ้งเฟ้ออยู่ในวัฒนธรรมประชานิยม หรือเป็นเจ้าขุนมูลนายแบบสมัยเก่า" (Horkheimer. 2007 : 102)

แนวคิดสำคัญเรื่องหนึ่งในงานของฮอร์ไคเมอร์คือแนวคิดเรื่องเหตุผล (Reason) เขาได้จำแนกเหตุผลออกเป็น 3 แบบ คือเหตุผลแบบวัตถุวิสัย เหตุผลแบบอัตวิสัย และเหตุผลที่เป็นเครื่องมือ และ

เขายังได้กล่าวว่าเราได้เคลื่อนย้ายจากเหตุผลแบบแรกผ่านเหตุผลแบบที่สองและจะเข้าสู่เหตุผลแบบที่สาม (“Max Horkheimer.” 2011 : Website)

เหตุผลแบบวัตถุวิสัย (Objective Reason) เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความจริงสากลซึ่งบอกเราว่าการกระทำของเรานั้นถูกหรือผิด เป็นเหตุผลที่เป็นรูปธรรม เป็นเหตุผลที่ต้องการให้เรามีพฤติกรรมบางอย่าง เหตุผลแบบนี้จะเน้นที่เป้าหมาย ไม่ใช่วิธีการ (“Max Horkheimer.” 2011 : Website) คือ เป้าหมายของการกระทำจะต้องถูกต้อง ชอบธรรม และยุติธรรม (Appelrouth and Edles. 2007 : 81)

เหตุผลแบบอัตวิสัย (Subjective Reason) เป็นเหตุผลที่เป็นนามธรรม เป็นเหตุผลที่เน้นเรื่องของวิธีการมากกว่าเป้าหมาย การที่จะดูว่าการกระทำใดมีเหตุผลหรือไม่จึงเป็นการดูที่บริบทว่าการกระทำนั้นเหมาะสมกับเป้าหมายนั้นๆ หรือไม่ (“Max Horkheimer.” 2011 : Website) คือเป้าหมายของการกระทำจะสมเหตุสมผลหรือไม่นั้นไม่ใช่สิ่งสำคัญ ขอให้เราได้ใช้วิธีการซึ่งมีประสิทธิผลมากที่สุดที่จะบรรลุถึงเป้าหมายนั้นก็พอ (Appelrouth and Edles. 2007 : 81)

เหตุผลที่เป็นเครื่องมือ (Instrumental Reason) เป็นเหตุผลที่ถือเอาเกณฑ์เรื่องคุณค่าในการปฏิบัติเป็นเกณฑ์สำคัญ ตามนัยของเหตุผลแบบนี้ แนวคิดเกี่ยวกับความจริงจึงเป็นเรื่องที่ขึ้นอยู่กับสถานการณ์หรือเป็นเพียงความรู้สึกชอบพอส่วนบุคคล ดังนั้นเหตุผลแบบที่สามนี้จึงสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเหตุผลแบบอัตวิสัย ถ้าเรามีเหตุผลแบบอัตวิสัยหรือเหตุผลที่เป็นเครื่องมือ อุดมคติของสังคมอย่างเช่นอุดมคติเรื่องประชาธิปไตย ก็จะขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ต่างๆ ของประชาชน แทนที่จะขึ้นอยู่กับความจริงที่เป็นวัตถุวิสัย (“Max Horkheimer.” 2011 : Website)

การจำแนกความแตกต่างระหว่างเหตุผลแบบวัตถุวิสัยกับเหตุผลแบบอัตวิสัยของฮอร์ไคเมอร์นั้น คล้ายๆ กับที่เวเบอร์จำแนกความแตกต่างระหว่างความมีเหตุผลเชิงเนื้อหาสาระกับความมีเหตุผลเชิงรูปแบบ ขณะที่เวเบอร์ชี้ให้เห็นว่าการเคลื่อนย้ายจากความมีเหตุผลเชิงเนื้อหาสาระมาสู่ความมีเหตุผลเชิงรูปแบบนั้นได้ก่อให้เกิดระบบราชการขึ้นมาซึ่งเป็น “กรงเหล็ก” ที่กักขังควบคุมเสรีภาพของเรา ฮอร์ไคเมอร์ก็ได้ชี้ให้เห็นเช่นเดียวกันว่าการเคลื่อนย้ายจากเหตุผลแบบวัตถุวิสัยมาสู่เหตุผลแบบอัตวิสัยได้ทำลายฐานทางจริยธรรมของคนเราลง ดังจะเห็นได้จากการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวที่เกิดขึ้นในยุคของเขา (Appelrouth and Edles : 80-81)

6.2.3 ประวัติของอดอร์โน

ธีโอดอร์ อดอร์โน (Theodor Adorno : ค.ศ. 1903-1969) เกิดที่เมืองแฟรงค์เฟิร์ต เยอรมนี แม่ของเขาเป็นนักร้องที่ประสบความสำเร็จมาก่อนที่จะแต่งงาน ขณะที่พ่อของเขาก็เป็นเจ้าของธุรกิจขายส่งไวน์ เขาเดินตามรอยแม่ จึงเริ่มเรียนอย่างเป็นทางการในด้านการเรียบเรียงดนตรีเมื่ออายุ 16 ปี อีกหนึ่งปีต่อมาเขาก็ได้เข้าเรียนที่มหาวิทยาลัยแฟรงค์เฟิร์ต โดยเรียนทางด้านปรัชญา จิตวิทยา และสังคมวิทยา เขาเรียนจบปริญญาเอกทางด้านปรัชญาใน ค.ศ. 1924 (Appelrouth and Edles. 2007 : 73)

อีกหนึ่งปีต่อมา เขาไปเรียนที่เวียนนา ได้เข้าร่วมกับกลุ่มนักวิชาการกลุ่มเวียนนาเซอร์เคิล และใน ค.ศ. 1926 เขาก็กลับไปที่แฟรงค์เฟิร์ตและทำวิทยานิพนธ์เพื่อเสนอขอตำแหน่งศาสตราจารย์ เรื่องแรกไม่ผ่าน เขาจึงเปลี่ยนเรื่องใหม่จนผ่านใน ค.ศ. 1931 (Lechte. 2008 : 216) งานสำคัญของเขาในช่วงแรกไม่ใช่งานทางปรัชญา หากแต่เป็นงานทางด้านการวิจารณ์ดนตรีและจริยศาสตร์ ในช่วง ค.ศ. 1921-1932 เขาได้ตีพิมพ์บทความเกือบ 100 เรื่อง แต่งานทางด้านปรัชญาชิ้นแรกที่ได้ตีพิมพ์ออกมานั้นปรากฏว่าตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1933 ซึ่งก็ไม่ใช่เรื่องแปลก เพราะอาชีพที่เขาใฝ่ฝันอาชีพแรกก็คืออาชีพนักแต่งเพลงและนักเปียโน (Appelrouth and Edles. 2007 : 73)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเขาจะสนใจทางด้านดนตรีมากกว่าด้านอื่นๆ แต่เขาก็ได้เริ่มอ่านปรัชญาเยอรมันคลาสสิกตั้งแต่อายุ 15 ปี (Carrabine. 2007 B : 9) เขาจะใช้เวลาในตอนบ่ายของวันเสาร์ไปกับการอ่านงานของอิมมานูเอล คานต์ (Immanuel Kant) (Furlong. 2004 : 19) เขาได้พบกับฮอร์ไคเมอร์และเบ็นจามิน นักปรัชญาหนุ่มรุ่นพี่ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษ 1920 ซึ่งต่อมาก็ได้ทำงานร่วมกันอยู่นานหลายปี งานหลักของเขาคือการเป็นนักวิชาการ แต่เขาก็ไม่ได้ทิ้งงานแต่งดนตรี (Carrabine. 2007 B : 9)

อดอร์โนเป็นผู้บัญญัติศัพท์ว่า “Critical Theory” ที่เราแปลว่าทฤษฎีวิพากษ์ขึ้นมาใช้เพื่อบ่งบอกถึงแนวทางการศึกษาแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในสำนักแฟรงค์เฟิร์ต เมื่อรัฐบาลนาซีครองอำนาจและสำนักแฟรงเฟิร์ตต้องปิดตัวลง เขาซึ่งเป็นคนยิวก็ต้องอพยพหนี เขาหนีไปอยู่ที่อังกฤษ ถูกลดสถานะลงมาเป็นนักศึกษาต้องเข้าเรียนต่ออีก 4 ปี ที่วิทยาลัยเมอร์ตัน มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด โดยได้เรียนปรัชญาของฮุสเซิร์ลและอ่านบทความเกี่ยวกับดนตรีอีกมากมายด้วย จากนั้นใน ค.ศ. 1938 เขาได้ไปอยู่ในนิวยอร์ก ได้ร่วมงานกับฮอร์ไคเมอร์ในแคลิฟอร์เนียตอนใต้ ทั้งคู่ได้ผลิตงานเขียนสำคัญร่วมกันคือหนังสือเรื่อง Dialectic of Enlightenment ซึ่งตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1947 หนังสือเล่มนี้ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากมากซ์ เวเบอร์ และนิตเช่ เป็นหนังสือที่โดดเด่นในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1960 และกลายเป็นหนังสือสำคัญที่บ่งบอกถึงความเป็นสำนักแฟรงค์เฟิร์ต (Carrabine. 2007 B : 10-11)

อดอร์โนกลับไปที่แฟรงค์เฟิร์ตใน ค.ศ. 1949 เขากลายเป็นปัญญาชนชั้นนำในเยอรมนี ได้ช่วยก่อตั้งสำนักแฟรงค์เฟิร์ตขึ้นมาใหม่ และในที่สุดก็ได้เป็นผู้อำนวยการของสำนักใน ค.ศ. 1958 งานของเขาถูกวิจารณ์จากนักปรัชญาชั้นนำด้วยกันทั้งเบ็นจามินและคาร์ล ป็อปเปอร์ (Karl Popper) รวมทั้งจากลูกศิษย์ของเขาคือฮาเบอร์มาส การวิจารณ์ของฮาเบอร์มาสเป็นการกรุยทางในการอ่านงานของอดอร์โนในแนวหลังโครงสร้างนิยม นักสตรีนิยมก็ได้นำเอาแนวคิดเรื่องปฏิพัฒนาการเชิงลบ (Negative Dialectics) ของเขามาศึกษาเรื่องความเป็นอัตวิสัย (Carrabine. 2007 B : 13)

งานสำคัญของอดอร์โน นอกจากงานที่เขียนร่วมกับฮอร์ไคเมอร์ที่กล่าวไปแล้ว ก็มีอีกหลายเรื่อง เช่น The Authoritarian Personality ซึ่งเขียนร่วมผู้อื่น ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1950 Minima Moralia : Reflections from Damaged Life (1951) Prisms : Cultural Criticism and Society (1955) Aesthetic

Theory (1970) และ The Culture Industry : Selected Essays on Mass Culture (1991) (Carrabine. 2007 B : 14; Lechte. 2008 : 224)

6.2.4 แนวคิดของอดอร์โน : สาระสำคัญ

แนวคิดของอดอร์โนที่จะเน้นในที่นี้เป็นแนวคิดเรื่องอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม (Culture Industry) แนวคิดเรื่องนี้ปรากฏขึ้นครั้งแรกในงานที่อดอร์โนเขียนร่วมกับฮอร์ไคเมอร์เรื่อง Dialectic of Enlightenment ที่ตีพิมพ์ในกรุงอัมสเตอร์ดัมตั้งแต่ ค.ศ. 1947 ต่อมาใน ค.ศ. 1975 อดอร์โนคนเดียวได้ตีพิมพ์บทความเรื่อง “The Culture Industry Reconsidered” ออกมา (Adorno. 2007 : 103)

ในสมัยที่ฮอร์ไคเมอร์และอดอร์โนเขียนถึงเรื่องอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมนั้น เขาทั้งสองได้ตระหนักถึงการที่อุตสาหกรรมวัฒนธรรมกำลังครอบงำสังคมมากขึ้นเรื่อยๆ รวมทั้งครอบงำปัจเจกบุคคลด้วย พวกเขารับรู้ถึงการเกิดขึ้นของสิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรมมวลชน (Mass Culture) ในสมัยนั้น ตัวการที่ก่อให้เกิดการแพร่หลายของวัฒนธรรมไปสู่มวลชนได้มากก็คือหนังสือพิมพ์ นิตยสาร ภาพยนตร์ และวิทยุ (Ritzer and Goodman. 2007 : 104) ซึ่งในปัจจุบันนี้สื่อเหล่านี้ก็ยังคงมีความสำคัญอยู่ แต่สื่อที่สำคัญมากกว่าในยุคปัจจุบันคือโทรทัศน์ โทรศัพท์ และอินเตอร์เน็ต สื่อต่างๆ เหล่านี้นี่เองที่เป็นอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม ซึ่งพอจะสรุปลักษณะสำคัญของอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมได้ดังนี้ (Adorno. 2007 : 104-105; Appelrouth and Goodman. 2007 : 102; Ritzer and Gooman. 2007 : 104-107)

1) อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมไม่ใช่งานศิลปะ ก่อนยุคของนักทฤษฎีวิพากษ์ของสำนักแฟรงค์เฟิร์ต งานทางด้านสื่อต่างๆ เหล่านี้เคยถูกมองว่าเป็นงานศิลปะ แต่นักทฤษฎีวิพากษ์มองว่าไม่ใช่ศิลปะ หากแต่เป็นการนำเอาวัฒนธรรมมาผลิตเป็นอุตสาหกรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือสื่อต่างๆ ข้างต้นเป็นเพียงอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมเท่านั้น ในบทความที่เขาเขียนคนเดียวในภายหลังนั้น อดอร์โนเอาแนวคิดของเบ็นจามินที่มองว่าเทคนิคการผลิตของอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องของการผลิตซ้ำในเชิงกลไกหรือผลิตซ้ำด้วยเครื่องจักรหรือเทคโนโลยีต่างๆ ดังนั้นจึงมิได้มีลักษณะเป็นงานศิลปะที่ต้องอาศัยความคิดสร้างสรรค์มากนัก

2) อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ทำให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน จากการที่ต้องผลิตสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อสนองความต้องการของมวลชนซึ่งมีเป็นจำนวนมาก ผลผลิตของอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมจึงมีความเป็นมาตรฐานเดียวกัน เช่นรายการวิทยุมีเนื้อหาไปในแนวทางเดียวกัน ข่าวหรือบทความในหนังสือพิมพ์ก็เช่นเดียวกัน มักจะเป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้แล้ว ในอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมก็จะมีการแบ่งงานกันทำตามความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน จากการทำให้เป็นมาตรฐานเดียวกันนี้ ความหลากหลายของความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ก็ถูกทำลายไปด้วย

3) อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ทำขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ในเชิงพาณิชย์ สิ่งที่ผลิตขึ้นมานั้นจึงเป็นไปเพื่อการค้าขาย สิ่งต่างๆ ถูกนำมาทำให้เป็นสินค้าเพื่อขายในตลาดซึ่งมีขนาดใหญ่

จึงเป็นเรื่องของการแสวงหาและสะสมกำไรของระบบทุนนิยม ไม่ใช่เป็นสิ่งที่จะมีขึ้นเพื่อสร้างเสรีภาพให้กับปัจเจกบุคคล หรือปลดปล่อยผู้คนออกจากพันธนาการของระบบทุนนิยม นอกจากนี้ การมุ่งในเชิงพาณิชย์ยิ่งกว่าสิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคลยังทำให้อุตสาหกรรมวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยรักษาโครงสร้างอำนาจเดิมที่กดขี่เอาไว้ได้ด้วย

4) อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มอมเมาประชาชน หลอกลวงประชาชน ทำให้ประชาชนแทนที่จะเป็นชนชั้นกรรมาชีพที่มีจิตสำนึกทางชนชั้น กลับเป็นได้เพียงผู้บริโภคที่ถูกหลอกโดยระบบทุนนิยม ในยุคของอดอร์โนและฮอร์ไคเมอร์นั้น อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมกำลังเฟื่องฟู ประชาชนในฐานะผู้บริโภคและในฐานะอื่นเช่นแรงงานมีบทบาทสำคัญในระบบทุนนิยม การที่ประชาชนบริโภคสินค้าก็ทำหน้าที่เป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญของการผลิตแบบทุนนิยม ในต้นคริสต์ศตวรรษที่แล้วเฮนรี ฟอร์ด (Henry Ford) เจ้าของโรงงานผลิตรถยนต์ยี่ห้อฟอร์ด ตระหนักถึงเรื่องนี้ดีจึงได้ให้ค่าจ้างแก่คนงานให้เพียงพอสำหรับซื้อสินค้าของเขาและสินค้าอื่นๆ ในระบบทุนนิยมสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คืออุตสาหกรรมการโฆษณาที่ขยายตัวใหญ่ขึ้นและสลับซับซ้อนมากขึ้น ขณะนั้นวิทยุถือว่าเป็นสื่อใหม่ที่ใช้เพื่อการโฆษณาได้ดีมาก ขณะที่หนังสือพิมพ์และนิตยสารก็เป็นสื่อเดิมที่ใช้โฆษณากันอยู่ เมื่อได้รับแรงกระตุ้นจากการโฆษณา ประชาชนก็ไปจับจ่ายใช้สอยสินค้ามากขึ้น ใช้เวลาไปกับการซื้อของมากขึ้น ทำให้ไม่ค่อยมีเวลาที่จะคิดอะไรเกี่ยวกับการเมืองหรือลงมือทำอะไรที่เป็นการปฏิวัติสังคม หรือเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น ให้หลุดพ้นจากการครอบงำของระบบทุนนิยม

อดอร์โนกล่าวสรุปผลกระทบของอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมเอาไว้ว่า “ผลกระทบแบบเบ็ดเสร็จของอุตสาหกรรมวัฒนธรรมเป็นเรื่องของการปฏิเสธความรู้แจ้ง...กล่าวคือการครอบงำธรรมชาติด้วยวิธีการที่ก้าวหน้ากลายเป็นเรื่องของการหลอกลวงมวลชนและกลายเป็นวิธีการในการกักขังจองจำจิตสำนึกเอาไว้ อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมเป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนาปัจเจกบุคคลที่อิสระและเสรีซึ่งสามารถตัดสินและตกลงใจอย่างมีสำนึกสำหรับตนเองได้” (Adorno. 2007 : 107) เขากล่าวอีกว่า ถ้าประชาชนถูกมองจากเบื้องบนในเชิงดูถูกเหยียดหยามว่าเป็นแค่มวลชน อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมก็ต้องมีส่วนรับผิดชอบด้วยที่ทำให้ประชาชนเป็นมวลชนแล้วก็ดูถูกเหยียดหยามพวกเขา นอกจากนี้ อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมก็ยังเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการปลดปล่อยมนุษย์ซึ่งกำลังจะสุกงอมขึ้นมาในฐานะที่เป็นพลังการผลิตเชิงสร้างสรรค์ (Adorno. 2007 : 107)

6.3 ประวัติและแนวคิดของมาร์คูสและเบ็นจามิน

6.3.1 ประวัติของมาร์คูส

เฮอร์เบิร์ต มาร์คูส (Herbert Marcuse : ค.ศ. 1898-1979) เกิดที่กรุงเบอร์ลินในครอบครัวที่มั่งคั่ง แม่ของเขาเป็นลูกสาวเจ้าของโรงงาน ขณะที่พ่อของเขาก็เป็นเจ้าของโรงงานสิ่งทอและเป็น

ผู้ประกอบการธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 เขาถูกเกณฑ์ทหารทั้งๆ ที่เขามีปัญหาทางด้านสายตา ในช่วงสงคราม เขาได้เห็นการประท้วง การจลาจล และความปั่นป่วนวุ่นวายทางสังคมทั่วๆ ไปมากมาย เขาจึงมีความสนใจทางการเมืองมากขึ้นและได้เข้าร่วมงานกับพรรคสังคมประชาธิปไตย (Social Democratic Party : SPD) ซึ่งเป็นพรรคที่เป็นตัวแทนผลประโยชน์ของชนชั้นกรรมาชีพ แต่เขาก็ไม่พอใจกับการกระทำและนโยบายของพรรค เขาจึงได้ไปเข้าเรียนประวัติศาสตร์เยอรมันร่วมสมัย ที่มหาวิทยาลัยฮัมโบลด์ในกรุงเบอร์ลินจากนั้นก็เรียนต่อทางด้านปรัชญาและเศรษฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยไฟรบูร์ก เขาพบฮอร์ไคเมอร์ที่นี่และได้เข้าร่วมฟังคำบรรยาของเอ็ดมันด์ ฮุสเซิร์ลด้วยกัน (Appelrouth and Edles. 2007 : 74) เมื่อได้เรียนปริญญาเอก ทีแรกเขาเรียนทางด้านวรรณกรรมก่อนที่จะเปลี่ยนไปเรียนปรัชญาในเวลาต่อมา (Adams and Dyson. 2007 : 172)

หลังจากที่จบปริญญาเอกใน ค.ศ. 1922 มาร์คูสก็ได้เดินทางไปเบอร์ลินอีกครั้ง เขาทำงานในธุรกิจหนังสืออยู่ที่เบอร์ลินเป็นเวลา 6 ปี พ่อของเขาให้เขาถือหุ้นร่วมในบริษัทสำนักพิมพ์ด้วย เขาได้มีโอกาสอ่านงานของมาร์ติน ไฮเด็กเกอร์ เรื่อง Being and Time ซึ่งตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1927 เขาพบว่างานของไฮเด็กเกอร์นั้นเป็นงานสำคัญที่ต่อยอดทฤษฎีมาร์กซิสต์ เขาจึงสนใจเรียนต่ออีกจึงกลับไปที่ไฟรบูร์กอีกครั้งพร้อมทั้งภรรยาและลูกชายที่ยังเล็ก และในครั้งนี้เขาได้เป็นลูกศิษย์และผู้ช่วยงานของฮุสเซิร์ลและไฮเด็กเกอร์ (Appelrouth and Edles. 2007 : 74)

มาร์คูสเข้าร่วมงานกับสำนักแฟรงค์เฟิร์ตใน ค.ศ. 1933 ซึ่งเป็นปีที่นาซีขึ้นครองอำนาจในเยอรมนี เขาจึงต้องอพยพหนีภัยนาซีใน ค.ศ. 1934 ไปอยู่ที่นิวยอร์ค อยู่ที่นั่นเจ็ดปี ใน ค.ศ.1941 ก็ย้ายไปอยู่ที่ลอสแอนเจลิส ซึ่งมีฮอร์ไคเมอร์ไปอยู่ก่อนแล้วหนึ่งเดือน และอดอร์โนก็ตามไปอยู่ที่นั่นในปีเดียวกัน หลังจากนั้นก็อพยพไปอยู่หลายแห่ง ก่อนที่จะไปประจำอยู่ที่มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ซานดิเอโก ใน ค.ศ. 1965 จนเกษียณใน ค.ศ. 1976 (Appelrouth and Edles. 2007 : 75)

ในคริสต์ทศวรรษ 1960 งานเขียนของมาร์คูสมีผู้อ่านอย่างกว้างขวางในหลายประเทศทั่วโลก ซึ่งไม่ใช่มีแต่นักวิชาการเท่านั้นที่ติดตามอ่านงานของเขา หากยังมีนักเคลื่อนไหวต่อต้านสงคราม นักสตรีนิยม ขบวนการพลังของคนดำ และกลุ่มซ้ายใหม่คอยติดตามอ่านงานของเขาด้วย (Appelrouth and Edles. 2007 : 75) เขามีชื่อเสียงก้องโลกทั้งในฐานะที่เป็นบิดาของซ้ายใหม่ (Kellner. 2007 : 86)

งานของมาร์คูสมีมากมาย ที่โดดเด่นมากเช่น Reason and Revolution ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1941 Eros and Civilization (1955) และ One Dimensional Man: The Ideology of Industrial Society (1964) (Adams and Dyson. 2007 : 175; Kellner. 2007 : 90)

6.3.2 แนวคิดของมาร์คูส : สาระสำคัญ

แนวคิดของมาร์คูสที่จะนำเสนอในที่นี้เป็นแนวคิดที่อยู่ในหนังสือเรื่อง One-Dimensional Man ซึ่งกล่าวถึงมนุษย์มิติเดียวและสังคมมิติเดียว มาร์คูสมองสังคมสมัยใหม่ที่มีความก้าวหน้าในยุคสมัยของเขา ไม่ว่าจะเป็นสังคมทุนนิยม คอมมิวนิสต์ หรือสังคมนิยม ว่าเป็นสังคมแบบเบ็ดเสร็จ คำว่า

เบ็ดเสร็จในที่นี้ไม่ได้หมายถึงรูปแบบการปกครองแบบใดแบบหนึ่ง ไม่ได้หมายถึงการประสานสังคมเข้ากับการเมืองที่น่ากลัวเท่านั้น หากหมายถึงการประสานสังคมเข้ากับเศรษฐกิจและการเมืองที่ดูเหมือนไม่น่ากลัวด้วย อำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ดูเหมือนไม่น่ากลัวนี้ทำงานได้ด้วยการครอบงำความต้องการของเรา สังคมแบบเบ็ดเสร็จจึงเป็นสังคมที่มีลักษณะเป็นระบบของการครอบงำที่ประสานงานหรือร่วมมือกันซึ่งทำให้การประท้วงทุกอย่างกลายเป็นเรื่องที่ล้าสมัย แต่แทนที่การครอบงำนี้จะเกิดจากความกลัวที่มาจากการบีบบังคับหรือการใช้กำลังภายนอก กลับกลายเป็นว่าการครอบงำนี้เกิดจากการควบคุมจิตสำนึกของคนเรา (Appelrouth and Edles. 2007 : 108)

มาร์คูสก็เช่นเดียวกับมากซ์และนักคิดแนวมาร์กซิสต์คนอื่นๆ อีกหลายคน ที่มองเห็นความสัมพันธ์เชิงปฏิพัฒนาการระหว่างประชาชนกับโครงสร้างที่ใหญ่กว่าอย่างเช่นเทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้น กล่าวคือขณะที่คนเราสร้าง ใช้ประโยชน์ และดัดแปลงแก้ไขเทคโนโลยี คนเราก็ควรจะได้ตอบสนองความต้องการของเราและแสดงออกซึ่งความสามารถของเราเองได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ทั้งคนเราและเทคโนโลยีก็จะเจริญเติบโตไปด้วยกัน แต่ในระบบทุนนิยม ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นแบบทางเดียว คือคนเราสร้างเทคโนโลยี แต่นายทุนต่างหากที่เป็นเจ้าของและควบคุมเทคโนโลยี นายทุนใช้เทคโนโลยีเพื่อประโยชน์ของตัวเอง โดยใช้ควบคุมและเอารัดเอาเปรียบกดขี่ขูดรีดคนงาน ดังนั้นแทนที่คนเราจะได้แสดงตนผ่านการใช้เทคโนโลยี คนเราก็จะถูกทำให้อ่อนแอลงเพราะถูกเทคโนโลยีควบคุม ความเป็นปัจเจกบุคคลของเราก็จะถูกกดข่มเอาไว้โดยที่คนเราก็จะยอมตามความต้องการของเทคโนโลยี เสรีภาพและความคิดสร้างสรรค์ของปัจเจกบุคคลก็จะค่อยๆ เสื่อมไปจนไม่เหลืออะไรเลย เมื่อเป็นเช่นนั้น คนเราก็จะสูญเสียความสามารถที่จะคิดในเชิงวิพากษ์และในเชิงปฏิเสธเกี่ยวกับเทคโนโลยีและสังคมที่ควบคุมและกดขี่เรา ลักษณะของคนเราที่เป็นดังเช่นที่อธิบายมานี้เรียกว่า “มนุษย์มิติเดียว” (One-Dimensional Man) เมื่อปราศจากความสามารถเช่นนั้น คนเราก็จะไม่สามารถที่จะปฏิวัติหรือโค่นล้มระบบทุนนิยมได้ มาร์คูสเห็นว่าการที่จะแก้ปัญหานี้เราจะต้องสร้างสังคมที่ผู้คนโดยเฉพาะคนงานหรือชนชั้นกรรมาชีพได้ควบคุมเทคโนโลยีแทนที่จะให้เทคโนโลยีควบคุมคนงานอย่างที่เป็นอยู่ (Ritzer and Goodman. 2007 : 108)

สังคมที่กำกับควบคุมโดยเทคโนโลยีและระบบทุนนิยมดังกล่าวเป็นสังคมมิติเดียว (One-Dimensional Society) สังคมเช่นนี้มุ่งเน้นการตอบสนองความต้องการในการบริโภคของเราอย่างทันใจเราซึ่งทำให้การต่อต้านคัดค้านใดๆ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการเมือง วัฒนธรรม หรือสัญชาตญาณถูกดูดซับเอาไว้และลดพลังลง ความคิดและการกระทำที่เป็นทางเลือกต่างๆ ถูกจำกัดเพราะเราถูกล้างสมองให้แสวงหาความสุข ซึ่งทำให้เราไม่รู้ตัวว่าเราอยู่ในสังคมอุตสาหกรรมก้าวหน้าที่ไร้เสรีภาพ เราสูญเสียจิตสำนึกซึ่งทำให้เรายอมรับสถานภาพเดิมและต้องยอมคล้อยตามสังคม สังคมมิติเดียวจึงก่อให้เกิดมนุษย์มิติเดียว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือมนุษย์มิติเดียวนั้นเป็นผลมาจากการที่สังคมมีเพียงมิติเดียว สังคมทุนนิยมที่เรามองว่าน่าจะเป็นสังคมที่มีเสรีภาพ จริงๆ แล้ว จึงเป็นสังคมที่ไร้เสรีภาพ

ดังที่มาร์คูสกล่าวไว้ว่า “ภายใต้การปกครองของส่วนรวมที่กดขี่ เสรีภาพก็สามารถถูกทำให้เป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการครอบงำได้ ขอบเขตของทางเลือกที่เปิดไว้แก่ปัจเจกบุคคลไม่ใช่ปัจจัยตัดสินในการกำหนดระดับเสรีภาพของมนุษย์” (Appelrouth and Edles. 2007 : 108; citing Marcuse. 1964 : 7, 8) แต่สิ่งที่ปัจเจกบุคคลสามารถเลือกได้และสิ่งที่ถูกเลือกแล้วโดยปัจเจกบุคคลต่างหากที่เป็นปัจจัยตัดสินว่ามนุษย์มีเสรีภาพมากน้อยเพียงใด ทางเลือกที่เสรีในท่ามกลางสินค้าและบริการที่หลากหลายไม่ได้เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงการมีเสรีภาพ ถ้าหากว่าสินค้าและบริการเหล่านั้นได้ทำให้สังคมสามารถควบคุมชีวิตที่มีแต่ความลำบากและความกลัวของเราเอาไว้ได้ (Appelrouth and Edles. 2007 : 108; citing Marcuse. 1964 : 7, 8)

มาร์คูสกล่าวว่า อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมที่มีความก้าวหน้าที่สุดจะแสดงตัวออกมาให้เห็นใน 2 ลักษณะ คือ 1) กระแสที่มุ่งไปสู่ความสำเร็จที่สมบูรณ์แบบของเหตุผลทางเทคโนโลยี และ 2) ความพยายามอย่างจริงจังที่จะเก็บรักษากระแสนี้ไว้ภายในสถาบันที่ดำรงอยู่อย่างมั่นคงแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเกิดความขัดแย้งภายในขึ้นมา คือเกิดสิ่งที่ไม่มีเหตุผลอยู่ในความมีเหตุผล สังคมอุตสาหกรรมซึ่งสร้างวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีขึ้นมานั้น โดยตัวของมันเองแล้วก็ถูกจัดระบบเอาไว้เพื่อที่จะครอบงำมนุษย์และธรรมชาติให้มีประสิทธิผลมากขึ้นเรื่อยๆ เพื่อที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรให้มีประสิทธิผลมากขึ้นเรื่อยๆ (Adorno. 2007 : 115)

ประเด็นเรื่องความไม่มีเหตุผลของความมีเหตุผล (Irrationality of Rationality) ถือว่าเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่สำคัญของมาร์คูส ประด็นนี้ขยายความได้ว่า ระบบที่มีเหตุผลก่อให้เกิดความไม่มีเหตุผลได้หลายอย่างโดยไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้เลย กล่าวคือ ระบบทุนนิยมนั้นโดยทั่วไปถือกันว่าเป็นระบบที่มีเหตุผล แต่ระบบนี้ก็ก่อให้เกิดความไม่มีเหตุผลในแง่ที่ว่า 1) ระบบทุนนิยมนั้นทำลายปัจเจกบุคคล รวมทั้งความต้องการและความสามารถของปัจเจกบุคคล 2) เทคโนโลยีซึ่งสร้างขึ้นทำให้คนเรากลายเป็นมนุษย์มิติเดียว 3) อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมควบคุมคนเรามากกว่าช่วยเหลือให้เราได้แสดงออกถึงความใฝ่ฝันและความสามารถที่ดีที่สุดของเรา และ 4) แม้ว่าในระบบทุนนิยมนี้จะมีความมั่งคั่งเพียงพอ แต่คนจำนวนมากก็ยังยากจนข้นแค้น ยังถูกเอารัดเอาเปรียบ และยังถูกกดขี่ขูดรีด (Ritzer and Goodman. 2007 : 109)

6.3.3 ประวัติของเบ็นจามิน

วอลเตอร์ เบ็นจามิน (Walter Benjamin : ค.ศ. 1892-1940) เกิดที่กรุงเบอร์ลิน เป็นพ่อค้าขายงานศิลปะชาวยิว หลังจากที่เขาจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาจากโรงเรียนแนวมนุษยนิยมแล้ว เขาก็ได้เข้าศึกษาปรัชญาและวรรณกรรมที่มหาวิทยาลัยไฟรบูร์กและมหาวิทยาลัยเบอร์ลิน ขณะที่ศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัย เขาได้เป็นผู้นำนักศึกษาหัวรุนแรงชาวยิว และเมื่อไปศึกษาที่ภาษาฮิบรูที่มหาวิทยาลัยมิวนิค เขาก็ได้พบกับเอิร์นสต์ บล็อก (Ernst Bloch) นักปรัชญาแนวยูโทเปีย หลังจากนั้นเขาตั้งใจจะไปปาเลสไตน์ใน ค.ศ. 1924 แต่เขาต้องแต่งงานเสียก่อนกับนักแสดงชาวลัตเวียจึงไม่ได้ไปปาเลสไตน์

ในช่วงนี้เขามีชีวิตที่ขัดสนแร้นแค้นมาก ต้องรับความช่วยเหลือจากพ่อ ซึ่งบางครั้งเขาก็มีปัญหากับพ่อ แต่เขาก็ชอบเดินทางท่องเที่ยวไปทั่ว ซึ่งทำให้เขามีข้อมูลมาใช้ในงานเขียนได้มาก และเพื่อจะแก้ไขปัญหาทางการเงินให้บรรเทาเบาบางลงไป เขาจึงได้ไปสมัครงานในมหาวิทยาลัย และใน ค.ศ. 1925 เขาได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “The Origin of German Tragic Drama” เพื่อขอตำแหน่งศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยแฟรงค์เฟิร์ต แต่ก็ไม่ผ่าน โดยทางมหาวิทยาลัยให้เหตุผลว่าเป็นผลงานที่มีสไตล์การเขียนส่วนตัวที่ไม่ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมและใช้อารมณ์มากเกินไป (Lechte. 2008 : 260-261)

เมื่อนาซีขึ้นครองอำนาจในเยอรมนีใน ค.ศ. 1933 เบ็นจามินได้เดินทางไปปารีส ได้พบกับฮันนาห์ อาเรนด์ (Hannah Arendt) ที่นั่น เขาได้รับทุนการศึกษาจากสำนักแฟรงเฟิร์ตซึ่งต้องใช้อย่างประหยัด ได้เข้าไปร่วมทำงานกับสมาชิกของวิทยาลัยสังคมวิทยาที่นำโดยจอร์จส์ บาตายล์ (Georges Bataille) และได้เข้าร่วมทำงานโครงการศึกษาศูนย์การค้า (Lechte. 2008 : 261)

ใน ค.ศ. 1938 เบ็นจามินได้เดินทางไปเยี่ยมแบร์โทลต์ เบรชต์ (Bertolt Brecht) ซึ่งลี้ภัยอยู่ที่เดนมาร์ก ขณะนั้นรัฐบาลนาซีได้สั่งเพิกถอนสัญชาติเยอรมันของชาวเยอรมันที่เป็นยิว ทำให้เบ็นจามินกลายเป็นคนไร้สัญชาติ รัฐบาลฝรั่งเศสจึงจับกุมเขาและส่งเขาไปอยู่ในค่ายกักกันนักโทษเพื่อรอพิจารณาคดีเป็นเวลา 3 เดือน ค่ายนี้อยู่ใกล้เมืองเนอร์แวส์ ซึ่งอยู่ในตอนกลางของฝรั่งเศส ต่อมาเขาหนีออกไปได้โดยไปอยู่ที่ปารีสในต้น ค.ศ. 1940 (“Walter Benjamin.” 2011 : Website)

ฮอร์ไคเมอร์และอดอร์โนได้ชักชวนเบ็นจามินให้ไปอยู่ที่สหรัฐอเมริกาโดยผ่านเข้าไปทางสเปน เมื่อเขาเดินทางไปถึงท่าโบว ติดชายแดนฝรั่งเศส-สเปน เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองไม่อนุญาตให้เขาผ่านแดน เมื่อเขารู้ว่าไม่สามารถหนีการจับกุมของหน่วยเกสตาโปได้ เขาจึงตัดสินใจฆ่าตัวตายในคืนวันที่ 25 กันยายน ค.ศ. 1940 (Lechte. 2007 : 261) ด้วยการกินมอร์ฟีนชนิดเม็ดเกินขนาด (Taylor. 2004 : 40; “Walter Benjamin.” 2011 : Website) ในวันรุ่งขึ้น เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองซึ่งประทับใจการกระทำของเบ็นจามิน ได้อนุญาตให้คณะของเขาผ่านแดนเข้าไปได้ (Lechte. 2007 : 261)

งานเขียนของเบ็นจามินมีมากมายเช่นเดียวกัน แต่ที่โดดเด่นมากๆ คือบทความเรื่อง “The Work of Art in the Age of Machanical Reproduction” ซึ่งตีพิมพ์ก่อนที่เขาจะเสียชีวิต 5 ปี และหนังสือเรื่อง The Arcades Project ซึ่งตีพิมพ์หลังจากที่เขาเสียชีวิตไปแล้ว 42 ปี (Taylor. 2004 : 40-43) งานเรื่องนี้เป็นผลมาจากการทุ่มเทศึกษาเป็นเวลาถึง 13 ปีในช่วงชีวิตสุดท้ายของเขา (Rosen. 2004 : 43) นอกจากนี้หนังสือรวมบทความที่ตีพิมพ์ภายหลังจากที่เขาเสียชีวิตไปแล้วที่สำคัญคือ Illuminations ซึ่งตีพิมพ์ออกมา ครั้งแรกใน ค.ศ. 1969 (Taylor. 2004 : 40-43)

6.3.4 แนวคิดของเบ็นจามิน : สาระสำคัญ

ขณะที่แนวคิดของฮอร์ไคเมอร์ อดอร์โน และมาร์คูส จะมองผลกระทบของเทคโนโลยีในแง่ร้าย แต่เบ็นจามินนั้นมีแนวคิดเกี่ยวกับเทคโนโลยีที่แตกต่างจากทั้งสามคนข้างต้น เพราะเขามอง

ผลกระทบของเทคโนโลยีในแง่ดีมากกว่า โดยเฉพาะการที่เทคโลยีสามารถก่อให้การผลิตซ้ำได้มากๆ สามารถผลิตเลียนแบบต้นฉบับได้ ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงปฏิวัติเลยทีเดียว (Lechte. 2008 : 262)

ในบทความเรื่อง “The Work of Art in the Age of Machanical Reproduction” เบ็นจามินได้กล่าวถึงและอธิบายแนวคิดต่างๆ มากมาย เช่น ความมีเอกลักษณ์โดดเด่น (Uniqueness) ความเป็นของแท้ (Authenticity) แบบดั้งเดิม (Original) รัศมี (Aura) การผลิตซ้ำ (Reproduction) การถ่ายสำเนา (Copy) พิธีกรรม (Ritual) ลัทธิพิธี (Cult) การจัดแสดง (Exhibition) ความเข้มข้น (Concentration) และสิ่งล่อใจ (Distraction) ในสุนทรียศาสตร์ของชนชั้นกระฎุมพี มีการใช้แนวคิดเหล่านี้เพื่อสร้างทฤษฎีศิลปะแบบสารัตถนิยมที่มีการแบ่งแยก เช่นแบ่งแยกเป็นศิลปะชั้นสูงกับศิลปะชั้นต่ำ แต่เบ็นจามินมองว่าการแบ่งแยกเช่นนั้นเป็นเรื่องที่ไร้สาระ เราไม่จำเป็นต้องถามหรอกว่ารูปถ่ายและภาพยนตร์จะเป็นศิลปะหรือไม่ คนที่ถามคำถามเช่นนี้แสดงว่าได้ยกเอาภาพยนตร์บางเรื่อง รูปถ่ายบางชิ้น มาให้คุณค่าว่าเป็นศิลปะ โดยมองหา “รัศมี” “ความมีจิตใจสูงส่ง” หรือ “ความศักดิ์สิทธิ์” ที่มีอยู่ในงานเหล่านั้น การมองเช่นนี้เป็นการมองแบบชนชั้นนำ เป็นการดูถูกเหยียดหยามและปฏิเสธวัฒนธรรมของประชาชนคนทั่วไป (Taylor. 2004 : 41)

เบ็นจามินตระหนักดีว่าคำถามข้างต้นเหล่านั้นไม่ค่อยมีสาระสำคัญอะไรนัก แต่ก็ยอมรับว่าคำถามเหล่านั้นเป็นประเด็นที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะของชนชั้นนำเหล่านั้น จริงๆ แล้วเป็นเรื่องชั่วคราวและมีเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ ไม่ใช่เป็นแนวคิดที่มีความเป็นสากล ในโลกของศิลปะ ก็มีการทึกทักกันว่าศิลปะมีความเป็นสากล แต่ถ้าดูจากโบราณคดีและประวัติศาสตร์ก็จะพบว่าศิลปะไม่ได้มีความเป็นสากลจริง เช่นภาพเขียนรูปกวางที่อยู่บนผนังถ้ำในยุคก่อนประวัติศาสตร์นั้น จริงๆ แล้วเป็นเครื่องมือทางด้านเวทย์มนตร์ ต่อมาในภายหลังถึงได้มีการยอมรับว่าเป็นงานศิลปะ เบ็นจามินได้พิจารณาแนวคิดสำคัญแนวคิดหนึ่งอย่างละเอียดคือแนวคิดเรื่อง “รัศมี” ของงานศิลปะซึ่งประกอบไปด้วยแนวคิดเรื่องความมีเอกลักษณ์โดดเด่นและความเป็นของแท้ แนวคิดเรื่องรัศมีนี้เชื่อมโยงงานศิลปะเข้ากับแนวคิดความมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งมีการดำรงอยู่อย่างโดดเด่นในกาละและเทศะ และมีประวัติศาสตร์เฉพาะเกี่ยวกับความเป็นเจ้าของและความสนใจ คือใครเป็นเจ้าของงานศิลปะนั้นในช่วงเวลาใดและงานศิลปะนั้นเป็นที่สนใจในช่วงเวลาใด แต่ในยุคที่มีการผลิตซ้ำเชิงกลไกหรือด้วยเทคโนโลยี แนวคิดเรื่องความมีเอกลักษณ์โดดเด่นและความเป็นของแท้ก็ไม่มีความหมาย สำเนาหรือของเลียนแบบที่ทำขึ้นมาทำให้ความเป็นของแท้ของวัตถุที่มีอยู่ดั้งเดิม ที่มีค่า และเป็นของเพียงชิ้นเดียวกลายเป็นเรื่องที่ไร้สาระ อย่างเช่นที่เบ็นจามินกล่าวไว้ว่าเราไม่สามารถร้องเรียกหารูปภาพซึ่งเป็นของแท้จากฟิล์มถ่ายรูปได้เลย (Taylor. 2004 : 41-42)

มุมมองเช่นนี้ของเบ็นจามินมีผลกระทบทางด้านการเมืองมาก กล่าวคือเป็นการทำลายแนวคิดที่มองศิลปะแบบชนชั้นนำนิยม ตัวอย่างเช่นภาพพิมพ์หิน รูปถ่าย และภาพยนตร์ เมื่อผลิตซ้ำด้วย

เครื่องจักรหรือเทคโนโลยี ก็ได้ทำลายระยะห่างระหว่างศิลปะกับผู้ชมศิลปะ เพราะในสมัยก่อนงานที่ถูกมองว่าเป็นงานศิลปะนั้นมีน้อย และมักจะมีแต่คนชั้นสูงชนชั้นนำที่ได้ชมงานศิลปะ ในการทำเช่นนี้ ก็ถือว่าเป็นการทำลายแหล่งที่มาของรัศมีหรือความศักดิ์สิทธิ์ของศิลปะ และในทางกลับกันก็เป็นการท้าทายความเข้าใจศิลปะและการใช้ศิลปะของชนชั้นนำที่เป็นอนุรักษนิยม ความเป็นของแท้ซึ่งถือกันว่าเป็นลักษณะเด่นของ “ศิลปะที่แท้จริง” ก็กลายเป็นสิ่งที่ล้าสมัยไร้ประโยชน์ เพราะเราสามารถผลิตของเลียนแบบออกมาได้อย่างไม่สิ้นสุด กลายเป็นของที่นิยมกันทั่วไป ไม่ใช่ของเฉพาะกลุ่มคนชั้นนำ และมวลชนก็สามารถเป็นเจ้าของครอบครองได้ (Appelrouth and Edles. 2007 : 88)

6.4 ประวัติและแนวคิดของฮาเบอร์มาส

6.4.1 ประวัติของฮาเบอร์มาส

เจอร์เก็น ฮาเบอร์มาส (เกิดใน ค.ศ. 1929) เกิดที่เมืองดุสเซลดอล์ฟ จังหวัดไรน์ เยอรมนี ในครอบครัวคนชั้นกลางที่เคร่งประเพณี เขาเติบโตขึ้นมาในเยอรมนียุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เขาซึ่งเป็นวัยรุ่นตอนต้นได้รับผลกระทบจากสงครามมาก เมื่อจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา เขาได้ไปอยู่ที่เมืองกุมเมอร์สบัค ใกล้กับเมืองโคโลญ พ่อของเขาเป็นผู้อำนวยการบริหารหอการค้าและอุตสาหกรรมแห่งโคโลญซึ่งเห็นด้วยกับนโยบายของนาซี จากนั้นเขาได้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยก็อตติงเก็น ซูริค และบอนน์ตามลำดับ จนจบการศึกษาระดับปริญญาเอกทางด้านปรัชญาจากมหาวิทยาลัยบอนน์ใน ค.ศ. 1954 โดยทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างสิ่งสัมบูรณ์กับประวัติศาสตร์ตามแนวคิดของเชลลิง (“Jurgen Habermas.” 2011 : Website)

ใน ค.ศ. 1956 ฮาเบอร์มาสได้เข้าเรียนปรัชญาและสังคมวิทยาโดยเป็นลูกศิษย์ของฮอร์ไคเมอร์และอดอร์โนที่สำนักแฟรงค์เฟิร์ต (“Jurgen Habermas.” 2011 : Website) เขาเป็นนักทฤษฎีวิพากษ์ของสำนักแฟรงค์เฟิร์ตรุ่นที่ 2 (Baert. 2007 : 126) แต่เขาก็มีแนวคิดที่อิสระแตกต่างไปจากนโยบายของสำนัก บทความที่เขาเขียนออกมาใน ค.ศ. 1957 ทำให้เขาต้องขัดแย้งกับฮอร์ไคเมอร์ซึ่งเป็นผู้อำนวยการของสถาบันวิจัยสังคมหรือสำนักแฟรงค์เฟิร์ตในขณะนั้น ฮาเบอร์มาสต้องการให้สำนักมีทั้งแนวคิดเชิงวิพากษ์และการกระทำในภาคปฏิบัติการจริงด้วย แต่ฮอร์ไคเมอร์เกรงว่าการมีจุดยืนเช่นนั้นจะเป็นอันตรายต่อสำนักซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสาธารณะ ฮอร์ไคเมอร์ต้องการให้ฮาเบอร์มาสออกจากสำนัก ในที่สุดบทความนั้นก็ได้รับการตีพิมพ์ออกมาแต่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากสำนัก อีกทั้งไม่ได้อ้างชื่อสำนักด้วย และฮาร์เบอร์มาสก็ได้ลาออกจากสำนักไป (Ritzer and Goodman. 2007 : 123)

หลังจากนั้น ฮาร์เบอร์มาสได้เสนอวิทยานิพนธ์ซึ่งต่อมาตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษเรื่อง The Structural Transformation of the Public Sphere : an Inquiry into a Category of Bourgeois Society เพื่อขอตำแหน่งต่อมหาวิทยาลัยมาร์บูร์ก (“Jurgen Habermas.” 2011 : Website) และใน ค.ศ. 1961

เขาก็ได้เป็นอาจารย์สอนอยู่ที่มาร์บูร์ก ต่อมาใน ค.ศ. 1962 เขาก็ได้ไปเป็นศาตราจารย์พิเศษที่มหาวิทยาลัยไฮเดลเบิร์ก และใน ค.ศ. 1964 เขากลับไปที่แฟรงค์เฟิร์ตอีกครั้ง ด้วยการสนับสนุนของอดอร์โน เขาก็ได้เป็นศาสตราจารย์ทางด้านปรัชญาและสังคมวิทยาแทนตำแหน่งของฮอร์ไคเมอร์ (“Jurgen Habermas.” 2011 : Website; Baert. 2007 : 126)

ใน ค.ศ. 1971 ฮาเบอร์มาสได้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสถาบันแม็กซ์ พลังก์ ที่เมืองสตาร์นเบิร์ก เขาทำงานที่นี่จนถึง ค.ศ. 1983 จากนั้นเขาก็กลับไปดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ที่แฟรงค์เฟิร์ตอีก และได้เป็นผู้อำนวยการของสำนักแฟรงค์เฟิร์ตด้วย หลังจากที่เกษียณอายุแล้ว เขาก็ได้ผลิตผลงานออกมาเป็นจำนวนมาก เขาได้รับรางวัลระดับนานาชาติต่างๆ มากมาย และเป็นศาสตราจารย์รับเชิญในหลายมหาวิทยาลัย (“Jurgen Habermas.” 2011)

งานเขียนที่สำคัญที่สุดในทฤษฎีของฮาเบอร์มาสซึ่งทำให้เขามีชื่อเสียงมากที่สุดด้วยคืองานเขียนเรื่อง Theory of Communicative Action (Finlayson. 2004 : 108; Outhwaite. 2003 : 229) ซึ่งมี 2 เล่ม ตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1981 งานสำคัญอีกเรื่องหนึ่งก็คือวิทยานิพนธ์ที่เขาเสนอต่อมหาวิทยาลัยมาร์บูร์กเรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของปริมณฑลสาธารณะที่กล่าวไปแล้ว นอกจากนี้งานที่สำคัญอื่นๆ เช่น Knowledge and Human Interests ตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1968 The Philosophical Discourse of Modernity : Twelve Lectures (1985) Between Facts and Norms : Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy (1992) และ The Postnational Constellation (1998) (Baert. 2007 : 131)

6.4.2 แนวคิดของฮาเบอร์มาส : สาระสำคัญ

แนวคิดของฮาเบอร์มาสมีหลายเรื่องที่น่าสนใจ แนวคิดที่เด่นที่สุดคือเรื่องทฤษฎีปฏิบัติการทางการสื่อสารที่ได้กล่าวถึงข้างต้นแล้ว แต่งานที่น่าสนใจมากเรื่องหนึ่งก็คืองานเขียนเกี่ยวกับการเกิดขึ้นและการเสื่อมคลายของปริมณฑลสาธารณะ

ปริมณฑลสาธารณะ (Public Sphere) หรือที่มีการใช้คำอื่นๆ ในแวดวงวิชาการว่า “อาณาบริเวณสาธารณะ” บ้าง “พื้นที่สาธารณะ” บ้าง เป็นประเด็นที่ฮาเบอร์มาสสนใจศึกษาว่าเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ฮาร์เบอร์มาสได้ศึกษาวิเคราะห์ปริมณฑลสาธารณะตั้งแต่ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 จนถึงปัจจุบัน โดยชี้ให้เห็นการเกิดขึ้นในสมัยนั้นและการเสื่อมคลายลงในปัจจุบัน ตามความเห็นของฮาเบอร์มาสนั้น ปริมณฑลสาธารณะคือพื้นที่ซึ่งประชาชนทั่วไปสามารถมาพูดคุยถกเถียงกันได้ ซึ่งในพื้นที่เช่นนี้จะมีการนำเอาประเด็นซึ่งเป็นที่สนใจกันโดยทั่วไปมาอภิปรายถกเถียงกันจนความเห็นต่างๆ ก่อตัวขึ้นมา ปริมณฑลสาธารณะเช่นนี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตยที่มีประสิทธิผล และเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงกระบวนการประชาธิปไตยให้ดำเนินไปข้างหน้าได้ (Giddens. 2007 : 750)

ฮาเบอร์มาสเห็นว่าปริมณฑลสาธารณะนั้นพัฒนาขึ้นมาครั้งแรกในร้านกาแฟ ร้านตัดผม และร้านเสริมสวย ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 ต่อกับช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ในเมืองใหญ่สำคัญๆ ของยุโรปในสมัยนั้น เช่นลอนดอนและปารีส รวมทั้งเมืองใหญ่อื่นๆ ด้วย ในร้านต่างๆ เหล่านั้น ประชาชนจะได้พบปะกันเพื่ออภิปรายถกเถียงกันในประเด็นที่กำลังเป็นที่สนใจกันอยู่ในขณะนั้น โดยเฉพาะประเด็นทางการเมืองนั้นก็ถือว่าเป็นประเด็นที่สำคัญมากที่มีการอภิปรายถกเถียงกัน แม้ว่าจะมีคนจำนวนไม่มากนักเข้าไปพูดคุยกันในร้านเหล่านั้น แต่ฮาเบอร์มาสก็เสนอว่าปรากฏการณ์เช่นนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญมากต่อพัฒนาการของประชาธิปไตยในช่วงแรกๆ เพราะว่าปรากฏการณ์เช่นนั้นทำให้สังคมสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ทางการเมืองได้ด้วยการอภิปรายในที่สาธารณะ อย่างน้อยเมื่อมองในเชิงหลักการ ปริมณฑลสาธารณะนั้นเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลต่างๆ ที่มารวมตัวกันในฐานะที่เป็นผู้เสมอภาคเท่าเทียมกันในพื้นที่ซึ่งมีการอภิปรายเรื่องส่วนรวมในที่สาธารณะ (Giddens. 2007 : 750)

อย่างไรก็ตาม คำมั่นสัญญาที่พัฒนาการของปริมณฑลสาธารณะในยุคแรกได้เสนอไว้ให้กับเราก็ยังไม่ได้บรรลุผลอย่างเต็มที่เลยในปัจจุบัน การอภิปรายถกเถียงกันที่เป็นประชาธิปไตยในสังคมสมัยใหม่ในปัจจุบันนี้เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดขึ้นได้ยากเพราะมีการพัฒนาขึ้นมาของอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม การแพร่กระจายของสื่อสารมวลชนและความบันเทิงต่างๆ ได้ทำให้ปริมณฑลสาธารณะโดยมากเป็นเพียงแค่สิ่งหลอกลวง การเมืองถูกจัดการในเวทีรัฐสภาและในสื่อสารมวลชน โดยที่ผลประโยชน์ทางธุรกิจเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งกว่าผลประโยชน์สาธารณะ มติสาธารณะไม่ได้ก่อตัวขึ้นมาจากการอภิปรายที่เปิดกว้างและมีเหตุผลอีกต่อไป หากแต่ก่อตัวขึ้นมาจากการครอบงำและการบังคับควบคุม อย่างเช่นที่เราเห็นในสื่อโฆษณาต่างๆ (Giddens. 2007 : 750)

ในด้านหนึ่ง การแพร่กระจายของสื่อระดับโลกก็ได้สร้างแรงกดดันต่อรัฐบาลอำนาจนิยมทั้งหลายให้ผ่อนคลายการควบคุมรายการออกอากาศที่รัฐควบคุมอยู่ และประเทศซึ่งเป็นประเทศปิดอย่างเช่นจีนก็พบว่าสื่อนั้นสามารถกลายมาเป็นพลังอำนาจในการสนับสนุนประชาธิปไตยได้ แต่ในอีกด้านหนึ่ง สื่อระดับโลกก็มุ่งในเรื่องการทำธุรกิจเพื่อหากำไรมากขึ้น สื่อเหล่านี้จึงรุกเข้าไปในปริมณฑลสาธารณะ สื่อเชิงพาณิชย์ก็มุ่งหารายได้จากการโฆษณาจึงจำเป็นต้องนำเสนอเนื้อหาที่รับประกันได้ว่าจะสร้างความนิยมให้สูงขึ้นและสร้างรายได้ให้มากขึ้นได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ความบันเทิงก็จึงเอาชนะการถกเถียงอภิปรายกัน ซึ่งทำให้การมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะของประชาชนเสื่อมถอยและอ่อนแอลง สื่อซึ่งให้คำมั่นสัญญากับเราว่าจะสร้างประชาธิปไตยได้มาก ก็เลยกลายเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม ฮาเบอร์มาสก็ยังคงมองโลกในแง่ดีอยู่ เขาเสนอว่ายังเป็นไปได้ที่จะทำให้ชุมชนทางการเมืองที่อยู่พ้นไปจากรัฐชาติแต่ละแห่งเกิดการตื่นรู้ขึ้นมา โดยที่เราสามารถอภิปรายถกเถียงประเด็นต่างๆ ได้อย่างเปิดกว้าง และความเห็นสาธารณะที่เกิดขึ้นก็จะไปมีอิทธิพลต่อรัฐบาลในประเทศต่างๆ ได้ (Giddens. 2007 : 750) ซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็จะ

เกี่ยวข้องกับทฤษฎีปฏิบัติการทางการสื่อสาร แต่ก่อนที่กล่าวถึงทฤษฎีนี้ ควรจะทราบมุมมองของฮาเบอร์มาสที่มองเห็นแง่มุมที่ไม่ดีของโลกอีกสักเรื่องหนึ่งก่อนคือเรื่องการสร้างอาณานิคมขึ้นมาในโลกแห่งชีวิต

การสร้างอาณานิคมขึ้นมาในโลกแห่งชีวิต (The Colonization of the Lifeworld) หรืออาจจะเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่าการทำโลกแห่งชีวิตให้เป็นอาณานิคม คำว่าโลกแห่งชีวิต (Lifeworld) เป็นแนวคิดที่อัลเฟรด ชูตซ์นำเอามาใช้ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 5 แนวคิดนี้มีความเชื่อมโยงกับปรัชญาปรากฏการณ์วิทยาและสังคมวิทยาแนวปรากฏการณ์วิทยา เป็นแนวคิดที่หมายถึงโลกที่เราสร้างขึ้นในชีวิตประจำวันของเราเอง ชูตซ์ให้ความสนใจกับความสัมพันธ์ในเชิงอัตวิสัยร่วมของคนเราเป็นหลัก แต่ฮาเบอร์มาสสนใจเรื่องนี้ในมิติที่แตกต่างออกไป คือเขาสนใจการสื่อสารระหว่างบุคคลที่เกิดขึ้นในโลกแห่งชีวิตเป็นหลัก เมื่อมองในเชิงอุดมคติ การสื่อสารควรจะมีความอิสระเสรีและเปิดกว้างโดยไม่มีข้อจำกัดใดๆ ฮาเบอร์มาสเห็นว่าการสื่อสารที่เสรีและเปิดกว้างก็คือการทำให้การสื่อสารในโลกแห่งชีวิตมีเหตุผล แม้ว่าในบางบริบทนั้นแนวคิดเรื่องความมีเหตุผลจะถูกนำมาใช้ในความหมายเชิงลบ และบางครั้งฮาเบอร์มาสก็ใช้แนวคิดนี้ในความหมายเชิงลบ แต่ภายในบริเวณของโลกแห่งชีวิตและการสื่อสารนี้ ความมีเหตุผลมีความหมายเชิงบวก ผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์จะถูกกระตุ้นอย่างมีเหตุผลให้ลุถึงการสื่อสารที่เสรีและเปิดกว้าง ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจกันและกันในที่สุด วิธีการต่างๆ ที่มีเหตุผลจะถูกนำมาใช้เพื่อให้บรรลุถึงฉันทานุมัติ ฉันทานุมัติจะเกิดขึ้นได้ และความเข้าใจกันและกันจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อข้อถกเถียงที่ดีกว่ามีเหตุผลกว่าได้ชัยชนะ ไม่ใช่เอาชนะกันด้วยกำลังที่เหนือกว่า (Ritzer and Goodman. 2007 : 121-122)

ระบบก็มีแหล่งที่มาจากโลกแห่งชีวิต แต่ระบบก็มีการพัฒนาโครงสร้างเฉพาะของตัวเองขึ้นมา อย่างเช่นระบบกฎหมาย ครอบครัว รัฐ และเศรษฐกิจ เมื่อโครงสร้างเหล่านี้พัฒนาไปโครงสร้างเหล่านี้ก็เติบโตขยายออกไปห่างไกลและแยกตัวออกจากโลกแห่งชีวิตมากขึ้นเรื่อยๆ ระบบและโครงสร้างของระบบได้ประสบกับความมีเหตุผลที่ก้าวหน้ายิ่งขึ้นเช่นเดียวกับโลกแห่งชีวิต แต่ความมีเหตุผลของระบบกับความมีเหตุผลของโลกแห่งชีวิตนั้นมีรูปแบบที่แตกต่างกัน ความมีเหตุผลในที่นี้หมายความว่าระบบและโครงสร้างของระบบเติบโตออกไปโดยมีความแตกต่างหลากหลายเพิ่มขึ้น สลับซับซ้อนยิ่งขึ้น และดูแลตัวเองได้มากขึ้น ที่สำคัญที่สุดก็คืออำนาจของระบบและโครงสร้างเติบโตขึ้นเรื่อยๆ โดยมีความสามารถที่จะกำกับและควบคุมสิ่งที่เกิดขึ้นในโลกแห่งชีวิตด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้จึงส่งผลกระทบต่อโลกแห่งชีวิตได้มาก ที่สำคัญที่สุดคืออำนาจนี้ได้รุกรานเข้าไปในโลกแห่งชีวิต ทำโลกแห่งชีวิตให้มาอยู่ภายใต้การควบคุมหรือทำให้เป็นอาณานิคมนั่นเอง การสร้างอาณานิคมขึ้นมาในโลกแห่งชีวิตนั้นมีหลายแบบ แต่ไม่มีแบบไหนที่สำคัญยิ่งไปกว่าการที่ระบบแทรกตัวเข้าไปในการสื่อสารในชีวิตประจำวัน โดยทำหน้าที่ในการจำกัดความสามารถของคนเราที่จะถกเถียงอภิปรายกันเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ได้อย่างทั่วถึงรอบด้านเพื่อให้เกิดฉันทานุมัติขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า

โครงสร้างที่มีเหตุผลของระบบนั้นแทนที่จะสนับสนุนส่งเสริมขีดความสามารถในการสื่อสารและการสร้างความเข้าใจเพื่อให้เกิดฉันทานุมัติขึ้น กลับเป็นภัยคุกคามต่อกระบวนการเหล่านั้น เพราะโครงสร้างที่มีเหตุผลนั้นได้ใช้อำนาจจากภายนอกมากำกับควบคุมกระบวนการสื่อสารและสร้างความเข้าใจกัน (Ritzer. 2007 : 122)

ยกตัวอย่างเช่น กลุ่มเพื่อนที่สนิทกันกลุ่มหนึ่งอาจจะพบปะกันเพื่อพูดคุยกันอย่างเสรีและเปิดกว้างในการที่จะตัดสินใจว่าจะทำการลงทุนร่วมกัน พวกเขาเป็นพนักงานในบริษัทใหญ่ๆ อยากจะตั้งกลุ่มขึ้นมาเพื่อเอาเงินไปร่วมหุ้นลงทุนในบริษัทเหล่านั้น แต่พวกเขาก็ถูกห้ามไม่ให้ทำเช่นนั้น เพราะกฎหมายห้ามมิให้พนักงานทำการค้าภายในบริษัท กล่าวคือมีกฎหมายห้ามพนักงานในบริษัทหนึ่งนำเอาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับพัฒนาการที่จะเกิดขึ้นซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อราคาหุ้นของบริษัทไปบอกกล่าวแลกเปลี่ยนกับพนักงานคนอื่นๆ ในกลุ่ม เมื่อเป็นเช่นนี้กฎหมายที่มีอยู่จึงเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการพบปะพูดคุยกันอย่างเสรีและเปิดกว้าง ในกรณีนี้เราอาจจะคิดว่ามีการห้ามทำการค้าภายในบริษัทเท่านั้น แต่จริงๆ แล้วสิ่งที่ถูกห้ามตามมาด้วยคือกระบวนการสื่อสารที่เสรีและเปิดกว้างซึ่งจะก่อให้เกิดฉันทานุมัติภายในกลุ่ม (Ritzer. 2007 : 122)

เมื่อนำเอามุมมองเหล่านี้มาพิจารณาโลกแห่งชีวิตและระบบ ก็จะพบว่าฮาเบอร์มาสกำลังจะเสนอว่าขณะที่ทั้งโลกแห่งชีวิตและระบบต่างก็มาจากรากฐานเดียวกัน แต่ทั้งสองอย่างก็ถูกแยกออกจากกันและกัน เมื่อทั้งสองอย่างแยกจากกันก็เลยทำให้ระบบสามารถที่จะควบคุมครอบงำโลกแห่งชีวิตได้ การครอบงำหรือการสร้างอาณานิคมขึ้นมาในโลกแห่งชีวิตนี้มีผลกระทบในเชิงบ่อนทำลายต่อโลกแห่งชีวิตโดยทั่วไป และโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการสื่อสารภายในโลกแห่งชีวิตนั้น การสื่อสารได้กลายเป็นสิ่งที่ขาดความยืดหยุ่น หมดพลัง และแตกกระจาย ชีวิตประจำวันของเราก็อาจจะหยุดชะงักลง อย่างไรก็ตาม แม้เมื่อกระบวนการสร้างอาณานิคมขึ้นมาในโลกแห่งชีวิตจะค่อนข้างเข้มข้นรุนแรง แต่โลกแห่งชีวิตก็จำเป็นต้องดำเนินต่อไป (Ritzer. 2007 : 122-123)

ฮาเบอร์มาสเห็นว่าปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือระบบและการพัฒนาความมีเหตุผลซึ่งเป็นลักษณะเด่นของระบบนั้นมีความสำคัญเหนือกว่าโลกในชีวิตประจำวันและความมีเหตุผลตามแบบชีวิตประจำวัน วิธีแก้ปัญหานี้ก็คือต้องปล่อยให้ความมีเหตุผลทั้งของระบบและของโลกแห่งชีวิตดำเนินไปตามทางของตัวเอง จำเป็นจะต้องเปิดให้ระบบและโครงสร้างของระบบเติบโตขยายตัวออกไปอย่างหลากหลายและซับซ้อนเหมือนเดิม แต่ขณะเดียวกันจำเป็นต้องปรับปรุงพัฒนาโลกแห่งชีวิตเพื่อให้การสื่อสารที่เปิดกว้างและเสรีเกิดขึ้นได้ และต้องเปิดให้ข้อถกเถียงที่ดีกว่าสมเหตุสมผลมากกว่าได้มีชัยชนะ การทำให้ทั้งระบบและโลกแห่งชีวิตมีความเป็นเหตุผลจะทำให้ทั้งสองอย่างกลับมาอยู่ร่วมกันอีกครั้งในแบบที่ต่างก็สนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน แทนที่จะส่งผลกระทบทางลบต่อกันและกันเหมือนที่ผ่านมา ควรนำเอาระบบที่มีเหตุผลมากขึ้นมาใช้เพื่อส่งเสริมการถกเถียงอภิปรายอย่างมี

เหตุผลในชีวิตประจำวัน ในขณะเดียวกันการถกเถียงอภิปรายกันนั้นก็ควรถูกนำมาใช้เพื่อคิดหาหนทางในการพัฒนาระบบให้มีเหตุผลยิ่งขึ้น (Ritzer. 2007 : 123)

ปฏิบัติการเชิงการสื่อสาร (Communicative Action) ในการทำความเข้าใจฐานของแนวคิดเรื่องนี้ จำเป็นต้องเข้าใจความแตกต่างระหว่างแนวคิดของมากซ์กับแนวคิดของฮาเบอร์มาสก่อน ฮาเบอร์มาสกล่าวว่าเป้าหมายของเขาคือ “การพัฒนาโครงการด้านทฤษฎีที่ตนเองเข้าใจว่าเป็นการฟื้นฟูวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ขึ้นมาใหม่” (Ritzer and Goodman. 2004 : 144; citing Habermas. 1979 : 95) ฮาเบอร์มาสใช้แนวคิดของมากซ์เป็นจุดตั้งต้น แต่ฮาเบอร์มาสเสนอว่ามากซ์ไม่สามารถแยกองค์ประกอบ 2 อย่างของสิ่งมีชีวิตที่ดำรงเผ่าพันธุ์ออกมาวิเคราะห์ความแตกต่างได้ องค์ประกอบ 2 อย่างนั้นก็คือ 1) งาน (Work) หรือแรงงาน ซึ่งเป็นการกระทำที่มีจุดมุ่งหมายและมีเหตุผล (Purposive-Rational Action) และ 2) ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมหรือปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ หรือการสื่อสาร ซึ่งเป็นการกระทำหรือปฏิบัติการเชิงการสื่อสาร (Communicative Action) ฮาเบอร์มาสเห็นว่ามากซ์มักจะละเลยความสำคัญขององค์ประกอบอย่างที่สอง และลดองค์ประกอบนี้ไปรวมอยู่ในองค์ประกอบที่หนึ่งคืองาน ฮาเบอร์มาสกล่าวว่าปัญหาของมากซ์ก็คือการลดการกระทำที่เป็นการสร้างตัวตนของสิ่งมีชีวิตที่เป็นเผ่าพันธุ์มนุษย์ไปเป็นแรงงาน ฮาเบอร์มาสจึงตั้งต้นด้วยการแยกความแตกต่างระหว่างงานกับปฏิสัมพันธ์ (Ritzer and Goodman. 2004 : 144)

สำหรับงานหรือการกระทำที่มีจุดมุ่งหมายและมีเหตุผลนั้น ฮาเบอร์มาสก็ได้แยกออกเป็น 2 อย่างคือการกระทำที่เป็นเครื่องมือ (Instrumental Action) และการกระทำที่เป็นยุทธศาสตร์ (Strategic Action) ทั้งสองอย่างเป็นเรื่องของการแสวงหาประโยชน์ให้แก่ตนเองที่ได้คิดคำนวณไว้แล้ว การกระทำที่เป็นเครื่องมือเป็นการกระทำของผู้กระทำเพียงคนเดียวที่ได้คิดคำนวณด้วยเหตุผลเพื่อหาวิธีการที่ดีที่สุดซึ่งจะทำให้บรรลุเป้าหมายได้ ส่วนการกระทำที่เป็นยุทธศาสตร์เป็นการกระทำของผู้กระทำตั้งแต่สองคนขึ้นไปที่มาปฏิบัติการร่วมกันอย่างมีวัตถุประสงค์และมีเหตุผล (Ritzer and Goodman. 2004 : 144-145)

การกระทำหรือปฏิบัติการที่ฮาเบอร์มาสสนใจมากที่สุดคือการปฏิบัติการเชิงการสื่อสาร ซึ่งฮาเบอร์มาสได้ให้ความหมายไว้ว่าเป็น “การกระทำที่ผู้กระทำซึ่งเกี่ยวข้องได้ประสานงานกัน ไม่ใช่ด้วยการคำนวณความสำเร็จแบบมีตัวเองเป็นศูนย์กลาง แต่ด้วยการกระทำต่างๆ ที่ทำให้ลุถึงความเข้าใจ ในการกระทำเชิงการสื่อสาร ผู้มีส่วนร่วมจะไม่มุ่งความสำเร็จของตัวเองเป็นหลัก พวกเขาแสวงหาเป้าหมายส่วนตัวของตนภายใต้เงื่อนไขที่พวกเขาสามารถประสานแผนการกระทำของตนได้บนพื้นฐานของคำนิยามสถานการณ์ร่วมกัน” (Ritzer and Goodman. 2004 : 145; citing Habermas. 1984 : 286)

วัตถุประสงค์ของการกระทำที่มีจุดมุ่งหมายและมีเหตุผลคือการได้บรรลุเป้าหมาย ส่วนวัตถุประสงค์ของการกระทำหรือปฏิบัติการเชิงการสื่อสารนั้นคือการได้บรรลุถึงความเข้าใจที่เกิดจากการสื่อสารกัน (Ritzer and Goodman. 2004 : 145)

ประเด็นสำคัญที่ทำให้แนวคิดของฮาเบอร์มาสแตกต่างจากแนวคิดของมากซ์ก็คือฮาเบอร์มาสเสนอว่าการกระทำเชิงการสื่อสารต่างหาก ไม่ใช่การกระทำที่เป็นการใช้แรงงาน ที่เป็นปรากฏการณ์ที่โดดเด่นที่สุดและแพร่กระจายแทรกซึมไปในชีวิตมนุษย์มากที่สุด การสื่อสารเป็นรากฐานของชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมทุกอย่าง รวมทั้งเป็นรากฐานของมนุษยศาสตร์ทุกสาขาด้วย มากซ์เน้นความสำคัญของแรงงาน แต่ฮาเบอร์มาสเน้นความสำคัญของการสื่อสาร (Ritzer and Goodman. 2004 : 145)

มากซ์ใช้แนวคิดเรื่องงานหรือแรงงานเป็นฐานในการวิเคราะห์เรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้นทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งใช้วิเคราะห์ระบบทุนนิยม แต่ฮาเบอร์มาสใช้แนวคิดเรื่องการสื่อสารเป็นฐานในการวิเคราะห์ การสื่อสารดังกล่าวนี้ต้องเป็นการสื่อสารที่ไม่เบี่ยงเบนบิดเบี้ยว คือเป็นการสื่อสารที่ไม่มีการบีบบังคับกัน ฮาเบอร์มาสให้ความสนใจกับโครงสร้างสังคมที่ทำให้การสื่อสารเบี่ยงเบนบิดเบี้ยวไป เหมือนกับที่มากซ์ให้ความสนใจกับโครงสร้างสังคมที่ทำให้งานเบี่ยงเบนบิดเบี้ยวไป ทั้งสองจึงต่างก็มีฐานในการวิเคราะห์ ฐานในการวิเคราะห์นี้ทั้งสำหรับมากซ์และฮาเบอร์มาสไม่ได้เป็นเพียงจุดเริ่มต้นในการวิเคราะห์เท่านั้น หากแต่เป็นเป้าหมายในทางการเมืองด้วย นั่นคือ เป้าหมายของมากซ์ได้แก่สังคมแบบคอมมิวนิสต์ที่งานซึ่งไม่เบี่ยงเบนบิดเบี้ยวเบี่ยงเบนจะต้องดำรงอยู่ก่อนเป็นอันดับแรก ส่วนเป้าหมายของฮาเบอร์มาสได้แก่สังคมที่มีการสื่อสารแบบไม่บิดเบี้ยวเบี่ยงเบน ในแง่เป้าหมายเร่งด่วนเฉพาะหน้านั้น มากซ์ต้องการกำจัดอุปสรรคขัดขวางที่มีต่องานซึ่งไม่บิดเบี้ยวเบี่ยงเบน ส่วนฮาเบอร์มาสก็ต้องการกำจัดอุปสรรคขัดขวางที่มีต่อการสื่อสารที่เสรี (Ritzer and Goodman. 2004 : 145)

ฮาเบอร์มาสแยกปฏิบัติการเชิงการสื่อสารกับวาทกรรม (Discourse) ออกจากกัน ขณะที่ปฏิบัติการเชิงการสื่อสารนั้นเกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน แต่วาทกรรมเป็นการสื่อสารที่หลุดไปจากบริบทของประสบการณ์และการกระทำ ในโลกของวาทกรรมที่เป็นทฤษฎี และในโลกของปฏิบัติการเชิงการสื่อสารที่อยู่เบื้องหลัง จะมี “สถานการณ์การพูดในอุดมคติ” (Ideal Speech Situation) ซึ่งกำลังและอำนาจไม่ใช่ปัจจัยในการกำหนดว่าข้อถกเถียงใดจะชนะ ในสถานการณ์การพูดในอุดมคตินั้น ข้อถกเถียงที่ดีกว่ามีเหตุผลกว่าจะได้รับชัยชนะ ข้อถกเถียงใดจะได้รับการพิจารณายอมรับว่าจริงแท้และเที่ยงตรงได้ก็ขึ้นอยู่กับน้ำหนักของหลักฐานและการให้เหตุผล ข้อถกเถียงหรือข้อเสนอต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากวาทกรรมเช่นนั้นซึ่งผู้ร่วมถกเถียงเห็นด้วยถือว่าเป็นข้อเสนอที่เป็นความจริง ความจริงนี้เป็นส่วนหนึ่งของการสื่อสาร ความจริงไม่ใช่สิ่งที่อยู่นอกเหนือการสื่อสาร ความจริงเป็นสิ่งที่เกิดจากการพูดคุย

ถกเถียงในพื้นที่ที่เปิดกว้างและเสรีจนก่อให้เกิดฉันทานุมัติหรือความเห็นร่วมกันขึ้นมาได้ (Ritzer and Goodman. 2004 : 145-146)

ฮาเบอร์มาสกล่าวว่าฉันทานุมัติจะเกิดขึ้นมาได้นั้นก็ต่อเมื่อเป็นไปตามเกณฑ์ 4 ประการซึ่ง ผู้ร่วมสนทนาก็ให้การยอมรับ กล่าวคือ 1) คำพูดของผู้พูดเป็นสิ่งที่ทำความเข้าใจได้ 2) ข้อเสนอของผู้พูดเป็นความจริงคือเป็นความรู้ที่เชื่อถือได้ 3) ผู้พูดมีความจริงใจในการนำเสนอข้อเสนอของตน หรือผู้พูดมีความน่าเชื่อถือนั่นเอง และ 4) ผู้พูดมีฐานในเชิงบรรทัดฐานที่จะนำเสนอข้อเสนอของตน เช่น ประเพณีหรือระเบียบปฏิบัติเปิดโอกาสให้พูดเช่นนั้นได้ เมื่อการพูดคุยถกเถียงกันเป็นไปตามเกณฑ์ดังกล่าวและทุกคนยอมรับเกณฑ์ ฉันทานุมัติก็เกิดขึ้นมาได้ (Ritzer and Goodman. 2004 : 146)

การให้เหตุผลต่างๆ ในทฤษฎีปฏิบัติการทางการสื่อสารของฮาร์เบอร์มาสดังกล่าวข้างต้น ทำให้ฮาเบอร์มาสได้ชื่อว่าเป็นผู้พัฒนาทฤษฎีความจริงขึ้นมาใหม่อีกหนึ่งทฤษฎีคือ “ทฤษฎีความจริงแบบฉันทานุมัติ” (Consensus Theory of Truth) (Baert and Rubio. 2009 : 69)

สรุปท้ายบท

เนื้อหาในบทนี้เป็นการกล่าวถึงทฤษฎีวิพากษ์ซึ่งเป็นชื่อของทฤษฎีในแนวนีโอมาร์กซิสต์ของสำนักแฟรงค์เฟิร์ตในเยอรมนีในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 20 สำนักแฟรงค์เฟิร์ตนั้นเป็นชื่อเรียกที่ไม่เป็นทางการของสถาบันวิจัยสังคมของมหาวิทยาลัยแฟรงค์เฟิร์ต สถาบันนี้ตั้งขึ้นมาเมื่อ ค.ศ. 1923 ต่อมาใน ค.ศ. 1930 สถาบันมีการเปลี่ยนผู้อำนวยการมาเป็นฮอร์ไคเมอร์ เขาและเพื่อร่วมงานเช่น อดอร์โนและมาร์คูสได้การเปลี่ยนแปลงทิศทางการศึกษาวิจัยโดยหันมาเน้นศึกษาปรัชญาสังคมเชิงวิพากษ์แทนประวัติศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ ทำให้เมื่อเรากล่าวถึงทฤษฎีวิพากษ์ของสำนักแฟรงค์เฟิร์ตก็จะนึกถึงผลงานของนักวิชาการกลุ่มนี้ ทฤษฎีวิพากษ์สนใจวิพากษ์วิจารณ์ในหลายประเด็นเช่นทฤษฎีมาร์กซิสต์ แนวคิดปฏิฐานนิยม สังคมวิทยา สังคมสมัยใหม่ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการวิพากษ์วิจารณ์อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมที่หลอกลวงมีอำนาจครอบงำมวลชน นอกจากนักวิชาการสามคนที่กล่าวไปแล้ว นักทฤษฎีวิพากษ์ที่โดดเด่นมากอีกคือเบ็นจามินและฮาเบอร์มาส

ฮอร์ไคเมอร์และอดอร์โนเป็นนักทฤษฎีวิพากษ์ที่ร่วมงานกันอย่างใกล้ชิดทั้งในช่วงที่อยู่ที่สำนักแฟรงเฟิร์ตในเยอรมนีและในช่วงที่ไปจัดตั้งสำนักในสหรัฐอเมริกา ทั้งสองสนใจวิพากษ์วิจารณ์สังคมสมัยใหม่ว่าสังคมสมัยใหม่นั้นพัฒนาขึ้นมาด้วยเหตุผล แต่ในที่สุดเหตุผลของยุคสมัยใหม่หรือยุคสว่างก็กลับเป็นอันตรายต่อสังคมเสียเอง พวกเขาชี้ให้เห็น “ความไม่มีเหตุผลของความมีเหตุผล” ในยุคสมัยใหม่ ประเด็นนี้เห็นได้อย่างชัดเจนในงานที่ทั้งสองเขียนร่วมกันคือ <u>The Dialectic of Enlightenment</u> และในงานของมาร์คูส

มาร์คูสเป็นนักทฤษฎีวิพากษ์ของสำนักแฟรงเฟิร์ตที่ร่วมงานอย่างใกล้ชิดกับฮอร์ไคเมอร์และอดอร์โน เขาเป็นนักวิชาการนีโอมาร์กซิสต์ที่เป็นที่นิยมมากในสหรัฐอเมริกาและยุโรป รวมทั้งเป็น

ปัญญาชนสาธารณะที่เคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงโลกตามทฤษฎีที่เขาเชื่อด้วย เขาชี้ให้เห็นการที่สังคมทุนนิยมซึ่งเน้นพัฒนาเทคโนโลยีว่าเป็นสังคมแบบมิติเดียวที่สร้างมนุษย์มิติเดียวคือมนุษย์ที่ขาดความสามารถในการคิดเชิงวิเคราะห์และคิดอย่างสร้างสรรค์

เบ็นจามินนั้นก็เป็นนักทฤษฎีวิพากษ์รุ่นแรกเช่นเดียวกัน แต่เขามีความเห็นเกี่ยวกับผลกระทบของเทคโนโลยีในแง่ดีกว่าสามคนแรก เขามองว่าการที่เทคโนโลยีสามารถผลิตซ้ำสินค้าต่างๆ นั้นเป็นผลดีทางการเมืองในแง่ที่เอื้อต่อประชาธิปไตย เขาท้าทายแนวคิดสุนทรียศาสตร์แบบเดิมที่มองว่าศิลปะที่แท้จะต้องมีเอกลักษณ์โดดเด่นและเป็นของแท้ไม่ใช่ของเลียนแบบ เขาเสนอว่าในยุคที่เราสามารถใช้เทคโนโลยีผลิตงานศิลปะออกมาได้พร้อมกันมากมายนั้น ความมีเอกลักษณ์โดดเด่นและความเป็นของแท้ก็ไม่มีความหมาย สำเนาหรือของเลียนแบบที่ทำขึ้นมาทำให้ความเป็นของแท้ของวัตถุที่มีอยู่ดั้งเดิม ที่มีค่า และเป็นของเพียงชิ้นเดียวกลายเป็นเรื่องที่ไร้สาระ

ฮาร์เบอร์มาสเป็นนักทฤษฎีวิพากษ์ของสำนักแฟรงค์เฟิร์ตรุ่นที่สอง เขาชี้ให้เห็นว่ามีการสร้างอาณานิคมขึ้นมาในโลกแห่งชีวิต ซึ่งทำให้ผู้คนไม่สามารถสื่อสารกันอย่างเสรีและเปิดกว้าง เขาจึงเสนอทฤษฎีปฏิบัติการทางการสื่อสารเพื่อแก้ปัญหาเรื่องนี้ โดยเสนอให้เราแสวงหาความจริงผ่านการอภิปรายถกเถียงกันในพื้นที่สาธารณะที่เปิดกว้างและเสรี โดยผู้เข้าร่วมพูดคุยต้องอยู่ในสถานะที่เท่าเทียมกัน จนก่อให้เกิดฉันทานุมัติขึ้นมาได้ จากการที่เขาเสนอทฤษฎีดังกล่าว เขาจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้พัฒนาทฤษฎีความจริงอีกแบบหนึ่งขึ้นมาคือทฤษฎีความจริงแบบฉันทานุมัติ

นักทฤษฎีวิพากษ์ของสำนักแฟรงค์เฟิร์ตในยุคหลังฮาร์เบอร์มาสไม่มีความโดดเด่นมากนักเมื่อเทียบกับรุ่นแรกและรุ่นที่สอง แต่แนวคิดของนักทฤษฎีวิพากษ์ในสองยุคแรกก็ได้มีอิทธิพลทางความคิดต่อนักทฤษฎีรุ่นหลังมากมายซึ่งสังกัดสำนักคิดที่แตกต่างออกไป

คำถามท้ายบท

1. ประเด็นที่ทฤษฎีวิพากษ์ยกขึ้นมาวิพากษ์วิจารณ์มีอะไรบ้าง? มีรายละเอียดอย่างไร? นิสิตเห็นด้วยหรือไม่? เพราะเหตุใด?
2. แนวคิดของฮอร์ไคเมอร์และอดอร์โนความคล้ายคลึงและ/หรือความแตกต่างกันอย่างไร? นิสิตเห็นด้วยกับแนวคิดเรื่อง “ความไม่มีเหตุผลของความมีเหตุผล” หรือไม่? โปรดยกตัวอย่างปรากฏการณ์ในยุคปัจจุบันที่นิสิตประสบมาประกอบคำอธิบายด้วย
3. แนวคิดเรื่องมนุษย์มิติเดียวและสังคมมิติเดียวมีรายละเอียดอย่างไร? ให้นิสิตยกตัวอย่างมนุษย์และสังคมในยุคปัจจุบันว่าเป็นมนุษย์มิติเดียวและสังคมมิติเดียวอย่างไร? นิสิตเห็นด้วยกับแนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำเชิงกลไกว่าส่งผลดีต่อประชาธิปไตยหรือไม่? เพราะเหตุใด? โปรดยกตัวอย่างที่นิสิตประสบด้วยตนเองประกอบการอธิบายด้วย

4. ทฤษฎีปฏิบัติการทางการสื่อสารมีรายละเอียดอย่างไร? เกณฑ์ที่จะทำให้เกิดฉันทานุมัติได้นั้นมีอะไรบ้าง? นิสิตเห็นว่าข้อเสนอในทฤษฎีนี้สามารถทำให้เกิดขึ้นจริงในสังคมปัจจุบันหรือไม่? เพราะเหตุใด?

บทที่ 7
ทฤษฎีเชิงบูรณาการร่วมสมัย

หัวข้อ

7.1 ทฤษฎีโครงสร้างการกระทำสัมพันธ์ของแอนโธนี กิดเดนส์

7.1 ทฤษฎีว่าด้วยฮาบิทัสและฟิลด์ของปิแอร์ บูร์ดิเยอ

แนวคิด

1. กิดเดนส์พยายามที่จะแก้ปัญหาการแบ่งแยกคู่ตรงข้ามหรือปัญหาทวินิยม โดยเสนอทฤษฎีเชิงบูรณาการที่มีชื่อว่า “ทฤษฎีโครงสร้างการกระทำสัมพันธ์” ในทฤษฎีนี้โครงสร้างไม่ได้มีลักษณะเป็นทวินิยม แต่เป็นแบบทวิภาวะ กล่าวคือโครงสร้างเป็นทั้งสื่อกลางและผลลัพธ์ของการกระทำการ และโครงสร้างมีทั้งส่วนที่ขัดขวางและส่งเสริมการกระทำการ
2. ทฤษฎีโครงสร้างการกระทำสัมพันธ์ของกิดเดนส์มีสาระสำคัญว่าโครงสร้างและผู้กระทำการนั้นไม่ได้เป็นอิสระต่อกัน หากแต่ขึ้นต่อกันและกัน ทั้งโครงสร้างและผู้กระทำการต่างก็เกี่ยวข้องสัมพันธ์เชิงพึ่งพาอาศัยกัน และในขณะที่คนเรากระทำการนั้น เราได้ผลิตและผลิตซ้ำโครงสร้างขึ้นมาด้วย
3. บูร์ดิเยอก็ได้พยายามแก้ปัญหาที่เกิดจากทวินิยมเช่นเดียวกัน ทฤษฎีบูรณาการของบูร์ดิเยอเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างฮาบิทัสกับฟิลด์ ฮาบิทัสเป็นโครงสร้างทางความคิดที่คนเราใช้จัดการกับโลกทางสังคม ส่วนฟิลด์นั้นเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพ/ตำแหน่งต่างๆ ภายในเครือข่ายนั้น
4. ฟิลด์เป็นพื้นที่ซึ่งมีการต่อสู้แข่งขันกันเพื่อให้ได้มาซึ่งสถานภาพ/ตำแหน่งต่างๆ โดยที่สถานภาพ/ตำแหน่งต่างๆ ของผู้กระทำการในฟิลด์นั้นถูกกำหนดโดยปริมาณของทุนที่ผู้กระทำการมีอยู่ ซึ่งครอบคลุมทุน 4 ประเภทคือ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์

วัตถุประสงค์

1. นิสิตสามารถอธิบายความแตกต่างระหว่างทวินิยมกับทวิภาวะได้ และอธิบายได้ว่าทวิภาวะในทฤษฎีของกิดเดนส์มีความหมายอย่างไร

2. นิสิตสามารถเปรียบเทียบความแตกต่างและ/หรือความคล้ายคลึงระหว่างแนวคิดเรื่องโครงสร้างของกิดเดนส์กับแนวคิดเรื่องโครงสร้างในทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้างได้ รวมทั้งสามารถเปรียบเทียบความแตกต่าง/และหรือความคล้ายคลึงระหว่างแนวคิดเรื่องผู้กระทำการของกิดเดนส์กับแนวคิดเรื่องผู้กระทำการในแนวคิดปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ ปรากฏการณ์วิทยา และมนุษยวิธีวิทยาได้
3. นิสิตสามารถอธิบายฮาบิทัสโดยยกตัวอย่างจากโครงสร้างความสัมพันธ์ทางชนชั้นในสังคมไทยได้
4. นิสิตสามารถอธิบายฟิลด์โดยยกตัวอย่างจากฟิลด์ใดฟิลด์หนึ่งในสังคมไทยได้

เนื้อหาในบทนี้เป็นการกล่าวถึงทฤษฎีเชิงบูรณาการ โดยเน้นที่ทฤษฎีของนักทฤษฎีสังคมที่สำคัญ 2 คน คือแอนโธนี กิดเดนส์ และปิแอร์ บูร์ดิเยอ ทฤษฎีของทั้งสองคนนี้เป็นความพยายามที่จะเชื่อมประสานความสำคัญของโครงสร้าง (ซึ่งนักทฤษฎีที่กล่าวถึงในบทที่ 4 เน้น) และความสำคัญของการกระทำการ/ผู้กระทำการ (ซึ่งนักทฤษฎีที่กล่าวถึงในบทที่ 5 เน้น) เข้าด้วยกัน จริงอยู่ แม้ว่าจะมีนักทฤษฎีหลายคนที่พยายามทำเช่นนี้ แต่เนื้อที่มีจำกัด จึงได้เน้นเฉพาะนักทฤษฎีสังคมร่วมสมัยที่โดดเด่นมากเพียงสองคนนี้เท่านั้น

7.1 ทฤษฎีโครงสร้างการกระทำสัมพันธ์ของแอนโธนี กิดเดนส์

7.1.1 ประวัติของกิดเดนส์

แอนโธนี กิดเดนส์ (Anthony Giddens : เกิด ค.ศ. 1938) เกิดที่เอ็ดมอนตัน ชานเมืองของกรุงลอนดอน เขาเกิดในครอบครัวคนชั้นกลาง พ่อของเขาเป็นเจ้าหน้าที่ในองค์การขนส่งแห่งกรุงลอนดอน แม่ของเขาเป็นแม่บ้าน เขาเรียนจบระดับมัธยมศึกษาด้วยคะแนนที่ต่ำกว่าค่าเฉลี่ย แต่ต่อมาเขาก็ได้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยฮัลโดยเริ่มเรียนปรัชญา ในภายหลังเขาพบว่าเขาเรียนเก่งทางด้านจิตวิทยาและสังคมวิทยามากกว่า อีกทั้งยังได้รับแรงบันดาลใจจากภาควิชาสังคมวิทยา เขาจึงไปเรียนจิตวิทยาและสังคมวิทยาจนจบออกมาทางด้านสังคมวิทยาด้วยเกียรตินิยมอันดับหนึ่งใน ค.ศ. 1959 จากนั้นเขาได้ไปเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์แห่งกรุงลอนดอน (London School of Economics : LSE) ที่นี่เขาทำวิทยานิพนธ์ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากแมกซ์ เวเบอร์ เกี่ยวกับพัฒนาการของกีฬาในประเทศอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่ 19 (Appelrouth and Edles. 2007 : 523) ชื่อเรื่องของวิทยานิพนธ์คือ “Sport and Society in Contemporary England” เมื่อเรียนจบเขาก็ได้ไปเป็นอาจารย์สอนอยู่ในมหาวิทยาลัยไลเซสเตอร์ใน ค.ศ. 1961 (Bryan and Jary. 2003 : 249)

กิดเดนส์สอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยไลเซสเตอร์จนถึง ค.ศ. 1969 (Appelrouth and Edles. 2007 : 523) ที่นี่เขาได้ทำงานในภาควิชาสังคมวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาของมหาวิทยาลัยไลเซสเตอร์ในสมัย

นั้นถือว่าเป็นแหล่งกำเนิดและบ่มเพาะสังคมวิทยาที่สำคัญมากแห่งหนึ่งของอังกฤษ มีนักสังคมวิทยาที่มีชื่อเสียงทำงานอยู่ที่นั่นหลายคน รวมทั้งนอร์เบิร์ต อีเลียส (Norbert Elias) ซึ่งเป็นผู้วางรากฐานคนสำคัญให้กับภาควิชาสังคมวิทยาที่นั่นด้วย (Bryan and Jary. 2003 : 249)

ใน ค.ศ. 1969 กิดเดนส์ได้ไปเป็นอาจารย์สอนอยู่ที่คิงส์คอลเลจ มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ และเป็นนักวิจัยอยู่ที่นั่นด้วย (Bryan and Jary. 2003 : 249) เขาจบปริญญาเอกจากคิงส์คอลเลจนี่เอง ("Anthony Giddens." 2011 : Website) โดยจบใน ค.ศ. 1974 ในช่วงนี้เขามีผลงานเขียนออกมาหลายเล่ม จนในที่สุดเขาได้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ทางด้านสังคมวิทยาใน ค.ศ. 1985 และในปีเดียวกันนี้เอง เขาก็ได้ร่วมกับจอห์น ธอมสัน (John Thomson) และเดวิด เฮลด์ (David Held) ก่อตั้งสำนักพิมพ์ Polity Press ซึ่งเป็นหนึ่งในสำนักพิมพ์ชั้นนำของโลกทางด้านสังคมศาสตร์ (Bryan and Jary. 2003 : 251)

ใน ค.ศ. 1986 กิดเดนส์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งคณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ซึ่งเป็นคณะใหม่ที่ตั้งขึ้นในรอบหลายทศวรรษของมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ โดยเขาได้ดำรงตำแหน่งคณบดีเป็นคนแรก เขาทำงานอยู่ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์จนถึง ค.ศ. 1996 (Bryan and Jary. 2003 : 251) ในช่วงนี้เขายังคงผลิตผลงานวิชาการออกมาอีกมาก และได้ไปเป็นอาจารย์สอนรับเชิญในมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาชั้นนำทั่วโลก รวมทั้งได้รับรางวัลต่างๆ มากมาย (Appelrouth and Edles. 2007 : 523)

ใน ค.ศ. 1996 กิดเดนส์ได้กลับไปที่มหาวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์แห่งกรุงลอนดอนซึ่งตอนนั้นเปลี่ยนชื่อเป็นมหาวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์และรัฐศาสตร์แห่งกรุงลอนดอน (London School of Economics and Political Science) แล้วอีกครั้งหนึ่ง แต่ครั้งนี้เขาไปรับตำแหน่งเป็นอธิการบดี (Appelrouth and Edles. 2007 : 523) เขาดำรงตำแหน่งเป็นผู้บริหารสถาบันการศึกษาแห่งนี้จนถึง ค.ศ. 2003 และหลังจากนั้นเขาก็เป็นศาสตราจารย์เกียรติคุณอยู่ที่นั่นจนถึงปัจจุบัน ("Anthony Giddens." 2011 : Website)

นอกจากจะเป็นนักวิชาการและผู้บริหารสถาบันการศึกษาแล้ว กิดเดนส์ยังรับหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้นักการเมืองด้วย โดยในช่วงปีกลางคริสต์ทศวรรษ 1990 เขาได้เป็นที่ปรึกษาให้นายโทนี่ แบลร์ นายกรัฐมนตรีของอังกฤษในช่วงนั้น ซึ่งเขาเสนอนโยบายทางสายที่สาม (Third Way) ที่ไปพ้นจากทั้งซ้ายและขวาให้กับรัฐบาลขณะนั้น แนวคิดเกี่ยวกับทางสายที่สามนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือของเขาที่ตีพิมพ์ออกมาในช่วงนั้นซึ่งก่อให้เกิดการอภิปรายถกเถียงเกี่ยวกับอนาคตของประชาธิปไตยในหลายประเทศทั่วโลก (Appelrouth and Edles. 2007 : 523)

ผลงานทางวิชาการของกิดเดนส์มีมากมาย นับเฉพาะในช่วง ค.ศ. 1971-1997 เขาเขียนหนังสือและเป็นบรรณาธิการหนังสือรวม 32 เล่มซึ่งมีการแปลออกเป็นภาษาต่างๆ ทั่วโลกถึง 22 ภาษา เขามีบทความตีพิมพ์ประมาณ 200 เรื่อง (Bryan and Jary. 2003 : 248) หนังสือสำคัญๆ ของเขา เช่น

Capitalism and Modern Social Theory ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1971 The Class Structure of the Advanced Societies (1973) Studies in Social and Political Theory (1977) The New Rules of Sociological Method (1976) A Contemporary Critique of Historical Materialism (1981) The Constitution of Society (1984) The Nation-State and Violence (1985) The Consequences of Modernity (1990) Modernity and Self-Identity (1991) The Transformation of Intimacy (1992) Beyond Left and Right (1994) และ The Third Way : The Renewal of Social Democracy (1998) (Loya. 2007 : 108)

7.1.2 ทฤษฎีโครงสร้างการกระทำสัมพันธ์

แนวคิดสำคัญที่มีชื่อเสียงมากที่สุดของกิดเดนส์ก็คือ “Structuration Theory” ซึ่งในภาษาไทยมีผู้แปลชื่อทฤษฎีนี้ว่า “ทฤษฎีการก่อตัวของโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม” (เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา. 2550 : 381) แต่ในที่นี้ ผู้เขียนพิจารณาว่าเป็นคำแปลที่ยาวเกินไปและอาจสื่อความหมายผิดว่าเป็นทฤษฎีที่เน้นความสำคัญของโครงสร้างอยู่นั่นเอง จึงขอทดลองใช้ชื่อทฤษฎีนี้ในภาษาไทยว่า “ทฤษฎีโครงสร้างการกระทำสัมพันธ์” โดยไม่ได้ใช้เครื่องหมายยัติภังค์ (-) ระหว่างคำว่าโครงสร้างกับคำว่าการกระทำ เพื่อเน้นว่าทั้งสองอย่างนั้นสัมพันธ์กัน ไม่ได้แยกจากกัน อย่างไรก็ตาม การใช้ชื่อทฤษฎีดังกล่าวก็อาจเสี่ยงต่อการเข้าใจผิดได้เหมือนกัน เพราะอาจเข้าใจว่าคำว่า “โครงสร้างการกระทำ” นั้นเป็นคำเดียวกัน แต่เมื่อพิจารณาในแง่การใช้คำให้สั้นและกระชับโดยได้ความหมายใกล้เคียงกับชื่อทฤษฎีในภาษาอังกฤษ ก็คิดว่าชื่อที่คิดขึ้นใหม่นี้น่าจะมีความเหมาะสมมากกว่า ในบทนี้จะเน้นในส่วนของทฤษฎีนี้เพื่อชี้ให้เห็นการบูรณาการหรือการสังเคราะห์ความคิด/ทฤษฎี แต่ก่อนอื่นควรทราบพัฒนาการทางความคิดของกิดเดนส์เสียก่อน

พัฒนาการทางความคิด แนวคิดของกิดเดนส์มีพัฒนาการที่สามารถแบ่งออกเป็น 4 ช่วงที่คาบเกี่ยวกัน โดยที่แต่ละช่วงก็จะมีทฤษฎีที่โดดเด่นเฉพาะชุดหนึ่ง คือ 1) ช่วง ค.ศ. 1970-1975 ช่วงนี้กิดเดนส์สนใจศึกษาและเขียนเผยแพร่แนวคิดที่อยู่ในงานคลาสสิกของนักสังคมวิทยายุโรป โดยเฉพาะงานของมากซ์ เวเบอร์ และเดอร์ไคม์ ในฐานะที่เป็นฐานของทฤษฎีสังคม 2) ช่วง ค.ศ. 1976-1989 ในช่วงนี้กิดเดนส์ทุ่มเทศึกษาความเป็นไปได้ที่จะก้าวข้ามคู่ขัดแย้งที่มีอยู่ในทฤษฎีสังคม โดยเฉพาะระหว่างการกระทำการ (Agency) กับโครงสร้าง (Structure) ซึ่งผลที่เกิดจากการศึกษาก็คือทฤษฎีโครงสร้างการกระทำสัมพันธ์นั่นเอง 3) ช่วง ค.ศ. 1990-1993 ในช่วงนี้ กิดเดนส์ได้พัฒนาทฤษฎีขึ้นมาเพื่อวิเคราะห์ลักษณะทั่วไปของยุคสมัยใหม่และขั้นตอนปัจจุบันของยุคสมัยใหม่ที่เขาเรียกว่า “ยุคสมัยใหม่ตอนปลาย” (Late Modernity) และ 4) ตั้งแต่ ค.ศ. 1994 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ในช่วงนี้กิดเดนส์สนใจโดยตรงในเรื่องความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันระหว่างทฤษฎีกับการเมือง (Loya. 2007 : 102) การเสนอแนวคิดเรื่องทางสายที่สามและการก้าวข้ามความเป็นซ้ายและขวาที่เห็นได้จากหนังสือที่เขาเขียนช่วงนี้และการเข้าไปเป็นที่ปรึกษาทางการเมืองเป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นพัฒนาการทางความคิดในช่วงที่สี่นี้เป็นอย่างดี

ทฤษฎีโครงสร้างการกระทำสัมพันธ์ ทฤษฎีนี้ของกิดเดนส์มีรายละเอียดมากมาย ในที่นี้จะนำเสนอตามหัวข้อต่างๆ ดังต่อไปนี้

1) ลักษณะเด่นของทฤษฎี ทฤษฎีนี้เมื่อเทียบกับทฤษฎีต่างๆ ที่กล่าวมาในบทก่อนๆ จะเห็นว่าไม่ได้ให้ความสำคัญกับโครงสร้างมากกว่าผู้กระทำการเหมือนกับทฤษฎีหน้าที่นิยมหรือหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้างที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 4 และทฤษฎีโครงสร้างนิยมที่จะกล่าวถึงในบทที่ 9 และก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับผู้กระทำการมากกว่าโครงสร้างเหมือนกับทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ ปรากฏการณ์วิทยา และมนุษยวิธีวิทยา ที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 5 หากแต่เป็นทฤษฎีที่เน้นความสำคัญของทั้งโครงสร้างและผู้กระทำการหรือการกระทำการเท่าๆ กัน

มุมมองเรื่องโครงสร้างในทฤษฎีนี้ก็แตกต่างจากทฤษฎีอื่นๆ กล่าวคือกิดเดนส์มองว่าโครงสร้างนั้นมีลักษณะที่เรียกว่า “ทวิภาวะของโครงสร้าง” (Duality of Structure) คือโครงสร้างนั้นเป็นทั้งตัวกลาง (Medium) และเป็นผลลัพธ์ (Outcome) ของการกระทำการ (Giddens. 2007 : 538) อีกทั้งโครงสร้างก็ไม่ได้มีแต่ลักษณะที่เป็นอุปสรรคหรือข้อจำกัด (Constraining) ต่อการกระทำของคนเราเท่านั้น แต่โครงสร้างยังมีลักษณะที่เป็นส่วนที่เอื้ออำนวยหรือส่งเสริมสนับสนุน (Enabling) ต่อการกระทำของคนเราด้วย (Giddens. 2007 : 538) ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้จะได้ขยายความเพิ่มเติมในข้อ 4) ต่อไป

2) การปฏิเสธทวินิยม (Dualism) ในการวิเคราะห์สังคม ทวินิยมคือลัทธิความเชื่อที่เห็นว่ามีสองสิ่งที่สามารถแยกออกจากกันได้ โดยที่สิ่งหนึ่งอยู่เหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่ง หรือดีกว่าอีกสิ่งหนึ่ง หรือมีอำนาจเหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่ง หรือสามารถกำหนดอีกสิ่งหนึ่งได้ ตัวอย่างการแบ่งแยกแบบทวินิยมที่พบโดยทั่วไป เช่นการแบ่งแยกระหว่างโครงสร้างกับการกระทำ (Structure vs Action) การแบ่งแยกระหว่างมหภาคกับจุลภาค (Macro vs Micro) แบ่งแยกระหว่างสังคมกับปัจเจกบุคคล (Society vs Individual) และการแบ่งแยกระหว่างวัตถุวิสัยนิยมกับอัตวิสัยนิยม (Objectivism vs Subjectivism) (Layder. 2006 : 163) อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดทวินิยมก็คือการมองแบบคู่ตรงข้าม (Binary Opposition) นั่นเอง การแบ่งแยกออกเป็นคู่ต่างๆ สี่คู่ข้างต้นนั้นเป็นการแบ่งแยกแบบทวินิยมในแง่ที่คนโดยทั่วไปมักมองว่าโครงสร้างแยกออกจากการกระทำได้ โดยโครงสร้างเป็นฝ่ายกำหนดการกระทำ มหภาคแยกออกจากจุลภาคได้ โดยมหภาคมีความเหนือกว่าจุลภาค สังคมแยกออกจากปัจเจกบุคคลได้ โดยสังคมมีคุณค่ามากกว่าปัจเจกบุคคล และวัตถุวิสัยนิยมแยกออกจากอัตวิสัยนิยมได้ โดยวัตถุวิสัยนิยมก่อให้เกิดความรู้ที่แม่นยำเที่ยงตรงกว่าอัตวิสัยนิยม

กิดเดนส์ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดทวินิยมที่กล่าวข้างต้น เรื่องที่เขาต้องแก้ปัญหาให้ได้ก็คือความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับการกระทำการนั้นจะต้องไม่ใช่ความสัมพันธ์แบบทวินิยม แต่เป็นความสัมพันธ์แบบทวิภาวะ (Holmwood. 2009 : 46) เขาจึงพยายามที่จะสร้างทฤษฎีสังคมที่จะทำให้เรามีแนวทางในการศึกษาเหตุปัจจัยต่างๆ กระบวนการต่างๆ และขบวนการต่างๆ ของประวัติศาสตร์

และสังคม ทฤษฎีที่สร้างขึ้นนี้พยายามที่จะหลีกเลี่ยงแนวคิดแบบทวินิยมที่แพร่กระจายไปทั่วในแวดวงทฤษฎีสังคม ซึ่งเป็นกับดักที่เราจำเป็นต้องพยายามหนีหลุดออกมาให้ได้ ในกรณีของวัตถุวิสัยนิยมและอัตวิสัยนิยม วัตถุวิสัยนิยมเน้นความสำคัญของพลังต่างๆ ทางสังคมที่ไม่ใช่พลังของบุคคลและเน้นความสำคัญของโครงสร้างซึ่งไม่เกี่ยวกับบุคคลเช่นเดียวกัน ตามแนวคิดนี้ถ้าจะมีผู้กระทำการได้ ผู้กระทำการนั้นก็เป็นเพียงของเล่น หุ่นเชิด หรือร่างทรงของระบบสังคม ส่วนอัตวิสัยนิยมก็เน้นความสำคัญของบุคคล ลดชีวิตทางสังคมทั้งหมดลงมาเป็นเพียงการกระทำการต่างๆ ของปัจเจกบุคคลหรือของกลุ่ม คือสนใจแต่การกระทำ ปฏิสัมพันธ์ เป้าหมายและความปรารถนาของผู้กระทำการ รวมทั้งการตีความและปฏิบัติการต่างๆ ของผู้กระทำการ (Stones. 2005 : 13-14)

อีกสองแนวคิดที่เป็นแบบทวินิยมที่กิดเดนส์พยายามจะแก้ปัญหา คือแนวคิดนิยัตินิยม (Determinism) และแนวคิดเจตจำนงนิยม (Voluntarism) (Haralambos and Holborn. 2004 : 970-971) แนวคิดนิยัตินิยมเป็นแนวคิดที่เชื่อว่าคนเราถูกกำหนดโดยสิ่งอื่น สิ่งอื่นที่ว่านี้อาจหมายถึงพระเจ้า พระพรหม (เช่นความเชื่อเรื่องพรหมลิขิต) โชคชะตา พลังทางสังคม หรือโครงสร้างสังคมก็ได้ เราจึงไม่สามารถกำหนดตัวเองได้ ส่วนแนวคิดเจตจำนงนิยมก็เป็นแนวคิดที่เชื่อว่าเรามีเจตจำนงที่อิสระ (Free Will) ที่สามารถกำหนดตัวเราเองได้ เราไม่ต้องขึ้นกับใครหรือสิ่งอื่นใด เราเป็นอิสระจากปัจจัยภายนอกทุกอย่าง หรือเรามีเสรีภาพที่สัมบูรณ์โดยไม่มีใครหรืออะไรมาขัดขวางการใช้เสรีภาพของเราได้

กิดเดนส์ไม่เห็นด้วยกับมุมมองแบบทวินิยมอย่างที่กล่าวข้างต้น เขาจึงเสนอแนวคิดเรื่องทวิภาวะ (Duality) เพื่อมาแก้ปัญหาเรื่องนี้ โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องทวิภาวะของโครงสร้าง แต่ก่อนที่จะทราบรายละเอียดเรื่องนี้ ควรทราบก่อนว่าเขามองเรื่องโครงสร้างและการกระทำการไว้อย่างไร

3) โครงสร้างและการกระทำการ (Structure and Agency) ในทฤษฎีสังคมที่เน้นความสำคัญของโครงสร้างนั้น โครงสร้างถูกมองว่าเป็นสิ่งที่มีพลังมากในการบีบบังคับปัจเจกบุคคลให้กระทำการใดๆ ก็ตาม แต่กิดเดนส์ไม่ได้มองเห็นพลังของโครงสร้างว่ามีมากมายขนาดนั้น กิดเดนส์กล่าวว่าโครงสร้างนั้นมิได้เป็นสิ่งที่มีอยู่ “จริง” (Real) แต่เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ “เสมือนจริง” (Virtual) เหมือนกับร่องรอยความทรงจำของคนเราที่คอยกำกับความประพฤติของเรา โครงสร้างเป็นระเบียบของความสัมพันธ์เชิงการเปลี่ยนแปลงที่ดำรงอยู่เสมือนจริง ซึ่งหมายความว่าระบบสังคมต่างๆ ในฐานะที่เป็นปฏิบัติการทางสังคมที่มีการผลิตซ้ำ/สืบทอดนั้นไม่ได้มีโครงสร้าง แต่แสดงคุณสมบัติเชิงโครงสร้างออกมาเท่านั้น โครงสร้างจะดำรงอยู่ก็ต่อเมื่อเราในฐานะผู้กระทำการได้ปฏิบัติการหรือกำลังกระทำการอยู่ (Giddens. 2007 : 535)

อีกคำหนึ่งที่มีความหมายคล้ายกับโครงสร้างก็คือระบบสังคม กิดเดนส์กล่าวถึงระบบสังคมไว้ว่าเป็นเพียงแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดำรงอยู่ข้ามช่วงเวลาและสถานที่ ตัวอย่างเช่น อังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ก็ถือว่าเป็นระบบสังคมระบบหนึ่ง เพราะว่าอังกฤษในช่วงเวลานี้เป็น

พื้นที่ซึ่งนิยามได้ด้วยภูมิศาสตร์ ดำรงอยู่ในช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งมีการสืบทอดชุดความสัมพันธ์ทางสังคมและปฏิบัติการทางสังคมบางอย่างเอาไว้ กิดเดนส์คงไม่เชื่อว่าอังกฤษใน ค.ศ. 1801 และอังกฤษใน ค.ศ. 1899 เป็นระบบเดียวกัน ความสัมพันธ์ทางสังคมและปฏิบัติการทางสังคมก็คงจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องเมื่อแบบแผนของปฏิสัมพันธ์เปลี่ยนแปลงไป กิดเดนส์มองสถาบันต่างๆ เช่นรัฐและระบบราชการว่าเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นความต่อเนื่องบางอย่างแม้เวลาจะล่วงเลยไป แต่สถาบันเหล่านี้เมื่อผ่านกาลเวลาที่ยาวนานก็มีการเปลี่ยนแปลงได้เช่นเดียวกัน (Haralambos and Holborn. 2004 : 970)

สำหรับคำที่เกี่ยวข้องกับการกระทำนั้น มีคำที่คล้ายกัน 2-3 คำ คือคำว่า “การกระทำการ” (Agency) “ผู้กระทำการ” (Agent) และ “ผู้กระทำ” (Actor) สำหรับคำว่าผู้กระทำการและผู้กระทำนั้นก็จะใช้ทั้งสองคำสลับกันไปมา คือเป็นคำที่มีความหมายคล้ายกันกันและใช้แทนกันได้ (แต่ก็มีความแตกต่างกันอยู่บ้าง ดังจะกล่าวต่อไป) แต่คำว่าการกระทำการจะมีนิยามที่มุ่งเน้นไปที่ความสามารถในการกระทำมากกว่าจะเน้นที่ตัวผู้กระทำ

คำว่าการกระทำการ (Agency) นั้นหมายถึง “ขีดความสามารถหรืออำนาจของบุคคลที่จะกระทำ ที่จะสร้างความแตกต่าง และที่จะเข้าไปแทรกแซงโลกอย่างตั้งใจ” (Appelrouth and Edles. 2007 : 525)

ส่วนผู้กระทำการ (Agent) ตามแนวคิดของกิดเดนส์นั้นคือผู้ที่มีความสามารถในการสร้างความแตกต่างในโลกทางสังคมได้ ผู้กระทำ (Actor) เป็นผู้กระทำการ (Agent) ไม่ได้ ถ้าผู้กระทำนั้นไร้ความสามารถที่จะสร้างความแตกต่าง กิดเดนส์ยอมรับว่ามีอุปสรรคกีดขวางสำหรับผู้กระทำอยู่จริง แต่นี่ก็ไม่ได้หมายความว่าผู้กระทำจะไม่มีทางเลือกเลยและไม่สามารถสร้างความแตกต่างขึ้นมาได้เลย (Ritzer. 2007 : 170) โดยนัยนี้ผู้กระทำการจึงเป็นผู้มีอำนาจที่เป็น “ขีดความสามารถเชิงการเปลี่ยนแปลง” (Transformative Capacity) ขีดความสามารถนี้ผู้กระทำการเอาไว้ใช้เปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ หรือเอาไว้ใช้เปลี่ยนแปลงการกระทำของผู้กระทำการคนอื่นๆ (Haralambos and Holborn. 2004 : 971)

คนเราในฐานะที่เป็นผู้กระทำการนั้นก็จะทำสิ่งต่างๆ มากมาย การไหลเวียนของการกระทำของคนเราได้ก่อให้เกิดผลของการกระทำที่ผู้กระทำไม่ได้ตั้งใจเอาไว้อย่างสม่ำเสมอ และผลที่เกิดจากความไม่ตั้งใจนี้ก็อาจก่อให้เกิดเงื่อนไขของการกระทำต่างๆ ที่เราไม่ได้รับรู้ได้เหมือนกัน กิดเดนส์กล่าวไว้ว่า “ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ถูกสร้างขึ้นมาโดยกิจกรรมที่เราตั้งใจทำ แต่ไม่ใช่เป็นโครงการที่เกิดจากความตั้งใจ” (Giddens. 2007 : 540) นี่คือส่วนที่กิดเดนส์ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากโรเบิร์ต เมอร์ตัน

ในเรื่องผลที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจนี้ กิดเดนส์ได้ยกตัวอย่างการที่เราเดินทางไปถึงบ้านแล้วเปิดไฟให้บ้านสว่าง ปรากฏว่าขณะนั้นกำลังมีโจรขึ้นบ้านเมื่อเห็นเราเปิดไฟโจรก็ตกใจและหนีออก

จากบ้านไป แล้วโจรก็ถูกตำรวจจับได้ เขาถูกดำเนินคดีและต้องติดคุกหลายปี การที่เราเปิดไฟนั้นเราไม่รู้ว่ามีโจรอยู่ เราจึงไม่ได้ตั้งใจให้โจรตกใจและหนีไปซึ่งในที่สุดทำให้เขาถูกจับได้และติดคุก (Haralambos and Holborn. 2004 : 970) แต่ผลที่เกิดขึ้นจากความไม่ตั้งใจนี้ก็ส่งผลต่อแบบแผนปฏิสัมพันธ์ทางสังคมได้เหมือนกัน

4) ทวิภาวะของโครงสร้าง (Duality of Structure) แนวคิดเรื่องนี้มีความหมายได้หลายอย่าง นอกจากจะหมายถึงการที่โครงสร้างและการกระทำการเป็นสองสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้และต่างก็กำหนดซึ่งกันและกันแล้ว ยังหมายถึงการที่โครงสร้างนั้นเป็นทั้งตัวกลางและผลลัพธ์ของการกระทำ และหมายถึงการที่โครงสร้างนั้นมีทั้งส่วนที่เป็นอุปสรรคกีดขวางการกระทำและส่วนที่สนับสนุนส่งเสริมการกระทำด้วย (Giddens. 2007 : 538)

ตามแนวคิดเรื่องทวิภาวะของโครงสร้างนั้น โครงสร้างและและการกระทำมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอยู่ข้างในผ่านปฏิบัติการทางสังคม (Social Practices) ซึ่งอธิบายขยายความได้ดังนี้

กิดเดนส์ได้ทำการสำรวจทฤษฎีสังคมต่างๆ ที่ให้ความสำคัญกับผู้กระทำการ เช่นทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ หรือที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้าง เช่นทฤษฎีหน้าที่นิยมหรือหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้าง แล้วเขาก็ได้ปฏิเสธทฤษฎีทั้งสองแบบที่ให้ความสำคัญกับด้านใดด้านหนึ่งมากกว่ากัน เขาเสนอว่าเราจะต้องเริ่มต้นด้วยปฏิบัติการทางสังคมต่างๆ (Social Practices) ที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า ดังนั้นทฤษฎีโครงสร้างการกระทำสัมพันธ์จึงไม่ได้เน้นความสำคัญของโครงสร้างที่มีขนาดใหญ่หรือการกระทำและปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน หากแต่เน้นความสำคัญของปฏิบัติการทางสังคมที่เกิดขึ้นซ้ำๆ ตามแบบแผนเดิมๆ กาละและเทศะก็มีความสำคัญในแนวคิดเรื่องปฏิบัติการทางสังคมของกิดเดนส์เช่นเดียวกัน ปฏิบัติการทางสังคมต่างๆ นั้นเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า และมีระบบระเบียบผ่านกาลเวลาที่ยาวนาน ไม่ใช่ว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วเฉพาะแค่เมื่อวานและกำลังเกิดขึ้นอยู่ในวันนี้ แต่เป็นสิ่งที่มีแนวโน้มว่าจะเกิดขึ้นในวันพรุ่งนี้ด้วย อีกทั้งยังจะเกิดขึ้นในสัปดาห์หน้า ในเดือนหน้า ในปีหน้า ในทศวรรษหน้า ในศตวรรษหน้าด้วย นอกจากนี้ ปฏิบัติการทางสังคมเหล่านี้ก็เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าในสถานที่ต่างๆ โดยมีแบบแผนคล้ายคลึงกัน กล่าวคือปฏิบัติการทางสังคมที่เราพบในที่หนึ่งก็มีแนวโน้มว่าจะเกิดขึ้นในอื่นๆ ด้วย (Ritzer. 2007 :167-168) ปฏิบัติการทางสังคมแบบที่เราพบในประเทศไทย ก็จะสามารถพบได้ในพม่า ในลาว ในกัมพูชา หรือแม้กระทั่งในอังกฤษและสหรัฐอเมริกา และประเทศอื่นๆ ทุกประเทศทั่วโลกด้วย

เมื่อมองดูลักษณะสำคัญของทฤษฎีโครงสร้างการกระทำสัมพันธ์ซึ่งเน้นความสำคัญของปฏิบัติการต่างๆ ทางสังคม ก็จะพบว่าทฤษฎีนี้เน้นความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับการกระทำการ ในสหรัฐอเมริกามักจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมหภาคกับจุลภาค แต่ในยุโรป

นิยมกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและการกระทำการ แต่ไม่ว่าจะใช้คำที่ต่างกัน ความหมายก็คล้ายคลึงกัน (Ritzer. 2007 : 168)

กิดเดนส์มองว่าโครงสร้างและการกระทำการนั้นเป็นสิ่งที่เราไม่สามารถคิดแยกออกจากกันได้ ทั้งสองอย่างนั้นเป็นเหมือนสองด้านของเหรียญเดียวกัน ซึ่งกิดเดนส์ใช้คำว่า “ทวิภาวะ” (Duality) เรียกสภาพการณ์เช่นนี้ การกระทำทางสังคมทุกอย่างล้วนเกี่ยวข้องกับโครงสร้าง และโครงสร้างทุกอย่างล้วนเกี่ยวข้องกับการกระทำทางสังคม โครงสร้างและการกระทำจึงถักทอเข้าด้วยกันอย่างแยกกันไม่ออกในกิจกรรมหรือปฏิบัติการของคนเราในชีวิตประจำวัน (Ritzer. 2007 : 168)

ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่าจุดเริ่มต้นในการวิเคราะห์ของกิดเดนส์ก็คือปฏิบัติการต่างๆ ของคนเรา แต่เขายืนยันว่าเราจะต้องมองปฏิบัติการเหล่านี้ว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วเกิดขึ้นอีกซ้ำๆ กัน ซึ่งมีความหมายหลายประการ ประการแรก ปฏิบัติการทางสังคมต่างๆ นั้นคนเราไม่ได้สร้างขึ้นมาด้วยจิตใจ ประการต่อมา ปฏิบัติการทางสังคมต่างๆ นั้นไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาโดยเงื่อนไขสังคมเชิงโครงสร้างที่คนเราใช้ค้นพบตัวเอง และประการสุดท้ายซึ่งสำคัญมากที่สุดก็คือ เมื่อคนเราแสดงตนในฐานะที่เป็นมนุษย์ผู้กระทำการ ถือว่าคนเรากำลังสร้างจิตสำนึกของตัวเองขึ้นมาและกำลังสร้างเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่ทำให้ปฏิบัติการทางสังคมเหล่านั้นเกิดขึ้นได้ คนเราสร้างปฏิบัติการ จิตสำนึก และโครงสร้างขึ้นมาในเวลาเดียวกัน จิตสำนึกไม่ได้สร้างกิจกรรม ความเป็นจริงที่สังคมสร้างขึ้นมาก็ไม่ได้สร้างกิจกรรม และโครงสร้างสังคมก็ไม่ได้สร้างกิจกรรม แต่ในการแสดงตัวตนของเราในฐานะผู้กระทำการ ก็ถือว่าเรากำลังเกี่ยวข้องอยู่กับปฏิบัติการ และโดยผ่านปฏิบัติการนี้นี่เองที่เราสร้างจิตสำนึกและโครงสร้างขึ้นมา กิดเดนส์ให้ความสนใจอย่างมากกับเรื่องของจิตสำนึก (Consciousness) หรือการคิดในเชิงสะท้อนกลับ (Reflexivity) การที่คนเรามีความสามารถในการคิดเชิงสะท้อนกลับคือคิดไตร่ตรองทบทวนไปมาอย่างรอบคอบนั้นทำให้คนเราไม่ได้เป็นเพียงแค่เป็นผู้มีสำนึกในตนเอง แต่คนเรายังได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับการกำกับควบคุมกิจกรรมต่างๆ และเงื่อนไขทางสังคมต่างๆ ที่กำลังดำเนินอยู่ด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า กิดเดนส์ให้ความสนใจกับกระบวนการแบบปฏิพัฒนาการที่ใช้สร้างปฏิบัติการ โครงสร้าง และจิตสำนึกขึ้นมาด้วย โดยนัยนี้ กิดเดนส์จึงจัดการกับประเด็นปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้างและการกระทำการในแนวทางที่เป็นประวัติศาสตร์ มีกระบวนการ และเป็นพลวัต (Ritzer. 2007 : 168-169)

มิใช่เพียงแต่ผู้กระทำการทางสังคมเท่านั้นที่มีลักษณะสะท้อนกลับ แต่นักวิชาการหรือนักวิจัยทางสังคมซึ่งเป็นผู้ศึกษาผู้กระทำการทางสังคมก็มีลักษณะสะท้อนกลับด้วย นี่คือแนวคิดของกิดเดนส์ในเรื่องการตีความสองชั้น (Double Hermeneutic) ทั้งผู้กระทำการทางสังคมและนักวิชาการหรือนักวิจัยทางสังคมต่างก็ต้องใช้ภาษา ผู้กระทำการทางสังคมใช้ภาษาเพื่อบอกเล่าเรื่องราวของสิ่งที่พวกเขาทำ และนักวิชาการหรือนักวิจัยทางสังคมก็ใช้ภาษาเพื่ออธิบายการกระทำของผู้กระทำการทางสังคม ดังนั้น เราจึงจำเป็นต้องให้ความสนใจกับความสัมพันธ์ระหว่างภาษาชาวบ้านกับภาษาวิชาการ

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เราจำเป็นต้องตระหนักถึงข้อเท็จจริงที่ว่าความเข้าใจของนักวิชาการเกี่ยวกับโลกทางสังคมนั้นอาจส่งผลกระทบต่อการทำความเข้าใจผู้กระทำการซึ่งเรากำลังศึกษาอยู่นั้นได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ นักวิชาการหรือนักวิจัยทางสังคมจึงสามารถเปลี่ยนแปลงโลกที่ตนกำลังศึกษาอยู่ได้ และดังนั้นจึงนำไปสู่ข้อค้นพบและข้อสรุปที่ผิดหรือบิดเบือนไปจากความเป็นจริงได้ (Ritzer. 2007 : 169)

ทั้งโครงสร้างและการกระทำการไม่สามารถดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระปราศจากซึ่งกันและกันได้ แต่ทั้งสองอย่างมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การกระทำทางสังคมก่อให้เกิดโครงสร้าง และเพราะมีการกระทำทางสังคมที่เอง โครงสร้างจึงถูกผลิตและผลิตซ้ำขึ้นมา เพื่อที่โครงสร้างจะได้ดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน กิดเดนส์กล่าวถึงทวิภาวะของโครงสร้างเพื่อบอกเราว่าโครงสร้างนั้นทำให้การกระทำทางสังคมเกิดขึ้นได้ และในขณะเดียวกันการกระทำทางสังคมก็ได้ก่อให้เกิดโครงสร้างขึ้นมาได้เช่นเดียวกัน เขากล่าวว่าโครงสร้างนั้นไม่มีการดำรงอยู่ที่อิสระจากความรู้ที่ผู้กระทำการมีเกี่ยวกับสิ่งที่พวกเขาทำในชีวิตประจำวัน (Haralambos and Holborn. 2004 : 969)

ตัวอย่างเช่นภาษาอังกฤษนั้นกิดเดนส์ถือว่าเป็นโครงสร้างอย่างหนึ่ง ภาษาอังกฤษเป็นชุดของกฎเกณฑ์ที่จัดระบบสร้างระเบียบว่าเราจะสื่อสารกันอย่างไรซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นอิสระจากคนเราแต่ละคน ไวยากรณ์และคำศัพท์ของภาษาอังกฤษไม่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ง่ายๆ ด้วยเจตจำนงของผู้หนึ่งผู้ใดในสังคม แต่ถ้าภาษาอังกฤษนั้นมีการผลิตซ้ำ มีการใช้ภาษาอังกฤษซ้ำแล้วซ้ำเล่า และถ้าภาษาอังกฤษนั้นจะต้องดำรงอยู่ต่อไป คนเราก็ต้องนำภาษาอังกฤษมาใช้พูดใช้เขียนโดยให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์หรือโครงสร้างไวยากรณ์ที่มีอยู่ กิดเดนส์จึงกล่าวว่า “เมื่อข้าพเจ้าพูดประโยคภาษาอังกฤษประโยคหนึ่งให้ถูกต้องตามไวยากรณ์ ข้าพเจ้าก็ได้ส่งเสริมให้มีการผลิตซ้ำภาษาอังกฤษโดยรวม” (Haralambos and Holborn. 2004 : 969; citing Giddens)

แต่โครงสร้างของภาษาในที่สุดก็ขึ้นอยู่กับการใช้ภาษาของคนเราในฐานะผู้กระทำการซึ่งเป็นผู้ใช้ภาษา โดยส่วนมากแล้ว คนที่พูดภาษาใช้ภาษาได้อย่างคล่องแคล่วก็จะสามารถพูดหรือใช้ภาษาให้ถูกต้องตามไวยากรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้การสืบทอดไวยากรณ์ซึ่งเป็นโครงสร้างของภาษาก็เกิดขึ้นได้ แต่ไม่ใช่ว่าจะเป็นอย่างนั้นเสมอไป บางคนอาจพูดไม่คล่องใช้ภาษาไม่เก่ง โอกาสที่จะพูดผิดใช้ผิดไปจากไวยากรณ์ก็เกิดขึ้นได้ บางคนก็คิดคำศัพท์ใหม่ๆ ขึ้นมาใช้ และคำใหม่ๆ เหล่านั้นหลายคำก็อาจเป็นที่ยอมรับ คำเก่าๆ บางคำเมื่อมีคนใช้พูดน้อยหรือไม่ค่อยนำมาเขียน ในที่สุดก็จะถูกลืมไปไม่มีใครใช้เลย ประโยคใหม่ๆ ที่อาจไม่เป็นไปตามไวยากรณ์ของภาษาเลยเมื่อมีบางคนนำมาใช้และคนอื่นเห็นว่าเหมาะสมก็เอาไปใช้ต่อ เกิดเป็นโครงสร้างใหม่ขึ้นมา เมื่อเป็นเช่นนี้ โครงสร้างของภาษาก็มีการเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้นมนุษย์ในฐานะผู้กระทำการเมื่อกระทำการใดๆ ลงไป จึงสามารถเปลี่ยนแปลงและผลิตซ้ำโครงสร้างได้

กิดเดนส์จึงเน้นย้ำว่าภาษานั้นเป็นโครงสร้างทางสังคมที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา หรืออยู่ในกระบวนการที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับการกระทำการอยู่อย่างต่อเนื่อง (Giddens. 2009 : 90)

กิดเดนส์กล่าวว่าโครงสร้างมีส่วนประกอบ 2 อย่างคือกฎเกณฑ์ (Rules) และทรัพยากร (Resources) (Giddens. 2007 : 535-539)

กฎเกณฑ์คือระเบียบปฏิบัติต่างๆ ที่คนเราจะต้องปฏิบัติตามในชีวิตประจำวันของเรา บางครั้งการตีความกฎเกณฑ์เหล่านี้ก็มีการเขียนเอาไว้เป็นลายลักษณ์อักษร อย่างเช่นกฎหมายต่างๆ และระเบียบปฏิบัติต่างๆ ในระบบราชการ แต่ข้อเขียนที่เป็นลายลักษณ์อักษรเหล่านั้นไม่ใช่ตัวกฎเกณฑ์ หากแต่เป็นเพียงการตีความกฎเกณฑ์ เช่นในการซื้อของในร้านค้า กฎเกณฑ์ก็คือเราต้องจ่ายเงินค่าสินค้าให้กับพนักงานขายในร้าน ถ้าเราไม่จ่ายก็ถือว่าทำผิดกฎเกณฑ์ ทุกคนรู้อยู่แล้วว่าไม่สามารถที่จะไปเอาสินค้ามาใช้ได้โดยที่ไม่ต้องจ่าย แต่การตีความเกี่ยวกับกฎเกณฑ์เรื่องนี้อาจจะอยู่ในรูปของกฎหมายเกี่ยวกับการขโมย ซึ่งในกฎหมายก็จะบัญญัติว่าการขโมยสินค้าเป็นความผิดซึ่งจะมีบทลงโทษตามมา กฎเกณฑ์เชิงโครงสร้างเหล่านี้อาจจะถูกผลิตซ้ำ/ถูกสืบทอดได้โดยคนเราซึ่งเป็นสมาชิกของสังคม หรืออาจจะถูกเปลี่ยนแปลงได้จากพัฒนาการของปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบใหม่ๆ (Haralambos and Holborn. 2004 : 969)

ทรัพยากรก็เป็นส่วนประกอบของโครงสร้างที่สามารถสืบทอดและเปลี่ยนแปลงได้ เช่นเดียวกับโครงสร้าง ทรัพยากรจำแนกได้ 2 ชนิด คือทรัพยากรเชิงจัดสรร(Allocative Resources) และทรัพยากรเชิงอำนาจ (Authoritative Resources)

ทรัพยากรเชิงจัดสรร ครอบคลุมถึงวัตถุดิบต่างๆ ที่ดิน เทคโนโลยี เครื่องมือการผลิต และสินค้าต่างๆ ทรัพยากรบางอย่างก็อยู่ของมันเองตามธรรมชาติซึ่งถ้าเราไม่ได้เอามาใช้เอามาจัดสรร มันก็ไม่ได้เป็นทรัพยากร อย่างเช่นที่ดินที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของไม่มีใครใช้ประโยชน์เช่นเอามาทำเป็นแปลงเพาะปลูกพืช ที่ดินนั้นก็ไม่เป็นทรัพยากร (Haralambos and Holborn. 2004 : 969)

ทรัพยากรเชิงอำนาจ หมายถึงทรัพยากรที่ไม่ใช่วัตถุดิบ ทรัพยากรชนิดนี้เป็นผลมาจากการที่คนเรามีความสามารถที่จะครอบงำคนอื่นได้ ทรัพยากรเชิงอำนาจเป็นเรื่องของการที่เรามีความสามารถที่จะทำให้คนอื่นทำตามความปรารถนาของเราได้ ในแง่นี้ มนุษย์จึงเป็นทรัพยากรที่มนุษย์คนอื่นสามารถที่จะใช้ประโยชน์ได้ กิดเดนส์ยืนยันว่าทรัพยากรเชิงอำนาจนั้นจะดำรงอยู่ก็ต่อเมื่อทรัพยากรดังกล่าวนี้ถูกสร้างขึ้นมาจากการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคม ทรัพยากรเชิงอำนาจไม่ใช่สิ่งที่คนเรามีถ้าคนเราไม่ได้กำลังใช้ทรัพยากรนั้นอยู่จริงๆ (Haralambos and Holborn. 2004 : 969-970) กล่าวอีกนัยหนึ่ง ถ้าเราไม่ได้กำลังใช้อำนาจอยู่ ก็กล่าวได้ว่าในขณะนั้นเราก็ไม่ได้มีทรัพยากรเชิงอำนาจ

กิดเดนส์กล่าวไว้ว่า “ข้อเสนอที่สำคัญอย่างหนึ่งของทฤษฎีโครงสร้างการกระทำสัมพันธ์ก็คือกฎเกณฑ์และทรัพยากรต่างๆ นั้นเกิดมาจากการผลิตและการผลิตซ้ำของการกระทำทางสังคม และขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องมือของการผลิตซ้ำของระบบ” (Giddens. 2007 : 536) ดังนั้นโครงสร้างจึงเป็นทั้งผลลัพธ์ (Outcome) และตัวกลาง (Medium) ของการกระทำทางสังคม นอกจากนี้เราจะเห็นว่าสิ่งที่เป็นกฎเกณฑ์นั้นมักจะคอยกำหนดว่าเราทำอะไรได้ เราทำอะไรไม่ได้ จึงดูเหมือนว่ากฎเกณฑ์นั้นเป็นอุปสรรคกีดขวาง (Constraining) การกระทำของเรา แต่หลายครั้งเราสามารถทำอะไรบางอย่างให้ประสบผลสำเร็จตามความมุ่งหมายได้เพราะเราอ้างกฎเกณฑ์ เช่นเราอ้างสิทธิเสรีภาพที่ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการต่อสู้เรียกร้องของเรา ในแง่นี้กฎเกณฑ์ก็เป็นสิ่งที่เอื้ออำนวยช่วยเกื้อหนุน (Enabling) การกระทำของเรา ส่วนทรัพยากรนั้นเห็นชัดเจนอยู่แล้วว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่ช่วยทำให้เราทำสิ่งต่างๆ สำเร็จตามความมุ่งหมาย ดังนั้นโครงสร้างซึ่งประกอบไปด้วยกฎเกณฑ์และทรัพยากรนี้จึงมีทั้งส่วนที่ขัดขวางและเกื้อหนุนการกระทำของเรา

มุมมองของกิดเดนส์ในเรื่องโครงสร้าง ระบบ และสถาบัน มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับมุมมองของเขาเรื่องการกระทำของคนเราซึ่งเขามักเรียกว่า “การกระทำการ” (Agency) เพราะว่าทุกอย่างที่กล่าวมานั้นล้วนแล้วแต่เป็นส่วนหนึ่งของ “ทวิภาวะของโครงสร้าง” กิดเดนส์เห็นว่าคนเราที่เป็นผู้กระทำการนี้กำลังเข้าไปแทรกแซงโลกอยู่ตลอดเวลาด้วยการกระทำของตน และเมื่อคนเราทำเช่นนั้น คนเราก็มีขีดความสามารถในการเปลี่ยนแปลงโลก แต่เขาไม่ได้มองว่าเราสร้างโลกสร้างสังคมได้มากกว่าที่โลกและสังคมสร้างเรา โครงสร้างนั้นมีผลกระทบต่อพฤติกรรมของคนเราอันเนื่องมาจากความรู้ที่คนเรามีเกี่ยวกับสังคมของเราเอง เรามีคลังความรู้ร่วมมากมายที่บอกเราว่าเราจะดำเนินต่อไปอย่างไร หรือเราจะทำสิ่งต่างๆ ให้สำเร็จได้อย่างไร (Haralambos and Holborn. 2004 : 970)

จากสิ่งที่คนเราได้เรียนรู้ คนเราที่เป็นผู้กระทำการจะรู้ว่าเราจะดำเนินชีวิตประจำวันของเราต่อไปอย่างไร และจะทำสิ่งต่างๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างไร อย่างเช่น คนที่พอมีทักษะบ้างย่อมรู้ว่าจะไปบาร์และสั่งเครื่องดื่มมาดื่มได้อย่างไร คนอีกคนหนึ่งซึ่งทำงานอยู่ที่บาร์ซึ่งพอมีทักษะบ้างเหมือนกันก็จะรู้ว่าจะบริการลูกค้าที่สั่งเครื่องดื่มได้อย่างไร พฤติกรรมธรรมดาที่ทำจนเป็นปรกติวิสัยเช่นนี้มีการนำไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่องโดยที่แทบไม่ต้องใช้ความคิดอะไรมากมายนัก ที่เป็นเช่นนี้ได้เพราะว่าผู้กระทำการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องนั้นได้นำเอาความรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ของสังคมซึ่งมีอยู่ในโครงสร้างสังคมมาเป็นความรู้ของตนเอง ในขณะเดียวกันผู้กระทำการเหล่านี้ก็ได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรซึ่งก็เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมเช่นเดียวกัน ผู้กระทำการเหล่านี้ใช้ทรัพยากรที่เป็นวัตถุซึ่งเป็นทรัพยากรเชิงจัดสรร เช่นเงิน แก้วน้ำ และเครื่องดื่ม และใช้ทรัพยากรเชิงอำนาจ อย่างเช่นสิทธิของพนักงานในบาร์ที่จะเรียกร้องการชำระเงินซึ่งก็เป็นสิทธิที่ลูกค้ายอมรับ (Haralambos and Holborn. 2004 : 970)

บางครั้งคนเราอาจไม่มีทรัพยากรเชิงจัดสรรหรือทรัพยากรที่เป็นวัตถุ แต่เรามีทรัพยากรเชิงอำนาจ เราก็สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเชิงอำนาจที่เรามีอยู่ได้เช่นเดียวกัน กิดเดนส์เห็นว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจทุกอย่างนั้นมี “ปฏิพัฒนาการของการควบคุม” (Dialectic of Control) ดำรงอยู่ แม้คนที่ตกเป็นเบี้ยล่างก็มีทรัพยากรบางอย่างที่จะเอามาใช้ได้ (Layder. 2006 : 170) เช่นเด็กทารกสามารถร้องเพื่อเรียกความสนใจจากแม่ และแม่ก็ตอบสนองความต้องการของเด็กทารกนั้น หรือนักโทษอาจอดอาหารประท้วงเพื่อกดดันผู้คุมจนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบบางอย่างภายในเรือนจำได้

กิดเดนส์มองว่าคนเรานั้นมีความต้องการพื้นฐานที่อยากจะสามารถทำนายชีวิตทางสังคมให้ได้ในบางระดับ คนเรามีความต้องการสิ่งที่เขาเรียกว่า “ความมั่นคงทางภววิทยา” (Ontological Security) ซึ่งหมายถึงความมั่นใจและความไว้วางใจที่ว่าธรรมชาติและสังคมจะมีระบบระเบียบมีการดำรงอยู่อย่างที่ปรากฏต่อเรา ความมั่นคงนี้เกี่ยวข้องกับระบบความมั่นคงพื้นฐานของคนเราที่เรามักจะห่วงใยความปลอดภัยของชีวิตและร่างกายของตัวเอง (Haralambos and Holborn. 2004 : 970)

กิดเดนส์เห็นว่าการดำรงอยู่ของความรู้ร่วมและความต้องการความมั่นคงทางภววิทยานั้นมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นมาในชีวิตทางสังคม แบบแผนพฤติกรรมถูกกระทำซ้ำๆ เมื่อเป็นเช่นนี้โครงสร้างสังคม ระบบสังคม และสถาบันต่างๆ ทั้งหมดก็ถูกผลิตซ้ำ/สืบทอด แต่กระบวนการทั้งหมดนี้ก็เกี่ยวข้องกับความเป็นไปได้ซึ่งยังคงดำรงอยู่ที่ว่าเราสามารถเปลี่ยนแปลงสังคมได้ ผู้กระทำการไม่จำเป็นต้องกระทำเหมือนอย่างที่คนอื่นกระทำ และไม่จำเป็นต้องกระทำให้สอดคล้องกับนิสัยของตนเสมอไป เพราะว่าคนเรามีการควบคุมการกระทำในเชิงสะท้อนกลับ คือคนเรามักจะคิดใคร่ครวญพิจารณาอย่างรอบคอบเกี่ยวกับสิ่งที่ตนกำลังกระทำ และพิจารณาดูว่าด้วยการกระทำเช่นนั้นเราจะบรรลุจุดมุ่งหมายที่เราต้องการได้หรือไม่ ถ้าไม่สามารถบรรลุจุดมุ่งหมายได้เราในฐานะผู้กระทำการซึ่งมีขีดความสามารถในการเปลี่ยนแปลงก็อาจจะเริ่มกระทำในแนวทางใหม่ๆ ด้วยวิธีการใหม่ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ แบบแผนของปฏิสัมพันธ์ก็อาจจะเปลี่ยนแปลงไป และที่เปลี่ยนไปพร้อมๆ กันด้วยก็คือโครงสร้างสังคม (Haralambos and Holborn. 2004 : 970)

ที่กล่าวมาข้างต้นคือตัวอย่างของนักทฤษฎีสังคมที่พยายามสร้างทฤษฎีในเชิงบูรณาการขึ้นมา นักทฤษฎีสังคมที่โดดเด่นมากอีกคนหนึ่งที่พยายามทำเช่นนี้คือปิแอร์ บูร์ดิเยอ

7.2 ทฤษฎีว่าด้วยฮาบิทัสและฟิลด์ของปิแอร์ บูร์ดิเยอ

7.2.1 ประวัติของบูร์ดิเยอ

ปิแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu : ค.ศ. 1930-2002) เกิดในเมืองเล็กๆ แห่งหนึ่งทางตะวันออกเฉียงใต้ของฝรั่งเศส ในครอบครัวชนชั้นกลางระดับล่าง พ่อของเขาเป็นข้าราชการ ในต้นคริสต์ทศวรรษ 1950 เขาได้เข้าเรียนและได้รับปริญญาจาก École Normale Supérieure ในกรุงปารีสซึ่งเป็น

มหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงและเกียรติภูมิสูงยิ่งของฝรั่งเศส (Ritzer. 2007 : 173; Ritzer and Goodman. 2004 : 388) ที่นี่เขาได้เรียนปรัชญาโดยเป็นลูกศิษย์ของหลุยส์ อัลธูแซร์ (Louis Althusser) (“Pierre Bourdieu.” 2011 : Website) แต่เขาก็ไม่ได้ทำวิทยานิพนธ์ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเขาไม่เห็นด้วยกับคุณภาพการศึกษาของตนที่เขาเห็นว่าอยู่ในระดับปานกลาง และส่วนหนึ่งเป็นเพราะว่าเขาต้องการที่จะคัดค้านโครงสร้างแบบอำนาจนิยมที่มีอยู่ในมหาวิทยาลัย เขาไม่พอใจทิศทางของมหาวิทยาลัยในตอนนั้นที่หันเหไปทางคอมมิวนิสต์โดยเฉพาะตามแนวทางของสตาลิน เขาจึงคัดค้านอย่างแข็งขันต่อแนวนโยบายเช่นนั้น (Ritzer. 2007 : 173; Ritzer and Goodman. 2004 : 388)

หลังจากสำเร็จการศึกษาแล้วเขาได้ไปเป็นครูสอนในโรงเรียนประจำจังหวัด แต่สอนได้ไม่นานนักเขาก็ถูกเกณฑ์ทหารใน ค.ศ. 1956 เขาจึงได้ไปเป็นทหารอยู่ที่แอลจีเรียเป็นเวลา 2 ปี เมื่อครบกำหนดได้ออกจากการเป็นทหารแล้วเขาได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับประสบการณ์การเป็นทหารในแอลจีเรียเอาไว้ด้วย เขากลับไปที่ฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1960 โดยได้ทำงานเป็นผู้ช่วยสอนในมหาวิทยาลัยปารีส เขาได้เข้าฟังคำบรรยายของโคล้ด เลวี-สโตรส (Claude Lévi-Strauss) นักมานุษยวิทยาชื่อดังที่มหาวิทยาลัยแห่งชาติฝรั่งเศส (College de France) และทำงานเป็นผู้ช่วยของเรย์มอน อารอน (Raymon Aron) นักสังคมวิทยาชื่อดัง หลังจากนั้นเขาได้ย้ายไปทำงานที่มหาวิทยาลัยลีลเลอ (Lille) เป็นเวลา 3 ปี ก่อนที่จะกลับไปรับตำแหน่งสำคัญเป็นผู้อำนวยการศึกษาที่ École Pratique des Hautes Études ใน ค.ศ. 1964 (Ritzer. 2007 : 173; Ritzer and Goodman. 2004 : 388) ที่ปัจจุบันนี้เป็นสถาบันอุดมศึกษาที่เน้นศึกษาวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ (“Pierre Bourdieu.” 2011 : Website) การได้ทำงานที่นี่ทำให้เขามีอาชีพที่เน้นการวิจัยมากกว่าการสอนในห้องเรียน (Swartz. 2007 : 41)

บูร์ดิเยอได้รับอิทธิพลทางความคิดจากนักคิดนักทฤษฎีชื่อดังหลายคนซึ่งรวมทั้งมากซ์ เดอร์ไคม์ เวเบอร์ เลวี-สโตรส ฮุสเซิร์ล และวิตเก็นสไตน์ (“Pierre Bourdieu.” 2011 : Website) สำหรับวิตเก็นสไตน์นั้น แนวคิดของเขาเรื่องปฏิบัติการ (Practice) มีความสำคัญอย่างมากต่อพัฒนาการของทั้งทฤษฎีเรื่องปฏิบัติการของบูร์ดิเยอและทฤษฎีโครงสร้างการกระทำสัมพันธ์ของกิดเดนส์ (Baert and Rubio. 2009 : 68) และสำหรับบูร์ดิเยอ ปฏิบัติการนี้ก็ก่อให้เกิดกระบวนการที่ทำให้วัฒนธรรมกลายมาเป็นเรื่องปกติธรรมดา (Barbalet. 2009 : 208)

บูร์ดิเยอได้รวบรวมกลุ่มลูกศิษย์และเพื่อนร่วมงานของเขาในคริสต์ทศวรรษ 1960 ขึ้นมาทำการศึกษาวิจัยซึ่งก่อให้เกิดคุณูปการอย่างสูงต่อแวดวงวิชาการของฝรั่งเศส (Ritzer. 2007 : 173; Ritzer and Goodman. 2004 : 388) ใน ค.ศ. 1968 เรย์มอน อารอนได้จัดตั้งศูนย์สังคมวิทยาแห่งยุโรปขึ้นมา บูร์ดิเยอได้เป็นผู้อำนวยการศูนย์ โดยได้ดำรงตำแหน่งนี้จนกระทั่งถึงวาระสุดท้ายของชีวิต (“Pierre Bourdieu.” 2011 : Website) ศูนย์แห่งนี้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสำนักพิมพ์ที่โดดเด่นแห่งหนึ่งซึ่งเป็นจัดพิมพ์งานเขียนของเขาออกมาเป็นจำนวนมาก (Ritzer. 2007 : 173; Ritzer and Goodman. 2004 : 388)

เมื่อตำแหน่งศาสตราจารย์ทางด้านสังคมวิทยาของมหาวิทยาลัยแห่งชาติฝรั่งเศสว่างลงใน ค.ศ. 1981 เนื่องจากอารอนเกษียณอายุ ก็มีนักสังคมวิทยาชื่อดังหลายคนเข้าร่วมแข่งขันเพื่อให้ได้มาซึ่งตำแหน่งนี้ แต่ผู้ที่ได้ดำรงตำแหน่งคือบูร์ดิเยอ หลังจากนั้นบูร์ดิเยอก็ได้ผลิตผลงานออกมาเป็นจำนวนมากซึ่งทำให้เขามีชื่อเสียงโด่งดังมากยิ่งขึ้น (Ritzer. 2007 : 173; Ritzer and Goodman. 2004 : 388)

บูร์ดิเยอไม่ได้เป็นเพียงแค่นักวิชาการที่โดดเด่นเท่านั้น แต่เขายังเป็นนักกิจกรรมสังคมและปัญญาชนสาธารณะที่มีชื่อเสียงมากด้วย เขามักจะวิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองอยู่อย่างสม่ำเสมอ งานเขียนของเขาก็เป็นที่สนใจทั่วโลก โดยมีการแปลออกเป็นภาษาต่างๆ ถึง 24 ภาษา (“Pierre Bourdieu.” 2011 : Website) เขามีผลงานเขียนที่เป็นหนังสือกว่า 35 เล่ม และบทความประมาณ 400 เรื่อง (Swartz. 2007 : 39) เครก คาลฮูน (Craig Calhoun) ศาสตราจารย์ทางด้านสังคมศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยนิวยอร์กและประธานสภาวิจัยสังคมศาสตร์ในสหรัฐอเมริกาเห็นว่าบูร์ดิเยอนั้นเป็นนักสังคมวิทยาฝรั่งเศสที่มีแนวคิดริเริ่มใหม่ๆ และมีอิทธิพลมากที่สุดนับแต่เดอร์ไคม์เป็นต้นมา (Calhoun. 2003 : 274)

งานเขียนสำคัญๆ ของบูร์ดิเยอนั้นมีมากมาย ที่โดดเด่นที่สุดก็คือ Outline of a Theory of Practice ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1972 (Calhoun. 2003 : 283) งานที่โดดเด่นอื่นๆ เช่น Reproduction in Education, Society and Culture ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1970 Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste (1979) Language and Symbolic Power (1982) Homo Academicus (1984) The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power (1989) The Rules of Art : Genesis and Structure of the Literary Field (1992) (Calhoun. 2003 : 283-284; Lechte. 2008 : 71-72; Swartz. 2007 : 46-47) นอกจากนี้ ยังมีงานที่เขาเขียนร่วมกับคนอื่นเรื่อง An Invitation to Reflexive Sociology ที่ตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1992 ซึ่งถือว่าเป็นงานที่แสดงให้เห็นมุมมองของเขาเกี่ยวกับสังคมวิทยาที่ดีที่สุดชิ้นหนึ่ง (Calhoun. 2003 : 284) และหลังจากที่เขาเสียชีวิตไม่กี่เดือน ก็ได้มีการตีพิมพ์อัตชีวประวัติของเขาออกมาในภาษาเยอรมันด้วย (Vandenberghe. 2006 : 71)

7.2.2 แนวคิดเรื่อง “Habitus and Field”

การใช้คำในภาษาไทย แนวคิดเรื่อง “Habitus” เป็นแนวคิดที่ค่อนข้างซับซ้อน ยากที่จะหาคำภาษาไทยมาบัญญัติให้มีความหมายได้เหมือนกับคำเดิม แนวคิดนี้บูร์ดิเยอพัฒนาขึ้นมาในช่วงที่เขาในฐานะนักมานุษยวิทยาได้เข้าไปศึกษาภาคสนามที่สังคมของชาวคาไบล์ในแอลจีเรีย (Appelrouth and Edles. 2007 : 449) ให้มีความหมายว่าเป็นตัวกรองทางความคิดที่จัดโครงสร้างการรับรู้ ประสบการณ์และการปฏิบัติต่างๆ ของคนเราที่เราใช้ทำความเข้าใจโลกทางสังคม โดยแสดงออกมาผ่านทั้งทางภาษาพูดและภาษากายของคนเรา (Appelrouth and Edles. 2007 : 449; citing Bourdieu. 1990 A : 191) ความโน้มเอียงดังกล่าวเป็นความโน้มเอียงที่เกิดจากการเรียนรู้ อย่างเช่นกิริยามารยาทที่แสดง

ออกมาทางร่างกาย วิธีการพูด หรือวิธีการคิดและการกระทำที่คนเรานำเอามาใช้เมื่อต้องสัมพันธ์กับเงื่อนไขทางสังคมต่างๆ (Giddens. 2009 : 846)

ในภาษาไทยมีคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “Habitus” ตามแนวคิดของบูร์ดิเยออยู่หลายคำ เช่นคำว่า จริต นิสัย และสันดาน ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน. 2542 : Website) ได้ให้ความหมายของคำทั้งสามนี้ไว้ดังนี้

“จริต [จะหฺริด] น. ความประพฤติ, กิริยาหรืออาการ, เช่น พุทธจริต เสียจริต วิกลจริต, บางทีใช้ในทางไม่ดี เช่น ดัดจริต มีจริต, จริตจะก้าน ก็ว่า. (ป.)”

“นิสัย น. ความประพฤติที่เคยชิน เช่น ทำจนเป็นนิสัย; ที่พึ่ง, ที่พักพิง, ที่อาศัย, เช่น ขอนิสัยในการอุปสมบท. (ป. นิสฺสย).”

“สันดาน น. อุปนิสัยที่มีมาแต่กำเนิด เช่น มีสันดานดี มีสันดานเลว, (ปาก) มักใช้ไปในทางไม่สู้จะดี เช่น สันดานของเขาเป็นเช่นนั้น อย่าไปถือเลย. (ป., ส. สนฺตาน ว่า สืบต่อ).”

จากคำนิยามข้างต้น จะเห็นได้ว่าคำทั้งสามนั้นบ่งบอกถึงลักษณะอาการของคนเราที่ติดตัวเราอยู่ โดยเป็นคำที่มีความหมายกลางๆ อาจมีความหมายในแง่บวกหรือแง่ลบก็ได้ เช่นพุทธจริตคือจริตของคนที่สนใจใคร่หาความรู้ก็มีความหมายในแง่ดี แต่โทสจริตคือจริตของคนที่โกรธง่ายก็มีความหมายไม่ค่อยดี นิสัยก็อาจมีทั้งที่ดีและไม่ดี เช่นเดียวกับสันดาน แต่สันดานมักจะถูกใช้ในความหมายที่เป็นแง่ลบมากกว่า สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เป็นผลจากการสั่งสมมาจากอดีต เป็นสิ่งที่ติดตัวเพราะเราทำจนเคยชิน แต่ก็ไม่ใช่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้เลย เช่นที่บอกว่า “ดัดจริต” นั้นก็แสดงว่าจริตเป็นสิ่งที่ดัดได้ คือเปลี่ยนแปลงให้แตกต่างไปจากธรรมชาติเดิมได้ ในภาษาไทยก็มีคำว่า “ดัดนิสัย” และ “ดัดสันดาน” ซึ่งมีความหมายว่าเป็นการปรับปรุงพัฒนานิสัยหรือสันดานให้ดีขึ้น นี่ก็บ่งบอกเช่นกันว่านิสัยและสันดานก็เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้เช่นเดียวกัน ไม่ใช่สิ่งที่คงทนถาวรเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ลักษณะดังกล่าวนี้ก็คล้ายกับลักษณะของ “Habitus” เช่นเดียวกัน เพราะ “Habitus” แม้จะเป็นสิ่งที่ค่อนข้างคงทนแต่ก็เปลี่ยนแปลงได้เหมือนกัน ดังจะขยายความข้างหน้า

แต่คำทั้งสามข้างต้นก็ยังไม่ครอบคลุมความหมายของ “Habitus” อยู่ดี เพราะจริตก็ดี นิสัยก็ดี สันดานก็ดี ไม่ได้มีความหมายในเชิงที่เป็นความรู้และทักษะต่างๆ ที่เกิดจากการเรียนรู้โดยที่เราสะสมเอาไว้ติดตัวเราหรือแฝงฝังอยู่ในตัวเรา ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข (สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต. 2553 : [10]; อ้างอิงมาจาก ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข. 2548 : 152) แปล “Habitus” ว่า “นิจภาพ” โดยให้ความหมายว่าเป็นการปฏิบัติสิ่งต่างๆ ซ้ำๆ จนกลายเป็นวัตรปฏิบัติ เธอนำเอาคำสองคำที่มีอยู่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 มาผสมเป็นคำเดียวกัน ทั้งสองคำนั้นก็คือคำว่า “นิจ” ซึ่งแปลว่าเสมอไปสม่ำเสมอ และคำว่า “ภาพ” ซึ่งแปลว่าความมี ความเป็น คำว่า “นิจภาพ” นี้ดูเหมือนว่าจะสื่อไปในลักษณะของสิ่งที่มั่นคงถาวรมากเกินไปก็ได้เหมือนกัน เพราะอาจทำให้เราคิดถึงความหมายที่ว่า

“เที่ยงแท้ ถาวร” ซึ่งมาจากภาษาบาลีว่า “นิจฺจ” ที่ตรงข้ามกับคำว่า “อนิจฺจ” ซึ่งคนไทยคุ้นเคยกันดี คำว่านิจภาพจึงดูไม่ค่อยเหมาะสมที่จะใช้เป็นศัพท์บัญญัติของคำว่า “Habitus”

ส่วนคำว่า “Field” นั้นก็เป็นคำที่แปลเป็นภาษาไทยได้มากมาย เช่นแปลว่าสนาม หรือพื้นที่ เช่น Football Field ก็คือสนามฟุตบอล Fieldwork ก็คือการศึกษาภาคสนามหรือการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลทำวิจัย และ Battlefield ก็คือสนามรบหรือพื้นที่การรบซึ่งเรามักเรียกว่าสมรภูมิ แปลว่าลาน เช่น Airfield ก็คือลานบิน แปลว่าทุ่งเช่นทุ่งนาก็ได้ แปลว่าสาขาหรือสาขาวิชา เช่น Field of Government ก็คือสาขาการปกครอง ฯลฯ นพพร ประชากุล (สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต. 2553 : [12]; อ้างอิงมาจาก นพพร ประชากุล) ได้แปลคำว่า “Field” ที่อยู่ในแนวคิดของบูร์ดิเยอว่า “วงการ” ซึ่งคำนี้ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วงการ น. กลุ่มบุคคลที่มีอาชีพหรือความสนใจอย่างเดียวหรือในแนวเดียวกัน เช่น วงการธุรกิจ วงการบันเทิง วงการครู.” แม้ว่าในการใช้จริงนั้นความหมายของคำนี้จะกว้างกว่าที่มีอยู่ในพจนานุกรมก็ตาม แต่ก็อาจไม่ครอบคลุมความหมายตามแนวคิดของบูร์ดิเยอเช่นเดียวกัน

อาจเป็นด้วยเหตุผลเรื่องความไม่ครอบคลุมของความหมายตามที่กล่าวมาข้างต้นนี้กระมังที่กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน (2551 : 533-584) จึงไม่แปลคำทั้งสองออกมาเป็นภาษาไทย แต่ใช้คำภาษาอังกฤษไปเลย และสุนีย์ ประสงค์บัณฑิต (2553) ซึ่งทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับแนวคิด “Habitus” ที่ต่อมาได้ตีพิมพ์เป็นหนังสือ ก็ไม่ได้บัญญัติคำภาษาไทยมาใช้แทนเช่นเดียวกัน หากแต่ใช้คำทับศัพท์ที่ถอดออกมาเป็นตัวอักษรไทยว่า “ฮาบิทัส”

ในที่นี้ เนื่องจากยังไม่สามารถคิดหาคำในภาษาไทยที่เหมาะสมได้ จึงขอใช้คำทับศัพท์ โดยคำว่า “Habitus” ก็จะถอดเป็นอักษรไทยว่า “ฮาบิทัส” ส่วนคำว่า “Field” ก็จะใช้คำว่า “ฟิลด์” แทนไปก่อน จนกว่าจะพบคำที่เหมาะสมต่อไป

แนวคิดของบูร์ดิเยอคล้ายกับแนวคิดของกิดเดนส์ในแง่ที่ว่าเป็นแนวคิดที่พยายามหลีกเลี่ยงการแบ่งแยกคู่ตรงข้ามระหว่างอัตวิสัยกับวัตถุวิสัย โดยมีแนวคิด/ทฤษฎีเรื่องปฏิบัติการมาเชื่อมทั้งสองอย่างนี้

ทฤษฎีว่าด้วยปฏิบัติการ บูร์ดิเยอเน้นความสัมพันธ์แบบปฏิพัฒนาการระหว่างโครงสร้างที่เป็นวัตถุวิสัยและปรากฏการณ์แบบอัตวิสัย โครงสร้างที่เป็นวัตถุวิสัยนั้นมักจะจำกัดความคิด การกระทำ และปฏิสัมพันธ์ รวมถึงวิธีการที่คนเราแสดงภาพตัวแทนของโลก แต่เราก็ไม่สามารถละเลยเพิกเฉยต่อการแสดงภาพตัวแทนเหล่านั้น เพราะสิ่งเหล่านั้นในที่สุดก็ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างที่เป็นวัตถุวิสัย (Ritzer. 2007 : 174)

เพื่อที่จะหลีกทางให้กับทางสองแพร่งระหว่างอัตวิสัยกับวัตถุวิสัย บูร์ดิเยอจึงเน้นไปที่ปฏิบัติการ (Practice) ซึ่งเขามองว่าเป็นผลลัพธ์ของความสัมพันธ์แบบปฏิพัฒนาการระหว่างโครงสร้างกับการกระทำการ เพราะปฏิบัติการต่างๆ นั้นไม่ใช่สิ่งที่ถูกกำหนดในเชิงวัตถุวิสัย และก็

ไม่ใช่เป็นผลผลิตของเจตจำนงเสรี เพื่อแสดงให้เห็นว่าตนเองสนใจความสัมพันธ์แบบปฏิพัฒนาการระหว่างโครงสร้างกับการกระทำการซึ่งเป็นวิธีการที่คนเราสร้างความเป็นจริงทางสังคมขึ้นมา บูร์ดิเยอจึงได้เรียกแนวคิดของตนว่า “โครงสร้างนิยมเชิงสร้างสรรค์” (Constructivist Structuralism) หรือ “สร้างสรรค์นิยมเชิงโครงสร้าง” (Structural Constructivism) หรือ “โครงสร้างนิยมก่อกำเนิด” (Genetic Structuralism) โดยเขาให้ความหมายไว้ว่าเป็นการศึกษาโครงสร้างซึ่งเป็นวัตถุวิสัยที่ไม่สามารถแยกออกจากโครงสร้างทางจิตใจได้ ซึ่งโครงสร้างทางจิตใจเหล่านี้เป็นเรื่องของการทำให้โครงสร้างที่เป็นวัตถุวิสัยเป็นสิ่งที่เข้ามาอยู่ในภายในจิตใจ (Ritzer. 2007 : 174) ฮาบิทัสซึ่งเป็นแนวคิดหนึ่งที่สำคัญของบูร์ดิเยอก็เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่พยายามจะแก้ปัญหาทางสองแพร่งระหว่างอัตวิสัยกับวัตถุวิสัย

ฮาบิทัส เมื่อมองในเชิงปฏิพัฒนาการก็จะเห็นว่าฮาบิทัสนั้นเป็นผลของการทำให้โครงสร้างต่างๆ ของโลกทางสังคมเข้ามาอยู่ภายในตัวเรา ฮาบิทัสคือโครงสร้างสังคมที่ถูกทำให้มาอยู่ในภายในตัวเรา เป็นโครงสร้างสังคมที่แฝงฝังอยู่ในตัวเรา ฮาบิทัสแสดงให้เห็นการแบ่งแยกเชิงวัตถุวิสัยในโครงสร้างทางชนชั้น อย่างเช่นกลุ่มอายุ เพศสภาพ และชนชั้นทางสังคม ฮาบิทัสเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการดำรงอยู่ในสถานะใดสถานะหนึ่งภายในโลกทางสังคมในระยะเวลาที่ยาวนาน ดังนั้นฮาบิทัสจึงมีความหลากหลายโดยขึ้นอยู่กับลักษณะของสถานะที่เราอยู่ในโลกนั้นว่าเป็นอย่างไร ไม่ใช่ว่าทุกคนจะมีฮาบิทัสเหมือนกัน แต่คนที่อยู่ในสถานะเดียวกันในโลกทางสังคมมีแนวโน้มที่จะมีฮาบิทัสคล้ายคลึงกัน (Ritzer. 2007 : 175) ฮาบิทัสเป็นสิ่งที่ก่อตัวขึ้นมาในบริบททางสังคมโดยมีวิถีชีวิตที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของบริบทเหล่านั้นซึมซับเข้าไปอยู่ในตัวเรา ซึ่งการเป็นเช่นนี้ก็ก่อให้เกิดการผลิตซ้ำ/สืบทอดสถานภาพเดิมด้วย (Shilling. 2003 : 448-449) ฮาบิทัสเกิดขึ้นมาจากบริบททางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งเป็นบริบทเชิงโครงสร้าง (Stern. 2003 : 201) ฮาบิทัสอาจจะเป็นปรากฏการณ์รวมหมู่ก็ได้ ฮาบิทัสทำให้คนเราเข้าใจโลกทางสังคมได้ แต่การที่ฮาบิทัสนั้นดำรงอยู่อย่างหลากหลายก็ย่อมหมายความว่าโลกทางสังคมและโครงสร้างของโลกทางสังคมนั้นไม่ได้เผยแสดงตัวเองต่อคนเราทุกคนในแบบเดียวกัน (Ritzer. 2007 : 176)

ฮาบิทัสที่มีอยู่ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งนั้นเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาผ่านช่วงเวลาที่ยาวนานในประวัติศาสตร์ ฮาบิทัสที่ปรากฏอยู่ในคนเราแต่ละคนนั้นมีที่มาจากช่วงชีวิตที่ยาวนานของเราเอง ฮาบิทัสมีทั้งแบบที่ดำรงอยู่อย่างคงทนยาวนานและแบบที่เปลี่ยนแปลงได้ง่ายคือสามารถเปลี่ยนจากฟิลด์หนึ่งไปยังอีกฟิลด์หนึ่งได้ การที่คนเราจะมีฮาบิทัสไม่เหมาะสมนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้เหมือนกัน ฮาบิทัสที่ไม่เหมาะสมนี้ทำให้เราประสบกับสภาพที่บูร์ดิเยอเรียกว่า “ความบกพร่องขาดแคลน” (Hysteresis) (Ritzer. 2007 : 176) อย่างเช่นคนที่ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมเกษตรในชนบทเมื่อไปใช้ชีวิตอยู่ในเมืองหลวงไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ในเมืองหลวงนั้นได้

ฮาบิทัสสร้างโลกทางสังคมขึ้นมา และโลกทางสังคมก็สร้างฮาบิทัสขึ้นมาด้วย ในด้านหนึ่ง ฮาบิทัสเป็นโครงสร้างที่ทำหน้าที่จัดระบบจัดโครงสร้าง คือเป็นโครงสร้างที่เข้าไปจัดโครงสร้างให้แก่โลกทางสังคม แต่ในอีกด้านหนึ่งฮาบิทัสก็เป็นโครงสร้างที่ถูกจัดระบบระเบียบ เป็นโครงสร้างที่เกิดจากการจัดโครงสร้าง หรือเป็นโครงสร้างที่ถูกโลกทางสังคมเข้ามาจัดโครงสร้าง ฮาบิทัสจึงเป็นทั้งเรื่องของการทำให้โครงสร้างภายนอกได้เข้ามาอยู่ภายในตัวเรา และเป็นทั้งเรื่องของการทำให้สิ่งที่อยู่ภายในตัวเราได้ออกไปอยู่ในภายนอกตัวเราด้วย (Ritzer. 2007 : 176)

ปฏิบัติการเป็นสิ่งที่เป็นสื่อกลางเชื่อมโยงระหว่างฮาบิทัสกับโลกทางสังคม ในด้านหนึ่ง ฮาบิทัสถูกสร้างขึ้นมาจากปฏิบัติการ และในอีกด้านหนึ่งโลกทางสังคมก็ถูกสร้างขึ้นมาในฐานะที่เป็นผลของปฏิบัติการ แม้ว่าปฏิบัติการจะมีแนวโน้มที่จะก่อร่างสร้างฮาบิทัสขึ้นมา แต่ในทางกลับกัน ฮาบิทัสก็ทำหน้าที่ในการหลอมรวมและสร้างสรรค์ปฏิบัติการขึ้นมาด้วย (Ritzer. 2007 : 176)

แม้ว่าฮาบิทัสจะเป็นโครงสร้างที่ถูกทำให้เข้ามาอยู่ภายในตัวเราซึ่งก่อให้เกิดการจำกัดความคิดและการกระทำของเรา แต่ฮาบิทัสก็ไม่ใช่ตัวกำหนดความคิดและการกระทำของเรา (Ritzer. 2007 : 176) ลักษณะที่สำคัญที่สุดของฮาบิทัสนั้นไม่ได้อยู่ที่การที่ฮาบิทัสควบคุมตัวเราที่เป็นผู้กระทำ แต่อยู่ที่การที่ฮาบิทัสเป็นสิ่งที่เราสามารถข้ามพ้นได้ด้วยการคิดในเชิงสะท้อนกลับหรือคิดไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ถ้าไม่มีลักษณะเช่นนี้ของฮาบิทัส เราก็คงทำได้เพียงช่วยก่อร่างสร้างนิยัตินิยมทางเศรษฐกิจขึ้นมาใหม่เท่านั้น เพราะว่าฮาบิทัสนั้นแสดงอิทธิพลที่เข้มแข็งที่สุดออกมาทางโครงสร้างจิตไร้สำนึกที่อยู่ส่วนลึก การคิดไตร่ตรองของเราจึงสามารถหลีกหนีจากการกำหนดของฮาบิทัสได้เหมือนกัน (Ritzer, Goodman and Wiedenhoft. 2003 : 419)

มุมมองของบูร์ดิเยอที่ว่าไม่มีลักษณะนิยัตินิยมนี้เป็นสาระสำคัญอย่างหนึ่งของแนวคิดของบูร์ดิเยอที่แตกต่างจากแนวคิดของนักโครงสร้างนิยมแบบเดิม ฮาบิทัสเพียงแต่แนะนำเราว่าเราควรคิดอย่างไร เราควรทำอย่างไร คนเรายังคงใช้ความคิดไตร่ตรองก่อนแล้วจึงเลือกทางเลือกในการกระทำ แม้ว่ากระบวนการตัดสินใจนี้จะสะท้อนให้เห็นปฏิบัติการของฮาบิทัสก็ตาม ฮาบิทัสจะคอยให้หลักการที่คนเราใช้ในการสร้างทางเลือกต่างๆ และเลือกยุทธศาสตร์ต่างๆ ที่เราจะใช้จริงในโลกทางสังคม ดังนั้น คนเราจึงไม่ใช่คนโง่ที่ไม่สามารถตัดสินใจเองได้ แต่คนเราก็ไม่ได้มีเหตุผลสมบูรณ์ คนเราทำสิ่งต่างๆ ลงไปในลักษณะที่สมเหตุสมผล คือเรามีเหตุผลเชิงปฏิบัติ การกระทำของคนเรามีตรรกะ นั่นคือตรรกะของปฏิบัติการ (Ritzer. 2007 : 176)

ฮาบิทัสไม่ใช่จิตสำนึก อีกทั้งเราก็ไม่สามารถที่จะแสดงให้เห็นแนวทางที่ฮาบิทัสทำงานได้ด้วยการใช้ภาษา เราไม่สามารถที่จะคิดใคร่ครวญถึงฮาบิทัสแบบมองเข้าไปข้างในได้ และเราก็ไม่สามารถควบคุมด้วยการกระทำตามเจตจำนงของเราได้ แต่แม้ว่าเราจะไม่สามารถตระหนักรู้ถึงฮาบิทัสและการทำงานของฮาบิทัส ฮาบิทัสก็ยังปรากฏตัวในกิจกรรมเชิงปฏิบัติส่วนมากได้ อย่างเช่น

วิถีการบริโภค การเดิน การพูด ฯลฯ ฮาบิทัสทำงานราวกับว่าเป็นโครงสร้าง แต่คนเราก็ไม่ได้ทำเพียงแค่ตอบสนองโดยอัตโนมัติต่อฮาบิทัสหรือต่อโครงสร้างภายนอก (Ritzer. 2007 : 176-177)

แนวคิดเรื่องฮาบิทัสมีความเกี่ยวโยงกับแนวคิดเรื่องทุนของบูร์ดิเยอ การกล่าวถึงแนวคิดเรื่องทุนน่าจะทำให้เข้าใจแนวคิดเรื่องฮาบิทัสได้มากยิ่งขึ้น

ทุน 4 ประเภท ในงานเขียนเรื่อง Distinction ซึ่งเป็นงานเขียนเกี่ยวกับเรื่องชนชั้นที่สำคัญที่สุดของบูร์ดิเยอ เขาได้วิเคราะห์ความแตกต่างทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตระหว่างชนชั้นต่างๆ ในฝรั่งเศสเอาไว้อย่างเป็นระบบ บูร์ดิเยอไม่ได้มองวัฒนธรรมและวิถีชีวิตว่าเป็นเพียงแค่ผลของความแตกต่างทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตสามารถทำให้เรามีโอกาสในการเลื่อนสถานภาพทางสังคมให้สูงขึ้นได้ เขาเสนอว่าในสังคมนั้นมีแหล่งที่มาของทุนอยู่ 4 แหล่ง หรือมีทุนอยู่ 4 ประเภท คือ (Giddens. 2009 : 458-459; Haralambos and Holborn. 2004 : 65-66)

1) ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) หมายถึงทุนที่เป็นสินค้าวัตถุดิบ ความมั่งคั่งในรูปแบบต่างๆ เช่นหุ้น อสังหาริมทรัพย์เช่นบ้านและที่ดิน รายได้ที่เกิดจากการทำงานและรายได้จากแหล่งอื่นๆ ความมั่งคั่งสามารถส่งต่อไปยังคนรุ่นหลังได้ค่อนข้างง่ายเช่นด้วยการที่พ่อแม่ให้ของขวัญหรือมรดกแก่ลูกๆ

2) ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) เป็นทุนจำแนกได้ 4 แบบ คือ (1) ทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณสมบัติทางด้านการศึกษา (2) ทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้และความเข้าใจแง่มุมเชิงสร้างสรรค์และแง่มุมที่เป็นศิลปะของวัฒนธรรม อย่างเช่นดนตรี ละคร ภาพยนตร์ และงานศิลปะอื่นๆ คนเราจะมีรสนิยมทางวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากคนอื่นๆ ที่อยู่ในสังคมเป็นจำนวนมาก เช่นนักโฆษณา นักการตลาด นักออกแบบแฟชั่น มัณฑนากร ผู้ฝึกอบรมพนักงาน นักกิจกรรมบำบัด ฯลฯ รสนิยมที่ได้มานี้เป็นเรื่องของทุนทางวัฒนธรรม (3) ทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแบบต่างๆ และการบริโภคซึ่งก็เชื่อมโยงอยู่กับวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน และ (4) ทุนทางวัฒนธรรมที่แฝงฝังอยู่ในตัวเรา

3) ทุนทางสังคม (Social Capital) ประกอบด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่างๆ เช่น การที่เรารู้จักคนอื่น เรามีมิตรภาพกับคนอื่น เราร้องขอความช่วยเหลือจากคนอื่นได้ เรียกได้ว่าเป็นเรื่องของเครือข่ายเพื่อนฝูงและการติดต่อสัมพันธ์ต่างๆ บูร์ดิเยอนิยามทุนทางสังคมว่าเป็นทรัพยากรที่ปัจเจกบุคคลต่างๆ หรือกลุ่มต่างๆ ได้มาด้วยการเป็นเจ้าของเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนของความสัมพันธ์ที่มั่นคงซึ่งเป็นความรู้จักมักคุ้นกันและการยอมรับซึ่งกันและกัน

4) ทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic Capital) เป็นทุนที่คล้ายกับแนวคิดเรื่องสถานภาพ (Status) หรือสถานภาพทางสังคม (Social Status) และหมายถึงชื่อเสียงที่ได้มาจากความสามารถและภาพลักษณ์ที่เกิดจากการได้รับการเคารพนับถือและเกียรติภูมิต่างๆ

ทุนที่เกี่ยวโยงกับฮาบิทัสมากที่สุดคือทุนทางวัฒนธรรม จึงเห็นควรกล่าวถึงรายละเอียดของทุนทางวัฒนธรรมเพิ่มเติม

ทุนทางวัฒนธรรม ดังที่กล่าวแล้วว่าบูร์ดิเยอได้แบ่งทุนทางวัฒนธรรมออกเป็น 4 แบบ สำหรับทุนทางวัฒนธรรมแบบที่ 2 ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้และความเข้าใจแง่มุมเชิงสร้างสรรค์และแง่มุมที่เป็นศิลปะของวัฒนธรรม นั้นบูร์ดิเยอได้แบ่งไว้ 3 ระดับคือ (Haralambos and Holborn. 2004 : 66)

1) ระดับสูงสุดเรียกว่าวัฒนธรรมที่สร้างความชอบธรรม (Legitimate Culture) ถือว่าเป็นวัฒนธรรมของชนชั้นนำที่มีอำนาจครอบงำในสังคม วัฒนธรรมระดับนี้เป็นเรื่องของความซาบซึ้งเห็นคุณค่าในงานศิลปะแขนงต่างๆ เช่นดนตรีและจิตรกรรม ซึ่งได้รับการพิจารณาว่าเป็นเรื่องของการมีรสนิยมที่ดีที่สูงส่ง ตัวอย่างเช่นบูร์ดิเยอจัดเอางานจิตรกรรมของบรูเกล (Brueghel) และโกยา (Goya) มาไว้ในระดับนี้ วัฒนธรรมที่สร้างความชอบธรรมนี้มักจะเป็นวัฒนธรรมที่กลุ่มคนซึ่งมีการศึกษาสูงรู้สึกซาบซึ้งเห็นคุณค่า

2) ระดับต่อมาเรียกว่าวัฒนธรรมระดับกลางที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป (Middlebrow Culture) วัฒนธรรมระดับนี้ได้รับการยอมรับกันโดยทั่วไปว่ามีคุณค่าทางศิลปะ แต่ก็ถูกมองว่ามีความจริงจังน้อยกว่าและมีคุณค่าน้อยกว่าวัฒนธรรมที่สร้างความชอบธรรม วัฒนธรรมระดับกลางนี้เป็นที่นิยมในหมู่ชนชั้นกลาง

3) ระดับต่ำสุดเรียกว่ารสนิยมของประชาชน เช่นในดนตรี ก็จะครอบคลุมถึงเพลงต่างๆ ทั่วไป ซึ่งไม่ได้ใฝ่ฝันหรือเสแสร้งที่จะเป็นงานที่มีคุณค่าสูงทางศิลปะเลย

บูร์ดิเยอไม่ได้เสนอว่าวัฒนธรรมระดับที่สูงกว่านั้นมีความเหนือกว่าที่ดำรงอยู่ภายในวัฒนธรรมนั้นๆ จริงๆ แต่เขามองว่าการจัดแบ่งวัฒนธรรมให้มีระดับที่สูงต่ำแตกต่างกันนี้เป็นสิ่งที่สังคมสร้างหรือกำหนดกันขึ้นมาเอง ชนชั้นต่างๆ ได้นำเอาการจัดลำดับขั้นสูงต่ำนี้มาใช้เพื่อแยกกลุ่มหรือชนชั้นของตัวเองออกจากกลุ่มหรือชนชั้นอื่นๆ และพวกชนชั้นสูงก็ได้นำเอาลำดับขั้นสูงต่ำทางวัฒนธรรมนี้มาใช้เพื่อสถาปนาและรักษาเอาไว้ซึ่งอำนาจครอบงำของตน (Haralambos and Holborn. 2004 : 66)

สำหรับทุนทางวัฒนธรรมแบบที่ 3 นั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแบบต่างๆ และการบริโภคซึ่งก็เชื่อมโยงอยู่กับวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน แม้ในพื้นที่ซึ่งเป็นเรื่องปกติธรรมดาอย่างเช่นการรับประทานอาหารและการแต่งกาย ชนชั้นที่ต่างกันก็แยกตัวเองออกจากอีกชนชั้นหนึ่งด้วยความแตกต่างในรสนิยมดังกล่าวนี้ คนที่อยู่ในชนชั้นสูงมักนิยมบริโภคอาหารเบาๆ ให้พลังงานน้อย ย่อยง่าย และประณีต ขณะที่คนที่อยู่ในชนชั้นล่างก็มักนิยมบริโภคอาหารที่หนักๆ ให้พลังงานมาก มีไขมันมาก และหยาบๆ ไม่ประณีต (Haralambos and Holborn. 2004 : 66)

สำหรับทุนทางวัฒนธรรมแบบที่ 4 ซึ่งเป็นแบบที่แฝงฝังอยู่ในตัวเรานั้น ร่างกายของคนเราก็สามารถแสดงให้เห็นความแตกต่างในรสนิยมได้ ปริมาณและรูปแบบการรับประทานอาหารของคนเราส่งผลกระทบต่อรูปร่างของเรา และกิริยาอาการทางร่างกายที่เราแสดงออกไปก็เป็นเครื่องบ่งบอกได้ว่าเราอยู่ในชนชั้นไหน ทรงผม การแต่งหน้า และใบหน้าที่มีหนวดเคราก็เป็นสิ่งบ่งบอกถึงสถานะของเราว่าสังกัดชนชั้นใด (Haralambos and Holborn. 2004 : 66)

จะเห็นได้ว่าทุนทางวัฒนธรรมนั้นมีความหมายกว้างขวางมาก กว้างกว่าแนวคิดเรื่องทุนมนุษย์ (Human Capital) ในทางเศรษฐศาสตร์เสียอีก (Stehr. 2003 : 499)

ความสัมพันธ์ระหว่างทุนประเภทต่างๆ ตามความเห็นของบูร์ดิเยอนั้น ทุนทั้งสี่ประเภทนั้นมีความสัมพันธ์กัน การเป็นเจ้าของทุนประเภทหนึ่งสามารถช่วยเราในการแสวงหาทุนประเภทอื่นๆ ได้ ยกตัวอย่างเช่น นักธุรกิจคนหนึ่งซึ่งหาเงินได้มากซึ่งหมายความว่ามีทุนทางเศรษฐกิจมาก อาจจะไม่ได้มีรสนิยมสูงในทางศิลปะ แต่ก็สามารถมีเงินมากพอที่จะส่งเสียลูกๆ ให้เข้าเรียนในโรงเรียนเอกชนที่สนับสนุนส่งเสริมให้นักเรียนมีรสนิยมสูงทางศิลปะได้ ซึ่งก็ทำให้ลูกๆ ของเขาได้รับทุนทางวัฒนธรรม การที่เขามีเงินมากก็ทำให้เขาได้มีโอกาสติดต่อกับนักธุรกิจอื่นๆ ได้มาก และลูกๆ ของเขาก็มีโอกาสได้คบหาสมาคมกับลูกๆ ของนักธุรกิจที่ร่ำรวยเหล่านั้น ซึ่งทำให้เขาและลูกๆ ของเขาได้รับทุนทางสังคม ในทำนองเดียวกัน ใครก็ตามที่มีเพื่อนมากๆ ซึ่งหมายถึงมีทุนทางสังคมมากก็มักจะมีโอกาสก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงานได้อย่างรวดเร็วถ้าหากว่าตนทำงานได้ดี ซึ่งทำให้เขามีรายได้เพิ่มขึ้นคือมีทุนทางเศรษฐกิจมากขึ้น และมีชื่อเสียงยิ่งขึ้นคือมีทุนทางสัญลักษณ์มากขึ้นด้วย (Giddens. 2009 : 459)

ความสัมพันธ์ระหว่างทุนกับฮาบิทัส เราสามารถจำแนกคนออกไปเป็นชนชั้นต่างๆ ได้ตามประเภทและขนาดของทุนที่คนเราครอบครองและประวัติความเป็นมาในอดีตของคนเรา กลุ่มคนต่างๆ ซึ่งยกระดับสถานภาพของตนเองขึ้นไปด้วยการศึกษาอาจจะขาดความรู้เกี่ยวกับรสนิยมที่ดีซึ่งเข้ากันได้กับกลุ่มคนที่ได้ดำรงอยู่ในชนชั้นสูงมามากกว่าหนึ่งชั่วอายุคน กลุ่มคนที่มีทุนทางวัฒนธรรมสูงแต่มีทุนทางเศรษฐกิจต่ำเช่นครูบาอาจารย์ก็มักจะมีวิถีชีวิตที่ค่อนข้างแตกต่างไปจากกลุ่มคนที่มีทุนทางเศรษฐกิจสูงแต่มีทุนทางวัฒนธรรมต่ำเช่นกลุ่มคนที่ประสบความสำเร็จกลายเป็นนักธุรกิจใหม่ จากความแตกต่างเช่นนี้นี่เองที่แต่ละชนชั้นหรือชนชั้นย่อยๆ ได้พัฒนาฮาบิทัสของตนขึ้นมา (Haralambos and Holborn. 2004 : 66)

ฮาบิทัสมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดวิถีชีวิตเฉพาะบางอย่าง ยกตัวอย่างเช่น ฮาบิทัสจะมีอิทธิพลต่อรูปแบบการใช้เวลาว่างและทำงานอดิเรกที่แตกต่างกันไปในแต่ละชนชั้น ฮาบิทัสจะมีส่วนในการกำหนดว่าเราจะคบหาสมาคมกับใคร เราจะดูรายการโทรทัศน์แบบไหน เราจะอ่านหนังสือพิมพ์ฉบับใด เราให้คุณค่าต่อการศึกษามากเพียงใด เราจะรับประทานอาหารอะไร เป็นต้น (Haralambos and Holborn. 2004 : 66)

ฮาบิทัสแต่ละอย่างจะพัฒนาเติบโตออกมาจากตำแหน่งในโครงสร้างของเงื่อนไขการดำรงชีวิต หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าฮาบิทัสนั้นพัฒนามาจากสถานะทางเศรษฐกิจนั่นเอง ยกตัวอย่าง เช่น ฮาบิทัสของชนชั้นแรงงานจะสะท้อนให้เห็นการที่พวกเขาขาดแคลนทรัพย์สินเงินทองและการที่พวกเขาต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อเอาชีวิตรอด บูร์ดิเยออ้างว่าชนชั้นแรงงานจะไม่ค่อยสนใจคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ของวัตถุสิ่งของที่อยู่ในครัวเรือน แต่ฮาบิทัสของชนชั้นสูงจะสะท้อนให้เห็นความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการมีทางเลือกในชีวิตที่มากขึ้น พวกเขาจะให้ความสำคัญกับสิ่งที่พวกเขาซื้อมาไว้ในบ้านว่าจะต้องทำให้บ้านดูดีทำให้พวกเขาดูมีรสนิยมสูง ดังนั้น ฮาบิทัสจึงมีโครงสร้างและฮาบิทัสก็ได้เป็นโครงสร้างที่จัดระบบสร้างระเบียบให้กับชีวิตประจำวันของคนเรา (Haralambos and Holborn. 2004 : 67)

อีกแนวคิดหนึ่งของบูร์ดิเยอที่มาคู่กับแนวคิดเรื่องฮาบิทัสคือแนวคิดเรื่องฟิลด์ ทั้งสองอย่างมีความสัมพันธ์กันอย่างมาก

ฟิลด์ บูร์ดิเยอกล่าวถึงแนวคิดเรื่องฟิลด์ในเชิงความสัมพันธ์แทนที่จะกล่าวถึงในเชิงโครงสร้าง ฟิลด์คือเครือข่ายความสัมพันธ์ต่างๆ ที่อยู่ท่ามกลางสถานภาพ/ตำแหน่งแห่งที่ซึ่งเป็นวัตถุวิสัยภายในเครือข่ายนั้น ความสัมพันธ์เหล่านี้ดำรงอยู่นอกจิตสำนึกและเจตจำนงของปัจเจกบุคคล ความสัมพันธ์เหล่านี้ไม่ใช่ปฏิสัมพันธ์หรือสายสัมพันธ์ที่เป็นอัตวิสัยร่วมในหมู่ปัจเจกบุคคล ผู้ที่ดำรงอยู่ในสถานภาพ/ตำแหน่งต่างๆ อาจเป็นบุคคลหรือสถาบันก็ได้ โดยที่บุคคลและสถาบันเหล่านี้ก็จะถูกจำกัดโดยโครงสร้างของฟิลด์ โลกทางสังคมมีฟิลด์ที่มีอำนาจแบบกึ่งอิสระอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ศิลปะ ศาสนา อุดมศึกษา ฯลฯ ทั้งหมดล้วนแต่มีตรรกะเฉพาะเป็นของตัวเอง และทุกฟิลด์ต่างก็ได้สร้างความเชื่อขึ้นมาในหมู่ผู้กระทำเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่เป็นหลักการสำคัญของฟิลด์นั้นๆ (Ritzer. 2007 : 178)

บูร์ดิเยอมองฟิลด์ในฐานะที่เป็นพื้นที่ซึ่งมีการต่อสู้แข่งขันกันโดยมีผู้คนที่มีสถานภาพ/ตำแหน่งต่างๆ ภายในฟิลด์และมุ่งที่จะปกป้องสถานภาพปัจจุบันของตนหรือมุ่งที่จะพัฒนาสถานภาพ/ตำแหน่งนั้น “ฟิลด์จึงเป็นสนามของการต่อสู้ด้วย” (Ritzer and Goodman. 2004 : 392; citing Bourdieu and Vacquant. 1992 : 97) โครงสร้างของฟิลด์นั้นตั้งอยู่บนฐานของและเป็นเครื่องชี้แนะต่อยุทธศาสตร์ที่ใช้ปกป้องและพัฒนาสถานภาพ/ตำแหน่งเหล่านั้น ฟิลด์เป็นตลาดที่มีการแข่งขันชนิดหนึ่งที่มีการนำเอาทุนประเภทต่างๆ ทั้ง 4 ประเภทที่กล่าวมาแล้วมาใช้และจำหน่ายจ่ายแจก แต่ฟิลด์ของอำนาจหรือฟิลด์การเมืองมีความสำคัญที่สุด การจัดลำดับขั้นสูงต่ำของความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในฟิลด์การเมืองนั้น ทำหน้าที่ในการจัดระบบสร้างระเบียบให้แก่ฟิลด์อื่นๆ ทั้งหมด (Ritzer. 2007 : 178)

บูร์ดิเยอกล่าวถึงกระบวนการ 3 ขั้นในการวิเคราะห์ฟิลด์ คือ ขั้นแรกเป็นขั้นที่สะท้อนให้เห็นความสำคัญของฟิลด์อำนาจหรือฟิลด์การเมือง ขั้นนี้คือการเสาะแสวงหาร่องรอยของความสัมพันธ์

ระหว่างฟิลด์อื่นๆ กับฟิลด์การเมือง ขั้นที่สองคือการแสดงให้เห็นโครงสร้างที่เป็นวัตถุวิสัยของความสัมพันธ์ในหมู่สถานภาพต่างๆ ภายในฟิลด์ และขั้นสุดท้ายคือความพยายามที่จะกำหนดลักษณะฮาบิทัสของผู้กระทำการซึ่งดำรงอยู่ในสถานภาพชนิดต่างๆ ภายในฟิลด์ (Ritzer. 2007 : 178)

สถานภาพของผู้กระทำการที่หลากหลายในฟิลด์นั้นถูกกำหนดโดยจำนวนและน้ำหนักโดยเปรียบเทียบของทุนที่คนเรามีอยู่ ทุนทำให้เราสามารถควบคุมชะตากรรมของเราและชะตากรรมของคนอื่นเอาไว้ได้ ผู้ที่ถือครองสถานภาพต่างๆ ภายในฟิลด์จะใช้ยุทธศาสตร์ที่หลากหลาย ผู้กระทำการจึงมีเสรีภาพอยู่พอสมควร แต่ยุทธศาสตร์ต่างๆ ก็ไม่ใช่สิ่งที่เราเตรียมไว้ล่วงหน้า ยุทธศาสตร์ต่างๆ นั้นเป็นโครงสร้างและมีความเป็นระเบียบแบบแผนและมีความปรกติสม่ำเสมอในเชิงโครงสร้าง ยุทธศาสตร์ต่างๆ ที่คนเราซึ่งเป็นผู้กระทำการนำมาใช้นั้นขึ้นอยู่กับฮาบิทัสของเราและลักษณะของสถานภาพของเราภายในฟิลด์นั้นๆ (Ritzer. 2007 : 178-179)

ตัวอย่างของฟิลด์ : ฟิลด์อุดมศึกษาของสหรัฐอเมริกาในปัจจุบัน ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าความหมายอย่างหนึ่งของฟิลด์ก็คือสนามอย่างเช่นสนามฟุตบอลหรือสนามรบ ในสนามจะมีการต่อสู้แข่งขันกัน เราสามารถเข้าใจเรื่องนี้ได้จากการพิจารณาสนามหรือฟิลด์อุดมศึกษาในสหรัฐอเมริกา การอุดมศึกษาของสหรัฐอเมริกาในปัจจุบันนั้นเราสามารถมองด้วยแนวคิดเรื่องฟิลด์ของบูร์ดิเยอได้ เพราะการอุดมศึกษานี้เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ของสถานภาพ/ตำแหน่งต่างๆ ในบรรดาสถานภาพ/ตำแหน่งต่างๆ เหล่านี้ก็จะมีมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยหลายแห่ง คณะและภาควิชาต่างๆ อธิการบดีและคณบดีต่างๆ อาจารย์สอนในระดับต่างๆ เช่นศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ นักศึกษาทั้งในระดับปริญญาตรีและระดับบัณฑิตศึกษา เจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ ฯลฯ ฟิลด์อุดมศึกษานี้ก็เช่นเดียวกับฟิลด์อื่นๆ ที่เราสามารถมองฟิลด์ได้ว่าเป็นสนามรบหรือสมรภูมิทางการทหารขนาดใหญ่ชนิดหนึ่งซึ่งมีการต่อสู้กันมากมายเพื่อพัฒนาหรือปกป้องสถานภาพ/ตำแหน่งของตนเอาไว้ ในฟิลด์อุดมศึกษาของสหรัฐอเมริกาจะเห็นการต่อสู้แข่งขันดังกล่าว ดังนี้ (Ritzer. 2007 : 182)

1) การต่อสู้แข่งขันระหว่างมหาวิทยาลัยชั้นนำกับมหาวิทยาลัยชั้นล่างที่อยากเป็นชั้นนำ ในสหรัฐอเมริกามีมหาวิทยาลัยชั้นนำอยู่เป็นจำนวนน้อย เช่นฮาวาร์ด เยล และสแตนฟอร์ด ซึ่งมีชื่อเสียงมาก มีนักวิชาการเด่นๆ จำนวนมาก สามารถผลิตดุษฎีบัณฑิตออกมาได้มาก แต่ก็มีมหาวิทยาลัยจำนวนมากที่อยู่ชั้นล่าง ไม่ค่อยมีชื่อเสียง อยากจะขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยชั้นนำแต่ยังทำไม่ได้ มหาวิทยาลัยชั้นนำมักจะตัดกำลังของมหาวิทยาลัยชั้นล่างด้วยการว่าจ้างอาจารย์เก่งๆ จากมหาวิทยาลัยชั้นล่างด้วยค่าจ้างที่แพง ทำให้เกิดภาวะสมองไหลจากมหาวิทยาลัยชั้นล่างไปสู่มหาวิทยาลัยชั้นนำ

2) การต่อสู้แข่งขันระหว่างภาควิชาต่างๆ ในมหาวิทยาลัย ภาควิชาต่างๆ ก็อยู่ในสถานภาพที่เป็นลำดับสูงต่ำแตกต่างกัน ภาควิชาทางด้านวิทยาศาสตร์อย่างเช่นภาควิชาฟิสิกส์และภาควิชาเคมี

ก็มักจะมีสถานภาพสูงกว่าภาควิชาทางด้านสังคมศาสตร์อย่างเช่นภาควิชาสังคมวิทยาและภาควิชาเศรษฐศาสตร์ โดยที่ภาควิชาทางด้านศิลปศาสตร์และมนุษยศาสตร์อย่างเช่นภาควิชาประวัติศาสตร์และภาควิชาภาษาอังกฤษก็จะมีสถานภาพที่ต่ำกว่าภาควิชาทางด้านวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์อีกทีหนึ่ง สถานภาพที่สูงต่ำแตกต่างกันนี้ส่วนหนึ่งดูได้จากงบประมาณสนับสนุนและรายได้โดยเฉลี่ยของภาควิชาเหล่านั้น ภาควิชาซึ่งอยู่ในสถานภาพที่ต่ำกว่าก็มักจะต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสถานภาพที่สูงขึ้นเพื่อที่จะได้รับเงินสนับสนุนมากขึ้น มีรายได้มีเงินเดือนเพิ่มขึ้น และมีเกียรติภูมิศักดิ์ศรีเพิ่มขึ้น แต่ก็มักจะถูกต่อต้านคัดค้านจากภาควิชาที่มีสถานภาพสูงกว่า

3) การต่อสู้แข่งขันระหว่างอาจารย์ด้วยกันเอง อาจารย์ที่ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์มักจะอำนาจในภาควิชามาก ขณะที่อาจารย์ที่ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์หรือรองศาสตราจารย์ก็อยากจะเป็นศาสตราจารย์ แต่ก็มักจะขึ้นอยู่กับผู้ที่เป็นศาสตราจารย์ในการตัดสินว่าจะสนับสนุนใครให้ดำรงตำแหน่งสูงขึ้น โดยทั่วไปอาจารย์ระดับล่างก็อยากจะร่วมใช้อำนาจด้วยแต่อาจารย์ระดับสูงที่เป็นศาสตราจารย์ก็มักจะหวงอำนาจ

4) การต่อสู้แข่งขันระหว่างคณะกับนักศึกษา นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษามักจะมีสถานภาพที่ต่ำกว่าอาจารย์อาวุโสในคณะซึ่งมักจะร่วมมือกับคณาจารย์อื่นๆ ในคณะในการใช้อำนาจต่อนักศึกษา นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาเหล่านี้ต้องการที่จะเรียนให้จบปริญญาเอกโดยหวังว่าจะทำให้ตนได้มีตำแหน่งในคณะ แต่การที่พวกเขาจะเรียนจบหรือไม่ เรียนจบเร็วหรือช้า จบยากหรือง่าย ก็ขึ้นอยู่กับคณาจารย์ในคณะเป็นผู้กำหนดกระบวนการ

5) การต่อสู้แข่งขันระหว่างคณะกับนักศึกษาระดับปริญญาตรี นักศึกษาระดับปริญญาตรีมักจะต้องการเวลาและการเอาใจใส่จากคณาจารย์ แต่คณาจารย์โดยเฉพาะผู้ที่มีความทะเยอทะยานสูงก็มักจะทุ่มเทเวลาส่วนมากในการเขียนงานและการทำวิจัยเพื่อความก้าวหน้าในหน้าที่การงานของตนมากกว่าจะทุ่มเทเวลาให้กับนักศึกษา

การจำแนกความแตกต่าง : การประยุกต์อธิบายฮาบิทัสและฟิลด์ ในหนังสือเรื่อง Distinction บูร์ดิเยอได้พยายามแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมอาจเป็นสิ่งที่สามารถนำมาศึกษาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ได้ เขาพยายามบูรณาการวัฒนธรรม 2 ความหมายเข้าด้วยกัน คือวัฒนธรรมในความหมายที่เป็นวัฒนธรรมของคนชั้นสูงเช่นการชื่นชอบดนตรีคลาสสิก และวัฒนธรรมในความหมายทางด้านมานุษยวิทยาซึ่งมองวัฒนธรรมทุกรูปแบบทั้งที่สูงและต่ำ (เช่นดนตรีคันทรีและดนตรีแร็พ) ว่าเป็นวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในหนังสือเล่มนี้ บูร์ดิเยอได้บูรณาการรสนิยมในวัตถุที่ละเอียดอ่อนอย่างเช่นอาหารที่ประณีตเข้ากับรสนิยมในอาหารปกติทั่วไปอย่างเช่นเบอร์เกอร์และมันฝรั่งทอด (Ritzer. 2007 : 179-180)

เนื่องจากความคงที่เชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งฟิลด์และฮาบิทัส ความพึงพอใจหรือความโน้มเอียงทางวัฒนธรรมของคนหลากหลายกลุ่มในสังคมหรือคนที่อยู่ในชนชั้นหรือชนชั้นย่อย

ต่างๆ ในสังคมจึงก่อให้เกิดระบบที่สอดคล้องกัน บูร์ดิเยอสนใจศึกษารสนิยมทางสุนทรียศาสตร์ซึ่งมีความหลากหลาย รสนิยมเป็นปฏิบัติการที่ทำหน้าที่ช่วยทำให้คนเรามีความเข้าใจในตำแหน่งแห่งที่ของตนในระเบียบทางสังคม รสนิยมทำหน้าที่ในการสร้างเอกภาพให้แก่ผู้คนที่มีความชื่นชอบพึงพอใจอย่างเดียวกัน และทำหน้าที่ในการแบ่งแยกคนเหล่านั้นออกจากกลุ่มคนที่มีรสนิยมแตกต่างออกไป ด้วยการนำเอารสนิยมมาใช้ ผู้คนจึงจำแนกแยกแยะสิ่งต่างๆ ออกจากกัน ซึ่งเป็นการจำแนกแยกแยะตัวเองไปด้วยในตัว เราสามารถจำแนกผู้คนโดยใช้รสนิยมที่พวกเขาแสดงออกมาเป็นเกณฑ์จำแนกได้ ตัวอย่างเช่นดูว่าคนเหล่านั้นชอบดนตรีหรือภาพยนตร์ประเภทใด ปฏิบัติการเหล่านี้ก็เช่นเดียวกันกับปฏิบัติการอื่นๆ ทั้งหมด คือเราจำเป็นจะต้องมองในบริบทของความสัมพันธ์ต่อกันทั้งหมด กล่าวคือต้องมองภายใต้องค์รวม ดังนั้น รสนิยมทางด้านศิลปะหรือภาพยนตร์ที่ดูเหมือนจะแตกต่างกันนั้นจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับรสนิยมในอาหาร กีฬา และทรงผมที่แตกต่างกันด้วย (Ritzer. 2007 : 180)

ในงานศึกษาเกี่ยวกับรสนิยมของบูร์ดิเยอ มีฟิลด์ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน 2 ฟิลด์คือ 1) ฟิลด์ที่เป็นความสัมพันธ์ทางชนชั้น และ 2) ฟิลด์ที่เป็นความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม บูร์ดิเยอมองฟิลด์เหล่านี้ว่าเป็นชุดของสถานภาพ/ตำแหน่งต่างๆ ที่มีการนำเอาเกมการแข่งขันต่างๆ มาใช้ การกระทำต่างๆ ที่ผู้กระทำการได้ลงมือกระทำ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำของปัจเจกบุคคลหรือการกระทำรวมหมู่ ผู้กระทำการย่อมถือครองสถานภาพ/ตำแหน่งบางอย่างเสมอ สถานภาพ/ตำแหน่งเหล่านี้จะถูกกำกับควบคุมโดยโครงสร้างของฟิลด์ ลักษณะของสถานภาพ/ตำแหน่งนั้นๆ และผลประโยชน์ที่เชื่อมโยงอยู่กับสถานภาพ/ตำแหน่งนั้นๆ แต่เกมการแข่งขันนี้ก็เกี่ยวข้องกับการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ให้กับตนเองและการใช้ยุทธศาสตร์ต่างๆ เพื่อทำให้เรามีความเหนือกว่าในเกมการแข่งขันนั้นด้วย รสนิยมเป็นโอกาสสำหรับประสบการณ์ อีกทั้งยังเป็นโอกาสสำหรับยืนยันตำแหน่งแห่งที่ของเราภายในฟิลด์นั้นด้วย แต่ฟิลด์ของชนชั้นทางสังคมนั้นมีผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อความสามารถของเราในการเล่นเกมการแข่งขันนั้น คือผู้ที่อยู่ในชนชั้นสูงก็จะมีความสามารถดีกว่าที่จะทำให้รสนิยมของตนเป็นที่ยอมรับและที่จะต่อต้านคัดค้านรสนิยมของกลุ่มคนที่อยู่ในชนชั้นที่ต่ำกว่า ดังนั้น โลกของวัฒนธรรมจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับโลกของชนชั้นทางสังคมที่มีการแบ่งระดับสูงต่ำ โดยที่โลกของวัฒนธรรมเองก็มีความสูงต่ำและทำหน้าที่จัดลำดับสูงต่ำด้วย (Ritzer. 2007 : 180)

บูร์ดิเยอยังได้เชื่อมโยงรสนิยมเข้ากับแนวคิดหลักของเขาคือฮาบิทัส รสนิยมถูกก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาโดยฮาบิทัสซึ่งเป็นความโน้มเอียงที่หยั่งรากลึกและดำรงอยู่ยาวนาน ความพึงพอใจของคนเราที่มีต่อวัฒนธรรมในแง่มุมปกติธรรมดาอย่างเช่นเสื้อผ้า เฟอร์นิเจอร์ และการทำอาหาร ถูกก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาได้ด้วยฮาบิทัส หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่ารสนิยมนั้นเป็นแม่สื่อ ด้วยรสนิยมนี้นี่เองที่ฮาบิทัสหนึ่งๆ จะแสดงให้เห็นการที่ตัวเองเข้ากันได้กับฮาบิทัสอีกอันหนึ่ง เมื่อกล่าวในเชิงปฏิพัฒนาการ โครงสร้างของชนชั้นทางสังคมนั่นเองที่ก่อร่างสร้างฮาบิทัสขึ้นมา (Ritzer. 2007 : 180)

แม้ว่าทั้งฮาบิทัสและฟิลด์จะเป็นแนวคิดที่สำคัญทั้งคู่สำหรับบูร์ดิเยอ แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือความสัมพันธ์ในเชิงปฏิพัฒนาการของทั้งสองอย่างนี้ ฮาบิทัสและฟิลด์ต่างก็กำหนดซึ่งกันและกันปฏิบัติการต่างๆ โดยเฉพาะปฏิบัติการทางวัฒนธรรมนั้นก็ก่อกำเนิดขึ้นมาได้จากความสัมพันธ์เชิงปฏิพัฒนาการระหว่างฮาบิทัสกับฟิลด์นี้นี่เอง ทฤษฎีเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างฮาบิทัสกับฟิลด์นี้มีความโดดเด่นเพราะเน้นที่ปฏิบัติการ ซึ่งในความหมายนี้ ทฤษฎีของบูร์ดิเยอก็ทำให้เราย้อนกลับไปให้ความสนใจต่อความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติตามที่มากซ์ได้เคยกล่าวเอาไว้ (Ritzer. 2007 : 180-183)

ดังนั้น บูร์ดิเยอนอกจากจะพยายามบูรณาการระหว่างโครงสร้างกับการกระทำการแล้ว ยังพยายามบูรณาการระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติด้วย

สรุปท้ายบท

เนื้อหาในบทนี้เป็นการกล่าวถึงทฤษฎีเชิงบูรณาการของนักทฤษฎีสังคมที่สำคัญ 2 คน คือ แอนโธนี กิดเดนส์ และปีแอร์ บูร์ดิเยอ ทฤษฎีของกิดเดนส์ที่กล่าวถึงในบทนี้คือทฤษฎีโครงสร้างการกระทำสัมพันธ์ ส่วนทฤษฎีของบูร์ดิเยอนั้นคือทฤษฎีว่าด้วยฮาบิทัสกับฟิลด์รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างฮาบิทัสกับฟิลด์ ซึ่งทั้งสองคำนี้ยังไม่พบว่ามีคำไทยที่เหมาะสม จึงได้ใช้คำทับศัพท์ไปก่อน

กิดเดนส์พยายามที่จะแก้ปัญหาการแบ่งแยกคู่ตรงข้ามหรือปัญหาทวินิยม โดยเสนอทฤษฎีเชิงบูรณาการที่มีชื่อว่า “Structuration Theory” ซึ่งผู้เขียนได้แปลไว้ว่า “ทฤษฎีโครงสร้างการกระทำสัมพันธ์” ในทฤษฎีนี้โครงสร้างไม่ได้มีลักษณะเป็นทวินิยม แต่เป็นแบบทวิภาวะ ทวินิยมเป็นแนวคิดที่เชื่อว่ามีสองสิ่งที่สามารถแยกออกจากกันได้ โดยที่สิ่งหนึ่งกำหนดอีกสิ่งหนึ่ง แต่ทวิภาวะเป็นสภาพที่มีสองสิ่งซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ หากแต่ขึ้นต่อกันและพึ่งพาอาศัยกัน เปรียบเสมือนกับสองด้านของเหรียญเดียวกัน การเป็นทวิภาวะในทฤษฎีดังกล่าวนี้หมายความครอบคลุมถึงการที่โครงสร้างเป็นทั้งสื่อกลางและผลลัพธ์ของการกระทำการ และโครงสร้างมีทั้งส่วนที่ขัดขวางและส่งเสริมการกระทำการ

ทฤษฎีโครงสร้างการกระทำสัมพันธ์ของกิดเดนส์ยังมีสาระสำคัญอีกว่าโครงสร้างและผู้กระทำการนั้นไม่ได้เป็นอิสระต่อกัน หากแต่ขึ้นต่อกันและกัน ทั้งโครงสร้างและผู้กระทำการต่างก็เกี่ยวข้องสัมพันธ์เชิงพึ่งพาอาศัยกัน และในขณะที่คนเรากระทำการนั้น เราได้ผลิตและผลิตซ้ำโครงสร้างขึ้นมาด้วย โครงสร้างมีอำนาจในเชิงบีบบังคับเรา แต่ก็ใช่ว่าเราในฐานะผู้กระทำการจะเป็นฝ่ายถูกกระทำอย่างเดียว แต่เราสามารถต่อรองกับโครงสร้างได้ไม่น้อย แม้ว่าทฤษฎีของกิดเดนส์จะเน้นความสำคัญของผู้กระทำการมากพอสมควร แต่ก็ไม่ได้มองว่าผู้กระทำการนั้นมีเจตจำนงอิสระ

บูร์ดิเยอก็ได้พยายามแก้ปัญหาที่เกิดจากทวินิยมเช่นเดียวกัน ทฤษฎีบูรณาการของบูร์ดิเยอเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างฮาบิทัสกับฟิลด์ ฮาบิทัสเป็นโครงสร้างทางความคิดที่คนเราใช้จัดการ

กับโลกทางสังคม ส่วนฟิลด์นั้นเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพ/ตำแหน่งต่างๆ ภายในเครือข่ายนั้น

ฟิลด์เป็นพื้นที่ซึ่งมีการต่อสู้แข่งขันกันเพื่อให้ได้มาซึ่งสถานภาพ/ตำแหน่งต่างๆ โดยที่สถานภาพ/ตำแหน่งต่างๆ ของผู้กระทำการในฟิลด์นั้นถูกกำหนดโดยปริมาณของทุนที่ผู้กระทำการมีอยู่ ซึ่งครอบคลุมทุน 4 ประเภทคือ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์

แนวคิดเรื่องทุนที่เน้นกล่าวถึงในบทนี้คือทุนทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับฮาบิทัสอย่างมาก โดยเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องรสนิยมด้วย ทฤษฎีของบูร์ดิเยอที่กล่าวถึงฮาบิทัส ฟิลด์ รสนิยม และทุนนี้เป็นทฤษฎีที่ทำให้เราทำความเข้าใจเรื่องชนชั้นได้อย่างสลับซับซ้อนยิ่งกว่าจะมองจากมุมมองทางด้านเศรษฐกิจอย่างเดียว

โดยสรุป ทฤษฎีของทั้งกิดเดนส์และบูร์ดิเยอพยายามที่จะบูรณาการโครงสร้างและผู้กระทำการเข้าด้วยกัน และบูรณาการสิ่งที่เป็นมหภาคและจุลภาคเข้าด้วยกัน

คำถามท้ายบท

1. ทวินิยมกับทวิภาวะแตกต่างกันอย่างไร? ทวิภาวะของโครงสร้างในทฤษฎีโครงสร้างการกระทำสัมพันธ์ของกิดเดนส์มีรายละเอียดอย่างไร?
2. แนวคิดเรื่องโครงสร้างของกิดเดนส์และแนวคิดเรื่องโครงสร้างในทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้างมีความแตกต่างและ/หรือคล้ายคลึงกันอย่างไร? แนวคิดเรื่องผู้กระทำการของกิดเดนส์และแนวคิดเรื่องผู้กระทำการในแนวคิดปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์ ปรากฏการณ์วิทยา และมนุษยวิธีวิทยา มีความแตกต่างและ/หรือคล้ายคลึงกันอย่างไร?
3. ฮาบิทัสคืออะไร? ให้นิสิตอธิบายโดยยกตัวอย่างจากโครงสร้างความสัมพันธ์ทางชนชั้นในสังคมไทยประกอบการอธิบายด้วย
4. ฟิลด์คืออะไร? ให้นิสิตอธิบายโดยยกตัวอย่างจากฟิลด์ใดฟิลด์หนึ่งในสังคมไทยประกอบการอธิบายด้วย

บทที่ 8
ทฤษฎีว่าด้วยสภาวะสมัยใหม่และสภาวะหลังสมัยใหม่

หัวข้อ

8.1 แนวคิดของกิดเดนส์

8.2 ประวัติและแนวคิดของเบ็ค

8.3 ประวัติและแนวคิดของริตเซอร์

8.4 ประวัติและแนวคิดของเบามัน

8.5 แนวคิดของฮาเบอร์มาส

8.6 ประวัติและแนวคิดของฮาร์วีย์

แนวคิด

1. กิดเดนส์มองสังคมปัจจุบันว่าอยู่ในยุคสมัยใหม่ขั้นสูง เขาเสนอให้มองสภาวะสมัยใหม่ว่าเป็นเหมือนกับรถบรรทุกขนาดใหญ่ที่มีทั้งคุณประโยชน์และโทษอันตราย สภาวะสมัยใหม่มีความเสี่ยงสูง แต่ก็จำเป็นต้องก้าวเดินต่อไป
2. เบ็คมองสังคมปัจจุบันซึ่งเป็นสังคมยุคสมัยใหม่ว่าเป็นสังคมความเสี่ยงที่ประชาชนจำเป็นต้องพยายามป้องกันความเสี่ยงและปกป้องตัวเองจากความเสี่ยง
3. ริตเซอร์นำเอาแนวคิดเรื่องความมีเหตุผลมามองสภาวะสมัยใหม่ในยุคปัจจุบัน โดยยกตัวอย่างกรณีของร้านอาหารแบบฟาสต์ฟู้ดและธุรกิจบัตรเครดิตที่มีการจัดการซึ่งก่อให้เกิดการควบคุมครอบงำผู้คนด้วยเหตุผลเชิงรูปแบบ
4. เบามันนำเอาแนวคิดเรื่องความมีเหตุผลมามองสภาวะสมัยใหม่เช่นเดียวกัน แต่เขาพิจารณาจากเรื่องของการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวที่ใช้เหตุผลเชิงรูปแบบมาจัดการเพื่อเข่นฆ่าผู้คน งานในช่วงหลังๆ ของเบามันได้ชี้ให้เห็นลักษณะสำคัญของสภาวะหลังสมัยใหม่
5. ฮาเบอร์มาสเชื่อว่ายุคปัจจุบันยังเป็นยุคสมัยใหม่ เขาปกป้องสภาวะสมัยใหม่และแนวคิดในยุคสว่างอย่างแข็งขัน พร้อมทั้งวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดของนักทฤษฎีหลังสมัยใหม่มากมาย เขามองสภาวะสมัยใหม่ในฐานะที่เป็นโครงการที่ยังสร้างไม่สำเร็จ
6. ฮาร์วีย์ใช้แนวคิดมาร์กซิสต์มาพิจารณาสภาวะหลังสมัยใหม่ที่เขามองว่าได้เกิดขึ้นแล้วตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1970 โดยชี้ให้เห็นการปรับตัวของระบบทุนนิยมที่เปลี่ยนจากการผลิตแบบฟอร์ดมาเป็นการสะสมทุนแบบยืดหยุ่นซึ่งระบบทุนนิยมยังสามารถกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบผู้คนได้อีกต่อไป แต่ด้วยวิธีการที่สลับซับซ้อนยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์

1. นิสิตสามารถอธิบายแนวคิดเกี่ยวกับสภาวะสมัยใหม่ของกิดเดนส์ได้ รวมทั้งระบุถึงประโยชน์และโทษของสภาวะสมัยใหม่ตามแนวคิดของกิดเดนส์ได้
2. นิสิตสามารถอธิบายแนวคิดเรื่องสังคมความเสี่ยงของเบ็คโดยยกตัวอย่างความเสี่ยงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบันมาประกอบการอธิบายได้อย่างชัดเจน
3. นิสิตสามารถสามารถอธิบายแนวคิดเกี่ยวกับสภาวะสมัยใหม่ของริตเซอร์ได้ และสามารถนำเอาตัวอย่างที่ริตเซอร์ใช้อธิบายไปพิจารณาวิถีการบริโภคแบบใหม่ๆ ในยุคปัจจุบันที่ริตเซอร์ไม่ได้กล่าวถึงได้
4. นิสิตสามารถอธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดเบามันจึงเห็นว่าความมีเหตุผลจึงก่อให้เกิดความไม่มีเหตุผลได้ และสามารถระบุลักษณะสำคัญของสภาวะหลังสมัยใหม่ตามแนวคิดของเบามันได้
5. นิสิตสามารถอธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดฮาเบอร์มาสจึงเห็นว่าสภาวะสมัยใหม่เป็นโครงการที่ยังสร้างไม่สำเร็จ
6. นิสิตสามารถอธิบายแนวคิดเรื่องการสะสมทุนแบบยืดหยุ่นตามแนวคิดของฮาร์วีย์พร้อมทั้งชี้ให้เห็นผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการสะสมทุนแบบยืดหยุ่นในมิติทางวัฒนธรรม การเมือง และสังคมได้

นักสังคมวิทยาคลาสสิกหลายคนไม่ว่าจะเป็นค็องต์ มากซ์ เดอร์ไคม์ และเวเบอร์ ต่างก็มีความสนใจในเรื่องของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เชื่อมโยงอยู่กับการปฏิวัติอุตสาหกรรม ทั้งสี่คนนี้ ต่างก็มองความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ว่าทำให้เกิดการก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาของความเป็นสมัยใหม่ โดยเฉพาะค็องต์กับเวเบอร์นั้นก็ได้มองความเปลี่ยนแปลงเช่นนั้นว่าเป็นเรื่องของชัยชนะที่ก้าวหน้าของความมีเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ ค็องต์เชื่อว่าวิทยาศาสตร์จะเข้ามามีอิทธิพลอย่างมากในสังคมสมัยใหม่ อิทธิพลของความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเหนือธรรมชาติ ศาสนา และปรัชญา ก็จะถูกแทนที่ด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เวเบอร์เชื่อว่าความสามารถในการใช้เหตุผลและระบบราชการจะช่วยก่อร่างสร้างยุคสมัยใหม่ได้มากยิ่งขึ้น ขณะที่การกระทำที่ใช้อารมณ์ตามแบบสมัยเก่าดั้งเดิมนั้นจะมีความสำคัญลดน้อยลง สำหรับมากซ์และเดอร์ไคม์นั้น ไม่ได้เน้นความสำคัญของการคิดที่มีเหตุผลและเป็นวิทยาศาสตร์มากเหมือนกับค็องต์และเวเบอร์ แต่ทั้งสองมีความเชื่ออย่างแน่นแฟ้นว่าสังคมจะพัฒนาก้าวหน้าต่อไปเรื่อยๆ โดยมากซ์เชื่อว่าในที่สุดสังคมก็จะก้าวหน้าไปถึงสังคมคอมมิวนิสต์ ขณะที่เดอร์ไคม์ก็เชื่อว่าสังคมจะพัฒนาไปเป็นสังคมที่สลับซับซ้อนซึ่งมีความเป็นปึกแผ่นเชิงอินทรีย์ (Haralambos and Holborn. 2004 : 972)

นักทฤษฎีสังคมวิทยายุคคลาสสิกข้างต้น ดำรงชีวิตอยู่ในยุคสมัยใหม่และได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับสภาวะสมัยใหม่ออกมา โดยไม่ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับสภาวะหลังสมัยใหม่ เพราะแนวคิดหลังนี้เพิ่งมีการกล่าวถึงในยุคหลัง ปัจจุบันมีนักทฤษฎีชื่อดังหลายคนได้พยายามอธิบายโลกยุคปัจจุบันที่บางคนก็มองว่ายังคงอยู่ในยุคสมัยใหม่ แต่บางคนกลับมองว่าได้ก้าวเข้าสู่ยุคหลังสมัยใหม่แล้ว เนื้อหาในบทนี้จะกล่าวถึงนักทฤษฎีชื่อดังร่วมสมัยเกี่ยวกับข้อถกเถียงในเรื่องดังกล่าว โดยมีแนวคิดของนักทฤษฎีสำคัญๆ รวม 6 คนคือกิดเดนส์ เบ็ค ริตเซอร์ เบามัน ฮาเบอร์มาส และฮาร์วีย์ สำหรับกิดเดนส์และฮาเบอร์มาสนั้น ได้เคยกล่าวถึงประวัติไว้แล้วในบทอื่นก่อนหน้านี้ ในบทนี้จึงกล่าวถึงเฉพาะประวัติของสี่คนที่เหลือเท่านั้น แต่โดยสังเขป เพราะต้องการเน้นที่แนวคิดมากกว่า

8.1 แนวคิดของกิดเดนส์

กิดเดนส์มองว่าสังคมปัจจุบันยังไม่ได้เข้าสู่ยุคหลังสมัยใหม่ แต่เขาก็ยอมรับว่าได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมากในยุคสมัยใหม่นี้ และเชื่อว่าสภาวะหลังสมัยใหม่อาจจะเกิดขึ้นได้ในอนาคต สภาวะสมัยใหม่ในยุคปัจจุบันจึงเป็นสภาวะสมัยใหม่หรือยุคสมัยใหม่ขั้นสูง (High Modernity)

กิดเดนส์ได้เปรียบเทียบสังคมสมัยเก่ากับสังคมสมัยใหม่ เขากล่าวว่าเมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว สังคมสมัยมีความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วกว่าสังคมสมัยเก่ามาก นอกจากนี้ ขอบข่ายของความเปลี่ยนแปลงก็กว้างขวางใหญ่โตกว่าสังคมสมัยเก่าด้วย ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ครอบคลุมทั่วทั้งโลกอย่างรวดเร็วจริงๆ โดยไม่ได้จำกัดอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง

8.1.1 ลักษณะของสภาวะสมัยใหม่

ตามความเห็นของกิดเดนส์ ลักษณะของสภาวะสมัยใหม่ที่นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและกว้างขวางนั้นมีหลายประการ คือ (Haralambos and Holborn. 2004 : 979-980)

1) ความสัมพันธ์ทางไกลข้ามเวลาและสถานที่ (Time-Space Distanciation) กระบวนการนี้เป็นเรื่องของการแยกเวลากับสถานที่ออกจากกัน ในสังคมสมัยใหม่ เวลาจะเป็นอย่างไรนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับสถานที่ซึ่งเราอยู่ ในสังคมสมัยเก่าที่เป็นสังคมก่อนอุตสาหกรรม เวลามาตรฐานที่ใช้ได้ทั่วโลกไม่มี เวลาจึงขึ้นอยู่กับสถานที่ซึ่งเราอยู่ เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 ทุกส่วนของโลกก็ใช้ระบบเวลามาตรฐานอันเดียวกัน ซึ่งทำให้เกิดพัฒนาการขึ้นมาของรถไฟ สายการบิน และตารางเวลาเดินทางที่ทำให้การเคลื่อนย้ายสินค้าและผู้คนข้ามพื้นที่ข้ามเวลาเป็นไปได้

2) ความสัมพันธ์ทางไกลข้ามเวลาและพื้นที่ดังกล่าวข้างต้นมีความสำคัญมากในฐานะที่เป็นกลไกตัดแยก/ยกระดับความสัมพันธ์ (Disembedding Mechanism) กิดเดนส์ได้อธิบาย “Disembedding” ว่าเป็นการนำเอาความสัมพันธ์ทางสังคมออกไปจากบริบทความสัมพันธ์ในท้องถิ่น การตัดแยก/ยกระดับความสัมพันธ์นี้ทำให้คนเราสามารถมีความสัมพันธ์หรือมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นๆ

ที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ ทำให้การติดต่อสัมพันธ์กันในระดับท้องถิ่นลดความสำคัญลงและเป็นการทำลายข้อจำกัดต่างๆ ทางภูมิศาสตร์

3) กลไกตัดแยก/ยกระดับความสัมพันธ์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือพัฒนาการของสิ่งของมีค่าเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Tokens) ปัจจุบันนี้สิ่งของมีค่าเชิงสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุดคือเงินตรา เงินตราทำให้การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างผู้คนที่ไม่เคยประสบพบเจอกันเลยเป็นไปได้ เงินตราทำให้การแลกเปลี่ยนข้ามพื้นที่ซึ่งอยู่ไกลเกิดขึ้นได้โดยไม่ต้องนำเอาของไปแลกของเหมือนในอดีต นอกจากนี้ การมีบัตรเครดิตใช้ก็ทำให้ช่วยชะลอเวลาในการจ่ายออกไปได้ เป็นการลดอุปสรรคที่ก่อนหน้านี้เวลาได้สร้างข้อจำกัดเอาไว้

4) กลไกตัดแยก/ยกระดับความสัมพันธ์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือพัฒนาการของระบบผู้เชี่ยวชาญ (Expert Systems) กิดเดนส์ได้นิยามระบบผู้เชี่ยวชาญเอาไว้ว่าเป็นระบบของความสำเร็จทางวิชาการหรือความชำนาญของวิชาชีพชั้นสูงที่เข้ามาจัดการพื้นที่ของสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและทางสังคมขนาดใหญ่ที่พวกเราอาศัยอยู่ในปัจจุบันนี้ ตัวอย่างของระบบผู้เชี่ยวชาญเช่นวิศวกรรมศาสตร์และการแพทย์ ระบบผู้เชี่ยวชาญทำให้คนเราซึ่งดำรงชีวิตอยู่ในยุคสมัยใหม่สามารถปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันและทำสิ่งต่างๆ ให้สำเร็จได้โดยที่เราไม่จำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับเทคนิควิธีการเฉพาะที่ระบบผู้เชี่ยวชาญเหล่านั้นปฏิบัติการอยู่ อย่างเช่นผู้ขับขี่สามารถขับรถได้โดยไม่ต้องมีความรู้เกี่ยวกับการสร้างถนน คนไข้สามารถเข้ารับการผ่าตัดหัวใจได้โดยไม่ต้องรู้ว่าการผ่าตัดมีวิธีการอย่างไร ผู้โดยสารเครื่องบินสามารถเดินทางข้ามประเทศข้ามทวีปได้โดยไม่ต้องมีความรู้ทางด้านวิศวกรรมการบิน ดังนั้น ระบบผู้เชี่ยวชาญก็เหมือนกับกลไกตัดแยก/ยกระดับความสัมพันธ์อื่นๆ คือทำให้ชีวิตทางสังคมของคนเราดำเนินต่อไปได้โดยไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์เป็นการส่วนตัวระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้อง

5) ผลจากความเปลี่ยนแปลงที่กล่าวข้างต้นนั้นก็คือ สภาวะสมัยใหม่ได้ส่งผลไปถึงรากฐานของความไว้วางใจกัน (Trust) ที่เปลี่ยนแปลงไป ในสังคมก่อนอุตสาหกรรม คนเรามีความไว้วางใจต่อบุคคลบางคนเพราะเรารู้จักคนๆ นั้น และ/หรือเพราะว่าคนๆ นั้นมีชื่อเสียงอยู่ในท้องถิ่นของเราจึงทำให้เขาเป็นที่น่าไว้วางใจ แต่ในยุคสมัยใหม่ คนเรามีความไว้วางใจต่อระบบผู้เชี่ยวชาญซึ่งทำหน้าที่ฝึกอบรม กำกับดูแลและควบคุมพฤติกรรมของคนที่อยู่ในระบบนั้นๆ ยกตัวอย่างเช่น เราไม่ได้รู้จักนักบินและช่างเครื่องเป็นการส่วนตัวเลยก่อนที่เราจะเดินทางด้วยเครื่องบิน แต่เราก็ไว้วางใจได้ว่าการฝึกอบรมนักบินและช่างเครื่อง เทคโนโลยีที่ใช้ในเครื่องบิน ขั้นตอนการบริการ และขั้นตอนการบินจะมีความน่าเชื่อถือเพียงพอสำหรับเราที่จะใช้บริการเดินทางด้วยเครื่องบินนั้น

6) ลักษณะสำคัญของสภาวะสมัยใหม่อีกประการหนึ่งซึ่งมาพร้อมกับกลไกตัดแยก/ยกระดับความสัมพันธ์ต่างๆ ก็คือการมีความสามารถในการคิดเชิงสะท้อนกลับ (Reflexivity) ในระดับที่สูงขึ้น ความสามารถในการคิดเชิงสะท้อนกลับนี้หมายถึงการกำกับควบคุมการกระทำด้วยความคิดรอบคอบ

เป็นวิธีการที่คนเราคิดไตร่ตรอง ใคร่ครวญ พิจารณาทบทวนไปมาถึงสิ่งที่เรากำลังกระทำอยู่เพื่อที่จะพิจารณาแสวงหาการกระทำในอนาคตที่แตกต่างออกไปจากเดิม

คนเรามักจะคิดใคร่ครวญอยู่เป็นปกติธรรมดาอยู่แล้วในระดับหนึ่ง แต่ในสังคมก่อนอุตสาหกรรมนั้น ความสำคัญของประเพณีทำให้ความสามารถในการคิดใคร่ครวญมีขีดจำกัด คนเรามักจะทำบางสิ่งบางอย่างลงไปเพียงเพราะว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำตามประเพณีที่สืบต่อๆ กันมา ในยุคสมัยใหม่ ประเพณีมีความสำคัญน้อยลงและความคิดใคร่ครวญก็กลายเป็นเรื่องปกติทั่วไปที่ผู้คนต่างก็นำมาใช้ กิดเดนส์กล่าวว่า “ความสามารถในการคิดเชิงสะท้อนกลับของชีวิตทางสังคมสมัยใหม่ประกอบไปด้วยข้อเท็จจริงที่ว่าปฏิบัติการทางสังคมต่างๆ นั้นได้รับการตรวจสอบและปรับปรุงอย่างต่อเนื่องเพราะเราได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เข้ามาใหม่เกี่ยวกับปฏิบัติการเหล่านั้น ดังนั้นจึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะของปฏิบัติการเหล่านั้น” (Haralambos and Holborn. 2004 : 980; citing Giddens) ความสามารถในการคิดเชิงสะท้อนกลับนี้ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและก่อให้เกิดสภาวะที่มีความไม่แน่นอนอยู่ตลอดเวลา

กิดเดนส์ไม่เห็นด้วยกับนักทฤษฎีแนวหลังสมัยใหม่อย่างเช่นเลียวทาด์ (Lyotard) ที่ว่าสภาวะสมัยใหม่ได้ก่อให้เกิดอภิมหาอรรถาธิบาย (Metanarratives) ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นสัจธรรมสัมบูรณ์ แต่กิดเดนส์เห็นว่าสภาวะสมัยใหม่ได้บ่อนทำลายความแน่นอนทุกอย่าง ความรู้ทั้งหมดถูกทบทวนอย่างต่อเนื่องและมักจะถูกปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ลักษณะเช่นนี้เห็นได้ชัดที่สุดในสังคมศาสตร์สาขาต่างๆ ซึ่งมีข้อถกเถียงทางทฤษฎีออกมาอย่างต่อเนื่องและมีการพัฒนาทฤษฎีใหม่ๆ ขึ้นมาอยู่บ่อยครั้ง จริงๆ แล้ว กิดเดนส์มีความเชื่อว่าสังคมวิทยามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาความสามารถในการคิดเชิงสะท้อนกลับของยุคสมัยใหม่นี้

การดำรงอยู่ของความรู้ทางสังคมวิทยาเป็นการสะท้อนย้อนกลับให้เราเห็นสังคมและช่วยให้เราก่อร่างสร้างชีวิตทางสังคมที่แท้จริงตามที่ความรู้ทางสังคมวิทยาอธิบายเอาไว้ได้ กิดเดนส์เห็นว่าการคิดแบบสังคมวิทยานั้นกลายเป็นสิ่งที่แฝงฝังอยู่ในสังคม การคิดแบบสังคมวิทยานี้ได้มีส่วนก่อร่างสร้างแนวทางในการมองโลกของคนเราและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของคนเรา ยกตัวอย่างเช่นการที่คนเราพิจารณาว่าจะแต่งงานหรือไม่นั้น เราก็จะตระหนักถึงความรู้ทางสังคมวิทยาที่เกี่ยวกับอัตราการหย่าร้างสูงที่มีอยู่และข้อถกเถียงเกี่ยวกับความไม่มั่นคงของสถาบันครอบครัวด้วย ไม่ว่าเราจะตัดสินใจที่จะแต่งงานหรือไม่แต่งงานก็ตาม การตระหนักถึงประเด็นดังกล่าวข้างต้นก็ย่อมจะมีผลต่อการใช้ความคิดและการตัดสินใจของเรา ถ้าเราตัดสินใจแต่งงาน ความตระหนักรู้นี้ก็มีแนวโน้มที่จะมีอิทธิพลบางอย่างต่อการกำกับดูแลชีวิตการแต่งงานของเรา ซึ่งในทางกลับกันก็อาจจะมีผลกระทบต่ออัตราการหย่าร้างในอนาคตได้ (Haralambos and Holborn. 2004 : 980) สถิติที่เป็นทางการและงานวิจัยทางสังคมวิทยาเกี่ยวกับการแต่งงานและการหย่าร้างซึ่งได้แพร่กระจายอยู่ในสังคมและเป็นที่

รับรู้กันโดยทั่วไป ก็จะมีผลต่อการตัดสินใจของเราด้วย (Giddens. 2009 : 141) กิดเดนส์จึงเชื่อว่าสภาวะสมัยใหม่นั้นโดยตัวของมันเองแล้วเป็นเรื่องของสังคมวิทยาที่แฝงฝังอยู่ภายในอย่างลึกซึ้ง

7) ลักษณะประการสุดท้ายของสภาวะสมัยใหม่ตามความเห็นของกิดเดนส์ก็คือสภาวะสมัยใหม่นั้นกำลังกลายเป็นโลกาภิวัตน์ (Globalizing) คือกำลังขยายตัวไปครอบคลุมทั่วทั้งโลก การตัดแยก/ยกระดับความสัมพันธ์และความสามารถในการคิดเชิงสะท้อนกลับได้ทำให้ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแผ่ขยายกระจายออกไปทั่วทั้งโลก โดยผลที่เกิดขึ้นก็คือชีวิตทางสังคมในท้องถิ่นเฉพาะแห่งใดแห่งหนึ่งถูกกำหนดมากขึ้นจากเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในที่ไกลๆ ออกไป

8.1.2 สถาบันต่างๆ ของยุคสมัยใหม่

กิดเดนส์เห็นว่าสภาวะสมัยใหม่นั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของสถาบันสำคัญ 4 สถาบัน คือ (Haralambos and Holborn. 2004 : 980-981)

1) ทุนนิยม (Capitalism) ได้แก่การสะสมทุนในบริบทของแรงงานที่มีการแข่งขันกันและตลาดที่มีผลิตภาพ เขามองทุนนิยมว่าเป็นระบบที่ไร้เสถียรภาพและวุ่นวาย นายทุนมักจะแสวงหาตลาดใหม่อยู่เสมอและพยายามที่จะพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ เพื่อสะสมกำไร เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้สภาวะสมัยใหม่ค่อนข้างจะก่อให้เกิดความไม่มั่นคงต่อปัจเจกบุคคลและส่งเสริมให้เกิดกระบวนการโลกาภิวัตน์

2) อุตสาหกรรมนิยม (Industrialism) ได้แก่การใช้แหล่งพลังงานทางวัตถุในการผลิตสินค้าต่างๆ ที่มาพร้อมกับการที่เครื่องจักรมีบทบาทสำคัญในกระบวนการผลิต อุตสาหกรรมนิยมทำให้แรงงานมนุษย์มีผลิตภาพที่สูงขึ้นอย่างมาก

3) การสอดส่องควบคุม (Surveillance) ได้แก่ควบคุมดูแลประชากรของรัฐในพื้นที่ทางการเมือง ในยุคสมัยใหม่ รัฐได้สร้างระบบการบริหารที่กว้างขวางเพื่อกำกับพฤติกรรมของประชากรเพื่อให้สามารถควบคุมประชากรเอาไว้ให้ได้

4) อำนาจกองทัพ (Military Power) ได้แก่การควบคุมวิธีการใช้ความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ ในบริบทของการพัฒนาอุตสาหกรรมสงคราม ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นต้นมา เทคโนโลยีทางการทหารได้ทำให้การทำสงครามมีพลังอำนาจเชิงทำลายล้างมากยิ่งขึ้น

8.1.3 การดำรงชีวิตอยู่ในยุคสมัยใหม่

กิดเดนส์ได้พิจารณาทฤษฎีทางสังคมวิทยา 2 ประการที่เกี่ยวกับประสบการณ์ของสภาวะสมัยใหม่ ดังนี้ (Haralambos and Holborn. 2004 : 981)

1) สำหรับเวเบอร์ สภาวะสมัยใหม่คือประสบการณ์ที่เราได้รับรู้เกี่ยวกับ “กรงเหล็ก” ของระบบราชการหรือของความมีเหตุผลเชิงรูปแบบในระบบราชการ คนเราถูกกักขังเอาไว้ภายใต้ตรรกะของความมีเหตุผลของระบบราชการ คนเราจึงมีเสรีภาพน้อยมากที่จะแสดงให้เห็นถึงตัวตนที่แท้จริงของเรา

กิดเดนส์ไม่เห็นด้วยกับความเห็นของเวเบอร์ เขาโต้แย้งว่าแทนที่ระบบราชการจะมีแนวโน้มมุ่งไปสู่ความเข้มงวดแข็งที่ออย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ระบบราชการกลับก่อให้เกิดพื้นที่ซึ่งมีความเป็นอิสระและความเปลี่ยนแปลงแบบเป็นไปเองซึ่งเป็นสิ่งที่บรรลุถึงได้ยากกว่าในกลุ่มขนาดเล็ก

2) สำหรับมากซ์ สภาวะสมัยใหม่ถูกรับรู้ในฐานะที่เป็นสัตว์ประหลาดชนิดหนึ่ง สภาวะสมัยใหม่มีลักษณะเป็นการกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบมวลชนซึ่งถูกทำให้แปลกแยกจากความเป็นมนุษย์ที่แท้จริงของตนโดยการทำงานในระบบทุนนิยม แต่มากซ์ก็เชื่อว่าสัตว์ประหลาดนี้จะถูกทำให้เชื่องได้เมื่อสังคมก้าวเข้าสู่ขั้นคอมมิวนิสต์

กิดเดนส์ก็ไม่เห็นด้วยกับความเห็นของมากซ์เหมือนกัน เขาไม่ได้มองสภาวะสมัยใหม่ในแง่ลบอย่างนั้น เขาเห็นว่าสภาวะสมัยใหม่มีผลกระทบทางลบบางอย่างอยู่จริง แต่สภาวะสมัยใหม่ก็ได้เปิดโอกาสใหม่ๆ หลายอย่างให้กับชีวิตของคนเราซึ่งโอกาสเช่นนี้หาไม่ได้เลยในสังคมสมัยเก่า

กิดเดนส์ได้เสนอมุมมองเกี่ยวกับสภาวะสมัยใหม่ขึ้นมาเป็นมุมมองทางเลือกอย่างหนึ่ง เขามองสภาวะสมัยใหม่ว่าเป็นเหมือนกับ “รถบรรทุกขนาดใหญ่” (Juggernaut) ซึ่งมีพลังอำนาจมากมายมหาศาลที่เราสามารถขับขี่ได้แต่ก็เสี่ยงที่จะบังคับให้อยู่ในการควบคุมของเราได้ทั้งหมดซึ่งอาจจะทำให้มันแตกกระจายออกเป็นชิ้นส่วนเล็กๆ น้อยๆ ได้

สภาวะสมัยใหม่มีความเสี่ยงที่จะอยู่นอกเหนือการควบคุมของคนเรา เนื่องจากสภาวะสมัยใหม่มีความเสี่ยงซึ่งเป็นผลลัพธ์ขั้นสูงอันเป็นลักษณะของยุคสมัยใหม่ขั้นล่าสุด ความเสี่ยงเหล่านี้ได้แก่

1) การเติบโตของอำนาจเผด็จการเบ็ดเสร็จ อำนาจเผด็จการเบ็ดเสร็จนี้มาจากการมีระบบการสอดส่องควบคุมหลายระบบซึ่งทำให้มีการควบคุมประชากรได้อย่างสะดวกง่ายดายและใกล้ชิดยิ่งขึ้น

2) การล่มสลายของกลไกความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งเกิดจากการที่เราไม่สามารถคาดการณ์เกี่ยวกับระบบทุนนิยมซึ่งมีทั้งความเจริญเติบโตและความเสื่อมสลาย รวมทั้งลักษณะที่แน่นอนของทรัพยากรบางอย่างเช่นน้ำมันซึ่งระบบทุนนิยมพึ่งพาอาศัยอยู่ในปัจจุบัน

3) ความขัดแย้งเรื่องอาวุธนิวเคลียร์และการทำสงครามขนาดใหญ่ยังคงมีโอกาสเกิดขึ้นได้เสมอ ขณะที่หลายประเทศก็ครอบครองอาวุธที่มีพลังอำนาจการทำลายล้างสูง จึงไม่มีใครมั่นใจได้ว่าหลักการเรื่องการยับยั้งสงครามในบรรดาประเทศมหาอำนาจทางทหารจะคงดำรงอยู่ต่อไปได้หรือไม่

4) ความเสื่อมโทรมหรือหายนภัยทางสิ่งแวดล้อมก็เป็นสิ่งที่มีโอกาสเกิดขึ้นได้จริงเหมือนกัน โดยมีเหตุการณ์โรงไฟฟ้านิวเคลียร์ระเบิด ภาวะโลกร้อน โอโซนในชั้นบรรยากาศลดลง เป็นต้น เป็นปรากฏการณ์ที่เราได้ประสบพบเจอ

กิดเดนส์เห็นว่า สภาวะสมัยใหม่ขั้นสูงอาจจะถึงจุดจบได้เพราะหายนภัยอย่างใดอย่างหนึ่งที่กล่าวข้างต้น แต่เขาก็มองว่าเราอาจจะกำกับสภาวะสมัยใหม่ที่เป็นเหมือนรถบรรทุกขนาดใหญ่นี้ได้เหมือนกัน ถ้าเราพยายามให้มากขึ้น

8.1.4 การกำกับควบคุมสภาวะสมัยใหม่

กิดเดนส์ไม่เห็นด้วยกับมุมมองของนักทฤษฎีแนวหลังสมัยใหม่ที่เห็นว่าการแทรกแซงเข้าไปในสังคมตามที่ได้วางแผนเอาไว้เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาและเป็นสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ เขายอมรับว่ามีปัญหาหลายประการซึ่งมาพร้อมกับยุคสว่างที่มองว่าสภาวะสมัยใหม่เป็นสิ่งที่เราสามารถวางแผนเอาไว้อย่างมีเหตุผลได้ และที่มองว่าเราสามารถทำให้สังคมบรรลุถึงความสมบูรณ์แบบได้ด้วยการวางแผน กิดเดนส์เสนอว่าในสังคมที่มีการวางแผนนั้น มักจะมีความไม่แน่นอนบางอย่างและความไม่สามารถคาดการณ์ได้บางอย่างดำรงอยู่ด้วยเสมอ สิ่งเหล่านี้เกิดมาจากความสามารถในการสะท้อนกลับของชีวิตทางสังคม ความรู้และทฤษฎีต่างๆ ทางสังคมวิทยาสามารถก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในสังคมที่ความรู้และทฤษฎีเหล่านั้นกำลังพยายามที่จะอธิบายและวิเคราะห์ได้ (Haralambos and Holborn. 2004 : 981)

เราไม่สามารถค้นพบธรรมชาติของสังคมได้ทั้งหมด เพราะว่าความพยายามที่จะทำความเข้าใจธรรมชาติของสังคมนั้นในขณะเดียวกันก็ย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติของสังคมนั้นด้วย นอกจากนี้ สังคมต่างๆ ก็ยิ่งมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ความพยายามที่จะเข้าแทรกแซงเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมสามารถก่อให้เกิดผลที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจได้ และในที่สุดก็จะก่อให้เกิดโทษมากกว่าประโยชน์ แต่นี่ก็ไม่ได้หมายความว่าเป็นไปไม่ได้ที่เราจะพยายามควบคุมสภาวะสมัยใหม่นี้อย่างน้อยเราก็พอจะควบคุมทิศทางที่เราต้องการจะไปได้บ้างเหมือนกัน ความรู้เกี่ยวกับสังคมที่เรามีอยู่นั้นอาจยังไม่สมบูรณ์ แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่มีประโยชน์เอาเสียเลย ผลกระทบของการเข้าไปแทรกแซงสังคมอาจเป็นสิ่งที่คาดการณ์ไม่ได้อยู่บ้าง แต่การปราศจากการควบคุมนั้นยิ่งจะมีแนวโน้มนำไปสู่ความหายนะ (Haralambos and Holborn. 2004 : 981)

กิดเดนส์กล่าวถึงโลกาภิวัตน์ในฐานะที่เป็นสภาวะสมัยใหม่ เขาตั้งคำถามว่าโลกาภิวัตน์มีแนวโน้มที่จะส่งผลกระทบอย่างไรต่อชีวิตประจำวันของคนเรา? โลกาภิวัตน์จะเปลี่ยนแปลงโลกยุคใหม่ที่เราอาศัยอยู่นี้อย่างไร? จะมีใครสามารถเพิกเฉยละเลยหรือหลีกเลี่ยงพลังของโลกาภิวัตน์ได้หรือไม่? ในหนังสือ บทความ และการบรรยาย ตั้งแต่ต้นคริสต์ทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา กิดเดนส์ได้พยายามศึกษาค้นคว้าลักษณะของความเป็นสมัยใหม่ที่กำลังเกิดขึ้นทั่วโลก รวมทั้งผลกระทบของความเป็นสมัยใหม่ที่มีต่อชีวิตประจำวันของคนเรา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กิดเดนส์ได้เน้นความสนใจไปที่การเสื่อมคลายลงของประเพณีต่างๆ การตระหนักถึงความเสี่ยงที่เพิ่มขึ้น และการที่ลักษณะของความไว้วางใจกันในสังคมเปลี่ยนแปลงไป (Giddens. 2009 : 141-142)

ใน The Consequences of Modernity กิดเดนส์ได้เสนอความเห็นไว้ว่าการที่สภาวะสมัยใหม่แพร่ขยายไปทั่วโลกนั้นมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิด “โลกที่วิ่งหนีเรา” ซึ่งดูเหมือนว่าจะไม่มีใครหรือรัฐบาลใดที่จะสามารถควบคุมโลกเอาไว้ได้ โดยเขาได้เปรียบเทียบสภาวะสมัยใหม่ว่าเป็นเหมือนกับรถบรรทุกขนาดใหญ่ว่า

> รถบรรทุกขนาดใหญ่ซึ่งเป็นเครื่องยนต์กลไกซึ่งมีพลังมหาศาลที่กำลังวิ่งออกไปที่ เราในฐานะที่เป็นมนุษยชาติโดยรวมนี้สามารถขับไปยังจุดหมายปลายทางใดๆ ก็ได้นี้ก็มีความเสี่ยงที่จะอยู่นอกเหนือการควบคุมของเราได้ และอาจจะแตกกระจายย่อยยับออกเป็นเสี่ยงๆ ได้ รถบรรทุกขนาดใหญ่นี้บดขยี้ผู้ที่ต้านทานมัน และในขณะที่รถบรรทุกขนาดใหญ่นี้ บางครั้งดูเหมือนจะมีเส้นทางที่คงที่ แต่ก็มีหลายครั้งที่เมื่อมันวิ่งออกนอกเส้นทางแบบเอาแน่นอนไม่ได้ เราก็ไม่สามารถที่จะคาดการณ์ล่วงหน้าได้ การขับรถบรรทุกขนาดใหญ่นี้ไม่มีทางที่จะไม่เป็นที่น่าพอใจหรือไม่ให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่าไปเสียทั้งหมด บ่อยครั้งที่การขับรถบรรทุกขนาดใหญ่นี้สามารถก่อให้เกิดแรงบันดาลใจและเต็มเปี่ยมไปด้วยการคาดการณ์อย่างมีความหวัง แต่ตราบเท่าที่สถาบันต่างๆ ของยุคสมัยใหม่ยังคงดำรงอยู่ เราก็ไม่สามารถที่จะควบคุมเส้นทางและจังหวะการขับขี่ของการเดินทางได้ทั้งหมด ในทางกลับกัน เราก็ไม่สามารถที่จะรู้สึกมั่นคงได้อย่างเต็มที่ เพราะว่าพื้นที่ซึ่งรถบรรทุกขนาดใหญ่วิ่งผ่านไปนั้นเต็มไปด้วยผลลัพธ์ซึ่งเป็นความเสี่ยงสูง
>
> **(Giddens. 1990 : 139)**

รูปแบบของสภาวะสมัยใหม่ที่เป็นโลกาภิวัตน์นี้มีลักษณะเด่นคือการมีความไม่แน่นอนแบบใหม่ๆ ความเสี่ยงใหม่ๆ และความไว้วางใจที่เปลี่ยนแปลงไปของคนเราที่มีต่อคนอื่นๆ และสถาบันสังคมต่างๆ ในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ ความไว้วางใจแบบดั้งเดิมก็เสื่อมสลายลง ในอดีตนั้น เรามักจะมีความไว้วางใจกันที่มีฐานอยู่ในชุมชนท้องถิ่น แต่ในสังคมปัจจุบันซึ่งมีความเป็นโลกาภิวัตน์มากขึ้นนั้น ชีวิตของเราได้รับผลกระทบจากผู้คนที่เราไม่เคยรู้จักไม่เคยพบปะกันซึ่งอาจอาศัยอยู่ในประเทศอื่นๆ ที่อยู่ไกลจากเรา ความสัมพันธ์แบบไม่เป็นส่วนตัวเช่นนี้ทำให้เราต้องให้ความไว้วางใจหรือมีความเชื่อมั่นกับระบบที่เป็นนามธรรม อย่างเช่นระบบการผลิตสินค้า หน่วยงานกำกับดูแลด้านสิ่งแวดล้อม และระบบธนาคารระหว่างประเทศ เมื่อเป็นเช่นนี้ ความไว้วางใจกันและความเสี่ยงก็จะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด ความไว้วางใจในหน่วยงานต่างๆ เป็นสิ่งจำเป็น ถ้าเราต้องการที่จะเผชิญหน้ากับความเสี่ยงต่างๆ รอบตัวเรา และมีปฏิกิริยากับความเสี่ยงเหล่านั้นอย่างมีประสิทธิผล แต่ความไว้วางใจประเภทนี้ไม่ใช่สิ่งที่เรามีอยู่ตามธรรมชาติเป็นปกตินิสัย หากแต่เป็นความไว้วางใจที่ขึ้นอยู่กับการคิดไตร่ตรองและการปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมของเราเอง

เมื่อสังคมต้องพึ่งพาความรู้ที่ได้มาจากขนบธรรมเนียมประเพณี คนเราก็มักจะประพฤติปฏิบัติไปตามแนวทางเดิมๆ โดยที่ไม่ได้คิดไตร่ตรองพิจารณามากนัก แต่สำหรับในยุคสมัยใหม่นั้น วิถีปฏิบัติของผู้คนในยุคสมัยเก่าก็ได้กลายมาเป็นเรื่องที่ต้องคิดใคร่ครวญอย่างรอบคอบก่อนที่จะตัดสินใจ จึงก่อให้เกิด “ความสามารถในการคิดเชิงสะท้อนกลับ” ซึ่งหมายถึงการคิดทบทวนเกี่ยวกับ

การกระทำในชีวิตประจำวันของเราอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอและเมื่อได้ความรู้ใหม่มาก็มีการปรับปรุงแก้ไขการกระทำเหล่านั้นด้วย (Giddens. 2009 : 141)

8.1.5 สภาวะสมัยใหม่กับสภาวะหลังสมัยใหม่

ในขณะที่นักทฤษฎีแนวหลังสมัยใหม่มีความเห็นว่าสังคมปัจจุบันได้ก้าวเข้าสู่ยุคหลังสมัยใหม่แล้ว แต่กิดเดนส์เห็นแตกต่างไปว่าสังคมปัจจุบันยังไม่ใช่สังคมหลังสมัยใหม่ เขายืนยันว่าเรายังอยู่ในยุคสมัยใหม่ แต่เป็นยุคสมัยใหม่ขั้นสูง อย่างไรก็ตาม กิดเดนส์ก็ไม่ได้ปฏิเสธแนวคิดหลังสมัยใหม่โดยสิ้นเชิงเสียทีเดียว แทนที่เขาจะมองสภาวะหลังสมัยใหม่ว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วเหมือนกับที่นักทฤษฎีแนวหลังสมัยใหม่เชื่อ เขากลับเชื่อว่าสภาวะหลังสมัยใหม่เป็นสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้นแต่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต กิดเดนส์เห็นว่าสังคมหลังสมัยใหม่จะเคลื่อนก้าวพ้นโครงสร้างสถาบันหลักของสภาวะสมัยใหม่แต่ละสถาบันได้ สำหรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นเมื่อมีการเปลี่ยนจากสภาวะสมัยใหม่เป็นสภาวะหลังสมัยใหม่ มี 4 ประการ ดังนี้ (Haralambos and Holborn. 2004 : 981-982)

1) ระบบทุนนิยมจะเปลี่ยนเป็นระบบหลังความอดอยากขาดแคลน (Post-Scarcity System) กิดเดนส์กล่าวว่าตลาดก็จะยังคงดำรงอยู่ต่อไป แต่ตลาดจะไม่ก่อให้เกิดปัญหาความไม่เท่าเทียมกันซึ่งเป็นเรื่องปกติของยุคสมัยใหม่ เนื่องจากจะมีปริมาณสินค้าที่เพียงพอสำหรับคนทุกคน สภาพเช่นนี้จะเกิดขึ้นจริงได้ส่วนหนึ่งก็เพราะมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่อีกส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะประชาชนในประเทศพัฒนาแล้วได้ลดระดับความคาดหวังของตนลง กิดเดนส์มองว่าประชาชนจะยอมลดมาตรฐานการครองชีพลงเพราะเกิดอาการเหนื่อยล้ากับการพัฒนา เขาเสนอว่ามีหลักฐานที่แสดงให้เป็นว่าประชาชนในประเทศพัฒนาแล้วกำลังเบื่อหน่ายกับผลเสียของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอันไม่มีขีดจำกัด พวกเขาไม่มีความสุขกับการที่ต้องติดอยู่บนถนนที่มีการจราจรคับคั่ง ปัญหามลพิษต่างๆ และราคาบ้านที่พุ่งสูงขึ้นมากเกินไป ประชาชนจะหันมาเข้าใจว่าระบบนิเวศวิทยามีขีดจำกัด ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะทำให้สิ่งแวดล้อมยากที่จะทนแบกรับสภาพได้ ดังนั้นประชาชนจึงกำลังเต็มใจที่จะยอมรับว่ารายได้ที่น้อยลงก็อาจจะทำให้สามารถพัฒนาชีวิตให้มีคุณภาพได้เหมือนกัน อย่างไรก็ตาม การที่ทุนนิยมจะเปลี่ยนไปเป็นระบบหลังความอดอยากขาดแคลนได้นั้นประเทศที่มั่งคั่งร่ำรวยกว่าก็จะต้องยอมรับความจำเป็นที่จะต้องแบ่งปันความมั่งคั่งให้แก่ประเทศที่ยากจนกว่าด้วย

2) สังคมที่มีการสอดส่องควบคุมจะเปลี่ยนไปเป็นสังคมที่มีการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตยหลายระดับชั้น (Multi-Layered Democratic Participation) การที่เทคนิควิธีการต่างๆ ในการสอดส่องควบคุมได้รับการพัฒนาขึ้นมานั้นได้ช่วยทำให้รัฐบาลมีความเชื่อว่าการให้ความร่วมมือและการสนับสนุนจากประชาชนนั้นมีความจำเป็นต่อการใช้อำนาจให้ได้ผล ประชาชนเรียกร้องสิทธิในการแสดงความคิดเห็นมากขึ้นในทุกๆ แง่มุมของชีวิต ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับโลก จึงมี

แรงกดดันต่างๆ ที่จะเปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตยในสถานที่ทำงาน ในชุมชน ในสมาคมท้องถิ่น ในสถาบันสื่อสารมวลชน รวมทั้งในกลุ่ม/องค์กรข้ามชาติแบบต่างๆ

3) สังคมที่เน้นอำนาจของกองทัพจะเปลี่ยนเป็นสังคมที่มีการลดอำนาจของกองทัพ (Demilitarization) โลกาภิวัตน์ที่ก่อให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกันอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้นระหว่างประเทศต่างๆ นั้นจะทำให้ประเทศต่างๆ เห็นว่าการทำสงครามกันนั้นเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น เส้นเขตแดนของประเทศต่างๆ ที่มีการปักปันกันมานานก็จะได้รับการยอมรับมากขึ้น ความขัดแย้งเกี่ยวกับดินแดนก็มีแนวโน้มลดลงมาก อีกทั้งรัฐต่างๆ ก็อยากจะลดงบประมาณมหาศาลที่ใช้สร้างกองทัพและใช้ทำสงครามลง

4) อุตสาหกรรมนิยมจะเปลี่ยนไปเป็นการทำเทคโนโลยีให้มีความเอื้ออาทรต่อมนุษย์ (Humanization of Technology) มากขึ้น เนื่องจากมีการพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์แขนงใหม่ๆ เช่น พันธุวิศวกรรมศาสตร์และเทคโนโลยีชีวภาพ ประชาชนก็จะมีความตระหนักมากขึ้นเกี่ยวกับความจำเป็นที่จะควบคุมเทคโนโลยีเพื่อป้องกันหายนภัยที่เกิดขึ้นจากเทคโนโลยี ประชาชนมีแนวโน้มที่จะสนใจในประเด็นสำคัญๆ เช่นการโคลนมนุษย์ การปลูกถ่ายอวัยวะของสัตว์ลงไปในร่างกายมนุษย์ และการตัดต่อพันธุกรรมของพืช ความสนใจในเรื่องดังกล่าวจะนำไปสู่การจำกัดขอบเขตการพัฒนาและการใช้เทคโนโลยีเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดหายนภัยทางสิ่งแวดล้อมหรือโศกนาฏกรรมของมนุษย์

8.2 ประวัติและแนวคิดของเบ็ค

8.2.1 ประวัติของเบ็ค

อุลริช เบ็ก (Ulrich Beck) เกิดเมื่อ ค.ศ. 1944 ที่เมืองสโตล์พ ประเทศเยอรมนี ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเมืองสวูพค์ ประเทศโปแลนด์ ได้เข้าศึกษาสังคมวิทยา ปรัชญา จิตวิทยา และรัฐศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยมิวนิค เยอรมนี เมื่อจบปริญญาเอกแล้ว ใน ค.ศ. 1972 เขาได้เข้าทำงานเป็นนักสังคมวิทยาที่มหาวิทยาลัยมิวนิค ได้เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยดังกล่าวใน ค.ศ. 1979 หลังจากนั้นก็ได้เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยอื่นๆ ด้วย ตั้งแต่ ค.ศ. 1992 เป็นต้นมา เขาได้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ทางสังคมวิทยาและได้เป็นผู้อำนวยการสถาบันเพื่อการศึกษาสังคมวิทยาในมหาวิทยาลัยมิวนิค เขายังได้เป็นศาสตราจารย์ประจำวารสารสังคมวิทยาแห่งอังกฤษที่มหาวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์และรัฐศาสตร์แห่งกรุงลอนดอนด้วย เขาได้รับรางวัลและเกียรติยศระดับนานาชาติมากมาย (“Ulrich Beck.” 2011 : Website)

งานสำคัญของเบ็คมีมากมาย เช่น Risk Society: Towards a New Modernity ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1986 Democracy Without Enemies (1997) World Risk Society (1999)Power in the Global Age (2005) และCosmopolitan Vision (2006) (Wilkinson. 2007 : 31) สำหรับงานเขียนเกี่ยวกับสังคมความเสี่ยงนั้นถือว่าเป็นผลงานที่โดดเด่นมากในสังคมวิทยาและทฤษฎีสังคม กล่าวได้ว่าเบ็คเป็น

ตัวอย่างสำคัญของนักสังคมวิทยาที่เป็นจิตวิญญาณแห่งยุคสมัยได้เลยทีเดียว (Wilkinson. 2007 : 30-31)

8.2.2 สังคมสมัยใหม่ในฐานะสังคมความเสี่ยง

เบ็คเป็นนักสังคมวิทยาอีกคนหนึ่งที่มีความเห็นว่าเรายังไม่ได้ก้าวเข้าสู่ยุคหลังสมัยใหม่ แต่เรายังคงอยู่ในยุคสมัยใหม่ต่อไปอีก หากแต่เป็นยุคสมัยใหม่หรือความเป็นสมัยใหม่ในรูปแบบใหม่ ซึ่งเป็นยุคสมัยใหม่ที่มีความเสี่ยงสูง ดังปรากฏในหนังสือชื่อดังของเขาเรื่อง Risk Society : Toward a New Modernity (1992) สังคมความเสี่ยงนั้นถือว่าเป็น “เงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ของกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ก้าวหน้า” (Beck. 2006 : 333) เบ็คได้นิยามสังคมสมัยใหม่ในฐานะที่เป็นสังคมความเสี่ยงเอาไว้ว่า “สังคมสมัยใหม่ได้กลายเป็นสังคมความเสี่ยงในความหมายที่ว่าสังคมสมัยใหม่มีความสนใจในการถกเถียง ป้องกัน และจัดการกับความเสี่ยงต่างๆ ที่สังคมสมัยใหม่นั่นเองได้สร้างขึ้น” (Beck. 2006 : 332)

เบ็คได้แบ่งขั้นตอนของยุคสมัยใหม่ออกเป็นยุคสมัยใหม่ขั้นคลาสสิกกับยุคสมัยใหม่ขั้นที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ในช่วงหลังนี้ สำหรับยุคสมัยใหม่ในช่วงแรกนั้นเป็นยุคสมัยใหม่ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับสังคมอุตสาหกรรม ขณะที่ยุคสมัยใหม่ในปัจจุบันนั้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับสังคมความเสี่ยง (Risk Society) ในปัจจุบันเราไม่ได้อาศัยอยู่แต่ในสังคมอุตสาหกรรมเท่านั้น แต่เรายังอาศัยอยู่ในสังคมที่มีความเสี่ยงสูงด้วย นั่นคือสังคมปัจจุบันมีองค์ประกอบทั้งในส่วนที่เป็นอุตสาหกรรมและส่วนที่เป็นความเสี่ยง เราอาจมองสังคมความเสี่ยงว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของสังคมอุตสาหกรรม เพราะว่าความเสี่ยงหลายอย่างนั้นมีฐานที่มาจากอุตสาหกรรม เบ็คกล่าวไว้ว่า “เช่นเดียวกับที่การพัฒนาให้ทันสมัยได้ทำลายโครงสร้างสังคมศักดินาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และก่อให้เกิดสังคมอุตสาหกรรม การพัฒนาให้ทันสมัยในยุคปัจจุบันก็กำลังทำลายสังคมอุตสาหกรรมและความเป็นสมัยใหม่อีกแบบหนึ่งก็กำลังเกิดขึ้น… ข้อเสนอของหนังสือเล่มนี้ก็คือ เราไม่ได้กำลังประสบกับจุดจบหากแต่กำลังประสบกับจุดเริ่มต้นของความเป็นสมัยใหม่ นั่นคือความเป็นสมัยใหม่ที่อยู่นอกเหนือการออกแบบด้วยอุตสาหกรรมยุคคลาสสิก” (Ritzer and Goodman. 2004 : 420; citing Beck. 1992 : 10)

สภาวะสมัยใหม่ในยุคปัจจุบันตามความเห็นของเบ็คนั้นเป็นสภาวะสมัยใหม่เชิงสะท้อนกลับ (Reflexive Modernity) ในสภาวะสมัยใหม่แบบใหม่นี้ กระบวนการสร้างความเป็นปัจเจกบุคคลได้เกิดขึ้นในตะวันตก ผู้กระทำการมีความเป็นอิสระมากขึ้นจากอุปสรรคเชิงโครงสร้างต่างๆ ผู้กระทำการจึงมีความสามารถที่จะสร้างตนเองและสังคมที่ตนอยู่อาศัยได้ดียิ่งขึ้นกว่าเดิมด้วยความคิดอย่างรอบคอบ ยกตัวอย่างเช่น แทนที่คนเราจะถูกกำหนดโดยสถานการณ์ด้านชนชั้น คนเรากลับสามารถกระทำการต่างๆ ด้วยตัวเองได้มากยิ่งขึ้น เมื่อไม่ค่อยมีใครคอยสนับสนุนช่วยเหลือ คนเราก็ถูกบีบให้ต้องมีความคิดไตร่ตรองมากยิ่งขึ้น ความสามารถในการคิดเชิงสะท้อนกลับมีความสำคัญมากในความสัมพันธ์ทางสังคมในโลกยุคปัจจุบัน ดังที่เบ็คได้กล่าวไว้ว่า “ความสัมพันธ์ทางสังคมและ

เครือข่ายทางสังคมแบบใหม่ในปัจจุบันเป็นสิ่งที่ปัจเจกบุคคลได้เลือกเอง พันธะทางสังคมก็กลายเป็นพันธะเชิงสะท้อนกลับเหมือนกัน เพื่อที่ปัจเจกบุคคลจะได้จัดตั้ง รักษา และปรับใหม่ได้อย่างต่อเนื่อง" (Ritzer and Goodman. 2004 : 421; citing Beck. 1992 : 97)

เบ็คมองเห็นการหยุดชะงักที่อยู่ภายในยุคสมัยใหม่และมองเห็นการเปลี่ยนผ่านจากสังคมอุตสาหกรรมยุคเริ่มแรกมาสู่สังคมความเสี่ยง ซึ่งในสังคมความเสี่ยงนี้มีความแตกต่างหลายอย่างจากสังคมอุตสาหกรรมเริ่มแรก แต่ก็ยังมีลักษณะของสังคมอุตสาหกรรมเริ่มแรกอยู่หลายอย่างเหมือนกัน ในสังคมอุตสากรรมเริ่มแรกหรือยุคสมัยใหม่ยุคคลาสสิกนั้น ประเด็นสำคัญของสังคมก็คือประเด็นเรื่องความมั่งคั่งและการที่จะต้องกระจายความมั่งคั่งให้ได้อย่างเสมอภาค แต่ในปัจจุบันซึ่งเป็นยุคสมัยใหม่ที่ก้าวหน้ายิ่งขึ้นนั้น ประเด็นสำคัญของสังคมคือความเสี่ยงและการที่จะต้องป้องกัน ลด และควบคุมทิศทางความเสี่ยง ในยุคสมัยใหม่ช่วงแรก คนเราพยายามสร้างสังคมให้มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงด้วยการแสวงหาความเสมอภาค แต่ในยุคสมัยใหม่ช่วงหลังนี้ คนเราพยายามที่จะสร้างสังคมให้มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงด้วยการแสงหาวิธีการป้องการอันตรายที่เกิดจากความเสี่ยง

8.2.3 สังคมสมัยใหม่กับการสร้างความเสี่ยง

ความเสี่ยงต่างๆ นั้นโดยมากแล้วถูกสร้างขึ้นมาจากแหล่งของความมั่งคั่งในสังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อุตสาหกรรมและผลข้างเคียงของอุตสาหกรรมกำลังก่อให้เกิดอันตรายต่อสังคมอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น รุนแรงยิ่งขึ้น และการที่อุตสาหกรรมแพร่กระจายไปทั่วโลก ผลกระทบก็ครอบคลุมทั่วทั้งโลกด้วย เมื่อใช้แนวคิดเรื่องพื้นที่และเวลามามอง เบ็คได้ชี้ให้เห็นว่าความเสี่ยงในยุคสมัยใหม่นี้ไม่ได้จำกัดอยู่กับพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเท่านั้น เช่นอุบัติเหตุโรงงานไฟฟ้านิวเคลียร์ในพื้นที่หนึ่งสามารถส่งผลกระทบไปยังพื้นที่ต่างๆ ในหลายประเทศ และไม่ได้จำกัดอยู่ในเวลาใดเวลาหนึ่งเท่านั้น เช่นอุบัติเหตุโรงไฟฟ้านิวเคลียร์สามารถมีผลทางพันธุกรรมที่จะกระทบไปถึงคนรุ่นหลังด้วย (Ritzer and Goodman. 2004 : 421)

ในสังคมอุตสาหกรรม เรื่องของชนชั้นเป็นเรื่องสำคัญ ส่วนในสังคมความเสี่ยง เรื่องของความเสี่ยงก็เป็นเรื่องสำคัญ แต่ทั้งชนชั้นและความเสี่ยงก็เป็นเรื่องที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ดังที่เบ็คกล่าวไว้ว่า "ประวัติศาสตร์ของการกระจายความเสี่ยงได้ชี้ให้เห็นว่าความเสี่ยงก็เหมือนกับความมั่งคั่ง คือสัมพันธ์กับแบบแผนทางชนชั้น แต่ในทางกลับกันเท่านั้นเอง คือความมั่งคั่งสะสมเพิ่มพูนอยู่ที่ส่วนบน แต่ความเสี่ยงสะสมเพิ่มพูนอยู่ที่ส่วนล่าง เมื่อเป็นเช่นนี้ ความเสี่ยงจึงดูเหมือนจะส่งเสริมชนชั้นทางสังคม ไม่ใช่ทำลาย ความยากจนก่อให้เกิดความเสี่ยงที่เคราะห์ร้ายมากมาย ในทางตรงข้ามคนที่มั่งคั่ง (ในรายได้ อำนาจ หรือการศึกษา) สามารถซื้อความปลอดภัยและความเป็นอิสระจากความเสี่ยงได้" (Ritzer and Goodman. 2004 : 421; citing Beck. 1992 " 35)

เมื่อมองดูที่ประเทศต่างๆ ความมั่งคั่งกับความเสี่ยงก็เกิดขึ้นกับประเทศต่างๆ เหมือนกับที่เกิดขึ้นกับชนชั้นทางสังคม คือประเทศยากจนก็จะมีความเสี่ยงมาก ขณะที่ประเทศร่ำรวยก็สามารถ

ผลักความเสี่ยงออกให้ห่างจากตัวได้มาก นอกจากนี้ ประเทศร่ำรวยก็มักจะแสวงหากำไรจากความเสี่ยงที่ตัวเองผลิตขึ้น เช่นด้วยการผลิตและการขายเทคโนโลยีที่ช่วยป้องกันความเสี่ยง

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นคนรวยหรือประเทศร่ำรวยที่ผลิตความเสี่ยง ต่างก็ไม่ปลอดภัยจากความเสี่ยงเหมือนกัน เพราะความเสี่ยงนั้นส่งผลกระทบแบบบูมเมอแรงคือสามารถย้อนกลับมาที่ศูนย์กลางซึ่งผลิตความเสี่ยงได้

การพัฒนาให้ทันสมัยในยุคปัจจุบันก่อให้เกิดความเสี่ยงก็จริง แต่ก็ยังก่อให้เกิดความสามารถในคิดเชิงสะท้อนกลับได้ด้วย ซึ่งทำให้เกิดการตั้งคำถามกับตัวเองและตั้งคำถามกับความเสี่ยงที่เกิดขึ้นมาได้ จริงๆ แล้ว บ่อยครั้งที่ประชาชนผู้เป็นเหยื่อของความเสี่ยงนั่นเองเป็นผู้ที่คิดไตร่ตรองเกี่ยวกับความเสี่ยงเหล่านั้น ประชาชนเหล่านี้เริ่มสังเกตและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความเสี่ยงและผลกระทบของความเสี่ยง พวกเขากลายเป็นผู้เชี่ยวชาญที่ตั้งคำถามกับยุคสมัยใหม่ที่ก้าวหน้ารวมทั้งอันตรายจากยุคสมัยใหม่ ส่วนหนึ่งพวกเขาทำเช่นนี้เพราะว่าพวกเขาไม่อาจพึ่งพานักวิทยาศาสตร์ให้ทำเพื่อพวกเขาได้อีกแล้ว เบ็คนั้นได้วิพากษ์วิจารณ์นักวิทยาศาสตร์ไว้อย่างรุนแรงว่านักวิทยาศาสตร์มีบทบาทสำคัญในการสร้างและรักษาไว้ซึ่งสังคมความเสี่ยง (Ritzer and Goodman. 2004 : 422)

ในสังคมสมัยใหม่ยุคที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมช่วงแรกนั้น ธรรมชาติและสังคมแยกออกจากกัน แต่ในสังคมสมัยใหม่ปัจจุบัน ธรรมชาติกับสังคมมีความเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้ง กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในสังคมมักจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติก็ส่งผลกระทบต่อสังคมเหมือนกัน เบ็คจึงกล่าวว่า “ธรรมชาติเป็นสังคมและสังคมก็เป็นธรรมชาติเหมือนกัน” (Ritzer and Goodman. 2004 : 422; citing Beck. 1992 : 80) ดังนั้น ธรรมชาติจึงถูกทำให้เป็นเรื่องของการเมือง โดยที่นักวิทยาศาสตร์ธรรมชาติก็ได้ทำให้งานของตนเป็นการเมืองด้วย เหมือนกับนักสังคมศาสตร์ทั้งหลาย

พื้นที่ทางการเมืองแบบเดิมซึ่งก็คือรัฐบาลกำลังสูญเสียอำนาจลงเพราะความเสี่ยงสำคัญหลายอย่างกำลังเกิดขึ้นจาก “การเมืองย่อย” (Sub Politics) เช่นบริษัทขนาดใหญ่และห้องทดลองทางวิทยาศาสตร์ ในระบบการเมืองย่อยนี้นี่เองที่โครงสร้างของสังคมใหม่ได้รับการนำไปประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดว่าด้วยความก้าวหน้าในความรู้ โดยอยู่นอกระบบรัฐสภาแต่ไม่ถึงกับเป็นปฏิปักษ์กับระบบรัฐสภา เพียงแต่ไม่ค่อยให้ความสนใจต่อระบบรัฐสภามากกว่า นี่เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่เบ็คเรียกว่า “การเมืองแบบไม่ผูกมัด” ซึ่งในการเมืองแบบนี้ อำนาจไม่ได้อยู่ที่รัฐบาลมากนัก แต่อยู่ที่กลุ่มย่อยต่างๆ และปัจเจกบุคคลต่างๆ มากขึ้น กลุ่มย่อยและปัจเจกบุคคลเหล่านี้มีความสามารถในการคิดไตร่ตรองยิ่งขึ้น มีความสามารถในการวิพากษ์วิจารณ์ตนเองมากขึ้น ยิ่งกว่ารัฐบาลเสียอีก พวกเขาจึงมีความสามารถที่จะจัดการกับความเสี่ยงต่างๆ ที่เชื่อมโยงอยู่กับสภาวะสมัยใหม่ในปัจจุบันได้ดีกว่าเดิม ดังนั้น เมื่อพิจาณาในเชิงปฏิพัฒนาการแล้วก็จะพบว่าสภาวะสมัยใหม่ที่ก้าวหน้าในยุค

ปัจจุบันนี้ได้ก่อให้เกิดทั้งความเสี่ยงมากมายที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนและทั้งความพยายามที่หลากหลายซึ่งไม่เคยมีมาก่อนในการจัดการกับความเสี่ยงเหล่านั้นด้วย (Ritzer and Goodman. 2004 : 422)

8.3 ประวัติและแนวคิดของริตเซอร์

8.3.1 ประวัติของริตเซอร์

ริตเซอร์เกิดเมื่อ ค.ศ. 1940 ในครอบครัวชาวยิวที่เมืองนิวยอร์ค พ่อของเขาเป็นคนขับรถแท็กซี่ ส่วนแม่ก็ทำงานเป็นเลขานุการ เขาได้เข้าเรียนระดับอุดมศึกษาในซิตี้คอลเลจที่เมืองนิวยอร์ค โดยตั้งใจเรียนทางด้านบริหารธุรกิจ แต่ต่อมาก็เปลี่ยนมาเน้นการบัญชี เมื่อจบการศึกษาระดับปริญญาตรีใน ค.ศ. 1962 เขาได้หันไปสนใจทางด้านบริหารธุรกิจอีกครั้ง จึงได้เรียนปริญญาโททางด้านบริหารธุรกิจที่มหาวิทยาลัยมิชิแกน เมื่อเรียนจบเขาได้เข้าทำงานในบริษัทฟอร์ดมอเตอร์ แต่ก็ไม่มีความสุขในการทำงานจึงสมัครเข้าเรียนต่อระดับปริญญาเอกทางด้านพฤติกรรมองค์การที่มหาวิทยาลัยคอร์เน็ลล์ โดยได้รับคำแนะนำให้เรียนสังคมวิทยาเป็นวิชาโท และเมื่อได้อ่านตำราความรู้เบื้องต้นทางสังคมวิทยาเขาก็ชื่นชอบวิชาสังคมวิทยามาก หลังจากสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกใน ค.ศ. 1968 เขาได้เข้าทำงานเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยทิวเลน ต่อมาเขาได้เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยหลายแห่ง และได้เป็นศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยแมรี่แลนด์ (“George Ritzer.” 2011 : Website) จะเห็นได้ว่าริตเซอร์นั้นไม่ได้เรียนจบมาทางด้านสังคมวิทยาโดยตรง แต่เขากลับเป็นที่รู้จักทั่วโลกในฐานะนักสังคมวิทยาชื่อดัง

งานเขียนสำคัญของริตเซอร์มีหลายเรื่อง เช่น Sociology: A Multiple Paradigm Science ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1975 Toward an Integrated Sociological Paradigm (1981) The McDonaldization of Society (1993) The Globalization of Nothing (2004) และ Enchanting a Disenchanted World (2005) (“George Ritzer.” 2011 : Website)

8.3.2 สภาวะสมัยใหม่กับวิถีการบริโภคแบบใหม่

ริตเซอร์ได้กล่าวถึงประเด็นสภาวะสมัยใหม่ในงานของเขาเรื่อง The McDonaldization of Society โดยชี้ให้เห็นวิถีการบริโภคแบบใหม่ อิทธิพลทางความคิดซึ่งเป็นที่มาของหนังสือเล่มดังกล่าวข้างต้นมาจากแนวคิดเรื่องความมีเหตุผลของเวเบอร์ เมื่อเอามาใช้กับกระบวนการทำให้เป็นแบบแม็คโดนัลด์ จุดเน้นก็อยู่ที่ว่าร้านแม็คโดนัลด์นี้สื่อแสดงให้เห็นกระบวนทัศน์ความมีเหตุผลเชิงรูปแบบในยุคปัจจุบัน ดังนั้นเราจึงอาจกล่าวได้ว่าในยุคสมัยของเวเบอร์นั้น โมเดลของความมีเหตุผลเชิงรูปแบบก็คือระบบราชการ แต่ในยุคปัจจุบันร้านแม็คโดนัลด์เป็นโมเดลของความมีเหตุผลเชิงรูปแบบได้ดีกว่าระบบราชการเสียอีก ปัจจุบันระบบราชการซึ่งมีการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบนั้นไม่ได้หายไปไหน ยังคงอยู่กับเรา แต่ความมีเหตุผลเชิงรูปแบบในปัจจุบันนี้เห็นได้ชัดเจนกว่าในร้านแม็คโดนัลด์ ซึ่งนี่

หมายความว่าไม่ใช่แต่ความมีเหตุผลเชิงรูปแบบเท่านั้นที่ยังคงอยู่กับเรา หากแต่ความมีเหตุผลเชิงรูปแบบนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญของสภาวะสมัยใหม่ในปัจจุบันด้วย (Ritzer and Goodman. 2004 : 422-423)

ความมีเหตุผลเชิงรูปแบบมี 4 มิติ คือประสิทธิภาพ ความสามารถคาดการณ์ได้ การเน้นความสำคัญของปริมาณยิ่งกว่าคุณภาพ และการนำเอาเทคโนโลยีที่ไม่ใช่มนุษย์มาแทนที่เทคโนโลยีที่เป็นมนุษย์ ความมีเหตุผลเชิงรูปแบบเช่นนี้มีแนวโน้มที่ก่อให้เกิดสภาพที่เรียกว่าความไม่มีเหตุผลของความมีเหตุผล

ประสิทธิภาพหมายถึงการแสวงหาวิธีการที่ดีที่สุดเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ในร้านแม็คโดนัลด์ การให้บริการผ่านทางช่องหน้าต่างเป็นตัวอย่างที่ดีของการเน้นประสิทธิภาพในการได้รับอาหาร ความสามารถคาดการณ์ได้หมายถึงการไม่มีความแปลกประหลาดใจ เช่น บิ๊กแม็คในร้านของเมืองหนึ่งก็ไม่แตกต่างจากบิ๊กแม็คในร้านของอีกเมืองหนึ่ง และบิ๊กแม็คที่เราจะได้รับประทานในวันพรุ่งนี้ มะรืนนี้ สัปดาห์หน้า เดือนหน้า หรือปีหน้า ก็จะไม่แตกต่างจากบิ๊กแม็คที่เราได้รับประทานในวันนี้ ร้านแม็คโดนัลด์มีแนวโน้มที่จะเน้นความสำคัญของปริมาณยิ่งกว่าคุณภาพ อย่างเช่นที่เห็นได้จากขนาดของบิ๊กแม็ค ร้านแม็คโดนัลด์นั้นแทนที่จะเน้นคุณภาพของพ่อครัวซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่เป็นมนุษย์ กลับไปเน้นพึ่งพาเทคโนโลยีที่ไม่ใช่มนุษย์มากกว่า เช่นแม้จะมีพ่อครัว แต่ก็ไม่ใช่พ่อครัวที่มีทักษะ คือเป็นพ่อครัวที่คอยทำตามคำแนะนำที่มีการกำหนดรายละเอียดไว้ล่วงหน้าแล้ว และคอยทำตามวิธีการของระบบสายพานการผลิตทั้งในส่วนที่เป็นการทำอาหารและการบริการอาหาร เมื่อเป็นเช่นนี้ ระบบที่มีแต่ความมีเหตุผลเชิงรูปแบบจึงนำมาซึ่งความไม่มีเหตุผลหลายอย่าง ที่เด่นชัดที่สุดก็คือการทำลายความลึกลับซับซ้อนและการทำลายความเป็นมนุษย์เกี่ยวกับประสบการณ์ในการรับประทานอาหาร (Ritzer and Goodman. 2004 : 423)

ดังนั้น ร้านแม็คโดนัลด์จึงก่อให้เกิดการเน้นความสำคัญของความมีเหตุผลเชิงรูปแบบโดยทั่วไป รวมทั้งก่อให้เกิดการเน้นความสำคัญของแต่ละมิติของความมีเหตุผลเชิงรูปแบบด้วย นอกจากนี้ ธุรกิจอื่นๆ อีกมากมายนับไม่ถ้วนและส่วนต่างๆ ของโลกทางสังคมก็ได้เลียนแบบนวัตกรรมบางส่วนหรือทั้งหมดที่มีการนำมาใช้ในร้านแม็คโดนัลด์ ถ้าเรามองว่าความมีเหตุผลเชิงรูปแบบมีความหมายเหมือนกับสภาวะสมัยใหม่ ก็จะเห็นว่าความสำเร็จและการแพร่กระจายของร้านแม็คโดนัลด์ รวมทั้งระดับของการบริการของร้านในฐานะที่เป็นโมเดลสำหรับส่วนอื่นๆ ของสังคมนั้นก็แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเรายังคงอาศัยอยู่ในยุคสมัยใหม่ ข้อเสนอนี้มีน้ำหนักยิ่งขึ้นเมื่อเราพิจารณาข้อเท็จจริงที่ว่าร้านแม็คโดนัลด์นั้นเป็นแบบฟอร์ดในหลายๆ ด้าน ที่เด่นชัดที่สุดก็คือการที่ร้านนี้นำเอาหลักการและเทคโนโลยีแบบสายพานการผลิตมาใช้ และร้านอาหารนี้ก็สร้างขึ้นมาบนหลักการของอุตสาหกรรม จึงเป็นสิ่งที่ขัดกับความเห็นที่ว่าเราได้เคลื่อนย้ายเข้าสู่สังคมหลังอุตสาหกรรมแล้ว ในขณะที่อาจจะมีความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างที่สนับสนุนแนวคิดที่ว่าสังคมหลัง

อุตสาหกรรมได้เกิดขึ้นแล้ว แต่ร้านแม็คโดนัลด์และองค์ประกอบอีกหลายส่วนในระบบเศรษฐกิจที่เอาโมเดลของร้านดังกล่าวมาใช้กลับทำให้เราเห็นตรงกันข้ามคือสังคมยังไม่ได้เข้าสู่ยุคหลังอุตสาหกรรมเลย (Ritzer and Goodman. 2004 : 423)

นอกจากการพิจารณาร้านแม็คโดนัลด์ในฐานะที่เป็นตัวแบบความเป็นสมัยใหม่ที่เน้นความสำคัญของเหตุผลเชิงรูปแบบแล้ว ริตเซอร์ยังได้พิจารณาเรื่องของบัตรเครดิตเพื่อชี้ให้เห็นสภาวะสมัยใหม่ในปัจจุบันด้วย

เราสามารถนำเอามิติต่างๆ ของกระบวนการทำให้เป็นแบบแม็คโดนัลด์มาประยุกต์ใช้พิจารณาเรื่องบัตรเครดิตด้วยได้ กระบวนการทั้งหมดที่ทำให้ได้มาซึ่งสินเชื่อนั้นถูกทำให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น คือแทนที่จะเป็นกระบวนการที่ยุ่งยากและยาวนานก็กลับทำให้ง่ายขึ้นด้วยการให้ตอบคำถามง่ายๆ และถ้านั่นยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ หลายคนก็มักจะได้รับข้อเสนอให้มีบัตรที่มีการอนุมัติสินเชื่อล่วงหน้าเอาไว้ก่อน ความสามารถคาดการณ์ได้ก็เห็นได้ชัดเหมือนกันคือบัตรเครดิตนั้นมีหน้าที่ในการทำให้การบริโภคเป็นสิ่งที่คาดการณ์ได้ คือเราสามารถที่จะบริโภคได้แม้ไม่มีเงินสดอยู่ในมือ สำหรับผู้คนส่วนมาก จุดเน้นก็คือจำนวนของบัตรเครดิตที่ตนมีได้และวงเงินสินเชื่อรวมของบัตรเครดิตเหล่านั้น การตัดสินใจว่าจะออกบัตรใหม่ให้หรือจะเพิ่มวงเงินสินเชื่อให้มากขึ้นเป็นเรื่องของโปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่สลับซับซ้อนยิ่งกว่าจะขึ้นอยู่กับการคิดตัดสินใจของเจ้าหน้าที่ที่เป็นมนุษย์ ซึ่งในที่สุด บัตรเครดิตที่มีความมีเหตุผลสูงนี้ก็มีความไม่มีเหตุผลหลายอย่างด้วย เช่นการทำลายความเป็นมนุษย์ของคนเราลงเมื่อเราต้องสัมพันธ์กับเทคโนโลยีที่ไม่ใช่มนุษย์ และการทำให้เจ้าหน้าที่ของธนาคารเป็นเหมือนกับหุ่นยนต์ เพราะต้องเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับลูกค้าของธนาคารด้วยข้อความที่เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างเป็นทางการ (Ritzer and Goodman. 2004 : 423-424)

ดังนั้น บัตรเครดิตก็เหมือนกับร้านแม็คโดนัลด์ในแง่ที่เราสามารถมองได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำให้เป็นแบบแม็คโดนัลด์ ทำให้มีเหตุผลเชิงรูปแบบ และในที่สุดก็คือเป็นส่วนหนึ่งของสังคมสมัยใหม่ ทั้งสองตัวอย่างที่นำมาอภิปรายคือเรื่องของร้านแม็คโดนัลด์และบัตรเครดิตนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความก้าวหน้าในความมีเหตุผลและกระบวนการทำให้ทันสมัยที่มากยิ่งกว่ายุคสมัยก่อน คือในกรณีของร้านอาหารนั้น ร้านแม็คโดนัลด์ก็มีความมีเหตุผลที่ก้าวหน้ากว่าร้านอาหารทั่วไปก่อนหน้านี้ และในกรณีของการปล่อยสินเชื่อนั้น บัตรเครดิตก็มีความมีเหตุผลที่ก้าวหน้ากว่าการให้กู้เงินก่อนหน้านี้เช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ความก้าวหน้าดังกล่าวนี้ก็ยังอยู่ในขอบเขตของสภาวะสมัยใหม่ยังไม่ใช่ลักษณะของสภาวะหลังสมัยใหม่ (Ritzer and Goodman. 2004 : 424)

8.4 ประวัติและแนวคิดของเบามัน

8.4.1 ประวัติของเบามัน

เบามันเกิดเมื่อ ค.ศ. 1925 ที่โปแลนด์ เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองเริ่มต้นขึ้นซึ่งขณะนั้นเขาอายุ 14 ปี ก็ได้ย้ายไปอยู่ที่สหภาพโซเวียต และเมื่ออายุ 18 ปี เขาก็ได้เข้าร่วมกับกองทัพแดงของโปแลนด์เพื่อรบกับกองทัพของเยอรมนี เมื่อสงครามสิ้นสุดลง เขาได้เดินทางกลับไปยังโปแลนด์ ในช่วงปลายทศวรรษ 1940 จนถึงต้นทศวรรษ 1950 เขาได้เข้าทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ทางการเมืองในกองทัพของโปแลนด์ (Smith. 2007 : 18) ในช่วงนี้นี่เอง เขาศึกษาสังคมวิทยาที่สำนักสังคมศาสตร์แห่งวอร์ซอว์ และต่อมาเมื่อทางการโปแลนด์ได้ห้ามสอนหลักสูตรสังคมวิทยาชั่วคราวเพราะเห็นว่าเป็นสาขาวิชาของชนชั้นกระฎุมพี เขาก็ได้เรียนปรัชญาในมหาวิทยาลัยวอร์ซอว์ เขาจบปริญญาโทในปี ค.ศ. 1954 และได้เป็นอาจารย์สอนในมหาวิทยาลัยวอร์ซอว์ตั้งแต่นั้นจนถึง ค.ศ. 1968 นอกจากนี้เขายังได้ไปเรียนที่มหาวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์แห่งกรุงลอนดอนด้วย โดยได้ทำการศึกษาขบวนการสังคมนิยมของอังกฤษซึ่งต่อมาได้ตีพิมพ์เป็นหนังสือสำคัญเล่มแรกของเขา (“Zigmund Bauman.” 2011 : Website)

ใน ค.ศ. 1968 เบามันได้อพยพไปอยู่ในยุโรปตะวันตก เนื่องจากในโปแลนด์มีการรณรงค์ต่อต้านชาวยิว เขาไปเป็นอาจารย์สอนและได้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ทางด้านสังคมวิทยาที่มหาวิทยาลัยลีดส์ และได้ผลิตผลงานออกมาหลายเรื่อง (Smith. 2007 : 18) และงานในช่วงหลังนี้ก็เขียนออกมาเป็นภาษาอังกฤษมากขึ้น ทำให้เขามีชื่อเสียงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และมีอิทธิพลทางความคิดอย่างมากต่อขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านโลกาภิวัตน์หรือขบวนการเคลื่อนไหวโลกาภิวัตน์ทางเลือก (“Zigmund Bauman.” 2011 : Website)

งานเขียนสำคัญของเบามันมีมากมาย เช่น Modernity and the Holocaust ตีพิมพ์ในปี ค.ศ.1989 Modernity and Ambivalence (1991) Postmodernity and Its Discontents (1997) Globalization : The Human Consequences (1998) Community 2000 Identity (2004) (Smith. 2007 : 23-24)

8.4.2 สภาวะสมัยใหม่กับการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์

ขณะที่ริตเซอร์พิจารณากระบวนทัศน์ความมีเหตุผลเชิงรูปแบบโดยใช้ร้านแม็คโดนัลด์เป็นตัวอย่าง เบามันได้ใช้การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวโดยนาซีเป็นตัวอย่าง เบามันกล่าวไว้ว่า “เมื่อพิจารณาในฐานะที่เป็นปฏิบัติการซับซ้อนที่บรรลุวัตถุประสงค์ การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์อาจทำหน้าที่เป็นกระบวนทัศน์ของความมีเหตุผลแบบระบบราชการสมัยใหม่ได้” (Ritzer and Goodman. 2004 : 427; citing Bauman. 1989 : 149)

สำหรับหลายๆ คนแล้ว อาจจะเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมเลยที่จะอภิปรายเรื่องร้านแม็คโดนัลด์และเรื่องการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในบริบทเดียวกัน แต่ในสายความคิดทางสังคมวิทยา ก็มีสายความคิดที่ต่อเนื่องชัดเจนเกี่ยวกับความมีเหตุผลแบบสมัยใหม่มาตั้งแต่ระบบราชการ ต่อด้วยการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์

และมาถึงร้านแม็คโดนัลด์ หลักการต่างๆ ของความมีเหตุผลตามแนวคิดของเวเบอร์นั้นสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประโยชน์และมีความหมายกับประเด็นเรื่องทั้งสามเรื่องดังกล่าวนี้ ผู้ที่ปฏิบัติการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ก็ได้นำเอาระบบราชการมาใช้เป็นหนึ่งในเครื่องมือสำคัญของตน เงื่อนไขต่างๆ ที่ทำให้การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เป็นไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบที่มีเหตุผลเชิงรูปแบบก็ยังคงดำรงอยู่แม้จนถึงปัจจุบัน (Ritzer and Goodman. 2004 : 427-428)

แทนที่เบามันจะมองการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวว่าเป็นเหตุการณ์ที่ผิดปกติเหมือนกับที่คนส่วนมากมอง เขากลับมองเหตุการณ์นี้ว่าเป็นลักษณะปกติธรรมดาของโลกสมัยที่มีเหตุผล ดังที่เขากล่าวไว้ว่า “ความจริงก็คือว่าส่วนประกอบทุกอย่างของการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ คือหลายสิ่งหลายอย่างทั้งหมดที่ทำให้การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เป็นไปได้นั้นเป็นเรื่องปกติธรรมดา ปกติธรรมดาไม่ใช่ในความหมายที่เป็นสิ่งคุ้นเคย... หากแต่ในความหมายที่ว่าเป็นการเก็บรักษาไว้อย่างสมบูรณ์ซึ่งทุกสิ่งที่เรารู้เกี่ยวกับอารยธรรมของเรา จิตวิญญาณที่เป็นเครื่องนำทาง สิ่งสำคัญลำดับแรกๆ และมุมมองที่เด่นชัดเกี่ยวกับโลก” (Bauman. 1989 : 8)

เบามันเห็นว่าการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์นั้นเป็นผลผลิตของสภาวะสมัยใหม่ ไม่ใช่เป็นผลที่เกิดจากการล่มสลายของสภาวะสมัยใหม่หรือเป็นเส้นทางพิเศษที่มีอยู่ในสภาวะสมัยใหม่เหมือนที่คนส่วนมากเข้าใจ ถ้ามองจากมุมแนวคิดของเวเบอร์นั้น การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์กับสภาวะสมัยใหม่นั้นมีความใกล้ชิดกันมาก ตัวอย่างเช่นการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์นั้นโดยทั่วไปก็เป็นเรื่องของการนำเอาหลักการพื้นฐานของการพัฒนาอุตสาหกรรมมาใช้ หรือโดยเฉพาะก็เป็นการนำเอาระบบโรงงานมาใช้นั่นเอง ทั้งนี้เพื่อที่จะทำลายมนุษย์ด้วยกันเอง (Ritzer and Goodman. 2004 : 428)

ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างสภาวะสมัยใหม่กับการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิว มีหลายรูปแบบ ดังต่อไปนี้ (Haralambos and Holborn. 2004 : 222)

1) การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เป็นผลผลิตของความมีเหตุผลแบบระบบราชการในยุคสมัยใหม่ ระบบราชการเยอรมัน โดยเฉพาะกองกำลังรักษาประเทศมีหน้าที่รับผิดชอบงานที่เป็นการนำเอาชาวยิวออกจากเยอรมนี เพื่อให้เป็นไปตามหลักการของระบบราชการสมัยใหม่ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องไม่ตั้งคำถามถึงวัตถุประสงค์ของสิ่งที่ผู้ปกครองบอกให้พวกเขาทำ พวกเขาทำเพียงแค่การแสวงหาวิธีการที่มีประสิทธิภาพสูงสุดที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ การเคลื่อนย้ายชาวยิวไปยังโปแลนด์ได้ก่อให้เกิดปัญหาทางการบริหารสำหรับชาวเยอรมันที่จำเป็นต้องปกครองดินแดนที่ถูกผนวกเข้ามา ข้อเสนออีกอย่างหนึ่งคือการส่งชาวยิวไปยังมาดากัสการ์ซึ่งเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสที่ตอนนั้นเยอรมนียึดครองอยู่ ระยะทางที่ห่างไกลประกอบกับการที่อังกฤษมีแสนยานุภาพทางเรือที่สูงกว่าทำให้เป็นเรื่องยากที่จะอพยพชาวยิวไปไว้ที่นั่น จึงไม่ได้มีการอพยพ การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์จึงเป็นวิธีการกำจัดชาวยิวที่ถูกนำมาใช้เพียงเพราะว่ามันเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดที่จะทำให้ชาวยิวหมดไปจากเยอรมนี เบามันกล่าวว่าการแก้ปัญหาด้วยวิธีการสุดท้ายนี้ไม่ได้ขัดแย้งกับการแสวงหาวิธีการที่ทำให้บรรลุ

เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดเลย ในทางกลับกัน การแก้ปัญหาเช่นนั้นเกิดขึ้นมาจากความคิดที่มีเหตุผลโดยแท้ อีกทั้งเกิดขึ้นมาจากระบบราชการที่มีเหตุผลทั้งในแง่รูปแบบและวัตถุประสงค์ ระบบราชการจึงสามารถถูกนำมาใช้เพื่อรับใช้เป้าหมายใดๆ ก็ได้ และจริยธรรมสมัยใหม่ที่ว่าข้าราชการไม่ควรตั้งคำถามกับหน่วยงานของตนก็ขัดขวางไม่ให้พวกเขาได้ใช้วิธีการต่างๆ ที่จะป้องกันไม่ให้การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เกิดขึ้น

2) พยานหลักฐานจากผู้รอดชีวิตจากการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ได้ชี้ให้เห็นว่าสมาชิกส่วนมากของกองกำลังรักษาประเทศซึ่งรับผิดชอบในปฏิบัติการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวนั้นไม่ปรากฏว่าเป็นคนที่เป็นโรคจิตซึ่งโหดร้ายป่าเถื่อน แต่พวกเขาดูเหมือนคนปกติธรรมดาทั่วไปนั่นเอง แต่พวกเขาสามารถเข้าร่วมปฏิบัติการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ที่ไร้มนุษยธรรมเช่นนั้นได้เพราะพวกเขามีอำนาจหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมายจากผู้บังคับบัญชาให้ทำเช่นนั้น และเพราะการฆ่าก็ถูกทำให้เป็นเรื่องปกติธรรมดาในชีวิตประจำวัน พวกเขาปฏิบัติตัวให้ขึ้นอยู่กับระเบียบวินัยของหน่วยงานที่ตนสังกัดอยู่ การยอมรับระเบียบวินัยขององค์กรนั้นถือว่าเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของระบบราชการสมัยใหม่ เกียรติภูมิของข้าราชการนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถที่จะปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาแม้ว่าพวกเขาจะไม่เห็นด้วยกับคำสั่งเหล่านั้น ยิ่งกว่านั้น ระบบราชการสมัยใหม่ที่มีความมีเหตุผลนี้ก็มีแนวโน้มที่จะทำให้ผลของการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่เป็นรายบุคคลเป็นสิ่งที่ไม่ค่อยมีความชัดเจน งานส่วนที่เจ้าหน้าที่แต่ละคนทำไม่สำคัญเท่ากับผลลัพธ์ขั้นสุดท้ายที่เป็นผลรวมของหน่วยงาน ดังนั้นเจ้าหน้าที่ซึ่งทำหน้าที่จำแนกผู้คนว่าใครเป็นยิวซึ่งไม่ใช่ชาวอารยันก็มักจะไม่คิดว่าตนต้องรับผิดชอบกับการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิว การฆ่าชาวยิวเคยใช้หลายวิธีมาก่อน เช่นใช้ปืนยิง แต่วิธีนี้ก็ไม่มีประสิทธิภาพพอและเป็นวิธีที่ทำให้คนเห็นความไร้มนุษยธรรมได้ง่าย จึงมีการนำเอาวิธีฆ่าโดยใช้ห้องอบแก๊สมาใช้ ซึ่งมีประสิทธิภาพมากกว่าเดิม และคนมองเห็นการฆ่าได้ยากขึ้น

3) สภาวะสมัยใหม่นั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของการดำรงอยู่ของรัฐ-ชาติซึ่งมีเขตแดนแน่นอนชัดเจน แต่ชาวยิวนั้นถูกมองว่าเป็นชาวต่างชาติที่อยู่ภายในประเทศของหลายรัฐ-ชาติในยุโรป ในยุคก่อนสมัยใหม่ ชาวยิวไม่ได้ถูกกีดกัน เพราะในยุคนั้นสังคมต่างๆ ถูกแบ่งด้วยฐานันดรและชนชั้นวรรณะ ชาวยิวก็เป็นเพียงคนอีกกลุ่มหนึ่งเท่านั้นเอง แต่รัฐ-ชาติในยุคสมัยใหม่ได้เน้นความเป็นเอกพันธุ์ของประชาชาติเพื่อที่จะส่งเสริมความรักชาติ ความปรารถนาที่จะรักษาเขตแดนเอาไว้จึงเกี่ยวข้องกับการกีดกันชาวต่างชาติออกไปด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้จึงก่อให้เกิดเงื่อนไขที่ลัทธิเหยียดเชื้อชาติสามารถเติบโตขึ้นมาได้

4) ตั้งแต่ยุคสว่างเป็นต้นมา ความคิดแบบสมัยใหม่เชื่อว่าสังคมมนุษย์นั้นสามารถที่จะก้าวหน้าได้ด้วยการนำเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่มีเหตุผลมาใช้ในการวางแผนสังคม การต่อต้านชาวยิวที่แสดงออกมาในรูปแบบที่สุดโต่งด้วยการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์นั้นได้รับการสนับสนุนจากนักวิทยาศาสตร์ชาวเยอรมันซึ่งเชื่อกันว่าสามารถพิสูจน์ได้ว่าชาวยิวเป็นชนชาติที่ต่ำต้อย การฆ่าล้าง

เผ่าพันธุ์ชาวยิวจึงถูกทำให้มีความชอบธรรมด้วยเหตุผลที่ว่ามันจะทำให้สังคมเยอรมันมีความก้าวหน้ายิ่งขึ้น โครงการที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมเช่นนั้นถือว่าเป็นลักษณะของสังคมสมัยใหม่โดยทั่วไป ไม่ใช่ลักษณะของสังคมก่อนสมัยใหม่ซึ่งไม่มีความคิดเรื่องความก้าวหน้า

เบามันสรุปว่าการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เป็นไปได้เพราะถูกสร้างขึ้นมาโดยสภาวะสมัยใหม่ เขาไม่ได้ปฏิเสธว่าสภาวะสมัยใหม่นั้นไม่ได้มีประโยชน์ต่อเราเลย แต่เขาเชื่อว่าสภาวะสมัยใหม่ได้ก่อให้เกิดเงื่อนไขต่างๆ ที่ทำให้ลัทธิเหยียดเชื้อชาติเจริญเติบโตได้ ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าสภาวะสมัยใหม่ได้แยกศีลธรรมออกจากความมีเหตุผลและประสิทธิภาพทางเทคนิค (Haralambos and Holborn. 2004 : 222) เขากล่าวย้ำเอาไว้ว่า “อารยธรรมสมัยใหม่ไม่ใช่เงื่อนไขที่เพียงพอของการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ แต่ที่แน่นอนที่สุดนั้น อารยธรรมสมัยใหม่เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นของการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ หากไม่มีอารยธรรมสมัยใหม่ การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ก็จะเป็นสิ่งที่เราไม่สามารถคิดขึ้นมาได้ โลกที่มีเหตุผลของอารยธรรมสมัยใหม่นี่เองที่ทำให้การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เป็นสิ่งที่เราสามารถคิดขึ้นมาได้” (Bauman. 1989 : 13)

แต่ในโลกยุคหลังสมัยนั้น การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ยากที่จะเกิดขึ้นได้ เพราะว่าในยุคหลังสมัยใหม่นั้น อำนาจกระจัดกระจายอยู่ในกลุ่มผู้เชี่ยวชาญหลากหลายกลุ่ม ไม่ได้กระจุกตัวอยู่ในการควบคุมของรัฐ ปัจเจกบุคคลจึงมีความรับผิดชอบทางศีลธรรมมากขึ้น โดยเลือกได้มากขึ้นว่าจะให้ความสำคัญกับแหล่งอำนาจใด เบามันจึงเห็นว่าสภาวะหลังสมัยใหม่จะลดโอกาสในการเกิดเหตุการณ์ที่ทารุณโหดร้ายอย่างเช่นการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ลงได้ (Haralambos and Holborn. 2004 : 222)

8.4.3 สังคมวิทยาว่าด้วยสภาวะหลังสมัยใหม่

เบามันกล่าวถึงสังคมวิทยาว่าด้วยสภาวะหลังสมัยใหม่ (Sociology of Postmodernity) โดยกล่าวถึงลักษณะหลายประการของสภาวะหลังสมัยใหม่ ดังนี้ (Ritzer. 2007 : 226-227)

1) โลกยุคหลังสมัยใหม่เป็นโลกที่สลับซับซ้อนและทำนายไม่ได้

2) โลกยุคหลังสมัยใหม่เป็นโลกที่สลับซับซ้อนเพราะเป็นโลกที่ขาดองค์กรที่กำหนดเป้าหมายกลาง และเต็มไปด้วยหน่วยงานหรือองค์กรที่มีวัตถุประสงค์เพียงอย่างเดียวมากมายหลายองค์กรทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ไม่มีหน่วยงานใดที่ใหญ่พอที่จะกำกับควบคุมหน่วยงานอื่นๆ ได้ แม้ว่าหน่วยงานต่างๆ จะขึ้นต่อกันและกันบ้างเป็นบางส่วน แต่ลักษณะของการขึ้นต่อกันนั้นก็ไม่ได้มีความแน่นอนตายตัว ซึ่งส่งผลให้แต่ละองค์กรก็ค่อนข้างจะเป็นอิสระต่อกันอย่างมาก ดังนั้นหน่วยงานต่างๆ จึงมีอิสระอย่างมากที่จะปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ขององค์กรตัวเอง

3) แม้ว่าจะมีการจัดองค์กรภายในได้ดี แต่เมื่อต้องทำงานในโลกที่กว้างขึ้น องค์กรเหล่านั้นก็จะประสบกับพื้นที่ของความสับสนวุ่นวายไร้ระเบียบ ซึ่งมีแต่ความไม่แน่นอนและความเป็นปฏิปักษ์ขัดแย้งกัน รัฐจำนวนมากในโลกยุคหลังสมัยใหม่จึงดูเหมือนจะขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่มีรัฐใดที่มีเหตุผลเต็มที่ที่จะเป็นอย่างที่ตนอยากให้เป็น และอาจจะแตกต่างไปจากเดิมได้มากถ้า

องค์กรอื่นๆ ทำงานแตกต่างกันไป องค์กรต่างๆ จึงจำเป็นต้องตระหนักถึงข้อเท็จจริงที่ว่าสิ่งที่องค์กรทำอยู่นั้นย่อมสร้างผลกระทบต่างๆ ต่อโลกที่องค์กรเหล่านั้นทำงานอยู่

4) สถานการณ์เกี่ยวกับการดำรงอยู่ของคนเราในฐานะผู้กระทำการนั้นค่อนข้างจะลื่นไหล อัตลักษณ์ของผู้กระทำการนั้นเป็นสิ่งที่ผู้กระทำการสร้างขึ้นมาเองอย่างต่อเนื่อง ซึ่งโดยมากด้วยการลองผิดลองถูก อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและไม่ได้พัฒนาไปในทิศทางที่ชัดเจนแบบใดแบบหนึ่งเลย ในช่วงเวลาหนึ่งๆ นั้นการสร้างอัตลักษณ์เป็นเรื่องของการแตกกระจายขององค์ประกอบบางอย่างที่มีอยู่และการรวมตัวกันขององค์ประกอบใหม่ๆ

5) มีเพียงสิ่งเดียวที่คงที่ก็คือร่างกายของคนเรา แต่คนเราก็ยังพยายามที่จะพัฒนาร่างกายกันต่อไป คนเราพยายามที่ควบคุมตัวเองและทำกิจกรรมพัฒนาตัวเอง เช่นวิ่งออกกำลังกาย และควบคุมน้ำหนัก กิจกรรมเหล่านี้ถือว่าเป็นผลผลิตของมนุษย์ซึ่งเป็นผู้กระทำการที่เสรี ซึ่งเรากล่าวได้ว่าคนเรานั้นไม่ได้ถูกบีบบังคับอีกต่อไป หากแต่เราชักจูงล่อลวงต่างหาก

6) เมื่อไม่มีการออกแบบชีวิตไว้ล่วงหน้า คนเราซึ่งเป็นผู้กระทำการนี้จึงจำเป็นต้องอาศัยคำแนะนำที่เป็นเครื่องนำทางการกระทำของเราไปจนตลอดชีวิต องค์กรต่างๆ ก็ได้ตระเตรียมคำแนะนำเหล่านี้เอาไว้ให้เรา แต่คนเราก็มีอิสระที่จะปฏิบัติตามหรือไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำขององค์กรเหล่านั้น

7) คนเราสามารถเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ได้แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติส่วนบุคคลที่เรามี โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือความรู้ ผู้ที่มีความรู้มากกว่าก็สามารถที่จะเลือกได้ดีกว่า การที่คนเรามีเสรีภาพในการเลือกเพื่อเข้าถึงทรัพยากรได้ต่างกันนั้นถือว่าเป็นรากฐานสำคัญของสถานะทางสังคมและความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมในโลกยุคหลังสมัยใหม่ ความรู้ก็ยังคงเป็นข้อได้เปรียบที่สำคัญเมื่อเกิดความขัดแย้งในการกระจายทรัพยากร การเน้นความสำคัญของความรู้และข้อเท็จจริงที่ว่าข้อมูลข่าวสารเป็นทรัพยากรที่สำคัญนั้นมีส่วนทำให้ผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ มีสถานะที่สูงยิ่งขึ้น

8.5 แนวคิดของฮาเบอร์มาส

8.5.1 สภาวะสมัยใหม่ในฐานะที่เป็นโครงการที่ยังสร้างไม่สำเร็จ

ฮาเบอร์มาสนอกจากจะเป็นนักทฤษฎีสังคมชั้นนำในปัจจุบันแล้ว เขายังเป็นบุคคลสำคัญที่ทำหน้าที่ปกป้องสภาวะสมัยใหม่และความมีเหตุผลซึ่งถูกโจมตีจากนักทฤษฎีแนวหลังสมัยใหม่ด้วย ฮาเบอร์มาสมีจุดยืนที่แตกต่างจากปัญญาชนหลายคนในปัจจุบันซึ่งมีแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่ ขณะที่ปัญญาชนเหล่านั้นสงสัยศักยภาพในการปลดปล่อยให้เป็นอิสระของสภาวะสมัยใหม่ ฮาเบอร์มาสกลับคงยืนยันต่อไปว่าสภาวะสมัยใหม่นั้นมีศักยภาพในการปลดปล่อยให้เป็นอิสระได้จริง ขณะที่ผู้คนจำนวนมากในสังคมรู้สึกสิ้นหวังเสื่อมศรัทธาต่อโครงการของยุคสว่างที่เน้นความสำคัญของ

เหตุผลที่จะก่อให้เกิดสังคมที่ดี ฮาเบอร์มาสกลับออกมาปกป้องโครงการของยุคสว่างอย่างแข็งขัน (Ritzer and Goodman. 2004 : 431)

ฮาเบอร์มาสมองสภาวะสมัยใหม่ว่าเป็น “โครงการที่ยังไม่สำเร็จ” ซึ่งมีความหมายโดยนัยว่ายังมีอะไรอีกมากมายที่เราจะต้องทำต่อไปก่อนที่เราจะสามารถคิดถึงความเป็นไปได้ที่จะเกิดสภาวะหลังสมัยใหม่

เราสามารถมองฮาเบอร์มาสในฐานะที่เป็นผู้สร้างทฤษฎีว่าด้วยความเจ็บป่วยของสภาวะสมัยใหม่ เพราะว่าเขามองสภาวะสมัยใหม่ว่ามีความผันแปรเบี่ยงเบนอยู่ในตัวเอง การที่เขามองเช่นนี้หมายความว่าความมีเหตุผลซึ่งส่วนมากก็คือความมีเหตุผลเชิงรูปแบบที่เป็นปัจจัยกำหนดระบบสังคมนั้นแตกต่างไปจากและขัดแย้งกับความมีเหตุผลที่เป็นปัจจัยกำหนดลักษณะของโลกแห่งชีวิต ระบบสังคมได้เติบโตขึ้นมามีความซับซ้อนยิ่งขึ้น มีความแตกต่างกันมากขึ้น มีการบูรณาการกันมากขึ้น และได้ถูกกำหนดลักษณะโดยเหตุผลเชิงเครื่องมือ โลกแห่งชีวิตของคนเราก็เหมือนกัน คือได้ประสบกับความแตกต่างหลากหลายเพิ่มขึ้น มีการบีบอัดควบแน่นมากขึ้น (นอกจากฐานความรู้และค่านิยมเกี่ยวกับความจริง ความดี และความงาม) มีลักษณะเป็นทางโลกมากขึ้น มีการทำให้ความคิดในเชิงสะท้อนกลับและการวิพากษ์วิจารณ์กลายเป็นแบบแผนที่ประพฤติปฏิบัติกันเป็นปกติธรรมดามากยิ่งขึ้น สังคมที่มีเหตุผลอาจจะเป็นสังคมที่ทั้งระบบสังคมและโลกแห่งชีวิตสามารถมีเหตุผลในแบบของตัวเองได้ และเป็นไปตามตรรกะของตัวเองด้วย การทำให้ระบบสังคมและโลกแห่งชีวิตเป็นสิ่งที่มีเหตุผลก็อาจจะก่อให้เกิดสังคมที่อุดมสมบูรณ์ด้วยวัตถุและมีการควบคุมสิ่งแวดล้อมอันเป็นผลมาจากระบบสังคมที่มีเหตุผล และอาจจะก่อให้เกิดสังคมที่มีความจริง ความดี และความงามที่ผุดเกิดขึ้นมาจากโลกแห่งชีวิตที่มีเหตุผลด้วยก็ได้ ผลที่เกิดขึ้นก็คือขณะที่เรากำลังมีความสนุกสนานเพลิดเพลินกับผลของความมีเหตุผลของระบบสังคม เรากลับถูกทำให้สูญเสียคุณค่าของชีวิตที่อาจจะมาจากโลกแห่งชีวิต ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมากมายหลายขบวนการที่ได้ก่อเกิดขึ้นมาในรอยต่อระหว่างระบบสังคมกับโลกแห่งชีวิตในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมานั้นเกิดขึ้นมาจากการต่อต้านการสร้างอาณานิคมในโลกแห่งชีวิตนั่นเอง (Ritzer and Goodman. 2004 : 432-433)

ในการวิเคราะห์วิธีการที่ระบบสังคมทำให้โลกแห่งชีวิตเป็นอาณานิคม แนวคิดของฮาเบอร์มาสก็อยู่ในสายเดียวกับนักสังคมวิทยาชื่อดังที่ผ่านมามากมายซึ่งส่งต่อสายความคิดมาจากมากซ์ผ่าน สเปนเซอร์มาจนถึงเดอร์ไคม์และซิมเมล รวมทั้งเวเบอร์และลูคัช สายความคิดนี้พยายามที่จะตอบคำถามว่าระบบหรือสิ่งแวดล้อมเข้ามามีอิทธิพลในสังคมได้อย่างไร สำหรับฮาเบอร์มาสก็คือระบบสังคมเข้ามามีอิทธิพลในโลกแห่งชีวิตอย่างไร จนถึงพยายามที่จะตอบคำถามว่า “ดินแดนอันแปลกแยกภายใน” เกิดขึ้นมาได้อย่างไร ซึ่งก็คือสิ่งที่เราเข้าใจว่าลักษณะเด่นของสภาวะสมัยใหม่นั่นเอง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ลักษณะเด่นของสภาวะสมัยใหม่ ตามแนวคิดของฮาเบอร์มาสและนัก

ทฤษฎีคลาสสิกนั้น ถ้าใช้สำนวนภาษาของฮาเบอร์มาสก็คือการที่ระบบสร้างอาณานิคมขึ้นมาในโลกแห่งชีวิตนั่นเอง (Ritzer and Goodman. 2004 : 433)

โครงการของยุคสมัยใหม่จะสำเร็จได้อย่างไร ตามความเห็นของฮาเบอร์มาสนั้นค่อนข้างชัดเจนว่าความสำเร็จของโครงการยุคสมัยใหม่จะเกิดขึ้นเมื่อสังคมมีเหตุผลเต็มที่ซึ่งทั้งระบบสังคมและโลกแห่งชีวิตต่างก็มีเหตุผลของตัวเองที่ทำให้แสดงตนได้อย่างเต็มที่ โดยที่ทั้งสองฝ่ายต่างก็ไม่ทำลายซึ่งกันและกัน ปัจจุบันเรากำลังประสบกับโลกแห่งชีวิตที่ขาดพลังไป เราจึงต้องแก้ปัญหานี้ให้ได้ อย่างไรก็ตาม คำตอบก็ไม่ได้อยู่ที่การทำลายระบบลง โดยเฉพาะระบบเศรษฐกิจและระบบการบริหาร เพราะว่าระบบเหล่านี้นี่เองที่คอยจัดหาสิ่งจำเป็นทางวัตถุที่เราต้องการเพื่อให้โลกแห่งชีวิตดำเนินต่อไปอย่างมีเหตุผล (Ritzer and Goodman. 2004 : 434)

อีกประเด็นหนึ่งที่ฮาเบอร์มาสกล่าวถึงก็คือการมีปัญหาต่างๆ เพิ่มขึ้นเข้ามาเผชิญหน้ารัฐสวัสดิการสมัยใหม่ที่เน้นระบบราชการ ปัญหาเหล่านี้หลายอย่างเชื่อมโยงกับการที่รัฐเช่นนั้นก็ตระหนักถึงปัญหาแต่เมื่อแก้ปัญหากลับไปแก้ที่ระดับระบบ เช่นด้วยการเพิ่มระบบย่อยระบบใหม่เข้าไปเพื่อแก้ปัญหา แต่ฮาเบอร์มาสเห็นว่าการแก้ปัญหาที่ระบบนั้นคงสำเร็จได้ยาก เขาเห็นว่าควรแก้ปัญหาที่ความสัมพันธ์ระหว่างระบบกับโลกแห่งชีวิตมากกว่า ด้วยวิธีการต่อไปนี้คือ 1) ควรมีการจำกัดอุปสรรคขัดขวางต่างๆ เพื่อลดผลกระทบของระบบที่มีต่อโลกแห่งชีวิต 2) จะต้องสร้างระบบรับความรู้สึกเพื่อส่งเสริมผลกระทบของโลกแห่งชีวิตที่มีต่อระบบ ฮาเบอร์มาสได้สรุปว่าปัญหาต่างๆ ในปัจจุบันไม่สามารถที่จะแก้ไขได้ด้วยระบบที่ทำงานได้ดีกว่า แต่แรงกระตุ้นต่างๆ จากโลกแห่งชีวิตจะต้องสามารถเข้าไปในระบบที่มีการควบคุมตัวเองด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะเป็นการสร้างก้าวย่างที่สำคัญที่มุ่งไปสู่การสร้างโลกแห่งชีวิตและระบบที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน

8.5.2 ฮาเบอร์มาสกับนักทฤษฎีหลังสมัยใหม่

ฮาเบอร์มาสไม่เพียงแต่ปกป้องสภาวะสมัยใหม่เท่านั้น หากแต่ยังวิพากษ์วิจารณ์พวกนักทฤษฎีหลังสมัยใหม่ด้วย เขาเคยเขียนบทความเรื่อง “Modernity versus Postmodernity” ซึ่งเป็นบทความที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง เขายกประเด็นที่ว่าเมื่อเรามองเห็นความล้มเหลวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 20 เราควรจะยึดมั่นในความตั้งใจของยุคสว่างต่อไป หรือว่าเราควรจะประกาศว่าโครงการของยุคสว่างได้ล้มเหลวไปแล้ว ฮาเบอร์มาสยังคงเชื่อมั่นในโครงการของยุคสว่างหรืออีกนัยหนึ่งก็คือโครงการของยุคสมัยใหม่ และเขาก็ได้เน้นให้เห็นความผิดพลาดของผู้ที่ปฏิเสธโครงการของยุคสว่าง เขาเห็นว่าความผิดพลาดที่สำคัญที่สุดของผู้ที่ปฏิเสธโครงการของยุคสว่างก็คือการที่พวกเขาตั้งใจจะละทิ้งวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือศาสตร์ของโลกแห่งชีวิต การแยกวิทยาศาสตร์ออกจากโลกแห่งชีวิตโดยปล่อยให้วิทยาศาสตร์เป็นเรื่องของผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งถ้าทำไปพร้อมๆ กับการสร้างพื้นที่อิสระอื่นๆ ขึ้นมา ก็ถือว่าเป็นการละทิ้งโครงการของยุคสว่างหรือยุคสมัยใหม่ทั้งหมด ฮาเบอร์มาสเชื่อว่ามีความเป็นไปได้ที่เราจะเข้าใจโลกแห่งชีวิตอย่างมีเหตุผลเป็น

วิทยาศาสตร์ และมีความเป็นไปได้ที่เราจะทำให้โลกแห่งชีวิตให้มีเหตุผลได้ (Ritzer and Goodman. 2004 : 434-435)

ประเด็นสำคัญๆ ที่ฮาเบอร์มาสวิพากษ์วิจารณ์นักทฤษฎีหลังสมัยใหม่นิยม พอจะสรุปได้ดังนี้ (Ritzer and Goodman. 2004 : 434-435)

1) นักทฤษฎีหลังสมัยใหม่มีความกำกวมเกี่ยวกับประเด็นที่ว่าพวกเขากำลังจะสร้างทฤษฎีขึ้นมาหรือเพียงแต่เขียนงานวรรณกรรม ถ้าพวกเขามองตัวเองว่ากำลังสร้างทฤษฎี งานของพวกเขาก็เป็นสิ่งที่เข้าใจไม่ได้เพราะว่าพวกเขาปฏิเสธที่จะใช้คำศัพท์ที่เป็นทางการ และถ้าเรามองงานของพวกเขาว่าเป็นวรรณกรรม ข้อถกเถียงหรือข้อเสนอต่างๆ ของพวกเขาก็จะไม่มีพลังในเชิงตรรกะ ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นกรณีใดก็ตาม จึงเป็นไปไม่ได้ที่จะวิเคราะห์งานเขียนของพวกนักทฤษฎีหลังสมัยใหม่ในเชิงวิพากษ์ได้อย่างจริงจัง เพราะว่าพวกเขาอ้างอยู่เสมอว่าเราไม่เข้าใจงานของพวกเขาหรือความพยายามทางวรรณกรรมของพวกเขา

2) นักทฤษฎีหลังสมัยใหม่ได้รับแรงบันดาลใจจากอารมณ์ความรู้สึกซึ่งเป็นเรื่องของบรรทัดฐาน คุณค่า ค่านิยมต่างๆ แต่ผู้อ่านทฤษฎีของพวกเขาก็ไม่สามารถรู้ได้ว่าอารมณ์ความรู้สึกเหล่านั้นเป็นอย่างไร ผู้อ่านไม่สามารถเข้าใจได้ว่านักทฤษฎีหลังสมัยใหม่ต้องการสื่อถึงอะไรกันแน่ เพราะเหตุใดพวกเขาจึงวิพากษ์วิจารณ์สังคมเช่นนั้น การไม่เปิดเผยให้ทราบถึงอารมณ์ความรู้สึกที่ชัดเจนทำให้นักทฤษฎีหลังสมัยใหม่ไม่สามารถพัฒนาปฏิบัติการที่ตระหนักรู้ตนเองที่จะแก้ไขปัญหาที่ตนเผชิญอยู่ในโลกได้ ในทางตรงกันข้าม ฮาเบอร์มาสเชื่อว่าการเปิดเผยอารมณ์ความรู้สึกเชิงบรรทัดฐานอย่างชัดเจนด้วยการให้มีการสื่อสารที่เสรีและเปิดกว้างต่างหากที่จะทำให้แหล่งที่มาของการวิพากษ์วิจารณ์สังคมมีความชัดเจนได้ และจะช่วยทำให้เป็นฐานสำคัญสำหรับปฏิบัติการทางการเมืองด้วย

3) ฮาเบอร์มาสมองว่านักทฤษฎีหลังสมัยใหม่นั้นมองแบบเหมารวมเกินไปซึ่งทำให้ไม่สามารถแยกแยะความแตกต่างของปรากฏการณ์ต่างๆ และปฏิบัติการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกสมัยใหม่ได้ ยกตัวอย่างเช่นการมองโลกว่าถูกครอบงำด้วยอำนาจและการเฝ้ามองนั้นถือว่าไม่มีความละเอียดพอที่จะทำให้เกิดการวิเคราะห์แหล่งที่มาที่แท้จริงของการกดขี่ในโลกสมัยใหม่ได้อย่างมีความหมาย

4) ฮาเบอร์มาสเห็นว่านักทฤษฎีหลังสมัยใหม่ละเลยเพิกเฉยสิ่งที่เขามองว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด นั่นคือชีวิตประจำวันและปฏิบัติการต่างๆ ในชีวิตประจำวัน การมองข้ามดังกล่าวได้ก่อให้เกิดผลเสีย 2 ประการสำหรับนักทฤษฎีหลังสมัยใหม่ ประการแรกคือการไม่มีโอกาสได้เข้าถึงแหล่งที่มาสำคัญสำหรับการพัฒนามาตรฐานเชิงบรรทัดฐาน เพราะฮาเบอร์มาสมองว่าชีวิตประจำวันนี่เองที่เป็นแหล่งที่มาสำคัญของความมีเหตุผลในการสื่อสาร ประการที่สอง การมองข้ามเช่นนั้นมีผลเสียต่อสังคมศาสตร์โดยรวมด้วย เพราะชีวิตประจำวันนั้นก่อให้เกิดเป้าหมายสูงสุดสำหรับงานในสังคมศาสตร์ เพราะว่าในชีวิตประจำวันนั้นนั่นเองที่แนวคิดทฤษฎีต่างๆ ของสังคมศาสตร์จะสามารถสร้างผลกระทบต่อภาคปฏิบัติการได้

8.6 ประวัติและแนวคิดของฮาร์วีย์

8.6.1 ประวัติของฮาร์วีย์

เดวิด ฮาร์วีย์ เกิดเมื่อ ค.ศ. 1935 ที่เมืองกิลลิงแฮม ประเทศอังกฤษ เขาได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนไวยากรณ์สำหรับเด็กชายแห่งเมืองกิลลิแฮม และเรียนที่วิทยาลัยเซ็นต์จอห์น มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ทั้งในระดับปริญญาตรีและระดับปริญญาเอก โดยจบปริญญาตรี (เกียรตินิยม) ใน ค.ศ. 1957 และจบปริญญาเอกทางด้านภูมิศาสตร์ใน ค.ศ. 1961 (“David Harvey.” 2011 : Website)

ในช่วง ค.ศ. 1961-1969 ฮาร์วีย์เข้าทำงานเป็นอาจารย์สอนภูมิศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยบริสตอล ประเทศอังกฤษ ในช่วง ค.ศ. 1969-1973 เขาได้เป็นรองศาสตราจารย์ที่มหาวิทยาลัยจอห์น ฮ็อปกินส์ หลังจากนั้นก็เป็นศาสตราจารย์อยู่ที่มหาวิทยาลัยจอห์น ฮ็อปกินส์นั่นเองในช่วง ค.ศ. 1973-1987 และ 1993-2001 โดยในช่วง ค.ศ. 1987-1993 เขาได้ไปเป็นศาสตราจารย์อยู่ที่มหาวิทยาลัยอ็อกซฟอร์ด และตั้งแต่ ค.ศ. 2001 จนถึงปัจจุบัน เขาก็ได้เป็นศาสตราจารย์เกียรติคุณที่ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยประจำเมืองแห่งนิวยอร์ค (City University of New York) นอกจากนี้เขายังได้รับรางวัลระดับนานาชาติและปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยต่างๆ ของหลายประเทศ (“David Harvey.” 2011 : Website)

งานเขียนสำคัญของฮาร์วีย์มีมากมายเช่นเดียวกัน เช่น The Condition of Postmodernity ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1989 Spaces of Hope (2000) The New Imperialism (2003) A Brief History of Neoliberalism (2005) Spaces of Global Capitalism: Towards a Theory of Uneven Geographical Development (2006) Cosmopolitanism and the Geographies of Freedom (2009) และ A Companion to Marx's Capital (2010) งานของเขาติดอันดับ 20 อันดับแรกที่มีผู้อ้างอิงมากที่สุดในโลกในสายมนุษยศาสตร์ (“David Harvey.” 2011 : Website)

8.6.2 ความต่อเนื่องและความเปลี่ยนแปลงในระบบทุนนิยม

ฮาร์วีย์ไม่ใช่นักทฤษฎีแนวหลังสมัยใหม่ (Postmodern Theorist) แต่เป็นนักทฤษฎีที่สนใจศึกษาสภาวะหลังสมัยใหม่ (A Theorist of Postmodernity) เขายอมรับว่าความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญๆ ได้เกิดขึ้นในสังคมจริง แต่เขาก็ยังเชื่อว่าทฤษฎีสังคมวิทยาสมัยใหม่ยังไม่ล้าสมัย ยังสามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมในยุคปัจจุบันได้ เขาไม่เห็นด้วยกับข้ออ้างที่ว่าอภิมหาอรรถาธิบายต่างๆ นั้นได้ไร้ประโยชน์เสียแล้ว เพราะเขาเองก็ได้ใช้ทฤษฎีมาร์กซิสต์เป็นฐานในการศึกษาวิเคราะห์ โดยเน้นถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง (Haralambos and Holborn. 2004 : 977) ฮาร์วีย์เสนอว่าระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมยังคงมีความสำคัญอย่างมากในสังคมตะวันตกยุคปัจจุบัน ระบบทุนนิยมนี้ยังคงรักษาไว้ซึ่งลักษณะพื้นฐาน 3 ประการ โดยไม่ได้หายไปเมื่อสภาวะหลังสมัยใหม่เกิดขึ้นมา ลักษณะพื้นฐานทั้ง 3 ประการนี้ คือ (Haralambos and Holborn. 2004 : 977)

1) ระบบทุนนิยมดำรงอยู่ได้บนฐานของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และเมื่อไม่มีความเจริญเติบโต ระบบทุนนิยมก็ถูกมองว่ากำลังอยู่ในสภาวะวิกฤต

2) ระบบทุนนิยมดำรงอยู่ได้บนฐานของการที่แรงงานได้รับค่าจ้างน้อยกว่ามูลค่าของสินค้าที่พวกเขาผลิตได้เพื่อให้นายทุนได้กำไร พลวัตของการต่อสู้ทางชนชั้นจึงเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและสังคมในระบบทุนนิยมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

3) ระบบทุนนิยมเองก็มีพลวัตเหมือนกัน ระบบทุนนิยมมักจะสร้างสรรค์แนวทางใหม่ๆ ในการจัดการกับงานและนวัตกรรมทางเทคโนโลยี เพราะว่าธุรกิจนั้นมีการแข่งขันกัน ธุรกิจต่างๆ พยายามที่จะก้าวล้ำหน้าคู่แข่งของตนอยู่เสมอ

การที่ระบบทุนนิยมมีลักษณะพื้นฐานทั้ง 3 ประการข้างต้นนี้ทำให้ระบบทุนนิยมมักจะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เมื่อระบบทุนนิยมพัฒนาต่อไปเรื่อยๆ ก็จำเป็นจะต้องมีการนำเอาวิธีการควบคุมแรงงานแบบใหม่มาใช้ จำเป็นจะต้องสร้างความพยายามใหม่ๆ ที่จะรับประกันได้ว่าจะต้องได้กำไรต่อไป ฮาร์วีย์ รวมทั้งนักทฤษฎีมาร์กซิสต์โดยทั่วไป มีความเชื่อว่าระบบทุนนิยมไม่สามารถหลีกเลี่ยงวิกฤตการณ์ได้ จะเกิดวิกฤตการณ์ขึ้นเป็นระยะๆ ในระบบทุนนิยม วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างในระบบเศรษฐกิจซึ่งจะส่งผลกระทบที่สำคัญหลายอย่างต่อสังคมและวัฒนธรรมด้วย (Haralambos and Holborn. 2004 : 977)

ฮาร์วีย์มองสภาวะหลังสมัยใหม่ในฐานะที่เป็นการตอบสนองต่อวิกฤตการณ์ของระบบทุนนิยม โดยเขามองว่าสภาวะหลังสมัยใหม่เริ่มเกิดขึ้นใน ค.ศ. 1973 ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองจนถึง ค.ศ. 1973 นั้น ระบบทุนนิยมค่อนข้างจะมีเสถียรภาพ ประเทศต่างๆ ส่วนมากมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่คงที่ ซึ่งทำให้มาตรฐานในการดำรงชีวิตเพิ่มสูงขึ้นและเกิดความสมานฉันท์ระหว่างชนชั้นทางสังคมต่างๆ ค่อนข้างมาก แต่ตั้งแต่ ค.ศ. 1973 เป็นต้นมา ได้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจหลายครั้งมาทำลายระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก ประเทศที่ผลิตน้ำมันส่งเป็นสินค้าออกได้ประกาศขึ้นราคาน้ำมัน การว่างงานเพิ่มสูงขึ้น กำไรของภาคธุรกิจลดน้อยถอยลง และหลายประเทศก็ประสบกับปัญหาการชะงักงันทางเศรษฐกิจโดยที่ภาวะเงินเฟ้อก็สูงด้วย ปัญหาเหล่านี้ทำให้ระบบทุนนิยมต้องปรับตัวโดยสร้างระบบการสะสมทุนแบบใหม่ขึ้นมาเพื่อให้เกิดความเจริญเติบโตและได้กำไรต่อไป ในทางกลับกัน ปัญหาทางเศรษฐกิจและการปรับตัวเช่นนี้ก็ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมบางประการที่เราเรียกว่า “สภาวะหลังสมัยใหม่” และก่อให้เกิดการควบคุมทางสังคมและการเมืองในรูปแบบใหม่ (Haralambos and Holborn. 2004 : 977-978)

8.6.3 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสภาวะหลังสมัยใหม่

ฮาร์วีย์มองว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงจากสภาวะสมัยใหม่มาสู่สภาวะหลังสมัยใหม่ โดยมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตหรือการสะสมทุนจากแบบเดิมที่เรียกว่าแบบฟอร์ด (Fordism) มาเป็นการ

สะสมทุนแบบยืดหยุ่น (Flexible Accumulation) หรือแบบหลังฟอร์ด (Post-Fordism) การสะสมทุนแบบยืดหยุ่นนี้เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในตลาดแรงงาน ผลิตภัณฑ์ และแบบแผนการบริโภค การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่รวดเร็วยิ่งขึ้น การจ้างงานในภาคบริการที่เพิ่มขึ้น การลดอำนาจของสหภาพแรงงาน การว่างงานที่เพิ่มสูงขึ้น ความมั่นคงที่ลดน้อยลงของแรงงานซึ่งถูกคาดหวังว่าจะปรับตัวให้ยืดหยุ่นกับความต้องการของนายจ้างที่เปลี่ยนแปลงไป ธุรกิจต่างๆ ไม่สามารถที่จะพึ่งพากำไรระยะยาวที่ได้มาอย่างสม่ำเสมอได้อีกต่อไป จึงต้องปรับตัวอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ประสบผลสำเร็จต่อไปได้ ในด้านการบริโภคนั้น ผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ อย่างเช่นเกมคอมพิวเตอร์และบริการใหม่ๆ ในอุตสาหกรรมนันทนาการได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม นายทุนประสบความสำเร็จในการส่งเสริมให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในวงการแฟชั่นซึ่งทำให้แสวงหากำไรได้ต่อไป (Haralambos and Holborn. 2004 : 978)

8.6.4 การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม การเมือง และสังคม

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่กล่าวข้างต้นได้หนุนเสริมให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม การเมือง และสังคม การที่ระบบทุนนิยมได้แทรกตัวเข้าไปในพื้นที่หลายแห่งที่เป็นมิติทางด้านนันทนาการเพื่อที่จะกระตุ้นให้เกิดการบริโภคเพิ่มขึ้นนั้นได้ก่อให้เกิดความสับสนอลหม่าน ความไร้เสถียรภาพ และความฉาบฉวย ซึ่งชื่นชมเชิดชูความแตกต่างหลากหลาย การดำรงอยู่แบบชั่วครู่ชั่วคราว การอวดแสดง แฟชั่น และการทำให้วัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ กลายเป็นสินค้า ในขณะที่การผลิตสินค้าแบบมุ่งตอบสนองมวลชนได้ก่อให้เกิดกำไรน้อยลง การผลิตแบบยืดหยุ่นก็ได้ทำให้ระบบทุนนิยมสามารถเอารัดเอาเปรียบผู้บริโภครายย่อยที่มีรสนิยมเฉพาะที่แตกต่างกันได้ ซึ่งในที่สุดก็ก่อให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Haralambos and Holborn. 2004 : 978)

ในด้านการเมืองนั้น การสร้างภาพลักษณ์ทางการเมืองก็จะมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ฮาร์วีย์ได้ยกตัวอย่างการเมืองของสหรัฐอเมริกาในยุคของประธานาธิบดีโรแนลด์ เรแกน ซึ่งในสมัยนั้นแม้ว่ารัฐบาลเรแกนจะประสบกับปัญหาต่างๆ มากมาย แต่เมื่อมีการเลือกตั้งอีกครั้งนายเรแกนก็ยังได้รับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีอีกวาระหนึ่ง ในประเทศอังกฤษยุคเดียวกันนั้น นายกรัฐมนตรีมาร์กาเร็ต แธ็ตเชอร์ก็ได้ดำรงตำแหน่งอยู่อย่างยาวนาน ทั้งนายเรแกนและนางแธ็ตเชอร์ต่างก็ดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจที่เอื้อต่อการสะสมทุนแบบยืดหยุ่น ทั้งสองเน้นความสำคัญของภาคธุรกิจเอกชน ให้รัฐบาลมีอำนาจในการแทรกแซงธุรกิจน้อยลง และพยายามสร้างความไว้วางใจในกลไกตลาดได้มากยิ่งขึ้น แม้ว่าทั้งสองจะถูกบีบให้เข้าแทรกแซงเศรษฐกิจเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ อย่างเช่นปัญหาหนี้ของประเทศโลกที่สามก็ตาม ทั้งสองพยายามทำให้อำนาจของสหภาพแรงงานลดน้อยลง เพื่อให้สะดวกง่ายดายสำหรับนักธุรกิจนายทุนที่จะแสวงหากำไรภายใต้เงื่อนไขใหม่ๆ (Haralambos and Holborn. 2004 : 978)

สภาวะหลังสมัยใหม่ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อรัฐบาลเท่านั้น แต่ยังได้มีอิทธิพลต่อขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองและสังคมด้วย ในการคัดค้านระบบทุนนิยมนั้น ประเด็นเกี่ยวกับชนชั้นและการเคลื่อนไหวของชนชั้นกรรมาชีพมีความสำคัญน้อยลง การคัดค้านทางการเมืองได้เกิดการแตกกระจายแยกย่อยจนกลายเป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่หลากหลายซึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มเฉพาะหรือประเด็นเฉพาะมากขึ้น (Haralambos and Holborn. 2004 : 978)

สรุปท้ายบท

กิดเดนส์มองสังคมปัจจุบันว่าอยู่ในยุคสมัยใหม่ขั้นสูง เขาเสนอให้มองสภาวะสมัยใหม่ว่าเป็นเหมือนกับรถบรรทุกขนาดใหญ่ที่มีทั้งคุณประโยชน์และโทษอันตราย สภาวะสมัยใหม่มีความเสี่ยงสูง แต่รถบรรทุกขนาดใหญ่ก็จำเป็นต้องวิ่งต่อไป เราไม่สามารถที่จะหยุดยั้งสภาวะสมัยใหม่ไม่ให้ดำเนินไปได้ แต่เราก็สามารถกำกับเส้นทางและจังหวะการก้าวเดินของเราในยุคสมัยใหม่นี้ได้บ้างเหมือนกัน

เบ็คมองสังคมปัจจุบันซึ่งเป็นสังคมยุคสมัยใหม่ว่าเป็นสังคมความเสี่ยงที่ประชาชนจำเป็นต้องพยายามป้องกันความเสี่ยงและปกป้องตัวเองจากความเสี่ยงต่างๆ การเผชิญกับความเสี่ยงนั้นเราจำเป็นต้องคิดไตร่ตรองอย่างรอบคอบ

ริตเซอร์นำเอาแนวคิดเรื่องความมีเหตุผลของเวเบอร์มามองสภาวะสมัยใหม่ในยุคปัจจุบันที่ผู้คนในสังคมมีวิถีการบริโภคแบบใหม่ๆ โดยยกตัวอย่างกรณีของร้านอาหารแบบฟาสต์ฟู้ดและธุรกิจบัตรเครดิตที่มีการจัดการซึ่งก่อให้เกิดควบคุมครอบงำผู้คนด้วยเหตุผลเชิงรูปแบบที่มากับสภาวะสมัยใหม่

เบามันนำเอาแนวคิดเรื่องความมีเหตุผลมามองสภาวะสมัยใหม่เช่นเดียวกันกับริตเซอร์ แต่เขาพิจารณาจากเรื่องของการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวที่ใช้เหตุผลเชิงรูปแบบมาจัดการเพื่อเข่นฆ่าผู้คน เขาถึงกับกล่าวว่า “อารยธรรมสมัยใหม่เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นของการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ หากไม่มีอารยธรรมสมัยใหม่ การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ก็จะเป็นสิ่งที่เราไม่สามารถคิดขึ้นมาได้” งานในช่วงหลังๆ ของเบามันได้ชี้ให้เห็นลักษณะสำคัญของสภาวะหลังสมัยใหม่ที่สังคมมีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้นจนยากที่จะมีใครหรือองค์กรใดมีอำนาจเบ็ดเสร็จได้ การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์จึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากในยุคหลังสมัยใหม่

งานของริตเซอร์และเบามันได้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการดำรงอยู่ของ “ความไม่มีเหตุผลในความมีเหตุผล”

ฮาเบอร์มาสยังเชื่อว่ายุคปัจจุบันยังเป็นยุคสมัยใหม่ เขาปกป้องสภาวะสมัยใหม่และแนวคิดในยุคสว่างอย่างแข็งขัน พร้อมทั้งวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดของนักทฤษฎีหลังสมัยใหม่มากมาย เขามองสภาวะสมัยใหม่ในฐานะที่เป็นโครงการที่ยังสร้างไม่สำเร็จ ฮาเบอร์มาสเน้นไปที่ความมีเหตุผลเหมือนกัน แต่เขาสนใจในประเด็นที่ความมีเหตุผลของระบบเข้าไปครอบงำและทำลายความเข้มแข็ง

ของความมีเหตุผลของโลกแห่งชีวิต เขาเสนอว่าถ้าจะให้สภาวะสมัยใหม่เป็นโครงการที่สร้างสำเร็จได้นั้น ความมีเหตุผลทั้งสองแบบจะต้องสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน

ฮาร์วีย์ใช้แนวคิดมาร์กซิสต์มาพิจารณาสภาวะหลังสมัยใหม่ที่เขามองว่าได้เกิดขึ้นแล้วตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1970 โดยชี้ให้เห็นการปรับตัวของระบบทุนนิยมที่เปลี่ยนจากการผลิตแบบฟอร์ดมาเป็นการสะสมทุนแบบยืดหยุ่นหรือการผลิตแบบหลังฟอร์ดซึ่งระบบทุนนิยมยังสามารถกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบผู้คนได้อีกต่อไป แต่ด้วยวิธีการที่สลับซับซ้อนยิ่งขึ้น

คำถามท้ายบท

1. ประโยชน์และโทษของสภาวะสมัยใหม่ตามแนวคิดของกิดเดนส์เป็นอย่างไร? นิสิตเห็นด้วยกับการมองสภาวะสมัยใหม่โดยเปรียบเทียบกับรถบรรทุกขนาดใหญ่ของกิดเดนส์หรือไม่? เพราะเหตุใด?
2. สังคมความเสี่ยงตามแนวคิดของเบ็คเป็นอย่างไร? โปรดอธิบายโดยยกตัวอย่างความเสี่ยงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบันมาประกอบให้ชัดเจน
3. นิสิตเห็นด้วยกับริตเซอร์ในกรณีที่เขายกตัวอย่างร้านแม็คโดนัลด์และธุรกิจบัตรเครดิตมาชี้ให้เห็นถึงลักษณะของสภาวะสมัยใหม่ในยุคปัจจุบันหรือไม่? เพราะเหตุใด?
4. เพราะเหตุใดเบามันจึงเห็นว่าความมีเหตุผลจึงก่อให้เกิดความไม่มีเหตุผลได้? และลักษณะสำคัญของสภาวะหลังสมัยใหม่ตามแนวคิดของเบามันนั้นเป็นอย่างไร?
5. เพราะเหตุใดฮาเบอร์มาสจึงเห็นว่าสภาวะสมัยใหม่เป็นโครงการที่ยังสร้างไม่สำเร็จ? นิสิตเห็นด้วยกับฮาเบอร์มาสหรือไม่? เพราะเหตุใด?
6. ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการสะสมทุนแบบยืดหยุ่นในมิติทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมือง และสังคมตามความเห็นของฮาร์วีย์เป็นอย่างไร? นิสิตเห็นด้วยกับฮาร์วีย์ในประเด็นที่ว่าการสะสมทุนแบบยืดหยุ่นทำให้ระบบทุนนิยมยังคงสามารถกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบผู้คนได้ต่อไปโดยที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นหรือไม่? เพราะเหตุใด?

บทที่ 9
โครงสร้างนิยมและสัญวิทยา

หัวข้อ

9.1 ทฤษฎีโครงสร้างนิยมและสัญวิทยา : ภาพรวม

9.2 ประวัติและแนวคิดของเพิร์ซ

9.3 ประวัติและแนวคิดของโซซูร์

9.4 ประวัติและแนวคิดของเลวี-สโตรส

9.5 ประวัติและแนวคิดของบาร์ธ

แนวคิด

1. ทฤษฎีโครงสร้างนิยมถูกพัฒนาขึ้นมาโดยนักภาษาศาสตร์ชื่อแฟร์ดินอง เดอ โซซูร์ และได้รับการสานต่อโดยนักมานุษยวิทยาคือโคล้ด เลวี-สโตรส โซซูร์เป็นผู้ที่พัฒนาสัญวิทยาขึ้นมาด้วยและได้รับพัฒนาต่อโดยโรล็องด์ บาร์ธ นักทฤษฎีอีกคนหนึ่งได้พัฒนา “สัญศาสตร์” ขึ้นมาคือชาร์ลส์ แซนเดอร์ส เพิร์ซ
2. เพิร์ซ เป็นนักปรัชญาชาวอเมริกัน เขาได้พัฒนาสัญศาสตร์ขึ้นมาอย่างเป็นอิสระจากสัญวิทยาของโซซูร์ เขาได้แบ่งสัญญะที่สำคัญๆ ไว้ 3 ประเภท คือรูปจำลอง (Icon) ดัชนี (Index) และสัญลักษณ์ (Symbol)
3. ทฤษฎีโครงสร้างนิยมในภาษาศาสตร์ของโซซูร์เสนอว่าภาษานั้นควรได้รับการศึกษาในฐานะที่เป็นระบบซึ่งบูรณาการเข้ากับตรรกะและโครงสร้างของภาษาเอง เราไม่ควรศึกษาภาษาในฐานะที่เป็นการเชื่อมโยงเข้ากับความเป็นจริงภายนอก มุมมองเชิงโครงสร้างเช่นนี้สามารถนำไปใช้วิเคราะห์สิ่งต่างๆ ได้มากมาย เช่น สถาปัตยกรรม แฟชั่น อาหาร ระบบเครือญาติ และจิตใต้สำนึก ฯลฯ เพื่อให้มองเห็นโครงสร้างที่ซ่อนตัวอยู่
4. เลวี-สโตรสพัฒนาทฤษฎีโครงสร้างนิยมขึ้นมา และนำเอาไปอธิบายระบบเครือญาติและปรัมปราคติ เขาเสนอว่าระบบเครือญาติทุกระบบและปรัมปราคติทุกเรื่องนั้นมีโครงสร้างแบบเดียวกัน ปรัมปราคติต่างๆ และระบบเครือญาติต่างๆ อาจจะมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน แต่โครงสร้างพื้นฐานของปรัมปราคติและระบบเครือญาติเหล่านั้นเป็นแบบเดียวกัน
5. บาร์ธเป็นนักคิดฝรั่งเศส ทฤษฎีสัญวิทยาของเขาได้พยายามแสดงให้เห็นถึงการสื่อความหมายในระดับมายาคติหรือจะเรียกว่าเป็นการสื่อความหมายในระดับอุดมการณ์ก็

ได้ ในระดับนี้ การสื่อความหมายจะขึ้นอยู่กับคุณค่าทางวัฒนธรรมต่างๆ และความเชื่อต่างๆ ที่มีอยู่ร่วมกัน

วัตถุประสงค์

1. นิสิตสามารถระบุความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีโครงสร้างนิยมกับสัญวิทยาหรือสัญศาสตร์ได้
2. นิสิตสามารถอธิบายความหมายของสัญญะสำคัญ 3 ประเภท พร้อมยกตัวอย่างสัญญะเหล่านั้นตามที่เพิร์ซได้จำแนกไว้ได้
3. นิสิตสามารถแยกแยะความแตกต่างระหว่างภาษากับวาทะหรือการใช้ภาษา ตามที่โซซูร์อธิบายไว้ได้
4. นิสิตสามารถวิเคราะห์โครงสร้างของงานวรรณกรรมเรื่องใดเรื่องหนึ่งด้วยการประยุกต์ใช้ทฤษฎีโครงสร้างนิยมของเลวี-สโตรสได้
5. นิสิตสามารถอธิบายความแตกต่างระหว่างความหมาย 3 ระดับ คือ ความหมายตรง ความหมายแฝง และความหมายในระดับมายาคติหรือความหมายในระดับวัฒนธรรมได้

9.1 ทฤษฎีโครงสร้างนิยมและสัญวิทยา : ภาพรวม

เนื้อหาในบทนี้เป็นการกล่าวถึงทฤษฎีโครงสร้างนิยม (Structuralism) และสัญวิทยา (Semiology) หรือสัญศาสตร์ (Semiotics)ไปด้วยกัน เพราะทั้งสองส่วนมีความสัมพันธ์กันอย่างมาก เมื่อกล่าวถึงทฤษฎีโครงสร้างนิยม คนทั่วไปก็คงพอเข้าใจได้ว่าเป็นทฤษฎีที่เน้นความสำคัญของโครงสร้าง แนวคิดของคาร์ล มากซ์นั้นเป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปว่าเน้นเรื่องโครงสร้าง โดยเฉพาะโครงสร้างส่วนล่างที่เป็นตัวกำหนดโครงสร้างส่วนบน นักวิชาการบางคน เช่น โกดิลเยอร์ (Godelier) จึงมองว่าแนวคิดโครงสร้างนิยมนั้นเริ่มต้นขึ้นที่มากซ์ ไม่ใช่โซซูร์ (Ritzer and Goodman. 452) อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีโครงสร้างนิยมที่มีอิทธิพลอยู่ในแวดวงวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์โดยทั่วไปนั้นคือทฤษฎีของโซซูร์ ในที่นี้จึงเน้นที่แนวคิดของโซซูร์และแนวคิดของนักทฤษฎีอื่นๆ ที่ได้รับอิทธิพลจากโซซูร์ โดยเฉพาะแนวคิดของเลวี-สโตรส และแนวคิดของบาร์ธ

ทฤษฎีโครงสร้างนิยมที่กล่าวถึงในบทนี้เป็นทฤษฎีที่ใช้เป็นแนวการศึกษาวัฒนธรรมที่สำคัญมากทฤษฎีหนึ่ง ทฤษฎีนี้ถือกำเนิดมาจากทฤษฎีในภาษาศาสตร์ การใช้ทฤษฎีโครงสร้างนิยมเพื่อศึกษาวัฒนธรรมนี้มองว่าภาษานั้นเป็นกุญแจสำคัญในการทำความเข้าใจโลกทางสังคม แนวการศึกษานี้มองโลกทางสังคมในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางภาษา คนเราใช้ชีวิตในสังคมโดยใช้ภาษา นักโครงสร้างนิยมมองว่าภาษาที่คนเราใช้กันอยู่ในสังคมนี่เองที่สร้างตัวตนของเราขึ้นมา (Haralambos and Holborn. 2004 : 806) ความคิดเช่นนี้เห็นได้อย่างชัดเจนในงานของโซซูร์

โซซูร์นั้น นอกจากจะวางรากฐานทฤษฎีโครงสร้างนิยมในทางภาษาศาสตร์เอาไว้แล้ว ยังได้วางรากฐานทฤษฎีสัญวิทยาด้วย ซึ่งต่อมาก็มีนักทฤษฎีคนสำคัญเช่นบาร์ธนำมาพัฒนาต่อ แต่ในยุคสมัยเดียวกับโซซูร์ ยังมีนักทฤษฎีที่วางรากฐานทฤษฎีที่คล้ายกันไว้ด้วย แต่เรียกชื่อว่าสัญศาสตร์ นักทฤษฎีคนดังกล่าวคือเพิร์ซ ในบทนี้จึงกล่าวถึงทฤษฎีสัญศาสตร์ของเพิร์ซด้วย

แนวคิดโครงสร้างนิยมในภาษาศาสตร์ถือกำเนิดขึ้นในงานของแฟร์ดินอ็องด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure : ค.ศ. 1857–1913) ซึ่งเป็นนักภาษาศาสตร์ชาวสวิส โซซูร์ไม่ได้เขียนงานของตนตีพิมพ์ออกมา แต่ลูกศิษย์ของเขาได้รวบรวมคำบรรยายของเขาตีพิมพ์ออกมาหลังจากที่เขาเสียชีวิตแล้ว คือตีพิมพ์งานชื่อ Course in General Linguistics ใน ค.ศ. 1916 งานนี้ได้กลายเป็นแนวคิดใหม่ทางภาษาศาสตร์ในขณะนั้นหรือเป็นสำนักคิดใหม่สำนักหนึ่งเลยทีเดียว ในช่วงแรกอิทธิพลทางความคิดของโซซูร์จำกัดอยู่เฉพาะในแวดวงภาษาศาสตร์เท่านั้น และก็จำกัดอยู่ที่การศึกษาวรรณกรรมที่มีฐานอยู่กับภาษาศาสตร์ซึ่งกลุ่มนักวิชาการรูปแบบนิยมของรัสเซีย (Russian Formalism)[1] ใช้ศึกษาในทศวรรษแรกๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ 20 เท่านั้น เมื่อผู้นำคนสำคัญของกลุ่มนี้ที่ชื่อโรมัน จาค็อบสัน (Roman Jakobson : ค.ศ. 1896-1982) ได้อพยพไปอยู่ในสหรัฐอเมริกาในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เขาได้พบกับโคล้ด เลวี-สโตรส นักมานุษยวิทยาชาวฝรั่งเศส และได้แนะนำให้เลวี-สโตรสได้รู้จักงานของโซซูร์ เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองยุติลง เลวี-สโตรสได้เดินทางกลับฝรั่งเศสและได้เริ่มเขียนงานวิชาการทางด้านมานุษยวิทยาแนวโครงสร้างนิยมออกมาซึ่งถือว่าเป็นการถือกำเนิดขึ้นของสำนักคิดโครงสร้างนิยมของฝรั่งเศส (Delacampagne. 1999 : 229-233; Ryan. 2005 : 2260; Silverman. 2005 : 324-325)

งานทางวิชาการของเลวี-สโตรส ที่ตีพิมพ์ออกมาในปลายคริสต์ทศวรรษ 1940 จนถึงช่วงทศวรรษต่อมาได้ส่งอิทธิพลทางความคิดไปยังนักวิชาการที่อยู่ในสาขาจิตวิเคราะห์ สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ วรรณกรรมศึกษา และวัฒนธรรมศึกษา ซึ่งมาถึงจุดที่รุ่งเรืองที่สุดของสำนักคิดโครงสร้างนิยมของฝรั่งเศสในช่วงกลางคริสต์ทศวรรษ 1960 นักวิชาการที่สำคัญในช่วงนี้ได้แก่ โรล็องด์ บาร์ธ (Roland Barthes : ค.ศ. 1915-1980) ซเวตัน โทโดรอฟ (Tzvetan Todorov เกิดใน ค.ศ. 1939) และจูเลีย คริสตีวา (Julia Kristeva เกิดใน ค.ศ. 1941) ในสาขาวรรณกรรมศึกษา มิเชล ฟูโกต์

---

[1]คำว่า “รูปแบบนิยม” เป็นศัพท์บัญญัติของราชบัณฑิตยสถาน สาขาวรรณกรรม ส่วนคำว่า “Russian Formalism” ในหนังสืออธิบายศัพท์วรรณคดี (Abrams. 2538 : 306) ใช้คำภาษาไทยว่า “แนวพิธีนิยมของรัสเซีย” โดยให้ความหมายไว้ว่าเป็นการวิเคราะห์วรรณคดีแบบหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในกรุงมอสโกและเปโตรกราดในทศวรรษที่สองของคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นความต่อเนื่องกับการทดลองแบบก้าวหน้าล้ำยุคในวรรณคดี และในการมีปฏิกิริยาต่อการเน้นเนื้อเรื่องและความสำคัญทางสังคมของวรรณคดีซึ่งเป็นหลักสำคัญในการวิจารณ์ของรัสเซียในสมัยนั้น

(Michel Foucault : 1926-1984) ในสาขาประวัติศาสตร์ และฌากส์ ลาก็อง (Jacques Lacan : 1901-1981) แนวคิดโครงสร้างนิยมได้มีอิทธิพลครอบงำอยู่ในฝรั่งเศสตลอดช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 1960 แต่ต่อมาใน ค.ศ. 1967 ก็ได้เกิดความเคลื่อนไหวที่เป็นการท้าทาย ตั้งคำถาม และขยายแนวคิดโครงสร้างนิยมออกไป (Ryan. 2005 : 2260)

ทฤษฎีโครงสร้างนิยมของฝรั่งเศสเป็นปฏิกิริยาที่มีต่อมนุษยนิยมของฝรั่งเศส โดยเฉพาะอย่างยิ่งอัตถิภาวนิยม (Existentialism) ของฌ็อง-ปอล ซาร์ต (Jean-Paul Sartre) ซาร์ตวิพากษ์พวกนีโอมาร์กซิสต์ซึ่งเน้นความสำคัญของโครงสร้างสังคมมากเกินไป (Ritzer and Goodman. 2004 : 450) ปรัชญาอัตถิภาวนิยมของเขามีฐานที่มาจากปรัชญาปรากฏการณ์วิทยา อัตถิภาวนิยมเน้นความสำคัญของเสรีภาพมนุษย์อย่างมาก เขาเสนอว่ามนุษย์นั้นไม่ได้มีสารัตถะ (Essence) หรือแก่นแท้มาแต่ดั้งเดิมหรือมีอยู่ล่วงหน้า แต่อัตถิภาวะ (Existence) หรือการดำรงอยู่ของมนุษย์ต่างหากที่เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง มนุษย์จะเป็นอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับการดำรงอยู่นั้นๆ ของตัวเองซึ่งมนุษย์สามารถกำหนดความหมายของการดำรงอยู่นั้นด้วยตัวเองได้ เขายืนยันว่าอัตถิภาวนิยมนั้นก็คือมนุษยนิยมนั่นเอง แต่โครงสร้างนิยมกลับชี้ให้เห็นว่ามนุษย์นั้นไม่ได้มีเสรีภาพที่จะเป็นผู้กระทำการได้มากมายขนาดนั้น หากแต่เป็นผู้ถูกกระทำจากโครงสร้างมากกว่า มนุษยนิยมจึงถูกท้าทายจากโครงสร้างนิยมซึ่งเน้นความสำคัญของโครงสร้าง

แต่ “โครงสร้าง” ก็เป็นสิ่งที่นักคิดแนวโครงสร้างนิยมเน้นแง่มุมที่แตกต่างกันเหมือนกัน แม้ว่าลัทธิมาร์กซิสต์เชิงโครงสร้างและโครงสร้างนิยมโดยทั่วไปจะสนใจใน “โครงสร้าง” เหมือนกัน แต่ทั้งสองแนวคิดก็มองโครงสร้างแตกต่างกัน (Ritzer and Goodman. 2004 :452) ความเห็นร่วมของทั้งสองแนวคิดก็คือต่างก็เน้นว่าควรสนใจที่โครงสร้างหรือระบบที่เกิดมาจากปฏิสัมพันธ์ของความสัมพันธ์ทางสังคม (Ritzer and Goodman. 2004 : 453) แต่ทั้งสองแนวคิดก็มีจุดเน้นที่แตกต่างกัน สำหรับเลวี-สโตรส จุดเน้นอยู่ที่โครงสร้างทางความคิด (Structure of Mind) แต่สำหรับมาร์กซิสต์เชิงโครงสร้าง จุดเน้นอยู่ที่โครงสร้างสังคมที่ซ่อนอยู่ (Ritzer and Goodman. 2004 : 450)

ทฤษฎีภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้างของโซซูร์และทฤษฎีโครงสร้างนิยมในมานุษยวิทยาของเลวี-สโตรสนั้นมีความคล้ายคลึงกัน ซึ่งเราสามารถเปรียบเทียบให้เห็นความคล้ายคลึงระหว่างระบบของภาษากับระบบเครือญาติได้ดังนี้ 1) คำศัพท์ต่างๆ ที่ใช้บรรยายเกี่ยวกับเครือญาตินั้นก็คล้ายกับหน่วยเสียงต่างๆ ในภาษา คือคำศัพท์เกี่ยวกับเครือญาติเป็นหน่วยในการวิเคราะห์พื้นฐานของเลวี-สโตรส ขณะที่หน่วยเสียงก็เป็นหน่วยในการวิเคราะห์พื้นฐานของภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้าง 2) ทั้งคำศัพท์เกี่ยวกับเครือญาติและหน่วยเสียงนั้นต่างก็ไม่มีความหมายในตัวเอง แต่จะมีความหมายได้ก็ต่อเมื่อคำศัพท์หรือหน่วยเสียงนั้นๆ ดำรงอยู่ในระบบที่ใหญ่กว่า 3) เลวี-สโตรส ยอมรับว่าเมื่อเราดูที่บริบทแต่ละบริบท หรือดูที่สถานการณ์แต่ละสถานการณ์ ก็พบว่ามีความแตกต่างเชิงประจักษ์อยู่จริง

ทั้งในส่วนที่เป็นระบบของเครือญาติและระบบของหน่วยเสียง แต่ความแตกต่างเหล่านี้ก็มีกฎเกณฑ์ทั่วไปซ่อนอยู่เบื้องหลังเหมือนกัน (Ritzer. 2011 : 608)

ทฤษฎีโครงสร้างนิยมของเลวี-สโตรสนั้นมีความสนใจในแนวเดียวกับการที่แวดวงวิชาการหันมาให้ความสนใจกับภาษา (Linguistic Turn) แต่เลวี-สโตรสก็มีความคิดที่แตกต่างจากนักวิชาการที่หันมาให้ความสนใจกับภาษาโดยทั่วๆ ไป ที่สำคัญที่สุด เขาได้เสนอว่าทั้งระบบเครือญาติและระบบหน่วยเสียงนั้นต่างก็เป็นผลผลิตของโครงสร้างทางจิตหรือโครงสร้างทางความคิดเหมือนกัน แต่ไม่ใช่เป็นผลผลิตของกระบวนการทำงานของจิตสำนึก โดยที่แท้ กลับเป็นผลผลิตของโครงสร้างเชิงตรรกะของจิตไร้สำนึกต่างหาก ระบบต่างๆ เหล่านี้รวมทั้งโครงสร้างทางความคิดด้วยนั้นปฏิบัติการอยู่บนฐานของกฎเกณฑ์ทั่วไป นักวิชาการส่วนมากซึ่งเห็นด้วยกับการหันมาให้ความสนใจกับภาษานั้นไม่ได้เน้นความสำคัญของโครงสร้างทางความคิดอันเป็นจิตไร้สำนึกในฐานะที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญที่สุดมากเหมือนกับเลวี-สโตรส (Ritzer. 2011 : 608)

สัญวิทยาหรือสัญศาสตร์มีความหมายกว้างกว่าภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้าง เพราะว่าสัญวิทยาไม่ได้ครอบคลุมเฉพาะเรื่องของภาษาเท่านั้น หากยังครอบคลุมสัญญะและระบบสัญลักษณ์อื่นๆ ด้วย อย่างเช่นการแสดงออกทางสีหน้าแววตา ภาษากาย งานวรรณกรรม หรือถ้าจะกล่าวให้ครอบคลุมทั้งหมดก็คือการสื่อสารทุกรูปแบบนั่นเอง (Ritzer and Goodman. 2004 : 451) โคล้ด เลวี-สโตรส นำเอาแนวคิดโครงสร้างนิยมในภาษาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ให้กว้างขวางครอบคลุมไปถึงการสื่อสารทุกรูปแบบเหมือนกัน (Ritzer and Goodman. 2004 : 452) ขณะที่บาร์ธก็นำเอาแนวคิดโครงสร้างนิยมในภาษาศาสตร์และแนวคิดสัญวิทยาของโซซูร์ไปประยุกต์ใช้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้นเช่นกัน แต่ก่อนที่จะศึกษารายละเอียดแนวคิดของทั้งโซซูร์ เลวี-สโตรส และบาร์ธนั้น ควรทำความเข้าใจแนวคิดของเพิร์ซซึ่งเกิดขึ้นมาก่อนเสียก่อน

9.2 ประวัติและแนวคิดของเพิร์ซ

9.2.1 ประวัติของเพิร์ซ

ชาร์ลส์ แซนเดอร์ส เพิร์ซ (Charles Sanders Peirce : ค.ศ. 1839-1914) เกิดในครอบครัวของปัญญาชน พ่อของเขาซึ่งมีชื่อว่าเบ็นจามิน เพิร์ซ เป็นศาสตราจารย์ทางด้านคณิตศาสตร์ของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Lechte. 2008 : 170) เมื่อเขามีอายุได้ 12 ขวบ เขาได้อ่านหนังสือเกี่ยวกับตรรกวิทยาที่เขียนโดยริชาร์ด เวทลีย์ ซึ่งเป็นหนังสือของพี่ชายคนโตของเขา หนังสือเล่มนั้นถือว่าเป็นตำราสำคัญทางด้านตรรกวิทยาในยุคสมัยนั้น จากการที่เขาได้อ่านหนังสือเล่มนั้นทำให้เขามีความสนใจเป็นพิเศษทางด้านตรรกวิทยาและการใช้เหตุผลตลอดช่วงชีวิตของเขา (“Charles Sanders Peirce.” 2012 : Website)

เพิร์ซจบการศึกษาระดับปริญญาตรีใน ค.ศ. 1859 และปริญญาโทใน ค.ศ. 1962 จากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด และในอีกหนึ่งปีต่อมาเขาก็จบปริญญาตรีอีกหนึ่งสาขาซึ่งเป็นปริญญาทางด้านวิทยาศาสตร์จากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดนั่นเอง เขาทำงานเกี่ยวกับการสำรวจพื้นที่ในหน่วยงานสำรวจชายฝั่งทะเลของสหรัฐอเมริกาเป็นเวลากว่า 30 ปี (Lechte. 2008 : 170) ในช่วง ค.ศ. 1879-1884 เขาใช้ช่วงเวลาว่างไปเป็นอาจารย์พิเศษสอนทางด้านตรรกวิทยาที่มหาวิทยาลัยจอห์น ฮ็อพกินส์ เมื่อถึง ค.ศ. 1891 เขาก็ได้ออกจากงานสำรวจชายฝั่งทะเลมาทุ่มเทให้กับการเขียนงานทางด้านปรัชญาและตรรกวิทยาอย่างจริงจัง วิลเลียม เจมส์ (William James) นักปรัชญาชื่อดังซึ่งเป็นเพื่อนของเพิร์ซได้กล่าวถึงเพิร์ซว่าใครๆ ต่างก็ชื่นชมในความอัจฉริยะของเพิร์ซ (Collinson and Plant. 2006 : 155) เพิร์ซอ่านงานปรัชญาภาษาเยอรมันจนเป็นนักปรัชญาที่เชี่ยวชาญปรัชญาของทั้งคานต์และเฮเกล เขามีชื่อเสียงในฐานะที่เป็นผู้วางรากฐานของปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) และเป็นผู้วางรากฐานวิชาสัญศาสตร์ (Semiotics) (Lechte. 2008 : 170) แต่เขามักจะมองตัวเองในฐานะที่เป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านตรรกวิทยาเสียมากกว่า (“Charles Sanders Peirce.” 2012 : Website)

ในช่วงที่เขายังมีชีวิตอยู่นั้น เขาไม่ได้ตีพิมพ์หนังสือเป็นเล่ม แต่ก็ได้เขียนบทความวิชาการไว้กว่า 100 เรื่อง และงานวิจารณ์หนังสือทางด้านวิทยาศาสตร์และปรัชญาอีกประมาณ 150 เรื่อง เมื่อเขาเสียชีวิตลง ภาควิชาปรัชญาของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดได้ซื้อต้นฉบับงานเขียนที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์มาตีพิมพ์ออกมาเป็นหนังสือชุด (Collinson and Plant. 2006 : 155) ในชื่อ Collected Papers of Charles Sanders Peirce รวม 8 เล่ม ตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ในช่วง ค.ศ. 1931-1958 (Lechte. 2008 : 176)

พอล ไวส์ (Paul Weiss) นักปรัชญาผู้ก่อตั้งสมาคมอภิปรัชญาแห่งอเมริกา ได้กล่าวถึงเพิร์ซเอาไว้ว่าเพิร์ซนั้น “เป็นนักปรัชญาที่มีความคิดริเริ่มและมีความสามารถรอบตัวมากที่สุด และเป็นนักตรรกวิทยาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของอเมริกา” (“Charles Sanders Peirce.” 2012 : Website)

ผลงานทางด้านสัญศาสตร์ของเพิร์ซได้ส่งอิทธิพลมายังนักสัญศาสตร์รุ่นหลังจำนวนมาก ที่โดดเด่นเป็นพิเศษคืออุมแบร์โต เอโค (Umberto Eco) (Lechte. 2008 : 175-176)

9.2.2 แนวคิดของเพิร์ซ

สัญญะ (Sign) แนวคิดเรื่องสัญญะของเพิร์ซนั้นมีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องตรรกวิทยาของเขา เขากล่าวว่าความคิดต่างๆ นั้นมักจะเกิดขึ้นมาเป็นสัญญะต่างๆ เสมอ ซึ่งมีความหมายว่าสัญศาสตร์โดยทั่วไปนั้น ไม่ได้เป็นเรื่องของปฏิบัติการกับความจริงเท่านั้น หากแต่ยังเป็นเรื่องของปฏิบัติการกับเงื่อนไขทั่วไปที่ทำให้สัญญะเป็นสัญญะด้วย สัญญะต่างๆ นั้นเกี่ยวโยงกับตรรกะหรือการใช้เหตุผล เพราะว่าสัญญะต่างๆ นั้นก็คือสิ่งที่ลำเลียงความคิดมาไว้ในรูปแบบของการเชื่อมโยงการใช้เหตุผลในรูปแบบต่างๆ นั่นเอง เพิร์ซได้กล่าวไว้ในบทความหนึ่งที่ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1868 ว่า “ความคิดเพียงอย่างเดียวที่สามารถเป็นที่รับรู้ได้ก็คือความคิดที่มีอยู่ในสัญญะต่างๆ ดังนั้น ความคิด

ทุกอย่างจึงจำเป็นต้องอยู่ในสัญญะ” เมื่อเป็นเช่นนี้ เพิร์ซจึงเห็นว่าปรัชญาโดยทั่วไปนั้นไม่สามารถแยกออกได้จากการเชื่อมโยงของสัญญะและการตีความสัญญะ (Lechte. 2008 : 171)

ตามความเห็นของเพิร์ซนั้น สัญญะในความหมายที่กว้างที่สุดก็คือสิ่งที่เป็นตัวแสดงอะไรบางอย่างแก่คนบางคน สัญญะนั้นมีหน้าที่สัญญะ ดังนี้ สัญญะ ก บ่งชี้ถึงข้อเท็จจริงหรือวัตถุ ข สำหรับนาย ค ซึ่งเป็นผู้รับรู้และตีความ ดังนั้นสัญญะจึงไม่ใช่สิ่งที่อยู่โดดเดี่ยว แต่มักจะมีแง่มุมทั้งสามดังกล่าวข้างต้นเสมอ กล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่ามันมีองค์ประกอบอยู่ 3 อย่าง องค์ประกอบแรกก็คือตัวสัญญะนั้น องค์ประกอบที่สองคือวัตถุของตัวสัญญะนั้น และองค์ประกอบที่สามคือคนซึ่งเป็นผู้รับรู้และตีความ คนซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สามนี้ทำหน้าที่เป็นตัวสื่อกลาง และเมื่อคนอยู่ในบริบทของการผลิตสัญญะก็สามารถก่อให้เกิดการสื่อความหมายได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด (Lechte. 2008 : 171)

สัญญะประเภทต่างๆ เพิร์ซแบ่งสัญญะออกเป็น 3 ประเภท คือ รูปจำลอง (Icon) ดัชนี (Index) และสัญลักษณ์ (Symbol) สำหรับรูปจำลองนั้นก็มีความหมายเหมือนกับวัตถุที่สื่อความหมายอย่างน้อยในแง่หนึ่ง ลักษณะที่สื่อความหมายได้ของรูปจำลองก็คือคุณสมบัติของรูปจำลองนั้น ยกตัวอย่างเช่นรูปต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นรูปวาด รูปถ่าย หรือรูปปั้น ถือว่าเป็นรูปจำลอง เพราะว่ารูปเหล่านั้นมีคุณสมบัติในการแสดงภาพแทนได้เหมือนกับคุณสมบัติของสิ่งที่ตนแทน ขณะที่ดัชนีก็หมายถึงสัญญะที่เชื่อมโยงทางกายภาพกับหรือได้รับผลกระทบจากวัตถุของดัชนีนั้นๆ ตัวอย่างของสัญญะที่เป็นประเภทดัชนีก็อย่างเช่นกังหันลม บาโรมิเตอร์ และนาฬิกาแดด ตัวอย่างอื่นๆ เช่นสรรพนามเจาะจง (นี้, นั้น) เสียงร้อง “ช่วยด้วย” ซึ่งบ่งชี้ถึงการขอความช่วยเหลือ หรือการเคาะประตูที่บ่งชี้ว่ามีคนอยู่ที่ประตู เมื่อเปรียบเทียบกันระหว่างสัญญะที่เป็นรูปจำลองกับสัญญะที่เป็นดัชนีก็จะพบว่าสัญญะที่เป็นดัชนีนั้นมีความสัมพันธ์แบบพลวัตกับสิ่งที่มันบ่งชี้ถึงได้มากกว่ากว่าสัญญะที่เป็นรูปจำลอง ส่วนสัญลักษณ์นั้นแรกเริ่มเดิมทีก็มีความหมายว่าบางสิ่งบางอย่างที่เราจับมารวมอยู่ด้วยกันแล้วก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันนั่นเอง ความหมายของสัญลักษณ์ตามคำอธิบายของเพิร์ซก็คล้ายคลึงกับแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญญะกับความหมายสัญญะของโซซูร์นั่นเอง ตรงที่ความสัมพันธ์นั้นเป็นความสัมพันธ์แบบกำหนดให้เป็นหรือแบบสมมุติ สัญลักษณ์คือสิ่งที่สังคมสมมุติขึ้นมาให้มีความหมายเป็นที่เข้าใจร่วมกันของคนในสังคม (Lechte. 2008 : 172) เช่นเราสมมุติให้สัญญาณไฟเขียวว่าหมายถึงให้รถไปได้ และให้สัญญาณไฟแดงว่าหมายถึงให้รถหยุด

สัญญะทั้งสามประเภทข้างต้นนี้เป็นสัญญะหลักๆ เท่านั้น เพิร์ซได้แบ่งประเภทแยกย่อยออกไปอีกหลายประเภท แต่นักสัญศาสตร์ในยุคหลังได้วิพากษ์วิจารณ์เอาไว้ว่าสัญญะประเภทต่างๆ เหล่านั้นล้วนแต่เป็นผลจากการสมมุติหรือการตกลงกันทั้งสิ้น นอกจากนี้ การที่เพิร์ซเน้นแต่การจัดประเภทของสัญญะ ทำให้เขาไม่ค่อยได้ให้ความสนใจต่อกระบวนการสร้าง การสื่อ และการรับรู้ความหมายในบริบทของสังคมและวัฒนธรรม (นพพร ประชากุล. 2552 ก : 322)

9.3 ประวัติและแนวคิดของโซซูร์

9.3.1 ประวัติของโซซูร์

แฟร์ดิน็องด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure : ค.ศ. 1857-1913) เกิดที่กรุงเจนีวา สวิตเซอร์แลนด์ พ่อของเขามีอาชีพเป็นนักแร่ธาตุวิทยา นักกีฏวิทยา และนักอนุกรมวิธาน โซซูร์ได้ฉายแววความสามารถโดดเด่นทางวิชาการตั้งแต่ยังเป็นเด็กวัยรุ่นอายุ 14 ขวบ เขาได้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยเจนีวา โดยเรียนภาษาต่างๆ ทั้งภาษาลาติน กรีก และสันสกฤต และวิชาอื่นๆ อีกมากมาย ใน ค.ศ. 1876 เขาได้เรียนในระดับบัณฑิตศึกษาที่มหาวิทยาลัยไลพ์ซิก โดยใช้เวลาเรียน 2 ปีก็สำเร็จการศึกษา ได้ตีพิมพ์หนังสือเล่มหนึ่งที่มาจากวิทยานิพนธ์ของเขาซึ่งทำเรื่องเกี่ยวกับระบบสระดั้งเดิมในกลุ่มภาษาอินโด-ยุโรเปียน ซึ่งตอนนั้นเขามีอายุเพียงแค่ 21 ปี จากนั้นเขาก็เข้าเรียนระดับปริญญาเอกอีก 1 ปีที่กรุงเบอร์ลิน โดยทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับภาษาสันสกฤต เขาได้กลับไปที่มหาวิทยาลัยไลพ์ซิกและได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตใน ค.ศ. 1880 หลังจากนั้นไม่นานนัก เขาก็ได้ย้ายไปทำงาน อยู่ที่มหาวิทยาลัยปารีสโดยสอนวิชาภาษาสันสกฤต ภาษาเยอรมัน และวิชาอื่นๆ เป็นครั้งคราว เขาสอนอยู่ที่ปารีส 11 ปี เมื่อทางมหาวิทยาลัยเจนีวาได้มอบตำแหน่งศาสตราจารย์ให้เขา เขาก็กลับไปอยู่ที่เจนีวาโดยสอนวิชาภาษาสันสกฤตและภาษากลุ่มอินโด-ยุโรเปียนอยู่ในมหาวิทยาลัยเจนีวาตลอดช่วงเวลาที่เหลือของชีวิตของเขา สำหรับวิชาภาษาศาสตร์ทั่วไปนั้น เขาเริ่มสอนใน ค.ศ. 1907 และสอนวิชานี้จบในภาคฤดูร้อน ค.ศ. 1911 เขาเสียชีวิตใน ค.ศ. 1913 ในสวิตเซอร์แลนด์นั่นเอง (“Ferdinand de Saussure.” 2012 : Website)

ผลงานสำคัญของโซซูร์คือหนังสือเรื่อง Course in General Linguistics ซึ่งเป็นงานที่ลูกศิษย์ของเขาเรียบเรียงจากคำบรรยายในวิชาภาษาศาสตร์ทั่วไปที่เขาสอนเอาไว้ แต่หนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1916 หลังจากที่เขาเสียชีวิตไปแล้ว 3 ปี เขามีอิทธิพลทางความคิดต่อนักคิดนักทฤษฎีรุ่นหลังมากมาย ที่เด่นๆ อย่างเช่น โคล้ด เลวี-สโตรส (Claude Levi-Strauss) ฌากส์ ลากอง (Jacques Lacan) โรมัน จาคอบสัน (Roman Jakobson) และโรล็องด์ บาร์ธ (Roland Barthes) (Howarth. 2007 : 208)

9.3.2 แนวคิดของโซซูร์

โซซูร์มักจะถูกมองว่าเป็นผู้ก่อตั้งสัญวิทยา เขานิยามสัญวิทยาเอาไว้ว่าเป็นศาสตร์ที่ศึกษาชีวิตของสัญญะต่างๆ ภายในสังคม คำว่า “สัญญะ” (Sign) นั้นเขานิยามเอาไว้ว่าเป็นการผสมผสานกันของเสียง-รูป และมโนทัศน์ สัญญะจึงประกอบไปด้วย 2 ส่วน ยกตัวอย่างเช่น “ต้นไม้” นั้น ประกอบไปด้วย 1) เสียง-รูปของต้นไม้ นี่ไม่ใช่เสียงทางกายภาพเมื่อคนเราเปล่งคำว่า “ต้นไม้” ออกมา แต่เป็นรอยประทับทางจิตวิทยาของเสียงนั้น เราอาจจะกล่าวซ้ำถึงคำว่า “ต้นไม้” ในจินตนาการของเราได้โดยไม่ต้องเปล่งเสียงออกมาจริงๆ ก็ได้ ความสามารถที่จะทำเช่นนี้ได้หมายความว่าเสียง-รูปนั้นเป็นปรากฏการณ์ทางจิตวิทยามากกว่าเป็นเสียงทางกายภาพที่เราเปล่งออกมา และ 2) มโนทัศน์ว่าด้วยต้นไม้ ซึ่งก็คือวัตถุชนิดหนึ่งที่ถูกหมายรู้ว่าเป็นต้นไม้ (Haralambos and Holborn. 2004 : 806-807)

สำหรับเสียง-รูปนั้น โซซูร์เรียกว่า “Signifier” ซึ่งในภาษาไทยนิยมแปลว่า “รูปสัญญะ” ขณะที่มโนทัศน์นั้น โซซูร์เรียกว่า “Signified” ซึ่งในภาษาไทยนิยมแปลว่า “ความหมายสัญญะ” โดยที่ทั้งรูปสัญญะและความหมายสัญญะถือว่าเป็นองค์ประกอบของ “Sign” หรือ “สัญญะ”

ความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญญะกับความหมายสัญญะ ตามความเห็นของโซซูร์นั้น ความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญญะกับความหมายสัญญะเป็นแบบถูกกำหนดให้เป็นหรือเป็นแบบสมมุติขึ้นมาตามอำเภอใจนั่นเอง ไม่มีเหตุผลจำเป็นใดๆ เลยว่าเพราะเหตุใดรูปสัญญะบางอย่างจึงควรถูกใช้เพื่อให้มีความหมายถึงความหมายสัญญะบางอย่าง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาษาที่แตกต่างกันนั้นได้ใช้คำที่แตกต่างกันเพื่อให้มีความหมายถึงสิ่งเดียวกัน (Haralambos and Holborn. 2004 : 807) เช่นภาษาไทยใช้คำว่า “ต้นไม้” แต่ภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Tree” แต่คำที่เขียนต่างกันและออกเสียงต่างกันสองคำนี้ก็บ่งถึงสิ่งเดียวกัน

แม้ว่ารูปสัญญะและความหมายสัญญะจะไม่มีความเกี่ยวข้องกันแบบจำเป็นจริงๆ แต่เราก็ไม่สามารถเลือกคำอะไรก็ได้มาสื่อถึงมโนทัศน์บางอย่าง เราจึงไม่สามารถที่จะใช้คำว่า “สุนัข” มาเรียก “ต้นไม้” โดยที่คนอื่นๆ เข้าใจได้ สัญญะต่างๆ นั้นมีการส่งผ่านจากคนอีกรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง โซซูร์กล่าวว่าไม่มีสังคมใดเลยที่จะรู้และเคยได้รู้ภาษาถ้าไม่มีการสืบทอดมาจากคนรุ่นก่อน เขาจึงมองว่าภาษานั้นเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่คนในกลุ่มสังคมเดียวกันใช้ร่วมกันและส่งผ่านไปยังอนุชนคนรุ่นหลัง ภาษาจึงมีแนวโน้มที่จะมีความคงที่และไม่เปลี่ยนแปลง แต่โซซูร์ก็ยอมรับว่าความเปลี่ยนแปลงบางอย่างในภาษานั้นสามารถเกิดขึ้นได้เมื่อผ่านช่วงเวลาที่ยาวนานออกไป ถึงกระนั้นก็จะมีความเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อยเท่านั้นในความหมายของรูปสัญญะต่างๆ (Haralambos and Holborn. 2004 : 807)

ภาษากับการใช้ภาษาโซซูร์เห็นว่าภาษาไม่ได้เป็นเพียงการสะสมรวบรวมไว้ซึ่งรูปสัญญะทั้งหลายที่ไม่เกี่ยวข้องกันเท่านั้น แต่รูปสัญญะต่างๆ นั้นจะถูกกำหนดความหมายด้วยรูปสัญญะอื่นๆ ตัวอย่างเช่น รูปสัญญะคือ “สัตว์” ช่วยให้เรานิยามรูปสัญญะคือ “สุนัข” ได้ นอกจากนี้ เราสามารถใช้ภาษาได้ก็ต่อเมื่อมีกฎเกณฑ์บางอย่างที่กำกับเอาไว้ว่ารูปสัญญะต่างๆ นั้นจะมีการเชื่อมโยงเข้ากันอย่างไรเพื่อที่จะสื่อความคิดออกมาให้ได้ ดังนั้น แต่ละภาษาจึงมีโครงสร้างที่ประกอบด้วยกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ คำต่างๆ และความหมายที่เชื่อมคำต่างๆ เข้าด้วยกัน โครงสร้างทั้งหมดนี้โซซูร์เรียกว่าภาษา (Langue) ซึ่งแยกออกได้จากวาทะหรือการใช้ภาษา (Haralambos and Holborn. 2004 : 807)

สำหรับวาทะหรือการใช้ภาษา (Parole) นั้นก็คือการนำเอาภาษาที่เป็นโครงสร้างดังกล่าวนั้นไปใช้จริงๆ ในชีวิตประจำวัน ตัวอย่างเช่นประโยคต่างๆ ที่เราเขียนในเวลาทำข้อสอบแบบอัตนัย การอภิปรายแสดงความเห็นในห้องเรียน การพูดคุยกันระหว่างสมาชิกภายในบ้าน การใช้ภาษาจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องมีภาษาดำรงอยู่ (Haralambos and Holborn. 2004 : 807) โซซูร์ได้เปรียบเทียบเรื่องนี้เข้ากับการเล่นหมากรุก ในการเล่นหมากรุกนั้น ภาษาก็คือกฎเกณฑ์ในการเล่นหมากรุก ไม่ว่าจะเป็น

กฎเกณฑ์ในการวางตัวหมากรุก กฎเกณฑ์ในการเคลื่อนตัวหมากรุก หรือกฎเกณฑ์ในการเอาชนะในเกม ส่วนการใช้ภาษาก็คือการเคลื่อนตัวหมากรุกต่างๆ โดยผู้เล่นทั้งสองฝ่าย ตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในภาษาก็เช่นเดียวกัน การเปล่งคำพูดออกมานั้นจะสามารถทำหน้าที่เป็นตัวรองรับความคิดหรือเป็นชื่อของสิ่งต่างๆ ได้ก็ต่อเมื่อระบบทั้งหมดของภาษาถูกนำมาประยุกต์ใช้ได้ในการเปล่งวาจาแต่ละครั้ง (Haralambos and Holborn. 2004 : 807; Ryan. 2005 : 2260)

ภาษาศาสตร์ โซซูร์เห็นว่าภาษาศาสตร์เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการตรวจสอบการใช้ภาษาเพื่อให้เข้าใจโครงสร้างพื้นฐานของการใช้ภาษาหรือเข้าใจตัวภาษานั่นเอง ภาษานั้นควรได้รับการศึกษาในฐานะที่เป็นระบบซึ่งบูรณาการเข้ากับตรรกะและโครงสร้างของภาษาเอง เราไม่ควรศึกษาภาษาในฐานะที่เป็นการเชื่อมโยงเข้ากับความเป็นจริงภายนอก เมื่อเป็นเช่นนี้ สำหรับสัญญะคือสุนัขนั้น เราก็ควรมองในแง่ที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสัญญะคือสุนัขกับสัญญะอื่นๆ เช่น “สัตว์” และ “เห่า” ไม่ใช่มองในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างสัญญะคือสุนัขกับสัตว์ที่เป็นสุนัขจริงๆ ที่สัญญะนั้นบ่งถึง (Haralambos and Holborn. 2004 : 807)

ดังนั้น โซซูร์จึงเน้นว่าคนเรานั้นมีประสบการณ์กับโลกในแง่ของสัญญะต่างๆ ซึ่งต่างก็มีความหมายเฉพาะเจาะจงบางอย่าง ไม่ใช่มีประสบการณ์โดยตรงกับสิ่งนั้นๆ ภาษานั้นทำหน้าที่จัดระเบียบและทำให้เราเข้าถึงความเป็นจริง ภาษาที่ต่างกันก็ส่งผลต่อการให้ภาพความเป็นจริงที่ต่างกันได้ อย่างเช่น ชาวยุโรปโดยทั่วไปเมื่อมองไปที่ลานหิมะเขาก็มองเห็นแต่หิมะ แต่ชาวเอสกิโมซึ่งมีประสบการณ์ได้ประสบพบเจอและอยู่กับหิมะเป็นประจำก็จะมองเห็นอะไรหลายอย่างมากกว่า ชาวเอสกิโมมีคำมากกว่า 50 คำเอาไว้ใช้เรียกหิมะ ความเป็นจริงเกี่ยวกับหิมะที่ชาวยุโรปโดยทั่วไปมองเห็นกับที่ชาวเอสกิโมมองเห็นจึงแตกต่างกันได้ (Haralambos and Holborn. 2004 : 807)

อิทธิพลทางความคิดภาษาศาสตร์ของโซซูร์ที่ส่งมาถึงคนรุ่นหลังมี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกได้แก่การศึกษาระบบที่แอบแฝงซ่อนเร้นอยู่ซึ่งก่อให้เกิดปรากฏการณ์พื้นผิวที่เปิดเผย อย่างเช่นคำพูดที่มีอยู่ในภาษา รูปแบบที่สองได้แก่การศึกษาวัฒนธรรม ภาษา และสังคมในฐานะที่เป็นระบบของสัญญะซึ่งเอื้ออำนวยต่อการสื่อสารและการสร้างความหมายในวัฒนธรรมของมนุษย์ (Ryan. 2005 : 2260)

โซซูร์ได้ปฏิวัติการศึกษาภาษา เขาเปลี่ยนความสนใจจากปฏิบัติการต่างๆ เกี่ยวกับการพูดในชีวิตประจำวันซึ่งได้ก่อให้เกิดภาษาพูดซึ่งถือว่าเป็นปรากฏการณ์พื้นผิว มาเน้นสนใจระบบที่ซ่อนเร้นแอบแฝงอยู่ซึ่งทำให้การพูดจาในชีวิตประจำวันนั้นเกิดขึ้นมาได้แทน (Ryan. 2005 : 2260)

กระบวนชุดและวากยสัมพันธ์ โซซูร์เห็นว่าภาษานั้นมี 2 มิติ คือ มิติเชิงกระบวนชุด (Paradigmatic) และมิติเชิงวากยสัมพันธ์ (Syntagmatic) ดังนั้น การวิเคราะห์ความหมายตามกรอบแนวคิดทฤษฎีโครงสร้างนิยมนั้น คือการค้นหาความสัมพันธ์ 2 อย่าง อันประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงกระบวนชุดและความสัมพันธ์เชิงวากยสัมพันธ์หรือเชิงกระแสความ ความสัมพันธ์แบบแรกเป็น

ความสัมพันธ์ในเชิงปรากฏแทนที่กันได้ ขณะที่ความสัมพันธ์แบบที่สองเป็นความสัมพันธ์ในเชิงปรากฏต่อเนื่องกันได้ (นพพร ประชากุล. 2552 ข : 113-116)

กระบวนชุด ในสัญวิทยาก็คือชุดแนวคิดเกี่ยวกับสัญญะต่างๆ ที่เลือกเอาสัญญะบางอย่างมารวมไว้ในส่วนประกอบเชิงวากยสัมพันธ์ การคัดเลือกในเชิงกระบวนชุดก็เช่นเดียวกับวากยสัมพันธ์คือเกี่ยวข้องกับชุดของทางเลือกต่างๆ ชุดหนึ่ง แต่ที่แตกต่างจากวากยสัมพันธ์ก็คือ กระบวนชุดนั้นเป็นชุดของสัญญะที่สามารถสลับสับเปลี่ยนไปมาได้ภายในบริบทใดบริบทหนึ่ง ที่สำคัญก็คือ หน่วยทุกหน่วยในกระบวนชุดนั้นจะต้องมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน และหน่วยทุกหน่วยนั้นจะต้องมีลักษณะร่วมซึ่งเป็นตัวกำหนดความเป็นสมาชิกของกระบวนชุดนั้น ตัวอย่างเช่นรายการอาหารถือว่าเป็นรายการที่เป็นกระบวนชุด เราเลือกอาหารแต่ละอย่างจากแต่ละส่วนของรายการอาหาร นี่คือส่วนที่เป็นกระบวนชุด ส่วนลำดับของอาหารที่สั่งมารับประทานถือว่าเป็นวากยสัมพันธ์ของอาหารมื้อนั้น (Hartley. 2002 : 171)

การวิเคราะห์เชิงกระบวนชุดนั้นมีประโยชน์ในการตรวจสอบการแสดงภาพตัวแทนแบบต่างๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีประโยชน์อย่างมากต่อการสร้างความมั่นใจว่าสัญญะอะไรจะถูกเลือก สัญญะอะไรจะไม่ถูกเลือก คำต่างๆ ภาพต่างๆ หรือแม้แต่สีต่างๆ จะถูกเลือกจากชุดที่มีความเป็นไปได้ บางครั้งทางเลือกเหล่านั้นก็สำคัญอย่างมาก เช่นการตัดสินใจเกี่ยวกับประเด็นที่ว่าจะใช้คำว่า “ทหาร” หรือ “ผู้ก่อการร้าย” หรือ “นักต่อสู้เพื่อเสรีภาพ” หรือ “ผู้ถืออาวุธ” ในเนื้อหาข่าว (Hartley. 2002 : 171)

นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องกระบวนชุดยังมีประโยชน์ในการศึกษาภาพยนตร์ด้วย ในภาพยนตร์สัญญะต่างๆ ที่จะต้องพิจารณานั้นครอบคลุมถึงนักแสดงและฉากต่างๆ รวมทั้งองค์ประกอบเชิงเทคนิคอย่างเช่นมุมกล้องและการจัดแสง ยกตัวอย่างเช่น ในการนำเสนอภาพนักแสดงให้ดูสมจริงตามบทบาทของภาพยนตร์เรื่องใดเรื่องหนึ่งนั้น ก็จะต้องมีการเลือกร่องรอยและลักษณะบางอย่างของนักแสดงที่ดูสมจริงกับลักษณะทางชาติพันธุ์และเพศสภาพที่ต้องการจะสื่อในภาพยนตร์เรื่องนั้น เพื่อให้การนำเสนอเรื่องราวดำเนินไปภายใต้กรอบของภาพยนตร์เรื่องนั้น การที่เราได้พิจารณากระบวนชุดที่มีอยู่ก็จะทำให้เรามองเห็นว่าวาทกรรม ปฏิบัติการทางวาทกรรม และอุดมการณ์ต่างๆ นั้นทำงานอย่างไร (Hartley. 2002 : 171)

วากยสัมพันธ์ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงกระแสความนั้นหมายถึงห่วงโซ่ของสัญญะต่างๆ ที่มาผสมผสานกันเข้าหรือถูกจัดเรียงเข้ามาเป็นลำดับที่มีความหมาย ยกตัวอย่างเช่นการเรียงคำเข้าเป็นประโยคก็ถือว่าเป็นวากยสัมพันธ์ของคำต่างๆ นั่นเอง ในตัวอย่างประโยคที่จัดเรียงไว้นั้น เราจะสามารถเข้าใจได้ว่าความหมายของสัญญะในประโยคเหล่านั้นจะเป็นอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่างๆ ที่มีอยู่ในประโยคนั้นนั่นเอง

การผสมผสานหรือจัดเรียงเข้าด้วยกันนั้นมีกฎเกณฑ์คอยกำกับควบคุมอยู่ อย่างเช่นในการรับประทานอาหารแบบฝรั่งนั้นก็จะมีการจัดลำดับว่าจะต้องรับประทานอะไรก่อนหรือหลัง อาหารจากวัฒนธรรมที่ต่างกันก็จะมีกฎเกณฑ์ในการผสมผสานและจัดเรียงลำดับในการรับประทานที่ต่างกัน อย่างเช่นที่เห็นได้จากอาหารฝรั่งเปรียบเทียบกับอาหารจีน

ในด้านการศึกษาสื่อร่วมสมัยนั้น เราอาจจะไม่ค่อยได้เห็นการวิเคราะห์ในเชิงวากยสัมพันธ์บ่อยนัก แต่ในการศึกษาเรื่องเล่าต่างๆ นั้นก็ยังคงมีการวิเคราะห์ในเชิงวากยสัมพันธ์อยู่พอสมควร เช่น ในเรื่องเล่าของภาพยนตร์นั้น การวิเคราะห์เชิงวากยสัมพันธ์จะพิจารณาดูว่ามีการนำเอาเหตุการณ์ต่างๆ มาจัดเรียงลำดับอย่างไร และลำดับต่างๆ เหล่านั้นถูกจัดร้อยเรียงเข้าเป็นเรื่องราวอย่างไร โดยใช้ทั้งการจัดลำดับในแง่เวลาว่าเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นก่อนเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นภายหลัง และการจัดลำดับในแง่ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุกับผลลัพธ์ว่าเหตุการณ์ใดเป็นเหตุที่ก่อให้เกิดอีกเหตุการณ์หนึ่งและเหตุการณ์ใดเป็นผลที่เกิดจากอีกเหตุการณ์หนึ่ง (Hartley. 2002 : 224)

9.4 ประวัติและแนวคิดของเลวี-สโตรส

9.4.1 ประวัติของเลวี-สโตรส

โคล้ด เลวี-สโตรส (Claude Lévi-Strauss : ค.ศ. 1908-2009) เกิดที่บรัสเซลส์ เมืองหลวงของประเทศเบลเยียม มีพ่อและแม่เป็นชาวฝรั่งเศส ขณะนั้นพ่อของเขาทำงานเป็นจิตรกรอยู่ที่บรัสเซลส์ แต่เขาเติบโตในปารีสและได้เข้าเรียนที่นั่น (“Claude Lévi-Strauss.” 2011 : Website) เขาได้เรียนในคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยปารีส และมหาวิทยาลัยซอร์บอนน์ ได้รับปริญญาทางด้านปรัชญาใน ค.ศ. 1931 เมื่อเขาอายุได้ 26 ปี เขาได้ไปสอนสังคมวิทยาที่มหาวิทยาลัยเซาเปาโล ประเทศบราซิล รวมทั้งได้ทำงานเป็นนักชาติพันธุ์วิทยาด้วย จากการที่เขาได้เดินทางไปท่องเที่ยวทั่วบราซิลและเก็บข้อมูลภาคสนามก็ทำให้เขาได้ผลิตผลงานชิ้นสำคัญออกมาคือหนังสือเรื่อง Tristes Tropiques (Fournier. 2007 : 159)

เนื่องจากเลวี-สโตรสเป็นชาวยิว ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองเขาก็ไม่สามารถอยู่ในประเทศของตนได้จึงได้อพยพไปอยู่สหรัฐอเมริกา เข้าสอนที่มหาวิทยาลัยใหม่เพื่อการวิจัยทางสังคมที่นิวยอร์ก ในช่วงนี้เขาได้ค้นพบงานของโรมัน จาค็อบสัน (Roman Jakobson) และได้เขียนวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกซึ่งต่อมาได้ตีพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ The Elementary Structures of Kinship ใน ค.ศ. 1949 และในปีต่อมา เขาได้เป็นบรรณาธิการงานเขียนทางด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาของมาร์เซล มอส (Marcel Mauss) เขาไม่เคยเรียนเป็นลูกศิษย์ของมอส แต่มอสเคยช่วยเหลือเขาตอนที่เขาเดินทางไปท่องเที่ยวในบราซิล เขาได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากมอสอย่างมาก (Fournier. 2007 : 159-160)

ใน ค.ศ. 1959 เลวี-สโตรสได้รับเลือกตั้งให้เป็นศาสตราจารย์ทางด้านมานุษยวิทยาสังคมที่วิทยาลัยแห่งฝรั่งเศส ตำแหน่งดังกล่าวส่วนสำคัญเป็นผลมาจากผลงานโดดเด่นของเขาก่อนหน้านี้ กล่าวคือใน ค.ศ. 1958 เขาได้ตีพิมพ์ผลงานทางด้านมานุษยวิทยาเชิงโครงสร้างซึ่งถือได้ว่าเป็นคัมภีร์สำคัญของสำนักคิดโครงสร้างนิยมอันเป็นสำนักคิดใหม่ของแวดวงมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1970 และ 1980 ข้อถกเถียงที่สำคัญในแวดวงสังคมศาสตร์ก็คือข้อถกเถียงที่ว่าจะเป็นหรือไม่เป็นนักโครงสร้างนิยม ใน ค.ศ. 1973 เขาได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกของบัณฑิตยสถานแห่งฝรั่งเศส ซึ่งถือว่าเป็นตำแหน่งที่มีเกียรติสูงสุดของวงการปัญญาชนฝรั่งเศส (Fournier. 2007 : 160)

ใน ค.ศ. 2008 เลวี-สโตรสเป็นสมาชิกบัณฑิตยสถานแห่งฝรั่งเศสคนแรกที่มีอายุถึง 100 ปี เขาเสียชีวิตเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม ค.ศ. 2009 หลังจากที่มีอายุครบรอบ 101 ปีไป 2-3 สัปดาห์ (“Claude Lévi-Strauss.” 2011 : Website)

ผลงานของเลวี-สโตรสมีมากมาย นอกจากที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว ที่สำคัญอื่นๆ อย่างเช่น Totemism ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 1962 The Savage Mind (1962) The Raw and the Cooked (Mythologiques, vol. 1) (1964) From Honey to Ashes (Mythologiques, vol. 2) (1967) The Origin of Table Manners (Mythologiques, vol. 3) (1968) และ The Naked Man (Mythologiques, vol. 4) (1971) (Fournier. 2007 : 160)

9.4.2 แนวคิดของเลวี-สโตรส

การที่โซซูร์พยายามที่จะเปิดเผยให้เห็นโครงสร้างพื้นฐานของสัญญะและภาษานั้นมีอิทธิพลต่อพัฒนาการของแนวคิดโครงสร้างนิยมซึ่งเป็นแนวคิดที่พยายามจะวิเคราะห์โครงสร้างพื้นฐานที่ซ่อนอยู่ในความคิดของมนุษย์และกลุ่มสังคมต่างๆ ของมนุษย์ โคล้ด เลวี-สโตรส เป็นผู้ที่พัฒนาแนวคิดโครงสร้างนิยมขึ้นมาเพื่อใช้ทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ อย่างเช่นระบบเครือญาติและปรัมปราคติ (Haralambos and Holborn. 2004 : 809)

เลวี-สโตรส เชื่อว่ามีโครงสร้างบางอย่างที่อยู่เบื้องหลังความคิดของมนุษย์ทั้งหมดและอยู่เบื้องหลังการจัดการทางสังคมแบบต่างๆ เราไม่สามารถที่จะสังเกตเห็นโครงสร้างเหล่านี้โดยตรง แต่เราสามารถเปิดเผยให้เห็นโครงสร้างเหล่านี้ในวัฒนธรรมของมนุษย์ซึ่งก่อตัวขึ้นมาจากโครงสร้างเหล่านี้ เนื่องจากโครงสร้างเหล่านี้มีอยู่ทั่วไปในมนุษย์ทุกหมู่เหล่า เราจึงพบหลักฐานของโครงสร้างเหล่านี้กระจายอยู่ทั่วไปเป็นสากล ดังนั้น เรื่องเล่าที่สืบต่อๆ กันมาหรือปรัมปราคติของชาวกรีกโบราณและของชนชาวพื้นเมืองในอเมริกาเหนือก็สะท้อนให้เห็นโครงสร้างแบบเดียวกัน ระบบเครือญาติทุกระบบก็มีโครงสร้างแบบเดียวกันเช่นเดียวกัน ปรัมปราคติต่างๆ และระบบเครือญาติต่างๆ อาจจะมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน แต่โครงสร้างพื้นฐานของปรัมปราคติและระบบเครือญาติเหล่านั้นเป็นแบบเดียวกัน (Haralambos and Holborn. 2004 : 809-810)

ระบบเครือญาติ เลวี-สโตรส เสนอว่าปรากฏการณ์ของระบบเครือญาติก็มีแบบแผนเช่นเดียวกันกับปรากฏการณ์ของภาษา กล่าวคือระบบเครือญาติต่างๆ นั้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกฎเกณฑ์บางอย่างซึ่งเราสามารถนำกฎเกณฑ์นี้ไปใช้พิจารณากลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ ทุกกลุ่ม เช่นเดียวกับที่โซซูร์มีความเห็นว่าภาษาทุกภาษานั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญญะกับความหมายสัญญะเป็นแบบเดียวกัน เลวี-สโตรสก็มีความเห็นว่าระบบเครือญาติทุกระบบก็มีความสัมพันธ์พื้นฐานเป็นแบบเดียวกันเหมือนกัน (Haralambos and Holborn. 2004 : 810)

เลวี-สโตรส เห็นว่าแต่ละส่วนของระบบเครือญาติจะมีความหมายได้ก็ต่อเมื่อได้สัมพันธ์กับส่วนอื่นๆ ยกตัวอย่างเช่น สถานภาพของการเป็นสามีจะมีอยู่ได้ก็เพราะมีสถานภาพของการเป็นภรรยาดำรงอยู่ สถานภาพของการเป็นบิดาหรือมารดาจะมีอยู่ได้ก็เพราะมีสถานภาพของบุตรหรือธิดาดำรงอยู่ นอกจากนี้ ส่วนพื้นฐานต่างๆ เหล่านี้ก็เป็นสิ่งที่เราพบได้ในทุกหนทุกแห่ง (Haralambos and Holborn. 2004 : 810)

ตามความเห็นของเลวี-สโตรส นั้น โครงสร้างพื้นฐานของระบบเครือญาติเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ในครอบครัว 3 รูปแบบ คือ 1) ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้อง 2) ความสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรส และ 3) ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูก นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์เชิงเกื้อกูลกันระหว่างลุงป้าน้าอากับหลานๆ ด้วย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นตามมาโดยอัตโนมัติจากการที่มีความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องและความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูกดำรงอยู่ก่อนแล้ว (Haralambos and Holborn. 2004 : 810)

โครงสร้างพื้นฐานดังกล่าวข้างต้นนี้เป็นผลโดยตรงมาจากการมีข้อห้ามมีเพศสัมพันธ์ระหว่างคนในสายเลือดเดียวกันซึ่งเป็นญาติใกล้ชิด (Incest Taboo) เช่นระหว่างพ่อกับลูกสาว แม่กับลูกชาย หรือพี่กับน้อง การดำรงอยู่ของข้อห้ามดังกล่าวหมายความว่า การที่ผู้ชายคนหนึ่งจะได้ผู้หญิงคนหนึ่งมาเป็นภรรยานั้น เขาคนนั้นต้องได้ผู้หญิงมาจากผู้ชายอีกคนหนึ่งซึ่งให้ลูกสาวหรือน้องสาวของตนมาเป็นภรรยา โครงสร้างเครือญาติพื้นฐานนี้จำเป็นจะต้องดำรงอยู่เพื่อที่จะกำหนดว่าใครเป็นหรือไม่เป็นญาติของเรา และเราจะสามารถมีความสัมพันธ์ทางเพศกับใครจึงจะมีความถูกต้องชอบธรรม (Haralambos and Holborn. 2004 : 810)

ภายในโครงสร้างระบบเครือญาติที่แตกต่างกันนั้น ความเข้มแข็งหรือความอ่อนแอของความสัมพันธ์รูปแบบหนึ่งจะมีแนวโน้มที่จะกำหนดความเข้มแข็งหรือความอ่อนแอของความสัมพันธ์อีกรูปแบบหนึ่งได้ ยกตัวอย่างเช่น ในหมู่เกาะโทรเบียน ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องค่อนข้างจะอ่อนแอ เด็กๆ จึงมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับพ่อของตนมากกว่าลุงและอา แต่ในตองกาความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องมีความเข้มแข็งมากกว่าความสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรส เมื่อเป็นเช่นนี้พวกเด็กชายจึงมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับลุงและอามาก ซึ่งบางครั้งก็ใกล้ชิดยิ่งกว่าพ่อของตนเสียอีก (Haralambos and Holborn. 2004 : 810)

คู่ตรงข้าม เลวี-สโตรส เห็นว่าไม่ได้มีแต่ระบบเครือญาตินั้นที่มีโครงสร้างเป็นสากล แต่ลักษณะของการคิดแบบคู่ตรงข้าม (Binary Oppositions) ก็เป็นลักษณะสากลคือพบได้ทั่วไปในสังคมต่างๆ ด้วย คู่ตรงข้ามเหล่านี้เช่นผู้ชายกับผู้หญิง ดีกับเลว ขาวกับดำ วัฒนธรรมกับธรรมชาติ การจำแนกต่างๆ ในคู่ตรงข้ามแต่ละคู่นั้นมีลักษณะเป็นการกีดกันซึ่งกันและกันออกไป การที่มีคู่ตรงข้ามดำรงอยู่นั้นบางครั้งก็ก่อให้เกิดการขัดแย้งกันได้ จึงได้มีการใช้ปรัมปราคติต่างๆ เพื่อพยายามแก้ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ เหล่านั้น (Haralambos and Holborn. 2004 : 810)

ปรัมปราคติ มาจากคำว่า “Myth” ซึ่งรากศัพท์ในภาษากรีกนั้นมีความหมายว่านิทานหรือนิยาย ในปัจจุบันคำนี้มีความเชื่อมโยงกับกับเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเหล่าเทพเจ้าและพลังอำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ นอกจากนี้คำนี้ยังมีความหมายครอบคลุมถึงนิทานเรื่องสำคัญๆ ที่มีมาตั้งแต่ยุคสมัยโบราณ ดังนั้นคำว่าปรัมปราคตินี้นอกจากจะหมายถึงเรื่องเล่าที่เป็นนิทานหรือนิยายแล้ว ยังหมายถึงเรื่องราวต่างๆ ที่เผยแสดงให้เห็นความจริงสากลที่มีอยู่ตลอดกาลด้วย (Allen. 2003 : 34)

ปรัมปราคติ (Myth) หลายเรื่องได้ครอบคลุมองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวกับอาหาร การรับประทานอาหารถือว่าเป็นส่วนที่สำคัญมากในวัฒนธรรมมนุษย์ซึ่งเลวี-สโตรสเห็นว่าคนเรานั้นรับประทานอาหารตามแนวทางที่เกี่ยวข้องกับความตรงกันข้ามระหว่างธรรมชาติกับวัฒนธรรม อาหารดิบนั้นถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ สัตว์ต่างๆ ซึ่งก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาตินั้นก็กินอาหารดิบ แต่การปรุงอาหารได้ทำให้อาหารกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม เพราะว่าการปรุงอาหารคือการที่คนเราทำอะไรบางอย่างกับอาหาร ผักหรือเนื้อนั้นจะเน่าเปื่อยเสียไปซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการตามธรรมชาติ อาหารที่บูดเน่าเสียไปก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติเช่นเดียวกับอาหารดิบ (Haralambos and Holborn. 2004 : 810)

เลวี-สโตรสเสนอว่ามีเรื่องราวสืบต่อกันมามากมายหลายเรื่องเกี่ยวกับอาหารในพื้นที่ต่างๆ ทั่วโลก เรื่องราวของการค้นพบไฟและการปรุงอาหารเป็นเรื่องราวที่โดดเด่นในปรัมปราคติเหล่านั้น โดยได้มีการเล่าเรื่องราวดังกล่าวเพื่อทำให้เข้าใจถึงการเปลี่ยนผ่านของมนุษยชาติจากสัตว์ซึ่งกินอาหารดิบและจึงเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มาเป็นมนุษย์ซึ่งรู้วิธีทำอาหารที่ดิบให้สุกและดังนั้นจึงมีวัฒนธรรม (Haralambos and Holborn. 2004 : 810)

ปัญหาสำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่เกี่ยวข้องอยู่กับปรัมปราคติก็คือเรื่องต้นกำเนิดของมนุษยชาติ ในหลายๆ วัฒนธรรม มีความเชื่อกันว่ามนุษยชาตินั้นมีต้นกำเนิดแบบเกิดขึ้นมาเอง กล่าวคือ คนรุ่นแรกนั้นเกิดหรือถูกสร้างขึ้นมาเองโดยไม่ได้เกิดจากพ่อแม่ ในบางวัฒนธรรมก็มีเรื่องเล่าว่ามนุษย์นั้นเกิดมาจากดิน บางวัฒนธรรมก็บอกว่าเกิดมาจากพระเจ้าสร้างขึ้นมา ความเชื่อดังกล่าวข้างต้นนี้ขัดกับประสบการณ์ของคนเราที่เราเห็นว่าเราเกิดมาได้เพราะพ่อกับแม่ของเรามีเพศสัมพันธ์กัน (Haralambos and Holborn. 2004 : 810)

ปัญหาข้างต้นนี้ยังเกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าเกี่ยวกับอีดิปัส (Oedipus) ซึ่งทำให้ปัญหาเรื่องต้นกำเนิดที่ว่าคนเราเกิดมาจากสิ่งเดียวหรือเกิดมาจากสองสิ่งมีความสัมพันธ์กับอีกปัญหาหนึ่งคือคนเราเกิดมาจากสิ่งเดียวกันหรือสิ่งที่แตกต่างกัน ในเรื่องอีดิปัสนั้น อีดิปัสได้แต่งงานกับโจแคสต้าซึ่งเป็นแม่ของตัวเอง ฆ่าไลออสซึ่งเป็นพ่อของตัวเอง และสังหารสฟิงซ์ซึ่งเป็นปีศาจที่ไม่ต้องการให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ (Haralambos and Holborn. 2004 : 810)

เลวี-สโตรสกล่าวไว้ว่าคำว่า “อีดิปัส” นั้นแปลว่าเท้าบวม และในเรื่องเล่านั้น คนที่เกิดจากดินก็ไม่สามารถที่จะเดินได้หรือถ้าเดินได้ก็เดินไม่สะดวก เขาจึงเชื่อว่าอีดิปัสนั้นเป็นภาพแสดงแทนของของการเกิดแบบถือกำเนิดขึ้นมาเอง แม้ว่าอีดิปัสจะเกิดมาจากพ่อแม่ก็ตาม ปรัมปราคตินี้ไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างการเกิดแบบถือกำเนิดขึ้นมาเองกับการเกิดจากพ่อแม่ได้ จึงได้มีการแสดงออกให้เห็นถึงความขัดแย้งในรูปแบบของปรัมปราคติ นอกจากนี้ แม้ว่าปัญหาความขัดแย้งจะไม่ได้รับการแก้ไข แต่มนุษยชาติก็ยังดำรงอยู่ต่อไปได้ เพราะว่าสัตว์ที่เป็นภัยคุกคามมนุษย์อย่างเช่นสฟิงซ์นั้นได้ถูกสังหารไปแล้ว (Haralambos and Holborn. 2004 : 810-811)

เลวี-สโตรสไม่ได้มองว่าเรื่องเล่าเกี่ยวกับอีดิปัสนั้นและปรัมปราคติอื่นๆ เป็นเพียงผลผลิตของบางสังคมเท่านั้น เขาเสนอว่าโครงสร้างพื้นฐานของปรัมปราคตินี้เป็นสิ่งที่พบได้ทั่วไปในหลายสังคมที่มีความแตกต่างกันมากและไม่ได้เกี่ยวข้องกัน รายละเอียดของเรื่องเล่าอาจจะแตกต่างกัน แต่โครงสร้างหลักก็เป็นโครงสร้างเดียวกัน ดังนั้นโครงสร้างนี้จึงเป็นผลผลิตของโครงสร้างพื้นฐานของความคิดมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำรงอยู่ของคู่ตรงข้ามบางคู่ (Haralambos and Holborn. 2004 : 811)

เลวี-สโตรสสรุปว่าปรัมปราคติต่างๆ นั้นทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างภาษากับการใช้ภาษา ซึ่งในที่นี้ภาษาก็คือโครงสร้างพื้นฐานของความคิดมนุษย์ และการใช้ภาษาก็คือเรื่องเล่าเฉพาะต่างๆ เหล่านั้น ปรัมปราคติต่างๆ ได้แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างในรูปแบบของเรื่องเล่าบางอย่าง และทำให้เราสามารถจัดการหรือแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่มีอยู่ในคู่ตรงข้ามได้ (Haralambos and Holborn. 2004 : 811)

9.5 ประวัติและแนวคิดของบาร์ธ

9.5.1 ประวัติของบาร์ธ

โรล็องด์ บาร์ธ (Roland Barthes : ค.ศ. 1905-1980) เกิดที่เมืองแชร์บวก ฝรั่งเศส ในครอบครัวชาวคริสต์โปรเตสแตนต์ที่เป็นชนชั้นกลาง พ่อของเขาเป็นทหารเรือได้เสียชีวิตในสงครามหลังจากที่เขาเกิดได้เพียง 1 ปี ในวัยเด็กบาร์ธจึงอยู่กับแม่และตายายที่เมืองบายอน ใน ค.ศ. 1924 พวกเขาได้ย้ายเข้าไปอยู่ในกรุงปารีส โดยแม่ของบาร์ธได้ทำงานเป็นพนักงานเย็บเล่มหนังสือหาเลี้ยงครอบครัว บาร์ธเป็นเด็กที่เรียนเก่ง ในที่สุดเขาก็สามารถเข้าเรียนในสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเสียงได้ แต่เขาก็

เจ็บป่วยจนเป็นอุปสรรคต่อการศึกษา เขาไม่ย่อท้อ ได้พยายามศึกษาในหลากสายสาขาวิชา ไม่ว่าจะเป็นวรรณคดีคลาสสิก โศกนาฏกรรมกรีก ไวยากรณ์ และนิรุกติศาสตร์ รวมทั้งได้ก่อตั้งกลุ่มต่อต้านฟาสซิสต์ขึ้นมาด้วย เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่สองขึ้นมาใน ค.ศ. 1939 บาร์ธไม่ได้ถูกเกณฑ์ทหาร เขาได้ไปสอนอยู่ในโรงเรียนหลายแห่งในเมืองเบียริซต์และปารีส แต่ตั้งแต่ ค.ศ. 1941 ซึ่งเป็นปีที่เยอรมนีเข้ายึดครองฝรั่งเศส จนถึงช่วงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง เขาก็ได้ปลีกวิเวกเพื่อฟื้นฟูสุขภาพอยู่ในเทือกเขาแอลป์ซึ่งทำให้เขาได้อ่านหนังสืออย่างจริงจังจนกลายมาเป็นนักทฤษฎีอัตถิภาวนิยมและมาร์กซิสต์อย่างที่เขาบอกเล่าภายหลัง หลังจากได้พักฟื้นในปารีสแล้ว บาร์ธได้ไปเป็นครูสอนภาษาฝรั่งเศสในต่างประเทศ เริ่มแรกคือที่โรมาเนียใน ค.ศ. 1947 ต่อมาก็ไปสอนที่อียิปต์อีก 2 ปี ที่อียิปต์นั้นมีอาจารย์สอนคนหนึ่งแนะนำให้เขาได้ศึกษาภาษาศาสตร์สมัยใหม่ ใน ค.ศ. 1950 เขาได้กลับไปปารีสโดยเข้าทำงานอยู่ในกระทรวงศึกษาธิการ และในอีก 2 ปีต่อมาเขาก็ได้รับทุนทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับคำศัพท์ที่ใช้ในวิวาทะทางสังคมในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 หลังจากนั้นบาร์ธก็ได้ผลิตผลงานออกมาหลายชิ้น เมื่อถึง ค.ศ. 1976 เขาก็ได้รับเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ทางด้านสัญวิทยาวรรณกรรมที่วิทยาลัยแห่งฝรั่งเศส เขาเสียชีวิตจากอุบัติเหตุบนท้องถนนข้างนอกวิทยาลัยดังกล่าวใน ค.ศ. 1980 (Carrabine. 2007 A : 7-9)

อิทธิพลทางความคิดของบาร์ธมีอยู่ในทฤษฎีหลายสำนัก เช่น โครงสร้างนิยม สัญวิทยา อัตถิภาวนิยม มาร์กซิสต์ และหลังโครงสร้างนิยม และโดยเฉพาะในสาขาวิชาที่เกี่ยวกับการแสดงภาพตัวแทนของข้อมูลข่าวสารและรูปแบบการสื่อสารแบบต่างๆ ซึ่งครอบคลุมถึงศาสตร์ทางด้านคอมพิวเตอร์ การถ่ายภาพ ดนตรี และวรรณกรรม (“Roland Barthes.” 2012 : Website)

ผลงานสำคัญของบาร์ธมีมากมายหลายเรื่อง เช่น Writing Degree Zero ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1953 Mythologies (1957) Elements of Semiology (1964) Image-Music-Text (1966) Criticism and Truth (1966) The Fashion System (1967) S/Z (1970) และ Roland Barthes by Roland Barthes (1975) (Carrabine. 2007 A : 13)

9.5.1 แนวคิดของบาร์ธ

การสื่อความหมาย (Signification) ในการวิเคราะห์ตามแนวทางของสัญวิทยานั้น การสื่อความหมายถือว่าเป็นผลลัพธ์ของสัญญะต่างๆ การสื่อความหมายทำหน้าที่เป็นเหมือนกับเนื้อหาของการสื่อสารหรือการนำเข้ามาซึ่งการสื่อสาร

บาร์ธเสนอว่าการสื่อความหมายนั้นมี 3 ระดับคือ 1) การสื่อความหมายในระดับความหมายตรง (Denotation) 2) การสื่อความหมายในระดับความหมายแฝง (Connotation) และ 3) การสื่อความหมายในระดับมายาคติ (Myth) (Hartley. 2002 : 210) เช่นเมื่อเรามองเห็นรูปต้นไม้แล้วกล่าวว่า “นี่คือต้นไม้” เราก็เข้าใจต้นไม้นั้นในฐานะที่เป็นพืชชนิดหนึ่ง นี่คือความหมายตรง แต่เมื่อเรามองว่าต้นไม้นั้นสื่อถึงธรรมชาติก็ถือว่าเป็นผลของการสื่อความหมายในระดับความหมายแฝง และเมื่อเข้าใจ

ต่อไปว่าธรรมชาตินั้นบ่งชี้ถึงความอุดมสมบูรณ์ ก็ถือว่าเป็นผลของการสื่อความหมายในระดับมายาคติ ในที่สุด รูปของต้นไม้ก็สามารถสื่อความหมายไปถึงธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ได้เหมือนกัน

บาร์ธใช้ตัวอย่างของรูปถ่ายมาแสดงให้เห็นความหมายตรง รูปถ่ายนั้นสื่อความหมายโดยตรงถึงสิ่งที่อยู่ข้างหน้ากล้องขณะที่กำลังถ่ายรูป แต่การที่รูปนั้นจะถูกถ่ายออกมาอย่างไร และคุณค่านามธรรมอะไรที่เชื่อมโยงอยู่กับรูปถ่ายนั้นเป็นเรื่องของความหมายโดยอ้อมหรือความหมายแฝง

รูปถ่ายของใบหน้าก็มีความหมายตรงบ่งถึงใบหน้านั้น แต่รูปถ่ายนั้นจะเชื่อมโยงกับอะไรได้บ้างก็ขึ้นอยู่กับประเภทของรูปถ่าย เช่นเป็นรูปที่ถ่ายเพื่อเฝ้าจับตาดู หรือรูปถ่ายแฟชั่น หรือรูปถ่ายประกอบข่าว หรือรูปถ่ายที่เป็นงานศิลปะ อีกทั้งยังขึ้นอยู่กับการเน้นสีและองค์ประกอบต่างๆ ด้วย ดังนั้นรูปถ่ายของใบหน้าเดียวกันก็อาจจะมีความหมายแฝงได้หลายอย่าง เช่นดูเป็นเหมือนอาชญากร ดูสวยงาม หรือดูเป็นนางแบบชั้นนำก็ได้ (Hartley. 2002 : 210)

การสื่อความหมายในระดับมายาคตินั้นอาจจะเรียกว่าเป็นการสื่อความหมายในระดับอุดมการณ์ก็ได้ ในระดับนี้ การสื่อความหมายจะขึ้นอยู่กับคุณค่าทางวัฒนธรรมต่างๆ และความเชื่อต่างๆ ที่มีอยู่ร่วมกัน ลองพิจารณาการใช้ภาพชนบทในการโฆษณา จะเห็นว่าการสื่อความหมายนั้นก็จะขึ้นอยู่กับมายาคติหรืออุดมการณ์ที่ทำให้เมืองกับชนบทเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกันอยู่ตรงข้ามกัน คือมีการสื่อความหมายชนบทว่ามีวิถีชีวิตที่บริสุทธิ์ไร้เดียงสากว่าวิถีชีวิตในเมือง

มายาคติดังกล่าวเป็นเรื่องเฉพาะเจาะจงกับบางวัฒนธรรม อีกทั้งยังเป็นเรื่องที่เห็นต่างเห็นแย้งถกเถียงกันได้ เช่นคนที่อยู่ในเมืองแต่ละคนอาจจะมองภาพชนบทแตกต่างกันก็ได้ นั่นคือความหมายแฝงของชนบทก็อาจแตกต่างกันเมื่อมองจากมุมของคนเมืองแต่ละคน กระบวนการสื่อความหมายนั้นเป็นสิ่งที่มีอยู่เหมือนกันในทุกที่ แต่ความหมายที่เกิดจากกระบวนการนั้นก็อาจแตกต่างกันไปตามบริบททางวัฒนธรรม (Hartley. 2002 : 211)

รหัส ในการพยายามทำความเข้าใจอะไรบางอย่างว่ามีการสร้างและแพร่กระจายความหมายในตัวบทได้อย่างไรนั้น จำเป็นต้องใช้รหัส ซึ่งรหัสดังกล่าวนี้ไม่ใช่ข้อตกลงลับที่รู้กันเฉพาะกลุ่ม แต่เป็นแบบแผนที่ผู้อ่านตัวบทนำมาใช้เพื่อให้เข้าใจความหมายแฝงที่มีอยู่ในตัวบท บาร์ธได้แบ่งรหัสออกเป็น 5 ประเภท คือ รหัสปริศนาหรือรหัสตีความ รหัสเหตุการณ์หรือรหัสการกระทำ รหัสอรรถลักษณ์หรือรหัสความหมาย รหัสสัญลักษณ์ และรหัสวัฒนธรรม รหัสแต่ละประเภทนี้อาจทำงานโดยไม่เกี่ยวข้องกันเลยก็ได้ หรืออาจเกี่ยวข้องซ้อนทับกันในรายระเอียดบางอย่างของตัวบท รหัสทั้ง 5 ประเภทนี้มีความหมายดังนี้ (นพพร ประชากุล. 2552 ข : 145-149; Allen. 2003 : 86-88)

1) รหัสปริศนาหรือรหัสตีความ (Hermeneutic Code) ได้แก่รหัสที่ทำให้องค์ประกอบบางอย่างในเนื้อความสามารถกระตุ้นให้เราเกิดความรู้สึกอยากรู้ขึ้นมาว่าเรื่องราวจะดำเนินต่อไปอย่างไร รหัสชนิดนี้เป็นรหัสที่ทำหน้าที่แสดงให้เห็นประเด็นต่างๆ การตอบโต้ตอบสนองต่อประเด็นนั้นๆ และเหตุการณ์ที่เป็นโอกาสหรือความบังเอิญต่างๆ ที่ทำให้ประเด็นนั้นๆ ก่อตัวขึ้นมา หรือ

ก่อให้เกิดการคลี่คลายของเรื่องราว รหัสประเภทนี้มีอยู่ในเรื่องเล่าทุกแนว เช่นในนิยายแนวรักพาฝัน การที่พระเอกมีฐานะยากจนและนางเอกเป็นลูกของคนรวยก็จะก่อให้เกิดความหมายแฝงที่กระตุ้นให้ผู้อ่านอยากจะรู้ว่าพระเอกจะได้ครองรักกับนางเอกหรือไม่ ด้วยวิธีการใด หรือในภาพยนตร์แนวเพื่อชีวิต รหัสประเภทนี้ก็จะกระตุ้นให้ผู้ชมอยากรู้ว่าผู้ถูกกดขี่จะต่อสู้กับอำนาจได้หรือไม่ อย่างไร รหัสประเภทนี้มักมีความสัมพันธ์กับแนวเรื่องที่เราคุ้นเคยมาก่อน เป็นรหัสที่คอยทำหน้าที่พยุงการอ่านหรือการตีความให้ดำเนินต่อไปเรื่อยๆ จนจบเรื่องราว

2) รหัสเหตุการณ์หรือการกระทำ (Proairetic Code) หมายถึงรหัสที่ทำให้เราในฐานะผู้อ่านหรือผู้ชมเข้าใจได้ว่าเกิดอะไรขึ้น เมื่อเราได้พบรายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์หรือการกระทำต่างๆ รหัสประเภทนี้เกี่ยวข้องทั้งตัวการกระทำและผลของการกระทำที่ตามมา โดยที่ผลของการกระทำที่ตามมานั้นก็จะทำให้เรามองเห็นหรือนึกสืบสาวไปถึงลำดับเหตุการณ์อื่นๆ ได้ เช่นในเรื่องราวอาชญากรรม ก็จะมีการหลอกล่อล่อลวง จากนั้นก็จะมีการลักพาตัว แล้วก็มีการนำไปสังหาร รหัสประเภทนี้จะทำให้เราสามารถเชื่อมโยงรายละเอียดต่างๆ เหล่านั้นเข้ากับแบบแผนที่เราคุ้นเคยมาก่อน เช่นหลังจากที่พระเอกได้พบกับนางเอกเป็นครั้งแรกแล้วเกิดอาการเหม่อลอย จิตใจหวั่นไหว ปั่นป่วน สติไม่อยู่กับตัว เราก็ตีความได้ว่านี่เป็นการตกหลุมรัก แล้วเราก็คาดหวังว่าจะเกิดอะไรตามมาในเหตุการณ์นั้น ตามที่เราเคยพบเห็นหรือได้รับรู้มาจากเรื่องเล่าต่างๆ เช่นนวนิยายหรือภาพยนตร์

3) รหัสอรรถลักษณ์หรือรหัสความหมาย (Semic Code) หมายถึงรหัสที่ช่วยให้เราในฐานะผู้อ่านหรือผู้ชมเข้าใจความหมายเกี่ยวกับคุณลักษณะของตัวละครหรือสถานที่ เช่นเมื่อนวนิยายได้แสดงให้เห็นพฤติกรรมของตัวเอกในเรื่องว่าชอบแอบวาดรูปครูในห้องเรียนแทนที่จะตั้งใจฟังครูสอน เราก็สามารถอนุมานได้ว่าตัวเอกนั้นมีแนวโน้มที่จะเป็นจิตรกร บาร์ธนำเอาอรรถลักษณ์ซึ่งเป็นหน่วยย่อยของความหมายของคำมาสื่อถึงคุณลักษณะของตัวละครเพื่อเตือนเราว่าตัวละครไม่ใช่บุคคลจริง แต่เป็นเพียงบุคคลในเรื่องซึ่งมีคุณสมบัติที่เกิดขึ้นมาจากถ้อยคำเท่านั้น

4) รหัสสัญลักษณ์ (Symbolic Code) หมายถึงแบบแผนเชิงสัญลักษณ์ทุกอย่างซึ่งเราสามารถสังเกตเห็นได้ในตัวบทหรือเรื่องเล่าต่างๆ อย่างเช่นในเรื่องซาร์ราซีนซึ่งมีเรื่องราวของนักร้องโอเปราชายที่ถูกตอนปรากฏอยู่เป็นประเด็นสำคัญนั้น ก็ย่อมเป็นที่คาดหมายได้ว่าจะมีสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับการตอนอวัยวะเพศกระจายอยู่ทั่วไป ในฉากที่ซาร์ราซีนถูกคนของผู้คุ้มครองซ็องบิเนลลาสังหาร ซาร์ราซีนได้ชักดาบยาวที่ติดกายออกมาจากฝักเพื่อเตรียมฆ่าซ็องบิเนลลา แต่ขณะที่กำลังเงื้อดาบอยู่นั้น ลูกน้องของผู้คุ้มครองซ็องบิเนลลาก็ได้เอามีดสั้นแทงซาร์ราซีนจนเขาล้มลงและขาดใจตายในที่สุด ถ้าเราพิจารณาตามตรรกะของระบบสัญลักษณ์ก็จะทราบได้ว่า “ดาบยาว” นั้นเป็นสัญลักษณ์ของอวัยวะเพศของชายชาตรีผู้ทระนง แต่เพราะว่าซาร์ราซีนนั้นไปหลงรักผู้ชายที่ถูกตอน เขาจึงได้เสียเชิงชายไป ดาบยาวของเขาจึงใช้ไม่ได้ผลอีกต่อไป และเมื่อเขาสูญเสียความเป็นชายชาตรีไปแล้ว การใช้ “มีดสั้น” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของอวัยวะเพศชายขนาดเล็กก็สามารถแทงให้เขาตายได้

5) รหัสวัฒนธรรม (Cultural Code) หมายถึงรหัสที่เป็นความรู้และภูมิปัญญาอันหลากหลาย ซึ่งตัวบทอ้างอิงถึงต่อเนื่องกันไปเรื่อยๆ เป็นเรื่องของความเชื่อที่เป็นโลกทัศน์/ชีวทัศน์ของคนเราที่ไหลเวียนอยู่ในวัฒนธรรม คนเราดึงเอารหัสความเชื่อ ความรู้ และภูมิปัญญาเหล่านี้มาใช้สนับสนุนค้ำจุนความน่าเชื่อถือของตัวบทหรือเรื่องราวต่างๆ สิ่งเหล่านี้อาจจะมาจากคำสอนของพ่อแม่ ผู้หลักผู้ใหญ่ ครูบาอาจารย์ มาจากหนังสือเรียน มาจากสุภาษิต คำพังเพย หรือคำขวัญต่างๆ มาจากข่าวสารในหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ หรืออินเตอร์เน็ต ตัวบทหรือเรื่องเล่าต่างๆ เหล่านั้นได้นำเอาคติความเชื่อ ความรู้ หรือภูมิปัญญาเหล่านี้มาใช้โดยแปรรูปด้วยลีลาการประพันธ์จนบางครั้งกลายเป็นสัจธรรมที่มีความลึกซึ้ง เราอาจจะดูตัวอย่างของการทำงานของรหัสวัฒนธรรมได้จากเรื่องของซาร์ราซีนเหมือนกัน ในเรื่องนี้ซาร์ราซีนนั้นหลงใหลคลั่งไคล้ในตัวซ็องบิเนลลาอย่างมากถึงกับฝากชีวิตของตัวเองไว้ในกำมือของซ็องบิเนลลา โดยไม่สามารถสังเกตเห็นความผิดปกติที่เกิดขึ้นได้เลย ทั้งๆ ที่เพื่อนๆ ของซ็องบิเนลลาต่างก็หัวเราะเยาะซาร์ราซีนอยู่เสมอ เราในฐานะผู้อ่านก็อาจจะไม่รู้สึกแปลกใจกับพฤติกรรมของซาร์ราซีน เพราะเราได้รับรหัสทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับเรื่องนี้มาก่อนแล้วว่า “ความรักทำให้คนตาบอด” และในอีกตอนหนึ่ง เมื่อมีผู้มาเตือนซาร์ราซีนด้วยความหวังดีเพื่อให้ซาร์ราซีนรับรู้ถึงอันตรายที่จะเกิดขึ้น แต่ซาร์ราซีนก็ไม่ยอมฟัง เราก็อาจไม่แปลกใจเช่นเดียวกัน เพราะว่ามันมีรหัสวัฒนธรรมที่ว่า “ความรักเหมือนโคถึก” คอยกำกับการตีความของเราอยู่

ตัวอย่างการวิเคราะห์แบบสัญวิทยา บาร์ธได้วิเคราะห์เรื่องราวที่ดูเหมือนปกติธรรมดาซึ่งคนทั่วไปอาจจะไม่คิดสงสัยไม่คิดตั้งคำถาม โดยชี้ให้เห็นมายาคติหรือความหมายทางวัฒนธรรมของเรื่องที่เขาวิเคราะห์ หลายเรื่องเขานำมาจากการโฆษณาสินค้าในยุคสมัยของเขา เช่นในเรื่อง “สบู่ผงและผงซักฟอก” นั้น บาร์ธได้เริ่มวิเคราะห์การที่สสารบางอย่างสื่อความหมายทางอุดมการณ์บางอย่างที่มีอยู่ในวัฒนธรรมนั้นๆ เขายกตัวอย่างสบู่ผงบางยี่ห้อ เช่น “ลักซ์” และ “เพอร์ซิล” และผงซักฟอกบางยี่ห้อเช่น “เพค” “ครีโอ” และ “โอโม” โดยเอามาเทียบแย้งกัน ทั้งเพอร์ซิลและโอโมนั้นเป็นผลิตภัณฑ์ที่ผลิตโดยบริษัทเดียวกัน แต่สินค้าทั้งสองอย่างนี้ก็ถูกจัดประเภทไว้ต่างกัน การโฆษณาจึงเน้นคุณสมบัติที่ต่างกันของสินค้า เพอร์ซิลซึ่งเป็นสบู่ผงนั้นถูกนำเสนอว่าเป็นสารประเภทที่พิฆาตสิ่งสกปรก หรือปลดปล่อยเสื้อผ้าให้เป็นอิสระจากความสกปรกที่เข้ามาเกาะ ขณะที่โอโมซึ่งเป็นผงซักฟอกอันเป็นสารเข้าคลอรีนและแอมโมเนียที่มีคุณสมบัติคล้ายไฟคือมีอำนาจเผาผลาญนั้นกลับถูกนำเสนอว่าเป็นสารที่แทรกตัวเข้าไปเพื่อขับไล่ ผลักดัน และขนถ่ายสิ่งสกปรกที่ซอกซอนอยู่ในเนื้อผ้าออกไป เพอร์ซิลกำจัดสิ่งสกปรก แต่โอโมแทรกตัวเข้าสู่ความลึกของเสื้อผ้าแล้วขับไล่สิ่งสกปรกออกมา (Allen. 2003 : 35-36) บาร์ธได้เชื่อมโยงเห็นถึงมายาคติที่เป็นรหัสทางวัฒนธรรมเอาไว้ตอนหนึ่งว่า “ความแตกต่างข้อนี้มีที่มาที่ไปทางวัฒนธรรมประเพณี กล่าวคือน้ำยาเคมีเป็นตัวสืบแทนกิริยาอาการของหญิงรับจ้างซักผ้าซึ่งปฏิบัติงานด้วยวิธีทุบผ้า ส่วนผงซักฟอกทำหน้าที่ทดแทนปฏิบัติการของหญิงแม่บ้านผู้บีบนวดและบิดผ้ากับแผ่นกระดาน” (บาร์ตส์. 2544 : 50)

ในอีกบทความหนึ่ง เนื่องในโอกาสที่มีการจัดแสดงพลาสติกที่กรุงปารีส บาร์ธได้วิเคราะห์เอาไว้ว่าพลาสติกนั้นไม่ได้ถูกนำมาใช้เพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ แต่ถูกนำมาใช้สร้างของเลียนแบบเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสามารถของมนุษย์ในการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติให้มาเป็นเครื่องมือเครื่องใช้และของเล่นในบ้านที่ตอบสนองความต้องการของชนชั้นกลางและสะท้อนให้เห็นคติของชนชั้นกลางเป็นหลัก เมื่อเปรียบเทียบกับวัสดุที่เป็นธรรมชาติกว่าอย่างเช่นไม้แล้ว เครื่องมือเครื่องใช้และของเล่นที่ทำด้วยพลาสติกดูเหมือนจะไม่มีคุณค่าอื่นใดนอกจากประโยชน์ใช้สอย มันทำให้คนเข้าใจว่าพลาสติกเป็นสสารมหัศจรรย์ที่แสดงให้เห็นว่าพลังของมนุษย์นั้นอยู่เหนือพลังของธรรมชาติ ทั้งๆ ที่จริงๆ แล้วพลาสติกนั้นก็มาจากธรรมชาติ แต่ถูกสร้างภาพขึ้นมาตามคติวัฒนธรรมของชนชั้นกลางที่มองตนเองว่าเป็นสากลและไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา (Allen. 2003 : 36)

และในอีกบทความหนึ่ง เรื่อง “ไวน์กับนม” (บาร์ตส์. 2544 : 63-67) บาร์ธได้วิเคราะห์เกี่ยวกับไวน์เอาไว้ เขามองไวน์ว่าเป็นที่สถิตของมายาคติอันหลากหลายซึ่งอาจจะขัดแย้งกันเอง คือไวน์ถูกใช้เป็นเครื่องดื่มชูกำลังสำหรับกรรมกรหรือแรงงาน ดังที่ชอบพูดกันว่า “ไวน์ทำให้ใจฮึกเหิมอยากทำงาน” การดื่มไวน์จึงแสดงคุณสมบัติของความเป็นกรรมกร แต่สำหรับปัญญาชนแล้ว ไวน์กลับเป็นสัญญะที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นชายชาตรี “ไวน์ช่วยปลดปล่อยนักเขียนจากมายาคติทั้งหลายของความเป็นปัญญาชน และทำให้พวกเขาเสมอกับกรรมกร การดื่มไวน์ทำให้นักเขียนรู้สึกว่าตนเป็นชายชาตรีตามธรรมชาติอย่างแท้จริง สามารถหลุดพ้นจากการถูกตราหน้ามานานกว่าศตวรรษครึ่ง (ตั้งแต่ยุคโรแมนติก) ว่าเป็นพวกที่ใช้แต่สมองเป็นเท่านั้น” (บาร์ตส์. 2544 : 64) การดื่มไวน์ในฤดูหนาวสื่อให้เห็นมายาคติเกี่ยวกับความอบอุ่น การดื่มไวน์ในฤดูร้อนก็สื่อให้เห็นมายาคติเกี่ยวกับความร่มรื่น ชื่นฉ่ำ และซาบซ่าน ไวน์ปรากฏเคียงข้างสัญญะทางอาหารตัวอื่นๆ เป็นประจำ ไวน์กับคนฝรั่งเศสจึงเป็นของคู่กัน ชาวฝรั่งเศสจะรู้สึกแปลกแปร่งขึ้นมาทันทีถ้าไวน์ขาดหายไปจากฉากชีวิตประจำวันของพวกเขา ไวน์เป็นเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ซึ่งทำให้เมาได้ แต่สำหรับชาวฝรั่งเศสแล้ว อาการเมาเป็นเพียงผลพลอยได้ของการดื่มไวน์ ไม่ใช่เป้าหมายของการดื่ม ชาวฝรั่งเศสไม่ได้ต้องการดื่มไวน์เพื่อให้เมา และชาวฝรั่งเศสไม่ได้มองว่าไวน์เป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดอาชญากรรม (Allen. 2003 : 36; บาร์ตส์. 2544 : 64-66) มายาคติเกี่ยวกับไวน์ที่ขัดแย้งกันเหล่านี้ทั้งหมดถูกธำรงรักษาไว้รายรอบภาพลักษณ์ของไวน์ เพราะว่าในที่สุดแล้วไวน์ก็เป็นสัญญะที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของคนฝรั่งเศสหรือบ่งบอกถึงความเป็นฝรั่งเศส การดื่มไวน์ถือว่าเป็นส่วนสำคัญของการเป็นประเทศฝรั่งเศสและการเป็นคนฝรั่งเศส นี่คือกิริยาอาการที่มายาคติทั้งหลายปฏิบัติการอยู่ในสังคมสมัยใหม่ มายาคตินำเอาวัตถุทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์อย่างเช่นไวน์มาเปลี่ยนแปลงให้เป็นสัญญะที่บ่งถึงคุณค่าสากล ซึ่งในที่นี้ก็คือแนวคิดเรื่องความเป็นฝรั่งเศสอันเป็นอัตลักษณ์ร่วม ไวน์เป็นสัญญะที่บ่งถึงอัตลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของฝรั่งเศสที่ดูอบอุ่นเรียบง่ายน่าสบายใจ ซึ่งทำให้เรามองไม่

เห็นความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์และความตึงเครียดต่างๆ ที่อยู่ภายในและรายรอบชาติฝรั่งเศส (Allen. 2003 : 36) ดังที่บาร์ธได้ชี้ให้เห็นในตอนท้ายของบทความว่า

> มายาคติของไวน์ช่วยให้เราเห็นถึงความมีสองนัยของสิ่งต่างๆ ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี ในด้านหนึ่ง เราปฏิเสธไม่ได้ว่าไวน์เป็นของดี มีคุณค่า แต่ในอีกด้านหนึ่ง เราก็จำเป็นต้องยอมรับว่าการผลิตไวน์เกี่ยวพันอย่างแนบแน่นกับเศรษฐกิจทุนนิยมของฝรั่งเศส ไม่ว่าจะเป็นการผลิตไวน์เองโดยเจ้าของไร่องุ่นในฝรั่งเศส หรือการทำอุตสาหกรรมไวน์ของเจ้าอาณานิคมในอัลจีเรีย ซึ่งเข้าไปยึดครองที่ดินของชาวพื้นเมืองมุสลิม แล้วบังคับให้คนอดอยากปากแห้งเหล่านี้ปลูกผลไม้ซึ่งไม่ก่อประโยชน์โภชผลอันใดแก่พวกเขาเลย เราคงพอเห็นแล้วว่าในสังคมรอบตัวเรานี้มีมายาคติจำนวนไม่น้อยที่ดูไม่มีพิษมีภัยแต่ก็ใช่ว่าจะบริสุทธิ์ไร้เดียงสา ในทุกวันนี้ เราตกอยู่ในสภาพที่แปลกแยกจนถึงขนาดว่าเราไม่อาจดื่มด่ำกับไวน์ได้อย่างสนิทใจ เว้นแต่เราจะแสร้งทำเป็นลืมว่าไวน์เป็นผลิตผลจากผืนดินที่ถูกยึดครองแย่งชิง
>
> (บาร์ตส์. 2544 : 67)

สรุปท้ายบท

เนื้อหาในบทนี้กล่าวถึงทฤษฎีโครงสร้างนิยมและสัญวิทยา โดยเน้นทฤษฎีโครงสร้างนิยมทางภาษาศาสตร์และทฤษฎีโครงสร้างนิยมในมานุษยวิทยา และทฤษฎีสัญวิทยาที่ได้รับอิทธิพลมาจากโซซูร์ ทฤษฎีโครงสร้างนิยมของโซซูร์นี้มองโลกทางสังคมในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางภาษา คนเราใช้ชีวิตในสังคมโดยใช้ภาษา ทฤษฎีโครงสร้างนิยมมองว่าภาษาที่คนเราใช้กันอยู่ในสังคมนี่เองที่สร้างตัวตนของเราขึ้นมา ภาษาเป็นโครงสร้างหรือระบบที่มีอิทธิพลกำหนดชีวิตคนเรา คนเราเป็นเพียงร่างทรงของภาษา ในทางมานุษยวิทยา โคล้ด เลวี-สโตรสเป็นนักทฤษฎีคนสำคัญที่ได้ได้พัฒนาทฤษฎีโครงสร้างนิยมต่อมา

โซซูร์เป็นผู้ที่พัฒนาวิชาสัญวิทยาขึ้นมาด้วยและได้รับพัฒนาต่อโดยโรล็องด์ บาร์ธ นักคิดชาวฝรั่งเศส ในสหรัฐอเมริกาได้มีนักปรัชญาชื่อชาร์ลส์ แซนเดอร์ส เพิร์ซ พัฒนา “สัญศาสตร์” ขึ้นมา ซึ่งเป็นศาสตร์ที่ศึกษาวิเคราะห์การสื่อความหมายเช่นเดียวกับสัญวิทยา เพียงแต่เรียกชื่อต่างกันและมีรายละเอียดต่างกัน แนวคิดของเพิร์ซส่งอิทธิพลต่อนักสัญศาสตร์รุ่นหลังที่โดดเด่นมากคืออุมแบร์โต เอโค

เพิร์ซได้พัฒนาสัญศาสตร์ขึ้นมาอย่างเป็นอิสระจากสัญวิทยาของโซซูร์ เขาได้แบ่งสัญญะที่สำคัญๆ ไว้ 3 ประเภท คือรูปจำลอง (Icon) ดัชนี (Index) และสัญลักษณ์ (Symbol) เพิร์ซเป็นนักตรรกวิทยาคนสำคัญด้วย เขาเห็นว่าสัญญะต่างๆ นั้นเกี่ยวข้องกับตรรกะหรือการใช้เหตุผล เพราะ

ว่าสัญญะต่างๆ นั้นก็คือสิ่งที่ลำเลียงความคิดมาไว้ในรูปแบบของการเชื่อมโยงการใช้เหตุผลในรูปแบบต่างๆ นั่นเอง

ทฤษฎีโครงสร้างนิยมในภาษาศาสตร์ของโซซูร์เสนอว่าภาษานั้นควรได้รับการศึกษาในฐานะที่เป็นระบบซึ่งบูรณาการเข้ากับตรรกะและโครงสร้างของภาษาเอง เราไม่ควรศึกษาภาษาในฐานะที่เป็นการเชื่อมโยงเข้ากับความเป็นจริงภายนอก มุมมองเชิงโครงสร้างเช่นนี้สามารถนำไปใช้วิเคราะห์สิ่งต่างๆ ได้มากมาย เช่น สถาปัตยกรรม แฟชั่น อาหาร ระบบเครือญาติ และจิตใต้สำนึก ฯลฯ เพื่อให้มองเห็นโครงสร้างที่ซ่อนตัวอยู่

เลวี-สโตรสพัฒนาทฤษฎีโครงสร้างนิยมขึ้นมา และนำเอาไปอธิบายระบบเครือญาติและปรัมปราคติ เขาเสนอว่าระบบเครือญาติทุกระบบและปรัมปราคติทุกเรื่องนั้นมีโครงสร้างแบบเดียวกัน ปรัมปราคติต่างๆ และระบบเครือญาติต่างๆ อาจจะมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน แต่โครงสร้างพื้นฐานของปรัมปราคติและระบบเครือญาติเหล่านั้นเป็นแบบเดียวกัน

บาร์ธกล่าวถึงความหมายว่ามี 3 ระดับ คือระดับที่เป็นความหมายตรง ระดับที่เป็นความหมายแฝง และระดับที่เป็นมายาคติหรือวัฒนธรรม ทฤษฎีสัญวิทยาของบาร์ธได้พยายามเน้นแสดงให้เห็นถึงการสื่อความหมายในระดับมายาคติหรือจะเรียกว่าเป็นการสื่อความหมายในระดับวัฒนธรรมหรือในระดับอุดมการณ์ก็ได้ ในระดับนี้ การสื่อความหมายจะขึ้นอยู่กับคุณค่าทางวัฒนธรรมต่างๆ และความเชื่อต่างๆ ที่มีอยู่ร่วมกัน

คำถามท้ายบท

1. ความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีโครงสร้างนิยมกับสัญวิทยาหรือสัญศาสตร์เป็นอย่างไร?
2. สัญญะคืออะไร? ให้นิสิตอธิบายความหมายของสัญญะสำคัญ 3 ประเภท พร้อมยกตัวอย่างสัญญะเหล่านั้นตามที่เพิร์ซได้จำแนกไว้
3. ภาษากับวาทะหรือการใช้ภาษาตามที่โซร์ซูร์อธิบายไว้ มีความแตกต่างกันอย่างไร?
4. ให้นิสิตเลือกงานวรรณกรรมมาเรื่องหนึ่งแล้วนำเอาทฤษฎีโครงสร้างนิยมของเลวี-สโตรสมาวิเคราะห์โครงสร้างของงานวรรณกรรมเรื่องนั้น
5. การสื่อความหมายคืออะไร? ความหมาย 3 ระดับ คือ ความหมายตรง ความหมายแฝง และความหมายในระดับมายาคติหรือความหมายในระดับวัฒนธรรม มีความแตกต่างกันอย่างไร?

บทที่ 10
หลังสมัยใหม่นิยม หลังโครงสร้างนิยม และหลังอาณานิคมนิยม[1]

หัวข้อ

10.1 ภาพรวมเกี่ยวกับความสัมพันธ์กันของทั้งสามทฤษฎี

10.2 หลังสมัยใหม่นิยม : เลียวทาด์และโบดริยาด์

10.3 หลังโครงสร้างนิยม : ฟูโกต์และแดร์ริดา

10.4 หลังอาณานิคมนิยม : ซาอิดและสปีวัก

แนวคิด

1. หลังสมัยใหม่นิยมกับหลังโครงสร้างนิยมเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกันมาก เพราะนักทฤษฎีคนสำคัญในสองสำนักคิดนี้เป็นคนกลุ่มเดียวกัน หลังสมัยใหม่นิยมวิพากษ์วิจารณ์ความเป็นสมัยใหม่ ขณะที่หลังโครงสร้างนิยมนั้นเน้นวิพากษ์วิจารณ์โครงสร้างนิยม สำหรับหลังอาณานิคมนิยมนั้นเป็นทฤษฎีที่นักวิชาการในสำนักคิดนี้ซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากนักทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยมได้พัฒนาขึ้นมาเพื่อใช้วิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคม
2. เลียวทาด์มองความรู้ต่างๆ แม้กระทั่งความรู้ทางวิทยาศาสตร์ว่าเป็นเพียงเรื่องเล่า ซึ่งในยุคหลังสมัยใหม่มีเรื่องเล่าที่หลากหลาย เรื่องเล่าขนาดใหญ่เมื่อมาถึงยุคนี้ต่างก็ถึงกาลที่ต้องเสื่อมสลาย ขณะที่โบดริยาด์ชี้ให้เห็นถึงการที่ยุคหลังสมัยใหม่เป็นสังคมบริโภคที่ผู้คนมุ่งบริโภคสัญญะ และการที่สื่อสมัยใหม่เช่นโทรทัศน์สร้างความจริงเสมือนหรือภาพจำลองขึ้นมา ทำให้เรายากที่จะแยกความเป็นจริงที่เกิดขึ้นจริงและการนำเสนอภาพแทนความเป็นจริงผ่านสื่อออกจากกันได้
3. ฟูโกต์ชี้ให้เห็นความสำคัญของวาทกรรมซึ่งอำนาจและความรู้มีความสัมพันธ์กันในเชิงเกื้อหนุนกัน อำนาจก่อให้เกิดความรู้ และความรู้ก็ก่อให้เกิดอำนาจ ส่วนแดร์ริดาก็ได้พัฒนายุทธศาสตร์ของการวิเคราะห์ตัวบทในเชิงวิพากษ์วิจารณ์และตั้งคำถามกับประวัติศาสตร์ของปรัชญาตะวันตกโดยทั่วไปที่เรียกว่า “การรื้อสร้าง” ขึ้นมา

---

[1]เนื้อหาบทนี้ ส่วนมากนำมาจากบางส่วนของงานวิจัยเรื่อง “แนวคิดหลังอาณานิคมนิยม : บทสำรวจทางทฤษฎี และการประยุกต์ใช้เพื่อศึกษาสังคมและการเมืองไทย (Postcolonialism : A Theoretical Survey and An Application to Study Thai Society and Politics) ที่ผู้เขียนทำและเสนอต่อวิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีงบประมาณ 2552

4. ซาอิดและสปิวักได้นำเอาทฤษฎีของนักคิดหลังโครงสร้างนิยมไปใช้วิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคม โดยซาอิดได้รับอิทธิพลจากฟูโกต์เป็นหลักและนำเอาแนวคิดเรื่องวาทกรรมของฟูโกต์ไปใช้ และสปิวักได้รับอิทธิพลจากแดร์ริดาเป็นหลักและนำเอาแนวคิดเรื่องการรื้อสร้างของแดร์ริดาไปใช้

วัตถุประสงค์

1. นิสิตสามารถเปรียบเทียบความคล้ายคลึง/ความแตกต่างระหว่างหลังสมัยใหม่นิยมกับหลังโครงสร้างนิยมได้ และระบุได้ว่าหลังอาณานิคมนิยมมีความสัมพันธ์กับหลังโครงสร้างนิยมอย่างไร
2. นิสิตสามารถระบุได้ว่ามีความรู้อะไรบ้างที่จัดว่าเป็นเรื่องเล่าขนาดใหญ่ได้ บอกได้ว่าเรื่องเล่าขนาดใหญ่เหล่านี้ถูกท้าทายอย่างไร ยกตัวอย่างการบริโภคในยุคหลังสมัยใหม่ที่เน้นการบริโภคเชิงสัญญะได้ และอธิบายเรื่องความจริงเสมือนหรือภาพจำลองและการนำเสนอภาพตัวแทนความเป็นจริงได้
3. นิสิตสามารถอธิบายความหมายพร้อมยกตัวอย่างเรื่องวาทกรรมตามแนวคิดของฟูโกต์และการรื้อสร้างตามแนวคิดของแดร์ริดาได้
4. นิสิตสามารถอธิบายความหมายพร้อมยกตัวอย่างวาทกรรมอาณานิคมได้ และสามารถระบุได้ว่าในการวิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคมของนักทฤษฎีหลังอาณานิคมนิยมนั้นมีการใช้แนวคิดหลังโครงสร้างนิยมในเรื่องใดบ้าง

10.1 ภาพรวมเกี่ยวกับความสัมพันธ์กันของทั้งสามทฤษฎี

ทฤษฎีที่กล่าวถึงในบทนี้เป็นทฤษฎีซึ่งมีคำว่า “Post” ที่แปลว่า “หลัง” ประกอบเป็นชื่อของทฤษฎีเหมือนกัน ทฤษฎีทั้งสามนี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันมาก โดยเฉพาะสองทฤษฎีแรกคือหลังสมัยใหม่นิยมกับหลังโครงสร้างนิยมนั้นถือว่าเป็นทฤษฎีที่ใกล้เคียงกันมากจนบางทีก็อาจมองได้ว่าเป็นทฤษฎีเดียวกัน ไม่ว่าจะพิจารณาจากนักทฤษฎีที่เป็นผู้สร้างทฤษฎีซึ่งส่วนสำคัญคือคนกลุ่มเดียวกัน หรือจะพิจารณาจากเนื้อหาของทฤษฎีที่คล้ายคลึงกันมาก ในเนื้อหาตอนแรก ผู้เขียนจะพยายามชี้ให้เห็นว่าแม้สองทฤษฎีจะคล้ายกันมาก แต่ก็มีส่วนที่แยกออกจากกันได้เหมือนกัน ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีทั้งสาม และชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของสองทฤษฎีแรกโดยเฉพาะทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยมที่มีต่อทฤษฎีที่สามคือทฤษฎีหลังอาณานิคมนิยม ขณะที่อีก 3 ตอนที่เหลือ จะเป็นการกล่าวถึงทฤษฎีทั้งสามในเชิงรายละเอียดเพิ่มขึ้นทีละทฤษฎี โดยมุ่งแนะนำให้รู้จักนักคิดคนสำคัญบางคนในทฤษฎีหรือสำนักคิดนั้นๆ พร้อมทั้งแนวคิดเด่นๆ ของพวกเขาพอสังเขป

หลังสมัยใหม่นิยม (Postmodernism) และหลังโครงสร้างนิยม (Poststructuralism) เป็นแนวคิด/ทฤษฎีที่ใกล้เคียงกันมากจนบางครั้งคนทั่วไปก็เข้าใจว่าเป็นแนวคิดเดียวกันแต่เรียกชื่อต่างกัน

เท่านั้นเอง ส่วนหนึ่งเป็นเพราะนักคิดที่สร้างแนวคิดเหล่านี้ขึ้นมาส่วนมากเป็นนักคิดกลุ่มเดียวกัน เพื่อให้มองเห็นความคล้ายคลึงและ/หรือความแตกต่างให้ชัดเจนขึ้น ก็ควรจะพิจารณาความเป็นมาของทั้งสองคำนี้เสียก่อน

ใน Webster New World College Dictionary ไม่ได้นิยามคำว่า “Postmodernism” เอาไว้ แต่ได้นิยามคำว่า “Postmodern” ซึ่งเป็นคำคุณศัพท์เอาไว้ 2 ความหมาย คือ ความหมายแรกระบุว่า “มาทีหลัง และมักจะเป็นปฏิกิริยาต่อสมัยใหม่นิยมในศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในศิลปะและวรรณกรรม; มีความหมายเฉพาะว่าเป็นของหรือเกี่ยวข้องกับแนวโน้มและการ เคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมและศิลปะที่กระจัดกระจาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศิลปะ สถาปัตยกรรม และการเขียน ตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1950 โดยมีลักษณะเป็นการผสมผสานกันในสไตล์และเนื้อหา เป็นอิสระจากข้อจำกัดทางทฤษฎีที่แน่นอนตายตัว ไม่ใส่ใจข้อห่วงใยต่างๆ ของสังคม เป็นต้น” (Agnes. 2004 : 1125) และความหมายที่สองระบุไว้ว่า “บ่งบอกถึง หรือเป็นของทฤษฎีที่หลากหลายที่ใช้กันอย่างกว้างขวางในการวิจารณ์และการตีความ ซึ่งตั้งคำถามหรือปฏิเสธข้ออ้างต่างๆ ในเรื่องความแน่นอนที่สมบูรณ์ความจริงที่เป็นวัตถุวิสัย และเช่นที่ใช้ในภาษาและงานศิลปะก็คือความหมายในตัว โดยพิจารณาข้ออ้างต่างๆ เช่นนั้นในฐานะที่เป็นการยืนยันถึงอภิสิทธิ์ และอำนาจทางการเมือง เป็นต้น” (Agnes. 2004 : 1125)

ใน Dictionary of Human Geography ได้นิยาม “Postmodernism” ไว้ว่า “การเคลื่อนไหวในปรัชญา ศิลปะ และสังคมศาสตร์ที่มีลักษณะเป็นการตั้งข้อสงสัยต่อคำกล่าวอ้างที่ใหญ่โตและอภิมหาทฤษฎีของยุคสมัยใหม่ ที่มีการให้อภิสิทธิ์แก่มุมมองทางญาณวิทยาของศิลปิน นักทฤษฎี หรือผู้สังเกตนั้น (ที่รอร์ตีโจมตีว่าเป็นมุมมองของพระเจ้า) รวมทั้งการตั้งข้อสงสัยในทำนองเดียวกันนี้กับความสัมพันธ์พื้นฐานที่ไม่เปลี่ยนแปลงซึ่งไม่ขึ้นอยู่กับความบังเอิญและกาละและเทศะ” (Ley. 2000 : 620)

จากคำนิยามข้างต้นจะเห็นว่าหลังสมัยใหม่นั้นเกี่ยวข้องกับสมัยใหม่ในแง่ที่ว่าทั้งเกิดขึ้นมาภายหลังสมัยใหม่ และในแง่ที่ว่าปฏิเสธสมัยใหม่ ถ้าเป็นแนวคิดก็คือหลังสมัยใหม่นิยมเป็นแนวคิดที่เกิดภายหลังโดยปฏิเสธหรืออย่างน้อยก็ตั้งคำถามกับแนวคิดสมัยใหม่นิยมที่เกิดขึ้นมาก่อน แต่ทั้งสองคำก็ไม่ได้เป็นแนวคิด/ทฤษฎีเท่านั้น แต่ยังมีภาคปฏิบัติการของทฤษฎีคือขบวนการความเคลื่อนไหวที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้วย กล่าวคือเกิดการเปลี่ยนแปลงจากภาวะสมัยใหม่ (Modernity) มาสู่ภาวะหลังสมัยใหม่ (Postmodernity) หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงยุคสมัยจากยุคสมัยใหม่มาสู่ยุคหลังสมัยใหม่

แม้ว่าคำว่า “Postmodernism” ที่เกิดขึ้นไม่นานนัก เป็นคำใหม่หรือเก่าใกล้เคียงกับคำว่า “Poststructuralism” แต่คำว่า “Postmodern” ก็เกิดขึ้นมานานพอสมควรแล้ว เช่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง อาโนลด์ ทอยน์บี (Arnold Toynbee) ได้นำคำนี้มาใช้ในหนังสือของเขาเรื่อง A Study of History เพื่ออธิบายประวัติศาสตร์ตะวันตกยุคใหม่ที่เริ่มต้นขึ้นในคริสต์ทศวรรษ 1870 (Young. 2000 :

767) ถ้าเป็นเช่นนี้เงื่อนไขหรือสภาวะหลังสมัยใหม่ก็เกิดขึ้นนานแล้ว ถ้าในสมัยนั้นแนวคิดหลังสมัยใหม่นิยมยังไม่เกิดขึ้น ก็แสดงว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงที่โครงสร้างส่วนล่างก่อนการเปลี่ยนแปลงที่โครงสร้างส่วนบน แต่ถ้ามีแนวคิดหลังสมัยใหม่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงเวลานั้น แนวคิดนี้ย่อมมีมาก่อนแนวคิดหลังโครงสร้างนิยมนานหลายสิบปี แต่ประเด็นปัญหาก็คือนักวิชาการจำนวนมากกล่าวถึงแนวคิดทั้งสองว่าเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันหรือในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน

เควสัน (Quayson. 2000 : 136) กล่าวว่านักวิชาการบางคนเห็นว่า “แนวคิดหลังสมัยใหม่นิยมคือการนำเอาแนวคิดต่างๆ ที่พัฒนาขึ้นมาก่อนภายในแนวคิดหลังโครงสร้างนิยมมาทำให้เป็นนิยามเชิงปฏิบัติการ” ซึ่งถ้าพิจารณาตามนี้ แนวคิดหลังโครงสร้างนิยมก็เกิดขึ้นก่อนแนวคิดหลังสมัยใหม่นิยม ขณะที่พอลา เกห์ (Geyh. 2005 : 1868) กล่าวว่า “แนวคิดหลังโครงสร้างนิยมเป็นหนึ่งในการปฏิวัติทางความคิดที่สำคัญที่สุดของแนวคิดหลังสมัยใหม่นิยม” ซึ่งถ้าพิจารณาตามนี้ หลังโครงสร้างนิยมก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของหลังสมัยใหม่นิยมเท่านั้น

ผู้เขียนเห็นว่าถ้าเราพิจารณาประเด็นที่ว่าแนวคิดหลังสมัยใหม่นิยมนั้นเกิดขึ้นมาภายหลังและปฏิเสธหรือท้าทายแนวคิดสมัยใหม่นิยม และประเด็นที่ว่าแนวคิดหลังโครงสร้างนิยมเกิดมาภายหลังและปฏิเสธหรือท้าทายแนวคิดโครงสร้างนิยมในฝรั่งเศส (Pratt. 2000 : 625; Ryan. 2005 : 2260-2264) ก็น่าจะได้ข้อสรุปว่าแนวคิดหลังสมัยใหม่นิยมเกิดขึ้นมาก่อนแนวคิดหลังโครงสร้างนิยม เพราะการปฏิเสธหรือท้าทายแนวคิดสมัยใหม่นิยมบางส่วนเกิดขึ้นมาก่อนที่แนวคิดโครงสร้างนิยมในฝรั่งเศสจะเกิดขึ้นมาเสียอีก ดังที่ พอลา เกห์ (Geyh. 2005) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของแนวคิดหลังสมัยใหม่นิยมไว้ว่า

รากเหง้าทางความคิดของแนวคิดหลังสมัยใหม่นิยมสามารถพบได้ในความคิดของนักคิดชื่อดังในอดีตซึ่งมีงานเขียนวิพากษ์วิจารณ์ภาวะสมัยใหม่และแนวคิดสมัยใหม่นิยม โดยเฉพาะฟรีดริช นิทเช (Friedrich Nietzsche : 1844-1900) ที่ได้เริ่มวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดของยุคสว่าง (Enlightenment) ในเรื่องความจริงสัมบูรณ์ (Absolulte Truth) ศีลธรรมสากล (Universal Morality) คุณค่าข้ามประวัติศาสตร์(Transhistorical Values) อีกสองคนคือซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud : ค.ศ. 1856-1939) และมาร์ติน ไฮเด็กเกอร์ (Martin Heidegger : ค.ศ. 1889-1976) นอกจากนี้ก็มีการปฏิวัติความรู้ทางวิทยาศาสตร์เกิดขึ้นในต้นศตวรรษที่ 20 อย่างเช่นทฤษฎีควอนตัมและทฤษฎีสัมพัทธภาพที่ท้าทายความรู้ในยุคก่อนหน้านี้ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของความรู้ในทางวรรณกรรมและศิลปะในยุคเดียวกันนี้ ซึ่งส่งผลเป็นการก่อตัวขึ้นมาของแนวคิด/ทฤษฎีหลังสมัยใหม่นิยมก่อนและแนวคิด/ทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยมในเวลาต่อมา (Geyh. 2005 : 1868)

หลังสมัยใหม่นิยมนั้นครอบคลุมการวิพากษ์วิจารณ์ความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ ที่กว้างขวางกว่าหลังโครงสร้างนิยม มีเชื้อความคิดมาก่อนหลังโครงสร้างนิยม และการเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาความคิดแบบหลังสมัยใหม่ในสาขาวิชาต่างๆ เช่นวรรณกรรมและศิลปะตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1960

เป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม งานเขียนที่เป็นฐานสำคัญของแนวคิดทั้งหลังสมัยใหม่นิยมและหลังโครงสร้างนิยมก็เกิดขึ้นมาในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกันมาก โดยที่งานเขียนเหล่านี้หลายเรื่องก็เป็นงานของนักคิดฝรั่งเศสที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดโครงสร้างนิยมแต่ก็ได้ปฏิเสธแนวคิดบางอย่างของโครงสร้างนิยม (ซึ่งทำให้ถูกเรียกว่าเป็นนักคิดหลังโครงสร้างนิยม) โดยเฉพาะมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ฌากส์ แดร์ริดา (Jacques Derrida) ฌากส์ ลาก็อง (Jacques Lacan) ฌ็อง-ฟรังซัวส์ เลียวทาด์ (Jean-François Lyotard) ฌ็อง โบดริยาด์ (Jean Baudrillard) นักคิดหลังโครงสร้างนิยมเหล่านี้ได้วิพากษ์วิจารณ์องค์ความรู้ของยุคสมัยใหม่ และได้วิพากษ์วิจารณ์โครงการของยุคสว่างด้วย จึงถือว่าพวกเขาเป็นนักคิดหลังสมัยใหม่ด้วย แต่นักคิดหลังสมัยใหม่ไม่ได้มีเฉพาะคนกลุ่มนี้เท่านั้น เพราะยังมีนักคิดหลังสมัยใหม่นิยมคนสำคัญที่ไม่ใช่ชาวฝรั่งเศส เช่นนักคิดชาวอเมริกันชื่อริชาร์ด รอร์ตี (Richard Rorty) และเฟรดริค เจมสัน (Fredric Jameson) และนักคิดชาวอังกฤษชื่อเดวิด ฮาร์วีย์ (David Harvey) อีกด้วย

สำหรับหลังโครงสร้างนิยมนั้น เจรัลดีน แพรตต์ ได้กล่าวถึงคำ “Post-structuralism” ว่า “เป็นคำที่ใช้กันโดยทั่วไปในประเทศที่พูดภาษาอังกฤษ ตั้งแต่ต้นคริสต์ทศวรรษ 1970 เพื่อใช้เรียกนักทฤษฎีชาวฝรั่งเศสหลายคนที่มีความคิดคล้ายๆ กัน ซึ่งพวกเขาเองก็อาจไม่ยอมรับการกล่าวเรียกเช่นนั้น คนกลุ่มนี้รวมถึงแดร์ริดา ลาก็อง ฟูโกต์ เดอลูซ โบดริยาด์ เลียวทาด์ และคริสตีวา” (Pratt. 2000 : 625) ขณะที่โรเบิร์ต ลอเนย์ ก็กล่าวถึงคำเดียวกัน (แต่ไม่มีเครื่องหมายยัติภังค์คั่นกลาง) ไว้คล้ายๆ กันว่า “เป็นคำที่ประยุกต์ใช้อย่างหลวมๆ กับสมาชิกของกลุ่มนักคิดฝรั่งเศสรุ่นหลังจากเลวี-สโตรส ซึ่งพวกเขาก็สนใจกับตัวบทและ วาทกรรมเหมือนกันอีกด้วย” (Launay. 2005 : 2265)

การใช้คำว่าหลังโครงสร้างนิยมเรียกแนวคิดของนักคิดกลุ่มดังกล่าวนี้เป็นเพราะว่านักคิดเหล่านี้ต่างก็ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากแนวคิดโครงสร้างนิยมในภาษาศาสตร์ตามแบบของโซซูร์ที่ส่งผ่านมายังนักมานุษยวิทยาฝรั่งเศสชื่อเลวี-สโตรส แต่พวกเขาก็ได้ปฏิเสธแนวคิดโครงสร้างนิยมด้วย นอกจากนี้นักคิดเหล่านี้เคยยึดถือแนวคิดมาร์กซิสต์ในแบบใดแบบหนึ่ง แต่ต่อมาก็เขียนงานออกมาคัดค้านพรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศสด้วย คำว่า “หลัง” ทำให้ความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่าง 3 แนวคิด คือแนวคิดแบบก่อนโครงสร้างนิยมฝรั่งเศส (โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดของเฮเกล ฮุสเซิร์ล ไฮเด็กเกอร์ ฟรอยด์ มากซ์ และนิทเช ซึ่งเป็นแนวคิดที่ส่งอิทธิพลต่อนักคิดหลังโครงสร้างนิยมด้วย) แนวคิดโครงสร้างนิยม และแนวคิดหลังโครงสร้างนิยมยิ่งมีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น (Pratt. 2000 : 625)

ดังที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 9 ว่า แนวคิดโครงสร้างนิยมถือกำเนิดขึ้นในงานของแฟร์ดินอง เดอ โซซูร์ ในช่วงแรกอิทธิพลทางความคิดของโซซูร์จำกัดอยู่เฉพาะในแวดวงภาษาศาสตร์เท่านั้น และก็จำกัดอยู่ที่การศึกษาวรรณกรรมที่มีฐานอยู่กับภาษาศาสตร์ซึ่งกลุ่มนักวิชาการรูปแบบนิยมของรัสเซีย (Russian Formalism) ใช้ศึกษาในทศวรรษแรกๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ 20 เท่านั้น เมื่อผู้นำคนสำคัญ

ของกลุ่มนี้ที่ชื่อโรมัน จาค็อบสันได้อพยพไปอยู่ในสหรัฐอเมริกาในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เขาได้พบกับโคล้ด เลวี-สโตรส นักมานุษยวิทยาชาวฝรั่งเศส และได้แนะนำให้เลวี-สโตรสได้รู้จักงานของโซซูร์ เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองยุติลง เลวี-สโตรสก็ได้เดินทางกลับฝรั่งเศสและได้เริ่มเขียนงานวิชาการทางด้านมานุษยวิทยาแนวโครงสร้างนิยมออกมาซึ่งถือว่าเป็นการถือกำเนิดขึ้นของสำนักคิดโครงสร้างนิยมของฝรั่งเศส

งานทางวิชาการของเลวี-สโตรส ที่ตีพิมพ์ออกมาในปลายคริสต์ทศวรรษ 1940 จนถึงช่วงทศวรรษต่อมาได้ส่งอิทธิพลทางความคิดไปยังนักวิชาการที่อยู่ในสาขาจิตวิเคราะห์ สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ วรรณกรรมศึกษา และวัฒนธรรมศึกษา ยุคที่รุ่งเรืองที่สุดของสำนักคิดโครงสร้างนิยมของฝรั่งเศสคือช่วงกลางคริสต์ทศวรรษ 1960 นักวิชาการสำคัญของสำนักคิดโครงสร้างนิยมฝรั่งเศสในช่วงนี้ที่โดดเด่นมากคือโรล็องด์ บาร์ธ, ซเวตัน โทโดรอฟ และจูเลีย คริสตีวา มิเชล ฟูโกต์ และฌากส์ ลาก็อง ตลอดช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 1960 แนวคิดโครงสร้างนิยมได้มีอิทธิพลครอบงำอยู่ในฝรั่งเศส แต่ต่อมาใน ค.ศ. 1967 ก็ได้เกิดความเคลื่อนไหวที่เป็นการท้าทาย ตั้งคำถาม และขยายแนวคิดโครงสร้างนิยมออกไป (Ryan. 2005 : 2260) แนวคิดหลังโครงสร้างนิยมจึงได้ถือกำเนิดขึ้นมา

สรุปได้ว่า แนวคิด/ทฤษฎีหลังสมัยใหม่นิยมและหลังโครงสร้างนิยมนั้นมีทั้งความคล้ายคลึงและความแตกต่างกัน ที่คล้ายคลึงกันก็คือนักทฤษฎีคนสำคัญเป็นคนกลุ่มเดียวกัน คือเป็นนักทฤษฎีที่ได้ชื่อว่านักโครงสร้างนิยมฝรั่งเศส ซึ่งหลายคนได้รับอิทธิพลทางความคิดจากโครงสร้างนิยมและเคยเป็นนักโครงสร้างนิยมมาก่อนแล้ว ได้เขียนงานทางทฤษฎีที่เป็นเชิงโครงสร้างนิยมออกมาก่อน เช่น บาร์ธ ฟูโกต์ ลาก็อง และ คริสตีวา แต่ต่อมาได้ปฏิเสธหรือท้าทายแนวคิดโครงสร้างนิยม และเขียนงานในแนวหลังโครงสร้างนิยมออกมา คนเหล่านี้ได้ชื่อว่าเป็นนักคิดหลังสมัยใหม่นิยมด้วย เพราะพวกเขาก็ได้วิพากษ์วิจารณ์ ท้าทายหรือปฏิเสธแนวคิดแบบสมัยใหม่นิยม รวมทั้งชี้ให้เห็นถึงผลกระทบเชิงลบที่มีอยู่ในแนวคิดและภาวะหรือยุคสมัยใหม่ นักคิดบางคนที่เขียนงานออกมาในช่วงเวลาเดียวกันนี้ที่ได้ท้าทายแนวคิดสมัยใหม่นิยมไม่ได้อยู่ในฝรั่งเศส ไม่ได้รับอิทธิพลทางความคิดแบบโครงสร้างนิยมของฝรั่งเศสโดยตรง พวกเขาไม่ใช่นักคิดหลังโครงสร้างนิยมฝรั่งเศส แต่เป็นนักคิดหลังสมัยใหม่นิยม เช่น รอร์ตี และเจมสันในสหรัฐอเมริกา รวมทั้งนักภูมิศาสตร์ที่กล่าวถึงภาวะหลังสมัยใหม่ชาวอังกฤษคือฮาร์วีย์ด้วย สามคนนี้เราอาจมองว่าพวกเขาเป็นนักคิดหลังสมัยใหม่นิยม แต่คนที่เหลือไม่ว่าจะเป็นฟูโกต์ แดร์ริดา เลียวทาด์ โบดริยาด์ คริสตีวา ลาก็อง และเดอลูซ เราอาจมองได้ว่าพวกเขา/เธอเป็นทั้งนักคิดหลังโครงสร้างนิยมและหลังสมัยใหม่นิยม

ส่วนความแตกต่างก็คือแนวคิดหลังสมัยใหม่นิยมนั้นเป็นแนวคิดที่ครอบคลุมกว้างขวางกว่าแนวคิดหลังโครงสร้างนิยม ทั้งในแง่ของการเป็นแนวคิดที่มีเชื้อความคิดมาก่อน โดยแสดงออกมาให้เห็นผ่านการเคลื่อนไหวทางวิชาการในแวดวงสาขาวิชาต่างๆก่อนยุคคริสต์ทศวรรษ 1960 มาแล้ว ซึ่งนอกจากจะเป็นการเคลื่อนไหวที่มีมาก่อนแล้ว ยังเป็นการเคลื่อนไหวที่มีอยู่ในสาขาวิชาต่างๆ ที่

มากกว่าด้วย มีจำนวนคนที่เคลื่อนไหวทั้งที่เป็นนักวิชาการและนักวิชาชีพอย่างเช่นศิลปินสาขาต่างๆ มากกว่า และการเคลื่อนไหวในช่วงนั้นเกิดขึ้นในหลายประเทศ ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในประเทศฝรั่งเศสเหมือนกับแนวคิดหลังโครงสร้างนิยมในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกันนั้น

ส่วนทฤษฎีหลังอาณานิคมนิยมนั้นถือว่าเป็นทฤษฎีที่เกิดขึ้นมาหลังสองทฤษฎีแรก แม้ว่าการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับสภาพเงื่อนไขแบบหลังอาณานิคมนั้นจะมีมานานแล้ว แต่ทฤษฎีที่ใช้ศึกษาในแวดวงหลังอาณานิคมศึกษาก่อนหน้านี้ก็คือทฤษฎีอื่นๆ โดยเฉพาะมาร์กซิสต์ (วินัย ผลเจริญ. 2552 : 41-57) ไม่ใช่ทฤษฎีหลังอาณานิคมนิยม (Postcolonialism) เพราะทฤษฎีหลังอาณานิคมนิยมนั้นเพิ่งก่อตัวขึ้นมาในคริสต์ทศวรรษ 1970 นี่เอง แม้แต่นักวิชาการที่โดดเด่นในสำนักคิดนี้อย่างเช่นซาอิดและสปิวัก ในช่วงแรกๆ ก็ยังไม่ได้กล่าวถึงคำว่า “หลังอาณานิคม” ในงานของตนเลย งานเขียนของพวกเขา/เธอเป็นที่รู้จักในนามว่า “ทฤษฎีวาทกรรมอาณานิคม” (Colonial Discourse Theory) มากกว่า (Ashcroft, Griffiths, and Tiffin. 2007 : 168)

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างหลังสมัยใหม่นิยมและหลังโครงสร้างนิยมกับหลังอาณานิคมนิยม ก็คือสองแนวคิดแรกเป็นฐานทางความคิดให้กับแนวคิดที่สาม โดยเฉพาะแนวคิดหลังโครงสร้างนิยมของฟูโกต์ แดร์ริดา และลาก็อง นักทฤษฎีหลังอาณานิคมนิยมรุ่นแรกที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้วางรากฐานให้กับทฤษฎีหลังอาณานิคมนิยมคือเอ็ดวาร์ด ซาอิด (Edward Said) กายาตรี จักรวรตี สปิวัก (Gayatri Chakravorty Spivak) สปิวัก และโฮมิ บาบา (Homi Bhabha) ได้นำเอาแนวคิดของนักคิดทั้งสามนี้ไปใช้ในการวิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคม (วินัย ผลเจริญ. 2552) โดยซาอิดนั้นได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากฟูโกต์เป็นหลัก ขณะที่สปิวักได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากแดร์ริดาเป็นหลัก และบาบาก็ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากลาก็องเป็นหลัก (Ashcroft, Griffiths, and Tiffin. 2007 : 168) นักวิชาการคนอื่นๆ ที่ได้เข้าร่วมในแวดวงหลังอาณานิคมศึกษาในภายหลังก็มักได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากนักคิดหลังโครงสร้างนิยมและนักคิดหลังอาณานิคมนิยมดังกล่าวด้วย

การที่นักคิดหลังอาณานิคมนิยมได้รับอิทธิพลทางความคิดจากแนวคิดหลังโครงสร้างนิยมและ/หรือแนวคิดหลังสมัยใหม่นิยม ทำให้นักวิชาการบางคนกล่าวว่าแนวคิดหลังอาณานิคมนิยมนั้นเป็น “ลูกของหลังสมัยใหม่นิยม” เพราะเกิดขึ้นมาจากทฤษฎีหลังสมัยใหม่นิยม ไม่ได้มีทฤษฎีใหม่เป็นของตัวเอง (Dirlik. 2000 : 208; Loomba. 1998 : 246-247) และจากการเป็นทฤษฎีที่ได้รับอิทธิพลมาจากทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยมจึงทำให้นักวิชาการจำนวนมากวิจารณ์ทฤษฎีหลังอาณานิคมว่าเป็นทฤษฎีที่มองโลกในแง่ร้ายเหมือนกับทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยม (Loomba. 1998 : 233)

ต่อจากนี้ ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงแนวคิดของนักคิดสำคัญที่อยู่ใน 3 สำนักคิดตามลำดับ แต่เนื่องจากการที่แนวคิดของบางคนเป็นได้ทั้งหลังสมัยใหม่นิยมและหลังโครงสร้างนิยมดังที่กล่าวข้างต้นแล้ว ในสองทฤษฎีแรก จึงขอกล่าวถึงเลียวทาด์ และโบดริยาด์ ในฐานะที่เป็นนักคิดหลังสมัยใหม่นิยม และกล่าวถึงฟูโกต์ และแดร์ริดา ในฐานะที่เป็นนักคิดหลังโครงสร้างนิยม ส่วนทฤษฎี

หลังอาณานิคมนั้นก็จะได้กล่าวถึงนักคิดผู้ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นบุคคลสำคัญที่ได้วางรากฐานทางทฤษฎีเอาไว้ซึ่งมีสามคนคือซาอิด สปิวัก และบาบา แต่ในที่นี้ขอกล่าวถึงสองคนแรกเท่านั้น และเนื่องจากข้อจำกัดของเนื้อหาในบทที่ไม่ควรมีมากเกินไป จึงขอกล่าวถึงประวัติเพียงแค่สั้นๆ และแนวคิดของนักคิดเหล่านี้พอสังเขปสำหรับเป็นความรู้เบื้องต้นเท่านั้น

10.2 หลังสมัยใหม่นิยม : เลียวทาด์และโบดริยาด์

10.2.1 ประวัติและแนวคิดของเลียวทาด์

ฌ็อง-ฟรังซัวร์ เลียวทาด์ (Jean-François Lyotard : ค.ศ. 1924-1998) เกิดที่เมืองแวร์ซายส์ ฝรั่งเศส เรียนระดับประถมศึกษาที่กรุงปารีสและได้เข้าเรียนปรัชญาที่มหาวิทยาลัยซอร์บอนน์จนจบปริญญาโทใน ค.ศ. 1950 จากนั้นได้ไปเป็นอาจารย์สอนปรัชญาอยู่ที่แอลจีเรีย และต่อมาก็ได้เรียนจบปริญญาเอกทางด้านวรรณคดี เขาได้เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองและในการลุกฮือของขบวนการนักศึกษาและประชาชนใน ค.ศ. 1968 นั้น เขาก็ได้มีบทบาทอย่างแข็งขันด้วย ในต้นคริสต์ทศวรรษ 1970 เขาได้เข้าสอนที่มหาวิทยาลัยปารีส 8 โดยสอนอยู่ที่นั่นจนถึง ค.ศ. 1987 ซึ่งเป็นปีที่เขาได้เป็นศาสตราจารย์เกียรติคุณ จากนั้นเขาก็เดินทางไปบรรยายเป็นศาสตราจารย์รับเชิญในมหาวิทยาลัยชื่อดังทั่วโลก นอกจากนี้ เขายังเป็นผู้อำนวยการก่อตั้งวิทยาลัยปรัชญานานาชาติที่ปารีสอีกด้วย เลียวทาด์เสียชีวิตอย่างกะทันหันด้วยโรคมะเร็งเม็ดเลือดขาวซึ่งลุกลามอย่างรวดเร็วใน ค.ศ. 1998 (“Jean-François Lyotard.” 2012 : Website)

เลียวทาด์เขียนหนังสือสำคัญเกี่ยวกับแนวคิดหลังสมัยใหม่นิยมออกมาใน ค.ศ. 1979 ในชื่อ La Condition postmoderne : rapport sur le savoir ซึ่งต่อมามีการแปลและตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษในชื่อ The Postmodern Condition : A Report on Knowledge (Lyotard. 1984) ในหนังสือเล่ม นี้ เขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า“ข้าพเจ้านิยามหลังสมัยใหม่ในฐานะที่เป็นความไม่เชื่อถือต่อเรื่องเล่าขนาดใหญ่ ความไม่เชื่อถือนี้เป็นผลผลิตของความก้าวหน้าในวิทยาศาสตร์อย่างไม่ต้องสงสัย แต่ในทางกลับกันความก้าวหน้านั้นก็ดูไม่น่าเชื่อถือด้วย... หน้าที่ของเรื่องเล่ากำลังสูญเสียผู้ทำหน้าที่ของตน วีรบุรุษที่ยิ่งใหญ่ของตน อันตรายที่ยิ่งใหญ่ของตน การเดินทางที่ยิ่งใหญ่ของตน เป้าหมายที่ยิ่งใหญ่ของตน” (Lyotard. 1984 : xxiv)

เลียวทาด์เห็นว่าสภาวะหรือเงื่อนไขของยุคหลังสมัยใหม่ก็คือปัญหาความชอบธรรมของความรู้ที่เป็นข้อกล่าวอ้างใหญ่โตซึ่งเขาเรียกว่าเรื่องเล่าขนาดใหญ่ หรือ “อภิมหาบรรยาย” (Matanarrative) ซึ่งเป็นเรื่องเล่าหรือคำบรรยายชุดใดชุดหนึ่งที่อ้างว่าสามารถใช้เป็นกรอบทำความเข้าใจโลกได้ทั้งหมด อย่างเช่นเรื่องเล่าในยุคสว่างเกี่ยวกับเรื่องของความก้าวหน้าทางอารยธรรมที่เกิดจากเหตุผลและวิทยาศาสตร์ รวมทั้งเรื่องเล่าขนาดใหญ่อื่นๆ ของยุคสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดของเฮเกล แนวคิดของมากซ์ และแนวคิดของฟรอยด์ การที่ผู้คนเลิกเชื่อถือในเรื่องเล่าใหญ่โตเหล่านี้ทำให้

เราไม่มีความหวังที่จะมีระบบความรู้หรือวาทกรรมเพียงชุดเดียวที่สามารถเอาไว้ใช้ทำความเข้าใจโลกได้ทั้งหมด แต่เรามีความรู้หลายชุด วาทกรรมหลายแบบ ที่ต่างก็ขัดแย้งกันเองเอาไว้ใช้ทำความเข้าใจโลก (Geyh. 2005 : 1868)

เลียวทาด์มองชีวิตทางสังคมว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับเกมภาษา เกมภาษานี้ทำหน้าที่ในการสร้างความชอบธรรมให้กับพฤติกรรมหรือการกระทำของคนเราที่แสดงออกมาในสังคม ผู้ที่มีส่วนร่วมในเกมเหล่านี้พยายามที่จะใช้เกมเหล่านี้เพื่อที่จะยืนยันบางสิ่งบางอย่างว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือเหมาะสม ข้อความแต่ละข้อความหรือการพูดแต่ละครั้งก็คือการเคลื่อนไหวที่อาจจะช่วยทำให้ผู้มีส่วนร่วมในเกมได้ชัยชนะในเกม นั่นคือทำให้สิ่งที่พวกเขายืนยันว่าถูกต้องเหมาะสมได้รับการยอมรับ (Haralambos and Holborn. 2004 : 973)

ในสังคมก่อนอุตสาหกรรมที่มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายนั้น เรื่องเล่าต่างๆ เช่นตำนานหรือนิทานคือเกมภาษาที่สำคัญ ผู้เล่าเรื่องเป็นผู้อ้างสิทธิในการเล่าและอ้างความชอบธรรมของเรื่องที่พวกเขาเล่า การเล่าเรื่องจึงเป็นตัวอย่างของการสร้างความชอบธรรมให้กับตนเอง คือสิ่งที่พวกเขาเล่านั้นเป็นสิ่งที่ควรยอมรับเพราะพวกเขาเป็นผู้มีอำนาจในการเล่า เรื่องเล่าต่างๆ นั้น จะช่วยสื่อสารถึงกฎเกณฑ์ของสังคม เรื่องเล่าจึงมีบทบาทสำคัญในกระบวนการกล่อมเกลาทางสังคม (Haralambos and Holborn. 2004 : 973)

เมื่อสังคมพัฒนามาสู่ยุคสมัยใหม่ เกมภาษาแบบวิทยาศาสตร์ได้เข้ามาแทนที่เกมภาษาที่เป็นเรื่องเล่าแบบเดิมเช่นตำนานหรือนิทาน นักวิทยาศาสตร์จะมองเรื่องเล่าแบบเดิมว่าเป็นของคนที่มีความคิดจิตใจที่แตกต่างจากตน คือมองเรื่องเล่าแบบนั้นว่าเป็นของคนเก่าแก่โบราณ ป่าเถื่อน ล้าสมัย ไม่พัฒนา มองว่าเป็นเรื่องเล่าที่มีแต่ความเห็นไม่ใช่ความจริง เป็นเรื่องเล่าที่อิงอยู่กับประเพณี อำนาจ อคติ และความเขลา ในเกมภาษาแบบวิทยาศาสตร์นั้น ใครจะเป็นผู้เล่าไม่ใช่เรื่องสำคัญ เพราะการตัดสินว่าผิดหรือถูกนั้นอยู่ที่การตัดสินข้อความที่เล่าไม่ใช่ผู้เล่า ข้อความทางวิทยาศาสตร์หรือข้อความที่เป็นวิทยาศาสตร์นั้นจะถูกตรวจสอบและขึ้นอยู่กับการโต้แย้งหรือพิสูจน์โดยคนอื่นๆ ที่เป็นผู้มีส่วนร่วมในเกมภาษาแบบวิทยาศาสตร์นี้ จะมีการนำเอาหลักฐานและข้อโต้แย้งที่มีเหตุผลมาใช้เพื่อตัดสินว่าควรจะยอมรับหรือปฏิเสธข้อความนั้นๆ (Haralambos and Holborn. 2004 : 973)

อย่างไรก็ตาม เลียวทาด์ได้เสนอว่าวิทยาศาสตร์นั้นไม่สามารถที่จะทำให้ตนพ้นไปจากความรู้แบบเรื่องเล่าได้ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ก็ถือว่าเป็นเรื่องเล่าอย่างหนึ่งเหมือนกัน นักวิทยาศาสตร์พยายามที่ทำให้วิทยาศาสตร์อยู่ห่างจากความเชื่อต่างๆ ทางสังคมเพื่อที่จะทำให้วิทยาศาสตร์ธำรงรักษาความเป็นวัตถุวิสัยเอาไว้ให้ได้ แต่การทำเช่นนี้ก็ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมาคือวัตถุประสงค์ของวิทยาศาสตร์คืออะไรกันแน่ การนำเงินงบประมาณจำนวนมากไปใช้ในการวิจัยทางวิทยาศาสตร์นั้นจะมีความชอบธรรมได้อย่างไรถ้าวิทยาศาสตร์แยกตัวเองออกจากสังคม ในที่สุด วิทยาศาสตร์จึงอยู่ในฐานะที่เป็นเรื่องเล่าขนาดใหญ่หรือ “อภิมหาบรรยาย” ดังที่กล่าวข้างต้น เพื่อที่จะให้ความหมายแก่

เรื่องเล่าอื่นๆ เรื่องเล่าขนาดใหญ่เหล่านี้ของวิทยาศาสตร์ทำให้วัตถุประสงค์ของการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์มีความหมายมีความสำคัญขึ้นมาได้ และทำให้ผู้คนยอมรับวิทยาศาสตร์ในฐานะที่เป็นเครื่องชี้นำทางชีวิตทางสังคมได้ พวกนักวิทยาศาสตร์จะบอกเราว่ามนุษยชาติสามารถก้าวหน้าได้ด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เราจะสามารถเอาชนะความโง่เขลาและการกดขี่ได้ วิทยาศาสตร์จะทำให้เราสามารถเอาชนะธรรมชาติได้และทำให้เราตระหนักรู้ถึงความสำคัญของตนเองได้ (Haralambos and Holborn. 2004 : 973-974)

เลียวทาด์ยังได้เสนอต่อไปว่า เรื่องเล่าขนาดใหญ่ของวิทยาศาสตร์ที่บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการปลดปล่อยมนุษยชาติ การพัฒนาตัวตนของเราให้สมบูรณ์ และความก้าวหน้าทางสังคมนั้น ในที่สุดก็ถูกท้าทายถูกทำลายลงเมื่อเกิดแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่ขึ้นมา หลังสมัยใหม่นิยมทำให้เกิดความไม่เชื่อถือต่อเรื่องเล่าขนาดใหญ่ ความรู้ที่มีอยู่ได้แตกกระจายออกเป็นเกมภาษาที่แตกต่างหลากหลายซึ่งใช้ได้กับบางบริบทเท่านั้น เมื่อผู้คนรู้สึกเสื่อมศรัทธาที่จะแสวงหาความจริงที่ยิ่งใหญ่เพียงหนึ่งเดียวซึ่งสร้างความชอบธรรมให้กับความรู้อื่นๆ ทุกอย่าง สิ่งที่เกิดขึ้นมาคือความหลากหลายของความรู้ นอกจากนี้ เกมภาษาที่เป็นความรู้แบบวิทยาศาสตร์ก็ถูกแทนที่ด้วยเกมภาษาเชิงเทคนิค เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้อความต่างๆ ไม่ได้ถูกตัดสินว่าจริงหรือถูกต้องหรือไม่ แต่ถูกตัดสินบนฐานที่ว่ามีประโยชน์และประสิทธิผลหรือไม่แทน ดังนั้นแทนที่จะมีการเน้นกิจกรรมของมนุษย์ในฐานะที่เป็นเป้าหมายสุดท้ายในตัวเอง ก็กลับหันไปเน้นที่วิธีการเชิงเทคนิคซึ่งจะทำให้ทำสิ่งต่างๆ ประสบความสำเร็จมากกว่า ยกตัวอย่างเช่น ในมหาวิทยาลัย นักวิจัยก็จะสนใจวิจัยในสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ยิ่งกว่าจะสนใจวิจัยว่าสิ่งนั้นจริงหรือถูกต้องหรือไม่ งานวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจึงเป็นงานวิจัยที่มีประโยชน์ใช้สอยและมี “มูลค่าแลกเปลี่ยน” หรือ “ขายได้” (Haralambos and Holborn. 2004 : 974)

10.2.3 ประวัติและแนวคิดของโบดริยาด์

นักคิดสำคัญอีกคนหนึ่งที่กล่าวถึงลักษณะของโลกยุคหลังสมัยใหม่คือฌ็อง โบดริยาด์ (Jean Baudrillard : ค.ศ. 1929-2007) เขาเกิดที่เมืองไรม์ ทางภาคเหนือของฝรั่งเศส ปู่ย่าของเขาเป็นชาวนาและพ่อแม่ของเขาเป็นข้าราชการ เขาเข้าเรียนระดับประถมในโรงเรียนที่เมืองไรม์นั้นนั่นเอง และได้ไปเรียนระดับอุดมศึกษาที่มหาวิทยาลัยซอร์บอนน์ในกรุงปารีส โดยเรียนภาษาและวรรณคดีเยอรมัน ซึ่งเมื่อเรียนจบเขาก็ได้เข้าไปสอนทางด้านภาษาและวรรณคดีเยอรมันในโรงเรียนมัธยมศึกษาหลายแห่งทั้งที่อยู่ในกรุงปารีสและต่างจังหวัดในช่วง ค.ศ. 1960-1966 ต่อมาเขาได้เรียนปริญญาเอกทางด้านสังคมวิทยา และเมื่อเรียนจบก็ได้สอนในมหาวิทยาลัยปารีส 10 ที่นอแตร์ซึ่งอยู่นอกกรุงปารีส และเป็นมหาวิทยาลัยที่เข้าไปเกี่ยวข้องอย่างมากกับเหตุการณ์ลุกฮือของนักศึกษาและประชาชนเมื่อ ค.ศ. 1968 ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1980 และ 1990 งานเขียนของเขาซึ่งตีพิมพ์ทั้งในภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสได้รับความนิยมมาก มีผู้อ่านอย่างกว้างขวาง นอกจากมีอาชีพเป็นอาจารย์แล้ว โบดริยาด์ยัง

เป็นช่างภาพด้วย เขาได้เดินทางไปหลายประเทศและถ่ายภาพเก็บไว้ซึ่งในช่วง ค.ศ. 1999-2000 ได้มีการนำเอาภาพถ่ายของเขาออกมาจัดแสดงที่กรุงปารีส (“Jean Baudrillard.” 2012 : Website)

ในบทความเรื่อง “The Mirror of Production” ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1973 โบดริยาด์เห็นว่าโลกยุคปัจจุบันได้มาถึงระดับที่ต้องมีการวิพากษ์ “เศรษฐศาสตร์การเมืองเรื่องสัญญะ” (Baudrillard. 1988 : 116) แม้ว่าเขาจะได้รับอิทธิพลทางความคิดทั้งจากมากซ์และโซซูร์ แต่เขาก็ได้วิพากษ์แนวคิดของทั้งสองคน โดยได้วิพากษ์วิจารณ์ความคิดของมากซ์ที่กล่าวถึงสินค้าว่ามีมูลค่าสองชนิดคือมูลค่าใช้สอยและมูลค่าแลกเปลี่ยนว่าไม่เพียงพอที่จะใช้ทำความเข้าใจสังคมในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 ได้ ซึ่งในอีกบทความหนึ่งที่ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1970 เขาเรียกสังคมเช่นนี้ว่า “สังคมผู้บริโภค” (Consumer Society) (Baudrillard. 1988 : 29-56) ผู้คนที่อยู่ในสังคมผู้บริโภคนี้จะบริโภคสินค้าโดยมุ่งที่ประโยชน์หรือมูลค่าเชิงสัญญะของสินค้าเป็นหลักยิ่งกว่ามุ่งที่ประโยชน์หรือมูลค่าใช้สอยของสินค้า สำหรับโซซูร์ เขาวิพากษ์แนวคิดเรื่องสัญญะของโซซูร์ โดยเห็นว่ารูปสัญญะกับความหมายสัญญะนั้นแยกออกจากกันได้ซึ่งส่งผลให้เกิดโครงสร้างที่เหมือนกับสัญญาณ คือ รูปสัญญะนั้นมีกลไกการทำงานเหมือนกับสัญญาณไฟจราจรที่ปล่อยความหมายออกมาโดยไม่ต้องมีการตอบสนองทางภาษา ซึ่งเขาเรียกว่ารหัส รหัสนี้ทำงานโดยสกัดหรือดึงเอาความหมายสัญญะต่างๆ จากสังคม ในวงการสื่อเรียกรหัสนี้ว่า “รูปสัญญะที่ล่องลอย” (Poster. 1988 : 4) โบดริยาด์สังเกตพบว่าในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 เทคโนโลยีทางด้านสื่อในฐานะที่มีบทบาทเป็นเทคโนโลยีที่ทำการผลิตซ้ำและการสร้างภาพตัวแทน ได้มีความก้าวหน้ามากจนทำให้ภาพหรือสิ่งผลิตเลียนแบบต่างๆ กลายเป็นความจริงเสมือน ที่สามารถทำหน้าที่เป็นสิ่งที่จริงได้ไม่แตกต่างจากภาพหรือผลิตภัณฑ์ต้นแบบ (Baudrillard. 1988 : 166-184)

โบดริยาด์เสนอว่าสัญญะต่างๆ ที่มีอยู่ในวัฒนธรรมของมนุษย์นั้นได้ผ่านขั้นตอนมา 4 ขั้นตอนคือ 1) ขั้นที่สัญญะต่างๆ เช่นภาพและเสียงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความเป็นจริงขั้นพื้นฐาน 2) ขั้นต่อมา สัญญะต่างๆ จะปิดบังและบิดเบือนความเป็นจริงขั้นพื้นฐานบางอย่างเอาไว้ ภาพต่างๆ กลายเป็นสิ่งที่บิดเบือนความจริง แต่ภาพเหล่านั้นก็ยังมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับสิ่งที่ดำรงอยู่จริงอยู่บ้าง 3) ขั้นที่สามคือขั้นที่สัญญะปิดบังการที่ความเป็นจริงพื้นฐานบางอย่างไม่ได้ดำรงอยู่จริง เช่น รูปเคารพต่างๆ ทำหน้าที่ปิดบังข้อเท็จจริงที่ว่าจริงๆ แล้วพระเจ้าไม่ได้ดำรงอยู่เลย และ 4) ขั้นสุดท้ายคือขั้นที่สัญญะไม่ได้มีความสัมพันธ์ใดๆ เลยกับความเป็นจริง สัญญะเป็นเพียงความจริงเสมือนหรือภาพจำลองเท่านั้น (Haralambos and Holborn. 2004 : 975) ขั้นนี้ก็คือขั้นที่มีสื่อสารมวลชนสมัยใหม่อย่างเช่นโทรทัศน์เกิดขึ้น

ความก้าวหน้าทางด้านการสื่อสารมวลชนสมัยใหม่นั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของยุคหลังสมัยใหม่ โบดริยาด์มองว่าสื่อมวลชนสมัยใหม่นั้นก่อให้เกิดผลกระทบที่ลึกซึ้งและแตกต่างอย่างมากจากผลกระทบของเทคโนโลยีสื่อในยุคก่อน การเกิดขึ้นของสื่อมวลชน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่ออิเล็กทรอนิคส์อย่างเช่นโทรทัศน์นั้นได้เปลี่ยนแปลงชีวิตของคนเราอย่างมาก เพราะโทรทัศน์นั้นไม่ได้นำเสนอภาพตัวแทนของโลกแก่เราเท่านั้น แต่ยังได้กำหนดด้วยว่าโลกที่เราอยู่อาศัยนี้เป็นอย่างไรกันแน่ (Giddens. 2009 : 755-756)

โบดริยาด์กล่าวว่าเมื่อไม่นานมานี้ เคยมีความเป็นไปได้ที่เราจะแยกความเป็นจริงหรือโลกที่เป็นอยู่จริงพร้อมทั้งเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกออกจากการเสนอภาพตัวแทนของโลกนั้นผ่านทางสื่อ ยกตัวอย่างเช่น ในโลกจริงๆ นั้นมีสงครามเกิดขึ้นมากมายหลายครั้งโดยก่อให้เกิดผลกระทบที่เลวร้ายต่อทั้งทหารและพลเรือนที่เกี่ยวข้องกับสงครามนั้น สื่อก็จะรายงานเกี่ยวกับสงครามและแจ้งให้เราทราบว่าเกิดอะไรขึ้นบ้าง เช่นมีคนเจ็บคนตายมากน้อยเพียงใด ฝ่ายใดเป็นฝ่ายชนะ ฝ่ายใดเป็นฝ่ายแพ้ แง่มุมทั้งสองอย่างนี้คือ 1) ความเป็นจริงที่เกิดขึ้นจริง และ 2) การนำเสนอภาพตัวแทนความเป็นจริงผ่านสื่อ ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่สามารถแยกออกจากกันได้ (Giddens. 2009 : 756)

แต่ทฤษฎีหลังสมัยใหม่ของโบดริยาด์เสนอว่าเส้นแบ่งระหว่างความเป็นจริงและการนำเสนอภาพตัวแทนไม่มีอยู่อีกต่อไปแล้ว เช่นในกรณีของการรายงานข่าวเกี่ยวกับสงคราม นั้น เราไม่สามารถแยกการนำเสนอภาพตัวแทนความเป็นจริงของสงครามหรือรายงานข่าวสงครามนั้นออกจากตัวความเป็นจริงจริงๆ ของสงครามได้อีกต่อไป เพราะว่าการนำเสนอภาพตัวแทนของสื่อนั้นจริงๆ แล้วก็คือส่วนหนึ่งของโลกเหนือจริง และไม่สามารถมองว่าแยกออกจากโลกเหนือจริงได้ เนื่องจากคนจำนวนมากทำได้เพียงแค่รู้เรื่องราวเกี่ยวกับสงครามนั้นผ่านการเสนอของสื่อเท่านั้น ความเป็นจริงเกี่ยวกับสงครามจึงถูกกำหนดจากสื่อ นี่คือความเป็นจริงแบบเหนือจริง (Hyperreality) ความเป็นจริงแบบเหนือจริงนี้คือโลกที่สื่อเป็นผู้กำหนดและเป็นผู้รับประกันที่สำคัญที่สุดว่าความเป็นจริงคืออะไร เรื่องจริงเป็นอย่างไร ความเป็นของแท้เป็นอย่างไร (Giddens. 2009 : 756)

ก่อนที่จะเกิดการประทุขึ้นของสงครามอ่าวเปอร์เซียครั้งแรกเมื่อมี ค.ศ. 1991 นั้น โบดริยาด์ได้เขียนบทความในหนังสือพิมพ์ในชื่อเรื่องว่าสงครามอ่าวไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ต่อมาก็มีการประกาศสงคราม มีการรบกัน มีคนเจ็บคนตายจำนวนมาก เมื่อสงครามยุติลง เขาได้เขียนหนังสือเรื่อง The Gulf War Did not Take Place ยืนยันอีกครั้งว่าสงครามอ่าวไม่ได้เกิดขึ้นจริง เขาอธิบายว่าสงครามครั้งนั้นไม่เหมือนกับสงครามอื่นๆ ที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์ เพราะว่ามันเป็นสงครามที่เกิดขึ้นในยุคของสื่อมวลชน มีผู้ติดตามดูข่าวสงครามนี้ทั่วโลกผ่านทางสื่อโทรทัศน์ ประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาในขณะนั้นคือจอร์จ บุช ผู้พ่อ และประธานาธิบดีอิรักในขณะนั้นคือซัดดัม ฮุสเซ็น ต่างก็เฝ้าดูรายงานข่าวของสถานีโทรทัศน์ซีเอ็นเอ็นเพื่อดูว่าจริงๆ แล้ว เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไรกันแน่ (Giddens. 2009 : 756-757)

โบดริยาด์เสนอว่าในยุคที่สื่อมวลมีอยู่ทุกหนทุกแห่งนั้น มีการสร้างความเป็นจริงแบบใหม่ซึ่งเขาเรียกว่าความเป็นจริงแบบเหนือจริงขึ้นมา ซึ่งเป็นความเป็นจริงที่ประกอบไปด้วยการคละเคล้าปะปนกันของพฤติกรรมของคนและภาพจากสื่อ โลกของความเป็นจริงแบบเหนือจริงถูกสร้างขึ้นมา

จากความจริงเสมือนหรือภาพจำลอง (Simulacra) ซึ่งเป็นภาพที่เพียงแต่รับเอาความหมายมาจากภาพอื่นๆ ไม่มีฐานอยู่ในความเป็นจริงภายนอกเลย (Giddens. 2009 : 757)

10.3 หลังโครงสร้างนิยม : ฟูโกต์และแดร์ริดา

แนวคิดหลังโครงสร้างนิยมมีมากมายหลายประเด็นที่น่าสนใจ นักคิดในสำนักนี้ก็มีเป็นจำนวนมาก เนื้อหาในส่วนนี้เน้นกล่าวถึงบางส่วนของแนวคิดหลังโครงสร้างนิยม โดยเฉพาะที่ส่งอิทธิพลทางความคิดต่อนักคิดหลังอาณานิคมนิยมด้วย เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่าง 2 ทฤษฎีนี้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น โดยจะกล่าวถึงแนวคิดของฟูโกต์และแดร์ริดาเท่านั้น

10.3.1 ประวัติและแนวคิดของมิเชล ฟูโกต์

มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault : ค.ศ. 1926-1984) เกิดที่เมืองพัวเจ ประเทศฝรั่งเศส ในครอบครัวคนดังของจังหวัด พ่อของเขาเป็นศัลยแพทย์ ตอนเด็กการเรียนของเขาก็ประสบผลสำเร็จดีบ้าง ได้ระดับปานกลางบ้างผสมกัน จนเมื่อได้เข้าเรียนในวิทยาลัยเขาก็มีผลการเรียนดีเด่น ในช่วงนี้แหละที่เขาได้เรียนปรัชญา เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง เขาได้เข้าเรียนในสถาบันการศึกษาชั้นสูง École Normale Supérieure ของฝรั่งเศส โดยสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีทางจิตวิทยาหนึ่งใบและปริญญาทางปรัชญาอีกหนึ่งใบใน ค.ศ. 1952 ในช่วง ค.ศ. 1950-1953 เขาได้เข้าเป็นสมาชิกของพรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศส หลังจากนี้เขาก็ได้สอนจิตวิทยาในมหาวิทยาลัย ใน ค.ศ. 1954 เขาได้เป็นทูตทางวัฒนธรรมของฝรั่งเศสเดินทางไปที่มหาวิทยาลัยอุปซาลาในสวีเดน เขาได้เสนอวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกในมหาวิทยาลัยแห่งนี้แต่ถูกปฏิเสธ ใน ค.ศ. 1958 เขาได้ไปเป็นอาจารย์ช่วงสั้นๆ ที่มหาวิทยาลัยวอร์ซอและมหาวิทยาลัยฮัมบูร์ก อีกสองปีต่อมาเขาได้กลับไปที่ฝรั่งเศสเพื่อเรียนปริญญาเอกให้จบและรับตำแหน่งอาจารย์สอนปรัชญาที่มหาวิทยาลัยแคล์มอง แฟร์รอง และใน ค.ศ. 1961 เขาก็เรียนจบปริญญาเอก (“Michel Foucault.” 2012 : Website)

ใน ค.ศ. 1965 ฟูโกต์ได้เดินทางไปสอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยตูนิส ประเทศตูนีเซีย และในช่วงที่มีการลุกฮือของขบวนการนักศึกษาและประชาชนใน ค.ศ. 1968 นั้นเขาก็อยู่ที่ตูนีเซีย หลังจากนั้นเขาได้กลับฝรั่งเศสและแสดงบทบาทเป็นนักกิจกรรมทางสังคมอย่างจริงจัง ใน ค.ศ. 1970 เขาได้รับตำแหน่งศาสตราจารย์ประจำวิทยาลัยแห่งฝรั่งเศสในสาขาประวัติศาสตร์ของระบบความคิด (“Michel Foucault.” 2012 : Website) เขาเขียนหนังสือออกมามากมายและเปิดมุมมองใหม่ๆ โดยเฉพาะเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับความรู้จนมีชื่อเสียงไปทั่วโลก

แนวคิดแรกของฟูโกต์ที่จะนำเสนอคือแนวคิดเรื่องข้อความ/ถ้อยแถลง (Statement) และวาทกรรม (Discourse) ข้อความหรือถ้อยแถลงคือคำที่เราพูดหรือเขียนออกมาเช่นเป็นประโยคหนึ่งๆ ซึ่งเป็นข้อเสนอ หรือเป็นการพูดที่ชี้แนะให้เกิดการกระทำทั้งโดยตรงและโดยอ้อม (Smart. 2002 : 40) ข้อความ/ถ้อยแถลงถือว่าเป็นหน่วยพื้นฐานของวาทกรรมสำหรับฟูโกต์ วาทกรรมเกิดขึ้นมาจาก

ข้อความหรือถ้อยแถลงต่างๆ ที่จัดความสัมพันธ์กับข้อความ/ถ้อยแถลงอื่นๆ ทั้งสองอย่างใช้พื้นที่ร่วมกันและสร้างบริบทขึ้นมา ทั้งสองอย่างอาจจะหายไปไม่ปรากฏตัวและถูกแทนที่ด้วยข้อความ/ถ้อยแถลงอื่นๆ ข้อความ/ถ้อยแถลงนั้นมีน้อย หายากกว่า ขณะที่วาทกรรมมีศักยภาพที่จะเข้าไปอยู่ในข้อความ/ถ้อยแถลงจำนวนมาก โดยทั่วไปมีถ้อยแถลง/ข้อความที่จำกัดที่สร้างให้เกิดวาทกรรมหนึ่งๆ ขึ้นมา และข้อความ/ถ้อยแถลงเหล่านี้ก็ถูกกล่าวถึงซ้ำแล้วซ้ำอีก (Danaher, Schirato, and Webb. 2000 : 35)

ตัวอย่างเช่น สาขาวิชากฎหมายมีข้อความ/ถ้อยแถลงจำกัดที่สร้างเงื่อนไขเป็นความรู้ความจริงขึ้นมาเพื่อเอาไปใช้ไกล่เกลี่ยและตัดสินข้อพิพาทที่เกิดขึ้น ตัวอย่างที่เห็นเด่นชัดคือกรณีเกี่ยวกับการลวนลามทางเพศหรือการคุกคามทางเพศ (Sexual Harassment) ซึ่งเอนิตา ฮิลล์ (Anita Hill) ได้กล่าวหาว่าผู้พิพากษาชื่อแคลเรนซ์ โธมัส (Clarence Thomas) ซึ่งกำลังจะได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้พิพากษาศาลสูงของสหรัฐอเมริกาเคยกระทำการลวนลามทางเพศต่อเธอสมัยที่เธอทำงานเป็นผู้ช่วยของโธมัส ประชาชนต่างพากันวิพากษ์วิจารณ์ว่าเหตุใดเธอจึงไม่กล่าวหาโธมัสตั้งแต่ตอนที่เกิดเรื่องใหม่ๆ เหตุใดจึงปล่อยให้เรื่องนี้อยู่มานานนับสิบปี เธอตอบว่าเพราะตอนนั้น “การลวนลามทางเพศ” หรือ “การคุกคามทางเพศ” ในความหมายทางกฎหมายยังไม่มี คือกฎหมายของสหรัฐอเมริกายังไม่ได้มีการบัญญัติเรื่องนี้เอาไว้ ไม่มีแนวคิดเรื่องนี้อยู่ในแวดวงกฎหมายของสหรัฐอเมริกาเลยในขณะนั้น ก่อนเกิดเรื่องการกล่าวหาฟ้องร้องกันนี้ ความสัมพันธ์ทางกฎหมายและสังคมในสหรัฐอเมริกาถูกจัดระบบระเบียบอยู่ด้วยข้อความ/ถ้อยแถลงเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางเพศที่ว่า “ผู้หญิงไม่ใช่อัตบุคคลสมบูรณ์เหมือนผู้ชาย” ซึ่งทำให้ผู้ชายสามารถที่จะแสดงอาการที่ไม่เหมาะสมทางเพศต่อผู้หญิงได้โดยไม่ผิด (Danaher, Schirato, and Webb. 2000 : 35)

วาทกรรมคือกลุ่มของข้อความ/ถ้อยแถลงต่างๆ ซึ่งสัมพันธ์กัน ถูกสร้างขึ้นและถูกนำไปใช้วนเวียนอยู่ในสังคมให้เราใช้รับรู้โลก แทนที่ฟูโกต์จะกล่าวถึง “คำพูด” ในความหมายเดิมทั่วๆ ไป เขากลับใช้แนวคิดวาทกรรม สำหรับฟูโกต์นั้น โลกมิได้เพียงแค่ดำรงอยู่ “ที่นั่น” เพื่อที่จะให้เรากล่าวถึงอย่างตรงไปตรงมา แต่โลกจะเป็นอย่างไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับวาทกรรมนั่นเอง และในวาทกรรมเช่นนั้นนั่นเองที่ผู้พูดและผู้ฟัง ผู้เขียนหรือผู้อ่าน จะเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง เราเข้าใจตัวเอง เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างกัน เข้าใจสถานะของตนในโลกผ่านวาทกรรม วาทกรรมนี้นี่เองที่จัดระบบระเบียบการดำรงอยู่ในสังคมและการผลิตซ้ำ/การสืบทอดทางสังคมของเรา วาทกรรมกำหนดว่าประสบการณ์ของเรา อัตลักษณ์ของเราจะถูกจัดระบบระเบียบวางกำหนดกฎเกณฑ์อย่างไร (Aschroft and Ahluwalia. 2001 : 14)

วาทกรรมไม่ได้ถูกแสดงออกมาผ่านการพูดการเขียนเท่านั้น แต่ยังแสดงออกเป็นปฏิบัติการต่างๆ เป็นการกระทำต่างๆ ตามที่วาทกรรมเหล่านั้นชี้แนะ วาทกรรมเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับความรู้ที่ทั้งสองฝ่ายต่างก็เอื้อต่อกัน ขึ้นต่อกัน พึ่งพาอาศัยกัน ดังที่ฟูโกต์กล่าวไว้ว่า

“เราควรยอมรับว่าอำนาจสร้างความรู้ขึ้นมา... อำนาจและความรู้มีความหมายโดยนัยบ่งถึงกันและกันโดยตรง ไม่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจโดยไม่มีการสร้างองค์ความรู้ขึ้นมาอย่างสัมพันธ์กัน อีกทั้งไม่มีความรู้ใดๆ ที่ไม่ต้องสันนิษฐานล่วงหน้าว่าจะไม่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจและไม่สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจขึ้นมาในเวลาเดียวกัน” (Foucault. 1977 : 27)

หนังสือ The Order of Things ของฟูโกต์ได้ตั้งคำถามเพื่อสำรวจตรวจสอบวาทกรรมเกี่ยวกับมนุษย์ในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ มากกว่าตั้งคำถามกับวิธีการที่ใช้จัดระเบียบความรู้ตามธรรมชาติ ฟูโกต์สำรวจดูว่าวาทกรรมทางประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา จิตวิเคราะห์ และวาทกรรมอื่นๆ เกิดขึ้นมา และจัดระบบระเบียบความรู้ในแนวทางเฉพาะแบบใดแบบหนึ่งอย่างไร หนังสือเล่มนี้ซึ่งมองภาพมนุษย์ว่าเป็นศูนย์กลางของสิ่งอื่นๆ ได้ชี้ให้เราเห็นว่าเราจำเป็นต้องมองดูวิธีการในการจำแนกแยกแยะ การจัดระบบระเบียบ และการจำกัดขอบเขตความรู้ ซึ่งจะทำให้เรามองเห็นว่าวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งสัมพัทธ์ ที่แตกต่างกันไปในแต่ละสถานที่และกาลเวลา ไม่ใช่สิ่งสากลที่เหมือนกันในทุกที่ทุกเวลา (Huddart. 2006 : 91)

ทั้งแนวคิดเรื่องข้อความ/ถ้อยแถลงและแนวคิดเรื่องวาทกรรมได้ส่งอิทธิพลต่อนักคิด/นักทฤษฎีหลังอาณานิคมนิยม เช่นซาอิดนำเอาแนวคิดเรื่องวาทกรรมของฟูโกต์มาขยายความต่อ คือเอาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับความรู้ในสังคมตะวันตกมากล่าวถึงในหนังสือเรื่อง Orientalism เพื่อชี้ให้เห็นถึงวาทกรรมแบบอาณานิคม (Colonial Discourse) ซาอิดเน้นว่าเจตจำนงที่มุ่งสู่อำนาจหรือความต้องการมีอำนาจและความเข้าใจโลกส่วนที่ไม่ใช่ตะวันตกหรือโลกตะวันออกในวาทกรรมแบบอาณานิคมนั้นไม่สามารถแยกออกได้จากความต้องการที่จะมีอำนาจเหนือโลกตะวันออก สำหรับซาอิด อำนาจแบบอาณานิคมของตะวันตกที่มีอยู่เหนือโลกตะวันออกนั้นถูกบำรุงรักษาเอาไว้ด้วยวาทกรรมต่างๆ เกี่ยวกับศิลปะ มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ รวมทั้งด้วยรูปแบบของการครอบงำโดยตรงเช่นการปกครองทางการเมืองและการกดขี่ปราบปรามทางทหาร (Morton. 2003 : 85)

นอกจากนี้ บาบาได้นำเอาแนวคิดเรื่องข้อความ/ถ้อยแถลงของฟูโกต์ มาประสานกับแนวคิดเรื่องการพูดซ้ำเขียนซ้ำ (Iteration) ของแดร์ริดา แนวคิดของแดร์ริดาเรื่องนี้หมายถึงการที่เครื่องหมายความคิด หรือข้อความใดๆ จะมีความหมายได้นั้น เครื่องหมาย ความคิด หรือข้อความนั้นๆ จำเป็นจะต้องมีความสามารถถูกกล่าวซ้ำได้ เครื่องหมายที่เกิดขึ้นได้เพียงครั้งเดียวจะไร้ความหมาย การพูดซ้ำเขียนซ้ำหรือความสามารถในการกล่าวซ้ำได้นั้นไม่ได้หมายความเพียงแค่ว่าการที่เครื่องหมายหรือคำพูดจะสามารถถูกผลิตหรือสร้างขึ้นอีกครั้งในเวลาและสถานที่อื่นๆ ได้เท่านั้น แต่ที่สำคัญก็คือการที่คำ ข้อความ เครื่องหมายเหล่านั้นจะต้องสามารถปรากฏในบริบทอื่นๆ ได้ และบริบทเหล่านั้นเปลี่ยนสิ่งที่ข้อความนั้นหมายถึง เช่นข้อความที่ว่า “ฉันรักคุณ” นั้นเป็นข้อความปกติธรรมดาไม่มีอะไรใหม่ (cliché) เพราะเป็นข้อความที่ถูกใช้บ่อยเกินไป แต่ในขณะเดียวกันข้อความนี้ก็จะถูกใช้ต่อไป ถูกพูด

ถูกเขียนต่อไปทั่วโลกอีกนานเลยทีเดียว ซึ่งข้อความนี้ก็มักจะหมายถึงสิ่งเดียวกัน แต่ก็อาจมีอะไรบางอย่างที่แตกต่างจากเดิมบ้างในการใช้แต่ละครั้ง (Huddart. 2006 : 16-17)

บาบาได้นำเอาเรื่องการพูดซ้ำเขียนซ้ำในมาไว้ในบริบทของข้อความ/ถ้อยแถลง ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายเฉพาะเหมือนกัน ฟูโกต์สำรวจตรวจสอบดูวิธีที่ระเบียบวินัย องค์ความรู้และสถาบันต่างๆ ถูกพัฒนาขึ้นมา ซึ่งส่วนที่สำคัญที่สุดจำนวนมากเป็นระเบียบวินัย องค์ความรู้ และสถาบันแบบอาณานิคม งานของฟูโกต์ช่วยให้เราวิเคราะห์ข้อความ/ถ้อยแถลงแบบอาณานิคมซึ่งเป็นข้อความที่สร้างวาทกรรมอาณานิคมขึ้นมา เรามักจะรู้สึกว่าเรารู้เราเข้าใจสิ่งที่ข้อความนั้นหมายถึง แต่ความรู้สึกนี้เกิดขึ้นก็เพียงเพราะว่าเรารู้บริบทที่ข้อความนั้นถูกสร้างขึ้น เรารู้ว่าข้อความนั้นเข้าได้กับองค์ความรู้อย่างไร แต่ความเข้าใจเหล่านี้ก็มักจะไม่สมบูรณ์ ดังที่บาบากล่าวไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงใดๆ ในสนามของประสบการณ์หรือการพิสูจน์ความถูกต้อง หรือที่จริงคือความแตกต่างใดๆ ในปัญหาต่างๆ ที่ถูกแก้ไข สามารถนำไปสู่การเกิดขึ้นของข้อความ/ถ้อยแถลงใหม่ได้ นั่นคือ ความแตกต่างของสิ่งเดียวกัน” (Bhabha. 1994 : 22) นั่นคือความหมายของข้อความหนึ่งๆ สามารถเปลี่ยนไปเมื่อบริบทเปลี่ยน หรือหน้าที่ซึ่งข้อความนั้นตั้งใจจะทำเปลี่ยนไป นี่คือความแตกต่างที่เกิดขึ้นเพราะมีการกล่าวได้อีกครั้งหรือมีความสามารถในการกล่าวซ้ำ บาบาได้พบข้อความ/ถ้อยแถลงที่มีการกล่าวซ้ำซึ่งทำให้เราสามารถเข้าใจหรือตีความแตกต่างไปได้เป็นจำนวนมากในข้อความ/ถ้อยแถลงของอาณานิคม วิธีการอ่านของเขาจึงมีชีวิตชีวานำไปสู่ความแตกต่างที่ละเอียดอ่อนในความหมายซึ่งผู้ปกครองอาณานิคมเองไม่สามารถที่จะกำกับควบคุมได้ อันเนื่องมาจากตรรกะของความสามารถในการกล่าวซ้ำนี่เอง (Huddart. 2006 : 17-18)

อีกแนวคิดหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องวาทกรรมที่บาบาได้นำไปใช้ในการรื้อสร้างวาทกรรมอาณานิคมก็คือแนวคิดเรื่องความเป็นอุปลักษณ์ (Metaphoricity) สังคมคือสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นผ่านการก่อตัวของโวหารและวาทกรรมในรูปแบบต่างๆ บาบาได้นำเอาแนวคิดของแดร์ริดาคือความเป็นอุปลักษณ์ข้างต้นมาใช้ คำนี้มีความหมายว่าอุปลักษณ์นั้นมีความสามารถไม่เฉพาะเพียงแค่บรรยาย (to describe) ให้เราเห็นโลกภายนอกเท่านั้น แต่ยังมีความสามารถเป็นคำแนะนำ (to prescribe) ให้มีการทำบางสิ่งบางอย่างหรือแม้กระทั่งก่อร่างสร้างตัวตนของเราด้วย อย่างเช่นถ้าเราใช้อุปลักษณ์ว่า “เมืองคือสิ่งมีชีวิต” เพื่อให้มีความหมายโดยนัย คำถามอื่นๆ ก็จะตามมามากมาย เช่นบางส่วนของสิ่งมีชีวิตนี้ติดเชื้อโรคหรือไม่ หรือกำลังจะตาย หรือตายไปแล้ว และอะไรจะเกิดขึ้นกับประชาชนซึ่งอาศัยอยู่ในส่วนต่างๆ เหล่านั้น ในบริบทของสังคมนี้ ความเป็นอุปลักษณ์ก็จะมีผลสำคัญต่อความคิดทางการเมืองของคนเรา สำหรับบาบา สังคมนั้นคือสิ่งที่ได้รับผลกระทบจากการลื่นไหลลังเลของภาษา ดังนั้น เพื่อจะให้เรามีความเข้าใจได้อย่างเต็มที่ นักทฤษฎีจึงจำเป็นต้องใส่ใจภาษาในฐานะที่เป็นภาษา พร้อมๆ กับสิ่งยุ่งยากลำบากต่างๆ ที่ติดตามภาษามาทั้งหมด (Huddard. 2006 : 20)

เมื่ออภิปรายถึงแนวคิดเรื่องข้อความ/ถ้อยแถลงของฟูโกต์ บาบาเสนอว่า “ความปรากฏซ้ำได้ในความหมายของผมหมายถึงการซ้ำในทุกๆ ครั้งที่มีการกล่าวออกมา บางอย่างก็เป็นอย่างอื่นที่เป็นความแตกต่างซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่คุ้นเคยไปบ้าง” (Bhabha. 1994 : 131) บาบาอ่านและตีความงานของฟูโกต์ในความหมายของสิ่งที่ไม่คุ้นเคย และหนังสือของฟูโกต์ก็เปิดโอกาสให้ทำเช่นนั้นได้ เช่นในหนังสือ The Order of Things ในคำนำ ฟูโกต์อธิบายว่าเพราะเหตุใดเขาจึงต้องมาสำรวจตรวจสอบอดีตและเขียนหนังสือนี้ออกมา เขากล่าวถึงการอ่านเรื่องราวเรื่องหนึ่งที่เขียนโดยนักเขียนชาวอาร์เจนตินา ชื่อจอร์จ หลุยส์ บอร์เกส (Jorge Luis Borges) เรื่องนั้นได้กล่าวถึงสารานุกรมจีนที่น่าแปลกใจซึ่งแบ่งโลกด้วยวิธีการที่เขาไม่คุ้นเคย โดยเฉพาะการแบ่งสัตว์ออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ เช่นกลุ่มที่เชื่อง กลุ่มที่น่าทึ่ง และกลุ่มที่มาจากที่ไกลเช่นแมลง ซึ่งทำให้ฟูโกต์ถึงกับหัวเราะออกมา ฟูโกต์กล่าวว่า “การหัวเราะทำให้หลักหมายต่าง ๆ ที่เราคุ้นเคยทั้งหมดในความคิดของผม ในความคิดของเรา ซึ่งเป็นความคิดที่ตราตรึงอยู่ในยุคของเราในภูมิศาสตร์ของเราแตกแยกกระจัดกระจายออกไป” (Foucault. 1994 : xvi) การหัวเราะของฟูโกต์ที่เกิดขึ้นในครั้งนั้น จริงๆ แล้วไม่ใช่เป็นการหัวเราะเยาะสารานุกรมหรือผู้ทำสารานุกรมที่อาจจะมองได้ว่าแสนจะเชยหรืองี่เง่า แต่ฟูโกต์หัวเราะให้กับตัวเขาเอง หรืออย่างน้อยก็หัวเราะกับวิธีการที่ความรู้ของตะวันตกแกล้งเป็นหรืออ้างว่าเป็นสากล ซึ่งการที่ตะวันตกอ้างว่าความรู้หรือวัฒนธรรมของตนเป็นสากลนี้ก็ถูกทำลายได้โดยง่ายอย่างที่ชี้ให้เห็น ความจริงแล้วองค์ความรู้ต่างๆ วัฒนธรรมต่างๆ นั้นมีความหลากหลายและเป็นสิ่งสัมพัทธ์ต่างหาก จากตรงนี้บาบาก็สรุปว่ามุมมองแบบหลังอาณานิคมมีอยู่แล้วในหนังสือของฟูโกต์ (Huddard. 2006 : 91-92)

10.3.2 ประวัติและแนวคิดของของฌากส์ แดร์ริดา

ฌากส์ แดร์ริดา (Jacques Derrida : ค.ศ. 1930-2004) เกิดที่เมืองแอลเจียร์ ประเทศแอลจีเรีย ซึ่งในปีที่เขาเกิดนั้น แอลจีเรียเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส เนื่องจากเขาเป็นคนยิว ตอนที่เข้าเรียนเขาจึงถูกไล่ออกจากโรงเรียนเพราะผู้ปกครองชาวฝรั่งเศสได้ใช้นโยบายกีดกันชาวยิว เขาจึงไปเข้าเรียนในโรงเรียนของชาวยิว ในช่วงนี้เขาใฝ่ฝันที่จะเป็นนักฟุตบอลอาชีพ เขาจึงเข้าร่วมทีมฟุตบอลและร่วมแข่งขันหลายครั้ง ต่อมาเขาได้ย้ายไปอยู่ในฝรั่งเศส ได้เข้าเรียนในสถาบันการศึกษาชั้นสูง École Normale Supérieure ของฝรั่งเศส และได้ไปเรียนในสถาบันการศึกษาชั้นสูงทางด้านปรัชญาที่เบลเยียม เมื่อเรียนจบแล้วเขาได้รับทุนการศึกษาให้ไปเรียนที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด สหรัฐอเมริกาในช่วง ค.ศ. 1957-1958 ต่อมาเขาได้เป็นอาจารย์สอนปรัชญาที่มหาวิทยาลัยซอร์บอนน์ ฝรั่งเศสในช่วง ค.ศ. 1960-1964 จากนั้นเขาก็เป็นอาจารย์ประจำอยู่ที่ École Normale Supérieure จนถึง ค.ศ. 1984 ใน ค.ศ. 1986 เขาได้ไปเป็นศาสตราจารย์ทางด้านมนุษยศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย เออร์ไวน์ หลังจากนั้นเขาได้เป็นศาสตราจารย์รับเชิญจากมหาวิทยาลัยชั้นนำในสหรัฐอเมริกาและยุโรปหลายแห่ง และได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์หลายใบ แดร์ริดาเสียชีวิตด้วยโรคมะเร็งตับอ่อนที่โรงพยาบาลในกรุงปารีสเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม ค.ศ. 2004 (Jacques Derrida. 2012 : Website)

แนวคิดหนึ่งที่โดดเด่นมากของฌากส์ แดร์ริดาคือการรื้อสร้าง (Deconstruction) ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ของการวิเคราะห์ตัวบทในเชิงวิพากษ์วิจารณ์และตั้งคำถามกับประวัติศาสตร์ของปรัชญาตะวันตกโดยทั่วไป นักวิจารณ์มักจะมีความยุ่งยากลำบากใจในการนิยามการรื้อสร้าง เพราะคำนี้ไม่อาจจะถูกลดลงมาเป็นเพียงแค่วิธีการ หรือนิยามว่าเป็นทฤษฎีที่มีชุดของวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน แดร์ริดาเองก็ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ใน “จดหมายถึงเพื่อนชาวญี่ปุ่น” ว่า “การรื้อสร้างไม่ใช่วิธีการและไม่สามารถที่จะถูกเปลี่ยนไปเป็นสิ่งเดียวกันได้” (Morton. 2003 : 26; citing Derrida. 1991 : 4)

แต่ก็มีประเด็นและช่วงเวลาสำคัญๆ ที่อยู่ในงานของแดร์ริดาซึ่งจะสามารถสืบเสาะหายุทธศาสตร์เชิงวิพากษ์วิจารณ์ของการรื้อสร้างได้ ตัวอย่างแรกของการรื้อสร้างก็คือบทความเรื่อง “Différance” ของเขา แดร์ริดาซึ่งใช้งานของนักภาษาศาสตร์ชาวสวิสชื่อแฟร์ดินองด์ เดอร์ โซซูร์ มาวิเคราะห์ ได้เสนอไว้ในบทความนั้นว่ากระบวนการสร้างความหมาย (Signification) นั้นถูกทำให้เป็นโครงสร้างในแง่ที่ว่าสัญญะต่างๆ นั้นแตกต่างจากสัญญะอื่นๆ แต่ละสัญญะมีความแตกต่างกัน คือสิ่งหนึ่งนั้นจะถูกนิยามในความ สัมพันธ์กับสิ่งที่สิ่งนั้นไม่ได้เป็น สิ่งที่ไม่ใช่สิ่งนั้น หรือสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสิ่งนั้น ตัวอย่างเช่น “ความมีอยู่” ถูกนิยามด้วยความแตกต่างจากหรือคู่ตรงข้ามของความมีอยู่ซึ่งก็คือ “ความไม่มีอยู่” หรือการไม่ดำรงอยู่ “ฉัน” ถูกนิยามด้วยความแตกต่างจากหรือคู่ตรงข้ามของฉันคือ “คุณ” “ที่นี่” ถูกนิยามด้วยความแตกต่างจากหรือคู่ตรงข้ามของที่นี่คือ “ที่นั่น” “เจริญ” ถูกนิยามด้วยความแตกต่างจากหรือคู่ตรงข้ามของเจริญคือ “ล้าหลัง” และ “ตะวันตก” ถูกนิยามด้วยความแตกต่างจากหรือคู่ตรงข้ามของตะวันตกคือ “ตะวันออก” แต่ แดร์ริดาเอาแนวคิดของโซซูร์มาเป็นฐานแล้วก้าวต่อไปอีกก้าวหนึ่ง โดยเน้นว่าความหมายมักจะถูกเลื่อนออกไปเรื่อยๆ เสมอ โดยตัดข้ามแกนของกาละและเทศะ ดังนั้นจุดที่มีความหมายเสถียรหรือมีความรู้ที่แน่นอนจึงไม่เคยมาถึง หรือเราไม่สามารถไปถึงจุดที่มีความหมายแน่นอนตายตัวในระบบการสื่อความหมายใดๆ ได้เลย ความเชื่อของแดร์ริดาที่ว่าความหมายไม่เคยเสถียรเลยนั้นแสดงให้เห็นในคำสั้นๆ ที่เป็นชื่อบทความว่า différance เนื่องจากคำกริยา différer ในภาษาฝรั่งเศสนั้นมีความหมายทั้งสองอย่างคือแตกต่าง และชะลอหรือเลื่อนออกไป (Morton. 2003 : 26)

อีกคำหนึ่งที่มีความหมายคล้ายคลึงกับ différance ก็คือ supplement ซึ่งหมายถึงการเพิ่มเติม เสริมแต่ง หรือการแทนที่/สวมรอย แดร์ริดาเห็นว่าสัญญะทางภาษา รวมทั้งสัญญะที่ไม่ใช่ภาษาด้วยนั้นไม่เคยเป็นสิ่งเดียวกันกับสิ่งที่มันบ่งถึง สัญญะต่างๆ นั้นโดยโครงสร้างแล้วไม่สมบูรณ์ตั้งแต่เริ่มต้น และดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีคำศัพท์อีกหลายคำมาเสริมเพิ่มเติมเต็มให้กับสัญญะเหล่านั้น ความจำเป็นที่ต้องมีการเสริมเพิ่มเติมเต็มเพื่อชดเชยส่วนที่ขาดหายไปของการระบุบ่งบอกความเป็นตัวตนของเราแต่เริ่มแรก จึงเผยให้เห็นว่าสัญญะที่เป็นภาษาและที่ไม่ใช่ภาษานั้นโดยนิยามแล้วเป็นสิ่งที่ไม่สมบูรณ์และไม่มีอัตลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะหรือไม่สามารถดำรงอยู่ด้วยตนเองโดยไม่อ้างอิงหรือพึ่งพิงสิ่งอื่น ตามข้อเสนอนี้ ความคิดของแดร์ริดาจึงทำลายอำนาจและความเป็นศูนย์กลางของ

อัตบุคคลแบบมนุษยนิยมของตะวันตกซึ่งปรากฏในคำกล่าวเลื่องชื่อของเดส์การ์ตส์ที่ว่า “ฉันคิด ดังนั้นฉันจึงมีอยู่” (Morton. 2003 : 26-27)

ในบทความเรื่อง “Structure, Sign, and Play in the Discourse of Human Science” แดร์ริดา ได้วิพากษ์วิจารณ์แนวคิดโครงสร้างนิยมซึ่งเป็นแนวคิดที่วิพากษ์วิจารณ์แนวคิดมนุษยนิยม แต่เขาก็เห็นว่าแนวคิดโครงสร้างนิยมยังมีจุดอ่อนอยู่มาก ไม่มีพลังในการรื้อสร้างแนวคิดมนุษยนิยมได้มากนัก

แดร์ริดาเสนอว่าแนวคิดโครงสร้างนิยมนั้นเป็นแนวคิดที่เก่ามาก ไม่ใช่เป็นแนวคิดใหม่ที่โคล้ด เลวี-สโตรส และคนอื่นๆ ในยุคร่วมสมัยของเขาสร้างขึ้น แต่เป็นแนวคิดที่เก่าพอๆ กับระบบความคิดของตะวันตกเลยทีเดียว คือ “เก่าพอๆ กับวิทยาศาสตร์ของตะวันตกและปรัชญาของตะวันตก” (Derrida. 2006 : 351) เมื่อเป็นเช่นนั้น อะไรเล่าที่เป็นความแตกต่างระหว่างแนวคิดโครงสร้างนิยมแบบเก่ากับแนวคิดโครงสร้างนิยมแบบใหม่ที่ได้รับความนิยมในคริสต์ทศวรรษ 1960 แดร์ริดาเสนอว่าในแนวคิดโครงสร้างนิยมแบบใหม่นั้น ความเป็นโครงสร้างของโครงสร้าง (Structurality of Structure) ได้ถูกทำให้เป็นกลางหรือถูกลดลงมาให้เข้ากันได้กับ “ศูนย์กลาง” (Center) หรือถูกทำให้หมายถึง “จุดของการดำรงอยู่” (Point of Presence) ซึ่งเป็นต้นกำเนิดที่อยู่กับที่ไม่เปลี่ยนแปลง ตามความเห็นของแดร์ริดา ศูนย์กลางที่ว่านั้นไม่ได้ทำหน้าที่ในการกำหนดทิศทาง สร้างความสมดุล หรือจัดระเบียบโครงสร้างอย่างเดียวเท่านั้น แต่ที่สำคัญที่สุดคือยังทำหน้าที่สร้างความมั่นใจให้เราว่าหลักการที่เป็นการจัดระบบระเบียบของโครงสร้างนั้นจะมาคอยจำกัดสิ่งที่เขาเรียกว่า “การละเล่นไหลลื่นของโครงสร้าง” (Play of Structure) (Derrida. 2006 : 351) คือคอยจำกัดหรือปิดโอกาสที่โครงสร้างจะเกิดการไหลลื่น กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า สิ่งที่ดูเหมือนว่าจะเป็นโครงสร้างที่อิสระนั้น แท้จริงแล้วกลับอยู่ภายใต้อำนาจของศูนย์กลางหรือต้องยึดโยงอยู่กับการดำรงอยู่ภายนอกตัวโครงสร้างเอง โครงสร้างจึงไม่สามารถเป็นอิสระจากข้ออ้างทางอภิปรัชญาอย่างที่เลวี-สโตรสเชื่อ และเราจะอธิบายโครงสร้างได้ก็ต่อเมื่อเราอธิบายในความหมายที่โครงสร้างเป็นจุดแห่งการอ้างอิงซึ่งสร้างข้อจำกัดให้กับการละเล่นไหลลื่นอย่างอิสระของโครงสร้าง (Gikandi. 2004 : 111)

แดร์ริดากล่าวว่านักปรัชญายุโรปสมัยใหม่หลายคนได้เคยพยายามรื้อสร้าง (Deconstruct) อภิปรัชญาเกี่ยวกับเรื่องนี้มาก่อนเขาแล้ว ทั้งฟรีดริช นิทเช (Friedrich Nietzsche) ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) และมาร์ติน ไฮเด็กเกอร์ (Martin Heidegger) นิทเชได้วิพากษ์วิจารณ์แนวคิดเรื่องสัต (Being/being) และความจริง ซึ่งถูกแทนที่ด้วยแนวคิดเรื่องการละเล่นไหลลื่น การตีความ และสัญญะ (สัญญะที่ไม่เสนอความจริง) ฟรอยด์ได้วิพากษ์วิจารณ์การดำรงอยู่ของตัวตนซึ่งก็คือการวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดเรื่องจิตสำนึก อัตบุคคล อัตลักษณ์แห่งตน และการเป็นเจ้าของตัวตน และไฮเด็กเกอร์ได้วิพากษ์วิจารณ์แนวคิดเรื่องภว-เทววิทยา การกำหนดของสัตในฐานะที่เป็นการดำรงอยู่ แต่แดร์ริดาก็เห็นว่า “วาทกรรมเชิงทำลายเหล่านี้ทั้งหมดและบทสนทนาของพวกเขาทั้งหมดก็ติดอยู่ในกับดัก

ชนิดที่เป็นวงจร” (Derrida. 2006 : 354) และวงจรที่ว่านี้ก็มีความโดดเด่นชัดเจนยิ่งนัก คือคำอธิบายของพวกเขาก็วนเวียนกลับไปกลับมา ยืมแนวคิดของกันและกันมาใช้วิพากษ์วิจารณ์ ใช้แนวคิดเดิมที่มีอยู่มาวิพากษ์วิจารณ์อีกแนวคิดหนึ่ง ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่วนเวียนกลับไปกลับมาระหว่างอภิปรัชญากับการทำลายอภิปรัชญา ไม่มีการนำเอาภาษาใหม่ๆ คำศัพท์ใหม่ๆ ที่อยู่นอกเหนือระบบความคิด/ความรู้เดิมมาวิพากษ์วิจารณ์เลย อย่างเช่นใช้ความคิดเรื่องสัญญะมาวิพากษ์วิจารณ์อภิปรัชญาว่าด้วยการดำรงอยู่ แต่สัญญะที่ว่านี้แดร์ริดาก็ชี้ให้เห็นว่าไม่ได้มีความหมายสัญญะที่แน่นอนตายตัวไม่ขึ้นอยู่กับกาละและเทศะ ดังนั้นแนวคิดเรื่องสัญญะของเลวี-สโตรสก็เป็นแนวคิดที่ยังไม่ได้ข้ามพ้นการเป็นอภิปรัชญา

นอกจากนี้แนวคิดการรื้อสร้างยังพบได้จากหนังสือและบทความจำนวนมากของแดร์ริดา หนังสือเรื่องหนึ่งที่โด่งดังมากคือหนังสือเรื่อง Of Grammatology ซึ่งได้รับการพิจารณาว่ามีความสำคัญต่อแนวคิดหลังโครงสร้างนิยม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีความสำคัญอย่างมากต่อแนวคิดหลังอาณานิคมนิยม ด้วยเหตุผล 3 ประการ ดังนี้ (Gikandi. 2004 : 113-116)

ประการแรก เกี่ยวข้องกับการเขียน (Writing) ในหนังสือเล่มนี้แดร์ริดาได้พยายามที่จะทำลายการแบ่งแยกความแตกต่างแบบเดิมๆ ระหว่างภาษาของวรรณกรรมซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของ “ภาพพจน์วาทศิลป์” (Rhetorical Figures) กับภาษาของปรัชญาที่อ้างว่าเป็นความจริงจึงตั้งข้อสงสัยต่อภาพพจน์วาทศิลป์ แดร์ริดาได้ทำการรื้อสร้างแนวคิดปรัชญาตะวันตกที่ให้ความสำคัญต่อการพูดมากกว่าการเขียน ในส่วนหนึ่งของหนังสือที่ชื่อ “That Dangerous Supplement” ซึ่งอยู่ในบทที่ 2 ของหนังสือเล่มนี้ แดร์ริดาได้ชี้ให้เห็นว่าการพูดนั้นมีความสำคัญโดดเด่นเหนือการเขียนมาตั้งแต่ยุคของเพลโต (Plato) มาจนถึงยุคของเลวี-สโตรส เพราะการพูดมีความเชื่อมโยงอยู่กับการดำรงอยู่เชิงอภิปรัชญาหรือความจริง จากการที่ได้อ่านทั้งงานเชิงปรัชญาและงานเชิงนวนิยายของฌ็อง-ฌากส์ รุสโซ (Jean-Jacques Rousseau) แดร์ริดาได้พบมิติที่มักจะถูกกดเอาไว้ของการพูด คือการพูดมิได้เพียงแค่อ้างว่าเป็นการดำรงอยู่จริง ความสดใหม่ทันทีทันใด และความจริงเท่านั้น แต่การพูดยังเป็นรูปแบบที่ใช้ปฏิเสธหรือกดปราบการดำรงอยู่ ความสดใหม่ทันทีทันใด และความจริงเหล่านี้ด้วย แดร์ริดาเสนอว่ากฎที่ซ่อนเร้นของภาษาก็คือการที่กระบวนการทางภาษาซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นให้ความสำคัญต่อการพูดนั้นก็ได้รื้อสร้างองค์ประธานผู้พูดด้วย

แดร์ริดาได้ชี้ให้เห็นว่ารุสโซก็ได้ทำการกดปราบ ขับไสไล่ส่ง หรือปฏิเสธกฎดังกล่าวข้างต้นเหมือนกัน เพราะรุสโซก็ตำหนิการเขียนว่า “เป็นการทำลายการดำรงอยู่และเป็นเชื้อโรคสำหรับการพูด” (Derrida. 1997 : 141) แต่แดร์ริดาได้เสนอว่าเราไม่สามารถเข้าใจการพูด/คำพูดได้นอกจากในการเขียน ในบริบทนี้ การเขียนนั้นมีอันตรายเพราะการเขียนอ้างว่าเป็นสิ่งที่ตนไม่ได้เป็น คือเป็นรูปแบบหนึ่งของการดำรงอยู่และเป็นสัญญะของสิ่งนั้นเอง แทนที่เราจะมองการเขียน/งานเขียนว่าเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่อยู่นอกงานเขียน เราควรจะมองว่าการเขียนในฐานะเป็นส่วนเกินสำหรับ

ธรรมชาติ ในฐานะที่เป็นสิ่งที่มาแทนที่/เพิ่มเติม ไม่ใช่ในฐานะการแสดงภาพตัวแทน (Representation) ที่ใสซื่อบริสุทธิ์ตรงไปตรงมาของสิ่งนั้นๆ โดยตรง ดังที่แดร์ริดากล่าวไว้ว่า “การสื่อความหมายนั้นมักจะเป็นการเพิ่มเติมเสริมแต่งหรือการแทนที่/สวมรอย (Supplement) ให้สิ่งนั้นๆ เสมอ” (Derrida. 1997 : 145) การเขียนในความหมายดังกล่าวซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ความเป็นตัวบท” (Textuality) ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถอ่านตีความได้หลากหลายนี้ส่งอิทธิพลอย่างมากต่อแนวคิด/ทฤษฎีทั้งแบบหลังโครงสร้างนิยมและแบบหลังอาณานิคมนิยม

ประการที่สอง เกี่ยวข้องกับคำว่า “ความแตกต่าง” (Difference) ในหนังสือเล่มดังกล่าว แดร์ริดาได้เสนอว่าการเขียนคือความแตกต่างในรูปแบบหนึ่ง เป็นความแตกต่างที่ปฏิเสธการจำแนกแยกแยะและการจัดสรรปันส่วน แดร์ริดาเสนอว่าการที่เราพิจารณาการเขียนว่าเป็นความแตกต่างรูปแบบหนึ่งนั้นก็คือการที่เราทำความเข้าใจธรรมชาติของสัญญะว่าเป็นรูปแบบที่มีทั้งการดำรงอยู่และการไม่ดำรงอยู่ หรือการปรากฏขึ้นมาและการหายไป การที่สิ่งต่างๆ จะมีความหมายอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับสิ่งที่ตรงกันข้ามกันระหว่างสิ่งที่ปรากฏกับสิ่งที่ไม่ปรากฏ ขึ้นอยู่กับทั้งสิ่งที่ถูกกล่าวถึงและสิ่งที่ไม่ถูกกล่าวถึง แต่ความแตกต่างนี้ก็ไม่ใช่เพียงแค่การแสดงภาพตัวแทนของสิ่งที่ตรงกันข้ามระหว่างการปรากฏกับการไม่ปรากฏตามปกติธรรมดาเท่านั้น แต่เป็นการแสดงภาพตัวแทนของทั้งสิ่งที่มีอยู่และสิ่งที่ไม่มีอยู่ในเวลาเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่นเราเขียนศัพท์คำหนึ่งขึ้นมาแล้วกาเครื่องหมายกากบาท (X) ทับคำศัพท์นั้น คำศัพท์นั้นก็ปรากฏให้เราเห็นอยู่ต่อหน้าเรา แต่เราก็ได้ขีดฆ่าคำศัพท์นั้นด้วย ดังนั้นความหมายของคำศัพท์นั้นจึงขึ้นอยู่กับการปรากฏอยู่และการขีดฆ่าลบทิ้งในเวลาเดียวกัน นักคิด/นักทฤษฎีหลังอาณานิคมนิยมได้นำเอาแนวคิดเรื่องการเขียนในฐานะที่เป็นความแตกต่างนี้ไปศึกษาวาทกรรมแบบอาณานิคมกันอย่างกว้างขวาง

ประการสุดท้าย เกี่ยวข้องกับการอ่าน (Reading) เนื่องจากแดร์ริดาเสนอว่าการเขียนนั้นเกิดจากการประกอบสร้างของการแทนที่/สวมรอย การกลับหัวกลับหาง และการใช้คำซ้ำๆ หลากชุดหลายแบบซึ่งทำให้มีความหมายที่ไม่คงที่ตายตัว สิ่งที่เราจำเป็นต้องมีคือวิธีการอ่านแบบใหม่ที่เป็นการอ่านเพื่อมองหาสิ่งที่ไม่ปรากฏ สิ่งที่มีความหมายไม่ชัดเจน สิ่งที่เป็นช่องว่างที่เปิดกว้างต่อความหมาย เขาจึงเห็นว่าเราควรจะเริ่มต้นด้วยการตระหนักว่าการเขียนนั้นมีกฎเกณฑ์ชุดหนึ่งกำกับอยู่ กฎเกณฑ์นี้ก็คือผู้เขียนไม่สามารถผูกขาดความหมายของสิ่งที่ตนเขียนไว้ได้แต่ผู้เดียว ดังนั้นการอ่านจึงต้องมุ่งไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่ผู้เขียนตั้งใจให้หมายถึงกับสิ่งที่ผู้เขียนไม่ได้ตั้งใจให้หมายถึงซึ่งผู้เขียนเองก็อาจจะไม่ตระหนักถึง

แดร์ริดายังเสนออีกด้วยว่ากิจกรรมการอ่านนั้นมีขีดความสามารถในการผลิตโครงสร้างการสื่อความหมายเป็นของตัวเอง ไม่ใช่สื่อความหมายได้ด้วยการอ่านซ้ำ หรือด้วยการเรียกร้องหาสิ่งอ้างอิงหรือตัวสื่อความหมายที่ไม่ขึ้นอยู่กับกาละและเทศะที่อยู่นอกตัวบท อย่างเช่นเราไม่สามารถเข้าใจเรื่องราวเกี่ยวกับอาณานิคมที่มีการนำเสนอไว้ในตัวบทแบบอาณานิคมได้ด้วยการเปรียบเทียบ

การแสดงภาพตัวแทนของเรื่องราวเหล่านั้นกับประสบการณ์ตรงหรือประสบการณ์จริงของเรา เกี่ยวกับลัทธิอาณานิคม เพราะว่าสิ่งที่เราพิจารณาว่าเป็นจริงนั้นเป็นอดีตไปแล้ว สิ่งนั้นๆ ปรากฏต่อเราผ่านทางตัวบทและวาทกรรมต่างๆ นี่คือใจความสำคัญของประเด็นที่แดร์ริดากล่าวว่า “ไม่มีอะไรอยู่นอกตัวบท” (Derrida. 1997 : 158)

นอกจากนี้ แดร์ริดายังเสนอว่าก็ในเมื่อเราไม่สามารถตัดสินระบบการสื่อความหมายด้วยการอ้างถึงจุดกำเนิดหรือการปรากฏตัวที่แน่นอนตายตัวไม่เปลี่ยนแปลง และในเมื่อเราก็ไม่สามารถแยกรูปสัญญะออกจากความหมายสัญญะหรือแยกตัวบ่งชี้ความหมายออกจากตัวความหมาย เราก็ไม่มีทางเลือกอื่นนอกจากจะมองการแสดงภาพตัวแทนหรือการสื่อความหมายว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญญะและความหมายสัญญะที่ทั้งสองอย่างนี้ต่างก็เป็นผลผลิตของการเขียนและการอ่าน ไม่ใช่มองว่าการสื่อความหมายนั้นเป็นกระบวนการทำความเข้าใจสัญญะต่างๆ โดยการนำมาเปรียบเทียบกับสิ่งต่างๆ ที่ถูกหมายถึงแบบที่แนวคิดโครงสร้างนิยมเชื่อ เราจึงต้องเลิกคิดถึงแนวคิดเดิมๆ เช่น ทฤษฎีการแสดงภาพตัวแทน ระบบของการสื่อความหมาย และภาษาในฐานะที่เป็นการดำรงอยู่ของสิ่งที่ปรากฏเฉพาะหน้า แต่ต้องมีวิธีคิดเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ใหม่

งานช่วงแรกๆ ของแดร์ริดาเกี่ยวกับการอ่านและความเป็นตัวบทส่งอิทธิพลอย่างสำคัญต่อ กายาตรี จักรวรตี สปิวัก (Gayatri Chakravorty Spivak) ซึ่งเป็นหนึ่งในนักคิดชั้นนำของสำนักหลังอาณานิคมนิยม เพราะว่าแนวคิดเหล่านี้ตั้งคำถามต่อข้อสันนิษฐานแบบสามัญสำนึกที่ว่ามีความสอดคล้องตรงกันที่มีเสถียรภาพและความโปร่งใสระหว่างภาษากับสิ่งที่เราเรียกว่าโลกที่แท้จริง สำหรับสปิวักนั้น ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งที่มีอยู่ในแนวคิดเรื่องภาษาที่โปร่งใสนี้ก็คือแนวคิดนี้ได้ถูกนำมาใช้มากมายเพื่อแสดงภาพตัวแทนและสร้างโลกขึ้นมาเป็นวัตถุแห่งการศึกษาและเป็นองค์ความรู้แบบตะวันตก (Morton. 2003 : 18)

10.4 หลังอาณานิคมนิยม : ซาอิดและสปิวัก

10.4.1 ประวัติและแนวคิดของซาอิด

เอ็ดวาร์ด ซาอิด (Edward Said : ค.ศ. 1935-2003) เกิดที่เมืองทัลบิยา ในเยรูซาเล็มตะวันตก ซึ่งต่อมาเป็นเขตปาเลสไตน์ที่อังกฤษดูแล พ่อของเขาเป็นคนชั้นกลางมาจากเมืองเยรูซาเล็มนับถือศาสนาคริสต์นิกายอังกฤษ และแม่ก็เป็นคนชั้นกลางมาจากเมืองนาซาเร็ธ ครอบครัวของเขาใช้ชีวิตส่วนมากอยู่ในกรุงไคโร แต่ก็มีบางช่วงที่อยู่ในปาเลสไตน์ (Kennedy. 2000 : 4) ซาอิดเติบโตขึ้นมาในกรุงไคโรโดยได้เข้าเรียนที่โรงเรียนเซนต์จอร์จซึ่งเป็นโรงเรียนของชาวอเมริกัน และต่อมาได้เข้าเรียนที่วิทยาลัยวิกตอเรีย ซึ่งมีแนวทางการจัดการเรียนการสอนเหมือนกับโรงเรียนประจำหรือโรงเรียนราษฎร์แบบกินนอนของอังกฤษ (Ashcroft and Ahluwalia. 2001 : 2) ต่อมาพ่อของเขาก็ส่งเขาไปเรียนที่สหรัฐอเมริกาจนจบชั้นมัธยมศึกษาจากโรงเรียนเมาต์ เฮอร์มอนในมลรัฐแมสซาชูเส็ตต์ ก่อนที่จะได้

เข้าศึกษาระดับอุดมศึกษาที่มหาวิทยาลัยพรินซ์ตันและฮาร์วาร์ด (Kennedy. 2000 : 4) เขาเป็นนักศึกษาที่เรียนเก่งมาก พูดได้หลายภาษา และสามารถเล่นเปียโนได้มาตรฐานในระดับมืออาชีพ เขาจบการศึกษาระดับปริญญาเอกที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Ashcroft and Ahluwalia. 2001 : 3) เขาเริ่มสอนที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบียที่ซึ่งต่อมาเขาได้รับตำแหน่งศาสตราจารย์ประจำมหาวิทยาลัยในสาขาภาษาอังกฤษและวรรณคดีเปรียบเทียบ (Kennedy. 2000 : 4) ซาอิดมีชื่อเสียงโด่งดังทั่วโลกในฐานะที่เป็นนักวิชาการรุ่นบุกเบิกที่ศึกษาสภาพเงื่อนไขแบบหลังอาณานิคมโดยใช้ทฤษฎีวาทกรรมอาณานิคม ซึ่งต่อมาเป็นที่รู้จักในนาม “หลังอาณานิคมนิยม”

แนวคิดสำคัญของซาอิดมีหลายเรื่อง ในบทนี้จะขอแนะนำแนวคิดเกี่ยวกับตัวบทและให้ดูตัวอย่างการวิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคมซึ่งเป็นการนำเอาแนวคิดหลังโครงสร้างนิยมไปใช้วิเคราะห์วาทกรรมที่เกี่ยวกับอาณานิคมจนก่อเกิดเป็นสำนักคิดหลังอาณานิคมนิยม

แนวคิดเกี่ยวกับตัวบทนั้นมีนักวิชาการทั้งแนวโครงสร้างนิยมและหลังโครงสร้างนิยมกล่าวเอาไว้ ขณะที่แนวคิดโครงสร้างนิยมมองว่าตัวบทมีหลักการที่คอยจัดระบบวางระเบียบหรือมีศูนย์กลางนั้น แนวคิดหลังโครงสร้างนิยมกลับมองว่าตัวบทนั้นไม่มีหลักการดังกล่าวหรือไม่มีศูนย์กลางนั่นเอง นอกจากนี้แนวคิดหลังโครงสร้างนิยมยังเสนอด้วยว่าไม่มีความแตกต่างระหว่างโลกกับตัวบท เพราะโลกที่เรารับรู้นั้นเป็นโลกที่สร้างขึ้นมาด้วยตัวบทหรือเป็นโลกที่ตัวบทสร้างขึ้นมานั่นเอง (Ashcroft and Ahluwalia. 2001 : 18)

ซาอิดนั้นเห็นด้วยกับความคิดที่ว่าเราควรปฏิเสธความเห็นที่ว่าตัวบทนั้นมีความหมายจำกัดอยู่ที่หนังสือหรือตำรา แต่เขาก็เห็นว่าการปฏิบัติต่องานวรรณกรรมว่าเป็นเพียงตัวบทที่ไม่มีชีวิตชีวานั้นจะทำให้เราพลาดข้อเท็จจริงที่ว่างานวรรณกรรมนั้นเป็นกิจกรรมที่มีฐานที่ตั้งอยู่ในโลก การปฏิบัติต่อตัวบทในฐานะที่เป็นเพียงโครงสร้างของกระบวนทัศน์และวากยสัมพันธ์นั้นก็คือการตัดขาดกับตัวบทซึ่งเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมหรือเป็นการกระทำทางวัฒนธรรมซึ่งภายในการกระทำนี้นั่นเองที่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจถูกสร้างขึ้นมา (Ashcroft and Ahluwalia. 2001 : 18) ซาอิดกล่าวว่าการมองตัวบทว่าเป็นเพียงโครงสร้างเช่นนั้นเป็นการปฏิเสธความอยากหรือความปรารถนา ความปรารถนาดังกล่าวนี้คือความปรารถนาที่จะเขียนซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุด เป็นสิ่งที่มีความหลากหลาย อีกทั้งเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรมชาติและมีความเป็นนามธรรมสูงมาก เพราะว่าการเขียนนั้นก็เป็นหน้าที่ซึ่งไม่ได้หายไปหรือหมดไปเพียงเพราะว่าเราเขียนงานชิ้นหนึ่งจบลง (Said. 1983 : 131)

ซาอิดเห็นว่าการเขียนนั้นเป็นการนำเอาพลังจำนวนมากมาแปรให้เป็นตัวบทซึ่งสามารถถอดรหัสหรือทำความเข้าใจได้ สิ่งที่อยู่เบื้องหลังพลังเหล่านี้ก็คือความปรารถนาที่จะเขียนซึ่งซาอิดมองว่าเป็นทางเลือกที่ผู้เขียนเลือกทำ ผู้เขียนมีอิสระที่จะเขียนหรือไม่เขียนก็ได้ เพราะผู้เขียนก็อาจแสดงออกด้วยรูปแบบอื่นก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นการพูด การแสดงท่าทาง หรือการเต้น แต่ผู้เขียนก็เลือกที่จะเขียนแทนซึ่งแสดงถึงความปรารถนาที่จะเขียนของผู้เขียน (Said. 1983 : 129)

จากความเห็นข้างต้น ดูเหมือนว่าแม้ซาอิดจะได้รับอิทธิพลทางความคิดจากนักคิดหลังโครงสร้างนิยม แต่เขาก็เห็นแตกต่างไปบ้างเหมือนกัน ดูเหมือนว่าเขาจะเน้นความสำคัญของมนุษย์ มนุษย์ซึ่งมีความปรารถนา มนุษย์ซึ่งดำรงชีวิตอยู่ในโลกเกี่ยวข้องกับโลกและเป็นผู้สร้างโลกสร้างประวัติศาสตร์ขึ้นมา ดังที่เขากล่าวว่า “ประวัติศาสตร์ของมนุษย์นั้นถูกสร้างขึ้นมาโดยมนุษยชาติ” (Said. 1995 : 331)

ตัวบทก็เช่นเดียวกับมนุษย์คือเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในโลก กล่าวด้วยภาษาทางปรัชญาได้ว่าทั้งตัวบทและมนุษย์ต่างก็เป็น “สัตในโลก” (being in the World) กล่าวคือทั้งตัวบทและมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่จริงในโลก และเมื่อดำรงอยู่จริงในโลกก็ย่อมเกี่ยวข้องสัมพันธ์เชื่อมโยงกับโลกหรือกับสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในโลก ในความคิดของซาอิดนั้นทั้งตัวบทและมนุษย์มีความเป็นทางโลกหรือโลกียวิสัย (Worldliness) แอชครอฟต์และอาห์ลูเวเลียกล่าวว่าเราจะเข้าใจงานของซาอิดไม่ได้ถ้าไม่เข้าใจแนวคิดของเขาเรื่องความเป็นทางโลกหรือโลกียวิสัยของตัวบทและบทบาทของการวิจารณ์และปัญญาชนซึ่งก็เป็นโลกียวิสัยเช่นเดียวกัน (Ashcroft and Ahluwalia. 2001 : 14) นักวิชาการทั้งสองกล่าวว่า “ความจำเป็นทางการเมืองของการที่ตัวบทมีความเป็นทางโลกนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับตัวบทแนวหลังอาณานิคมโดยเฉพาะ ไม่ใช่เพื่อให้ตัวบทนั้นมีขีดความสามารถในการนำเสนอภาพตัวแทนของโลกเท่านั้น แต่เพื่อจุดประสงค์ของตัวบทนั้นเองที่ต้องอยู่ในโลกจริงๆ คือการแทรกแซงเข้าไปในโลก” (Ashcroft and Ahluwalia. 2001 : 22)

ซาอิดอธิบายการที่ตัวบทมีความเป็นทางโลกซึ่งทำให้ตัวบทมีพลังในการเข้าไปแทรกแซงโลกด้วยคำว่า “Affiliation” ซึ่งในที่นี้จะขอแปลว่า “ความสัมพันธ์เชื่อมโยง” โดยเปรียบเทียบความหมายกับคำว่า “Filiation” ซึ่งหมายถึงความสัมพันธ์ที่สืบเชื้อสายมาโดยตรง เช่นความสัมพันธ์ระหว่างลูกกับพ่อแม่ซึ่งลูกเป็นผู้ที่สืบเชื้อสายโดยตรงมาจากพ่อแม่ สำหรับตัวบทนั้น ความเป็นทางโลกของตัวบทไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์โดยตรง แต่เป็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับหลายสิ่งหลายอย่าง อย่างเช่นตัวบทภาษาอังกฤษนั้นถ้ามองแบบที่เป็นความสัมพันธ์โดยตรงตามธรรมชาติก็จะเห็นว่าตัวบทนั้นสืบสายมาจากวรรณคดีอังกฤษ แต่ถ้ามองแบบที่เป็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงที่ซับซ้อนก็จะเห็นว่าตัวบทภาษาอังกฤษนั้นมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์เป็นเครือข่ายกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสังคมที่ตัวบทนั้นถูกผลิตขึ้นมาและถูกอ่าน การมองตัวบทเช่นนี้ทำให้เราปฏิบัติต่อตัวบทในแนวทางใหม่ ทำให้ตัวบทมีพลังในการเปลี่ยนแปลงโลก เพราะ “การสร้างเครือข่ายที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกันขึ้นมาใหม่นั้นก็คือการทำให้มองเห็นได้ การให้ความเป็นวัตถุแก่ตัวบท ซึ่งเป็นสายเชือกที่ยึดโยงตัวบทเข้ากับสังคม ผู้เขียน และวัฒนธรรม” (Said. 1983 : 175) ความสัมพันธ์เชื่อมโยงนี้ได้ปลดปล่อยตัวบทออกจากการอยู่โดดเดี่ยวตามลำพังและทำให้นักวิชาการและนักวิจารณ์สามารถสร้างประวัติศาสตร์ขึ้นมาใหม่ได้จากการที่ตัวบทเปิดโอกาสให้ทำเช่นนั้นได้ (Said. 1983 : 175)

แม้ว่าซาอิดจะได้รับอิทธิพลทางความคิดจากแนวคิดหลังโครงสร้างนิยมที่ไม่เน้นความสำคัญของมนุษย์ แต่ซาอิดก็ไม่ได้รับแนวคิดหลังโครงสร้างนิยมมาทั้งหมด แนวคิดของเขาที่ปรากฏในหนังสือ The World, The Text, and the Critic นี้มีลักษณะเป็นมนุษยนิยมอยู่ไม่น้อย เขายังคงเชื่อมั่นว่าความจริงนั้นมีอยู่ และมนุษย์ก็ควรพูดความจริงต่ออำนาจหรือต่อผู้มีอำนาจ ซาอิดเห็นว่าการพูดความจริงต่ออำนาจเป็นหน้าที่สำคัญที่สุดของนักวิจารณ์ เป็นบทบาทสำคัญของปัญญาชน ดังที่เขาทำเป็นตัวอย่างตลอดช่วงชีวิตของการเป็นปัญญาชนสาธารณะของเขา จุดยืนทางความคิดที่เป็นการนำเอาทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยมมาใช้วิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคมด้วยความห่วงใยแบบมนุษยนิยมของปัญญาชนดังกล่าวข้างต้นนี้เอง ที่เป็นฐานสำคัญของแนวคิดของซาอิด ซึ่งปรากฏให้เห็นในหนังสือที่มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดของเขาคือ Orientalism ดังที่เขากล่าวไว้ว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับอำนาจได้สร้าง ‘ความเป็นตะวันออก’ ขึ้นมาในความหมายที่เป็นการทำลายความเป็นมนุษย์ สำหรับข้าพเจ้าแล้วจึงไม่ใช่เรื่องทางวิชาการล้วนๆ แต่มันเป็นงานของ*ปัญญาชน*ที่มีความสำคัญมากเลยทีเดียว ข้าพเจ้าได้พยายามใช้ความห่วงใยทางการเมืองแบบมนุษยนิยมมาวิเคราะห์และอธิบายเรื่องราวทางโลกแท้ๆ คือการเกิดขึ้น พัฒนาการ และการตกผลึกของบูรพาคดีศึกษา” (Said. 1978 : 27)

ซาอิดได้วิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคมเอาไว้ในหนังสือ Orientalism ที่กล่าวข้างต้น วาทกรรมอาณานิคมคือระบบของข้อความ/ถ้อยแถลงที่สร้างขึ้นมาเกี่ยวกับดินแดนอาณานิคมและประชาชนที่อยู่ในอาณานิคม เกี่ยวกับอำนาจปกครองอาณานิคม และเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ วาทกรรมอาณานิคมเป็นระบบความรู้และความเชื่อเกี่ยวกับโลกซึ่งปฏิบัติการของการล่าอาณานิคมถือกำเนิดขึ้น (Ashcroft and Ahluwalia. 2001 : 62)

การวิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคมจึงชี้ให้เห็นการครอบงำทางวัฒนธรรมเป็นหลัก ซึ่งนอกจากจะเห็นซาอิดวิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคมในหนังสือ Orientalism แล้ว ก็ยังเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นในหนังสือเรื่อง Culture and Imperialism หนังสือเล่มนี้นำเสนอประเด็นหลักซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับจักรวรรดินิยมในสองประเด็นคือ ประเด็นแรกคือการวิเคราะห์รูปแบบของวัฒนธรรมของจักรวรรดิซึ่งเป็นรูปแบบทั่วไปที่มีอยู่ทั่วโลก วัฒนธรรมของจักรวรรดินี้นี่เองที่ช่วยสร้างความชอบธรรมและสนับสนุนส่งเสริมการสถาปนาจักรวรรดิและการเอารัดเอาเปรียบกดขี่ขูดรีดของจักรวรรดิ ส่วนประเด็นที่สองก็คือการวิเคราะห์วัฒนธรรมที่เป็นการโต้กลับต่อจักรวรรรดินิยมซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่เป็น “ประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ของการต่อต้านจักรวรรดิ” (Said. 1993 : xii) หรือสรุปสั้นๆ ได้ว่าหนังสือเล่มนี้กล่าวถึงวัฒนธรรมสองประการ คือวัฒนธรรมของจักรวรรดินิยมและวัฒนธรรมตอบโต้จักรวรรดินิยม

การแสดงภาพตัวแทนเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม เราจะดูความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับจักรวรรดินิยมว่าเป็นอย่างไร ส่วนหนึ่งก็ดูได้จากการนำเสนอภาพตัวแทนที่จักรวรรดินิยมหรือตะวันตกกล่าวถึงตะวันออก การพิจารณาการแสดงภาพตัวแทนจากนวนิยายก็เป็นแนวทางหนึ่งที่จะ

ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ ในหนังสือ Culture and Imperialism ซาอิดจึงได้พิจารณานวนิยายในฐานะที่เป็นการแสดงภาพตัวแทนรูปแบบหนึ่ง โดยนำเอานวนิยายหลายเรื่องมาพิจารณาหรือมาทำการวิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคม กล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าในหนังสือเล่มนี้ซาอิดได้ทำการวิเคราะห์วาทกรรมของจักรวรรดิหรือวาทกรรมจักรวรรดินิยมนั่นเอง เพราะจักรวรรดินิยมตามความเห็นของซาอิดนั้นเป็นเหตุแห่งลัทธิอาณานิคม ดังนั้นแม้จะมีการปลดปล่อยอาณานิคมที่แสดงให้เห็นถึงการสิ้นสุดของลัทธิอาณานิคมอย่างเป็นทางการแล้วก็ตาม จักรวรรดินิยมก็ไม่จำเป็นต้องสิ้นสุดตามไปด้วย (Said. 1993 : 9)

ในการวิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคมหรือวาทกรรมจักรวรรดินิยม ซาอิดได้เสนอวิธีการอ่านแบบที่เขาเรียกว่า “Contrapuntal Reading” ซึ่งจะขอแปลว่า “การอ่านเทียบแย้ง” การอ่านวิธีนี้เป็น “การอ่านโต้กลับ” (Writing back) จากมุมมองของผู้ที่ถูกปกครองโดยเจ้าอาณานิคม เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าจักรวรรดิที่ล่มสลายไปแล้วนั้น จริงๆ แล้วยังคงดำรงอยู่ และปรากฏให้เราเห็นได้ในตัวบทที่ถือกันว่าเป็นงานวรรณกรรมชิ้นเอกมากมาย ในการอ่านเทียบแย้งนี้เราจะต้องมีความตระหนักถึงทั้งประวัติศาสตร์ของเจ้าอาณานิคมและประวัติศาสตร์ของผู้ถูกปกครองโดยเจ้าอาณานิคมที่ถูกปกปิดเอาไว้โดยปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ครอบงำ ซึ่งจะทำให้เราได้เห็นความหมายของสิ่งที่มีอยู่ในตัวบทแตกต่างไปจากเดิม (Said. 1993 : 66)

ตัวอย่างของวิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคมด้วยการอ่านหรือการวิเคราะห์แบบเทียบแย้งที่ซาอิดกล่าวไว้ในหนังสือ Culture and Imperialism มีหลายเรื่อง ในที่นี้จะขอกล่าวถึงหนึ่งเรื่องคือการวิเคราะห์นวนิยายเรื่อง Mansfield Park ของเจน ออสเตน (Jane Austen : ค.ศ. 1775-1817)

เรื่องราวในนวนิยายเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความรักใคร่ของคนที่อยู่ที่บ้านสวนของเซอร์โธมัส เบอร์แทรม ซึ่งมีทั้งลูกๆ ของเขาและหลานของเขา โดยตัวเอกของเรื่องคือหลานสาวของเซอร์โธมัสที่ชื่อแฟนนี ไพรซ์ ซึ่งเป็นลูกสาวของน้องสาวของภรรยาของเซอร์โธมัส แฟนนีมีพี่น้องในครอบครัวเดียวกันถึง 9 คน ทางครอบครัวมีฐานะไม่ค่อยดี ได้ส่งแฟนนีไปอยู่กับป้า นั่นคืออยู่ในที่บ้านสวนดังกล่าว

เซอร์โธมัสนอกจากจะเป็นเจ้าของบ้านหลังใหญ่ที่สวนดังกล่าวแล้ว ยังเป็นเจ้าของไร่ขนาดใหญ่ในเกาะแอนติกวาด้วย ไร่นี้เป็นไร่ที่ต้องใช้ทาสจำนวนมากมาเป็นแรงงานในไร่ ที่บ้านสวนก็มีคนอยู่กันหลายคน เขามีลูก 4 คน ซึ่งส่วนมากก็มีนิสัยไม่ค่อยดี นอกจากนี้ยังมีญาติพี่น้องและเพื่อนๆ ของลูกๆ แวะเวียนไปพบปะกันที่บ้านสวน เซอร์โธมัสจำเป็นต้องไปดูแลกิจการในไร่ จึงไม่อยู่บ้านนานเป็นปี เปิดโอกาสให้เด็กๆ ได้อยู่บ้านกันโดยไม่มีคนที่มีอำนาจเป็นใหญ่ในบ้านคอยดูแล ซึ่งทำให้เกิดเรื่องราวมากมายเกี่ยวกับเรื่องรักๆ ใคร่ ของเด็กวัยรุ่นหนุ่มสาวที่เป็นญาติพี่น้องและเพื่อนๆ กัน เช่นหนุ่มสาวเหล่านั้นจีบกัน รักกัน และหนีตามกันไปหลายคู่ ซึ่งมีเรื่องราวของการเป็นชู้กันด้วย

วันหนึ่งเด็กวัยรุ่นหนุ่มสาวซึ่งอยู่ที่บ้านสวนได้คิดวางแผนเล่นละครกัน ทีแรกก็มีบางคนไม่เห็นด้วย เพราะเนื้อเรื่องดูไม่เหมาะสมซึ่งอาจทำให้เจ้าของบ้านคือเซอร์โธมัสไม่พอใจ แต่ในที่สุดก็มีการตกลงพร้อมใจกันที่จะเล่นละครเรื่องนี้ ละครเรื่องนี้มีชื่อว่า “Lovers’ Vows” ซึ่งเป็นเรื่องราวของการมีเพศสัมพันธ์โดยไม่ได้แต่งงานและการมีลูกนอกสมรส ได้ทำให้ความรู้สึกต้องการมีอิสรภาพและการไม่เคารพระเบียบกฎเกณฑ์ค่อยๆ ก่อตัวขึ้นมาในจิตใจของพวกเขา ซึ่งในที่สุดได้เป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกซึ่งความรักและความใคร่ของพวกเขาในเวลาต่อมา

วันหนึ่ง ในขณะที่เด็กวัยรุ่นหนุ่มสาวกำลังฝึกซ้อมละครกันอยู่นั้น เซอร์โธมัสก็ได้กลับมาที่บ้านสวน มาเห็นพวกเขากำลังฝึกซ้อมละครกันอยู่ เด็กหนุ่มสาวเหล่านั้นเมื่อเห็นเซอร์โธมัสก็เลิกการฝึกซ้อมทันที ในเนื้อหาตอนนี้ออสเตนได้เขียนบรรยายถึงอำนาจของเซอร์โธมัสในฐานะที่เป็นผู้ดูแลทุกอย่างในบ้าน เขาสามารถจัดการเรื่องราวที่เกิดขึ้นในบ้านที่เขามองว่าไม่ถูกต้องเหมาะสมได้อย่างเรียบร้อยโดยเร็ว ซาอิดได้กล่าวถึงเนื้อหาตอนนี้ว่าการจัดการปัญหาของเซอร์โธมัสนั้นก็ไม่ต่างกับการที่โรบินสัน ครูโซ จัดการสิ่งต่างๆ ให้อยู่อย่างเป็นระเบียบ และเหมือนกับการที่ชาวโปรเตสแตนต์สามารถขจัดพฤติกรรมที่เหลาะแหละเหลวไหลออกไปได้ เราสามารถเข้าใจได้ว่าเซอร์โธมัสก็ทำเช่นเดียวกันนี้ แต่เขาทำในระดับที่กว้างใหญ่กว่า นั่นคือเขาทำที่ไร่ขนาดใหญ่ของเขาที่แอนติกวา เซอร์โธมัสสามารถรักษาอำนาจควบคุมที่มีอยู่เหนือพื้นที่ซึ่งเป็นอาณานิคมหรืออยู่ใต้อำนาจของเขาได้ ซาอิดกล่าวว่าออสเตนสามารถประสานอำนาจภายในบ้านกับอำนาจระหว่างประเทศเข้ามาอยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืนในนวนิยายเรื่องนี้ ซึ่งถือว่าชัดเจนมากกว่าในนวนิยายเรื่องอื่นๆ ของเธอ โดยทำให้เป็นเรื่องปกติธรรมดาว่าคุณค่าต่างๆ ซึ่งเชื่อมโยงอยู่กับสิ่งที่สูงส่งอย่างเช่นการออกคำสั่ง กฎหมาย และความถูกต้องเหมาะสม จะต้องมีพื้นฐานอยู่อย่างมั่นคงในอำนาจการปกครองที่แท้จริงซึ่งมีอยู่เหนือการเป็นเจ้าของครอบครองดินแดน ซาอิดกล่าวถึงออสเตนว่า “เธอมองเห็นอย่างชัดเจนว่าการเป็นเจ้าของและการปกครองสวนแมนสฟิลด์ก็คือการเป็นเจ้าของและการปกครองอสังหาริมทรัพย์ของจักรวรรดิอย่างชัดเจน จะป่วยกล่าวไปใยถึงการเชื่อมโยงกับจักรวรรดิอย่างแน่แท้ สิ่งที่ประกันความสงบภายในและความสอดคล้องกลมกลืนที่น่าพึงพอใจของสิ่งหนึ่งก็คือความสามารถในการผลิตและระเบียบวินัยที่ควบคุมไว้ได้ของอีกสิ่งหนึ่ง” (Said. 1993 : 87)

ซาอิดกล่าวว่าในยุคของออสเตนชาวอังกฤษมีบทบาทอย่างมากในแถบทะเลแคริบเบียนและอเมริกาใต้ โดยเฉพาะบราซิลและอาร์เจนตินา แต่ออสเตนดูเหมือนไม่ค่อยตระหนักรู้ถึงรายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทที่แข็งขันของชาวอังกฤษในแถบนั้นเลย ในกรณีของสวนแมนสฟิลด์นี้ ถ้าเซอร์โธมัสไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดินและทรัพย์สินที่เกาะแอนติกวา ชีวิตที่สงบสุขเป็นระเบียบเรียบร้อยในบ้านสวนแมนสฟิลด์ก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ เราจะเห็นว่าความเป็นอยู่ของแฟนนีเมื่ออยู่ที่บ้านสวนนั้นมีความสะดวกสบาย เธอไม่อาจมีชีวิตที่ดีเช่นนั้นได้ถ้าเธอยังคงอยู่กับพ่อแม่ของเธอ ตอนที่เธอถูกส่งกลับไปสู่ครอบครัวเดิมของตน เธอก็ได้ประสบกับข้อจำกัด อุปสรรคปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากความยากจน

แต่ “การได้สิทธิไปอยู่ในสวนแมนสฟิลด์ ก่อนอื่นคุณต้องจากบ้านไปในฐานะที่เป็นคนรับใช้ตามสัญญาจ้าง หรือถ้ากล่าวในกรณีที่เป็นความหมายสุดโต่งก็คือในฐานะของสินค้าที่ถูกขนส่ง แน่นอนว่านี่คือชะตากรรมของแฟนนีและวิลเลียมน้องชายของเธอ แต่จากนั้นคุณก็จะได้รับคำมั่นสัญญาว่าจะมีความมั่งคั่งในอนาคต” (Said. 1993 : 88-89) การเคลื่อนไหวของแฟนนีเป็นตัวแบบการเคลื่อนไหวในระดับที่เล็กกว่าของการเคลื่อนไหวแบบอาณานิคมของเซอร์โธมัสซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวในระดับที่ใหญ่กว่า การกล่าวถึงแอนติกวาเป็นการเปิดเผยให้เห็นแง่มุมที่ซ่อนเร้นของการที่ความมั่งคั่งของจักรวรรดิอังกฤษนั้นขึ้นอยู่กับการเป็นเจ้าของทรัพย์สินในต่างแดน ซาอิดกล่าวว่าในยุคนั้นทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสต่างก็ต้องการรักษาความเป็นจักรวรรดิเอาไว้ให้ได้นานๆ เพื่อหาประโยชน์ให้ได้ในระยะยาว จึงต้องรักษาดินแดนอาณานิคมเอาไว้ต่อไป ทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสต่างก็แข่งขันกันแสวงหาผลประโยชน์ การเป็นเจ้าของทรัพย์สินในดินแดนอาณานิคมของอังกฤษในยุคของออสเตนจึงเป็นบริบทแวดล้อมที่สำคัญสำหรับการแข่งขันระหว่างชาวอังกฤษกับฝรั่งเศส ขณะที่จักรวรรดิทั้งสองต่างก็พยายามต่อสู้เพื่อให้มีอำนาจควบคุมในอุตสาหกรรมน้ำตาล (Said. 1993 : 90) .

10.4.2 ประวัติและแนวคิดของสปิวัก

กายาตรี จักรวรตี สปิวัก (Gayatri Chakravorty Spivak) เกิดที่เมืองกัลกัตตา ประเทศอินเดีย เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1942 ห้าปีก่อนอินเดียได้รับอิสรภาพจากอังกฤษ เธอสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีเกียรตินิยมอันดับหนึ่งในสาขาภาษาอังกฤษ รวมทั้งได้รับเหรียญทองด้านวรรณกรรมอังกฤษและเบงกาลีจากวิทยาลัยเพรสซิเดนซี มหาวิทยาลัยกัลกัตตาใน ค.ศ. 1959 ถ้าพิจารณาจากพื้นฐานการศึกษาในระดับปริญญาตรีจะเห็นว่าการศึกษาที่สปิวักได้รับมานั้นเป็นมรดกของนโยบายการศึกษาในยุคอาณานิคมซึ่งมีอยู่ในอินเดียตั้งแต่ยุคสมัยที่อินเดียตกเป็นอาณานิคมของจักรวรรดิอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่ 19 (Morton. 2003 : 2-3)

เมื่อจบการศึกษาระดับปริญญาตรีแล้ว สปิวักก็ได้เดินทางไปยังสหรัฐเมริกาเพื่อเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโทในมหาวิทยาลัยคอร์เนล และได้ทุนการศึกษาไปเรียนต่อที่วิทยาลัยเกอร์ตันมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ในอังกฤษอีก 1 ปี จากนั้นก็ได้กลับไปยังสหรัฐอเมริกาอีกเพื่อไปเป็นอาจารย์สอนในมหาวิทยาลัยไอโอวา ในช่วงเวลานั้นก็ได้ทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกที่มหาวิทยาลัยคอร์เนลไปด้วย โดยศึกษางานของดับเบิลยู บี ยีตส์ (W.B. Yeats : ค.ศ. 1865-1939) ซึ่งเป็นกวีชื่อดังชาวไอร์แลนด์โดยมีพอล เดอ มาน (Paul de Man : ค.ศ. 1919-1983) นักวิจารณ์วรรณกรรมชื่อดังเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา (Morton. 2003 : 3

บทความเรื่อง "Can the Subaltern Speak?" ทำให้สปิวักมีชื่อเสียงมากในฐานะเป็นนักวิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคมซึ่งต่อมารู้จักกันในนาม “หลังอาณานิคมนิยม” สปิวักเป็นนักวิชาการ

รุ่นบุกเบิกคนหนึ่งของสำนักคิดนี้ ปัจจุบันสปิวักยังคงเขียนหนังสือออกมาเรื่อยๆ และมีชื่อเสียงโด่งดังทั่วโลก

แนวคิดเรื่องการรื้อสร้าง (Deconstruction) เป็นแนวคิดสำคัญที่สปิวักนำมาใช้ในการวิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคม อย่างที่เคยกล่าวแล้วว่าแนวคิดเรื่องการรื้อสร้างนี้เป็นแนวคิดของแดร์ริดา ใน ค.ศ. 1976 สปิวักได้แปลและเขียนคำนำงานเขียนของแดร์ริดาเรื่อง Of Grammatology ในช่วงนั้นแวดวงปรัชญาและการวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศที่ใช้ภาษาอังกฤษยังไม่ค่อยเป็นที่รู้จักมากนัก ในคำนำของหนังสือเล่มดังกล่าว สปิวักได้เขียนคำอธิบายอย่างครอบคลุมเกี่ยวกับวิวาทะทางปรัชญาที่สำคัญๆ ซึ่งส่งอิทธิพลต่องานของแดร์ริดาในช่วงแรกๆ พร้อมทั้งได้กล่าวถึงบริบททางความคิดที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาแนวรื้อสร้างของแดร์ริดา สปิวักได้เขียนคำอธิบายที่สำคัญและแจ่มแจ้งชัดเจนเกี่ยวกับแนวคิดเชิงวิพากษ์ของนักคิดในคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 ซึ่งมีอยู่ในงานของแดร์ริดา การเขียนคำนำที่ละเอียดยืดยาวและลึกซึ้งเช่นนี้ถือว่าเป็นการท้าทายขนบจารีตและความคาดหวังในการเขียนคำนำโดยทั่วไป ถือว่าเป็นการเขียนคำนำที่เทียบได้กับหนังสืออรรถาธิบายทางปรัชญาของแดร์ริดาที่เกิดขึ้นตามมาหลังจากนั้นหลายๆ เล่มเลยทีเดียว (Morton. 2003 : 27-28)

แม้ว่าจะมีนักวิชาการจำนวนไม่น้อยได้เขียนอธิบายและนำเอาแนวคิดของแดร์ริดาในเรื่องการรื้อสร้างนี้ไปใช้ แต่สปิวักก็แตกต่างจากนักวิชาการเหล่านั้น เพราะว่าสปิวักนั้นได้นำเอาการรื้อสร้างปรัชญาตะวันตกของแดร์ริดาไปใช้โดยขยายและพัฒนาข้อถกเถียงต่างๆ ขึ้นมาในท่ามกลางแวดวงวิชาการของ “โลกที่สาม” เกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมของลัทธิอาณานิคม เกี่ยวกับการนำเอาแนวคิดมาร์กซิสต์ไปอธิบายการกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบชนชั้นกรรมาชีพในโลกที่สามโดยบรรษัทข้ามชาติในโลกที่หนึ่ง และเกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่ว่าแนวคิดสตรีนิยมตะวันตกนั้นมีความเหมาะสมหรือไม่ที่จะนำไปใช้อธิบายประวัติศาสตร์ การดำรงชีวิต และการต่อสู้ของผู้หญิงในโลกที่สาม (Morton. 2003 : 28)

สปิวักก็ไม่ได้สนใจงานเขียนของแดร์ริดาในแง่ปรัชญาเท่านั้น เพราะส่วนหนึ่งที่ทำให้เธอสนใจงานของแดร์ริดาคือความต้องการของเธอที่จะทำลายรากฐานแนวความคิดตะวันตกที่สร้างความชอบธรรมให้กับลัทธิอาณานิคมของยุโรป จริงๆ แล้ว เธอพบว่าแนวคิดการรื้อสร้างของแดร์ริดาที่ใช้รื้อสร้างอัตบุคคลแบบมนุษยนิยมของตะวันตกนั้นสามารถนำมาใช้อย่างได้ผลในบริบทความคิดแบบหลังอาณานิคมด้วย (Morton. 2003 : 29)

พอสรุปได้ว่าแนวคิดการรื้อสร้างของสปิวักนั้นมีลักษณะเด่นอยู่ 3 ประการคือ 1) การนำเอาแนวคิดการรื้อสร้างของแดร์ริดามาพัฒนาความคิดแนวหลังอาณานิคม 2) การนำเอาคุณค่าและความสำคัญทางจริยศาสตร์ของแนวคิดการรื้อสร้างมาสร้างปฏิบัติการการอ่านการวิเคราะห์แนวหลังอาณานิคมและเอามาสร้างกิจกรรมต่อต้านทุนนิยมโลก และ 3) การทำให้การรื้อสร้างเคลื่อนย้ายมาอยู่

นอกวงวิชาการทางด้านวรรณคดีและปรัชญา คือนำเอาแนวการรื้อสร้างนี้มาใช้ในสาขาที่กว้างขึ้น ทางด้านความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองระดับโลก (Morton. 2003 : 44)

สปิวักกล่าวถึงแวดวงวิชาการหลังอาณานิคม โดยชี้ให้เห็นคุณูปการของฟานองและซาอิด ในการนำเอาวาทกรรมอาณานิคมมาศึกษาวิเคราะห์ (Spivak. 2000 B : 59-60) แต่การวิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคมของสปิวักมีจุดเน้นที่แตกต่างจากซาอิดพอสมควร เพราะสปิวักไม่ได้เน้นวิพากษ์วิจารณ์บริบททางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของจักรวรรดินิยมที่มีอยู่ในงานวรรณกรรมภาษาอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เหมือนกับซาอิด แต่เธอนำเอางานเขียนของนักเขียนในยุคหลังอาณานิคมมาศึกษาด้วย เธอชี้ให้เห็นว่างานเขียนเหล่านั้นท้าทายอำนาจของคำบรรยายกระแสหลักของเจ้าอาณานิคมอย่างไร ในที่นี้จะกล่าวถึงตัวอย่างของการวิเคราะห์วาทกรรมของสปิวักที่มีอยู่ในบทความชื่อดังของเธอ 1 เรื่อง คือบทความเรื่อง “Can the Subaltern Speak?” ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นบทความที่เป็นฐานสำคัญของแนวคิด/ทฤษฎีหลังอาณานิคมนิยม โดย สปิวักได้นำเอาแนวทางการรื้อสร้างของแดร์ริดามาใช้วิเคราะห์ในบทความนี้

บทความเรื่องดังกล่าวนี้เคยตีพิมพ์ในวารสารชื่อ Wedge มาก่อนใน ค.ศ. 1985 ต่อมาตีพิมพ์ในหนังสือรวมบทความชื่อ Marxism and the Interpretation of Culture ใน ค.ศ. 1988 (Morton. 2003 : 112) ในบทความนี้สปิวักได้นำเอาคำกล่าวอ้างของสองฝ่ายมาเทียบเคียงกัน คือคำกล่าวอ้างแบบหัวก้าวหน้าของปัญญาชนฝรั่งเศสแห่งคริสต์ศตวรรษที่ 20 อย่างเช่นฟูโกต์และเดอลูซ ซึ่งอ้างว่าได้พูดแทนกลุ่มคนที่ไร้สิทธิ์ไร้เสียง และคำกล่าวอ้างของจักรวรรดินิยมอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่ได้อ้างว่าตนนั้นได้ช่วยผู้หญิงชาวพื้นเมืองอินเดียให้หลุดพ้นจากการเผาตัวตายตามสามีตามความเชื่อในศาสนาฮินดู ประเด็นสำคัญของการนำเอาคำกล่าวอ้างทั้งสองฝ่ายมาเปรียบเทียบกันนี้ก็คือ สปิวักต้องการจะเน้นให้เห็นว่าการกระทำของปัญญาชนหัวก้าวหน้าตะวันตกที่อ้างว่าเป็นตัวแทนและพูดแทนกลุ่มคนที่ถูกกดทับเอาไว้หรือคนชั้นล่างนั้นก็เป็นการทำให้คนกลุ่มนั้นไม่มีสิทธิ์ไม่มีเสียงเช่นเดียวกัน ไม่ต่างกับการกระทำของเจ้าอาณานิคมที่กล่าวอ้างว่าได้ช่วยหญิงหม้ายชาวอินเดียให้หลุดพ้นจากการเผาตัวตายตามสามี (Morton. 2003 : 56)

สปิวักเห็นว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นกับฟูโกต์และเดอลูซก็คือพวกเขาละทิ้งบทบาทของตนในฐานะปัญญาชนในการเป็นปากเป็นเสียงแทนกลุ่มคนที่ไร้อำนาจที่พวกเขากล่าวถึง สปิวักเปรียบเทียบการละทิ้งบทบาทนี้กับการเสแสร้งที่ปัญญาชนแกล้งทำเป็นคนที่ไม่เป็นตัวแทนใครไม่พูดแทนใครไม่เป็นปากเป็นเสียงแทนใครโดยปล่อยให้คนที่ถูกกดขี่ได้พูดเพื่อตัวพวกเขาเอง (Spivak. 2000 A : 1451) แม้ว่าปัญญาชนทั้งสองนี้จะใช้ความเพียรพยายามมากเพียงใดในการชี้ให้เห็นว่าอัตบุคคลนั้นถูกสร้างขึ้นมาผ่านวาทกรรมและการแสดงภาพตัวแทน แต่สปิวักก็ชี้ให้เห็นว่าเมื่อจำเป็นต้องอภิปรายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจริงที่เป็นการต่อสู้ทางสังคมและการเมืองในประวัติศาสตร์ ปัญญาชนทั้งสองนี้ก็มักจะมองเป็นเรื่องของการแสดงภาพตัวแทนหรือการนำมาเสนอใหม่อีกครั้งหนึ่ง (Re-presentation) ในทางปรัชญา

ที่ซึ่งบุคคลซึ่งถูกกดขี่ต้องพูด กระทำ และรู้เงื่อนไขสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง ไม่ได้มองว่าเป็นเรื่องของการที่ปัญญาชนจะต้องเป็นตัวแทนเป็นปากเป็นเสียงแทนหรือพูดแทน (Representation) ในทางการเมือง อย่างเช่นที่ฟูโกต์กล่าวว่า “มวลชนนั้นรู้ดีอย่างสมบูรณ์ อย่างชัดเจน... พวกเขารู้ดีกว่าปัญญาชนและแน่นอนว่าพวกเขาก็พูดถึงสิ่งนั้นได้ดีมาก” (Spivak. 2000 A : 1431; citing Foucault. 1977 : 206, 207)

ประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งในบทความเรื่อง “Can the Subaltern Speak?” ก็คือการที่ผู้หญิงอินเดียซึ่งได้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างกระตือรือร้นในประวัติศาสตร์ของการลุกขึ้นสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอิสรภาพจากจักรวรรดิอังกฤษนั้นได้ถูกกีดกันออกไป ไม่ถูกกล่าวถึงในประวัติศาสตร์การต่อสู้เพื่ออิสรภาพของชาติ ดังที่สปิวักกล่าวไว้ว่า

> ภายในเส้นทางที่ถูกลบทิ้งของอัตบุคคลที่เป็นคนชั้นล่าง ร่องรอยของความแตกต่างทางเพศถูกลบทิ้งถึงสองครั้ง ประเด็นปัญหาไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการลุกขึ้นสู้หรือไม่ใช่กฎเกณฑ์พื้นฐานเกี่ยวกับการแบ่งงานกันทำตามเพศ เพราะทั้งสองอย่างมีความชัดเจนอยู่แล้ว แต่เป็นเพราะว่าทั้งในฐานะที่เป็นสิ่งที่ถูกกระทำจากประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวอาณานิคม และในฐานะที่เป็นองค์ประธานของการลุกขึ้นสู้ การสร้างเพศสภาพเชิงอุดมการณ์จึงได้ทำให้ผู้ชายรักษาอำนาจครอบงำเอาไว้ได้ ถ้าคนชั้นล่างไม่มีประวัติศาสตร์และไม่สามารถพูดได้ในบริบทของการผลิตยุคอาณานิคม คนชั้นล่างที่เป็นผู้หญิงก็ตกอยู่ในความทุกข์ยากยิ่งกว่าเสียอีก
>
> (Spivak. 2003 : 1446)

การเขียนประวัติศาสตร์แนวอาณานิคมนั้นมองไม่เห็นบทบาทของผู้หญิงจึงไม่สามารถทำให้ผู้หญิงมีสิทธิ์มีเสียงได้ ตัวอย่างเช่นในการเผาตัวตายตามสามีในพิธีสตีนั้น วาทกรรมอาณานิคมไม่ได้มองว่าเกิดจากการกระทำที่เกิดจากเจตจำนงอิสระของหญิงหม้ายที่ฆ่าตัวตาย แต่มองพิธีนั้นว่าเป็นความล้าหลังป่าเถื่อน เมื่อมองว่าเป็นเรื่องของความป่าเถื่อนก็จึงเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับจักรวรรดินิยม เพราะจักรวรรดิอังกฤษนั้นได้ประกาศให้การกระทำเช่นนั้นผิดกฎหมาย จักรวรรดินิยมมองว่าการกระทำของตนเป็นการช่วยผู้หญิงให้หลุดพ้นจากความป่าเถื่อน เมื่อเป็นเช่นนี้ ปฏิบัติการของการควบคุมและปกครองดินแดนอาณานิคมจึงย่อมต้องมีความชอบธรรม นอกจากนี้ สปิวักได้ยกตัวอย่างกรณีของหญิงวัยรุ่นชาวอินเดียคนหนึ่งชื่อภูบาเนสวารี (Bhubaneswari) ซึ่งฆ่าตัวตายในห้องพักที่เมืองกัลกัตตาเมื่อ ค.ศ. 1926 ที่เธอสืบค้นหลักฐานร่องรอยดูแล้วก็มั่นใจว่าเป็นการกระทำที่เป็นการต่อต้านลัทธิอาณานิคม แต่ประวัติศาสตร์การต่อสู้เพื่ออิสรภาพที่เน้นแต่ความสำคัญของบทบาทของผู้ชายนั้นมองไม่เห็นประเด็นนี้ กลับมองไปว่าเป็นเรื่องของการฆ่าตัวตายตามแบบพิธีสตี

และต่อมาก็ถูกมองว่าเป็นเรื่องของความรักต้องห้ามที่ทำให้เธอจบชีวิตเช่นนั้น ดังนั้นความพยายามของเธอซึ่งเป็นผู้หญิงที่จะ “เขียน” ประวัติศาสตร์การต่อสู้กับลัทธิอาณานิคมจึงประสบกับความล้มเหลว ในสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่นั้น สิ่งที่เธอเขียนไม่มีใครอ่าน สิ่งที่เธอพูดไม่มีใครได้ยิน เสียงของคนชั้นล่างที่เป็นผู้หญิงไม่มีความสำคัญในการต่อสู้เพื่ออิสรภาพแห่งชาติที่มีผู้ชายเป็นศูนย์กลาง (Spivak. 2000 A : 1469-1470)

จากการวิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคมของสปิวักข้างต้นจะเห็นได้ว่าความทุกข์ยากลำบากของคนชั้นล่างที่เป็นผู้หญิงนั้น นอกจากจะมาจากการกระทำของลัทธิอาณานิคมและจักรวรรดินิยมแล้ว ยังเป็นผลมาจากระบบปิตาธิปไตยที่มีอยู่ในสังคมทั้งก่อนและหลังยุคของลัทธิอาณานิคมและจักรวรรดินิยมด้วย ดังนั้น การทำงานร่วมกันของลัทธิอาณานิคมหรือจักรวรรดินิยมและระบบปิตาธิปไตยทำให้เป็นเรื่องยากมากสำหรับคนที่ถูกกดทับเอาไว้หรือคนชั้นล่างที่เป็นผู้หญิงจะสามารถมีปากมีเสียงได้

สรุปท้ายบท

เนื้อหาในบทนี้เป็นการกล่าวถึงทฤษฎีในตระกูล “Post” 3 ทฤษฎี คือหลังสมัยใหม่นิยม หลังโครงสร้างนิยม และหลังอาณานิคมนิยม ในตอนแรกได้ชี้ให้เห็นความคล้ายคลึงกันระหว่างสองทฤษฎีแรก แต่ก็มีส่วนที่แตกต่างกันด้วย สองทฤษฎีแรกคือหลังสมัยใหม่นิยมกับหลังโครงสร้างนิยมเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกันมาก เพราะนักทฤษฎีคนสำคัญในสองสำนักคิดนี้เป็นคนกลุ่มเดียวกัน แต่ก็มีจุดเน้นในการวิพากษ์วิจารณ์ที่ต่างกันเหมือนกัน หลังสมัยใหม่นิยมวิพากษ์วิจารณ์ความเป็นสมัยใหม่ ขณะที่หลังโครงสร้างนิยมนั้นเน้นวิพากษ์วิจารณ์โครงสร้างนิยม สำหรับหลังอาณานิคมนิยมนั้นเป็นทฤษฎีที่นักวิชาการในสำนักคิดนี้ซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากนักทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยมได้พัฒนาขึ้นมาเพื่อใช้วิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคม

นักทฤษฎีที่กล่าวไว้ในส่วนของทฤษฎีแรกทั้ง 4 คนนั้น เป็นทั้งนักหลังสมัยใหม่นิยมและนักหลังโครงสร้างนิยม แต่ในบทนี้ได้กล่าวถึงเลียวทาด์และโบดริยาด์ในฐานะนักทฤษฎีที่อธิบายลักษณะของยุคหลังสมัยใหม่ และกล่าวถึงฟูโกต์และแดร์ริดาในฐานะนักทฤษฎีที่วิพากษ์วิจารณ์องค์ความรู้แบบโครงสร้างนิยม

เลียวทาด์มองความรู้ต่างๆ แม้กระทั่งความรู้ทางวิทยาศาสตร์ว่าเป็นเพียงเรื่องเล่า ซึ่งในยุคหลังสมัยใหม่มีเรื่องเล่าที่หลากหลาย เรื่องเล่าขนาดใหญ่เมื่อมาถึงยุคนี้ต่างก็ถึงกาลที่ต้องเสื่อมสลาย ขณะที่โบดริยาด์ชี้ให้เห็นถึงการที่ยุคหลังสมัยใหม่เป็นสังคมบริโภคที่ผู้คนมุ่งบริโภคสัญญะ และการที่สื่อสมัยใหม่เช่นโทรทัศน์สร้างความจริงเสมือนหรือภาพจำลองขึ้นมา ทำให้เรายากที่จะแยกความเป็นจริงที่เกิดขึ้นจริงและการนำเสนอภาพแทนความเป็นจริงผ่านสื่อออกจากกันได้

ฟูโกต์ชี้ให้เห็นความสำคัญของวาทกรรมซึ่งอำนาจและความรู้มีความสัมพันธ์กันในเชิงเกื้อหนุนกัน อำนาจก่อให้เกิดความรู้ และความรู้ก็ก่อให้เกิดอำนาจ ส่วนแดร์ริดาก็ได้พัฒนายุทธศาสตร์ของการวิเคราะห์ตัวบทในเชิงวิพากษ์วิจารณ์และตั้งคำถามกับประวัติศาสตร์ของปรัชญาตะวันตกโดยทั่วไปที่เรียกว่า “การรื้อสร้าง” ขึ้นมา แนวคิดของฟูโกต์และแดร์ริดาได้ส่งอิทธิพลทางความคิดไปยังนักคิดผู้วางรากฐานทฤษฎีหลังอาณานิคมทั้งสามคนคือซาอิด สปิวัก และบาบา

ซาอิดและสปิวักได้นำเอาทฤษฎีของนักคิดหลังโครงสร้างนิยมไปใช้วิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคม โดยซาอิดได้รับอิทธิพลจากฟูโกต์เป็นหลักและนำเอาแนวคิดเรื่องวาทกรรมของฟูโกต์ไปใช้ ดังจะเห็นได้จากการวิเคราะห์นวนิยายเรื่อง Mansfield Park ของเจน ออสเตน และสปิวักได้รับอิทธิพลจากแดร์ริดาเป็นหลักและนำเอาแนวคิดเรื่องการรื้อสร้างของแดร์ริดาไปใช้ ดังจะเห็นได้จากการวิเคราะห์ของสปิวักในบทความชื่อดังของเธอเรื่อง "Can the Subaltern Speak?"

คำถามท้ายบท

1. หลังสมัยใหม่นิยมและหลังโครงสร้างนิยมมีความคล้ายคลึงและความแตกต่างกันอย่างไร? หลังอาณานิคมนิยมมีความสัมพันธ์กับหลังโครงสร้างนิยมอย่างไร?
2. อะไรบ้างที่จัดว่าเป็นเรื่องเล่าขนาดใหญ่? เรื่องเล่าขนาดใหญ่เหล่านี้ถูกท้าทายอย่างไร? การบริโภคในยุคหลังสมัยใหม่ที่เน้นการบริโภคเชิงสัญญะเป็นอย่างไร? ความจริงเสมือนหรือภาพจำลองหมายถึงอะไร? และการนำเสนอภาพตัวแทนความเป็นจริงหมายถึงอะไร?
3. วาทกรรมตามแนวคิดของฟูโกต์หมายถึงอะไร? การรื้อสร้างตามแนวคิดของแดร์ริดาหมายถึงอะไร? ให้อธิบายพร้อมยกตัวอย่าง
4. วาทกรรมอาณานิคมคืออะไร? การวิเคราะห์วาทกรรมอาณานิคมของนักทฤษฎีหลังอาณานิคมนิยมนั้นมีการใช้แนวคิดหลังโครงสร้างนิยมอย่างไร? ให้อธิบายพร้อมยกตัวอย่าง

บทที่ 11

เสรีนิยม

หัวข้อ

11.1 ภาพรวม

11.2 เสรีนิยมคลาสสิก

11.3 เสรีนิยมสมัยใหม่

11.4 เสรีนิยมใหม่

แนวคิด

1. เสรีนิยมเป็นแนวคิดที่มาจากความคิดหลายสายของนักคิดหลายคน สามารถแบ่งได้ 3 ยุค หรือ 3 แบบคือเสรีนิยมคลาสสิก เสรีนิยมสมัยใหม่ และเสรีนิยมใหม่ ในเชิงรายละเอียดเสรีนิยมทั้ง 3 แบบนี้มีความแตกต่างกันพอสมควร แต่ก็มีจุดร่วมอยู่ที่การเน้นความสำคัญขององค์ประกอบเหล่านี้คือ ปัจเจกนิยม เสรีภาพ เหตุผล ความเสมอภาค ความยุติธรรม ขันติธรรม ฉันทานุมัติ และรัฐธรรมนูญนิยม
2. เสรีนิยมคลาสสิกเป็นแนวคิดเสรีนิยมยุคเริ่มแรกที่เกิดขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17-19 นักคิดสำคัญมีหลายคน เช่นจอห์น ล็อก, อดัม สมิธ และจอห์น สจ๊วต มิลล์ เสรีนิยมแบบนี้เน้นความสำคัญของสิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคล และเสรีภาพของปัจเจกบุคคลอย่างมาก
3. เสรีนิยมสมัยใหม่เป็นแนวคิดเสรีนิยมที่เกิดขึ้นและได้รับความนิยมในศตวรรษที่ 20 เน้นให้มีเสรีภาพเชิงบวก คือการยอมให้รัฐเข้าแทรกแซงเชิงช่วยเหลือเพื่อให้ปัจเจกบุคคลได้พัฒนาอย่างเต็มศักยภาพของตน นักคิดยุคนี้หลายคนได้รับอิทธิพลทางความคิดจากมิลล์ แนวคิดของพวกเขาส่งผลต่อการเปลี่ยนนโยบายของรัฐที่เน้นรัฐสวัสดิการ นักคิดคนสำคัญ เช่นโธมัส ฮิลล์ กรีน, จอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ และจอห์น รอลส์
4. เสรีนิยมใหม่เป็นแนวคิดเสรีนิยมล่าสุดที่เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 20 แนวคิดนี้เกิดจากการนำเอาเสรีนิยมคลาสสิกมาเน้นให้เห็นความสำคัญอีกครั้งหนึ่ง แต่มีการให้ความสำคัญกับบางเรื่องมากขึ้นกว่าเดิม โดยเฉพาะเสรีภาพของปัจเจกบุคคลและสิทธิในทรัพย์สิน ซึ่งถูกเน้นยิ่งกว่าเสรีนิยมคลาสสิกเสียอีก แนวคิดนี้เป็นรากฐานของแนวนโยบายเสรีนิยมใหม่ซึ่งมีการนำไปใช้ในหลายประเทศทั่วโลกในปัจจุบัน นักคิดคนสำคัญมีหลายคน เช่นฟรีดริช ฮาเย็ก มิลตัน ฟรีดแมน และโรเบิร์ต โนซิก

วัตถุประสงค์

1. นิสิตสามารถระบุแหล่งที่มาและองค์ประกอบสำคัญของแนวคิดเสรีนิยมได้
2. นิสิตสามารถอธิบายได้ว่าเสรีนิยมคลาสสิกมีลักษณะเด่นอย่างไร โดยยกตัวอย่างแนวคิดของนักคิดคนสำคัญมาประกอบการอธิบายได้อย่างชัดเจน
3. นิสิตสามารถอธิบายได้ว่าเสรีนิยมสมัยใหม่แตกต่างจากเสรีนิยมคลาสสิกและเสรีนิยมใหม่อย่างไร พร้อมทั้งระบุได้ว่ามีเกณฑ์อะไรที่สามารถทำให้แยกแนวคิดที่เป็นเสรีนิยมสมัยใหม่ออกจากเสรีนิยมอีก 2 แบบได้
4. นิสิตสามารถอธิบายแนวคิดของนักคิดเสรีนิยมใหม่ได้ว่ามีลักษณะร่วมกันอย่างไร พร้อมทั้งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างเสรีนิยมใหม่กับเสรีนิยมคลาสสิกได้

11.1 เสรีนิยม : ภาพรวม

เนื้อหาของทฤษฎีตั้งแต่บทนี้เป็นต้นไปจะเป็นเรื่องของอุดมการณ์ทางการเมือง เสรีนิยมเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองที่มีอิทธิพลหรือผลกระทบต่อการเมืองในภาคปฏิบัติอยู่อย่างชัดเจนมาก แนวคิดเสรีนิยมหลายอย่างเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยซึ่งเป็นระบอบการเมืองของเกือบทุกประเทศทั่วโลก ผู้เขียนจะได้กล่าวภาพรวมที่เป็นเรื่องของประวัติความเป็นมาของคำ แหล่งที่มาของแนวคิด และองค์ประกอบสำคัญของเสรีนิยม จากนั้นจะได้จำแนกให้เห็นเสรีนิยม 3 ยุค หรือ 3 แบบ คือเสรีนิยมคลาสสิก เสรีนิยมสมัยใหม่ และเสรีนิยมใหม่ตามลำดับ

11.1.1 ประวัติความเป็นมาของคำ

คำว่าเสรีนิยมนั้นมาจากภาษาอังกฤษว่า Liberalism ซึ่งเป็นชื่อของแนวคิดหรืออุดมการณ์ทางการเมือง ก่อนที่จะมีคำนี้ขึ้นมา มีคำว่า “Liberal” เกิดขึ้นมาก่อน Heywood (1998 : 24) กล่าวว่าคำว่า “Liberal” นี้มีใช้มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 14 แต่ว่าเป็นคำที่มีหลายความหมาย ในภาษาลาตินมีคำว่า “Liber” ซึ่งหมายถึงชนชั้นของคนอิสระซึ่งก็คือกลุ่มคนที่ไม่ได้เป็นไพร่หรือทาสนั่นเอง คำว่า “Liberal” นี้ยังมีความหมายว่าเป็นคนใจกว้างชอบช่วยเหลือคนอื่น และเมื่อเกี่ยวข้องกับทัศนคติของสังคม คำนี้ก็มีความหมายว่าการเป็นคนเปิดเผยเปิดกว้าง

แอนดรู วินเซนต์ (Vincent. 2010 : 24-25) ได้แสดงให้เห็นความหมายของคำว่า “Liberal” ไว้ถึง 4 ความหมาย ในฐานะที่เป็นคำซึ่ง 1) บ่งชี้ถึงการศึกษาแบบหนึ่ง 2) บ่งชี้ถึงความหย่อนยานทางศีลธรรม 3) แสดงถึงศีลธรรมชุดหนึ่ง และ 4) ใช้ในทางการเมือง มีความหมายทางการเมือง

ในฐานะที่เป็นคำที่บ่งชี้ถึงการศึกษานั้น คำว่า “Liberal” ก็มีความหมายย่อยอีก 2 ความหมาย คือ ความหมายย่อยแรกเป็นเรื่องของการศึกษาแบบกว้างๆ ทั่วไป เช่นสาขาวิชาทางด้านมนุษยศาสตร์ก็คือสาขาวิชาที่เป็น “Liberal Arts” หรือเป็น “ศิลปศาสตร์” นั่นเอง ความหมายย่อยอีกความหมาย

หนึ่งของคำนี้ในฐานะที่เป็นเรื่องของการศึกษาก็คือหมายถึงการศึกษาของสุภาพบุรุษหรือคนที่เป็นอิสระ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษากว้างๆ ทั่วไปหรือเป็นการศึกษาของผู้เป็นอิสระก็ตาม ย่อมเป็นการศึกษาที่จะทำให้ผู้ศึกษาเป็นคนที่เปิดกว้าง ใจกว้าง เห็นอกเห็นใจคนอื่น มีขันติธรรมยอมรับฟังความเห็นที่แตกต่าง ความหมายของคำนี้ที่บ่งถึงการศึกษาประเภทดังกล่าวถือว่าเป็นความหมายแรก เกิดก่อนความหมายอื่นๆ

ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 คำว่า “Liberal” ซึ่งมีความหมายในแง่ลบก็ได้เกิดขึ้นเป็นความหมายที่สอง คำนี้มีความหมายในเชิงพฤติกรรมหรือการกระทำที่เสื่อมเสีย คำนี้บ่งบอกถึงความหย่อนยานทางศีลธรรม การไม่คำนึงถึงระเบียบวินัยทางเพศ การละเลยกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมจรรยา ซึ่งถือว่าเป็นความประพฤติที่ไม่เคร่งครัดในคำสอนของศาสนา เมื่อพิจารณาตามความหมายนี้ พวกเสรีนิยมก็คือพวกที่ทำตามใจปรารถนา ไม่เคร่งครัดในระเบียบวินัย และไม่ฝักใฝ่ทางศาสนานั่นเอง ในปัจจุบันก็ยังมีการใช้คำนี้ในหมายความนี้อยู่บ้างเหมือนกัน

สำหรับความหมายที่สามนั้น ถือว่าเป็นความหมายเชิงบวก โดยบ่งชี้ถึงคุณค่าทางจริยธรรมหรือคุณธรรมชุดหนึ่ง คุณธรรมเหล่านี้เช่นขันติธรรม ความก้าวหน้า เสรีภาพ และปัจเจกนิยม คุณธรรมเหล่านี้ถูกกล่าวถึงมานานแล้ว แต่เพิ่งมีความหมายเชิงบวกที่เป็นลักษณะของจิตใจที่เสรีตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมานี่เอง คำว่าเสรีในความหมายนี้มักจะใช้กล่าวถึงแนวคิดของนักคิดอย่างเช่นจอห์น ล็อก และมองเตสกิเออ ซึ่งเป็นนักคิดที่มีชีวิตอยู่ในช่วงก่อนการเกิดขึ้นของอุดมการณ์เสรีนิยมและก่อนการเกิดขึ้นของคำว่า “เสรีนิยม” (Liberalism) เสียอีก ถือว่าเป็นความหมายของคำว่าเสรีที่เน้นในเชิงปรัชญา และในความหมายนี้นี่เองที่ถือกันว่าปรัชญานั้นเป็นราชินีของศิลปศาสตร์

ส่วนความหมายสุดท้าย เป็นความหมายที่เกี่ยวกับการเมือง เป็นคำที่อธิบายถึงลักษณะของกลุ่มคนในทางการเมือง ถือว่าเป็นความหมายของคำนี้ที่เกิดขึ้นหลังสุด เกิดขึ้นทั้งในสเปน อังกฤษ และฝรั่งเศส รวมทั้งแพร่ขยายไปยังประเทศอื่นๆ ในยุโรป ในสเปน พวกเสรีนิยมคือพวกที่ต่อต้านฝ่ายกษัตริย์นิยม ในฝรั่งเศส พวกเสรีนิยมคือพวกที่เห็นด้วยกับการปฏิวัติฝรั่งเศส พวกเขาสนับสนุนการสถาปนารัฐธรรมนูญสมัยใหม่ที่แยกอำนาจรัฐออกจากเรื่องทางศาสนาและสนับสนุนเสรีภาพของสื่อมวลชน ในอังกฤษ พวกเสรีนิยมหมายถึงพรรคการเมืองแนวเสรีที่ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคนและต้องการให้มีสาธารณรัฐ

เมื่อเราพิจาณาความหมายสุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับการเมือง คำว่า “Liberal” ที่แปลว่า “เสรี” หรือ “มีเสรีภาพ” หรือ “แนวเสรี” ฯลฯ นั้น ถูกนำมาใช้ครั้งแรกโดยเกี่ยวโยงกับการเมืองก็ต่อเมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในสเปน โดยเป็นคำที่ใช้อธิบายขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีจุดมุ่งหมายในการสถาปนารัฐธรรมนูญเพื่อจำกัดอำนาจของรัฐบาล (Charvet. 2005 : 1263) นี่เป็นช่วงที่มีการนำเอาคำว่า “Liberalism” มาใช้ การนำเอาคำนี้มาใช้ในสเปนนั้น เกิดขึ้นใน ค.ศ. 1812 เมื่อถึงคริสต์ทศวรรษ 1840 คำนี้ก็ถูกนำไปใช้อย่างกว้างขวางทั่วยุโรป มีการนำเอาคำนี้ไปใช้อย่างแพร่หลายโดยใช้

อธิบายขบวนการเคลื่อนไหวและแนวคิดที่มุ่งส่งเสริมเสรีภาพส่วนบุคคล อย่างไรก็ตาม ในประเทศอังกฤษนั้น มีพัฒนาการที่ล้าช้ากว่าที่อื่น เพราะแม้ว่าพรรควิกจะเริ่มเรียกตัวเองว่าเป็น “พวกเสรี” (Liberals) ตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1830 แล้วก็ตาม แต่กว่าจะมีรัฐบาลที่มาจากพวกเสรีหรือกลุ่มเสรีนิยมจริงๆ ก็ล่วงเลยมาถึง ค.ศ. 1868 เมื่อวิลเลียม แกลดสโตน (William Gladstone : ค.ศ. 1809-1898) ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของอังกฤษ (Heywood : 1998 : 24) ในปัจจุบันเมื่อเรากล่าวถึงแนวคิดเสรีนิยม เราก็มักจะนึกถึงแนวคิดของนักคิดอย่างเช่นจอห์น ล็อก และอดัม สมิธ รวมทั้งนักคิดอื่นๆ ที่มีแนวคิดตามแนวนี้ (Charvet. 2005 : 1263) ซึ่งแนวคิดแบบนี้เน้นความสำคัญของเสรีภาพของปัจเจกบุคคล และกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคล ดังนั้น ในหลายประเทศของยุโรป คำว่าเสรีนิยมเป็นคำที่สื่อความหมายว่าเป็นการเชื่อถือในตลาดเสรี อย่างไรก็ตาม ในสหรัฐอเมริกา คำว่าเสรีนิยมกลับหมายถึงความเชื่อที่ต้องการให้รัฐบาลกลางเข้าไปแทรกแซงทางเศรษฐกิจและสังคม (Hoffman and Graham. 2004 : 164) การที่คำว่าเสรีนิยมนี้มีความหมายที่ต่างกันบ้างนี้เป็นเรื่องที่ไม่แปลกเลย เมื่อพิจารณาถึงแหล่งที่มาของแนวคิดนี้ซึ่งมาจากหลายสายและมาจากหลายยุคสมัย

11.1.2 แหล่งที่มาของแนวคิดเสรีนิยม

แนวคิดเสรีนิยมมีที่มาจากหลายแหล่ง คือมาจากทฤษฎีสิทธิธรรมชาติ แนวคิดสัญญาประชาคม หรือแนวคิดสัญญานิยม แนวคิดของอดัม สมิธ ที่นักวิชาการรุ่นหลังบางคนเรียกว่าแนวคิดที่เน้นความสำคัญของตลาด แนวคิดประโยชน์นิยม แนวคิดกรณียธรรมของอิมมานูเอล คานต์ และแนวคิดดาร์วินทางสังคมของเฮอร์เบิร์ต สเป็นเซอร์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ทฤษฎีสิทธิธรรมชาติ (Natural Rights Theory) ทฤษฎีนี้กล่าวได้ว่าเกิดขึ้นตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 โดยนักคิดคนสำคัญในสำนักคิดสิทธิธรรมชาติก็คือฮิวโก โกรเทียส (Hugo Grotius : 1583-1645) ทฤษฎีของเขา ในส่วนเกี่ยวกับแนวคิดสภาพธรรมชาติก่อนมีการเมืองและสัญญาประชาคมที่เป็นฐานของสังคมการเมือง ได้ถูกนำไปพัฒนาต่อโดยนักคิดรุ่นเดียวกันและรุ่นหลังในยุโรป ไม่ว่าจะเป็นโธมัส ฮ้อบส์ จอห์น ล็อก เบเนดิกต์ สปิโนซา และซามูเอล พูเฟนดอล์ฟ (Charvet. 2005 : 1263)

ทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social Contract Theory) หรือแนวคิดสัญญานิยม (Contractarianism) แนวคิดเสรีนิยมที่มาจากฐานความคิดแบบสัญญาประชาคมเห็นได้อย่างชัดเจนมากจากความคิดของโธมัส ฮ้อบส์ จอห์น ล็อก และฌ็อง-ฌาคส์ รุสโซ ในกรณีของฮ้อบส์นั้น นักวิชาการบางคนอาจเห็นว่าแนวคิดของเขาไม่เป็นเสรีนิยม เพราะเขาเชื่อและชื่นชอบในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่นักวิชาการบางคนก็เห็นว่าแนวคิดของฮ้อบส์เป็นเสรีนิยมได้เหมือนกัน ถ้าเราพิจารณาที่มาของอำนาจแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ตามแนวคิดของฮ้อบส์ว่าเป็นอำนาจที่มาจากการทำข้อตกลงหรือทำสัญญากันของประชาชน โดยที่ประชาชนที่มาทำสัญญากันนั้นไม่ได้ถูกบังคับ

ให้ทำสัญญา แต่พวกเขาทำสัญญากันโดยสมัครใจ ดังนั้นกระบวนการหรือวิธีการที่ทำให้ได้มาซึ่งระบอบการปกครองจึงเป็นกระบวนการที่เสรี นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาสภาพธรรมชาติก่อนการทำสัญญาก็จะเห็นว่าประชาชน ที่ตกลงกันทำสัญญากันนั้นต่างก็เป็นคนอิสระ (Free) และ เท่าเทียมกัน (Equal) ในสภาพธรรมชาติเหมือนกัน (Hoffman and Graham. 2006 : 170-175) สำหรับแนวคิดของล็อกและรุสโซเกี่ยวกับเรื่องนี้นั้น ก็สามารถพิจารณาเห็นได้อย่างชัดเจนทั้งในประเด็นของการที่มนุษย์เป็นอิสระและเท่าเทียมกันในสภาพธรรมชาติและในประเด็นกระบวนการได้มาซึ่งข้อตกลงอันเกิดจากความสมัครใจ ที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าทฤษฎีสัญญาประชาคมหรือแนวคิดสัญญานิยมนี้ก็เป็นแหล่งที่มาสำคัญแหล่งหนึ่งของแนวคิดเสรีนิยม

แนวคิดที่เน้นความสำคัญของตลาด (Market Fundamentalism) ของอดัม สมิธ ก็เป็นแนวคิดที่เน้นความสำคัญของเสรีภาพของปัจเจกบุคคลและสิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคลเช่นเดียวกับแนวคิดของล็อก แต่สมิธจะเน้นความสำคัญของกลไกตลาดมากกว่า ในฐานะที่เป็นกลไกซึ่งก่อให้เกิดความมั่งคั่งของประชาชาติ กลไกตลาดเป็นการทำงานโดยอัตโนมัติของอุปสงค์และอุปทาน รัฐไม่ควรเข้าไปแทรกแซงกลไกตลาด ควรปล่อยให้ปัจเจกบุคคลในตลาดได้ตัดสินใจซื้อขายกันเองด้วยความสมัครใจ แนวคิดเช่นนี้ของสมิธก็เป็นแหล่งที่มาสำคัญของเสรีนิยมเช่นเดียวกัน

แนวคิดประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ก็เป็นอีกแนวคิดสายหนึ่งที่มีคุณูปการต่อแนวคิดเสรีนิยม โดยนักคิดสำคัญในสำนักคิดนี้ก็คือเจเรมี เบ็นแธม และจอห์น สจ๊วต มิลล์ Charvet (2005 : 1264) เรียกแนวคิดเสรีนิยมที่มาจากสายประโยชน์นิยมว่าเสรีนิยมที่ตั้งอยู่บนฐานอรรถประโยชน์ (Utility-Based Liberalism) นักคิดในสายนี้พยายามที่จะปกป้องแนวคิดเสรีนิยมจากฐานของหลักการเรื่องอรรถประโยชน์ หลักการเรื่องนี้เป็นหลักการที่บอกเราให้เรากระทำในสิ่งที่จะก่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุด หลักการว่าด้วยเรื่องอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับคนอื่น (Harm Principle) ที่มิลล์เสนอไว้ ซึ่งมีใจความสำคัญว่าการที่สังคมหรือรัฐจะห้ามปัจเจกบุคคลไม่ให้กระทำการใดๆ ได้ก็ต่อเมื่อสามารถพิสูจน์ได้ว่าการกระทำนั้นๆ ก่อให้เกิดอันตรายต่อผู้อื่นนั้น ก็เป็นหลักการสำคัญของเสรีนิยมเช่นเดียวกัน

แนวคิดกรณียธรรม (Deontology) ของอิมมานูเอล คานต์ อีกแนวคิดหนึ่งซึ่งมีคุณูปการต่อแนวคิดเสรีนิยมเช่นเดียวกันก็คือ คานต์เป็นนักคิดเยอรมันซึ่งเสนอแนวคิดที่แตกต่างจากนักคิดในสำนักประโยชน์นิยม เพราะในขณะที่นักคิดประโยชน์นิยมเสนอว่าให้นำเอาเกณฑ์เรื่องประโยชน์ไปใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินคุณค่าทางจริยธรรมของการกระทำ คานต์กลับเสนอให้นำเอาเกณฑ์เรื่องเจตนาของผู้กระทำหรือการกระทำตามหน้าที่ไปใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินแทน ซึ่งแนวคิดของคานต์เช่นนี้มีศัพท์บัญญัติในภาษาไทยใช้ว่า “กรณียธรรม” โดยแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า “Deontology” (ราชบัณฑิตยสถาน. 2555 : เว็บไซต์) แนวคิดของคานต์เป็นเสรีนิยมในแง่ที่ว่าเขามองปัจเจกบุคคลใน

ฐานะที่เป็นผู้มีอำนาจอิสระในตัวเอง ปัจเจกบุคคลจึงเป็นผู้ที่มีเสรีภาพในตัวเอง มีเหตุผลเป็นของตัวเองที่จะตัดสินใจได้อย่างอิสระ สามารถกำหนดชีวิตของตัวเองได้ (Charvet. 2005 : 1265)

แนวคิดดาร์วินทางสังคม (Social Darwinism) ซึ่งเป็นการนำเอาทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ลส์ ดาร์วินที่กล่าวถึงเรื่องการคัดเลือกโดยธรรมชาติ (Natural Selection) มาประยุกต์ใช้ในทางสังคม คือใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม โดยเฮอร์เบิร์ต สเป็นเซอร์ นักสังคมวิทยาชื่อดังได้เสนอทฤษฎีความอยู่รอดของผู้ที่แข็งแรงที่สุด (The Survival of the Fittest) ก็เป็นอีกแนวคิดหนึ่งซึ่งเป็นแหล่งที่มาของแนวคิดเสรีนิยม เพราะแนวคิดของสเป็นเซอร์เน้นให้เห็นความสำคัญของปัจเจกบุคคลที่ต้องแข่งขันกันเพื่อเอาตัวรอด (Heywood. 1998 : 54-55)

แนวคิดทั้ง 6 ประการข้างต้นเป็นแหล่งที่มาสำคัญของแนวคิดเสรีนิยม โดยเฉพาะเสรีนิยมยุคแรกที่เป็นเสรีนิยมคลาสสิก อย่างไรก็ตาม ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ต่อกับช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ก็ได้มีการพัฒนาปรับปรุงแนวคิดเสรีนิยมขึ้นมาอีก โดยเฉพาะจากนักคิดที่ถูกจัดอยู่ในกลุ่มเสรีนิยมสมัยใหม่ (Modern Liberalism) ซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากมิลล์ นักคิดคนสำคัญเหล่านี้ อาทิเช่น โธมัส ฮิลล์ กรีน (Thomas Hill Green : ค.ศ. 1836-1882) จอห์น เอ. ฮอบสัน (John A. Hobson : ค.ศ. 1858-1940) และเลียวนาร์ด ที. ฮอบเฮาส์ (Leonard T. Hobhouse : ค.ศ. 1864-1929) (Haywood. 1998 : 57; 2002 : 46) ในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20 แนวคิดของจอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ (John Maynard Keynes : ค.ศ. 1883-1946) ซึ่งเรียกว่า Keynesianism ที่อาจแปลว่าลัทธิของเคนส์หรือแนวคิดของเคนส์นั้นก็ถือได้ว่าเป็นแนวคิดเสรีนิยมสมัยใหม่เช่นเดียวกัน (Heywood. 1998 : 60) และในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ได้มีนักปรัชญาการเมืองที่โดดเด่นมากพัฒนาแนวคิดเสรีนิยมขึ้นมา ซึ่งผู้เขียนมองว่าเราสามารถจัดให้เป็นแนวคิดเสรีนิยมสมัยใหม่ได้เช่นเดียวกัน บุคคลนี้ก็คือจอห์น รอลส์ (John Ralws : ค.ศ. 1921-2002) ผู้เขียนจะกล่าวถึงแนวคิดเสรีนิยมของบุคคลเหล่านี้ในหัวข้อเรื่อง “เสรีนิยมสมัยใหม่”

ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 นี้เอง ก็ได้มีการฟื้นฟูแนวคิดเสรีนิยมคลาสสิกขึ้นมาอีก โดยเฉพาะแนวคิดของล็อกและสมิธ ด้วยผลงานของนักคิดร่วมสมัยคนสำคัญอย่างเช่นฟรีดริช ฮาเย็ก มิลตัน ฟรีดแมน และโรเบิร์ต โนซิก แนวคิดเสรีนิยมคลาสสิกที่ถูกนำมาฟื้นฟูโดยเน้นความสำคัญมากยิ่งขึ้นก็คือประเด็นที่เน้นความสำคัญของปัจเจกบุคคล แนวคิดเรื่องสิทธิในทรัพย์สิน และหลักการเรื่องตลาดเสรี แนวคิดของบุคคลเหล่านี้เรียกว่า “เสรีนิยมใหม่” (Neoliberalism) ซึ่งมีอิทธิพลมากต่อการกำหนดนโยบายการพัฒนาของหลายประเทศทั่วโลกในปัจจุบันที่เรารู้จักในนามนโยบายเสรีนิยมใหม่ (Neoliberal Policy) ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงแนวคิดของบุคคลเหล่านี้ในหัวข้อเรื่อง “เสรีนิยมใหม่”

11.2.3 องค์ประกอบสำคัญของแนวคิดเสรีนิยม

แม้ว่าแนวคิดหรืออุดมการณ์เสรีนิยมจะมีแหล่งที่มาอันหลากหลายดังกล่าวข้างต้นก็ตาม แต่ก็พอจะสรุปสังเคราะห์องค์ประกอบร่วมกันหรือลักษณะทั่วไปของเสรีนิยมสายต่างๆ หรือยุค

ต่างๆ ได้ เพียงแต่เราต้องตระหนักว่าบางสายหรือบางยุคก็จะเน้นให้ความสำคัญกับองค์ประกอบบางองค์ประกอบมากกว่าองค์ประกอบอื่นๆ Heywood (1998 :27-38) ได้ระบุถึงองค์ประกอบสำคัญไว้ 5 ประการ ได้แก่ ปัจเจกบุคคล เสรีภาพ เหตุผล ความยุติธรรม และขันติธรรม แต่ในหนังสืออีกเล่มหนึ่ง แอนดรู เฮย์วูด (Heywood. 2002 : 43-45) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบข้างต้นเหมือนกัน ยกเว้นความยุติธรรม และเพิ่มองค์ประกอบสำคัญเข้ามาอีก 2 ประการ คือความเสมอภาคและ ฉันทานุมัติ โดยเปลี่ยนปัจเจกบุคคลเป็นปัจเจกนิยม สำหรับรายละเอียดขององค์ประกอบสำคัญดังกล่าวนั้น มีดังต่อไปนี้

1) ปัจเจกบุคคล (The Individual) และปัจเจกนิยม (Individualism) ปัจเจกบุคคลคือบุคคลที่อิสระ เป็นตัวของตัวเอง มีเหตุผล มีความสามารถในการใช้เหตุผล คิดและตัดสินใจเองได้ ปัจเจกนิยมคือความเชื่อในปัจเจกบุคคลว่าคนเราแต่ละคนนั้นมีคุณสมบัติดังกล่าวข้างต้น ปัจเจกนิยมถือว่าเป็นแก่นสำคัญของแนวคิดเสรีนิยม ปัจเจกนิยมเป็นความคิดที่เชื่อว่าคนเราในฐานะปัจเจกหรือในฐานะบุคคลแต่ละคนนั้นมีความสำคัญที่สุด สำคัญยิ่งกว่ากลุ่มทางสังคมหรือองค์คณะใดๆ เมื่อเรามองมนุษย์เราจะต้องเห็นมนุษย์ในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลก่อนที่จะเห็นในฐานะอื่นๆ มนุษย์ในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลนั้นต่างก็มีคุณค่าทางศีลธรรมเท่าเทียมกัน ทุกคนมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เหมือนกัน และแต่ละคนนั้นก็จะมีอัตลักษณ์ของตนที่เฉพาะเจาะจงและแยกจากคนอื่นๆ ได้ จุดมุ่งหมายของเสรีนิยมจึงอยู่ที่การสร้างสังคมที่จะเอื้อให้ปัจเจกบุคคลสามารถพัฒนาตนเองได้ ให้แต่ละคนแสวงหาสิ่งที่ดีตามที่ตนเองเป็นผู้กำหนด ตามที่ตนเองเป็นผู้นิยาม ตามความต้องการของตนเอง ด้วยการใช้ความรู้ความสามารถของตนเอง เพื่อให้ตนเองได้รับประโยชน์ที่ดีที่สุดด้วยตนเอง เสรีนิยมจึงเป็นแนวคิดที่เปิดโอกาสให้ปัจเจกบุคคลได้ตัดสินใจกระทำการต่างๆ ด้วยตนเอง โดยไม่ถูกบีบบังคับหรือยัดเยียดจากสังคม

2) เสรีภาพ (Freedom) คำว่า “Free” แปลว่าเป็นอิสระ ซึ่งคำว่าอิสระนี้ก็แปลว่าเป็นใหญ่ คือเป็นใหญ่ในตัวเอง เราจึงแปล “Freedom” ว่าอิสรภาพก็ได้ เช่นการที่เราบังคับจิตใจตนเองไม่ตกเป็นทาสของแรงกระตุ้นหรือกิเลสต่างๆ ก็เรียกได้ว่าเรามีอิสรภาพ คำว่าอิสรภาพในความหมายนี้มีความหมายที่กว้างกว่าแต่ก็คล้ายคลึงกับ “Liberty” ซึ่งก็แปลว่าเสรีภาพเหมือนกัน แต่คำหลังนี้มักจะมีความหมายว่าเป็นเสรีภาพของคนเราเมื่อต้องสัมพันธ์กับผู้อื่นหรือเมื่อต้องสัมพันธ์กับสังคม เสรีภาพเป็นคุณค่าที่สำคัญมากของเสรีนิยม แนวคิดหรืออุดมการณ์เสรีนิยมเน้นความสำคัญของเสรีภาพมากกว่าความเสมอภาค เสรีภาพทำให้ความเป็นปัจเจกบุคคลมีความหมายสมบูรณ์ได้ เพราะคนเราจะเป็นตัวของตัวเองเป็นอิสระในตัวเองได้นั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีเสรีภาพที่จะเลือกกระทำหรือไม่กระทำอะไรก็ได้ตามที่ตนต้องการ อย่างไรก็ตาม เสรีนิยมไม่ถึงกับจะสนับสนุนให้เราทำอะไรก็ได้อย่างเต็มที่โดยไม่ใส่ใจหรือห่วงใยสังคมเลย เสรีนิยมสนับสนุนให้คนเราใช้เสรีภาพภายใต้กฎหมาย นั่นคือการใช้เสรีภาพของคนเราจะต้องไม่ไปละเมิดคนอื่นด้วย การใช้เสรีภาพของคนเราจึงเป็นการใช้

โอกาสที่สังคมเปิดให้เพื่อสนองความต้องการของเราไปพร้อมๆ กับการเกื้อหนุนให้สังคมก้าวหน้าไปด้วยกันกับเรา โดยนัยนี้ เสรีภาพของคนเราในฐานะปัจเจกบุคคลจึงไม่ควรขัดแย้งกับเสรีภาพของคนอื่น กล่าวได้ว่าเป็นเสรีภาพสำหรับทุกคนในสังคม

3) เหตุผล (Reason) นักเสรีนิยมมีความเชื่อว่ามนุษย์มีเหตุผล (Reason) และมีความสามารถในการใช้เหตุผล (Rationality) บางคนก็เน้นย้ำว่ามนุษย์นั้นแตกต่างจากสัตว์ชนิดอื่นก็เพราะมีความสามารถในการใช้เหตุผลนี่เอง นักเสรีนิยมยังเชื่ออีกต่อไปว่าโลกของเรานั้นมีโครงสร้างที่มีเหตุผล คนเราสามารถค้นพบโครงสร้างที่มีเหตุผลนี้ได้ด้วยการคิดในเชิงวิเคราะห์และการศึกษาค้นคว้าแสวงหาความรู้อย่างวิพากษ์วิจารณ์ ความเชื่อเช่นนี้หมายถึงการมีศรัทธาในความสามารถหรือศักยภาพของปัจเจกบุคคลว่าปัจเจกบุคคลนั้นสามารถที่จะตัดสินใจอย่างชาญฉลาดได้ และสามารถเลือกสิ่งที่ดีที่สุดให้แก่ตนเองได้ ความเชื่อเช่นนี้เป็นการส่งเสริมให้เกิดความเชื่อในความก้าวหน้าของสังคมมนุษย์ที่มนุษย์สามารถใช้เหตุผลในการแก้ปัญหาต่างๆ ได้ แทนที่จะใช้กำลัง ความรุนแรง อาวุธหรือสงครามเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา

4) ความเสมอภาค (Equality) นักเสรีนิยมมีความเชื่อว่าคนเรานั้นเท่าเทียมกัน ดังที่กล่าวข้างต้นแล้วว่าฮ้อบส์เชื่อว่ามนุษย์ในสภาพธรรมชาตินั้นเท่าเทียมกัน และนักทฤษฎีสัญญาประชาคมคนอื่นๆ ก็เชื่อเช่นนี้ และเมื่อมาอยู่ในสังคมการเมืองแล้ว คนเราก็มีความเท่าเทียมกัน ทุกคนต้องเคารพข้อตกลงเหมือนกัน ใครละเมิดข้อตกลงก็จะถูกลงโทษเหมือนๆ กัน อย่างที่เรามักรู้จักในนามว่า “ความเสมอภาคเบื้องหน้ากฎหมาย” (Equality Before the Law) ในสังคมที่มีกฎหมาย เราจะมีเสรีภาพทำอะไรก็ตามตราบเท่าที่ไม่ละเมิดกฎหมาย เราจึงมีโอกาสเท่าๆ กับคนอื่น ความเสมอภาคแบบเสรีนิยมจึงเป็นความเสมอภาคในโอกาสด้วย (Equality of Opportunity) เป็นความเสมอภาคที่เน้นมิติทางการเมือง อย่างเช่นเรามีโอกาสเลือกผู้แทนเท่ากับคนอื่นเป็นแบบหนึ่งคนหนึ่งเสียง (One Person, One Vote) ความเสมอภาคทางการเมือง (Political Equality) เช่นนี้ถือว่าเป็นลักษณะเด่นของเสรีนิยม อย่างไรก็ตาม เสรีนิยมนั้นไม่ได้รับประกันว่าจากการให้โอกาสอย่างเท่าเทียมกันนั้นจะทำให้คนเราได้รับผลลัพธ์เหมือนกันด้วย ความเสมอภาคในโอกาสจึงอาจจะไม่นำไปสู่ความเสมอภาคในผลลัพธ์ (Equality of Outcome) เสมอไป เช่นกฎหมายให้โอกาสแก่คนเราที่จะสร้างความมั่งคั่งให้กับตนเองเหมือนกัน แต่ไม่ใช่ว่าทุกคนจะสามารถประสบความสำเร็จมีความมั่งคั่งได้ ซึ่งบางครั้งเป็นเพราะมีโครงสร้างทางสังคมเป็นอุปสรรคกีดขวาง ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคม (Economic and Social Equality) จึงไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นมาพร้อมกับความเสมอภาคทางการเมือง ในบรรดาความเสมอภาคดังกล่าวข้างต้น เสรีนิยมจะให้ความสำคัญกับความเสมอภาคเบื้องหน้ากฎหมาย ความเสมอภาคในโอกาส และความเสมอภาคทางการเมือง ขณะที่สังคมนิยมก็จะบอกว่าแค่นี้ยังไม่พอ จะต้องให้มีความเสมอภาคในผลลัพธ์และความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคมด้วย

5) ความยุติธรรม (Justice) นักเสรีนิยมต่างก็เชื่อว่าความยุติธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมที่ดี สังคมประชาธิปไตยเป็นสังคมที่เหมาะสมที่จะสร้างความยุติธรรมขึ้นมาได้ อย่างไรก็ตาม นักเสรีนิยมอาจมีทัศนะมุมมองต่อความยุติธรรมหรือมีนิยามของความยุติธรรมที่แตกต่างกัน สำหรับบางคนความยุติธรรมเกิดขึ้นได้จากการที่สังคมเปิดโอกาสให้คนในสังคมได้แข่งขันกันอย่างเสรีและเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมายชุดเดียวกัน เมื่อปัจเจกบุคคลได้แข่งขันกันแล้วได้รับผลอย่างไรก็ถือว่ายุติธรรมแล้ว โดยไม่จำเป็นที่ต้องดูว่าได้ผลลัพธ์เท่ากันหรือเหมือนกันหรือไม่ เพราะคนเราแตกต่างกัน บางคนฉลาด บางคนโง่ บางคนขยัน บางคนเกียจคร้าน บางคนทำงานด้วยความสุจริต แต่บางคนทำงานด้วยความทุจริต ดังนั้นผลของงานก็อาจต่างกันได้ นี่คือระบบคุณธรรมหรือระบบที่ยึดถือคุณธรรมเป็นใหญ่ที่อาจเรียกว่า “คุณธรรมาธิปไตย” (Meritocracy) ซึ่งเป็นไปตามหลักการให้ผลของการกระทำที่ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ผลของการกระทำจะเป็นอย่างไรนั้นก็อยู่ที่ว่าได้กระทำลงไปอย่างไร แต่สำหรับนักเสรีนิยมบางคนนั้น ความยุติธรรมไม่ได้อยู่ที่การให้โอกาสแข่งขันกันอย่างเท่าเทียมกันเท่านั้น แต่ความยุติธรรมจะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องเข้าไปแก้ไขโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมให้เป็นธรรมด้วย เช่นสำหรับคนที่เกิดมายากจนเป็นคนด้อยโอกาส รัฐก็ควรเข้าไปช่วยเหลือคนกลุ่มนี้เป็นพิเศษมากกว่ากลุ่มคนที่ร่ำรวย การช่วยเหลือคนรวยกับคนจนเท่ากัน อาจทำให้ช่องว่างทางรายได้ระหว่างคนรวยกับคนจนห่างออกจากกันยิ่งขึ้นก็ได้ ความเสมอภาคในผลลัพธ์ก็เกิดขึ้นได้ยาก สิ่งที่เกิดขึ้นจึงยังไม่ใช่ความยุติธรรม

6) ขันติธรรม (Toleration) ในภาษาไทยมีคำที่ใช้แทนขันติคือคำว่าความอดทน และมักมีการอธิบายความอดทนว่าหมายถึงความทนได้ต่อความทุกข์ยากลำบากต่างๆ แต่ขันติธรรมอันเป็นองค์ประกอบสำคัญของเสรีนิยมในที่นี้มีความหมายที่แตกต่างออกไปพอสมควร คือหมายถึงการยอมรับความคิดที่แตกต่างจากเรา ซึ่งความคิดที่แตกต่างนั้นอาจถูกแสดงออกมาเป็นการกระทำ เป็นคำพูด เป็นวิถีปฏิบัติของกลุ่มคน สิ่งเหล่านี้เราอาจจะไม่เห็นด้วย ถ้าเราไปห้ามปรามไม่ให้แสดงออกก็แสดงว่าเราไม่มีขันติธรรม แต่ถ้าเราทนได้กับความแตกต่างเหล่านี้ก็แสดงว่าเรามีขันติธรรม การมีขันติธรรมเป็นเครื่องรับประกันและปกป้องคุ้มครองเสรีภาพส่วนบุคคล อีกทั้งยังทำให้สังคมมีทางเลือกมากด้วย สังคมที่มีความหลากหลายหรือเป็นพหุนิยม (Pluralism) ไม่ว่าจะเป็นพหุนิยมทางศีลธรรม พหุนิยมทางวัฒนธรรม หรือพหุนิยมทางการเมืองก็ตาม โดยที่ผู้คนในสังคมยอมรับความแตกต่างหลากหลายได้ ย่อมเป็นสังคมที่เข้มแข็ง สังคมเช่นนี้แหละที่ช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการอภิปรายถกเถียงกันอย่างอิสระซึ่งจะนำไปสู่ความก้าวหน้าทางภูมิปัญญา นักเสรีนิยมมีความเชื่อว่าความคิด ทัศนะ และผลประโยชน์ต่างๆ ที่ขัดแย้งกันนั้น ในที่สุดเราก็จะสามารถแสวงหาหนทางประนีประนอมให้อยู่ร่วมกันได้ หรือเราสามารถทำให้เกิดจุดสมดุลได้

7) ฉันทานุมัติ (Consent) คำนี้แปลว่าการมีความเห็นร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้ว่าในสังคมจะมีความคิดเห็นที่แตกต่างเพราะเป็นพหุสังคมดังที่กล่าวข้างต้น แต่สังคมก็ต้องการความเห็น

ร่วมกันเหมือนกันในบางประเด็นที่สำคัญ ซึ่งสังคมก็จะมีกระบวนการเพื่อให้ได้มาซึ่งฉันทานุมัติ อย่างเช่นสังคมประชาธิปไตยที่มีการเลือกตั้ง การเลือกตั้งถือว่าเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดฉันทานุมัติในการปกครอง ผู้ปกครองนั้นได้รับเลือกตั้งจากประชาชน ถือว่าได้ฉันทานุมัติจากประชาชนให้เป็นผู้ปกครอง ไม่ใช่เป็นผู้ปกครองที่แต่งตั้งตนเองโดยประชาชนไม่ได้เห็นชอบ อำนาจหน้าที่ของผู้ปกครองในระบอบประชาธิปไตยจะมีความชอบธรรมได้ก็โดยเป็นอำนาจหน้าที่ซึ่งมีฐานที่มาจากประชาชน ตัวแทนของประชาชนซึ่งเป็นผู้ปกครองนั้นจึงไม่สามารถใช้อำนาจหน้าที่โดยพลการ หากแต่ใช้อำนาจหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายและเห็นชอบจากประชาชน ในทำนองเดียวกัน กลุ่ม องค์กร ชมรม สมาคมต่างๆ ที่เกิดจากการรวมตัวกันของบุคคล อันเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของสังคมที่เสรีตามแนวคิดเสรีนิยม จะทำการสำเร็จตามความมุ่งหมายของการรวมกลุ่มได้ ก็จำเป็นที่จะต้องได้รับฉันทานุมัติจากสมาชิกเหมือนกัน

8) รัฐธรรมนูญนิยม (Constitutionalism) คำนี้มีทั้งความหมายแคบและความหมายกว้าง เฮย์วูด (Heywood. 1998 : 41)ได้นิยามคำนี้ไว้ว่า ในความหมายแคบ รัฐธรรมนูญนิยมหมายถึงการมีอยู่ของรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรที่ก่อให้เกิดการมีรัฐบาลที่มีอำนาจจำกัด สถาบันและกระบวนการทางการเมืองจะถูกกำจัดถูกกำหนดขอบเขตของอำนาจด้วยกฎเกณฑ์ของรัฐธรรมนูญ ในความหมายกว้าง รัฐธรรมนูญนิยมหมายถึงชุดของค่านิยมและความใฝ่ฝันทางการเมืองที่สะท้อนให้เห็นความต้องการที่จะปกป้องคุ้มครองเสรีภาพด้วยการจัดให้มีการตรวจสอบถ่วงดุลกันของอำนาจฝ่ายต่างๆ ของรัฐ ทั้งภายในและภายนอก ซึ่งนอกจากจะมีรัฐธรรมนูญที่มีลายลักษณ์อักษรแล้ว ยังจำเป็นต้องมีสิทธิเสรีภาพ การแบ่งแยกและถ่วงดุลอำนาจ และการกระจายอำนาจด้วย รัฐธรรมนูญนิยมเป็นองค์ประกอบสำคัญของเสรีนิยม แม้ว่านักเสรีนิยมจะมองว่ารัฐบาลนั้นเป็นผู้รับประกันว่าจะต้องมีความสงบเรียบร้อยและเสถียรภาพในสังคม แต่นักเสรีนิยมก็ตระหนักด้วยว่ารัฐบาลอาจจะกลายเป็นทรราชที่ใช้อำนาจเผด็จการต่อประชาชนได้เหมือนกัน นักเสรีนิยมจึงชอบที่จะให้มีรัฐบาลแบบมีอำนาจน้อยหรือมีอำนาจจำกัด การวางกรอบกฎกติกาด้วยการให้มีรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษรก็ดี ด้วยระเบียบกฎเกณฑ์ บรรทัดฐาน และค่านิยมของสังคมซึ่งไม่ได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรที่อาจเรียกได้ว่าเป็น “รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรม” ก็ดี จะส่งเสริมให้เกิดการใช้อำนาจของรัฐบาลที่เหมาะสมพอเหมาะพอดีได้

ที่กล่าวข้างต้นนั้นเป็นองค์ประกอบสำคัญโดยรวมของเสรีนิยม แต่เนื่องจากนักคิดเสรีนิยมเองก็มีหลากหลาย และแนวคิดหรืออุดมการณ์นี้ก็ผ่านกาลเวลามายาวนาน สำหรับนักคิดบางคนหรือสำหรับบางยุคสมัย ก็จะมีการเน้นย้ำในบางประเด็นที่แตกต่างกันไป เช่นเสรีภาพนั้น สำหรับนักคิดเสรีนิยมคลาสสิกและเสรีนิยมใหม่ ก็จะเน้นความสำคัญของเสรีภาพเชิงลบ แต่นักคิดเสรีนิยมสมัยใหม่กลับเน้นความสำคัญของเสรีภาพเชิงบวก เป็นต้น การจำแนกประเภทของเสรีนิยม โดย

กล่าวถึงแนวคิดเด่นๆ ของนักคิดคนสำคัญในแต่ละยุคหรือแต่ละแบบ น่าจะทำให้เข้าใจแนวคิดเสรีนิยมแต่ละแบบได้ดียิ่งขึ้นว่ามีลักษณะร่วมและลักษณะเฉพาะอย่างไร

11.2 เสรีนิยมคลาสสิก

เสรีนิยมคลาสสิกเป็นแนวคิดเสรีนิยมในยุคแรกที่เกิดขึ้นตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 จนถึงช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในที่นี้จะกล่าวถึงแนวคิดของจอห์น ล็อก อดัม สมิธ และจอห์น สจ๊วต มิลล์ ตามลำดับ

11.2.1 แนวคิดของล็อก

ในบทที่ 2 ผู้เขียนได้กล่าวถึงประวัติของล็อกไว้บ้างแล้ว ในบทนี้จึงไม่ขอกล่าวถึงประวัติของเขาอีก อย่างที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2 ว่าในทางปรัชญาการเมืองนั้น หนังสือสำคัญของล็อกก็คือ Two Treaties of Civil Government และ A Letter Concerning Toleration ในที่นี้จะได้ขยายความแนวคิดแบบเสรีนิยมของล็อกที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ 2 เล่มนี้

หนังสือเรื่อง Two Treaties of Civil Government มีสองเล่ม เล่มแรกมีเนื้อหาที่เป็นการโต้แย้งทฤษฎีของเซอร์โรเบิร์ต ฟิลเมอร์ (Sir Robert Filmer : ค.ศ. 1588-1653) ส่วนเล่มที่สอง ล็อกได้นำเสนอแนวคิดทางการเมืองที่เป็นของเขาเอง ฟิลเมอร์ได้เสนอทฤษฎีเทวสิทธิ์ในหนังสือเรื่อง Patriarcha ซึ่งเขียนไว้เมื่อประมาณ ค.ศ. 1630 แต่ตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1680 ฟิลเมอร์อ้างว่าอำนาจของกษัตริย์นั้นเป็นอำนาจของผู้ปกครองในธรรมชาติ ดังนั้นจึงเป็นอำนาจที่ประชาชนผู้ถูกปกครองไม่สามารถโต้แย้งได้ ไม่สามารถเพิกถอนได้ ฟิลเมอร์ได้อ้างพระคริสต์ธรรมคัมภีร์เก่ามาเสนอว่าอดัมและทายาทของอดัมนั้นได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ปกครองโลก และกษัตริย์องค์ต่อๆ มาก็ได้อำนาจปกครองนั้นสืบต่อกันมานั่นเอง ล็อกได้โต้แย้งแนวคิดของฟิลเมอร์โดยเสนอว่าพระเจ้านั้นไม่ได้แต่งตั้งใครให้เป็นผู้ปกครองโดยธรรมชาติเลย เพราะว่าไม่มีใครเลย ไม่ว่าโดยธรรมชาติ หรือโดยเจตจำนงของพระเจ้า ที่เกิดมาเพื่อขึ้นต่อคนอื่น (Adams and Dyson. 2007 : 58) ซึ่งนี่เป็นประเด็นที่ล็อกได้ขยายความไว้ในเล่มที่สอง

ในเล่มที่สองของ Two Treaties of Civil Government ล็อกได้ประกาศว่าคนเราทุกคนนั้นโดยธรรมชาติแล้วอยู่ในสภาพที่มีเสรีภาพสมบูรณ์ คนเรามีเสรีภาพที่จะกำกับควบคุมการกระทำของตนเอง มีเสรีภาพที่จะจัดการกับทรัพย์สินของตนเอง มีเสรีภาพที่จะปฏิบัติต่อบุคคลต่างๆ ตามที่ตนเองคิดว่าเหมาะสม ภายใต้ขอบเขตของกฎธรรมชาติ โดยไม่ต้องขึ้นอยู่กับเจตจำนงของบุคคลอื่น (Locke. 2003 : 101) ล็อกมองกฎธรรมชาติว่ามาจากพระเจ้า ซึ่งถ้าเราใช้เหตุผลในการคิดก็สามารถค้นพบกฎธรรมชาตินี้ได้ จึงถือว่าเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของคนเราแต่ละคนที่จะปฏิบัติตามกฎธรรมชาติซึ่งเป็นพันธะที่ผูกพันเราให้รักษาไว้ซึ่งสันติภาพและให้เราละเว้นจากการทำอันตรายต่อกันและกัน แต่เมื่อมีบุคคลจำนวนหนึ่งไม่สามารถปฏิบัติตามกฎธรรมชาติได้ ก็จำเป็นต้องมีการจัดตั้ง

รัฐบาลของประชาชนขึ้นมา คนเราจึงได้ทำสัญญาต่อกันเพื่อสร้างสังคมการเมืองขึ้นมาหนุนเสริมกฎธรรมชาติและปกป้องสิทธิตามธรรมชาติ กล่าวคือสิทธิในชีวิต สิทธิในเสรีภาพ และสิทธิในทรัพย์สิน สภาพธรรมชาติเช่นนี้แหละที่ทำให้คนเราเท่าเทียมกัน ไม่มีใครเป็นผู้ปกครองที่เหนือกว่าคนอื่นๆ ดังที่ล็อกกล่าวไว้ว่า “สภาพธรรมชาติมีกฎธรรมชาติควบคุมอยู่ ซึ่งมีผลผูกพันกับทุกคน และเหตุผลซึ่งก็คือกฎธรรมชาตินั้นนั่นเองก็สอนมนุษย์ทุกคนว่า... ทุกคนล้วนเสมอภาคกันและเป็นอิสระต่อกัน จึงไม่ควรมีผู้ใดทำร้ายชีวิต สุขภาพ เสรีภาพ หรือทรัพย์สินของอีกคนหนึ่ง” (Locke. 2003 : 102) ผู้ปกครองที่เกิดขึ้นมานั้นเกิดจากความจำเป็นที่ต้องออกจากสภาพธรรมชาติเพื่อมาสร้างสังคมการเมืองของประชาชน และประชาชนก็ได้ตกลงกันให้มีผู้ปกครองขึ้นมา แต่อำนาจอธิปไตยยังอยู่กับประชาชนตลอดเวลา และถ้าผู้ปกครองซึ่งเป็นตัวแทนที่ได้รับมอบอำนาจจากประชาชนไปนั้นได้ละเมิดสิทธิตามธรรมชาติของประชาชนหรือพยายามที่จะใช้อำนาจแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ประชาชนก็มีสิทธิที่จะถอดถอนผู้ปกครองออกจากตำแหน่งหรือโค่นล้มเพื่อเปลี่ยนผู้ปกครองได้ (Collison and Plant. 2006 : 94) หรือเรียกได้ว่าประชาชนมีสิทธิที่จะปฏิวัติ (Rights to Revolution) นั่นเอง

ในเรื่องสิทธิธรรมชาติ 3 ประการนั้น สิทธิที่สำคัญมากซึ่งล็อกเน้นและก็เป็นแนวคิดหลักอย่างหนึ่งของเสรีนิยมคือสิทธิในทรัพย์สิน ล็อกกล่าวว่าพระเจ้านั้นเป็นผู้ที่สร้างคนเรามา และสร้างธรรมชาติไว้ให้เราใช้สอย เราเป็นเจ้าของชีวิตและร่างกายของเราเองที่พระเจ้าให้มา เราใช้แรงงานของเราไปผสมกับธรรมชาติที่พระเจ้าให้มา การเอาแรงงานไปผสมกับธรรมชาติก่อให้เกิดทรัพย์สินขึ้นมา เราจึงมีสิทธิในทรัพย์สินนั้นได้อย่างชอบธรรม ดังคำกล่าวของล็อกที่ว่า

> แม้ว่าโลกและสัตว์ชั้นต่ำทั้งหมด จะเป็นของส่วนรวมสำหรับมนุษย์ทุกคน แต่มนุษย์แต่ละคนก็มีทรัพย์สินเป็นของตัวเองด้วย ไม่มีใครมีสิทธิในทรัพย์สินนั้นนอกจากตัวเขาเอง เราอาจกล่าวได้ว่าแรงงานของร่างกายเขา และงานที่เกิดจากมือของเขา ย่อมเป็นของเขาอย่างชอบธรรม สิ่งใดใดก็ตามที่เขานำเอาออกมาจากสภาพที่ธรรมชาติได้จัดสรรไว้และทิ้งไว้ให้ เขาได้ผสมแรงงานของเขาและรวมบางสิ่งที่เป็นของเขาเข้ากับสิ่งนั้น และดังนั้นจึงสร้างทรัพย์สินของเขาขึ้นมาได้
>
> (Locke. 2003 : 111-112)

ในหนังสือเรื่อง <u>A Letter Concerning Toleration</u> ล็อกได้กล่าวปกป้องเสรีภาพทางศาสนาไว้ 3 ประการ คือ 1) การข่มเหงรังแกกันและการไม่มีขันติธรรมทางศาสนาเป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระวรสารในพระคริสต์ธรรมคัมภีร์ 2) หน้าที่ของรัฐบาลก็คือการรักษาความสงบเรียบร้อยทั้งภายในและภายนอกเท่านั้น จุดมุ่งหมายของกฎหมายไม่ได้อยู่ที่การควบคุมความคิดเห็นของประชาชน แต่อยู่ที่การรักษาความมั่นคงและความปลอดภัยให้แก่รัฐ พิธีกรรมและความเชื่อทาง

ศาสนาเป็นเรื่องส่วนบุคคล วิถีปฏิบัติทางศาสนาจะไม่ส่งผลกระทบต่อใครเลยนอกจากบุคคลผู้ปฏิบัตินั้นเท่านั้น ดังนั้น ผู้ปกครองจึงไม่มีสิทธิที่จะบังคับใครๆ ให้ทำในสิ่งที่ขัดแย้งกับความเชื่อทางศาสนาของเขา และ 3) ความเลื่อมใสทางศาสนาในบางกรณีก็เกิดจากความเชื่อ และความเชื่อก็ไม่ใช่การกระทำตามความต้องการของใครคนใดคนหนึ่ง ผู้ปกครองจึงอาจบังคับให้ประชาชนทำตามคำสั่งได้เท่านั้น แต่ผู้ปกครองจะไม่สามารถเปลี่ยนความเชื่อของประชาชนได้ ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่ไร้เหตุผลและไร้ประโยชน์ที่จะบังคับให้ประชาชนมีความเชื่อทางศาสนาเหมือนกัน (Adams and Dyson. 2007 : 63)

11.2.2 ประวัติและแนวคิดของสมิธ

ประวัติ อดัม สมิธ (Adam Smith : ค.ศ. 1723-1790) เกิดที่หมู่บ้านชาวประมงชื่อเคิร์กแคลดีในสก๊อตแลนด์ พ่อของเขาเสียชีวิตก่อนที่เขาจะเกิดออกมาลืมตาดูโลกเสียอีก แม่ได้เลี้ยงดูเขาตามลำพังและส่งเสียให้เขาเรียนจนจบชั้นประถมศึกษาด้วยผลการเรียนดีเยี่ยม เขาได้เข้าศึกษาที่มหาวิทยาลัยกลาสโกว์และจบการศึกษาใน ค.ศ. 1740 ภายใต้การดูแลของของฟรานซ์ ฮัตชิสัน ซึ่งเป็นนักปรัชญาศีลธรรมผู้มีชื่อเสียง ต่อมาเขาได้ไปศึกษาในมหาวิทยาลัยอ็อกซฟอร์ดและเมื่อจบการศึกษาแล้วเขาก็ได้ไปอยู่กับแม่ของเขาและได้ศึกษาต่ออีก เขาได้มีโอกาสเข้าไปสอนในมหาวิทยาลัยเอดินเบิร์ก ที่นี่เขาได้พบกับเดวิด ฮูม นักปรัชญายุคสว่างผู้มีชื่อเสียงโด่งดัง เขากับฮูมเป็นเพื่อนที่สนิทกันมาก ใน ค.ศ. 1751 สมิธได้รับเลือกตั้งให้เป็นศาสตราจารย์ทางด้านตรรกวิทยาและวาทวิทยาที่มหาวิทยาลัยกลาสโกว์ และในปีต่อมาเขาก็ได้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ทางด้านปรัชญาศีลธรรมที่มหาวิทยาลัยเดียวกัน ผลงานของเขาทางด้านปรัชญาที่โดดเด่นมากก็คือ The Theory of Moral Sentiments ซึ่งตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1759 (Wight. 2007 : xii)

หนังสือเรื่อง The Theory of Moral Sentiments พยายามจะอธิบายว่าคนเรานั้นมีความรู้สึกทางศีลธรรมอย่างไรที่ทำให้คนเราสามารถจำแนกแยกแยะสิ่งที่ดีกับสิ่งที่ไม่ดีออกจากกันได้ สมิธชี้ให้เห็นว่าคนเรามีความสามารถที่จะนำเอาตนเองไปอยู่ในตำแหน่งของผู้สังเกตการณ์ที่เป็นกลางได้ ซึ่งทำให้คนเราสามารถตัดสินการกระทำต่างๆ ได้ ไม่ใช่จากมุมมองของผู้ที่มองเห็นแต่ผลประโยชน์ส่วนตนอย่างเดียว แต่จากมุมมองของผู้สังเกตการณ์ที่ไม่มีอคติได้ด้วย ความสามารถเช่นนี้ก็เหมือนกับมโนธรรมสำนึกของคนเรา คือจะทำให้คนเราสามารถปฏิบัติไปตามแนวทางที่ถูกต้องทางศีลธรรมได้ (Pressman. 2006 : 32)

เมื่อชาร์ลส์ ทาวน์เชนด์ (Charles Townshend) ได้อ่านหนังสือข้างต้นของสมิธ เขาชื่นชอบมาก ได้ว่าจ้างสมิธให้เป็นครูสอนลูกชายที่เป็นลูกเลี้ยงของเขา สมิธจึงลาออกจากงานเดิมเพื่อไปสอนลูกเลี้ยงของทาวน์เชนด์ที่ฝรั่งเศส ทำให้เขามีเวลาสำหรับอ่านหนังสือและขีดเขียนมากขึ้น มีเวลาเดินทางท่องเที่ยวมากขึ้น มีโอกาสได้พบปะกับผู้คนมากมาย เมื่อเดินทางท่องเที่ยวทั่วฝรั่งเศสเป็นเวลา 3 ปี เขาได้เริ่มเขียนหนังสือเล่มหนึ่งใน ค.ศ. 1764 และได้กลับไปอยู่ที่บ้านเกิดเพื่อใช้เวลาเขียน

หนังสือเล่มนั้นตลอดเวลากว่า 10 ปีที่เหลือ จนตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1776 ในชื่อว่า The Wealth of Nations (ชื่อเต็มคือ An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations) หนังสือเล่มนี้ทำให้เขามีชื่อเสียงมากขึ้น มุมมองของเขาเปลี่ยนไปจากเดิม ในหนังสือเล่มนี้สมิธเสนอว่าคนเรานั้นกระทำสิ่งต่างๆ เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวเสมอ และเขาเสนอว่าการที่คนเรากระทำสิ่งต่างๆ ด้วยความเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตัวนี่แหละจะทำให้สังคมได้ประโยชน์ (Pressman. 2006 : 33) หรือกล่าวได้ว่าความเห็นแก่ตัวของปัจเจกบุคคลจะนำมาซึ่งผลประโยชน์ส่วนรวม

ภายในเวลา 13 ปี The Wealth of Nations ได้รับการตีพิมพ์ถึง 5 ครั้ง หนังสือเล่มนี้มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายด้วย โดยนายกรัฐมนตรีอังกฤษชื่อลอร์ดนอร์ธ (Lord North) ได้นำเอาข้อเสนอแนะของเขาเกี่ยวกับการเก็บภาษีไปใช้ในงบประมาณ ค.ศ. 1776 และ 1778 นอกจากนี้ข้อเสนอแนะของเขายังถูกนำไปใช้ในนโยบายรัฐบาลของสหรัฐอเมริกาและไอร์แลนด์ด้วย (Raphael. 1991 : xix-xx)

แนวคิด เป็นที่รับรู้กันว่าสมิธเป็นบิดาแห่งเศรษฐศาสตร์ การที่เขาได้รับการยอมรับว่าเป็นบิดาแห่งเศรษฐศาสตร์นี้ไม่ได้เป็นผลมาจากความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ใหม่ๆ และการบุกเบิกวิธีวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ แต่เป็นผลมาจากวิสัยทัศน์ที่โดดเด่นของเขามากกว่า ในฐานะที่เขาเป็นผู้มองเห็นว่าระบบทุนนิยมนั้นเป็นระบบเศรษฐกิจที่จะทำให้ทุกคนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เขาเป็นคนแรกที่มองเห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการแข่งขันที่มากขึ้น และเป็นผู้เสนอให้มีนโยบายที่ส่งเสริมให้เกิดการแข่งขันกันมากขึ้น ซึ่งจำเป็นจะต้องให้รัฐบาลเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจน้อยลงหรือถอยห่างออกจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้มากขึ้น (Pressman. 2006 : 32)

Skousen (2007) ถือว่าสมิธเป็นหนึ่งในสามผู้ยิ่งใหญ่แห่งเศรษฐศาสตร์ อีกสองผู้ยิ่งใหญ่คือ คาร์ล มากซ์ และจอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ แต่สมิธไม่ได้โดดเด่นเฉพาะในทางเศรษฐศาสตร์เท่านั้น เขายังเป็นนักปรัชญาคนสำคัญด้วย ในด้านปรัชญาการเมือง แนวคิดของสมิธเป็นแบบเสรีนิยม และเป็นเสรีนิยมคลาสสิก แนวคิดของเขาหลายเรื่องคล้ายกับแนวคิดของจอห์น ล็อก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเน้นความสำคัญของปัจเจกบุคคล หรือการจำกัดบทบาทและอำนาจหน้าที่ของรัฐให้เหลือน้อยลง สมิธมองปัจเจกบุคคลว่าเป็นผู้ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว แต่เขาบอกว่าการเห็นผลประโยชน์ส่วนตัวของปัจเจกบุคคลนั้นนอกจากจะไม่ขัดแย้งกับผลประโยชน์ของส่วนรวมแล้ว ยังก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่สังคมและประเทศชาติด้วย เขาได้กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้หลายครั้งในหนังสือเรื่อง The Wealth of Nations เช่นตอนหนึ่งเขากล่าวว่า “มิใช่เพราะความกรุณาของคนขายเนื้อ คนทำเบียร์ และคนทำขนมปังหรอกที่ทำให้เรามีอาหารมื้อเย็นรับประทาน แต่เพราะการเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตัวของคนเหล่านั้นต่างหาก (ที่ทำให้เรามีอาหารมื้อเย็นรับประทาน)” (Smith. 2007 : 9-10)

สมิธกล่าวว่าเราทุ่มเทให้กับตัวเราเองมิใช่เพราะเห็นแก่มนุษยชาติ แต่เป็นเพราะเราเห็นแก่ตัวเอง เป็นเพราะเรารักตัวเอง และเราก็ไม่ได้พูดกับคนอื่นถึงเรื่องความจำเป็นของเราเอง แต่พูดถึง

ผลประโยชน์ที่พวกเขาจะได้รับ สมิธกล่าวว่าไม่มีใครนอกจากคนขอทานซึ่งเลือกที่จะพึ่งพาความกรุณาจากคนอื่น และคนขอทานนั้นก็ไม่ได้พึ่งพาความกรุณาจากคนอื่นเสียทั้งหมด เราต่างคนต่างก็มีความต้องการ มีผลประโยชน์เป็นของตัวเอง มีความรักในตัวเอง เราต้องการสิ่งหนึ่งที่คนอื่นมี และคนอื่นก็ต้องการสิ่งที่เรามีเหมือนกัน เราจึงนำเอาสิ่งเหล่านั้นมาซื้อขายหรือแลกเปลี่ยนกัน ด้วยการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว การแบ่งงานกันทำ และการซื้อขายหรือแลกเปลี่ยนสินค้ากันเช่นนี้นี่แหละ ที่จะทำให้ประโยชน์ส่วนรวมเกิดขึ้นมาได้ (Smith. 2007 : 9-10)

การเน้นความสำคัญของปัจเจกบุคคลและปัจเจกนิยมของสมิธนั้นเกิดขึ้นควบคู่ไปกับการเน้นให้ภาคเอกชนมีบทบาทสำคัญและให้ภาครัฐลดบทบาทให้น้อยลงในทางเศรษฐกิจ ดังที่เขาได้เสนอแนะให้รัฐบาลทำหน้าที่อันจำกัดอยู่เพียงแค่ 3 ประการเท่านั้น คือ 1) หน้าที่ในการป้องกันประเทศจากการรุกรานของประเทศอื่น 2) หน้าที่ในการปกครองดูแลภายในประเทศในส่วนที่เกี่ยวกับการรักษาความสงบเรียบร้อยและความยุติธรรม และ 3) หน้าที่ในการสร้างและทำนุบำรุงรักษางานสาธารณะเฉพาะส่วนที่มีประโยชน์มากที่สุด (Smith. 1991 : 510-511)

11.2.3 ประวัติและแนวคิดของมิลล์

ประวัติ จอห์น สจ๊วต มิลล์ (John Stuart Mill : ค.ศ. 1806-1873) เกิดในกรุงลอนดอน เป็นลูกของเจมส์ มิลล์ ซึ่งเป็นนักปรัชญา นักเศรษฐศาสตร์ และนักประวัติศาสตร์ เจมส์ มิลล์มีตำแหน่งสำคัญในบริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษด้วย (Donner and Fumerton. 2009 : 1) พ่อของเขาได้จัดให้เขาได้เรียนที่บ้านของตนเอง ด้วยความช่วยเหลือของเจเรมี เบ็นแธม และฟรานซิส เพลส มิลล์เริ่มเรียนภาษากรีกเมื่อมีอายุเพียง 3 ขวบ และเมื่อมีอายุ 8 ขวบก็ได้เรียนภาษาลาติน อีกสองวิชาก็ได้เรียนตอนที่ยังเป็นเด็กเหมือนกันคือเรียนตรรกวิทยาตอนมีอายุ 12 ขวบ และเรียนเศรษฐศาสตร์การเมืองตอนมีอายุ 13 ขวบ ใน ค.ศ. 1813 ซึ่งเขามีอายุเพียง 7 ขวบ เขาก็ได้เรียนเนื้อหาของหนังสือที่เป็นบทสนทนา 6 เรื่องแรกของเพลโต ซึ่งเป็นงานเขียนภาษากรีก ในช่วง ค.ศ. 1821-1822 เขาได้เรียนกฎหมายโรมันกับนักกฎหมายที่ชื่อว่าจอห์น ออสติน และเริ่มอ่านงานเขียนของเบ็นแธมฉบับภาษาฝรั่งเศส เมื่ออายุได้ 19 ปี เขาได้เข้าทำงานเป็นเสมียนในบริษัทอีสต์อินเดียและขณะเดียวกันก็ทำงานเป็นเลขานุการของเบ็นแธมด้วย เขาทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการงานเขียนของเบ็นแธม 5 เล่ม (Adams and Dyson. 2007 : 135) ก่อนอายุ 20 ปี มิลล์มีผลงานที่เป็นบทความตีพิมพ์หลายเรื่อง และเขาก็เข้าไปร่วมอภิปรายและโต้วาทีครั้งสำคัญๆ หลายครั้งด้วย (Collinson and Plant. 2006 : 141)

จากการเรียนและทำงานหนักก็ทำให้เขามีอาการโรคประสาท เขามีอาการอ่อนเพลียง่าย หดหู่ และขาดสมาธิ สิ่งหนึ่งที่ช่วยฟื้นฟูให้เขาดีขึ้นคือการได้อ่านบทกวีของเวิร์ดสเวิร์ธ ใน ค.ศ. 1830 มิลล์ได้พบกับแฮเรียต เทเลอร์ และคบกันเป็นเพื่อน เมื่อสามีของเทเลอร์เสียชีวิต ทั้งสองก็ได้แต่งงานกันใน ค.ศ. 1851 ในช่วง ค.ศ. 1856-1858 มิลล์ได้เป็นสมาชิกรัฐสภา งานเขียนของเขาครอบคลุมสาขาต่างๆ มากมาย เช่นตรรกวิทยา จริยศาสตร์ จิตวิทยาเชิงวิเคราะห์ เศรษฐศาสตร์ และการเมือง (Adams

and Dyson. 2007 : 135) งานเขียนที่สำคัญของเขามีมากมาย เช่น A System of Logic ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. l843 Principles of Political Economy (1848) On Liberty (1859) Utilitarianism (1861) Considerations on Representative Government (1861) The Subjection of Women (1869) และ Three Essays on Religion (1874) (Adams and Dyson. 2007 : 135; Collinson and Plant. 2006 : 144)

แนวคิด ดังที่กล่าวไว้แล้วว่าแนวคิดประโยชน์นิยมเป็นแหล่งที่มาสำคัญแหล่งหนึ่งของเสรีนิยม และเบ็นแธมกับมิลล์ก็เป็นนักคิดคนสำคัญในสำนักคิดนี้ มิลล์ได้พัฒนาแนวคิดประโยชน์นิยมให้เหมาะสมยิ่งขึ้น มิลล์เห็นว่าเบ็นแธมให้ความสนใจมากเกินไปกับแง่มุมที่มีเหตุผลและคิดคำนวณได้ของธรรมชาติมนุษย์ แต่ให้ความสนใจน้อยเกินไปกับด้านที่เป็นอารมณ์และจิตวิญญาณ มิลล์ยอมรับว่ามนุษย์ต่างก็ต้องการได้รับความเพลิดเพลินและไม่ต้องการความเจ็บปวดด้วยกันทั้งนั้น แต่เขาเห็นต่างจากเบ็นแธมตรงประเด็นที่ว่าความเพลิดเพลินทั้งหลายนั้นไม่ได้มีคุณค่าเท่าเทียมกัน เขาเห็นว่าชีวิตที่มีความสุขอย่างแท้จริงนั้นเกิดจากการมีความพึงพอใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นในการเข้าถึงความสมบูรณ์ทางจิตวิญญาณ การเคารพตนเอง และการแสวงหาความงาม ความเป็นระเบียบ และความจริง (Scarre. 2001 : 404-406)

นอกจากจะพัฒนาแนวคิดประโยชน์นิยมให้ละเอียดประณีตและรอบคอบยิ่งขึ้นแล้ว คุณูปการที่สำคัญยิ่งของมิลล์ตามความเห็นของไอไซอาห์ เบอร์ลิน (Berlin. 1992 : vii) ก็คือมิลล์ได้วางหลักการเรื่องเสรีภาพของพลเมืองและเสรีภาพทางปัญญาไว้อย่างชัดเจนที่สุด ซึ่งถือว่าเป็นการวางรากฐานให้กับแนวคิดเสรีนิยมในยุคสมัยใหม่ มิลล์ได้กล่าวไว้ในย่อหน้าแรกของความเรียงว่าด้วยเสรีภาพของเขาว่าเขาไม่ได้ต้องการกล่าวถึงเสรีภาพของเจตจำนงหรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเจตจำนงเสรี แต่เขาต้องการกล่าวถึงเสรีภาพของพลเมืองหรือเสรีภาพทางสังคมซึ่งเขาได้ให้นิยามเอาไว้ว่า “ธรรมชาติและขีดจำกัดของอำนาจที่สังคมจะนำมาบังคับใช้กับปัจเจกบุคคลได้อย่างชอบธรรม” (Mill. 1991 : 23) มิลล์ได้กล่าวถึงจุดประสงค์ของงานเขียนเรื่องเสรีภาพไว้ว่าเขาต้องการจะประกาศยืนยันหลักการง่ายๆ ข้อหนึ่งคือหลักการป้องกันตนเอง สาระสำคัญของหลักการนี้ก็คือการป้องกันตนเองนั้นเป็น “เป้าหมายเพียงประการเดียวที่อนุญาตให้มนุษยชาติไม่ว่าจะเป็นรายบุคคลหรือโดยส่วนรวมเข้าสอดแทรกขัดขวางเสรีภาพในการกระทำของสมาชิกคนใดคนหนึ่งในสังคม” (Mill. 1992 : 30)

มิลล์กล่าวว่าสังคมหรือรัฐไม่มีสิทธิที่จะบังคับให้ปัจเจกบุคคลกระทำตามสิ่งที่สังคมหรือรัฐต้องการได้ แม้ว่าสิ่งนั้นจะเป็นสิ่งที่ดีหรือเป็นสิ่งที่ควรทำตามความเห็นของสังคมหรือรัฐ หากต้องการให้ทำ ก็ต้องใช้วิธีการชักจูงโน้มน้าว เกลี้ยกล่อมให้เห็นคล้อยตาม ไม่ใช่ใช้วิธีบังคับ จึงเห็นได้ว่ามิลล์ให้ความสำคัญกับเสรีภาพของปัจเจกบุคคลมาก บุคคลควรมีเสรีภาพทางสังคมให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ สังคมหรือรัฐจะห้ามบุคคลไม่ให้กระทำอะไรๆ ได้ก็ต่อเมื่อการกระทำนั้นมีผลกระทบต่อผู้อื่นอย่างชัดเจนเท่านั้น หากการกระทำนั้นกระทบต่อตัวผู้กระทำเพียงคนเดียว รัฐหรือสังคมไม่มี

อำนาจที่จะห้ามการกระทำนั้นได้ นอกจากนี้ การกระทำบางอย่างแม้จะมีผลกระทบหรือมีผลเสียต่อคนอื่น แต่ถ้าคนอื่นนั้นยินยอม บุคคลก็มีเสรีภาพที่จะกระทำได้เหมือนกัน อย่างไรก็ตาม การยินยอมดังกล่าวต้องเป็นการยินยอมของบุคคลที่มีวุฒิภาวะเพียงพอแล้ว (Mill. 1991 : 30-31)

ในหนังสือเรื่อง On Liberty มิลล์ได้จำแนกเสรีภาพออกเป็น 3 ประเภทหลักๆ คือ (Mill. 1991 : 33)

1) เสรีภาพที่เกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดภายในจิตใจของคนเรา (The Inward Domain of Consciousness) เสรีภาพประเภทนี้จัดเป็นเสรีภาพที่มีอยู่อย่างเต็มที่ มิลล์กล่าวถึงเสรีภาพหลายประเภทซึ่งสามารถจัดอยู่ในกลุ่มเดียวกันนี้ เช่นเขากล่าวถึงเสรีภาพในมโนธรรม (Liberty of Conscience) ซึ่งเป็นเรื่องของความเชื่อและการนับถือศาสนาในบทแรกของหนังสือเล่มนี้ ส่วนในบทที่ 2 เขาก็กล่าวถึงเสรีภาพทางความคิด (Liberty of Thought) เสรีภาพในการอภิปราย (Liberty of Discussion) และเสรีภาพของหนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชน (Liberty of the Press) เอาไว้ มิลล์เห็นว่าเสรีภาพเหล่านี้ควรเป็นเสรีภาพที่มีอยู่เต็มที่เหมือนกัน

2) เสรีภาพเกี่ยวกับรสนิยมและการแสวงหา (Liberty of Taste and Pursuits) มิลล์เสนอว่าคนเราควรจะมีเสรีภาพที่จะปฏิบัติตามความเชื่อของตน และแสวงหาแผนของชีวิตที่สอดคล้องกับลักษณะและความต้องการส่วนตัวของเราโดยไม่ละเมิดเสรีภาพของคนอื่น วิถีการใช้ชีวิตของเราอาจถูกมองจากคนอื่นว่าเป็นเรื่องที่ผิด โง่เขลา หรือเบี่ยงเบน แต่ตราบใดที่ไม่ละเมิดคนอื่น ใครๆ ก็ไม่ควรเข้ามายุ่งเกี่ยว

3) เสรีภาพในการรวมตัวกัน (Freedom to Unite) เสรีภาพประเภทนี้เกิดขึ้นตามมาจากการมีเสรีภาพทั้งสองประเภทข้างต้น คนเราควรมีอิสระที่จะรวมตัวกับคนอื่นๆ ในรูปแบบต่างๆ เช่นเป็นกลุ่ม ชมรม สมาคม สหภาพ และพรรคการเมือง เป็นต้น

แนวคิดของมิลล์นั้นเน้นความสำคัญของเสรีภาพมาก แต่เสรีภาพตามความเห็นของเขานั้นก็ยังมีข้อจำกัดบ้างเหมือนกัน มีบางอย่างที่เราไม่สามารถและไม่ควรใช้อย่างเต็มที่ตามความพอใจของเรา นั่นคือการใช้เสรีภาพของเราที่ก่อให้เกิดผลกระทบเป็นการละเมิดผู้อื่น มิลล์เห็นว่าคนเราควรช่วยกันดูแลสังคม เสรีภาพที่มีควรใช้เพื่อการพัฒนาปัจเจกบุคคลให้สมบูรณ์ แนวคิดของเขาจึงแตกต่างจากล็อกและสมิธพอสมควร และมีนักคิดรุ่นหลังที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากเขา นำเอาแนวคิดเสรีนิยมไปพัฒนาต่อจนกลายเป็นแนวคิดที่เรียกว่า “เสรีนิยมสมัยใหม่”

11.3 เสรีนิยมสมัยใหม่

อิทธิพลของมิลล์ที่มีต่อนักคิดเสรีนิยมสมัยใหม่มีมากเลยทีเดียว โดยเฉพาะอิทธิพลที่ส่งผ่านไปยังโธมัส ฮิลล์ กรีน นักวิชาการชื่อซาร์เจนต์ (Sargent. 2009 : 141) มองแนวคิดของกรีนที่ได้รับอิทธิพลจากมิลล์ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของเสรีนิยมที่เน้นสวัสดิการ (Welfare Liberalism) ความเข้าใจใน

แนวคิดของกรีนจึงมีความสำคัญ แต่มีนักคิดเสรีนิยมคนอื่นๆ ที่อาจไม่ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากมิลล์โดยตรง แต่แนวคิดของพวกเขานั้นเน้นให้รัฐช่วยเหลือประชาชนด้วย เช่นจอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ และจอห์น รอลส์ ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงแนวคิดของเคนส์และรอลส์ด้วย

11.3.1 ประวัติและแนวคิดของกรีน

ประวัติ โธมัส ฮิลล์ กรีน (Thomas Hill Green : ค.ศ. 1836-1882) เกิดที่หมู่บ้านเบอร์กิน แคว้นยอร์กเชียร์ ประเทศอังกฤษ ครอบครัวของเขาเป็นทายาทที่สืบทอดมาจากโอลิเวอร์ ครอมเวลล์ (Adams and Dyson. 2007 : 143) เขาได้รับการศึกษาในวัยเด็กที่บ้านของเขาเองจนถึงอายุ 14 ขวบ จากนั้นเขาก็ได้เข้าเรียนอีก 5 ปีในโรงเรียนกินนอนที่มีชื่อเสียงซึ่งมีชื่อว่าโรงเรียนรักบี้ (“Thomas Hill Green.” 2012 : Website) เขาได้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยอ็อกซฟอร์ด โดยได้รับอิทธิพลทางความคิดจากคานต์และเฮเกลเป็นหลัก เมื่อจบการศึกษาแล้วก็ได้เข้าทำงานในมหาวิทยาลัยอ็อกซฟอร์ดใน ค.ศ. 1860 และได้เป็นศาสตราจารย์ทางด้านปรัชญาศีลธรรมใน ค.ศ. 1878 (Adams and Dyson. 2007 : 143)

กรีนได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองท้องถิ่นเป็นเวลาหลายปี ทั้งในมหาวิทยาลัยและในสมาคมต่างๆ ในช่วงที่กำลังมีการตรากฎหมายปฏิรูปครั้งที่ 2 ในประเทศอังกฤษ เขาได้รณรงค์เรียกร้องให้มีการขยายสิทธิเลือกตั้งให้แก่ผู้ชายทุกคนที่อยู่ในเขตเมืองแม้ว่าพวกเขาจะไม่ได้ถือครองทรัพย์สินก็ตาม ซึ่งถือว่าเป็นความคิดที่ก้าวหน้ามากกว่าความคิดของนักเสรีนิยมก้าวหน้าส่วนมากในสมัยนั้นเสียอีก (“Thomas Hill Green.” 2012 : Website)

งานเขียนส่วนมากของกรีนมีการตีพิมพ์ออกมาหลังจากที่เขาเสียชีวิตไปแล้ว งานเหล่านี้เช่น Lectures on the Principles of Political Obligation ซึ่งปรับปรุงจากบันทึกของเขาและลูกศิษย์ของเขาตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1882 และ Prolegomena to Ethics ตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1883 งานเขียนของเขาเป็นงานที่วิพากษ์วิจารณ์แนวคิดกระแสหลักในสมัยนั้น โดยเฉพาะลัทธิดาร์วินทางสังคม เสรีนิยมคลาสสิก และประโยชน์นิยม (Adams and Dyson. 2007 : 143) ในปัจจุบันเราเรียกแนวคิดแบบของกรีนว่าเป็นเสรีนิยมสมัยใหม่

แนวคิดที่เป็นเสรีนิยมสมัยใหม่ของกรีนถูกส่งผ่านมายังรุ่นลูกศิษย์ของของเขา ที่โดดเด่นก็คือ เลียวนาร์ด. ที. ฮอบเฮาส์ (Leonard T. Hobhouse) และจอห์น เอ. ฮอบสัน (John A. Hobson) (Adams and Dyson. 2007 : 145; Heywood. 1998 : 57; Heywood. 2002 : 46) ที่ได้กล่าวถึงแล้วข้างต้นนั่นเอง

แนวคิด กล่าวได้ว่าแนวคิดของกรีนเป็นแนวคิดเสรีนิยมที่แตกต่างจากยุคคลาสสิกมากพอสมควร เขาได้วิพากษ์วิจารณ์หรือแสดงความเห็นที่แตกต่างจากแนวคิดเสรีนิยมคลาสสิกไว้หลายประเด็น พอจะสรุปได้ดังนี้

1) ประเด็นเกี่ยวกับปัจเจกบุคคล กรีนเชื่อว่าการแสวงหาทรัพย์สินหรือการแสวงหากำไรอย่างไม่มีขีดจำกัดของเสรีนิยมคลาสสิกนั้นได้ทำให้เกิดความยากจนและความไม่ยุติธรรมแพร่ขยายออกไป กรีนเห็นด้วยกับมิลล์และสานต่อแนวคิดของมิลล์ ทั้งมิลล์และกรีนต่างก็ปฏิเสธความคิดเสรีนิยมยุคแรกที่มองมนุษย์ว่าเป็นผู้ที่เห็นแก่ตัวต้องการให้ตนเองได้รับอรรถประโยชน์สูงสุด ทั้งสองมองธรรมชาติมนุษย์ในแง่ดีมากขึ้น กรีนมองว่าคนเราแต่ละคนหรือคนเราในฐานะปัจเจกบุคคลนั้นมักจะมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น คนเราสามารถช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันได้ ซึ่งเป็นการมองว่าคนเราไม่ได้ถูกครอบงำด้วยการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเสมอไป แต่คนเราเห็นแก่คนอื่นเห็นแก่ส่วนรวมหรือมีความคิดและการกระทำแบบปรัตถนิยม (Altruism) ได้ด้วย คนเราแต่ละคนนั้นไม่ได้มีแต่ความรับผิดชอบส่วนตัวเท่านั้น แต่เรายังมีความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย ดังนั้นคนเราจึงเชื่อมโยงสัมพันธ์กับคนอื่นด้วยสิ่งยึดเหนี่ยวผูกพันที่เป็นเรื่องของการดูแลเอาใจใส่กัน การรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา เข้าใจความรู้สึกของกันและกัน (Heywood. 1998 : 57)

2) ประเด็นเกี่ยวกับเสรีภาพ ในขณะที่เสรีนิยมคลาสสิกเน้นความสำคัญของเสรีภาพเชิงลบ (Negative Liberty) กรีนกลับเน้นความสำคัญของเสรีภาพเชิงบวก (Positive Liberty) เสรีภาพเชิงลบหมายถึงเสรีภาพที่เป็นความต้องการของคนเราซึ่งไม่ต้องการให้อุปสรรคภายนอกใดๆ มาขัดขวางความต้องการหรือการกระทำของเรา คนเราต้องมีเสรีภาพในการเลือกอย่างเต็มที่ รัฐหรือสังคมต้องไม่เข้ามาก้าวก่ายในเรื่องส่วนตัวของเรา เสรีภาพทางเศรษฐกิจที่เน้นเรื่องของการแสวงหากำไรของระบบทุนนิยมเป็นส่วนหนึ่งของเสรีภาพเชิงลบ ซึ่งกรีนมองว่าเสรีภาพทางเศรษฐกิจเช่นนี้จะก่อให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบกัน (Heywood. 1998 : 57) ขณะที่เสรีภาพเชิงบวกนั้นเห็นได้จากนิยามเสรีภาพของกรีนที่ว่า “เราไม่ได้หมายถึงเพียงแค่เสรีภาพที่จะทำอย่างที่เราอยากทำ เราไม่ได้หมายถึงเสรีภาพที่คนหนึ่งสามารถใช้ได้โดยต้องแลกกับความสูญเสียเสรีภาพของคนอื่น เสรีภาพคือพลังเชิงบวกของการกระทำและการได้ใช้ประโยชน์ และเป็นสิ่งที่ที่เราได้ทำและใช้ประโยชน์ร่วมกันกับคนอื่นๆ” (Vincent. 2010 : 40; อ้างอิงมาจาก Green. 1888 : 370-371) เสรีภาพเชิงบวกที่กรีนกล่าวถึงนี้คือความสามารถของคนเราที่จะพัฒนาและบรรลุถึงปัจเจกภาพของเราเอง เสรีภาพคือความสามารถของคนเราในการพัฒนาศักยภาพของเราให้เต็มที่ คือสามารถเพิ่มพูนทักษะและความรู้ได้จนเต็มตามความปรารถนาของเรา (Heywood. 1998 : 57)

3) ประเด็นเกี่ยวกับบทบาทของรัฐ ข้อนี้เกี่ยวข้องกับเสรีภาพเชิงบวก กล่าวคือกรีนเห็นว่าควรให้รัฐเข้ามาเกี่ยวข้องกับปัจเจกบุคคลในแง่ของการช่วยเหลือให้ปัจเจกบุคคลสามารถพัฒนาตนเองให้เต็มที่ เสรีนิยมคลาสสิกที่เน้นเสรีภาพเชิงลบนั้นไม่ต้องการให้รัฐเข้ายุ่งเกี่ยวในเรื่องส่วนตัวของปัจเจกบุคคลอย่างที่ได้กล่าวไปแล้ว แต่เสรีนิยมสมัยใหม่ตามแบบของกรีนนี้กลับเชื้อเชิญรัฐให้เข้ามาเกี่ยวข้องในเชิงช่วยเหลือ ในสังคมมีปัญหาต่างๆ มากมาย เช่นความยากจน การว่างงาน การขาดความรู้ และโรคภัยไข้เจ็บ ปัญหาเหล่านี้รัฐควรมีบทบาทในการช่วยแก้ไขให้ปัญหาทุเลาเบาบาง

ลงไปหรือหมดไป ในกฎบัตรแอตแลนติก ค.ศ. 1941 ประธานาธิบดีแฟรงกลิน ดี. รูสเวลต์ แห่งสหรัฐอเมริกา และนายกรัฐมนตรีวินสตัน เชอร์ชิลล์ แห่งอังกฤษ ได้กล่าวถึงเสรีภาพ 4 ประการที่ใช้เป็นเหตุผลในการต่อสู้ในสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งมีเสรีภาพจากความกลัวอันหมายถึงการปลอดพ้นจากความกลัวและเสรีภาพจากความต้องการอันหมายถึงการตอบสนองความต้องการพื้นฐานได้รวมอยู่ด้วย ก็ถือได้ว่าเป็นบทบาทของรัฐที่เน้นความสำคัญของเสรีภาพเชิงบวก หรือรายงานเบเวอร์ริจ ค.ศ. 1942 ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานของระบบรัฐสวัสดิการในประเทศอังกฤษ ก็ถือว่าเป็นนโยบายที่สนับสนุนให้มีเสรีภาพเชิงบวกเช่นเดียวกัน ในรายงานฉบับนั้น ได้กล่าวถึงเสรีภาพ ที่คนเราควรปลอดพ้นจาก “ยักษ์ 5 ตัว” คือความต้องการ โรคภัยไข้เจ็บ ความโง่เขลา ความสกปรกซอมซ่อ และความเกียจคร้าน (Heywood. 1998 : 57-58) ปัญหาสังคมเหล่านี้ยากที่จะแก้ไขได้ หากไม่เชื้อเชิญให้รัฐได้เข้ามาช่วยเหลือปัจเจกบุคคลหรือเข้ามาพัฒนาสังคม

4) ประเด็นเกี่ยวกับบทบาทของสังคม กรีนเห็นว่าสังคมเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ปัจเจกบุคคลได้ตระหนักถึงศักยภาพของตนและช่วยในการพัฒนาลักษณะนิสัยให้แก่ปัจเจกบุคคล การพัฒนาตนเองของคนเรานั้นจะสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อมีสถาบันทางสังคมคอยช่วยเหลือเกื้อหนุน กรีนเห็นว่าความดีของมนุษย์นั้นไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของการมีความสุขความเพลิดเพลิน แต่ความดีที่แท้จริงนั้นสามารถพบได้ในปฏิบัติการต่างๆ ที่จัดสรรโอกาสในการส่งเสริมความดีร่วมกันแก่เพื่อนร่วมสังคมเดียวกัน ความดีร่วมนี้เองที่จะทำให้เราเข้าใจตัวตนของเราได้อย่างยั่งยืนถาวรยิ่งขึ้น อุดมคติทางศีลธรรมต่างๆ เกิดขึ้นมาจากสถาบันทางสังคม สถาบันทางสังคมที่คนเราในฐานะพลเมืองสร้างขึ้นจะมีความหมาย มีความชอบธรรมในการดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อเป็นสถาบันที่สนับสนุนส่งเสริมให้สมาชิกในสังคมได้พัฒนาตนเองในด้านศีลธรรม ความดีร่วมของสังคมกับความเป็นปัจเจกบุคคลของคนเราจึงไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ปัจเจกบุคคลมีสิทธิและหน้าที่ต่างๆ ในฐานะที่เป็นสมาชิกของชุมชนพลเมือง และชุมชนพลเมืองดังกล่าวนี้ก็ควรมีอยู่เพื่อทำให้ปัจเจกบุคคลได้พัฒนาตนเอง (Vincent. 2010 : 36)

11.3.2 ประวัติและแนวคิดของเคนส์

ประวัติ จอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ (John Maynard Keynes : ค.ศ. 1883-1946) เกิดที่เมืองเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ ในครอบครัวที่มั่งคั่ง พ่อของเขาคือเนวิลล์ เคนส์ เป็นนายทะเบียนที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ และเป็นนักเศรษฐศาสตร์และนักปรัชญาที่โดดเด่นของมหาวิทยาลัย แม่ของเขาก็เคยเป็นนายกเทศมนตรีเมืองเคมบริดจ์ด้วย เคนส์ได้เข้าเรียนในโรงเรียนอีตันซึ่งมีชื่อเสียงมาก และต่อมาก็ได้เข้าเรียน ณ คิงส์คอลเลจ มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ (Pressman. 2006 : 149)

ใน ค.ศ. 1904 เคนส์จบการศึกษาระดับปริญญาตรีทางด้านคณิตศาสตร์โดยได้เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง หลักจากนั้นอีกสองปีเขาก็ได้เรียนต่อทางด้านปรัชญาและได้เข้าเรียนเศรษฐศาสตร์อย่างไม่เป็นทางการในฐานะที่เป็นนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา (“John Maynard Keynes.” 2012 : Website)

เคนส์ได้เรียนกับอาจารย์ซึ่งเป็นนักวิชาการที่มีชื่อเสียงมากของแต่ละวิชา คือเรียนคณิตศาสตร์กับอัลเฟรด นอร์ธ ไวต์เฮด (Alfred North Whitehead) เรียนวิชาคลาสสิกและปรัชญากับจี.อี. มัวร์ (G. E. Moore) และเรียนเศรษฐศาสตร์กับอัลเฟรด มาร์แชล (Alfred Marshall) นอกจากนี้ เคนส์ยังได้เข้าร่วมในสโมสรปัญญาชนชื่อดังของมหาวิทยาลัยซึ่งต่อมาได้กลายมาเป็นกลุ่มบลูมสเบอรี ซึ่งมีบุคคลสำคัญในแวดวงวรรณกรรมและศิลปะอย่างเช่นเวอร์จิเนียร์ วูล์ฟ (Virginia Woolf) และอี. เอ็ม. ฟอสเตอร์ (E. M. Forster) รวมอยู่ด้วย (Pressman. 2006 : 149)

เมื่อจบการศึกษา เคนส์ได้สอบแข่งขันเข้ารับราชการโดยสอบได้คะแนนเป็นลำดับที่สองจากผู้เข้าสอบแข่งขันทั้งหมด ความจริงแล้วเขาได้คะแนนอันดับหนึ่งในวิชาตรรกวิทยา จิตวิทยา รัฐศาสตร์ และเรียงความ แต่คะแนนรวมได้อันดับสองเพราะว่าเขาได้คะแนนวิชาเศรษฐศาสตร์น้อยกว่าผู้ที่ได้อันดับหนึ่งเพียงเล็กน้อย เขาอยากทำงานที่กระทรวงการคลัง แต่ตำแหน่งงานนั้นผู้ที่ได้อันดับหนึ่งได้เลือกไปแล้ว เขาจึงเลือกงานที่กระทรวงอินเดียของอังกฤษ (Pressman. 2006 : 149)

เมื่อเคนส์ทำงานอยู่ในกระทรวงอินเดียของอังกฤษอยู่ได้สองปีคือในช่วง ค.ศ. 1906-1908 เขาก็ได้กลับไปยังมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์อีก เขาได้รับทุนวิจัยจากคิงส์คอลเลจใน ค.ศ. 1909 ได้สอนเศรษฐศาสตร์ตามหลักคำสอนของมาร์แชล (Schumpeter. 1997 : 263) ใน ค.ศ. 1911 เคนส์ได้เป็นบรรณาธิการวารสาร Economic Journal สืบต่อจากเอดจ์เวิร์ธซึ่งเป็นบรรณาธิการคนแรก (Schumpeter. 1997 : 264) วารสารนี้ถือว่าเป็นวารสารทางเศรษฐศาสตร์ที่มีชื่อเสียงเกียรติคุณมากที่สุดในโลกในสมัยนั้น (Pressman. 2006 : 150)

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 เคนส์ทำงานในกระทรวงการคลังของอังกฤษ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบหลักก็คือการจัดหาแหล่งเงินทุนจากภายนอกมาสนับสนุนการทำสงครามของอังกฤษ และเมื่อสงครามยุติลง เขาก็ได้เป็นหนึ่งในตัวแทนของรัฐบาลอังกฤษที่ไปเจรจาเรื่องค่าปฏิกรรมสงครามที่เมืองแวร์ซายส์ (Pressman. 2006 : 150) โดยทำหน้าที่เป็นเลขานุการของนายกรัฐมนตรีลอยด์ จอร์จ นอกจากนี้ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เคนส์ก็ได้เป็นผู้นำของตัวแทนรัฐบาลอังกฤษไปร่วมประชุมที่เมืองเบร็ตตันวูดส์ซึ่งทำให้มีการจัดตั้งกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund : IMF) ขึ้นมาใน ค.ศ. 1944 (Heywood. 1998 : 61)

งานเขียนที่สำคัญมากของเคนส์คือหนังสือเรื่อง The General Theory of Employment, Interest and Money ซึ่งตีพิมพ์ออกมาครั้งแรกใน ค.ศ. 1936 หนังสือเล่มนี้ได้กลายเป็นรากฐานทางทฤษฎีในการกำหนดนโยบายของรัฐบาลเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อแทบทุกประเทศในคริสต์ทศวรรษ 1930 (Pressman. 2006 : 151)

แนวคิด ในขณะที่แนวคิดเสรีนิยมคลาสสิกนั้นเน้นให้เอกชนได้ประกอบการทางเศรษฐกิจอย่างเสรีโดยที่รัฐไม่เข้าไปแทรกแซง แนวคิดของเคนส์กลับเน้นไปที่การให้รัฐเข้าไปแทรกแซงทางด้านเศรษฐกิจ โดยนัยนี้ แนวคิดของเคนส์จึงเป็นแบบเสรีนิยมสมัยใหม่ วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น

ใน ค.ศ. 1929 และแพร่กระจายไปหลายประเทศทั่วโลกในคริสต์ทศวรรษ 1930 นั้น ทำให้รัฐบาลของประเทศต่างๆ จำเป็นต้องเข้าไปมีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหา ในหนังสือเรื่อง The General Theory of Employment, Interest and Money เคนส์ได้โต้แย้งท้าทายแนวคิดเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมคลาสสิก และท้าทายความเชื่อของเศรษฐศาสตร์คลาสสิกที่ว่าตลาดสามารถกำกับดูแลตัวเองได้ นักเศรษฐศาสตร์คลาสสิกเชื่อว่าตลาดสามารถแก้ปัญหาการว่างงานรวมทั้งปัญหาเศรษฐกิจอื่นๆ ทั้งหมดได้ พวกเขาเชื่อว่าการว่างงานจะมีน้อยลงถ้าปล่อยให้ค่าจ้างลดลง แต่ที่การว่างงานยังคงมีอยู่เพราะระดับค่าจ้างไม่มีความยืดหยุ่นอันเกิดจากแรงกดดันของสหภาพแรงงาน แต่เคนส์เสนอความเห็นที่แตกต่างไปว่าระดับของกิจกรรมทางเศรษฐกิจซึ่งหมายถึงการจ้างงานด้วยนั้นถูกกำหนดโดยอุปสงค์มวลรวมในระบบเศรษฐกิจ เขาเสนอว่าถ้ามีการลดค่าจ้างแรงงาน อำนาจซื้อในระบบเศรษฐกิจก็จะลดลงด้วย ซึ่งหมายความว่าอุปสงค์มวลรวมก็จะลดลง ถ้าประชาชนมีเงินไว้สำหรับใช้จ่ายน้อย โรงงานก็จะผลิตสินค้าน้อยลง ซึ่งทำให้การว่างงานก็มีเพิ่มขึ้น ในที่สุด ตลาดเสรีก็จะตกต่ำลงเรื่อยๆ จนเกิดปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรุนแรงหรือเกิดวิกฤตเศรษฐกิจซึ่งตลาดเสรีไม่สามารถแก้ปัญหาด้วยตัวเองได้ (Heywood. 1998 : 60-61)

เคนส์ได้เสนอแนะว่ารัฐบาลสามารถบริหารจัดการเศรษฐกิจได้ด้วยการใช้นโยบายที่กระตุ้นอุปสงค์มวลรวม ในทางปฏิบัติ การใช้จ่ายจากเงินงบประมาณของรัฐบาลนั่นแหละคือการอัดฉีดให้อุปสงค์เพิ่มขึ้นในระบบเศรษฐกิจ เช่นการที่รัฐบาลใช้งบประมาณสร้างโรงเรียน รัฐบาลก็ได้สร้างการจ้างงานขึ้น คนงานได้ทำงานก่อสร้าง พวกเขาได้ค่าจ้างจากการทำงาน นำเงินที่ได้นั้นไปจับจ่ายสินค้าเพื่อบริโภค ในการก่อสร้างก็จำเป็นต้องใช้วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ร้านขายวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้างก็ขายของได้มากขึ้น เรียกได้ว่าจากการอัดฉีดเงินงบประมาณของรัฐบาล ก็จะเกิดผลเป็นการกระตุ้นอุปสงค์ต่อไปเรื่อยๆ ในระบบเศรษฐกิจ ซึ่งเคนส์เรียกว่าเป็นผลกระทบแบบทวีคูณ (Heywood. 1998 : 61)

ในทางตรงกันข้าม การเก็บภาษีถือว่าเป็นการถอนอุปสงค์ออกจากระบบเศรษฐกิจ เพราะก่อให้เกิดการลดอุปสงค์มวลรวมและทำให้มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจน้อยลง ในช่วงที่มีปัญหาการว่างงานมากๆ เคนส์แนะนำว่ารัฐบาลควรจะกระตุ้นเศรษฐกิจด้วยการใช้จ่ายเงินงบประมาณให้มากหรือเก็บภาษีให้น้อยลง เมื่อทำเช่นนี้จึงจะแก้ปัญหาการว่างงานได้ ไม่ใช่ว่าให้ “มือที่มองไม่เห็น” มาแก้ปัญหาให้ตามที่เศรษฐศาสตร์คลาสสิกเสนอไว้ (Heywood. 1998 : 61)

ในด้านการลงทุนและการออม บทบาทของรัฐในการเข้าไปแทรกแซงระบบเศรษฐกิจก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน เคนส์มีความเห็นว่า เมื่อประชาชนพยายามที่จะออมเงินไว้มากกว่าที่ธุรกิจต้องการจะนำไปลงทุน ในไม่ช้าธุรกิจต่างๆ ก็จะมีขีดความสามารถในการผลิตสินค้าได้มากเกินไปและผู้ซื้อสินค้าก็จะมีน้อยกว่าสินค้าที่ผลิตได้ แต่เมื่อการลงทุนมีมากเกินกว่าการออม ก็จะมีการใช้จ่ายมากเกินไปในระบบเศรษฐกิจ ผู้บริโภคก็จะใช้จ่ายมากกว่าเก็บออม และธุรกิจก็จะต้องการคนงานมาทำการผลิตสินค้า มาสร้างโรงงานและเครื่องมือเครื่องจักร การใช้จ่ายทั้งหมดนี้จะทำให้ค่าจ้าง

รวมทั้งต้นทุนอื่นๆ ในการผลิตเพิ่มสูงขึ้น ราคาสินค้าผู้บริโภคทุกอย่างก็จะสูงขึ้นตามไปด้วย ภาวะเงินเฟ้อจึงเป็นผลที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ปัญหาก็คือการตัดสินใจที่จะเก็บออมและการตัดสินใจที่จะลงทุนนั้นเกิดจากปัจเจกบุคคลคนละกลุ่ม เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงไม่มีอะไรที่จะรับประกันได้ว่าทั้งสองกลุ่มนั้นจะมีความเท่าเทียมกัน เคนส์จึงเสนอให้ธนาคารกลางเป็นผู้รักษาตัวแปรด้านการออมและการลงทุนให้มีความเหมาะสม คือธนาคารกลางควรทำหน้าที่ป้องกันและแก้ไขปัญหาภาวะเงินเฟ้อและภาวะเศรษฐกิจถดถอย ถ้าการออมมีมากกว่าการลงทุน ธนาคารกลางจำเป็นจะต้องลดอัตราดอกเบี้ยลง ซึ่งจะทำให้การออมลดลงและการกู้มีเพิ่มขึ้น แต่ถ้าการลงทุนมีมากกว่าการออม ธนาคารกลางก็จำเป็นที่จะต้องปรับอัตราดอกเบี้ยให้สูงขึ้น ซึ่งจะทำให้การออมมีเพิ่มขึ้นและการกู้ไปลงทุนลดน้อยลง (Pressman. 2006 : 151)

11.3.3 ประวัติและแนวคิดของรอลส์

ประวัติ จอห์น รอลส์ (John Rawls : ค.ศ. 1921-2002) เกิดที่เมืองบัลติมอร์ มลรัฐแมรีแลนด์ สหรัฐอเมริกา พ่อของเขาคือวิลเลียม ลี รอลส์ เป็นอัยการที่โดดเด่นที่สุดคนหนึ่งในเมืองบัลติมอร์ ในวัยเด็ก น้องชายของเขา 2 คนติดโรคจากเขาจนเสียชีวิต เขาเข้าเรียนในโรงเรียนที่เมืองบัลติมอร์เป็นเวลาสั้นๆ ก่อนที่จะย้ายไปเรียนที่โรงเรียนเคนต์ซึ่งเป็นโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาที่เมืองคอนเน็กติคัต หลังจากนั้นก็ได้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยพรินซ์ตัน (“John Rawls.” 2012 : Website)

รอลส์จบการศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยพรินซ์ตันใน ค.ศ. 1942 ตอนนั้นกำลังมีสงครามโลกครั้งที่ 2 อยู่ เขาจึงถูกเกณฑ์ทหารได้ไปร่วมรบในประเทศซึ่งอยู่แถบมหาสมุทรแปซิฟิก เขาพ้นจากการเป็นทหารใน ค.ศ. 1946 และได้กลับไปยังมหาวิทยาลัยพรินซ์ตันอีกครั้งหนึ่งเพื่อเรียนต่อระดับปริญญาเอกจนจบการศึกษาใน ค.ศ. 1950 (Collinson and Plant. 2006 : 225)

รอลส์สอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยพรินซ์ตันได้ไม่นานนักก็ได้รับทุนฟูลไบรต์ไปอยู่ที่มหาวิทยาลัยอ็อกซฟอร์ด ประเทศอังกฤษ (Collinson and Plant. 2006 : 225) เขาไปอังกฤษใน ค.ศ. 1952 ตอนที่อยู่อังกฤษ เขาได้รับอิทธิพลทางความคิดจากไอไซอาห์ เบอร์ลิน (Isaiah Berlin) นักปรัชญาการเมืองชื่อดัง และเอช.แอล.เอ. ฮาร์ต (H.L.A. Hart) นักปรัชญากฎหมายชื่อดัง (“John Rawls.” 2012 : Website) และเมื่อเขากลับไปยังสหรัฐอเมริกา เขาก็ได้ไปสอนที่มหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ก่อนที่จะไปสอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดใน ค.ศ. 1962 (Collinson and Plant. 2006 : 225) เขาได้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ประจำมหาวิทยาฮาร์วาร์ดใน ค.ศ. 1976 (Adams and Dyson. 2007 : 221)

งานเขียนสำคัญซึ่งทำให้รอลส์มีชื่อเสียงอย่างมากคือหนังสือเรื่อง A Theory of Justice และ Political Liberalism งานเรื่องแรกตีพิมพ์ออกมาครั้งแรกใน ค.ศ. 1971 ส่วนเรื่องหลังตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1993 สำหรับ Theory of Justice นั้น รอลส์ได้เริ่มเขียนตั้งแต่ ค.ศ. 1950 และเขียนเสร็จใน ค.ศ. 1970 งานทั้งสองเรื่องโดยเฉพาะงานชิ้นแรกที่กล่าวข้างต้นได้ก่อให้เกิดความสนใจตื่นตัวในแวดวงปรัชญาการเมืองอย่างมาก ทั้งในเชิงเห็นด้วยและคัดค้าน ทำให้หนังสือของเขาเป็นหนังสือที่สำคัญ

มากในสาขาวิชาปรัชญาการเมือง และตัวรอลส์เองก็ได้กลายเป็นนักปรัชญาการเมืองคนสำคัญ โธมัส เนเกล (Thomas Nagel) นักปรัชญาการเมืองชาวอเมริกัน กล่าวถึงรอลส์ว่ารอลส์เป็นนักปรัชญาการเมืองที่สำคัญที่สุดแห่งคริสต์ศตวรรษที่ 20 (Collinson and Plant. 2006 : 225)

แนวคิด แม้ว่าแนวคิดเรื่องความยุติธรรมของรอลส์จะถูกวิพากษ์วิจารณ์จากทั้งฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากมุมของทั้งสังคมนิยมและเสรีนิยม บางคนเห็นว่าแนวคิดของรอลส์เป็นเสรีนิยม แต่บางคนก็เห็นว่าเป็นสังคมนิยม แต่ในที่นี้ผู้เขียนจัดให้แนวคิดเรื่องความยุติธรรมของรอลส์เป็นแนวคิดเสรีนิยม แต่เป็นเสรีนิยมสมัยใหม่ เพราะเห็นว่ารอลส์นั้นต้องการให้รัฐเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อจัดการให้เกิดความยุติธรรม ไม่ได้ปล่อยให้ความยุติธรรมเป็นไปตามกลไกตลาดเหมือนกับเสรีนิยมคลาสสิก โคลิน ฟาร์เรลลี (Farrelly 2004) เรียกแนวคิดเสรีนิยมของรอลส์ว่าเป็นเสรีนิยมเชิงมนุษยธรรม (Egalitarian Liberalism)

ความยุติธรรมที่รอลส์กล่าวถึงคือความยุติธรรมในฐานะที่เป็นความเป็นธรรม ซึ่งเขาใช้คำว่า “Justice as Fairness” อันเป็นชื่อบทความที่เขาตีพิมพ์ในวารสาร Philosophical Review ใน ค.ศ. 1958 บทความเรื่องนี้มีการตีพิมพ์ซ้ำหลายครั้ง ข้อเสนอเรื่องนี้ของรอลส์เป็นการนำเอาคำอธิบายเกี่ยวกับสัญญาประชาคมกลับมาใช้ใหม่ แต่ที่ไม่เหมือนกับนักทฤษฎีสัญญาประชาคมในคริสต์ ศตวรรษที่ 17 ก็คือ รอลส์ไม่ได้ทำให้ทฤษฎีสัญญาประชาคมเป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีพันธะหน้าที่ แต่เขากลับนำมาใช้เพื่อสร้างหลักการเรื่องความยุติธรรมให้มีความสมเหตุสมผล วัตถุประสงค์สำคัญที่เขาต้องทำเช่นนั้นก็คือเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงข้อเสียของแนวคิดประโยชน์นิยมที่เขาเห็นว่าแนวคิดประโยชน์นิยมนั้นเพิกเฉยละเลยผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลเพื่อให้เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนรวมซึ่งสำคัญกว่า รอลส์เชื่อว่าการคิดแบบประโยชน์นิยมนั้นขัดกับความเชื่อที่มาจากการหยั่งรู้ของคนเราเกี่ยวกับความดีและความชั่ว รอลส์เห็นว่าในทางหลักการนั้น ระบบความยุติธรรมทางสังคมจะต้องไม่กีดกันบุคคลใดๆ ไม่ให้รับประโยชน์ เขาเชื่อว่าระบบสังคมหรือระบบการเมืองที่ยุติธรรมนั้นก็คือระบบที่ทำให้คนเราทุกคนมีโอกาสเหมือนกันในการมีชีวิตที่มีความสุขและสมบูรณ์ (Adams and Dyson. 2007 : 222)

รอลส์ให้เราจินตนาการว่ามีคนอยู่กลุ่มหนึ่งที่อยู่ใน “สถานะเริ่มแรก” (Original Position) ซึ่งอาจเทียบได้กับ “สภาพธรรมชาติ” ของนักคิดในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ในสถานะเริ่มแรกนี้ พวกเขาต่างก็ตกอยู่ใน “ม่านแห่งความไม่รู้” (Veil of Ignorance) พวกเขาไม่รู้ว่าพวกเขามีอะไรอยู่กับตัวเองบ้าง พวกเขามีสถานะทางเศรษฐกิจสังคมอย่างไร แต่พวกเขารู้ว่าพวกเขาต่างก็ต้องการสิ่งที่ดีขั้นต้นหรือขั้นพื้นฐานด้วยกันทั้งนั้น สิ่งที่ดีขั้นต้นเหล่านี้ได้แก่ สิทธิและเสรีภาพ โอกาสและอำนาจ รายได้และความมั่งคั่ง รวมทั้งความเคารพตัวเอง ข้อสมมุติฐานอย่างหนึ่งก็คือทุกคนมีความต้องการผลประโยชน์ส่วนตัวมากพอที่จะทำให้พวกเขาต้องการสิ่งที่ดีพื้นฐานเหล่านั้นให้มากเท่าที่จะเป็นไปได้ แต่พวกเขาก็ไม่รู้เลยว่าตนเองนั้นมีสติปัญญาความรู้ความสามารถเพียงใด และก็ไม่รู้ว่าตนเองจะได้อยู่

ในสถานะอย่างไรในสังคมที่พวกเขาจะสร้างขึ้น ดังนั้น พวกเขาจึงต้องสร้างสังคมที่มีหลักการซึ่งจะประกันได้ว่าผู้ที่เสียเปรียบที่สุดในสังคมก็จะได้รับการปกป้อง (Adams and Dyson. 2007 : 222) หลักการนี้ก็คือหลักความยุติธรรมของรอลส์ ซึ่งประกอบด้วยหลักสำคัญ 2 ประการ ดังต่อไปนี้ (Rawls. 2004 : 15)

1) บุคคลแต่ละคนนั้นมีเสรีภาพขั้นพื้นฐานอย่างเต็มที่และเท่าเทียมกัน เสรีภาพที่บุคคลคนหนึ่งมีจะต้องสอดคล้องหรือไม่ขัดแย้งกับเสรีภาพที่คนอื่นทั้งหมดมี

2) ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคมจะต้องเป็นไปตามเงื่อนไข 2 ประการ คือ ประการแรก ความไม่เสมอภาคเหล่านั้นจะต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับตำแหน่งงานหรือสถานะที่เปิดกว้างสำหรับทุกคน ภายใต้เงื่อนไขของความเท่าเทียมและโอกาสที่เป็นธรรม และประการที่สอง ความไม่เสมอภาคเหล่านั้นจะต้องเป็นประโยชน์มากที่สุดต่อสมาชิกซึ่งได้เปรียบน้อยที่สุดหรือเสียเปรียบที่สุดของสังคม

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าหลักความยุติธรรมของรอลส์นั้นเป็นหลักที่ให้ความสำคัญทั้งกับเสรีภาพซึ่งเป็นหลักที่เสรีนิยมเน้น และให้ความสำคัญกับความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคมหรือความเสมอภาคในผลลัพธ์ซึ่งเป็นหลักที่สังคมนิยมเน้น หลักการแรกเรียกว่าหลักเสรีภาพ หลักการที่สองเรียกว่าหลักความแตกต่าง รอลส์เสนอว่าเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีเสรีภาพอย่างเต็มที่ และเป็นหน้าที่ของรัฐเช่นเดียวกันที่จะจัดการให้เกิดความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคม ถ้าจะยอมให้มีความไม่เสมอภาคเกิดขึ้น ความไม่เสมอภาคนั้นจะต้องเป็นประโยชน์กับผู้ที่ด้อยโอกาสที่สุดในสังคม นี่สะท้อนให้เห็นว่าแนวคิดของรอลส์นั้นเป็นแบบเสรีนิยมสมัยใหม่ซึ่งเน้นบทบาทของรัฐในการเข้าไปแทรกแซงสังคมเพื่อให้เกิดความเป็นธรรม

11.4 เสรีนิยมใหม่

คำว่าเสรีนิยมใหม่เป็นคำที่เกิดขึ้นในคริสต์ทศวรรษ 1930 โดยผู้ที่นำเอามาใช้คือนักเศรษฐศาสตร์ชาวเยอรมันชื่ออเล็กซานเดอร์ รัสทาว (Alexander Rüstow) (Turner. 2008 : 4) ปัจจุบันนี้เสรีนิยมใหม่เป็นแนวคิดที่เป็นรากฐานสำคัญของแนวนโยบายที่เรียกในชื่อเดียวกันนี้ อันเป็นนโยบายที่ถูกนำไปใช้ในหลายประเทศและในภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลกในปัจจุบัน (Steger and Roy. 2010) ในที่นี้จะกล่าวถึงแนวคิดของผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นนักทฤษฎีเสรีนิยมใหม่คนสำคัญ 3 คนคือฟรีดริช ฮาเย็ก มิลตัน ฟรีดแมน และโรเบิร์ต โนซิก

11.4.1 ประวัติและแนวคิดของฮาเย็ก

ประวัติ ฟรีดริช ฮาเย็ก (Friedrich Hayek : ค.ศ. 1899-1992) เกิดที่กรุงเวียนนา ซึ่งในขณะนั้นเป็นเมืองหลวงของออสเตรีย-ฮังการี เป็นลูกของนายแพทย์ในศูนย์บริการสุขภาพของเทศบาล ตอนเป็นวัยรุ่นเขาได้อ่านงานทางด้านพันธุศาสตร์ งานเขียนเกี่ยวกับทฤษฎีวิวัฒนาการ และงานปรัชญา

ของฟอยเออร์บาค ตามคำแนะนำของพ่อ ในโรงเรียนเขาก็ได้เรียนเน้นหนักไปที่จริยศาสตร์ของอริสโตเติลตามที่ครูสอนถนัด (“Friedrich Hayek.” 2012 : Website) เขาเป็นลูกพี่ลูกน้องกับลุดวิก วิตต์เก็นสไตน์ นักปรัชญาชื่อดัง จึงเป็นคนแรกๆ ที่ได้อ่านหนังสือเรื่อง Tractatus Logico-Philosophicus ของวิตต์เก็นสไตน์ เมื่อมีการตีพิมพ์หนังสือเล่มนี้ออกมาใน ค.ศ. 1921 ฮาเย็กยอมรับว่าเขาได้รับอิทธิพลทางความคิดด้านปรัชญามาจากวิตต์เก็นสไตน์อย่างมาก (“Friedrich Hayek.” 2012 : Website) ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ฮาเย็กได้เป็นทหารในกองทัพของออสเตรียไปร่วมรบในสงครามด้วย เมื่อพ้นจากการเป็นทหาร เขาก็ได้สมัครเข้าเรียนที่มหาวิทยาลัยเวียนนาจนได้รับปริญญาเอก 2 ใบ คือใบแรกเป็นปริญญาเอกทางด้านนิติศาสตร์ ได้รับใน ค.ศ. 1921 และใบที่สองคือปริญญาเอกทางด้านรัฐศาสตร์กับเศรษฐศาสตร์ ได้รับใน ค.ศ. 1923 (Pressman. 2006 : 174)

ใน ค.ศ. 1923 ลุดวิก ฟอน ไมเซส (Ludwig von Mises) นักเศรษฐศาสตร์ชื่อดังซึ่งในขณะนั้นเป็นประธานสถาบันวิจัยเศรษฐกิจแห่งออสเตรีย ได้ว่าจ้างฮาเย็กเข้าทำงานในสถาบัน และใน ค.ศ. 1927 ก็ได้แต่งตั้งฮาเย็กให้เป็นผู้อำนวยการสถาบัน อีก 4 ปีต่อมา ฮาเย็กก็ได้ไปเป็นศาสตราจารย์ทางด้านเศรษฐศาสตร์และสถิติที่มหาวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์แห่งกรุงลอนดอน (Pressman. 2006 : 175) โดยทำงานเป็นศาสตราจารย์อยู่ที่นี่อยู่นานจนถึง ค.ศ. 1950 (Adams and Dyson. 2007 : 190) ในช่วงที่อยู่ที่นี่นี่เอง ฮาเย็กได้ตีพิมพ์หนังสือเรื่อง The Road to Serfdom ออกมาใน ค.ศ. 1944 ซึ่งทำให้เขามีชื่อเสียงในฐานะนักทฤษฎีสังคมระดับโลก (Pressman. 2006 : 175) อีกเล่มที่สำคัญมากตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1960 คือ The Constitution of Society (Adams and Dyson. 2007 : 192) หนังสือทั้งสองเล่มนี้มีเนื้อหาสาระที่เป็นการปกป้องแนวคิดเสรีนิยมคลาสสิกอย่างจริงจัง

หลังจากนั้น ฮาเย็กได้ไปเป็นศาสตราจารย์ที่มหาวิทยาลัยชิคาโกจนถึง ค.ศ. 1962 ทำให้เขาได้เป็นหนึ่งในผู้ก่อตั้ง “สำนักชิคาโก” ซึ่งเป็นกลุ่มของนักเศรษฐศาสตร์แนวการเงินนิยมที่ทำงานอยู่ ที่มหาวิทยาลัยชิคาโกและมีความเชื่อว่ารัฐบาลไม่ควรดำเนินนโยบายที่เป็นการเข้าไปแทรกแซงระบบเศรษฐกิจหรือเข้าไปแทรกแซงให้น้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ การแทรกแซงของรัฐบาลที่นักเศรษฐศาสตร์กลุ่มนี้ยอมรับให้ทำได้ก็คือการควบคุมปริมาณเงินในตลาด ข้อเสนอเช่นนี้ถือว่าตรงข้ามกับข้อเสนอของเคนส์และตรงข้ามกับเศรษฐศาสตร์แบบรัฐสวัสดิการ นอกจากนี้ ฮาเย็กยังได้ไปสอนที่มหาวิทยาลัยไฟรบูร์กในช่วง ค.ศ. 1962-1968 และที่มหาวิทยาลัยซาลซเบิร์กใน ค.ศ. 1968-1977 อีกด้วย (Adams and Dyson. 2007 : 190)

ฮาเย็กได้รับรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ร่วมกับกุนนาร์ ไมร์ดัล (Gunnar Myrdal) ซึ่งเป็นนักเศรษฐศาสตร์แนวสังคมนิยมชาวสวีเดน แนวคิดของฮาเย็กส่งอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของผู้นำประเทศหลายคน ซึ่งรวมถึงมาร์กาเร็ต แธตเชอร์ ในสมัยที่เป็นนายกรัฐมนตรีอังกฤษ และโรแนลด์ เรแกน ในสมัยที่เป็นประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาด้วย (“Friedrich Hayek.” 2012 : Website)

แนวคิด ฮาเย็กเป็นผู้ที่เชื่อในปัจเจกนิยมและระเบียบของตลาดหรือการปล่อยให้กลไกตลาดทำงานอย่างเสรีอย่างแน่วแน่มั่นคง เขาเป็นผู้วิพากษ์วิจารณ์ลัทธิสังคมนิยมอย่างจริงจัง เขากล่าวไว้ตอนหนึ่งในหนังสือเรื่อง The Road to Serfdom ว่า สิ่งที่ประชาชนในยุคของเราลืมไปก็คือประเด็นที่ว่าระบบทรัพย์สินส่วนตัวนั้นเป็นเครื่องรับประกันซึ่งสำคัญที่สุดของเสรีภาพทั้งสำหรับคนที่เป็นเจ้าของและคนที่ไม่ได้เป็นเจ้าของทรัพย์สิน เนื่องจากระบบทรัพย์สินส่วนบุคคลนั้นมีวิถีการผลิตที่ถูกกำกับดูแลโดยผู้คนจำนวนมากซึ่งกระทำการอย่างเป็นอิสระต่อกันโดยไม่มีใครมีอำนาจเหนือเราได้อย่างแท้จริง และเราในฐานะปัจเจกบุคคลก็สามารถที่จะตัดสินใจว่าจะทำอะไรด้วยตัวของเราเอง ถ้าวิถีการผลิตทุกอย่างตกอยู่ในการควบคุมของบุคคลคนเดียวหรือคนกลุ่มเดียว ไม่ว่าจะเป็นในนามของผู้เผด็จการหรือในนามของสังคม ใครก็ตามที่ได้ใช้อำนาจนั้นก็จะมีอำนาจควบคุมเหนือเราอย่างสิ้นเชิง (Hayek. 1993 : 78)

โอ. พี. กอบา (Gauba. 2004 : 322) ได้กล่าวสรุปแนวคิดของฮาเย็กซึ่งมีอยู่ในหนังสือเรื่อง Constitution of Society ไว้ว่า ฮาเย็กได้เสนอว่าคนเรานั้นเป็นเจ้าของเสรีภาพและอิสรภาพในเวลาที่เราไม่ต้องขึ้นอยู่กับการบังคับขู่เข็ญด้วยเจตจำนงตามอำเภอใจของอีกคนหนึ่ง นี่เป็นสาระสำคัญของเสรีภาพของปัจเจกบุคคลซึ่งต้องไม่ให้ไปสับสนกับเสรีภาพในความหมายอื่นๆ เขาแยกเสรีภาพของปัจเจกบุคคลออกจากเสรีภาพอีก 3 อย่างคือ เสรีภาพทางการเมือง เสรีภาพภายใน และเสรีภาพในฐานะที่เป็นอำนาจ เสรีภาพทางการเมืองหมายถึงการที่คนเราได้มีส่วนร่วมในการเลือกรัฐบาล ในกระบวนการนิติบัญญัติ และในการควบคุมฝ่ายบริหาร เสรีภาพภายในหมายถึงการที่คนเราสามารถกำกับการกระทำของเราด้วยเจตจำนงของเราเองมิใช่ด้วยแรงกระตุ้นชั่วคราวหรือด้วยพลังของสิ่งแวดล้อม และเสรีภาพที่เป็นอำนาจนั้นหมายถึงอำนาจในการตอบสนองความปรารถนาของเราเองหรือการที่เราสามารถเลือกทางเลือกต่างๆ ด้วยตนเองได้ ฮาเย็กย้ำว่าเสรีภาพทั้ง 3 ประการดังกล่าวนี้ยังไม่ใช่ “เสรีภาพที่แท้จริง” ของปัจเจกบุคคล แต่เสรีภาพที่แท้จริงนั้นก็คือการเป็นอิสระจากการถูกจำกัดควบคุมของรัฐ เขานิยามและปกป้องเสรีนิยมในฐานะที่เป็นคำสอนซึ่งเน้นการลดอำนาจในเชิงบังคับขู่เข็ญของรัฐลงให้เหลือน้อยที่สุด เขาเสนอว่ารัฐควรจะส่งเสริมการแข่งขันและควรจะทำหน้าที่ในการบริการ รัฐควรจะประกันรายได้ขั้นต่ำให้แก่ปัจเจกบุคคลแต่ละคนหรือครอบครัว แต่รัฐไม่ควรทำให้ตลาดเป็นเครื่องมือสำหรับการกระจายความยุติธรรม

11.4.2 ประวัติและแนวคิดของฟรีดแมน

ประวัติ มิลตัน ฟรีดแมน (Milton Friedman : ค.ศ. 1912-2006) เกิดที่เมืองบรูกลิน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมหานครนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา โดยเกิดในครอบครัวอพยพที่ยากจนซึ่งอพยพมาจากจักรวรรดิออสเตรีย-ฮังการี เมื่อเขาเกิดได้ไม่นาน พ่อแม่ของเขาก็ย้ายไปอยู่ที่เมืองราห์เวย์ มลรัฐนิวเจอร์ซี ได้เข้าเรียนที่เมืองราห์เวย์ เมื่อเรียนระดับมัธยมศึกษาที่นั่น เขาเกิดชอบวิชาคณิตศาสตร์อย่างมาก แต่เมื่อเขาได้เข้าเรียนในวิทยาลัยรัตเกอส์ ซึ่งขณะนั้นเป็นวิทยาลัยเอกชนขนาดเล็ก แต่ปัจจุบัน

เป็นมหาวิทยาลัยขนาดใหญ่ประจำมลรัฐ เขากลับหันไปสนใจเศรษฐศาสตร์และตัดสินใจเลือกเรียนวิชาเอกทั้งเศรษฐศาสตร์และคณิตศาสตร์ (Pressman. 2006 : 235)

ฟรีดแมนจบการศึกษาระดับปริญญาตรีใน ค.ศ. 1933 หลังจากนั้นเขาได้ไปเรียนต่อในระดับบัณฑิตศึกษาทางด้านเศรษฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยชิคาโก แต่เขาได้ทุนการศึกษาที่ทำให้ต้องย้ายไปเรียนที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย และเมื่อเรียนวิชาต่างๆ ที่ต้องเรียนในห้องเรียนจนจบแล้ว เขาก็ได้ย้ายกลับไปที่มหาวิทยาลัยชิคาโกเหมือนเดิมเพื่อทำวิจัย และเขาได้เป็นผู้ช่วยวิจัยให้กับเฮนรี ชูตส์ หลังจากนั้นเขาก็ได้ไปทำงานที่กรุงวอชิงตัน โดยตอนแรกก็ได้ทำงานจัดหาจัดเก็บสถิติการบริโภคในโครงการนิวดีลของรัฐบาลประธานาธิบดีรูสเวลต์ และต่อมาก็ได้ไปทำงานที่สำนักวิจัยเศรษฐกิจแห่งชาติ เพื่อทำการศึกษาเรื่องตลาดสำหรับนักวิชาชีพอิสระอย่างเช่นทนายความ แพทย์ และพนักงานบัญชี ซึ่งในที่สุดการศึกษาเรื่องนี้นี่เองที่ได้กลายเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของเขาที่เสนอต่อมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย (Pressman. 2006 : 235)

เมื่อฟรีดแมนได้รับปริญญาเอกใน ค.ศ. 1946 แล้ว เขาก็ได้เข้าทำงานเป็นอาจารย์สอนในมหาวิทยาลัยชิคาโกในปีนั้นนั่นเอง โดยสอนอยู่ที่นั่นจนถึง ค.ศ. 1977 เขาเป็นสมาชิกของสมาคมม็องต์ เปเรอล็อง ตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง สมาคมนี้เกิดจากรวมตัวกันของปัญญาชนเสรีนิยมนำโดยฮาเย็กตั้งขึ้นมาใน ค.ศ. 1947 และฟรีดแมนก็ได้เป็นนายกสมาคมของสมาคมนี้ในช่วง ค.ศ. 1970-1972 เขาเคยเป็นที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจให้กับผู้สมัครชิงตำแหน่งประธานาธิบดีของพรรครีพับลิกันใน ค.ศ. 1964 และในเวลาต่อมาก็ได้เป็นที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจของประธานาธิบดีริชาร์ด นิกสัน และประธานาธิบดีโรแนลด์ เรแกนด้วย ใน ค.ศ. 1967 ฟรีดแมนได้รับเลือกตั้งให้เป็นนายกสมาคมเศรษฐศาสตร์แห่งอเมริกา และใน ค.ศ. 1976 เขาก็ได้รับรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ (Beaud and Dostaler. 1997 : 226)

ฟรีดแมนเขียนหนังสือและบทความไว้มากมาย ที่โดดเด่นมาก อย่างเช่นหนังสือเรื่อง Capitalism and Freedom ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1962 และ Free to Choose ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1980 (Pressman. 2006 : 235) แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ของเขาเป็นรากฐานสำคัญของนโยบายเศรษฐศาสตร์มหภาคของรัฐ เป็นสำนักคิดหนึ่งที่มีชื่อเสียงโดดเด่น โดยมีชื่อว่าสำนักการเงินนิยม (Monetarism) เขาเสียชีวิตด้วยอาการหัวใจล้มเหลวเมื่อ ค.ศ. 2006 ถือว่าเป็นนักวิชาการที่มีอายุยืนยาวมากคนหนึ่ง เพราะมีอายุมากถึง 94 ปี (“Milton Friedman.” 2012 : Website)

แนวคิด ฟรีดแมนเป็นนักทฤษฎีเสรีนิยมใหม่อีกคนหนึ่งที่เสนอให้รัฐทำหน้าที่อย่างจำกัด เช่นเดียวกับฮาเย็ก เขากล่าวไว้ว่า “หน้าที่หลักของรัฐบาลจะต้องเป็นการปกป้องเสรีภาพของเราทั้งจากศัตรูภายนอกรั้วบ้านเราและจากพลเมืองร่วมชาติของเราเอง คือการรักษากฎหมายและความสงบเรียบร้อย การทำให้สัญญาของเอกชนมีผลบังคับใช้ได้ และการส่งเสริมตลาดที่มีการแข่งขันกัน” (Friedman. 2002 : 2) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือรัฐบาลนั้นเป็นเพียงผู้สร้างกฎกติกาและเป็นกรรมการ

ตัดสินตามกติกาในการเล่มเกม รัฐบาลไม่ใช่ผู้ที่เล่นเกมเสียเอง (Friedman. 2002 : 25-27) นอกจากฟรีดแมนจะเสนอให้รัฐบาลทำหน้าที่อย่างจำกัดดังที่กล่าวไปแล้ว เขายังเสนอด้วยว่ารัฐบาลจะต้องกระจายอำนาจลงไปสู่ท้องถิ่นด้วย (Friedman. 2002 : 3)

แนวคิดที่เสนอให้มีการจำกัดบทบาทหน้าที่ของรัฐให้น้อยลงและการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นนั้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับแนวคิดเรื่องการปกป้องรักษาเสรีภาพของประชาชน เพราะว่ารัฐที่เข้าไปมีบทบาทมากเกินไปนั้นย่อมเสี่ยงต่อการเข้าไปละเมิดเสรีภาพของประชาชน นอกจากนี้ ฟรีดแมนยังเห็นว่าการปล่อยให้ปัจเจกบุคคลมีเสรีภาพอย่างเต็มที่โดยที่รัฐไม่เข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงนั้นยังมีประโยชน์ในแง่ของการสร้างสรรค์อารยธรรมด้วย โดยเขาได้ยกตัวอย่างบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ที่ประสบความสำเร็จและสร้างคุณูปการที่ยิ่งใหญ่ให้แก่โลก เช่นนิวตันกับไลบ์นิตซ์ ไอน์สไตน์กับบอห์ เช็คสเปียร์ เอดิสัน และไนติงเกล เป็นต้น ว่าความสำเร็จของคนเหล่านี้ไม่ได้เกิดจากการชี้นำของรัฐเลย แต่เป็นผลผลิตที่เกิดจากอัจฉริยภาพส่วนบุคคล ความแน่วแน่ของคนส่วนน้อย และบรรยากาศทางสังคมที่เปิดโอกาสให้มีความแตกต่างหลากหลาย (Friedman. 2002 : 3-4)

กอบา (Gauba. 2004 : 323-324) ได้สรุปแนวคิดของฟรีดแมนเอาไว้ว่าฟรีดแมนพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่าระบบทุนนิยมหรือสังคมที่มีการแข่งขันในตลาดนั้นเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นของเสรีภาพ แนวคิดของเขาที่เน้นให้รัฐปกป้องรักษาเสรีภาพเป็นหลัก จึงมีนัยเป็นการปฏิเสธหรือไม่ให้ความสำคัญกับความเสมอภาค เขาเสนอว่าเสรีภาพของปัจเจกบุคคลนั้นเป็นเป้าหมายสุดท้ายของนักเสรีนิยมในการพิจารณาตัดสินว่าจะจัดระเบียบสังคมอย่างไร เขาเห็นว่าการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันอย่างเสรีของเอกชนหรือระบบทุนนิยมที่มีการแข่งขันนั้นเป็นทั้งองค์ประกอบโดยตรงของเสรีภาพโดยทั่วไป และเป็นทั้งเงื่อนไขที่จำเป็นแม้ว่าจะไม่เพียงพอสำหรับเสรีภาพทางการเมือง

แนวคิดของฟรีดแมนที่เน้นความสำคัญของเสรีภาพของปัจเจกบุคคลและของเอกชน และเน้นให้รัฐลดบทบาทลงนั้น เป็นแนวคิดที่คล้ายกับเสรีนิยมคลาสสิก และแตกต่างจากเสรีนิยมสมัยใหม่ การฟื้นฟูเสรีนิยมคลาสสิกขึ้นมาในช่วงหลังนี้ถือว่าเป็นการก่อตัวขึ้นมาของเสรีนิยมใหม่ ในตอนท้ายของการแนะนำนักคิดและแนวคิดเสรีนิยมใหม่ จะได้กล่าวถึงประวัติและแนวคิดของโรเบิร์ต โนซิก ซึ่งเป็นผู้ที่เน้นความสำคัญของบางประเด็นของเสรีนิยมคลาสสิกยิ่งกว่านักคิดเสรีนิยมคลาสสิกเสียอีก

11.4.3 ประวัติและแนวคิดของโนซิก

ประวัติ โรเบิร์ต โนซิก (Robert Nozick : ค.ศ. 1938-2002) เกิดที่เมืองบรูกลินแห่งมหานครนิวยอร์ก เช่นเดียวกับมิลตัน ฟรีดแมน นอกจากนี้เขายังเป็นลูกของครอบครัวผู้อพยพเช่นเดียวกับฟรีดแมนด้วย พ่อแม่ของเขาเป็นผู้อพยพชาวยิวที่มาจากรัสเซีย เขาได้เข้าเรียนระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย เขาสนใจปรัชญามาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขาชอบการสอนปรัชญาของซิดนีย์

มอร์เก็นเบสเซอร์ (Sydney Morgenbesser) อย่างมาก จนตามไปเรียนด้วยหลายวิชา และเขาก็ได้กล่าวถึงปริญญาที่เขาได้รับมาว่าเรียนจบวิชาเอกมาทางด้านมอร์เก็นเบสเซอร์ (Bader. 2010 : 1)

โนซิกเรียนจบปริญญาตรีใน ค.ศ. 1959 หลังจากนั้นเขาได้ไปเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยพรินซ์ตัน จนจบปริญญาโทใน ค.ศ. 1961 และปริญญาเอกใน ค.ศ. 1963 จากที่นั่น เมื่อเรียนจบแล้วเขาก็ได้เข้าทำงานเป็นอาจารย์สอนในตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยพรินซ์ตันจนถึง ค.ศ. 1965 จากนั้นเขาก็ได้ย้ายไปสอนที่มหาวิทยาลัยฮาวาร์ดอีก 2 ปี และไปเป็นรองศาสตราจารย์อยู่ที่มหาวิทยาลัยร็อคกี้เฟลเลอร์อีก 2 ปี เขากลับไปรับตำแหน่งศาสตราจารย์ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดใน ค.ศ. 1969 ซึ่งตอนที่เขาได้เป็นศาสตราจารย์นั้นเขามีอายุเพียง 30 ปีเท่านั้น (Bader. 2010 : 1)

โนซิกเขียนหนังสือไว้ไม่มากนัก แต่งานเขียนของเขาโดดเด่นมาก โดยเฉพาะหนังสือเรื่อง Anarchy, State, and Utopia ซึ่งถือว่าเป็นคัมภีร์สำคัญของพวก “ขวาใหม่” (New Right) หนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1974 เป็นงานทางปรัชญาที่มุ่งโต้แย้งกับแนวคิดของจอห์น รอลส์ โดยตรง ถือว่าเป็นการยืนยันและฟื้นฟูแนวคิดเสรีนิยมคลาสสิกให้มีความสำคัญขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง (Adams and Dyson. 2007 : 225-226) หนังสือเล่มนี้ไม่ได้สร้างกระแสการถกเถียงในเชิงทฤษฎีเท่านั้น แต่ยังมีผลต่อการเมืองในภาคปฏิบัติอย่างมากด้วย โดยเฉพาะในอังกฤษและสหรัฐอเมริกาที่มีการใช้แนวคิดของเขามาสนับสนุนการฟื้นฟูความสำคัญของระบบทุนนิยมแบบตลาดเสรีขึ้นมา (Lacey. 2001 : 1) ซึ่งปัจจุบันกระแสที่เน้นความสำคัญของทุนนิยมเช่นนี้เป็นที่รับรู้กันทั่วไปว่า “เสรีนิยมใหม่”

แนวคิด โนซิกก็เป็นอีกคนหนึ่งที่เน้นการจำกัดบทบาทของรัฐให้เหลือน้อยที่สุดเหมือนกับฮาเย็กและฟรีดแมน เขาเน้นความสำคัญของเสรีภาพปัจเจกบุคคลอย่างมาก แนวคิดของเขาจึงมักจะถูกเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอิสรเสรีนิยม (Libertarianism) (Sargent. 2009 : 215; Smith. 2008 : 201-205) ในหนังสือเล่มสำคัญของเขาคือ Anarchy, State, and Utopia โนซิกได้กล่าวถึงข้อสรุปสำคัญว่ารัฐที่มีความชอบธรรมคือรัฐที่มีบทบาทหน้าที่อันจำกัด โดยมีหน้าที่ในการปกป้องคุ้มครองประชาชนจากการใช้กำลัง การขโมย การคดโกง และมีหน้าที่ในการทำให้สัญญาต่างๆ มีผลบังคับใช้ได้ ส่วนรัฐที่ขยายบทบาทหน้าที่ออกไปมากซึ่งจะเป็นการเสี่ยงต่อการละเมิดสิทธิมนุษยชนนั้นถือว่าเป็นรัฐที่ไม่มีความชอบธรรม โดยที่นัยสำคัญที่ตามมาจากข้อสรุปข้างต้นก็คือรัฐไม่ควรใช้กลไกเชิงบังคับเพื่อให้พลเมืองบางคนไปช่วยเหลือคนอื่น หรือเพื่อจะห้ามมิให้ประชาชนทำกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นผลดีต่อตนเองและเป็นการปกป้องตนเอง (Nozick. 1974 : ix)

โนซิกได้รับอิทธิพลในเรื่องสิทธิในทรัพย์สินจากล็อก แต่เขาเน้นความสำคัญของสิทธิในทรัพย์สินยิ่งกว่าล็อกเสียอีก เพราะในขณะที่ล็อกกล่าวว่าคนเรามีสิทธิในทรัพย์สินเพราะทรัพย์สินของคนเรานั้นเกิดขึ้นมาจากการที่คนเราทุ่มเทแรงงานซึ่งเป็นของเราเองลงไปในแผ่นดินที่พระเจ้าประทานให้เป็นสมบัติร่วมของทุกคน ซึ่งหมายความว่าคนที่ลงมือทำงานแล้วสร้างผลผลิตขึ้นมาจากงานนั้นด้วยการ “นำเอาแรงงานของตนไปผสมกับธรรมชาติ” คือเจ้าของทรัพย์สิน แต่โนซิกกลับบอก

ว่าแม้คนที่ไม่ได้ลงมือทำงานด้วยตนเองก็สามารถมีสิทธิในทรัพย์สินได้เหมือนกัน เช่น โดยการได้รับมาจากคนอื่นที่ให้เป็นของขวัญหรือโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการรับมรดก โนซิกเห็นว่าสิทธิในทรัพย์สินจากการได้รับมรดกก็เป็นสิทธิอันชอบธรรมเช่นเดียวกับสิทธิในทรัพย์สินที่เกิดจากการลงมือทำงานด้วยตนเอง ดังนั้นรัฐจึงไม่มีความชอบธรรมที่จะใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อบีบบังคับเอาทรัพย์สินส่วนตัวของปัจเจกบุคคลไปจัดสรรหรือกระจายให้คนอื่นเพื่อให้เกิดความยุติธรรม (Nozick. 1974 : 149-182) โนซิกเห็นว่าความยุติธรรมจะต้องมีพื้นฐานมาจากสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคล แต่การที่รัฐใช้กฎหมายมาบังคับเอาทรัพย์สินส่วนตัวอย่างเช่นการเก็บภาษีมรดกเพื่อก่อให้เกิดการกระจายรายได้นั้นเป็นการละเมิดเสรีภาพในทรัพย์สิน การที่รัฐทำเช่นนั้นจึงไม่มีความชอบธรรม

จากการกล่าวถึงแนวคิดของนักคิดเสรีนิยมใหม่ 3 คนข้างต้น จะเห็นได้ว่านักคิดเหล่านี้ได้นำเอาแนวคิดเสรีนิยมคลาสสิกนั่นเองมาฟื้นฟูให้สำคัญโดดเด่นขึ้นมาใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของสิทธิในทรัพย์สินส่วนตัวและเสรีภาพของปัจเจกบุคคล

สรุปท้ายบท

เนื้อหาในบทนี้เป็นการกล่าวถึงแนวคิดเสรีนิยมทั้งในแง่ของความเป็นมาของคำ แหล่งที่มาของแนวคิด องค์ประกอบสำคัญของแนวคิดซึ่งเป็นลักษณะร่วมของเสรีนิยม 3 ยุคหรือ 3 ประเภท ตลอดถึงรายละเอียดของแนวคิดของนักคิดเสรีนิยมในยุคต่างๆ โดยเน้นส่วนที่เป็นรายละเอียดแนวคิดของนักคิดมากกว่าส่วนอื่นๆ ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าคำว่าเสรีนิยมเป็นคำที่เคยมีทั้งความหมายเชิงลบและเชิงบวก แต่ในปัจจุบันคำนี้มีนัยความหมายเป็นเชิงบวกมากกว่า สำหรับแหล่งที่มาของแนวคิดนั้น มีแหล่งที่มาจากแนวคิดทั้งที่คล้ายกันและต่างกันหลากหลายแนวคิด และส่วนที่เป็นการจำแนกประเภทนั้น ผู้เขียนได้จำแนกออกเป็น 3 ยุคหรือ 3 ประเภท คือเสรีนิยมคลาสสิก เสรีนิยมสมัยใหม่ และเสรีนิยมใหม่ อย่างไรก็ตาม เราไม่สามารถแบ่งยุคได้อย่างเด็ดขาด เพราะในยุคเดียวกันก็อาจจะมีนักคิดเสรีนิยมอยู่ทั้งสามประเภทได้เหมือนกัน และนักคิดคนเดียวกันอาจจะมีแนวคิดที่สามารถจำแนกในประเภทของเสรีนิยมได้มากกว่า 1 ประเภทได้ อย่างเช่นแนวคิดของมิลล์ ที่มีทั้งส่วนที่เป็นเสรีนิยมคลาสสิกและเสรีนิยมสมัยใหม่

ในเชิงรายละเอียด เสรีนิยมทั้ง 3 ประเภทข้างต้นนี้มีความแตกต่างกันพอสมควร แต่ก็มีจุดร่วมอยู่ที่การเน้นความสำคัญขององค์ประกอบต่างๆ คือ ปัจเจกนิยม เสรีภาพ เหตุผล ความเสมอภาค ความยุติธรรม ขันติธรรม ฉันทานุมัติ และรัฐธรรมนูญนิยม ประเด็นที่พึงตระหนักก็คือจุดร่วมในที่นี้หมายถึงการที่เสรีนิยมแต่ละแบบนั้นต่างก็เห็นความสำคัญขององค์ประกอบเหล่านี้ แต่คำอธิบายอาจต่างกัน เช่นความยุติธรรมของเสรีนิยมคลาสสิกและเสรีนิยมใหม่เป็นความยุติธรรมที่เกิดจากการเปิดโอกาสปัจเจกบุคคลมีเสรีภาพในการเลือกกระทำแต่ไม่รับประกันถึงว่าจะต้องได้ผลลัพธ์เท่าเทียมกัน

ส่วนความยุติธรรมของเสรีนิยมสมัยใหม่เป็นความยุติธรรมที่เน้นช่วยเหลือให้ผู้ด้อยโอกาสได้รับการช่วยเหลือจากรัฐ เน้นสวัสดิการและการกระจายรายได้

เสรีนิยมคลาสสิกเป็นแนวคิดเสรีนิยมยุคเริ่มแรกที่เกิดขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17-19 นักคิดสำคัญมีหลายคน เช่นจอห์น ล็อก อดัม สมิธ และจอห์น สจ๊วต มิลล์ เสรีนิยมแบบนี้เน้นความสำคัญของสิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคล และเสรีภาพของปัจเจกบุคคลอย่างมาก เสรีภาพที่ถูกเน้นเป็นเสรีภาพเชิงลบ ซึ่งหมายถึงการกีดกันไม่ให้คนอื่นสิ่งอื่นมาเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อปัจเจกบุคคล

เสรีนิยมสมัยใหม่เป็นแนวคิดเสรีนิยมที่เกิดขึ้นและได้รับความนิยมในศตวรรษที่ 20 เน้นให้มีเสรีภาพเชิงบวก คือการยอมให้รัฐเข้าแทรกแซงเชิงช่วยเหลือเพื่อให้ปัจเจกบุคคลได้พัฒนาอย่างเต็มศักยภาพของตน แนวคิดนี้ไม่ต้องการให้มีการลดบทบาทหน้าที่ของรัฐให้เหลือน้อยเหมือนกับแนวคิดเสรีนิยมคลาสสิกและเสรีนิยมใหม่ แนวคิดเสรีนิยมสมัยใหม่ส่งผลต่อการเปลี่ยนนโยบายของรัฐที่ทำให้เน้นรัฐสวัสดิการ นักคิดคนสำคัญ เช่นโธมัส ฮิลล์ กรีน, จอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ และจอห์น รอลส์

เสรีนิยมใหม่เกิดจากการนำเอาเสรีนิยมคลาสสิกมาเน้นให้เห็นความสำคัญอีกครั้งหนึ่ง แต่ให้ความสำคัญกับบางเรื่องมากขึ้นกว่าเดิม โดยเฉพาะเสรีภาพของปัจเจกบุคคลและสิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคล ซึ่งถูกเน้นยิ่งกว่าเสรีนิยมคลาสสิกเสียอีก แนวคิดนี้เป็นรากฐานของแนวนโยบายเสรีนิยมใหม่ซึ่งมีการนำไปใช้ในหลายประเทศทั่วโลกในปัจจุบัน และส่งผลกระทบรุนแรงต่อคนชั้นล่าง เพราะเป็นแนวนโยบายที่สร้างความชอบธรรมให้กับการแสวงหากำไรของบรรษัทข้ามชาติ ฟรีดริช ฮาเย็ก มิลตัน ฟรีดแมน และโรเบิร์ต โนซิก ถือว่าเป็นนักคิดเสรีนิยมใหม่คนสำคัญ โดยที่แนวคิดของพวกเขานั้นได้ถูกนำไปใช้เป็นฐานคิดในการกำหนดนโยบายของประเทศมหาอำนาจอย่างสำคัญด้วย

คำถามท้ายบท

1. แนวคิดอะไรบ้างเป็นแหล่งที่มาของแนวคิดเสรีนิยม? และองค์ประกอบสำคัญของแนวคิดเสรีนิยมมีอะไรบ้าง? โปรดอธิบายอย่างละเอียด
2. เสรีนิยมคลาสสิกมีลักษณะเด่นอย่างไร? ให้นิสิตยกตัวอย่างแนวคิดของนักคิดคนสำคัญมาประกอบการอธิบายอย่างชัดเจน
3. เสรีนิยมสมัยใหม่แตกต่างจากเสรีนิยมคลาสสิกและเสรีนิยมใหม่อย่างไร? มีเกณฑ์อะไรที่สามารถทำให้แยกแนวคิดที่เป็นเสรีนิยมสมัยใหม่ออกจากเสรีนิยมอีก 2 แบบได้?
4. แนวคิดของนักคิดเสรีนิยมใหม่ทั้งสามคนในบทนี้มีลักษณะร่วมกันอย่างไร? เสรีนิยมใหม่กับเสรีนิยมคลาสสิกมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างไร?

บทที่ 12

สังคมนิยม

หัวข้อ

11.1 ภาพรวม

11.2 สังคมนิยมยูโทเปีย

11.3 สังคมนิยมมาร์กซิสต์ของมากซ์

11.4 สังคมนิยมยุคหลังมากซ์

แนวคิด

1. สังคมนิยมเป็นแนวคิด อุดมการณ์ทางการเมือง และระบอบการปกครอง ที่เน้นความสำคัญของสังคมเหนือปัจเจกบุคคล เน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การทำงานร่วมกัน และให้ความสำคัญกับความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคมมากกว่าเสรีภาพของปัจเจกบุคคล
2. สังคมนิยมยูโทเปียเป็นคำที่มากซ์ใช้เรียกแนวคิดสังคมนิยมในยุคก่อนหน้าเขาซึ่งเขามองว่าเป็นแนวคิดที่เพ้อฝัน ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ไม่มีแนวทางที่ชัดเจนในการสร้างสังคมเช่นนั้นให้เกิดขึ้นจริงได้ นักสังคมนิยมยูโทเปียได้เสนอแนวคิดในอุดมคติและบางคนก็ลงมือสร้างสังคมในอุดมคติจริงๆ ด้วย เกิดเป็นขบวนการที่มีสานุศิษย์มากมายในยุคนั้น ที่เด่นๆ คือ แซ็งต์-ซีม็อง ชาร์ลส์ ฟูริเยร์ และโรเบิร์ต โอเวน
3. สังคมนิยมมาร์กซิสต์คือแนวคิดของคาร์ล มากซ์ และฟรีดริช เองเกลส์ รวมถึงนักคิดมาร์กซิสต์อื่นๆ ด้วย แต่ในบทนี้มุ่งอธิบายเฉพาะแนวคิดของมากซ์เป็นหลัก ซึ่งมีแนวคิดที่โดดเด่นหลายอย่าง เช่นการมองความเปลี่ยนแปลงแบบปฏิพัฒนาการ วัตถุนิยมประวัติศาสตร์ การต่อสู้ทางชนชั้น เผด็จการของชนชั้นกรรมาชีพ และสังคมคอมมิวนิสต์
4. สังคมนิยมยุคหลังมากซ์เป็นแนวคิดมาร์กซิสต์ของนักคิดรุ่นหลังมากซ์ ที่ทุกคนต่างก็ยังเชื่อในความคิดพื้นฐานบางอย่างของมากซ์อยู่ เพียงแต่ไม่เห็นด้วยในบางประการ และพยายามนำเอาแนวคิดมาร์กซิสต์ไปปรับประยุกต์ใช้ตามที่ตนเห็นเหมาะสม ในยุคนี้ มีผู้เสนอแนวคิดสังคมนิยมออกมาหลายอย่าง เช่นสังคมนิยมวิวัฒนาการ และสังคมนิยมที่เป็นประชาธิปไตย

แนวคิดของนักคิดบางคนก็ตั้งชื่อตามนักคิดคนนั้น เช่นลัทธิเลนิน ลัทธิสตาลิน ลัทธิทรอตสกี และลัทธิเหมา

วัตถุประสงค์

1. นิสิตสามารถอธิบายความหมายของสังคมนิยมและระบุแหล่งที่มาสำคัญของแนวคิดสังคมนิยมได้
2. นิสิตสามารถเปรียบเทียบความเหมือน/ความต่างในแนวคิดสังคมนิยมยูโทเปียของแต่ละคนได้
3. นิสิตสามารถอธิบายแนวคิดสำคัญของมากซ์ รวมทั้งเปรียบเทียบได้ว่าสังคมนิยมยูโทเปียกับสังคมนิยมมาร์กซิสต์มีส่วนที่คล้ายกันและ/หรือส่วนที่แตกต่างกันอย่างไร
4. นิสิตสามารถระบุอธิบายลักษณะเด่นของแนวคิดมาร์กซิสต์ยุคหลังมากซ์ของนักคิดแต่ละคนได้

11.1 สังคมนิยม : ภาพรวม

11.1.1 ประวัติความเป็นมาของคำ

คำว่า “Socialism” และ “Socialist” ปรากฏครั้งแรกในงานเขียนที่ตีพิมพ์ในภาษาอิตาลีเมื่อ ค.ศ. 1803 แต่ก็ไม่ใช่ในความหมายแบบที่เราเข้าใจในปัจจุบัน (Esenwein. 2005 : 2227) ส่วนในภาษาอังกฤษมีการใช้คำว่า “socialist” หรือนักสังคมนิยมเป็นครั้งแรกในวารสาร London Co-operative เมื่อ ค.ศ. 1827 ซึ่งในวารสารฉบับนี้ได้มีการอภิปรายเอาไว้ว่าประเด็นที่สำคัญที่สุดก็คือประเด็นที่ว่าควรจะจัดการกับทุนแบบไหนถึงจะเป็นประโยชน์มากที่สุด คือควรให้ปัจเจกบุคคลเป็นเจ้าของทุนหรือว่าควรให้ทุนเป็นของส่วนรวมดี ผู้ที่เชื่อว่าควรทำให้ทุนเป็นของส่วนรวมที่ใช้ร่วมกันได้ชื่อว่านักสังคมนิยม (Socialist) และนักสหกรรมนิยม (Communionist) (Newman. 2005 : 5-6)

ส่วนคำว่า “Socialism” ที่หมายถึงแนวคิดสังคมนิยมแบบที่เราเข้าใจในปัจจุบันนั้น ปรากฏครั้งแรกในภาษาฝรั่งเศสก่อนที่จะมีใช้ในภาษาอังกฤษ คือมีการใช้คำว่า “socialisme” เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1832 ในวารสาร La Globe ซึ่งมีปีแอร์ เลอรู (Pierre Leroux) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสเป็นบรรณาธิการ วารสารฉบับนี้เป็นวารสารของชุมชนแซ็งต์-ซีมอง ในฝรั่งเศสนั้นมีกลุ่มสานุศิษย์ของแซ็งต์-ซีมองและกลุ่มสานุศิษย์ของฟูริเยร์ และในอังกฤษนั้นก็มีกลุ่มสานุศิษย์ของโอเวนเป็นคนกลุ่มแรกๆ ที่นำเอาคำว่า

สังคมนิยมไปใช้อย่างตระหนักรู้ตัวเองว่าเป็นนักสังคมนิยม (Vincent. 2010 : 84) แต่ในเวลาต่อมา มากซ์และเองเกลส์ได้เรียกนักสังคมนิยมในยุคนี้ว่าเป็นพวกนักสังคมนิยมยูโทเปีย โดยมีนัยความหมายเชิงลบ ซึ่งเป็นการมองว่าพวกเขาไร้เดียงสาและเพ้อฝัน แนวคิดของพวกเขาไม่สามารถที่จะนำมาใช้วิเคราะห์สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองอย่างจริงจังได้ (Newman. 2005 : 7)

คำว่า “Socialism” มีรากศัพท์มาจากคำว่า “sociare” ในภาษาลาติน ซึ่งแปลว่ารวม ผสม หรือร่วมกัน (Heywood. 1998 : 103; Vincent. 2010 : 83) อีกคำหนึ่งที่เกี่ยวข้องและมีลักษณะเป็นศัพท์เฉพาะทางวิชาการมากกว่าก็คือคำว่า “societas” ซึ่งเป็นศัพท์ทางกฎหมายในยุคโรมันและต่อมาก็เป็นคำศัพท์ทางกฎหมายของยุคกลางด้วย คำหลังนี้มีความหมายว่าความเป็นเพื่อนหรือความเป็นสหาย อีกทั้งยังมีความหมายเชิงกฎหมายที่สื่อถึงคำมั่นสัญญาที่ทำด้วยความสมัครใจระหว่างเสรีชนด้วยกัน ดังนั้น คำนี้จึงสื่อนัยความหมายถึง 2 ประการคือ ประการแรกสื่อถึงความสัมพันธ์ทางอารมณ์ความรู้สึกที่ผูกพันกันระหว่างเพื่อนด้วยกัน และประการที่สองสื่อถึงความสัมพันธ์ทางกฎหมายที่เกิดจากการทำสัญญาระหว่างเสรีชนด้วยกัน (Vincent. 2010 : 83)

สำหรับความหมายที่สองซึ่งเป็นความสัมพันธ์ทางกฎหมายที่เกิดจากการทำสัญญานั้นถือว่าเป็นคำที่มีความหมายแตกต่างจากคำว่า “รัฐ” และ “การเมือง” ด้วย เพราะปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นเสรีชนนั้นทำสัญญากันเองด้วยความสมัครใจไม่มีใครบังคับและสร้างพันธะผูกพันระหว่างกันด้วยตัวเอง นอกจากนี้คำว่าสังคมที่มีอยู่ในสังคมนิยมนี้ยังมีความเชื่อมโยงกับการจำแนกความแตกต่างระหว่างคำว่า “การปฏิวัติทางการเมือง” กับ “การปฏิวัติทางสังคม” ซึ่งมีการกล่าวถึงกันตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1800 เป็นต้นมา คือมีการมองกันว่าการปฏิวัติฝรั่งเศสนั้นประสบความล้มเหลวเพราะมีการปฏิวัติทางการเมืองอย่างเดียวแต่ไม่มีการปฏิวัติทางสังคม ที่ว่าเป็นการปฏิวัติทางการเมืองแต่ไม่มีการปฏิวัติทางสังคมนั้นหมายความว่ามีการเปลี่ยนแปลงเฉพาะกลไกอำนาจรัฐแต่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและวิถีการดำรงชีวิตของประชาชน (Vincent. 2010 : 83) สังคมนิยมจึงเป็นแนวคิดหรืออุดมการณ์ที่เรียกร้องให้มีการปฏิวัติทางสังคมด้วย

11.1.2 แหล่งที่มาของแนวคิดสังคมนิยม

แนวคิดหรืออุดมการณ์สังคมนิยมแบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนั้นมีแหล่งที่มาของความคิดอันหลากหลาย ซึ่งบางทีความคิดอันหลากหลายเหล่านั้นก็แตกต่างกัน ส่งผลทำให้แนวคิดสังคมนิยมที่ใช้ในเวลาต่อมาก็มีความแตกต่างหลากหลายด้วย ทำให้นักวิชาการบางคนใช้คำว่า “Socialisms” ซึ่งบ่งชี้ถึง

ความหลากหลาย แทนที่จะใช้คำว่า “Socialism” ที่บ่งชี้ถึงความเป็นหนึ่งเดียวกันของความคิด (Heywood. 1998 : 103)

แนวคิดสังคมนิยมนั้นสามารถสืบย้อนแหล่งที่มาไปในอดีตได้อย่างยาวนาน อเล็กซานเดอร์ เกรย์ (Gray. 2010) ได้สืบย้อนแหล่งที่มาของแนวคิดนี้กลับไปไกลถึงยุคของโมเสสเมื่อประมาณ 3,400 ปีที่แล้ว ขณะที่แอนดรู เฮย์วูด (Heywood. 1998 : 103; 2002 : 51) ก็มองว่าสังคมนิยมมีแหล่งที่มาซึ่งสามารถสืบย้อนอดีตไปถึงยุคกรีกโบราณ โดยเฉพาะที่เห็นได้ในงานเขียนเรื่อง Republic ของเพลโต สำหรับงานเขียนของเกรย์ดังกล่าวข้างต้นนั้นนอกจากจะมีแนวคิดของชาวยิวในยุคโมเสสแล้ว ก็ยังมีแนวคิดอื่นๆ อีกมาก เช่น แนวคิดของนักคิดในยุคกรีกโบราณ แนวคิดยูโทเปียของมอร์ (ซึ่งผู้เขียนกล่าวถึงแล้วในบทที่ 2) แนวคิดของนักสังคมนิยมยูโทเปีย แนวคิดของฌ็อง ฌ้าค รุสโซ แนวคิดของวิลเลียม ก๊อดวิน แนวคิดสังคมนิยมยุคต้นในประเทศอังกฤษเช่นแนวคิดของโธมัส สเปนซ์ แนวคิดสังคมนิยมที่เป็นวิทยาศาสตร์ (Scientific Socialism) ในยุคของคาร์ล มากซ์ แนวคิดอนาธิปัตย์นิยม (Anarchism) แนวคิดสังคมนิยมเชิงวิวัฒนาการ (Evolutionary Socialism) เช่นแนวคิดของกลุ่มเฟเบียนและแนวคิดของเอดวร์ด เบิร์นสไตน์ แนวคิดสหการนิยม (Syndicalism) ซึ่งมีกำเนิดมาจากขบวนการเคลื่อนไหวในฝรั่งเศส และแนวคิดสังคมนิยมแบบสมาคมอาชีพ (Guild Socialism) แต่เนื่องจากงานเขียนของเขาเป็นหนังสือที่ตีพิมพ์ครั้งแรกตั้งแต่ ค.ศ. 1946 จึงกล่าวถึงแนวคิดสังคมนิยมมาถึงยุคของเลนินเท่านั้น

แต่หลังจากยุคของเลนินแล้ว แนวคิดสังคมนิยมก็มีพัฒนาการต่อมาอีกโดยยังคงมีความหลากหลายเหมือนเดิม ไมเคิล นิวแมน (Newman. 2005) ผู้เขียนหนังสือเรื่อง Socialism : A Very Short Introduction เมื่อกล่าวถึงแหล่งที่มาของแนวคิดสังคมนิยมในบทที่ 1 เขาได้กล่าวถึงที่มาของแนวคิดสังคมนิยมไว้หลายแหล่ง เช่นแนวคิดยูโทเปีย อนาธิปัตย์นิยม มาร์กซิสต์ ประชาธิปไตยแนวสังคมนิยมก่อน ค.ศ. 1914 สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ยุคเลนิน ประชาธิปไตยแนวสังคมนิยมในยุคหลัง รวมทั้งแนวคิดของนักคิดสังคมนิยมอื่นๆ เช่นเอดวร์ด เบิร์นสไตน์, โจเซฟ สตาลิน, โรซา ลักเซมเบิร์ก และ ลีออน ทรอตสกี เป็นต้น ซึ่งรายละเอียดแนวคิดของพวกเขาก็แตกต่างกันพอสมควร

เฮย์วูด (Heywood 1998 : 103-151) ก็ได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างหลากหลายของแนวคิดสังคมนิยมเช่นเดียวกัน นอกจากจะกล่าวถึงแหล่งที่มาของแนวคิดที่คล้ายๆ กับงานเขียนของนิวแมนที่กล่าวข้างต้นแล้ว เขายังได้กล่าวถึงแนวคิดสังคมนิยมเชิงจริยธรรม (Ethical Socialism) ที่ได้รับอิทธิพลทาง

ความคิดจากศาสนาคริสต์อย่างเช่นแนวคิดของริชาร์ด ทาวนีย์ (Richard Tawney : ค.ศ. 1880-1962) และแนวคิดมาร์กซิสต์สมัยใหม่ (Modern Marxism) ด้วย ซึ่งแนวคิดมาร์กซิสต์สมัยใหม่ที่เขากล่าวถึงนั้นครอบคลุมแนวคิดของนักคิดที่หลากหลาย เช่นแนวคิดของจอร์จ ลูกาช (Georg Lukács : ค.ศ. 1885-1971) แนวคิดของนักคิดในสำนักทฤษฎีวิพากษ์ (ที่ผู้เขียนกล่าวไว้แล้วในบทที่ 6) แนวคิดมาร์กซิสต์เชิงโครงสร้าง (Structural Marxism) เช่นแนวคิดของหลุยส์ อัลธูแซร์ (Louis Althusser : ค.ศ. 1918-1990) และแม้กระทั่งแนวคิดที่เขาเรียกว่าหลังมาร์กซิสต์ (Post-Marxism) เช่นแนวคิดของฌ็อง-ฟรังซัวส์ เลียวทาร์ (ที่ผู้เขียนกล่าวไว้ในบทที่ 10 ในฐานะที่เป็นนักคิดหลังโครงสร้างนิยมแล้ว) ด้วย

เนื้อหาเกี่ยวกับแหล่งที่มาของแนวคิดสังคมนิยมในที่นี้ จะไม่กล่าวถึงรายละเอียดของแนวคิดต่างๆ ที่กล่าวถึงข้างต้นทั้งหมด แต่จะกล่าวถึงบางแนวคิดพอสังเขปเพื่อช่วยให้มองเห็นแหล่งที่มาอันหลากหลายได้บ้าง ดังต่อไปนี้

แนวคิดของชาวยิว ในยุคของโมเสสนั้น ชาวยิวมองตนเองว่าเป็นลูกของพระเจ้าองค์เดียวกัน กฎของโมเสสนั้นก็มีวัตถุประสงค์เพื่อปกปักรักษาประชาชนชาวยิวเอาไว้ในฐานะที่เป็นครอบครัวเดียวกัน ความสัมพันธ์เช่นนี้ก็ย่อมบ่งชี้ถึงภราดรภาพหรือความเป็นพี่น้องกันอันเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมนิยมนั่นเอง เพียงแต่ไม่ใช่ความเป็นพี่น้องกันของเด็กๆ ที่ยังอยู่ในบ้านหลังเดียวกัน กินข้าวหม้อเดียวกัน หากเป็นความเป็นพี่น้องกันของคนที่เติบโตแล้วและได้ออกจากบ้านเดิมของตนไปมีวิถีชีวิตตามเส้นทางของแต่ละคน แต่ก็ยังจดจำกันได้และยอมรับได้ว่าแต่ละคนก็เป็นส่วนหนึ่งของกันและกันด้วยเหตุผลที่ว่าพวกตนเคยมีอดีตร่วมกัน ชาวยิวมีความเชื่อร่วมกันว่าพวกเขาเป็นกลุ่มคนพิเศษที่พระเจ้าเลือกสรร ความเชื่ออันแน่นแฟ้นเช่นนี้ทำให้พวกเขารวมตัวกันได้ดี ทำให้พวกเขาสร้างภราดรภาพขึ้นมาในสังคมของตนได้ง่าย (Gray. 2010 : 33)

แนวคิดของกรีกโบราณ ในยุคกรีกโบราณ แนวคิดที่เรียกได้ว่าเป็นแบบสังคมนิยมก็มีอยู่ในนักคิดหลายคน เพลโตเป็นคนหนึ่งในนั้น ดังจะเห็นได้จากงานเขียนของเขาเรื่อง Republic ซึ่งเพลโตเสนอความคิดที่ว่าสังคมจะมีความยุติธรรมจริงๆ ได้นั้นก็ต่อเมื่อมีการจัดระเบียบทางการเมืองที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์สำหรับทุกคน สังคมที่ดีที่เรียกว่า “อุตมรัฐ” (Republic) นั้นเป็นสังคมที่มีการกำหนดว่าวิถีชีวิตอย่างไรที่จะทำให้ชีวิตของเราแต่ละคนมีคุณค่าสูงสุดตามความเหมาะสมของแต่ละคน เพลโตพยายามที่จะตอบคำถามว่าวิถีชีวิตที่ดีก็คือวิถีชีวิตที่ทำให้คนเราได้เข้าถึงสิ่งที่ดีร่วมกันหรือความดีส่วนรวมนั่นเอง (Bird. 2006 : 30) ใน Republic ยังมีเรื่องของการให้ทรัพย์สินของผู้ปกครองและทหารผู้พิทักษ์ตกเป็นของส่วนกลางซึ่งต้องใช้สอยร่วมกัน พวกเขาไม่มีบ้านเป็นของส่วนตัว แต่มีที่พักซึ่งใช้ร่วมกัน รับประทานอาหารในโรงอาหารส่วนกลาง ไม่ให้มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ทั้งผู้ปกครองและ

ทหารผู้พิทักษ์ดำเนินชีวิตเหมือนกับคนในครอบครัวเดียวกัน พวกเขามีภรรยาได้ แต่ก็เป็นภรรยาส่วนกลาง ลูกที่เกิดมาก็ให้รัฐรับภาระเลี้ยงดู (พระเมธีธรรมาภรณ์ {ประยูร ธมฺมจิตฺโต}. 2537 : 172-173)

แนวคิดอนาธิปัตย์นิยม ส่วนที่คล้ายคลึงกับแนวคิดสังคมนิยมและถือว่าเป็นแหล่งที่มาอีกแหล่งหนึ่งของสังคมนิยมอาจจะเห็นได้จากแนวคิดของนักอนาธิปัตย์นิยมที่ชื่อว่าปีแอร์-โจเซฟ พรูดง (Pierre-Joseph Proudhon : ค.ศ. 1809-1865) พรูดงมีความเห็นเกี่ยวกับสังคมอุดมคติคล้ายกับนักคิดสังคมนิยมยูโทเปีย คือเขาเห็นว่าสังคมในอุดมคตินั้นคือสังคมที่เป็นอิสระ เป็นสังคมชาวนาที่ทำมาหาเลี้ยงชีพแบบพึ่งตนเอง แต่แนวคิดทางการเมืองและสังคมของเขานั้นมีลักษณะหัวรุนแรงกว่านักสังคมนิยมยูโทเปียโดยทั่วไป เขากล่าวไว้ว่า “ทรัพย์สินคืออะไร? ทรัพย์สินคือการขโมย” คำกล่าวนี้ปรากฏครั้งแรกในแผ่นพับชื่อ “What is Property?” ของเขาที่ตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1840 ซึ่งได้กลายเป็นหนึ่งในสโลแกนการปฏิวัติที่มีชื่อเสียงมากแห่งคริสต์ศตวรรษที่ 19 (Newman. 2005 : 15-16)

11.1.3 องค์ประกอบสำคัญของแนวคิดสังคมนิยม แม้ว่าแนวคิดสังคมนิยมจะมีแหล่งที่มามากมายหลายสายความคิดดังที่กล่าวแล้วข้างต้น แต่ก็พอจะสังเคราะห์ส่วนที่เป็นลักษณะเด่นร่วมกันของสายความคิดเหล่านั้นได้ องค์ประกอบสำคัญที่กล่าวถึงในที่นี้ ถือว่าเป็นลักษณะร่วมทั้งสำหรับสังคมนิยมยูโทเปียและสังคมนิยมมาร์กซิสต์ สำหรับลักษณะเฉพาะของแนวคิดมาร์กซิสต์ จะกล่าวถึงต่างหากข้างหน้า เฮย์วูด (Heywood. 1998 : 106-116) ได้ระบุถึงองค์ประกอบสำคัญของแนวคิดสังคมนิยมไว้ 5 ประการ คือ ชุมชน ความร่วมมือกัน ความเสมอภาค การตอบสนองความต้องการที่จำเป็น และการยึดถือในกรรมสิทธิ์ส่วนรวม ขณะที่ในอีกเล่มหนึ่ง (Heywood. 2002 : 51-52) เขาไม่ได้กล่าวถึงความร่วมมือกันในฐานะที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของแนวคิดนี้ แต่ได้เพิ่มองค์ประกอบอีกประการหนึ่งเข้ามา คือชนชั้นทางสังคม ส่วนสมเกียรติ วันทะนะ (2544 : 50-54) นั้นเห็นว่าความก้าวหน้าก็เป็นองค์ประกอบสำคัญของแนวคิดสังคมนิยมเช่นเดียวกับที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของแนวคิดเสรีนิยม ผู้เขียนเห็นด้วย จึงรวบรวมมาได้ 8 ประการ โดยมีรายละเอียดมีดังนี้

ชุมชน (Community) สังคมนิยมมองว่าคนเรานั้นเป็นสัตว์สังคมที่มีคุณสมบัติของความเป็นมนุษย์ร่วมกัน เราเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่ใหญ่กว่าซึ่งอาจเรียกว่าชุมชนหรือสังคม คนเรามีความสามารถในการแก้ปัญหาต่างๆ ได้ดีเมื่อมาร่วมกันอยู่ในชุมชนเพื่อช่วยกันแก้ปัญหา หลายปัญหาเราไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตัวของเราเพียงคนเดียว การกระทำของคนเราจึงมักจะเป็นการกระทำรวมหมู่ (Collective Action) หรือเป็นการกระทำร่วมกันของเราซึ่งเป็นเพื่อนพ้องน้องพี่กัน นักสังคมนิยมมีแนวโน้มที่จะเชื่อว่าการ

อบรมเลี้ยงดูหล่อหลอมกล่อมเกลา (Nurture) ซึ่งกระทำกันในชุมชนหรือสังคมนั้นมีความสำคัญกว่าธรรมชาติ (Nature) ของมนุษย์อันมีมาแต่ดั้งเดิม คนเราเปลี่ยนแปลงได้ โดยที่ชุมชนหรือสังคมที่ดีนั่นเองที่จะทำให้คนเราเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นได้

ภราดรภาพ (Fraternity) เนื่องจากคนเรานั้นมีความเป็นมนุษย์ร่วมกัน คนเราจึงได้มาอยู่ร่วมกันด้วยความรู้สึกที่ว่าเราเป็นเพื่อนกันหรือเป็นพี่น้องกัน ความเป็นพี่น้องกันนี้ไม่ได้หมายความเพียงว่าเป็นคนที่เกิดในครอบครัวเดียวกัน แต่มีความหมายครอบคลุมไปถึงการที่มนุษย์ทุกคนในโลกนี้ต่างก็เป็นพี่น้องกันทั้งสิ้น การอยู่ร่วมกันในชุมชนหรือในสังคมทำให้คนเราพัฒนาความรู้สึกเป็นพี่น้องกันให้เข้มข้นยิ่งขึ้นได้ด้วย เพราะในการอยู่ร่วมกัน ได้ทำงานร่วมกันนั้น ก่อให้เกิดความเห็นอกเห็นใจกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน แม้กระทั่งถึงความรักใคร่ชอบพอกัน ความคิดเช่นนี้ทำให้นักสังคมนิยมให้ความสำคัญกับการร่วมมือกันมากกว่าการแข่งขันกัน

การร่วมมือกัน (Cooperation) นักสังคมนิยมมีความเชื่อว่าการแข่งขันทำให้คนเราละเลยเพิกเฉยต่อธรรมชาติทางสังคมของตนเอง การแข่งขันทำให้คนเราเห็นแก่ตัวและมีความก้าวร้าว แต่การร่วมมือกันนั้นนอกจากจะก่อให้เกิดความเห็นอกเห็นใจกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน และความรักใคร่ชอบพอกันดังกล่าวแล้ว ยังเป็นการนำเอาพลังของชุมชนมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนในด้านต่างๆ ด้วย นักสังคมนิยมเชื่อว่าไม่ใช่การแข่งขันกันของปัจเจกบุคคลหรอกที่ทำให้คนเราอยู่รอดได้ แต่เป็นเพราะการร่วมมือกันช่วยเหลือซึ่งกันและกันต่างหากที่ทำให้เราสามารถรักษาเผ่าพันธุ์ของมนุษย์เอาไว้ได้

ความเสมอภาค (Equality) สังคมนิยมให้ความสำคัญต่อความเสมอภาคอย่างมาก บางครั้งสังคมนิยมก็ถูกนำเสนอในฐานะที่เป็นสมภาคนิยม (Egalitarianism) รูปแบบหนึ่งนั่นเอง คือเป็นแนวคิดที่เน้นความสำคัญของความเสมอภาคมากกว่าคุณค่าอื่นๆ ทั้งหมด สังคมนิยมไม่ได้เน้นแต่ความเสมอภาคเบื้องหน้ากฎหมายหรือความเสมอภาคในโอกาสซึ่งเป็นจุดเน้นของเสรีนิยมเท่านั้น แต่สังคมนิยมก้าวไปไกลกว่านั้น คือเน้นความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคม หรือความเสมอภาคของผลลัพธ์ นักสังคมนิยมมีความเชื่อว่าความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งเป็นผลลัพธ์นี้นี่แหละที่เป็นเครื่องรับประกันอันสำคัญสำหรับเสถียรภาพและความเป็นปึกแผ่นของสังคม นอกจากนี้ ความเสมอภาคเช่นนี้ถือว่าเป็นรากฐานของการมีสิทธิทางกฎหมายและสิทธิทางการเมืองอีกด้วย

การตอบสนองความต้องการที่จำเป็น (Need) การที่เราจะสามารถสร้างความเสมอภาคให้เกิดขึ้นในสังคมได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำให้ผู้คนในสังคมได้รับการตอบสนองความต้องการที่จำเป็นด้วยการที่สังคมควรกระจายผลประโยชน์ทางวัตถุที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ไม่ใช่รอคอยการแจกจ่ายด้วยความใจบุญของปัจเจกบุคคลบางคนเท่านั้น หรือไม่ใช่ว่าทำงานได้เท่าใดก็สามารถใช้ได้เพียงเท่านั้น สำหรับบางคนอาจทำงานได้น้อย แต่ก็มีความต้องการที่จำเป็นเท่ากับคนอื่น ก็ควรได้รับการจัดสรรสิ่งจำเป็นอย่างเพียงพอ หลักความจำเป็นนี้ มากซ์ได้เคยกล่าวไว้ว่า “เอาจากแต่ละคนตามความสามารถของเขา ให้แก่แต่ละคนตามความจำเป็นของเขา” ความจำเป็นของคนเรานั้นคล้ายๆ กัน คือเรามีความต้องการพื้นฐานบางอย่างเหมือนกัน โดยเฉพาะความต้องการในปัจจัย 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค การที่ความต้องการพื้นฐานของเราได้รับการตอบสนองจะทำให้คนเราสามารถที่จะมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนหรือสังคมของเราให้ดียิ่งขึ้นได้

ชนชั้นทางสังคม (Social Class) นักสังคมนิยมเชื่อว่าสังคมมีชนชั้น แนวคิดเรื่องชนชั้นทางสังคมเป็นแนวคิดสำคัญในการวิเคราะห์สังคม สังคมนิยมมีความเชื่อมโยงกับการเมืองเรื่องชนชั้น นักสังคมนิยมมีแนวโน้มที่จะวิเคราะห์สังคมในแง่ของการกระจายรายได้หรือการกระจายความมั่งคั่ง พวกเขามองชนชั้นว่าเป็นรูปแบบการแบ่งชั้นทางสังคมที่สำคัญที่สุด สังคมนิยมโดยรากฐานความคิดแล้วถือว่าเป็นเรื่องของการต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นที่ถูกกดขี่หรือชนชั้นกรรมาชีพที่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากชนชั้นผู้ปกครองที่กดขี่คือชนชั้นกระฎุมพีหรือชนชั้นนายทุน อย่างไรก็ตาม นักสังคมนิยมต่างก็มีความเชื่อมั่นว่าชนชั้นทางสังคมนั้นเป็นสิ่งที่สามารถรักษาเยียวยาได้ แก้ไขให้ดีขึ้นได้ เป้าหมายของพวกเขาก็คือการขจัดความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการทำลายสังคมที่มีชนชั้นและสร้างสังคมที่ไร้ชนชั้นขึ้นมาให้ได้ในที่สุด

การยึดถือในกรรมสิทธิ์ส่วนรวม (Common Ownership) ในขณะที่เสรีนิยมและอนุรักษนิยมมองว่าการที่คนเราในฐานะปัจเจกบุคคลจะมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนตัวนั้นเป็นเรื่องธรรมชาติและมีความเหมาะสมแล้ว สังคมนิยมกลับมีความเห็นแตกต่างไป เพราะนักสังคมนิยมได้วิจารณ์กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนตัวไว้หลายประการ ประการแรก นักสังคมนิยมมองว่ากรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนตัวเป็นเรื่องที่ไม่ยุติธรรม เนื่องจากความมั่งคั่งนั้นเป็นผลมาจากความพยายามร่วมกันของคนเรา ความมั่งคั่งนั้นจึงควรเป็นของส่วนรวมหรือของชุมชน ไม่ใช่เป็นของปัจเจกบุคคล ประการที่สอง นักสังคมนิยมมองว่า

ทรัพย์สินนั้นก่อให้เกิดความรู้สึกอยากได้ใคร่มี การให้มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนตัวทำให้คนเราเป็นนักวัตถุนิยม (ในความหมายที่ว่านิยมในวัตถุ) หรือเป็นนักบริโภคนิยม คือทำให้เราเชื่อว่าเราสามารถมีความสุขได้ด้วยการบริโภคทรัพย์สิน คนเราจึงแข่งขันกันเพื่อให้ได้ครอบครองทรัพย์สิน คนที่มีมากอยู่แล้วก็อยากได้เพิ่มขึ้น คนที่ยังไม่มีก็ใฝ่ฝันอยากจะได้ทรัพย์สินมาครอบครองเช่นเดียวกัน ประการที่สาม นักสังคมนิยมเห็นว่าระบบทรัพย์สินส่วนตัวนั้นส่งเสริมให้เกิดความขัดแย้งในสังคม ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระหว่างเจ้าของกิจการกับคนงาน ความขัดแย้งระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง หรือความขัดแย้งระหว่างคนรวยกับคนจน ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ นักสังคมนิยมจึงเสนอให้ยกเลิกระบบทรัพย์สินส่วนตัว และสร้างระบบกรรมสิทธิ์ส่วนรวมขึ้นมาใช้แทน

ความก้าวหน้า (Progress) ไม่ว่าเราจะพิจารณาจากแนวคิดของนักคิดสังคมนิยมยูโทเปียหรือจากแนวคิดมาร์กซิสต์ ก็จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าความก้าวหน้าเป็นองค์ประกอบสำคัญของแนวคิดสังคมนิยม สำหรับนักสังคมนิยมยูโทเปียนั้น สังคมในอุดมคติที่พวกเขาเสนอไว้ก็คือสังคมที่ดีซึ่งมีความก้าวหน้ากว่าเดิม และสำหรับมากซ์ เราก็เห็นได้ชัดเจนว่าที่เขาเสนอว่าสังคมนั้นมีพัฒนาการมาจากสังคมบุพกาล ผ่านสังคมทาส มาสู่สังคมศักดินา ทุนนิยม จนถึงคอมมิวนิสต์ในที่สุดนั้น ก็คือสังคมที่ก้าวหน้ายิ่งขึ้นเรื่อยๆ สังคมคอมมิวนิสต์เป็นสังคมที่ก้าวหน้าที่สุด ถือว่าเป็นจุดหมายปลายทางของสังคมมนุษย์

เนื้อหาต่อจากนี้จะเน้นแนวคิดสังคมนิยมที่เป็นอุดมการณ์ทางการเมืองซึ่งเป็นปฏิกิริยาต่อระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมหรือการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Heywood. 1998 : 103-104; Heywood. 2002 : 51; Esenwein. 2005 : 2227) ซึ่งแนวคิดของพวกนักคิดยูโทเปียนั้นเกิดขึ้นในช่วงที่กำลังมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป จึงจะเน้นตั้งแต่แนวคิดยูโทเปียเป็นต้นมาจนถึงแนวคิดของมากซ์ โดยกล่าวถึงแนวคิดสังคมนิยมยุคหลังมากซ์พอสังเขป

11.2 สังคมนิยมยูโทเปีย

ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่า มากซ์และเองเกลส์ได้เรียกนักสังคมนิยมในยุคก่อนหน้าพวกเขาว่าเป็นนักสังคมนิยมยูโทเปีย และเหตุที่เรียกว่ายูโทเปียก็เพราะเห็นว่าพวกเขานั้นไร้เดียงสาและเพ้อฝัน แต่ในความเป็นจริงแล้ว นักสังคมนิยมยูโทเปียนี้ก็ได้พยายามสร้างสังคมที่ดีตามแนวคิดของตนขึ้นมาได้อย่างน่าสนใจมากเลยทีเดียว หลายคนสามารถสร้างชุมชนหรือขบวนการเคลื่อนไหวขนาดใหญ่ขึ้นมาได้

นิวแมน (Newman. 2005 : 7) ได้กล่าวถึงเอเตียน กาเบ (Etienne Cabet) ชาวฝรั่งเศส ว่าเป็นนักสังคมนิยมยูโทเปียที่ได้รับการสนับสนุนมากที่สุดในสมัยนั้น เขาได้อ่านยูโทเปียของมอร์และแต่งนวนิยายแนวยูโทเปียเรื่อง “จาริกสู่อิคาเรีย” (Voyage to Icaria) เขาเป็นผู้ก่อตั้งขบวนการอิคาเรียน (Icarian Movement) ซึ่งมีสานุศิษย์นับแสนคน และเขาได้นำผู้อพยพกลุ่มหนึ่งไปตั้งสังคมใหม่ในสหรัฐอเมริกา อย่างไรก็ตาม นักสังคมนิยมยูโทเปียที่มีอิทธิพลมาอย่างยาวนานกว่ากาเบก็คือแซ็งต์-ซีม็อง, ชาร์ลส์ ฟูริเยร์ และโรเบิร์ต โอเวน ในที่นี้จะเน้นกล่าวถึงเฉพาะ 3 คนนี้ โดยกล่าวถึงประวัติแบบย่อๆ และแนะนำให้รู้จักความคิดของพวกเขาพอสังเขป

11.2.1 ประวัติและแนวคิดของแซ็งต์-ซีม็อง

ประวัติ แซ็งต์-ซีม็อง (Saint-Simon : ค.ศ. 1760-1825) เป็นลูกของขุนนางชาวฝรั่งเศส เกิดที่กรุงปารีส ตอนที่ยังเป็นเยาวชนอยู่นั้น เขาได้มีโอกาสไปทำงานที่อเมริกาและได้เข้าร่วมยึดครองเมืองยอร์คทาวน์ภายใต้การบังคับบัญชาของนายพลวอชิงตัน (“Claude Henri de Rouvroy, comte de Saint-Simon.” 2012 : Website) เมื่อเกิดการปฏิวัติฝรั่งเศส เขาก็ได้สนับสนุนการปฏิวัติฝรั่งเศสและได้ประกาศสละตำแหน่งขุนนาง ในช่วงแห่งความวุ่นวายภายหลังการปฏิวัติ เขาถูกจับกุมคุมขังอยู่ 9 เดือน เมื่อถูกปล่อยตัวออกมา เขาก็มีความเชื่อมั่นอย่างหนักแน่นยิ่งขึ้นว่าจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดโครงสร้างสังคมขึ้นใหม่ (Hoffman. 2007 : 165)

แซ็งต์-ซีม็อง ได้เขียนหนังสือไว้หลายเล่ม หนังสือทางด้านทฤษฎีการเมืองเล่มแรกของเขาคือ Letters of a Genevanto his Contemporaries ซึ่งตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1802 ต่อมาก็มีหนังสือเล่มอื่นๆ ออกมา เช่น Introduction to the Work of Science in the19th Century (1807), Memoir on the Science of Man (1813), On the Reorganisation of European Society (1814), และ The New Christianity (1825) (Hoffman. 2007 : 165)

แซ็งต์-ซีม็องเสียชีวิตใน ค.ศ. 1825 หลังจากนั้นก็มีลูกศิษย์ของเขากลุ่มหนึ่งได้พิมพ์หนังสือเรื่อง An Explanation of the Doctrine of Saint-Simon ซึ่งพวกเขามองอาจารย์ของตนว่าเป็นนักอุตสาหกรรมผู้ที่ต้องการให้มีการกระจายความมั่งคั่งเพื่อประโยชน์ต่อสังคม แนวคิด/ทฤษฎีของแซ็งต์-ซีม็องมีอิทธิพลต่อนักคิดรุ่นหลังหลายคนซึ่งรวมถึงจอห์น สจ๊วต มิลล์ และฟรีดริช เองเกลส์ด้วย กล่าวกันว่าแนวคิดของเองเกลส์ที่เสนอว่ารัฐจะค่อยๆ สลายตัวไปนั้นเป็นแนวคิดที่เองเกลส์รับมาจากแซ็งต์-ซีม็องนี่เอง

(Hoffman. 2007 : 165-166) นอกจากนี้ก็พบว่าแซ็งต์-ซีม็องมีแนวคิดแบบคอมมิวนิสต์มาก่อนหน้าคาร์ลมากซ์ผู้ได้ชื่อว่าเป็นบิดาของคอมมิวนิสต์เสียอีก (Holmes. 2009 : 1)

หลังจากที่แซ็งต์-ซีม็องเสียชีวิตได้ไม่นาน ก็ได้มีการตั้งชุมชนแนวแซ็งต์-ซีม็องขึ้นในฝรั่งเศสและในที่อื่นๆ ด้วย ในฝรั่งเศสมีการประกาศให้ชุมชนเหล่านั้นเป็นชุมชนเถื่อนที่ผิดกฎหมายเมื่อ ค.ศ. 1830 แต่ชุมชนเหล่านั้นก็ยังคงมีอิทธิพลต่อมาจนถึง ค.ศ. 1848 โดยมีสานุศิษย์ประมาณ 40,000 คน (Newman. 2005 : 9)

แนวคิด ในหนังสือเรื่อง The New Christianity แซ็งต์-ซีม็องซึ่งไม่ได้นับถือศาสนาคริสต์เลย (Vincent. 2010 : 97) ได้เสนอว่าคำสอนดั้งเดิมของศาสนาคริสต์นั้นเป็นคำสอนที่ใส่ใจและห่วงใยคนยากจน (Lamb and Docherty. 2006 : 295) เขาต้องการฟื้นฟูศาสนาคริสต์ขึ้นมาใหม่ ศาสนาคริสต์ใหม่นี้ที่นำโดยนักคิดซึ่งมีความรู้ความสามารถที่สุดในสังคมซึ่งก็คือพวกนักวิทยาศาสตร์และนักศิลปกรรมแขนงต่างๆ นั้น จะแสดงให้เราเห็นความเชื่อหลักสำหรับใช้เป็นระเบียบสังคมอุตสาหกรรมชุดใหม่ (Hoffman. 2007 : 165)

นอกจากนี้ แซ็งต์-ซีม็องยังได้เสนออีกว่ายุโรปอยู่ในสภาพที่ขาดสมดุลอย่างรุนแรงและจำเป็นจะต้องมีการสร้างสรรค์ยุโรปขึ้นมาใหม่อย่างเร่งด่วน เขาเสนอให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจแบบมีการวางแผนไว้ล่วงหน้า ในระบบการวางแผนพัฒนาอุตสาหกรรมนั้น เขาเสนอให้มีคณะบุคคลผู้รับผิดชอบขึ้นมา 3 ชุด ชุดแรกคือวิศวกรและนักศิลปกรรมซึ่งมีหน้าที่ในการกำหนดและเสนอแผน ชุดที่สองคือนักวิทยาศาสตร์ซึ่งมีหน้าที่ในการประเมินแผน และชุดที่สามคือนักอุตสาหกรรมซึ่งมีหน้าที่ในการนำเอาแผนไปใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนโดยรวม (Hoffman. 2007 : 165)

ในหนังสือเรื่อง Letters from an Inhabitant of Geneva แซ็งต์-ซีม็องได้ตั้งความหวังไว้ว่ามีความเป็นไปได้ที่จะสร้างสังคมที่ตั้งอยู่บนฐานของหลักการเชิงวัตถุวิสัยขึ้นมา เขาได้วิพากษ์วิจารณ์สังคมที่ดำรงอยู่ในขณะนั้นว่าเป็นสังคมที่ยังไม่ได้เป็นทุนนิยม เพราะยังเป็นสังคมที่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบกึ่งศักดินาดำรงอยู่ เขาเชื่อว่าชนชั้นเป็นแกนสำคัญในการวิเคราะห์สังคมและเน้นให้มองเห็นความเป็นไปได้ที่เราจะสามารถเข้าใจพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ได้ ซึ่งถือว่าเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องอย่างชัดเจนกับทฤษฎีมาร์กซิสต์ แต่เขาแตกต่างจากมากซ์ในประเด็นที่ว่าเขาไม่ได้มองการเป็นเจ้าของทรัพย์สินว่าเป็นประเด็นสำคัญที่สุด คือเขาเห็นว่าประวัติศาสตร์นั้นเป็นเรื่องของการเกิดขึ้นและการเสื่อมสลายไปของชนชั้นที่มีผลิตภาพและชนชั้นที่ไร้ผลิตภาพในยุคสมัยต่างๆ ในยุคของเขา เขาได้จัดคนออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่มีผลิตภาพหรือมีความสามารถในการผลิต อย่างเช่นคนงานที่ทำงานในโรงงานและพวกเจ้าของโรงงาน คนกลุ่มนี้เป็นคนส่วนใหญ่ในสังคม กลุ่มที่สองเป็น

กลุ่มที่ไร้ผลิตภาพหรือไม่มีความสามารถในการผลิต อย่างเช่นพวกชนชั้นสูงและพวกนักบวช คนกลุ่มนี้เป็นคนส่วนน้อยที่เกียจคร้าน เขามองว่าความก้าวหน้าในสังคมนั้นเกิดจากการสร้างสรรค์ของชนชั้นที่มีผลิตภาพซึ่งเรียกว่า “ชนชั้นอุตสาหกรรม/วิทยาศาสตร์” ที่ตระหนักรู้ในภารกิจของตนจนสามารถสร้างสรรค์งานที่เปลี่ยนผ่านไปสู่ยุคใหม่ได้ (Newman. 2005 : 8-9)

อย่างไรก็ตาม ที่กล่าวข้างต้นนั้นไม่ใช่เรื่องของการที่ชนชั้นหนึ่งเข้ามาแทนที่อีกชนชั้นหนึ่ง เพราะตามความเห็นของแซ็งต์-ซีม็องนั้น นักอุตสาหกรรมและนักวิทยาศาสตร์มีความสัมพันธ์ต่อกันแตกต่างไปจากความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมศักดินา ในสังคมศักดินานั้น ความสัมพันธ์ของผู้คนรวมทั้งสถานะและตำแหน่งต่างๆ ตั้งอยู่บนฐานของอำนาจ แต่ในสังคมของนักอุตสาหกรรมและนักวิทยาศาสตร์นั้น พวกเขาจะเน้นความสำคัญของการร่วมมือกันและการแข่งขันกันอย่างสันติ การที่ชนชั้นศักดินายังคงมีอำนาจจึงเป็นอุปสรรคขัดขวางความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและการปกครองในรูปแบบใหม่ๆ (Newman. 2005 : 9)

สำหรับมุมมองเกี่ยวกับรัฐนั้น แซ็งต์-ซีม็องมองรัฐในแง่ดี เพราะเขาเห็นว่ารัฐนั้นมีหน้าที่ในการประสานประโยชน์ระหว่างผู้ประกอบการ ผู้ใช้แรงงาน และผู้บริโภค แทนที่รัฐจะใช้อำนาจบังคับ รัฐกลับใช้ความสามารถในการวางแนวทางเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมทางอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้ฝ่ายต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำงานสร้างสรรค์ได้รับประโยชน์ตามอัตราส่วนที่ตนมีส่วนร่วมอยู่ในรัฐหรือในชุมชนการผลิตนั้นๆ แซ็งต์-ซีม็องไม่ได้เสนอให้มีการโอนปัจจัยการผลิตไปเป็นของรัฐ แต่ลูกศิษย์ของเขาชื่ออ็องฟ็องแตงเป็นผู้เสนอให้เปลี่ยนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนตัวไปเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐโดยแนะนำให้ใช้วิธีชักจูงโน้มน้าวด้วยเหตุผลทางศีลธรรม (สมเกียรติ วันทะนะ. 2544 : 55)

11.2.2 ประวัติและแนวคิดของฟูริเยร์

ประวัติ ชาร์ลส์ ฟูริเยร์ (Charles Fourier: ค.ศ. 1772-1837) เกิดในครอบครัวของพ่อค้าขายเสื้อผ้า (Adams and Dyson. 2007 : 118; Newman. 2005 : 10) ระดับนักธุรกิจรายย่อย (Charles Fourier. 2012 : Website) เขาสนใจสถาปัตยกรรมมากกว่าพาณิชยกรรมที่เป็นอาชีพของพ่อ เขาอยากเป็นวิศวกร แต่สถาบันการศึกษาทางด้านวิศวกรรมในท้องถิ่นซึ่งเป็นของทหารนั้นรับเฉพาะนักเรียนที่เป็นลูกของขุนนาง เขาจึงไม่ได้เข้าเรียนตามที่ใฝ่ฝัน เมื่อพ่อของเขาเสียชีวิตใน ค.ศ. 1781 เขาได้รับทรัพย์มรดกจากพ่อมา 2 ใน 5 ส่วนของทรัพย์มรดกทั้งหมด ทรัพย์มรดกที่เขาได้รับนั้นมีมูลค่ากว่า 20,000 ฟรังก์ ทำให้เขาสามารถเดินทางท่องเที่ยวไปทั่วยุโรป (Charles Fourier. 2012 : Website) เมื่อเกิดการปฏิวัติฝรั่งเศส ครอบครัวของเขาก็ประสบกับความยากลำบากและตัวเขาเองก็เกือบจะถูกสังหารโดยฝ่ายจาโคแบง หลังจากนั้น เขาก็

ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการเป็นพ่อค้าเร่ขายของ แต่เขาไม่ชอบการค้าขายเพราะเชื่อว่าการหากำไรจากการซื้อถูกแล้วขายแพงนั้นเป็นการกระทำที่ไม่ซื่อสัตย์ เขาไม่ค่อยได้อ่านหนังสือเพราะคิดว่าหนังสือส่วนมากเต็มไปด้วยเรื่องไร้สาระ แต่เขาชอบอ่านหนังสือพิมพ์อย่างมาก เขาใช้ชีวิตส่วนมากของเขาอยู่คนเดียวในกรุงปารีส (Adams and Dyson. 2007 : 118) โดยที่มีความเป็นไปได้ว่าเขาไม่เคยมีความสัมพันธ์ทางเพศกับใครๆ ด้วยซ้ำ (Newman. 2005 : 10)

ใน ค.ศ. 1812 ฟูริเยร์ก็ได้รับทรัพย์มรดกอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้เป็นทรัพย์มรดกจากแม่ของเขา ซึ่งทำให้เขาสามารถใช้เวลาไปกับการเขียนหนังสือได้อย่างเต็มที่ หนังสือสำคัญที่เขาเขียนออกมาคือ Théoriedes quatre mouvements et des destinées générales ที่ตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1808 ซึ่งต่อมาได้แปลเป็นภาษาอังกฤษในชื่อ The Social Destiny of Man; or, Theory of the Four Movements ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1857 และ Le Nouveau Monde industriel ซึ่งมีชื่อในภาษาอังกฤษว่า The New Industrial World ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1829 (Lamb and Docherty. 2006 : 124-125)

แนวคิด ฟูริเยร์มองตนเองว่าเป็นนักสัจนิยมผู้มีความเชื่อว่าตนได้ค้นพบกฎพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับนำไปใช้เพื่อสร้างสรรค์สังคมใหม่ขึ้นมา แม้ว่าชีวิตจริงของเขาจะโดดเดี่ยวเดียวดาย แต่แนวคิดยูโทเปียที่เขาสร้างขึ้นมาซึ่งเรียกว่า “ฮาร์โมนี” (Harmony) นั้นกลับเต็มไปด้วยอารมณ์ความรู้สึก แรงปรารถนา และวิถีชีวิตทางเพศ ซึ่งบางทีอาจจะมีความเชื่อมโยงใกล้ชิดกับขบวนการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในคริสต์ทศวรรษ 1960 เสียยิ่งกว่าจะใกล้ชิดกับชนชั้นกรรมาชีพที่เกิดขึ้นในยุคสมัยของเขาเสียอีก เนื่องจากเขามีความเชื่อว่าปัญหาต่างๆ ส่วนมากนั้นเกิดขึ้นมาจากการที่แรงปรารถนาของคนเรากับวิถีของสังคมนั้นไม่สอดคล้องกัน เขาจึงคิดว่าเป็นไปได้ที่เราจะแก้ปัญหาความขัดแย้งนี้ด้วยการจัดตั้งชุมชนซึ่งเขาเรียกว่าฟาลังสแตร์ (Phalanstères) หรือฟาลังซ์ (Phalanxes) ขึ้นมา โดยกำหนดให้แต่ละฟาลังซ์มีสมาชิกประมาณ 1,600 คน (Newman. 2005 : 10) หรืออาจจะมีสมาชิกมากถึง 1,700-1,800 คนก็ได้ (Adams and Dyson. 2007 : 120) แต่ถ้าให้มีสมาชิกมากกว่านี้ก็จะไม่สามารถตอบสนองความปรารถนาทั้งหมดของคนเราได้ อีกทั้งไม่สามารถทำให้งานสำคัญทั้งหมดสำเร็จลุล่วงไปได้ (Newman. 2005 : 10)

ฟาลังซ์เป็นทั้งที่อยู่อาศัยและที่ทำการผลิต การผลิตมุ่งให้เกิดความพอเพียงสำหรับเลี้ยงตัวเองในฟาลังซ์ ผลผลิตที่ได้เมื่อแปลงเป็นรายได้แล้วให้มีการแบ่งให้กับ 3 ฝ่ายคือ ฝ่ายเจ้าของทุนหรือผู้ถือหุ้น ฝ่ายแรงงานที่ทำการผลิต และฝ่ายจัดการ ฝ่ายแรกได้รับส่วนแบ่งรายได้ 4 ใน 12 ส่วน ฝ่ายที่สองได้รับส่วนแบ่งรายได้ 5 ใน 12 ส่วน และฝ่ายสุดท้ายได้รับส่วนแบ่งรายได้ 3 ใน 12 ส่วน (สมเกียรติ วันทะนะ. 2544 : 56)

ฟูริเยร์ไม่ค่อยมีความเชื่อมั่นศรัทธาในรัฐบาล เขาเชื่อว่าสังคมในอุดมคตินั้นจะต้องสร้างขึ้นมาจากเบื้องล่างที่เน้นความสัมพันธ์ส่วนตัวและการมีชุมชนขนาดเล็ก อย่างเช่นที่เห็นในฟาลังซ์ ในฟาลังซ์ที่เขาเสนอนั้นอาจจะมีพื้นที่สำหรับรับประทานอาหารร่วมกัน มีที่พักอาศัยและบริการต่างๆ ร่วมกัน รวมทั้งมีสถานที่เลี้ยงเด็ก เสรีภาพทางเพศมีอยู่อย่างเต็มที่ในฟาลังซ์ คนที่อยู่ในฟาลังซ์สามารถเปลี่ยนคู่นอนได้อย่างอิสระ ผู้หญิงได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระเต็มที่ ฟูริเยร์เชื่อว่าเพศหญิงเป็นเพศที่เหนือกว่าเพศชาย เขาเชื่อว่าฟาลังซ์จะเข้ามาแทนที่ครอบครัวในฐานะแหล่งแห่งความรักและความภักดี เอกภาพทางสังคมก็จะถูกรักษาเอาไว้ได้ด้วยการศึกษาร่วมที่จัดให้ทุกคน (Adams and Dyson. 2007 : 120)

ฟูริเยร์มีความเชื่อพื้นฐานว่าคนเรานั้นไม่ได้มีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลง ปัญหาในขณะนั้นคือมีความกดขี่เกิดขึ้นในสังคมซึ่งถือว่าเป็นสาเหตุหลักของความทุกข์ยากของคนเรา เขายังได้ตำหนิติเตียนการกดขี่ผู้หญิงด้วยโดยเชื่อว่าการตำหนิเช่นนั้นคือการเปิดเผยให้เห็นความผิดปกติของระบบสังคม เขาไม่ได้เน้นให้เห็นความสำคัญของความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคมในฐานะที่เป็นสาเหตุขั้นพื้นฐานของความขัดแย้ง เพราะเขาเชื่อว่าเราสามารถแก้ปัญหาความไม่เสมอภาคได้ถ้าทุกคนได้รับสิ่งจำเป็นพื้นฐานขั้นต่ำสุด ซึ่งเทียบเคียงได้กับการมีทรัพย์สินส่วนตัว การที่เขาให้ความสนใจกับประเด็นเรื่องชนชั้นและความไม่เสมอภาคค่อนข้างน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับนักสังคมนิยมยูโทเปียคนอื่นๆ ทำให้แนวคิดของเขาได้รับความนิยมน้อยที่สุดจากบรรดาขบวนการเคลื่อนไหวของนักสังคมนิยมยุคแรก และในบรรดาสานุศิษย์ของเขานั้นก็มีพวกชนชั้นกรรมาชีพอยู่น้อยมาก (Newman. 2005 : 10) อย่างไรก็ตามก็ได้มีการจัดตั้งชุมชนแบบฟาลังซ์ขึ้นมาทั้งในฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกา เฉพาะในสหรัฐอเมริกา มีการจัดตั้งฟาลังซ์ขึ้นมากว่า 40 แห่ง และหนึ่งในนั้น ฟาลังซ์อเมริกาเหนือที่เรดแบงก์ มลรัฐนิวเจอร์ซี ได้ดำรงอยู่ต่อมาจนถึงปลายคริสต์ทศวรรษ 1930 แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปมากก็ตาม (Lamb and Docherty. 2006 : 124-125)

การที่ฟูริเยร์เชื่อว่าการไม่มีความสุขของคนเรานั้นมีสาเหตุมาจากปัญหาทางจิตวิทยาและปัญหาทางเพศ การแก้ปัญหาจึงควรแก้ที่ระบบสังคม ไม่ใช่แก้ที่ระดับปัจเจกบุคคลนั้น ถือว่าเป็นความคิดก้าวหน้าที่มีมาก่อนแนวคิดสังคมนิยมอีกหลายแบบในเวลาต่อมา (Newman. 2005 : 10)

11.2.3 ประวัติและแนวคิดของโอเวน

ประวัติ โรเบิร์ต โอเวน (Robert Owen : ค.ศ. 1771-1858) เกิดที่เมืองนิวทาวน์ แคว้นเวลส์ ประเทศสหราชอาณาจักร เขาออกจากโรงเรียนตั้งแต่อายุเพียง 9 ขวบ และได้ไปฝึกงานเป็นพ่อค้าขายเสื้อผ้า จากนั้นเขาก็ได้ไปทำงานอยู่ที่กรุงลอนดอนและที่เมืองแมนเชสเตอร์ ใน ค.ศ. 1791 เขาได้ร่วมกับ

เพื่อนคนหนึ่งทำธุรกิจปั่นฝ้าย ได้ตั้งโรงงานปั่นฝ้ายเป็นของตัวเองซึ่งต่อมาก็เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ใน ค.ศ. 1799 เขาและเพื่อนจึงได้ซื้อโรงงานหลายแห่งที่เมืองนิวลานาร์ค ซึ่งอยู่ใกล้เมืองกลาสโกว์ โรงงานที่เขาซื้อมานั้นเคยเป็นของเดวิด เดล มาก่อน ซึ่งเดลได้ริเริ่มการจัดสวัสดิการที่ดีและการปฏิรูปการศึกษาเอาไว้แล้ว โอเวนก็ได้สานงานต่อและขยายการจัดสวัสดิการและการปฏิรูปการศึกษาออกไปให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โรงงานที่นิวลานาร์คจึงเป็นแหล่งดึงดูดให้มีผู้ไปศึกษาดูงานจำนวนมากทั้งจากประเทศอังกฤษและประเทศอื่นๆ ในยุโรป (Lamb and Docherty. 2006 : 258-259)

ใน ค.ศ. 1813 โอเวนได้ตีพิมพ์หนังสือเรื่อง The Formation of Character และในปีถัดมาเขาได้ตีพิมพ์หนังสือเรื่อง A New View of Society ซึ่งเขาได้เสนอว่าศาสนา การแต่งงาน และทรัพย์สินส่วนตัวเป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้า ใน ค.ศ. 1815 เขาได้ยื่นข้อเสนอที่เกี่ยวกับการปฏิรูปโรงงานต่อรัฐสภา เขาพยายามเสนอแนวคิดของตนออกไปสู่สังคมอังกฤษ แต่ก็ไม่ค่อยมีเสียงตอบรับ เขาจึงได้ไปซื้อที่ดินที่มลรัฐอินเดียนา สหรัฐอเมริกา และได้จัดตั้งชุมชนขึ้นที่นั่นโดยให้ชื่อว่านิวฮาร์โมนี (New Harmony) แต่ก็ไม่ค่อยประสบผลสำเร็จ ใน ค.ศ. 1827 เขาได้ขายโรงงานที่นิวลานาร์ค จากนั้นจึงทุ่มเทพลังเพื่อปฏิรูปโรงงาน เรียกร้องสิทธิเลือกตั้ง และพัฒนาสหภาพแรงงาน นอกจากนี้ เขายังได้พยายามก่อตั้งชุมชนใหม่อีกแห่งหนึ่งขึ้นที่เมืองแฮมป์เชียร์ แต่ชุมชนใหม่แห่งนี้ประสบชะตากรรมคล้ายกับชุมชนนิวฮาร์โมนี คือในที่สุดก็ต้องล้มเลิกไปเพราะความขัดแย้งของสมาชิกในชุมชน (Hoffman. 2007 : 134)

ตอนที่โอเวนกลับไปที่อังกฤษ เขาได้รับการสนับสนุนจากชนชั้นกรรมาชีพอย่างมาก โดยเฉพาะตอนที่เขาเข้าร่วมกับขบวนการเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงาน แต่ต่อมาเขาไม่สามารถสนับสนุนข้อเรียกร้องของสหภาพแรงงานและได้ถอนตัวออกมา อิทธิพลของเขาก็ลดน้อยถอยลง (Newman. 2005 : 12)

แนวคิด โอเวนมีแนวคิดคล้ายคลึงกับฟูริเยร์ สำหรับมุมมองเกี่ยวกับสังคมนั้น ทั้งสองต่างก็มีความเชื่อว่าความทุกข์ยากลำบากต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมาจากสังคมมากกว่าที่จะมาจากปัจเจกบุคคล ปัญหามาจากการที่สังคมขาดความรู้ แต่โอเวนก็มีความเชื่อว่าคนเราควรเปลี่ยนแปลงและสามารถเปลี่ยนแปลงความทุกข์ยากเหล่านั้นโดยแก้ไขให้ดีขึ้นได้ เขาเชื่อว่าสิ่งแวดล้อมมีส่วนอย่างสำคัญในการกำหนดชีวิตของคนเรา คนเราจะมีบุคลิกลักษณะ มีความประพฤติ มีนิสัยใจคออย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับว่าเราดำรงอยู่ในสิ่งแวดล้อมแบบใด เขาเห็นว่าคำสอนทางศาสนาและเศรษฐศาสตร์แนวเสรีนั้นมีอิทธิพลครอบงำอย่างมากในขณะนั้น เขาจึงกล่าวว่าผู้คนในยุคนั้นอาจจะทำตัวลึกลับเหนือธรรมชาติเหมือน

ศาสนาและเป็นคนเห็นแก่ตัวได้ เพราะสิ่งแวดล้อมในขณะนั้นส่งเสริมให้มีพฤติกรรมเช่นนั้น (Newman. 2005 : 11)

ในหนังสือเรื่อง A New View of Society โอเวนได้กล่าวอ้างไว้ว่าเมื่อเขาไปถึงนิวลานาร์คนั้น ประชาชนที่นั่นมีความเลวทรามแทบทุกอย่าง น้อยคนนักที่จะมีคุณธรรมสำหรับอยู่ร่วมกันในชุมชน พวกเขาต่างก็ลักเล็กขโมยน้อย ขายสินค้าที่ได้จากการลักเล็กขโมยน้อยนั้น พวกเขาเป็นคนขี้เมาและเกียจคร้าน เห็นแก่ตัวและหลอกลวง พวกเขารวมตัวกันก็ต่อเมื่อต้องการจะประท้วงนายจ้างของตนเท่านั้น เพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงชุมชนนั้นให้ดีขึ้น โอเวนได้คิดนำเอาวิธีการใหม่ๆ หลายอย่างมาใช้ ซึ่งรวมถึงการเลี้ยงดูเด็ก การแก้ปัญหาอาชญากรรม การกำหนดแบบและที่ตั้งของอาคารต่างๆ การจัดให้มีแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ การกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างเพศ และวิธีการจัดการกับงาน เขาอ้างว่าด้วยการนำวิธีการดังกล่าวไปใช้บนฐานของหลักการเรื่องความมีเหตุผลและความร่วมมือกัน ในที่สุดคนในชุมชนก็จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ ซึ่งเมื่อเวลาผ่านไป 16 ปี ความเปลี่ยนแปลงก็ได้เกิดขึ้นจริงๆ ประชาชนในชุมชนซึ่งมีประมาณ 2,000 คนมีความประพฤติโดยทั่วไปดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เมื่อเป็นเช่นนั้น เขายิ่งมีความมั่นใจเพิ่มขึ้นว่าหลักการที่เขานำไปใช้อย่างได้ผลในชุมชนนิวฮาร์โมนีนั้นจะสามารถนำไปใช้ได้ผลในชุมชนอื่นๆ ในวงกว้างด้วย ดังที่เขากล่าวไว้ว่า “สมาชิกของชุมชนใดๆ ก็ตาม อาจจะได้รับการฝึกฝนอบรมทีละเล็กทีละน้อย ให้มีชีวิตอยู่โดยปราศจากความเกียจคร้าน ปราศจากความยากจน ปราศจากอาชญากรรม และปราศจากการลงโทษ เพราะว่าสิ่งเหล่านี้แต่ละอย่างต่างก็เป็นผลของความผิดพลาดที่มีอยู่ในหลายระบบซึ่งแพร่กระจายอยู่ทั่วโลก สิ่งเหล่านี้ทั้งหมดเป็นผลมาจากการขาดความรู้โดยแท้” (Newman. 2005 : 12; อ้างอิงมาจาก Owen)

แนวคิดของโอเวนนั้นแม้ว่าจะดูก้าวหน้ามากในยุคของเขา แต่ผู้มีอำนาจในยุคนั้นต่างก็ปฏิเสธไม่ได้นำเอาแนวคิดของเขาไปใช้ การที่เขามองว่าคนเรามีศักยภาพที่สามารถพัฒนาให้ดีสมบูรณ์ได้ถูกมองว่าขัดกับแนวคิดเรื่องบาปแต่กำเนิดในศาสนาคริสต์ และการที่เขาเน้นให้นายจ้างมีความรับผิดชอบต่อสังคมก็ถูกมองว่าขัดแย้งกับหลักการของทุนนิยมเสรี เมื่อแนวคิดของเขาถูกปฏิเสธเช่นนั้นก็ทำให้เขามีความคิดแบบหัวรุนแรงยิ่งขึ้น เขาจึงได้โจมตีระบบทรัพย์สินส่วนตัวและการแสวงหากำไรอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตาม การที่เขาเน้นความสำคัญของการศึกษาอบรมว่าเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนานั้นถือว่าเป็นคุณูปการที่สำคัญมากต่อทฤษฎีสังคม (Newman. 2005 : 12-14)

11.3 สังคมนิยมมาร์กซิสต์ของมากซ์

เนื่องจากมากซ์เขียนงานร่วมกับเองเกลส์หลายเรื่อง และเป็นการยากที่จะแยกได้ว่าความคิดใดเป็นของมากซ์ ความคิดใดเป็นของเองเกลส์ ดังนั้น สังคมนิยมของมากซ์ในที่นี้จึงครอบคลุมแนวคิดของเองเกลส์ด้วย

11.3.1 ประวัติของมากซ์

คาร์ล ไฮน์ริช มากซ์ (Karl Heinrich Marx : ค.ศ. 1818-1883) เกิดที่เมืองไทรเออร์ ประเทศเยอรมนี ในครอบครัวคนชั้นกลางที่ไม่ได้ร่ำรวยนัก ทั้งพ่อและแม่ของเขาเป็นชาวยิวแต่ได้เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์เพื่อให้พ่อสามารถรับราชการในเยอรมนีได้ (Walker and Gray. 2007 : 209) เขาได้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยบอนน์ เบอร์ลิน และเจนา ตามลำดับ คือเมื่ออายุได้ 17 ปี เขาได้เข้าเรียนกฎหมายในมหาวิทยาลัยบอนน์ เมื่อเรียนได้เพียงปีเดียวเขาก็ถูกจำคุกเพราะเมาเหล้าและต่อสู้กับคนอื่นจนได้รับบาดเจ็บ พ่อของเขาจึงส่งเขาไปเรียนที่มหาวิทยาลัยเบอร์ลิน โดยได้เปลี่ยนสาขาจากกฎหมายไปเป็นปรัชญา ซึ่งพ่อเขาไม่เห็นด้วย แต่พ่อของเขาอยู่ไม่นานนักก็เสียชีวิตจากไป เมื่อทางครอบครัวไม่สามารถส่งให้เขาเรียนต่อได้ เขาจึงพยายามหารายได้เลี้ยงตัวเอง โดยได้เริ่มเขียนวิทยานิพนธ์เพื่อที่จะได้มีโอกาสเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัย เขาได้เสนอวิทยานิพนธ์ซึ่งเป็นการศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาของเดโมคริตัสกับเอปิคิวรัส และสอบผ่านใน ค.ศ. 1841 แต่ขณะนั้นก็ไม่มีมหาวิทยาลัยใดเลยที่มีตำแหน่งอาจารย์รองรับเขา (Singer. 2000 : 3-5) ตอนที่เขาเรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยเบอร์ลิน เขาได้รับอิทธิพลทางความคิดแบบเฮเกลจากกลุ่มลูกศิษย์ของเฮเกล และตอนที่เขาเสนอวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกนั้น เขาเสนอต่อมหาวิทยาลัยเจนา เขาจึงจบปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยเจนา (Walker and Gray. 2007 : 209) เมื่อไม่สามารถเป็นอาจารย์ได้ เขาจึงหันไปสนใจทางด้านวารสารศาสตร์และได้เขียนบทความวิชาการทางสังคมการเมือง และปรัชญาส่งไปตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ Rhenish Gazette (Rheinische Zeitung) ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์แนวเสรีนิยมที่ออกใหม่ในช่วงนั้น บทความของเขาได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีจนเมื่อบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ฉบับนั้นลาออกในปลาย ค.ศ. 1842 เขาก็ได้เข้าไปเป็นบรรณาธิการแทน (Singer. 2000 : 5)

ใน ค.ศ. 1943 มากซ์ได้แต่งงานกับเจนนี ฟอน เวสต์ฟาเลน และมีลูกถึง 6 คน แต่มีเพียง 3 คนหลังเท่านั้นที่มีชีวิตรอดพ้นวัยเด็กมาได้ และในปีเดียวกันนี้เองที่เขาสลัดอิทธิพลทางความคิดของเฮเกลออกไปได้ โดยได้เขียนหนังสือเรื่อง Critique of Hegel's Philosophy of Right ออกมาวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดของเฮเกล ใน ค.ศ. 1944 เขาได้พบกับฟรีดริช เองเกลส์ ซึ่งต่อมาก็เป็นเพื่อนและผู้ร่วมงานกันจน

ตลอดช่วงชีวิตของเขา มากซ์กับเองเกลส์เขียนงานสำคัญร่วมกันหลายเรื่อง หนึ่งในนั้นก็มี The Communist Manifesto ซึ่งหมายถึงคำประกาศของคอมมิวสิต์รวมอยู่ด้วย (Walker and Gray. 2007 : 209-210)

คำประกาศของคอมมิวนิสต์เป็นงานเขียนที่เกิดจากการที่มากซ์ได้เดินทางไปกรุงบรัสเซลล์ และได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับเครือข่ายของขบวนการปฏิวัติหลายกลุ่ม กลุ่มที่เด่นที่สุดต่อมาได้ก่อตั้งเป็นสันนิบาตคอมมิวนิสต์ (Communist League) ใน ค.ศ. 1847 สันนิบาตคอมมิวนิสต์ที่ว่านี้ได้ขอร้องให้มากซ์และเองเกลส์เขียนคำประกาศให้ใน ค.ศ. 1848 สันนิบาตคอมมิวนิสต์ได้สลายตัวไปใน ค.ศ. 1952 แต่มากซ์ก็ยังเข้าไปเกี่ยวข้องกับขบวนการปฏิวัติต่อไปจนเขาสามารถช่วยก่อตั้งสากลที่หนึ่ง (First International) ได้ใน ค.ศ. 1964 สากลที่หนึ่งนี้เป็นชื่อของสมาคมที่รวมตัวกันอย่างหลวมๆ ของพรรคการเมืองและสหภาพแรงงานของชนชั้นกรรมาชีพแนวสังคมนิยม (Walker and Gray. 2007 : 210-211)

งานเขียนของมากซ์มีมากมายมหาศาล ที่เด่นๆ นอกจากที่กล่าวมาแล้วก็อย่างเช่น Capital ซึ่งมี 3 เล่ม ตีพิมพ์ออกมาในช่วง ค.ศ. 1861-1879 The Class Struggles in France (1850) The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte (1852) The Civil War in France (1871) และ Critique of the Gotha Program (1875) เป็นต้น (Walker and Gray. 2007 : 221-212) ขณะที่อิทธิพลทางความคิดของเขาก็ยิ่งใหญ่ไม่แพ้กัน ปีเตอร์ ซิงเกอร์ ถึงกับกล่าวว่า “ผลกระทบของมากซ์เทียบได้กับผลกระทบจากผู้นำศาสนาอย่างเช่นพระเยซูหรือศาสดามูฮัมหมัดเลยทีเดียว เพราะว่าส่วนมากของครึ่งหลังแห่งคริสต์ศตวรรษที่ 20 ประชาชนเกือบ 4 ใน 10 คนบนโลกนั้นดำรงชีวิตอยู่ภายใต้รัฐบาลที่พิจารณาตนเองว่าเป็นมาร์กซิสต์และอ้างว่าได้ใช้หลักการของมาร์กซิสต์ในการตัดสินใจว่าชาติจะดำเนินต่อไปอย่างไร” (Singer. 2000 : 1)

11.3.2 แนวคิดของมากซ์

แนวคิดของมากซ์มีมากมายหลายอย่าง ในที่นี้ จะกล่าวถึงแนวคิดเด่นๆ อันเป็นลักษณะเฉพาะของมากซ์ (และเองเกลส์) เท่านั้น ควรกล่าวไว้ด้วยว่ามากซ์ไม่ได้ต้องการให้เราใช้แนวคิดไปทำความเข้าใจโลกอย่างเดียวเท่านั้น แต่ต้องการให้เราใช้แนวคิดทฤษฎีต่างๆ ในการเปลี่ยนแปลงโลกให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นด้วย ดังที่มากซ์ได้เคยกล่าวไว้ใน “Thesis on Feuerbach” ว่า “นักปรัชญาได้แต่เพียงตีความโลกในแนวทางที่หลากหลาย แต่ประเด็นสำคัญก็คือการเปลี่ยนแปลงโลกต่างหาก” (Marx and Engels. 1998 : 574) ในที่นี้ จะกล่าวถึงแนวคิด 8 ประการ ดังต่อไปนี้

การเปลี่ยนแปลงแบบปฏิพัฒนาการ (Dialectical Change) โดยทั่วไป เมื่อกล่าวถึงแนวคิดเรื่องนี้ นักวิชาการส่วนมากจะใช้คำว่า “วิภาษวิธี” และบางคนก็ใช้คำทับศัพท์ว่า “ไดอะเล็คติก” (เช่น สมเกียรติ วันทะนะ. 2544) แต่ผู้เขียนเห็นด้วยกับราชบัณฑิตยสถาน (2540 : 26-27) ว่าคำว่าวิภาษวิธีเป็นคำที่ใช้กล่าวถึงวิธีการแสวงหาความรู้ของโสกราตีสซึ่งเป็นเรื่องทางญาณวิทยา แต่คำที่ใช้อธิบายแนวคิดของเฮเกลและมากซ์นำมาใช้ด้วยนั้นเป็นเรื่องของอภิปรัชญา ซึ่งควรใช้คำว่า “ปฏิพัฒนาการ” จึงขอใช้คำหลังนี้ และคำว่าวิภาษวิธีนั้นเมื่อพิจารณาจากรากศัพท์ก็พบว่าเกี่ยวกับการพูด แต่ตามแนวคิดของเฮเกลและมากซ์นั้น คำว่า “Dialectics” ไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับการพูดเลย หากแต่เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลง โดยที่เฮเกลและมากซ์นั้นต่างก็มองว่าทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเปลี่ยนแปลง เพียงแต่ความเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างไรต่างหากที่ทั้งสองมองต่างกัน

เฮเกลมองว่าลักษณะสำคัญของสิ่งต่างๆ นั้นมี 3 ประการคือ ความเปลี่ยนแปลง ความขัดแย้ง และความสัมพันธ์กัน สิ่งต่างๆ นั้นอยู่ในสภาพที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่มีอะไรที่หยุดนิ่งอยู่กับที่ สิ่งต่างๆ มีพลังความขัดแย้งแฝงอยู่ในตัวเสมอ และสิ่งต่างๆ นั้นก็เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ไม่มีอะไรอยู่โดดเดี่ยวโดยไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งอื่นได้ (Walker and Gray. 2007 : 87)

มากซ์ก็มองว่าทุกสิ่งล้วนเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน แต่ที่เขาต่างจากเฮเกลก็คือว่ามุมมองของเฮเกลนั้นเป็นแบบจิตนิยม (Idealism) คือเฮเกลเชื่อว่ามีสิ่งที่เรียกว่า “จิต” หรือ “วิญญาณ” (Spirit หรือ Geist) หรือ “พระเจ้า” (God) ดำรงอยู่ สิ่งนี้ดำรงอยู่ในทุกที่และทำให้สิ่งอื่นเปลี่ยนแปลง (Hoffman. 2007 : 42) ขณะที่มากซ์นั้นมีมุมมองแบบวัตถุนิยมซึ่งไม่เชื่อว่าจิตนั้นกำหนดสิ่งอื่น แต่วัตถุต่างหากที่กำหนดจิต วัตถุทำให้จิตเปลี่ยนแปลง

เองเกลส์ได้อธิบายปฏิพัฒนาการของเฮเกลไว้ว่าเป็น “ศาสตร์ที่มีกฎทั่วไปว่าด้วยความเคลื่อนไหวและพัฒนาการของธรรมชาติ สังคมมนุษย์ และความคิด” (Walker and Gray. 2007 : 88; อ้างอิงมาจาก Engels) เขามองว่าปฏิพัฒนาการคือการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาก้าวหน้ายิ่งขึ้นที่เกิดขึ้นในโลกนี่เอง กฎทั่วไปของปฏิพัฒนาการนั้นเองเกลส์กล่าวว่ามี 3 ประการ คือ 1) เอกภาพของสิ่งที่ตรงข้ามกัน (The Unity of Opposites) คือทุกสิ่งทุกอย่างจะประกอบไปด้วยสิ่งที่ตรงข้ามกันหรือสิ่งที่ขัดแย้งกันแต่ก็มารวมอยู่ด้วยกันเป็นหนึ่งเดียวได้ 2) การปฏิเสธของการปฏิเสธ (The Negation of the Negation) คือเมื่อสิ่งที่ตรงข้ามกันมาปะทะกัน สิ่งหนึ่งก็ปฏิเสธหรือขัดแย้งกับอีกสิ่งหนึ่ง และสิ่งที่ถูกปฏิเสธนั้นก็จะมีสิ่งอื่นมา

ปฏิเสธหรือขัดแย้งอีกไปเรื่อยๆ และ 3) การเปลี่ยนแปลงจากปริมาณไปสู่คุณภาพ (The Transformation of Quantity into Quality) คือการเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณที่ค่อยๆ เกิดขึ้นในที่สุดก็จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสำคัญซึ่งเกิดขึ้นแบบทันทีทันใดอันเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพได้ (Hoffman. 2007 : 42; Walker and Gray. 2007 : 88)

วัตถุนิยม (Materialism) ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าแนวคิดของมากซ์นั้นเป็นวัตถุนิยม แนวคิดวัตถุนิยมของมากซ์มีข้อเสนออยู่ 6 ประการ คือ 1) โลกดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระจากการรับรู้ของเรา หรือวัตถุดำรงอยู่โดยแยกออกและเป็นอิสระจากจิต 2) วัตถุสำคัญกว่าจิต วัตถุกำหนดจิต จิตหรือความคิดเกิดขึ้นมาจากวัตถุ 3) ความเป็นจริงทั้งหมดเป็นความเป็นจริงทางวัตถุ โลกธรรมชาติก็คือโลกทางวัตถุ ธรรมชาติดังกล่าวนี้ไม่ได้มาจากหรือขึ้นอยู่กับสิ่งเหนือธรรมชาติแต่อย่างใด 4) การผลิตของมนุษย์ในสังคมซึ่งถือว่าเป็นเรื่องทางวัตถุเป็นตัวกำหนดการดำรงอยู่ของมนุษย์และสังคมโดยรวม หรือวิถีการผลิตเป็นตัวกำหนดวิธีคิดหรืออุดมการณ์ของคนเรา 5) มนุษย์มีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติ สังคม และจิตสำนึก โดยต้องประสานทฤษฎีเข้ากับการปฏิบัติให้เป็นหนึ่งเดียวกัน (Praxis) และ 6) วิธีวิทยาแบบวัตถุนิยมมีความสำคัญ นั่นหมายความว่าวิธีการเชิงประจักษ์สำคัญกว่าวิธีการที่เป็นนามธรรม (Walker and Gray. 2007 : 214) และเนื่องจากแนวคิดวัตถุนิยมของมากซ์นั้นเป็นเครื่องมือสำคัญในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงแบบปฏิพัฒนาการ จึงมีชื่อเรียกอย่างหนึ่งว่าวัตถุนิยมปฏิพัฒนาการ (Dialectical Materialism)

วัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (Historical Materialism) ในบรรดาข้อเสนอทั้ง 6 ประการข้างต้น ข้อเสนอประการที่ 4 ก็คือวัตถุนิยมประวัติศาสตร์นั่นเอง เองเกลส์กล่าวว่าการมองประวัติศาสตร์ด้วยมุมมองแบบวัตถุนิยมถือว่าเป็นหลักหมายสำคัญของปรัชญามาร์กซิสต์ (Heywood. 2002 : 53) ความจริงแล้ว คำว่า “Dialectic Materialism” ก็ดี คำว่า “Historical Materialism” ก็ดี ไม่ใช่เป็นคำที่มากซ์เป็นคนใช้เอง แต่รุ่นลูกศิษย์เป็นคนใช้เพื่ออธิบายแนวคิดของมากซ์ซึ่งเป็นแบบวัตถุนิยม คนในรุ่นเดียวกับมากซ์ที่อธิบายวัตถุนิยมของมากซ์ว่าเป็นอย่างไรนั้นก็คือเองเกลส์ (Avineri. 1968 : 65) วัตถุนิยมของมากซ์เป็นวัตถุนิยมปฏิพัฒนาการดังที่กล่าวแล้ว และเป็นวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ด้วยเมื่อเอาไปใช้มองประวัติศาสตร์ วัตถุนิยมประวัติศาสตร์ของมากซ์ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของชีวิตทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นตัวกำหนดหรือเป็นเงื่อนไขของสิ่งอื่นๆ มากซ์เชื่อว่าโครงสร้างพื้นฐานหรือโครงสร้างส่วนล่าง (Base) ซึ่งเป็นเรื่องของวิถีการผลิตนั้นเป็นตัวกำหนดโครงสร้างส่วนบน (Superstructure) ซึ่งเป็นเรื่องของความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ

และอุดมการณ์ต่างๆ ของคนเรา (Heywood. 2002 : 53) กล่าวคือวิถีที่เราผลิตอาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย และสินค้าต่างๆ นั้น เป็นรากฐานของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้านอื่นๆ เศรษฐกิจและเทคโนโลยีคือรากฐานของความเปลี่ยนแปลง ดังนั้น ถ้าเราต้องการเข้าใจสังคมและประวัติศาสตร์ เราก็ต้องพิจารณาที่การผลิต เพราะว่ามนุษย์เรานั้นโดยพื้นฐานแล้วเป็นผู้ผลิต และสังคมมนุษย์โดยพื้นฐานก็คือระบบการผลิตหรือกระบวนการผลิตนั่นเอง การเมือง ปรัชญา ศาสนา ศีลธรรม กฎหมาย วัฒนธรรม และสถาบันต่างๆ ในสังคมจะเป็นอย่างไรนั้น ก็ขึ้นอยู่กับว่าวิถีการผลิตเป็นอย่างไรนั่นเอง (Walker and Gray. 2007 : 136)

วิถีการผลิต (Mode of Production) ประกอบไปด้วยพลังการผลิต (Forces of Production) และความสัมพันธ์ทางการผลิต (Relations of Production) (Walker and Gray. 2007 : 219-220) สำหรับพลังการผลิตนั้น ยังแบ่งออกได้อีก 2 อย่างคือปัจจัยการผลิต (Means of Production) อย่างเช่นเครื่องมือ โรงงาน และวัตถุดิบ และพลังแรงงาน (Labour Power) ซึ่งเป็นความสามารถในการทำงานที่มีอยู่ในตัวคนงาน ส่วนความสัมพันธ์ทางการผลิตนั้นหมายถึงระบบกรรมสิทธิ์ที่จะกำหนดว่าใครจะได้เป็นเจ้าของอะไร ใครจะได้ส่วนแบ่งอะไร เท่าไร ใครจะต้องทำอะไร ในกระบวนการผลิตนั่นเอง (สมเกียรติ วันทะนะ. 2544 : 63)

การเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ตามความเห็นของมากซ์เป็นการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิต หรือเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างพลังการผลิตกับความสัมพันธ์ทางการผลิตนั่นเอง โดยมากซ์ได้ชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมานั้นมีวิถีการผลิต 4 แบบ หรือสังคมผ่านยุค 4 ยุคมาแล้ว นั่นคือ 1) ยุคบุพกาลซึ่งมีวิถีการผลิตรวมหมู่แบบดั้งเดิม (Primitive Communism) 2) ยุคทาส (Slavery) 3) ยุคศักดินา (Feudalism) และ 4) ยุคทุนนิยม (Capitalism) และมากซ์กล่าวทำนายไว้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงจากยุคทุนนิยมเข้าสู่ยุคคอมมิวนิสต์ (Communism) ซึ่งเป็นยุคสุดท้าย คอมมิวนิสต์เป็นวิถีการผลิตแบบที่ 5 ซึ่งเป็นวิถีการผลิตที่ก้าวหน้าที่สุด เป็นยุคที่ดีที่สุด (สมเกียรติ วันทะนะ. 2544 : 63; Heywood. 1998 : 127; Walker and Gray. 2007 : 220)

มูลค่าส่วนเกิน (Surplus Value) มูลค่าส่วนเกินเป็นแนวคิดสำคัญที่มากซ์ใช้วิเคราะห์ทุนนิยม เพื่อชี้ให้เห็นถึงการเอารัดเอาเปรียบกดขี่ขูดรีดของทุนนิยม ระบบทุนนิยมได้ผลิตสินค้าออกมา สินค้า (Commodity) คือสิ่งที่ถูกผลิตออกมาเพื่อซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน เพื่อเอาไปไว้ใช้อุปโภคบริโภค ในตัวสินค้าจึงมีมูลค่าอย่างน้อย 2 อย่าง คือมูลค่าใช้สอย (Use Value) และมูลค่าแลกเปลี่ยน (Exchange Value)

มูลค่าใช้สอยคือประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการได้ใช้สินค้านั้นสนองความต้องการของเรา มูลค่าแลกเปลี่ยนเป็นประโยชน์ที่เกิดจากการที่เราสามารถใช้สินค้านั้นแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นได้ คือเป็นสิ่งที่ซื้อได้ขายได้นั่นเอง มาร์กซ์ตั้งคำถามว่าถ้าสินค้าต่างๆ แลกเปลี่ยนกันได้ตามมูลค่าของปริมาณแรงงานที่มีอยู่ในตัวสินค้าแล้ว กำไรจะมาจากที่ใด หรืออีกนัยหนึ่งถ้าเราขายสินค้าตามมูลค่าที่มีอยู่ตัวสินค้า นายทุนจะได้กำไรได้อย่างไร มาร์กซ์ได้ชี้ให้เห็นว่านายทุนสามารถแสวงหากำไรจากการขายสินค้าได้โดยได้จากมูลค่าส่วนเกินนี่เอง คือคนงานนั้นมีกำลังแรงงาน กำลังแรงงานของคนงานนั้นเป็นมูลค่าแลกเปลี่ยนที่มีปริมาณเท่ากับแรงงานที่ใช้ในการผลิตสินค้า เมื่อคนงานทำงาน คนงานก็ได้ค่าจ้างตอบแทนกลับมาแลกกับการที่เขาต้องทำงานผลิตสินค้าให้นายทุน แต่คนงานอาจจะใช้เวลาเพียงแค่ครึ่งหนึ่งของเวลาทำงานเพื่อผลิตสินค้าให้มีมูลค่าแลกเปลี่ยนเท่ากับค่าจ้างที่ตนได้มา เวลาส่วนที่เหลือจึงถูกใช้เพื่อผลิตมูลค่าส่วนเกินให้นายทุน (Walker and Gray. 2007 : 308-309) กำลังแรงงานจึงเป็นสินค้าพิเศษเพราะสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้เกิดขึ้นมากกว่ามูลค่าที่นายทุนซื้อมา นายทุนจึงได้กำไรจากการเอารัดเอาเปรียบคนงาน ราคาของสินค้าที่ซื้อขายกันในตลาดได้รวมกำไรของนายทุนเอาไว้เรียบร้อยแล้ว มูลค่าของสินค้าจึงมาจากการคิดค่าต้นทุนซึ่งมีทั้งทุนคงที่ (Constant Capital) เช่นทุนที่ใช้ในการตั้งโรงงานและซื้อเครื่องจักร และทุนแปรผัน เช่นค่าจ้างที่นายทุนจ่ายให้คนงาน บวกกับกำไรของนายทุนนั่นเอง (สมเกียรติ วันทะนะ. 2544 : 65)

ความแปลกแยก (Alienation) ความแปลกแยกเป็นความรู้สึกของคนเราที่ดำรงชีวิตอยู่ในโลกซึ่งดูแปลกและไม่เป็นมิตรกับเรา เรารู้สึกว่าชีวิตของเรานั้นช่างไร้ความหมาย ไร้คุณค่า ไม่น่าพึงพอใจ เมื่อรู้สึกเช่นนี้ คุณค่าความเป็นมนุษย์ของเราก็ถูกลดทอนลงไป ความรู้สึกเช่นนี้เกิดขึ้นได้ในทุกสังคม แต่ในสังคมทุนนิยมซึ่งนายทุนเอารัดเอาเปรียบคนงานนั้น คนงานหรือชนชั้นกรรมาชีพจะเกิดความแปลกแยกได้มาก คือแปลกแยกกับสินค้าที่ตนผลิตได้ แปลกแยกจากเงื่อนไขของกระบวนการทำงาน และแปลกแยกกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน การแปลกแยกกับสินค้าที่ผลิตได้นั้นเกิดจากการที่คนงานเมื่อผลิตสินค้าได้แล้วตนเองก็ไม่ได้เป็นเจ้าของสินค้านั้น แต่นายทุนต่างหากที่เป็นเจ้าของ ความแปลกแยกจากเงื่อนไขของกระบวนการทำงานเกิดจากการที่คนงานไม่สามารถควบคุมกระบวนการผลิตได้ ไม่ได้เป็นเจ้าของเครื่องจักรที่ใช้ในการผลิต ต้องทำงานที่ซ้ำซากจำเจน่าเบื่อ ไม่ได้ใช้ทักษะและความคิดสร้างสรรค์ ความแปลกแยกกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเกิดจากการที่คนงานเป็นผู้ผลิตเชิงสังคม นั่นคือต้องทำงานด้วยกันและ

ร่วมมือกัน แต่กระบวนการผลิตของทุนนิยมไม่เอื้อต่อการผลิตเชิงสังคมเลย (Walker and Gray. 2007 : 9-10) และในที่สุด คนงานก็แปลกแยกกับตัวเอง (Heywood. 2002 : 54) มองตนเองว่าไร้คุณค่า ขาดความภาคภูมิใจในตนเอง

การต่อสู้ทางชนชั้น (Class Struggle) เมื่อคนงานหรือชนชั้นกรรมาชีพถูกเอารัดเอาเปรียบกดขี่ขูดรีดจนเกิดความแปลกแยก คนงานก็จะพัฒนาจิตสำนึกทางชนชั้น (Class Consciousness) ขึ้นมา มองเห็นว่าเพื่อนร่วมงานคนอื่นก็ถูกกดขี่เหมือนกันกับตน มองเพื่อนร่วมงานว่าเป็นคนชนชั้นเดียวกัน พวกเขาจึงร่วมมือกันเพื่อโค่นล้มนายทุนและระบบทุนนิยม การต่อสู้ทางชนชั้นจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ มาก์กับเองเกลส์ถึงกับกล่าวว่า “ประวัติศาสตร์ของสังคมที่มีอยู่ในอดีตจนถึงปัจจุบันทั้งหมดเป็นประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ทางชนชั้น” (Marx and Engels. 2008 : 33) การต่อสู้และความขัดแย้งเกิดขึ้นตลอดช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ในยุคต่างๆ ที่ผ่านมาในอดีตนั้น ล้วนแต่มีความขัดแย้ง ในยุคบุพกาล ความขัดแย้งเป็นผลมาจากความขาดแคลนทางด้านวัตถุ ในยุคทาส ก็มีความขัดแย้งและการต่อสู้ระหว่างมูลนายกับทาส ในยุคศักดินา เจ้าที่ดินกับไพร่ติดที่ดินก็ขัดแย้งและต่อสู้กัน ส่วนในยุคทุนนิยม นายทุนกับคนงานหรือชนชั้นกระฎุมพีกับชนชั้นกรรมาชีพก็ขัดแย้งกัน (Heywood. 1998 : 127) และทั้งสองฝ่ายก็ต่อสู้กัน จนในที่สุด มาก์ก็ทำนายไว้ว่าจะเกิดการปฏิวัติโดยชนชั้นกรรมาชีพที่สามารถโค่นล้มระบบทุนนิยมลงได้

การปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพ (Proletarian Revolution) มาก์กล่าวถึงการปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพว่าเป็นเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในช่วงเปลี่ยนผ่านระหว่างทุนนิยมไปสู่คอมมิวนิสต์ ในช่วงนี้ชนชั้นและรัฐก็ยังคงมีอยู่ แต่ชนชั้นกรรมาชีพจะก้าวเข้าไปกุมอำนาจรัฐ โค่นล้มรัฐของชนชั้นกระฎุมพี นำเอารัฐของชนชั้นกรรมาชีพเข้าแทนที่ รัฐของชนชั้นกรรมาชีพนี้เป็นการปกครองของคนส่วนใหญ่ซึ่งมีจำนวนมาก รัฐนี้ยังคงรักษาอำนาจเชิงกดปราบเอาไว้เพื่อใช้ปราบปรามคนรวยที่ต้องการฟื้นฟูระบบทุนนิยมและการปกครองโดยคนส่วนน้อยขึ้นมาใหม่ อย่างไรก็ตาม การใช้อำนาจเผด็จการนั้นก็จะดำรงอยู่ชั่วคราวเท่านั้น ถ้าร่องรอยสำคัญของทุนนิยมและจิตสำนึกแบบนายทุนยังคงอยู่ ก็จำเป็นต้องคงไว้ซึ่งอำนาจเผด็จการนี้ แต่อำนาจเผด็จการนี้ไม่เหมือนกับอำนาจของรัฐบาลเผด็จการทั่วไป เพราะเป็นเผด็จการชั่วคราวและเป็นเผด็จการของคนส่วนมาก ไม่ใช่เผด็จการของคนส่วนน้อยที่ใช้อำนาจบีบบังคับคนส่วนมาก มาตรการที่เผด็จการของชนชั้นกรรมาชีพจะนำมาใช้นั้นมีหลายอย่าง เช่นการยกเลิกกรรมสิทธิ์ส่วนตัวในที่ดิน การนำเอาค่าเช่าไปใช้ก่อให้เกิดประโยชน์สาธารณะ การเก็บภาษีรายได้แบบก้าวหน้าใน

อัตราสูง การยกเลิกสิทธิในทรัพย์มรดก การทำให้โรงงานและเครื่องมือเครื่องจักรที่ใช้ในการผลิตเป็นของรัฐ การรวมศูนย์อำนาจในการปล่อยกู้ไว้ที่ธนาคารกลางของรัฐ การควบคุมช่องทางการสื่อสารและการขนส่ง และการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าสำหรับเด็กและเยาวชน (Walker and Gray. 2007 : 89-90)

สังคมคอมมิวนิสต์ (Communism) เมื่อผ่านช่วงที่เผด็จการของชนชั้นกรรมาชีพใช้อำนาจชั่วคราวแล้ว สังคมคอมมิวนิสต์ก็จะเกิดขึ้น ในช่วงเปลี่ยนผ่านเพื่อเข้าสู่สังคมคอมมิวนิสต์นี้ มากซ์กล่าวว่าความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างชนชั้นก็จะลดลงและสังคมคอมมิวนิสต์ก็จะเกิดขึ้น รัฐของชนชั้นกรรมาชีพก็จะไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป รัฐจึงค่อยๆ สลายตัวไป (Heywood. 2002 : 54)

แม้ว่ามากซ์จะกล่าวถึงสังคมคอมมิวนิสต์ในฐานะที่เป็นสังคมอุดมคติที่พึงปรารถนาและทำนายไว้ว่าสังคมคอมมิวนิสต์จะเกิดขึ้นแทนที่สังคมทุนนิยม โดยเขาใช้คำว่า “Communism” ตั้งแต่งานเขียนเรื่อง Economic and Philosophical Manuscripts ที่ตีพิมพ์ตั้งแต่ ค.ศ. 1844 จนถึงงานเขียนเรื่อง Capital เล่ม 3 แต่ไม่มีที่ใดเลยที่มากซ์ได้กล่าวถึงสังคมนี้ไว้อย่างละเอียด วอล์กเกอร์และเกรย์ (Walker and Gray. 2007 : 60) กล่าวว่า เท่าที่รวบรวมได้จากความเห็นที่กระจัดกระจายอยู่ในงานหลายเรื่อง สังคมคอมมิวนิสต์น่าจะมีลักษณะดังต่อไปนี้คือ เป็นสังคมที่นำเอาปัจจัยการผลิตมาเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนรวม เป็นสังคมที่ไม่มีการแบ่งงานกันทำ ไม่มีความแปลกแยก ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบกดขี่ขูดรีด ในสังคมคอมมิวนิสต์จะไม่มีรัฐ ไม่มีชนชั้น ไม่มีความอดอยากขาดแคลน ผู้คนจะรู้และเข้าใจตัวเองอย่างแท้จริง

ในเมื่อสังคมคอมมิวนิสต์มีระบบกรรมสิทธิ์แบบกรรมสิทธิ์ส่วนรวม ชนชั้นจึงเกิดขึ้นไม่ได้ และเมื่อไม่มีชนชั้น รัฐในความหมายที่ว่าเป็นองค์กรที่รวมศูนย์อำนาจและใช้อำนาจเชิงบีบบังคับที่ชนชั้นหนึ่งใช้เพื่อกดปราบอีกชนชั้นหนึ่งจึงเกิดขึ้นไม่ได้เช่นเดียวกัน สังคมคอมมิวนิสต์จะไม่มีกองกำลังทหาร ไม่มีตำรวจ ไม่มีระบบราชการ ไม่มีศาล ไม่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐ แต่จะมีหน่วยงานบริหารงานสาธารณะที่กระจายอำนาจคอยประสานการผลิตและการแจกจ่าย ความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมก็จะถูกยกเลิกไปซึ่งทำให้พลังการผลิตพัฒนาได้เต็มที่และมีการทำงานเต็มขีดความสามารถ ทำให้การผลิตขยายตัวมีสินค้ามากมาย การผลิตจะเป็นแบบรวมหมู่คือร่วมกันผลิตและได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ไม่มีการบังคับใช้แรงงาน ผู้คนไม่มุ่งทำงานเพื่อเห็นแก่เงิน งานก็จะมีมากมายหลายอย่างทำให้ปัจเจกบุคคลได้พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ได้เต็มที่ คนจะเปลี่ยนนิสัยจากที่เห็นแก่ตัว ชอบแข่งขัน และก้าวร้าว ไปเป็นคนที่ชอบช่วยเหลือกันและอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี (Walker and Gray. 2007 : 60)

ใน Critique of the Gotha Programme ซึ่งตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ. 1875 มากซ์ได้แบ่งแยกคอมมิวนิสต์ออกเป็น 2 ขั้น คือขั้นต่ำและขั้นสูง ในสังคมคอมมิวนิสต์ขั้นต่ำจะยังคงมีลักษณะบางอย่างของสังคมทุนนิยมอยู่บ้าง เช่นยังมีการจ่ายค่าจ้างในการทำงาน แต่ในสังคมคอมมิวนิสต์ขั้นสูง จะเป็นไปตามหลักการ “เอาจากแต่ละคนตามความสามารถ ให้แต่ละคนตามความจำเป็น” จริงๆ และใน The State and Revolution ที่ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1917 นั้น เลนินได้ใช้คำว่า “สังคมนิยม” เพื่อให้หมายถึงสังคมคอมมิวนิสต์ขั้นต่ำ และใช้คำว่า “คอมมิวนิสต์” เพื่อให้หมายถึงสังคมคอมมิวนิสต์ขั้นสูง (Walker and Gray. 2007 : 61)

11.4 สังคมนิยมยุคหลังมากซ์

หลังยุคของมากซ์ สังคมนิยมกระแสหลักก็คือสังคมนิยมมาร์กซิสต์ คำว่า “Socialism” “Marxism” และ “Communism” มักจะถูกใช้เป็น “ไวพจน์” คือเป็นคำที่มีความหมายเหมือนกันและใช้แทนกันได้ ทั้งสามคำนี้ นอกจากจะหมายถึงแนวคิดแล้ว ยังหมายถึงขบวนการทางการเมืองและระบอบการปกครองด้วย โดยเฉพาะคำว่าสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ซึ่งทั้งสองคำนี้นั้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ยังไม่ได้มีความหมายต่างกัน แต่ตั้งแต่ ค.ศ. 1917 ซึ่งมีการปฏิวัติรัสเซียเกิดขึ้น และต่อมามีการก่อตั้งสากลที่ 3 (Third International) ขึ้นมา คำว่าสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ก็เริ่มมีความหมายต่างกันและต่างกันยิ่งขึ้นเมื่อสตาลินขึ้นครองอำนาจ ทำให้คอมมิวนิสต์มีความหมายว่าเป็นระบอบการปกครองแบบเบ็ดเสร็จของสหภาพโซเวียตและประเทศบริวาร และสังคมนิยมก็ถูกใช้เป็นชื่อของพรรคการเมืองฝ่ายซ้ายซึ่งมีนโยบายเปลี่ยนแปลงสังคมแบบปฏิรูปและยึดมั่นอยู่กับโครงสร้างและกระบวนการที่เป็นประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม ต่อมาก็มีการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันตกซึ่งเคลื่อนออกห่างจากแนวทางของสหภาพโซเวียตและมุ่งสู่การเป็น “ยูโรคอมมิวนิสต์” (Eurocommunism) ที่เป็นประชาธิปไตย จึงทำให้ความแตกต่างระหว่างสังคมนิยมกับคอมมิวนิสต์กลับมาน้อยลงอีก (Walker and Gray. 2007 : 59-60)

ในหัวข้อนี้ จะกล่าวถึงแนวคิดของนักคิดมาร์กซิสต์รุ่นหลังมากซ์จำนวนหนึ่ง ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผู้นำทฤษฎีของมากซ์ไปประยุกต์ใช้จริงให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรมด้วย ดังต่อไปนี้

เอดวร์ด เบิร์นสไตน์ (Eduard Bernstein : ค.ศ. 1850-1932) เสนอความคิดสังคมนิยมที่เขาเรียกว่า “สังคมนิยมวิวัฒนาการ” (Evolutionary Socialism) ซึ่งตรงข้ามกับสังคมนิยมปฏิวัติ (Revolutionary Socialism) ตามแบบของมากซ์ (Heywood. 1998 : 116-121) เขาเสนอความเห็นไว้ว่าระบบทุนนิยมนั้นมีความสามารถในการปรับตัวได้ดีกว่าที่มากซ์คิดไว้ เมื่อเป็นเช่นนั้น วิวัฒนาการจากระบบทุนนิยมไปเป็นสังคมนิยมจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ข้อเสนอเช่นนี้ถูกมองว่าเป็น “ลัทธิแก้” (Revisionism) (Heywood. 1998 : 142-143) ซึ่งส่งผลให้มีการพัฒนาสังคมนิยมที่เป็นประชาธิปไตย (Democratic Socialism) หรือประชาธิปไตยแบบสังคมนิยม (Social Democracy) ขึ้นมา (Steger. 1997) ข้อเสนอของเขาทำให้เกิดปัญหาทางสองแพร่งที่สำคัญสำหรับขบวนการปฏิวัติ คือควรจะส่งเสริมการปฏิรูปหรือควรจะคัดค้านขัดขวางการปฏิรูป เพราะถ้าการปฏิรูปประสบผลสำเร็จ การปฏิวัติก็จะเกิดขึ้นล่าช้า แต่ถ้าคัดค้านขัดขวางการปฏิรูปก็จะไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนที่เห็นด้วยกับการปฏิรูป ข้อเสนอของเบิร์นสไตน์เป็นข้อเสนอที่สนับสนุนฝ่ายที่ต้องการให้มีการปฏิรูป (Sargent. 2009 : 200)

โรซา ลักเซมเบิร์ก (Rosa Luxemburg : ค.ศ. 1871-1919) เป็นนักคิดมาร์กซิสต์ที่แสดงความเห็นขัดแย้งกับเบิร์นสไตน์อย่างจริงจัง ในปีเดียวกันกับที่เบิร์นสไตน์ตีพิมพ์หนังสือที่เสนอแนวคิดสังคมนิยมวิวัฒนาการซึ่งเป็นสังคมนิยมเชิงปฏิรูปออกมาคือ ค.ศ. 1899 นั้น เธอก็ได้ตีพิมพ์หนังสือเรื่อง Social Reform and Revolution ออกมา ซึ่งในหนังสือเล่มนี้เธอเสนอว่าการปฏิวัติเป็นสิ่งจำเป็นอย่างขาดเสียมิได้ เธอได้ให้การสนับสนุนการนัดหยุดงานของมวลชนในฐานะที่เป็นแนวทางที่ดีที่สุดซึ่งจะนำไปสู่การปฏิวัติ อย่างไรก็ตาม เธอก็ไม่เห็นด้วยกับกับแนวคิดของเลนินซึ่งต้องการให้มีพรรคปฏิวัติที่รวมศูนย์อำนาจ โดยเชื่อว่าพรรคที่รวมศูนย์อำนาจเช่นนั้นก่อให้เกิดการทำลายความคิดสร้างสรรค์ของชนชั้นกรรมาชีพ (Sargent. 2009 : 200) และเธอก็ได้จัดทำใบปลิวออกมาโจมตีพรรคบอลเชวิกที่ปราบปรามชาวนาและปิดกั้นเสรีภาพของประชาชน (Lamb and Docherty. 2006 :217)

อันโตนิโอ กรัมชี (Antonio Gramsci : ค.ศ. 1891-1937) เป็นนักคิดมาร์กซิสต์ที่ปฏิเสธแนวคิดของมาร์กซ์ในส่วนที่เน้นความสำคัญของโครงสร้างส่วนล่างมากจนเกินไป เขาเสนอให้มีประชาธิปไตยในโรงงาน ให้มีสภาคนงาน กรัมชียังได้เสนอแนวคิดเรื่อง “การครองอำนาจนำ” (Hegemony) เอาไว้ด้วย ซึ่งเขาเสนอว่าการที่ชนชั้นปกครองสามารถรักษาอำนาจครอบงำเอาไว้ได้นั้น ส่วนสำคัญเกิดจากการที่ชนชั้นปกครองสามารถสร้างการครอบงำทางความคิดให้ผู้ถูกปกครองเห็นด้วยคล้อยตาม ไม่ใช่เกิดจากการใช้

อำนาจเชิงบีบบังคับอย่างเดียวเท่านั้น เขาชี้ให้เห็นว่าในระบบทุนนิยมนั้นจะมีปัญญาชนซึ่งทำหน้าที่ในการจัดการความเชื่อของคนในสังคมโดยชักจูงโน้มน้าวมวลชนให้เห็นด้วยและยอมรับการปกครองและทรรศนะของชนชั้นปกครอง ปัญญาชนฝ่ายปฏิวัติจะต้องเข้าไปขัดขวางแทรกแซงกระบวนการสร้างความคิดครอบงำนั้นและสร้างความคิดอุดมการณ์ใหม่ขึ้นมา (Walker and Gray. 2007 : 126)

จอร์จ ลูกาช (György Lukács : ค.ศ. 1885-1971) ก็เป็นนักคิดอีกคนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดมาร์กซิสต์ดั้งเดิม (Orthodox Marxism) ในสมัยของเขา เขาเสนอแนวคิดมาร์กซิสต์ในฐานะที่เป็นปรัชญาแนวมนุษยนิยม โดยเน้นชี้ให้เห็นถึงกระบวนการที่ระบบทุนนิยมได้ลดค่าของความเป็นมนุษย์ของคนงานทำให้คนงานเป็นเพียงสินค้าที่ซื้อขายได้ในตลาด (Heywood. 1998 : 138) เขาเน้นให้มีการตระหนักถึงความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น เขาเสนอว่าคนเรานั้นสามารถคิดและกระทำได้อย่างเสรี เป็นอิสระจากสถานะทางเศรษฐกิจและสถานะทางชนชั้นของตนได้ (Sargent. 2009 : 200)

วลาดิเมียร์ เลนิน (Vladimir Lenin ค.ศ. 1870-1924) นอกจากจะเป็นนักคิดมาร์กซิสต์แล้ว เลนินยังเป็นผู้ปกครองคนสำคัญในระบอบสังคมนิยม/คอมมิวนิสต์ด้วย เขาเป็นผู้นำขบวนการปฏิวัติรัสเซียที่ก่อให้เกิดจากจัดตั้งสหภาพโซเวียตรัสเซียขึ้นมา แนวคิดของเขามีชื่อเรียกว่า “ลัทธิเลนิน” (Leninism) หรือ “ลัทธิมากซ์-เลนิน” (Marxism-Leninism) เขามีแนวคิดที่ต้องการให้มีพรรคการเมืองแนวปฏิวัติซึ่งประกอบด้วยบุคคลที่เป็นมืออาชีพและอุทิศตัวให้แก่พรรคอย่างเต็มที่ คนเหล่านี้จะเป็นแนวหน้าของชนชั้นกรรมาชีพ คอยนำทางชนชั้นกรรมาชีพทั้งในช่วงก่อนและหลังการปฏิวัติ เขาเห็นด้วยกับแนวทางการปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพตามที่มากซ์กล่าวไว้ เขาไม่เห็นด้วยอย่างมากกับแนวทางของสังคมนิยมประชาธิปไตย เสรีนิยม และประชาธิปไตยแบบมีรัฐสภา เขาไม่อยากให้มีศาสนา มองว่าศาสนาก่อให้เกิดการหลอกลวงมอมเมามวลชน และเขาเสนอความเห็นที่ว่าจักรวรรดินิยม (Imperialism) เป็นพัฒนาการขั้นสุดท้ายของระบบทุนนิยม (Lamb and Docherty. 208-209)

โจเซฟ สตาลิน (Joseph Stalin : ค.ศ. 1878-1953) เป็นผู้นำของสหภาพโซเวียตที่สืบทอดอำนาจต่อจากเลนิน แนวคิดของเขาเรียกว่า “ลัทธิสตาลิน” (Stalinism) ซึ่งนี่ไม่ใช่เป็นเพียงแค่แนวคิดเท่านั้นแต่เป็นลักษณะเด่นของการปกครองในสหภาพโซเวียตรัสเซียในยุคนั้นเลยทีเดียว คือลัทธิสตาลินนี้มีความหมายบ่งถึงการปกครองที่เป็นเผด็จการ ใช้อำนาจกดขี่ และรวมศูนย์อำนาจแบบเบ็ดเสร็จ ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของลัทธิสตาลินคือความคิดและการปฏิบัติที่อยู่บนฐานความเชื่อที่ว่าการปฏิวัติจะต้องมา

จากข้างบน คือจะต้องนำโดยพรรคคอมมิวนิสต์ที่รัฐมีอำนาจมากและมีบทบาทสำคัญในการนำ ทางด้านการเกษตร ลัทธิสตาลินต้องการให้มีการผลิตแบบรวมหมู่ซึ่งชาวนาจะต้องทำนารวมที่เป็นนาของรัฐ ทางด้านอุตสาหกรรม ลัทธิสตาลินมีนโยบายที่ให้มีการควบคุมอุตสาหกรรมโดยเน้นพัฒนาอุตสาหกรรมหนักเป็นหลัก การใช้อำนาจกดขี่บีบบังคับได้ทำให้ระบอบสตาลินเป็นที่รู้จักว่าเป็น “ความน่ากลัวสุดขีด” (Great Terror) เพราะมีการกวาดล้างจับกุมผู้คนอย่างกว้างขวาง มีการสังหาร และบีบบังคับให้คนที่ไม่ได้กระทำผิดรับสารภาพว่าได้กระทำผิด ซึ่งบางคนก็เป็นบุคคลสำคัญของพรรคบอลเชวิกนั่นเอง (Walker and Gray. 2007 : 305)

ลีออน ทรอตสกี (Leon Trotsky : ค.ศ. 1879-1940) เป็นบุคคลสำคัญที่ร่วมปฏิวัติและจัดตั้งสหภาพโซเวียตรัสเซียร่วมกับเลนิน เป็นผู้นำและผู้ก่อตั้งกองทัพแดงของรัสเซีย และเป็นผู้นำคนสำคัญในพรรคคอมมิวนิสต์รัสเซียหรือพรรคบอลเชวิก (Walker and Gray. 2007 : 317) แนวคิดของเขามีชื่อเรียกว่า “ลัทธิทรอตสกี” (Trotskyism) ทรอตสกีอ้างว่าตนเองนั้นเป็นทายาทผู้สืบต่อความคิดของมากซ์และเลนิน ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของลัทธิทรอตสกีคือแนวคิดเรื่องการปฏิวัติที่ถาวร (Permanent Revolution) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ทรอตสกีพัฒนาขึ้นมาตั้งแต่ ค.ศ. 1906 และปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอีกใน ค.ศ. 1928 แนวคิดเรื่องการปฏิวัติที่ถาวรเสนอว่าขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อก้าวเข้าสู่สังคมนิยมนั้นเป็นพัฒนาการที่ผสมผสานกันและไม่ราบเรียบสม่ำเสมอ กล่าวคือประเทศต่างๆ นั้นมีพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่แตกต่างกัน แต่ประเทศที่ล้าหลังกว่าก็สามารถที่จะเร่งพัฒนาให้ผ่านขั้นตอนต่างๆ อย่างรวดเร็วได้ โดยนำเอาลักษณะที่ก้าวหน้าของประเทศที่พัฒนาแล้วมาผสมผสานเข้ากับลักษณะที่ล้าหลังของประเทศด้อยพัฒนา เขายกตัวอย่างรัสเซียว่าสามารถที่จะเคลื่อนจากรัฐกึ่งศักดินา ข้ามขั้นตอนทุนนิยม เพื่อก้าวเข้าสู่สังคมนิยมได้โดยตรง โดยใช้การปฏิวัติที่ถาวรซึ่งย่นย่อรวบรัดขั้นตอนต่างๆ ของการพัฒนาได้ ทฤษฎีการปฏิวัติที่ถาวรของเขายังรวมเอาลักษณะสำคัญของนานาชาตินิยม (Internationalism) เข้าไว้ด้วย คือเขามองว่าการปฏิวัติสังคมนิยมจะต้องขยายตัวเป็นเรื่องระหว่างประเทศ ซึ่งถ้าไม่สามารถขยายให้กว้างไปในระดับนานาชาติได้ การปฏิวัติสังคมนิยมก็จะไม่ประสบผลสำเร็จ ซึ่งความเห็นของทรอตสกีในเรื่องนี้นั้นขัดแย้งกับความเห็นของสตาลินเรื่อง “สังคมนิยมในประเทศเดียว” (Socialism in One Country) ที่สตาลินเชื่อว่ามีความเป็นไปได้ที่สหภาพโซเวียตรัสเซียสามารถสร้างสังคมนิยมขึ้นมาในประเทศเพียงลำพังก่อนไม่ต้องรอประเทศอื่น (Walker and Gray. 2007 : 319)

เหมา เจ๋อ ตุง (Mao Zedong :1893–1976) เป็นผู้นำการต่อสู้จนเปลี่ยนแปลงการปกครองของจีนมาสู่ระบอบสังคมนิยมได้ใน ค.ศ. 1949 และเป็นประธานาธิบดีคนแรกของสาธารณรัฐประชาชนจีน แนวคิดของเขาเรียกว่า “ลัทธิเหมา” (Maoism) ลักษณะเด่นของลัทธิเหมาคือการเน้นความสำคัญของลัทธิสมัครใจ (Voluntarism) คือต้องการให้ประชาชนได้เข้าร่วมต่อสู้ร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ด้วยความเต็มใจและภาคภูมิใจ การเน้นความสำคัญของปรัชญาปฏิพัฒนาการโดยเฉพาะประเด็นเรื่องความขัดแย้ง การวิเคราะห์ชนชั้นโดยเน้นไปที่อัตลักษณ์ทางชนชั้นและบทบาทการปฏิวัติของชาวนา ทฤษฎีการปฏิวัติของเขาครอบคลุมแนวคิดหลายอย่าง เช่นการให้มีกองกำลังแบบกองโจรเข้าต่อสู้แบบ “ป่าล้อมเมือง” และการยึดมั่นผูกพันกับ “ประชาธิปไตยรวมศูนย์” (Democratic Centralism) แนวคิดของเขาเป็นการนำเอาแนวคิดมาร์กซิสต์มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของประเทศจีน หรือเป็นการทำมาร์กซิสต์ให้เป็นแบบจีน (The Sinification of Marxism) นั่นเอง (Walker and Gray. 2007 : 201-202)

สังคมนิยมในยุคปัจจุบันมีความหลากหลายมาก มีนักคิดสังคมนิยมจำนวนมากที่ได้เสนอแนวคิดออกมาอย่างน่าสนใจ นักคิดสังคมนิยมบางคนก็ยังเป็นมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิม แต่หลายคนก็เป็นผู้ที่ถูกเรียกว่านีโอมาร์กซิสต์ นักทฤษฎีวิพากษ์ที่ผู้เขียนกล่าวถึงในบทที่ 6 นั้นก็เป็นพวกนีโอมาร์กซิสต์ แต่นักคิดนีโอมาร์กซิสต์ที่เด่นๆ ก็ยังมีอีกมาก อยู่นอกเหนือขอบข่ายเนื้อหาของบทนี้ที่จะกล่าวถึงได้

สรุปท้ายบท

เนื้อหาในบทนี้เป็นการกล่าวถึงสังคมนิยมซึ่งเป็นแนวคิด อุดมการณ์ทางการเมือง และระบอบการปกครองที่มีความสำคัญมาก อิทธิพลของแนวคิดนี้ในทางการเมืองที่เห็นได้ชัดเจนก็คือในคริสต์ศตวรรษที่ 20 มีประเทศจำนวนมากที่ปกครองด้วยระบอบสังคมนิยม และเคยมีประชาชนจำนวนมากเกือบครึ่งโลกอยู่ในประเทศที่เคยเป็นสังคมนิยมมาแล้ว ในแง่แนวคิด สังคมนิยมเป็นแนวคิดที่เน้นความสำคัญของสังคมเหนือปัจเจกบุคคล เน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การทำงานร่วมกัน และให้ความสำคัญกับความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคมมากว่าเสรีภาพของปัจเจกบุคคล

สังคมนิยมยูโทเปียเป็นคำที่มากซ์ใช้เรียกแนวคิดสังคมนิยมในยุคก่อนหน้าเขาซึ่งเขามองว่าเป็นแนวคิดที่เพ้อฝัน ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ไม่มีแนวทางที่ชัดเจนในการสร้างสังคมเช่นนั้นให้เกิดขึ้นจริงได้ ในความเป็นจริงแล้ว คำว่าเพ้อฝันหรือยูโทเปียนี้ไม่ได้หมายความว่านักคิดเหล่านี้เอาแต่คิดอย่างเดียว แต่ความเป็นจริงแล้ว พวกเขาได้เสนอทั้งแนวคิดและได้ลงมือสร้างสังคมในอุดมคติตามความคิดของตนด้วย

หรือในบางกรณีความคิดที่พวกเขาเสนอไว้ก็ได้เป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการสร้างสังคมอุดมคติในที่อื่นๆ ในเวลาต่อมา มีผู้คนศรัทธาเลื่อมใสในแนวคิดของพวกเขา เกิดเป็นขบวนการที่มีสานุศิษย์มากมายในยุคนั้น นักสังคมนิยมยูโทเปียที่เด่นๆ คือแซ็งต์-ซีม็อง ชาร์ลส์ ฟูริเยร์ และโรเบิร์ต โอเวน สำหรับคนหลังสุดนี้ได้พยายามสร้างสหกรณ์ขึ้นมาหลายแห่งด้วยจนได้ชื่อว่าเป็นบิดาแห่งการสหกรณ์

สังคมนิยมมาร์กซิสต์คือแนวคิดของคาร์ล มากซ์ และฟรีดริช เองเกลส์ รวมถึงนักคิดมาร์กซิสต์อื่นๆ ด้วย แต่ในบทนี้มุ่งอธิบายเฉพาะแนวคิดของมากซ์เป็นหลัก ซึ่งมีแนวคิดที่โดดเด่นหลายอย่าง เช่น การมองความเปลี่ยนแปลงแบบปฏิพัฒนาการ การมองประวัติศาสตร์ด้วยปรัชญาวัตถุนิยม การเสนอทฤษฎีมูลค่าส่วนเกินเพื่ออธิบายถึงการที่ชนชั้นนายทุนมุ่งแสวงหากำไรซึ่งเป็นการเอารัดเอาเปรียบชนชั้นกรรมาชีพ การชี้ให้เห็นความแปลกแยกที่เกิดขึ้นในหมู่ชนชั้นกรรมาชีพซึ่งในที่สุดก็จะเป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกทางชนชั้นและการต่อสู้ทางชนชั้น โดยชนชั้นกรรมาชีพจะยึดอำนาจจากชนชั้นนายทุน และในช่วงแรกจะปกครองแบบเผด็จการของชนชั้นกรรมาชีพ เพื่อที่จะจัดการปกครองให้เข้าสู่สังคมคอมมิวนิสต์ในที่สุด มากซ์ได้ทำนายไว้ว่าชนชั้นกรรมาชีพจะโค่นล้มระบบทุนนิยมและสถาปนาสังคมคอมมิวนิสต์ที่ไม่มีรัฐไม่มีชนชั้นขึ้นมาได้

สังคมนิยมยุคหลังมากซ์เป็นแนวคิดมาร์กซิสต์ของนักคิดรุ่นหลังมากซ์ ที่ทุกคนต่างก็ยังเชื่อในความคิดพื้นฐานบางอย่างของมากซ์อยู่ เพียงแต่ไม่เห็นด้วยในแนวคิดบางประการ และพยายามนำเอาแนวคิดมาร์กซิสต์ไปปรับประยุกต์ใช้ตามที่ตนเห็นเหมาะสม ในยุคนี้ มีผู้เสนอแนวคิดสังคมนิยมออกมาหลายอย่าง เช่นสังคมนิยมวิวัฒนาการ ซึ่งเบิร์นสไตน์เสนอว่าการก้าวไปเป็นสังคมนิยมนั้นไม่จำเป็นต้องใช้วิธีปฏิวัติ แต่ควรใช้แนวทางปฏิรูปแทน แนวคิดสังคมนิยมที่เป็นประชาธิปไตยหรือประชาธิปไตยแนวสังคมนิยมก็ได้รับอิทธิพลจากเบิร์นสไตน์ด้วย แต่ผู้ที่ไม่เห็นด้วยก็มีไม่น้อย ที่เด่นๆ เช่นลักซัมเบิร์กที่ยืนยันว่าจะต้องใช้แนวทางปฏิวัติ มีหลายคนที่ได้นำเอาแนวคิดมาร์กซิสต์ไปใช้ใน การปกครองประเทศ แต่ก็ได้ปรับประยุกต์ตามที่ตนเห็นว่าเหมาะสม จนเป็นแนวคิดมาร์กซิสต์ที่มีลักษณะเฉพาะและตั้งชื่อตามนักคิดคนนั้น เช่นลัทธิเลนิน ลัทธิสตาลิน ลัทธิทรอตสกี และลัทธิเหมา

คำถามท้ายบท

1. สังคมนิยมหมายถึงอะไร? แนวคิดอะไรเป็นแหล่งที่มาสำคัญของแนวคิดสังคมนิยม? โปรดอธิบายโดยละเอียด
2. แนวคิดสังคมนิยมยูโทเปียของแซ็งต์-ซีม็อง ชาร์ลส์ ฟูริเยร์ และโรเบิร์ต โอเวน มีความคล้ายคลึงและ/หรือแตกต่างกันอย่างไร?

3. แนวคิดสำคัญของมากซ์มีอะไรบ้าง? โปรดอธิบายโดยละเอียด รวมทั้งเปรียบเทียบด้วยว่าสังคมนิยมยูโทเปียกับสังคมนิยมมาร์กซิสต์คล้ายคลึงกันและ/หรือแตกต่างกันอย่างไร?
4. ลักษณะเด่นของแนวคิดมาร์กซิสต์ยุคหลังมากซ์ทั้ง 8 คนเป็นอย่างไร? ให้อธิบายพอสังเขป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กองทะเบียนและประมวลผล มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. หลักสูตรการศึกษาระดับปริญญาตรี ปีการศึกษา 2553 วิทยาลัยการเมืองการปกครอง. มหาสารคาม : กองทะเบียนและประมวลผล มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2553.

กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน. สายธารนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์, 2551.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. "หน่วยที่ 5 ปรัชญาการเมืองสมัยใหม่." ใน เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญาการเมือง หน่วยที่ 1-7, หน้า 201-242. พิมพ์ครั้งที่ 13. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2540.

บาร์ตส์, โรล็องด์. มายาคติ. แปลโดย วรรณพิมล อังคศิริสรรพ. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2544.

นพพร ประชากุล. ยอกอักษร ย้อนความคิด เล่ม 1. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อ่าน, 2552 ก.

_____. ยอกอักษร ย้อนความคิด เล่ม 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อ่าน, 2552 ข.

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. ชุมนุมพระนิพนธ์ ชุดวิทยาวรรณกรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เสริมวิทย์บรรณาคาร, 2518.

มติชนออนไลน์. 2 มิถุนายน 2554. "เผยยอดประชากรคนเล่น 'เฟซบุ๊ค' จะพุ่งเป็น 'พันล้านคน' ก่อนปีหน้า ไทย 'ร้อนแรง' ติดอันดับ 18." <http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid = 1307003897&grpid=01&catid=&subcatid=> 2 มิถุนายน 2554.

มาคิอาเวลลี, นิโคโล. เจ้าผู้ปกครอง. พิมพ์ครั้งที่สอง. แปลโดย สมบัติ จันทรวงศ์. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2542.

เมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระ. ปรัชญากรีก : บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศยาม, 2537.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2542. < http://rirs3.royin.go.th/new-search/word-search-all-x.asp >

_____. พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (แก้ไขเพิ่มเติม). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2540.

_____. ศัพท์บัญญัติราชบัณฑิตยสถาน. n.d. <http://rirs3.royin.go.th/coinages/webcoinage.php> 2011.

สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต. แนวความคิดฮาบิทัสของปิแอร์ บูร์ดิเยอ กับทฤษฎีทางมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2553.

สุภางค์ จันทวานิช. ทฤษฎีสังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553.

วินัย ผลเจริญ. "แนวคิดหลังอาณานิคมนิยม : บทสำรวจทางทฤษฎี และการประยุกต์ใช้เพื่อศึกษาสังคมและการเมืองไทย (Postcolonialism : A Theoretical Survey and An Application to Study Thai Society and Politics)." 2552. (งานวิจัยที่เสนอต่อวิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีงบประมาณ 2552)

เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา. "Structuration Theory, Structuration/ทฤษฎีการก่อตัวของโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม." ใน คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย เล่ม 1, หน้า 381-382. พิมพ์ครั้งที่ 2. บรรณาธิการโดย เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา สิริพรรณ นกสวน และ ม.ร.ว. พฤทธิสาณ ชุมพล. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

Abrahamson, Mark. "Functional, Conflict and Neofunctional Theories." In Handbook of Social Theory, pp. 141-151. Edited by George Ritzer and Barry Smart. London : Sage Publications, 2003.

Adams, Ian and R.W. Dyson. Fifty Major Political Thinkers. Second Edition. London and New York : Routledge, 2007.

Adorno, Theodor. "The Culture Industry." In Scott Appelrouth and Lauara Desfor Edles. Sociological Theory in the Contemporary Era, pp. 103-107. Thousands Oaks : Pine Forge Press, 2007.

Agnes, Micheal, Editor in Chief. Webster New World College Dictionary. Cleveland, Ohio : Wiley Publishing, Inc., 2004.

Allen, Graham. Roland Barthes. London and New York : Routledge, 2003.

"Anthony Giddens." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Anthony_Giddens,_Baron_Giddens> May 28, 2011.

Antonio, Robert J. "Karl Marx." In The Blackwell Companion to Major Classical Social Theorists, pp. 93-131. Edited by George Ritzer. Malden : Blackwell Publishing, 2003.

Appelrouth, Scott and Lauara Desfor Edles. Sociological Theory in the Contemporary Era. Thousands Oaks : Pine Forge Press, 2007.

Ashcroft, Bill and Pal Ahluwalia. Edward Said. London and New York : Routledge, 2001.

Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths, and Helen Tiffin. Postcolonial-Studies : The Key Concepts. Second Edition. London and New York : Routledge, 2007.

Avineri, Shlomo The Social and Political Thought of Karl Marx. Cambridge : Cambridge University Press, 1968.

Baert, Patrick. "Jurgen Habermas." In Fifty Key Sociologists : The Contemporary Theorists, pp. 126-131. Edited by John Scott. London and New York : Routledge, 2007.

Baert, Patrick and Fernando Domínguez Rubio. "Philosophy of the Social Sciences." In The New Blackwell Companion to Social Theory, pp. 60-80. Edited by Bryan S. Turner. Malden : Wiley-Blackwell, 2009.

Bandyopadhyay, Saghamitra. "Karl Marx." In Great Thinkers A-Z., pp. 156-158. Edited by Julian Baggini and Jeremy Strangroom. London and New York : Continuum, 2004.

Barbalet, Jack. "Pragmatism and Symbolic Interactionism." In The New Blackwell Companion to Social Theory, pp. 199-217. Edited by Bryan S. Turner. Malden : Wiley-Blackwell, 2009.

Baudrillard, Jean. Jean Baudrillard: Selected Writings. Edited by Mark Poster. Stanford, California : Stanford University Press, 1988.

Bauman, Sygmunt. Modernity and the Holocaust. New York : Cornell University Press, 1989.

Beaud, Michel and Gilles Dostaler. Economic Thought Since Keynes : A History and Dictionary of Major Economists. Translated from French by Valérie Cauchemez with the participation of Eric Litwack. Routledge : London and New York, 1997.

Beck, Ulrich. "Living in the world risk society." Economy and Society 35/3 (August 2006) : 329-345.

Bellah, Robert N. "The Ritual Roots of Society and Culture." In Handbook of the Sociology of Religion, pp. 31-44. Edited by Michele Dillon. Cambridge : Cambridge University Press, 2003.

Berger, Peter and Thomas Luckmann. "The Social Construction of Reality." In Scott Appelrouth and Lauara Desfor Edles. Sociological Theory in the Contemporary Era, pp. 283-294. Thousands Oaks : Pine Forge Press, 2007.

Berlin, Isaiah. "Introduction." In John Stuart Mill. On Liberty and Utilitarianism, pp. vii-xxxix. London : David Campbell Publishers Ltd., 1992.

Bhabha, Homi K. The Location of Culture. London and New York : Routledge, 1994.

Bird, Colin. An Introduction to Political Philosophy. Cambridge : Cambridge University Press, 2006.

Blackburn, Robin. "Karl Marx." In Fifty Key Sociologists : The Formative Theorists, pp. 99-109. Edited by John Scott. London and New York : Routledge, 2007.

Blumer, Herbert. "The Methodological Position of Symbolic Interactionism." In Scott Appelrouth and Lauara Desfor Edles. Sociological Theory in the Contemporary Era, pp. 166-177. Thousands Oaks : Pine Forge Press, 2007.

Boucher, David. "Rousseau." In Political Thinkers From Socrates to the Present, pp. 235-252. Edited by David Boucher and Paul Kelly. Oxford : Oxford University Press, 2003.

Brown, Richard Harvey and Douglas Goodman. "Jurgen Habermas' Theory of Communicative Action : An Incomplete Project." In Handbook of Social Theory, pp. 201-216. Edited by George Ritzer and Barry Smart. London : Sage Publications, 2003.

Bryan, Christopher G. A. and David Jary. "Anthony Giddens." In The Blackwell Companion to Major Contemporary Social Theorists, pp. 247-273. Edited by George Ritzer. Malden : Blackwell Publishing, 2003.

Calhoun, Craig. "Pierre Bourdieu." In The Blackwell Companion to Major Contemporary Social Theorists, pp. 274-309. Edited by George Ritzer. Malden : Blackwell Publishing, 2003.

Calhoun, Craig and Joseph Karaganis. "Critical Theory." In Handbook of Social Theory, pp. 179-200. Edited by George Ritzer and Barry Smart. London : Sage Publications, 2003.

Carhart, Michael C. "Enlightenment." In New Dictionary of the History of Ideas Vol. 2, pp. 673-676. Editor in Chief by Maryanne Cline Horowitz. Farmington Hills : Thomson Gale., 2005.

Carrabine, Eamonn. "Roland Barthes." In Fifty Key Sociologists : The Contemporary Theorists, pp. 7-14. Edited by John Scott. London and New York : Routledge, 2007 A.

_____. "Theodore Adorno." In Fifty Key Sociologists : The Formative Theorists, pp. 8-14. Edited by John Scott. London and New York : Routledge, 2007 B.

Cave, Peter. "Niccolò Machiavelli." In Great Thinkers A-Z., pp. 151-153. Edited by Julian Baggini and Jeremy Strangroom. London and New York : Continuum, 2004.

Chalcraft, David. "Max Weber." In Fifty Key Sociologists : The Formative Theorists, pp. 203-209. Edited by John Scott. London and New York : Routledge, 2007.

Chambers, Simone. "The Politics of Critical Theory." In The Cambridge Companion to Critical Theory, pp. 219-247. Edited by Fred Rush. Cambridge : Cambridge University Press, 2004.

"Charles Fourier." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Fourier> December 20, 2012.

"Charles Sanders Peirce." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Sanders_Peirce> May 2, 2012.

Chavert, John. "Liberalism." In New Dictionary of the History of Ideas Vol. 3, pp. 1262-1268. Editor in Chief by Maryanne Cline Horowitz. Farmington Hills : Thomson Gale., 2005.

Christman, John. Social and Political Philosophy : A Contemporary Introduction. London and New York, 2002.

Craig, Edward. Philosophy : A Very Short Introduction. Oxford : Oxford University Press, 2002.

Cohen, H. Floris. "Scientific Revolution." In New Dictionary of the History of Ideas Vol. 5, pp. 2191-2194. Editor in Chief by Maryanne Cline Horowitz. Farmington Hills : Thomson Gale., 2005.

Colier, Terri. "Jean-Jacques Rousseau." In Great Thinkers A-Z., pp. 203-205. Edited by Julian Baggini and Jeremy Strangroom. London and New York : Continuum, 2004.

Collinson, Diané and Kathryn Plant. Fifty Major Philosophers. Second Edition. London and New York : Routledge, 2006.

Comte, Auguste. The Positive Philosophy of August Comte, vol 1. Translated by Harriet Martineau. Kichener : Batoche Books, 2000.

Danaher, Geoff, Tony Schirato, and Jen Webb. Understanding Foucault. London : Sage Publications, 2000.

"David Harvey." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/David_Harvey_(geographer)> October 24, 2011.

Delanty, Gerard. "The Foundations of Social Theory." In The New Blackwell Companion to the Social Theory, pp. 19-37. Edited by Bryan S. Turner. Malden : Wiley-Blackwell, 2009.

Deegan, Mary Jo. "George Herbert Mead." In Fifty Key Sociologists : The Formative Theorists, pp. 113-117. Edited by John Scott. London and New York : Routledge, 2007.

Delacampagne, Christian. A History of Philosophy in the Twentieth Century. Translated by M.B. DeBevoise. Baltimore and London : The Johns Hopkins University Press, 1999.

Derrida, Jacques. Of Grammatology. Translated by Gayatri Chakravorty Spivak. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997.

_____. Writing and Difference. Translated by Alan Bass. London: Routledge, 2006.

"Desiderius Erasmas." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Desiderius_Erasmus> May 1, 2011.

Dirlik, Arif. "The Postcolonial Aura : Third World Criticism in the Age of Global Capitalism." In Postcolonialism : Critical Concept in Literary and Cultural Studies vol. I, pp. 207-236. Edited by Diana Brydon. London and New York : Routledge, 2000.

Donner, Wendy and Richard Fumerton. Mill. Malden : Wiley-Blackwell, 2009.

Durkheim, Emile. The Elementary Forms of the Religious Life. Translated by Joseph Ward Swain. New York : George Alien & Unwin Ltd, 1976.

Edgar, Andrew and Peter Sedgwick. Cultural Theory : The Key Thinkers. London and New York : Routhledge, 2002.

Esenwein, George. "Socialism." In New Dictionary of the History of Ideas Vol. 5, pp. 2227-2235. Editor in Chief by Maryanne Cline Horowitz. Farmington Hills : Thomson Gale., 2005.

"Facebook." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Facebook> May 6, 2011.

Farrelly, Colin. Contemporary Political Theory : A Reader. London : Sage Publications, 2004.

"Ferdinand de Saussure." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_de_Saussure> April 27, 2012.

Finlayson, James Gordon. "Jurgen Habermas." In Great Thinkers A-Z., pp. 108-110. Edited by Julian Baggini and Jeremy Strangroom. London and New York : Continuum, 2004.

Foucault, Michel. Discipline and Punish. New York : Vintage Books, 1977.

_____. The Order of Things An Archaeology of the Human Sciences. New York : Vintage Books, 1994.

"Francis Bacon." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Francis_Bacon> April 12, 2011.

"Frankfurt School." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Frankfurt_School> May 25, 2011.

Friedman, Milton. Capitalism and Freedom. 40th Anniversary Edition. Chicago and London: The Chicago University Press, 2002.

"Friedrich Hayek." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Hayek> November 1, 2012.

Furlong, Jack. "Theodor Adorno." In Great Thinkers A-Z., pp. 19-24. Edited by Julian Baggini and Jeremy Strangroom. London and New York : Continuum, 2004.

Garfinkel, Harold. Studies in Ethnomethodology. Englewood Cliffs, New Jersy : Prentice Hall, 1967.

Gauba, O.P. An Introduction to Political Theory. Fourth Edition. New Delhi : Macmillan, 2003.

"George Ritzer." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/George_Ritzer> October 23, 2011.

Geyh, Paula E. "Postmodernism." In New Dictionary of the History of Ideas Volume 5, pp. 1867-1870. Editor in Chief by Maryanne Cline Horowitz. Farmington Hills : Thomson Gale., 2005.

Giddens, Anthony. Sociology. Sixth Edition. Cambridge : Polity, 2009.

_____. The Consequences of Modernity. Stanford, California : Stanford University Press, 1990.

_____. "The Constitution of Society." In Scott Appelrouth and Lauara Desfor Edles. Sociological Theory in the Contemporary Era, pp. 533-544. Thousands Oaks : Pine Forge Press, 2007.

Gikandi, Simon. "Poststructuralism and Postcolonial Discourse." In The Cambridge Companion to Postcolonial Literary Studies, pp. 97-119. Edited by Neil Lazarus. Cambridge : Cambridge University Press, 2004.

Goffman, Erving. "The Presentation of Self in Everyday Life." In Scott Appelrouth and Lauara Desfor Edles. Sociological Theory in the Contemporary Era, pp. 192-206. Thousands Oaks : Pine Forge Press, 2007.

Gray, Alexander. The Socialist Tradition Moses to Lenin. London : Auburn : Ludwig von Mises Institute, 2010.

Haralambos, Michael and Martin Holborn. Sociology : Themes and Perspectives. Sixth Edition. London : Collins, 2004.

"Harold Garfinkel." n.d. < http://en.wikipedia.org/wiki/Harold_Garfinkel> May 15, 2011.

Hartley, John. Communication, Cultural and Media Studies. Third Edition. London and New York : Routledge, 2002.

Hayek, F. A. The Road to Serfdom. London : Routledge, 1993.

"Herbert Blumer." n.d. < http://en.wikipedia.org/wiki/Herbert_Blumer> May 13, 2011.

Heywood, Andrew. Political Ideologies. Second Edition. Basingstoke : Macmillan Press Ltd.,

_____. Political Theory : An Introduction. Third Edition. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2004.

_____. Politics. Second Edition. London : Palgrave Macmillan, 2002.

Hobbes, Thomas. "The Natural Condition of Mankind." In The Political Theory Reader, pp. 131-133. Edited by Paul Schumaker. Malden : Blackwell Publishing Ltd., 2010.

Hoffman, John. A Glossary of Political Theory. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2007.

Hoffman, John and Paul Graham. Introduction to Political Theory. Harlow : Pearson Longman, 2006.

Holmes, Leslie. Communist : A Very Short Introduction. Oxford : Oxford University Press, 2009.

Holmwood, John. "Contemporary Sociological Theory: Post-Parsonian Developments." In The New Blackwell Companion to Social Theory, pp. 38-59. Edited by Bryan S. Turner. Malden : Wiley-Blackwell, 2009.

Holton, Robert J. "Talcott Parsons: Conservative Apologist or Irreplaceable Icon?." In Handbook of Social Theory, pp. 152-162. Edited by George Ritzer and Barry Smart. London : Sage Publications, 2003.

Horkheimer, Max. "Eclipes of Reason." In Scott Appelrouth and Lauara Desfor Edles. Sociological Theory in the Contemporary Era, pp. 95-102. Thousands Oaks : Pine Forge Press, 2007.

Horowitz, Maryanne Cline. "Renaissance." In New Dictionary of the History of Ideas Vol. 6, pp. 2087-2090. Editor in Chief by Maryanne Cline Horowitz. Farmington Hills : Thomson Gale., 2005.

Howarth, David. "Ferdinand de Saussure." In Fifty Key Sociologists : The Formative Theorists, pp. 208-211. Edited by John Scott. London and New York : Routledge, 2007.

Huddart, David. Homi Bhabha. London and New York : Routledge, 2006.

"Jean Baudrillard." n.d. < http://en.wikipedia.org/wiki/Jean_Baudrillard> June 15, 2012.

"Jean-François Lyotard." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Lyotard> June 14, 2012.

"John Calvin." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/John_Calvin> April 4, 2011.

"John Maynard Keynes." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/John_Maynard_Keynes> October 28, 2012.

"John Rawls." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/John_Rawls> October 29, 2012.

Jones, Robert Alun. "Emile Durkheim." In The Blackwell Companion to Major Classical Social Theorists, pp. 193-238. Edited by George Ritzer. Malden : Blackwell : 2003.

"Jurgen Habermas." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Jurgen_Habermas> May 21, 2011.

Kalberg, Stephen. "Max Weber." In ." In The Blackwell Companion to Major Classical Social Theorists, pp. 132-192. Edited by George Ritzer. Malden : Blackwell : 2003.

Kawade, Yoshie. "Montesquieu." In Political Thinkers From Socrates to the Present, pp. 217-234. Edited by David Boucher and Paul Kelly. Oxford : Oxford University Press, 2003.

Kellner, Douglas. "Herbert Marcuse." In Fifty Key Sociologists : The Formative Theorists, pp. 86-91. Edited by John Scott. London and New York : Routledge, 2007.

Kemple, Thomas M. "Founders, Classics, and Canons in the Formation of Social Theory." In Handbook of Contemporary European Social Theory, pp. 3-13. Edited by Gerard Delanty Routledge : London and New York, 2006.

Kennedy, Valerie. Edward Said : A Critical Introduction. Cambridge : Polity, 2000.

Kingdon, Robert M. "Reformation." In New Dictionary of the History of Ideas Vol. 5, pp. 2029-2031. Editor in Chief by Maryanne Cline Horowitz. Farmington Hills : Thomson Gale., 2005.

Lacey, A. R. Robert Nozick. Chesham : Acumen Publishing Limited, 2001.

Lamp, Peter and James C. Docherty. Historical Dictionary of Socialism. Second Edition. Lanham : The Scarecrow Press, Inc., 2006.

Launay, Robert. "Structuralism and Poststructuralism : Anthropology." In New Dictionary of the History of Ideas Volume 5, pp. 2265-2267. Editor in Chief by Maryanne Cline Horowitz. Farmington Hills : Thomson Gale., 2005.

Layder, Derek. Understanding Social Theory. Second Edition. London : Sage Publications, 2006.

Lechte, John. Fifty Key Contemporary Thinker : From Structuralism to Post-Humanism. Second Edition. London and New York : Routhledge, 2008.

Ley, David. "Postmodernism." In The Dictionary of Human Geography, pp. 620-622. Fourth Edition. Edited by R.J. Johnston, Derek Gregory, Geraldine Pratt, and Michael Watts. Oxford : Blackwell Publisher Ltd., 2000.

Lidz, Victor. "Talcott Parsons." In The Blackwell Companion to Major Classical Social Theorists, pp. 376-419. Edited by George Ritzer. Malden : Blackwell Publishing, 2003.

Locke, John. "The Second Treatise of Government." In The Political Theory Reader, pp. 31-37. Edited by Paul Schumaker. Malden : Blackwell Publishing Ltd., 2010.

_____. Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration. Edited by Ian Shapiro. New Haven : Yale University Press, 2003.

Loomba, Ania. Colonialism/Postcolonialism. London : Routledge, 1998.

Loya, Steven. "Anthony Giddens." In Fifty Key Sociologists : The Contemporary Theorists, pp. 101-109. Edited by John Scott. London and New York : Routledge, 2007.

Luckmann, Thomas. "Alfred Schutz." In Fifty Key Sociologists : The Formative Theorists, pp. 146-151. Edited by John Scott. London and New York : Routledge, 2007.

Lyotard, Jean-François. The Postmodern Condition : A Report on Knowledge. Translated by Geoff Bennington and Brian Massumi. Minneapolis :University of Minnesota Press, 1984.

Marcuse, Herbert. "One-Dimensional Man." In Scott Appelrouth and Lauara Desfor Edles. Sociological Theory in the Contemporary Era, pp. 109-116. Thousands Oaks : Pine Forge Press, 2007.

"Martin Luther." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Martin_Luther> April 1, 2011.

Marx, Karl and Friedrich Engels. "The Communist Manifesto." In The Political Theory Reader, pp. 40-47. Edited by Paul Schumaker. Malden : Blackwell Publishing Ltd., 2010.

_____. The Communist Manifesto. London : Pluto Press, 2008.

_____. The German ideology : Including Theses on Feuerbach and Introduction to The Critique of Political Economy. New York : Prometheus Books, 1998.

"Max Horkheimer." n.d. < http://en.wikipedia.org/wiki/Max_Horkheimer> May 17, 2011.

Merton, Robert K. "Manifest and Latent Functions." In Scott Appelrouth and Lauara Desfor Edles. Sociological Theory in the Contemporary Era, pp. 62-68. Thousands Oaks : Pine Forge Press, 2007.

"Michel Foucault." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Michel_Foucault> June 15, 2012.

Mill, John Stuart. "On Liberty." In J. S. Mill On Liberty in Focus. Edited by John Gray and G. W. Smith. London : Routledge, 1991.

"Milton Friedman." n.d. < http://en.wikipedia.org/wiki/Milton_Friedman> November 3, 2012.

Morton, Stephen. Gayatri Chakrvorty Spivak. London and New York : Routledge, 2003.

Nisbet, Robert. "Introduction." In Emile Durkheim. The Elementary Forms of the Religious Life, pp. xv. Translated by Joseph Ward Swain. New York : George Alien & Unwin Ltd., 1976.

Newman, Michael. Socialism : A Very Short Introduction. Oxford : Oxford University Press, 2005.

Nozick, Robert. Anarchy, State, and Utopia. New York : Basic Books, Inc., 1974.

Outhwaite, William. "Jurgen Habermas." In The Blackwell Companion to Major Contemporary Social Social Theorists, pp. 228-246. Edited by George Ritzer. Malden : Blackwell : 2003.

Pickering, Mary. "Auguste Comte." In Fifty Key Sociologists: The Formative Theorists, pp. 21-26. Edited by John Scott. London and New York : Routledge, 2007.

"Pierre Bourdieu." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Pierre_Bourdieu> June 4, 2011.

Poster, Mark. "Introduction." In Jean Baudrillard. Jean Baudrillard: Selected Writings, pp. 1-9. Edited by Mark Poster. Stanford, California : Stanford University Press, 1988.

Pratt, Geraldine. "Post-structuralism." In The Dictionary of Human Geography, pp. 625-627. Fourth Edition. Edited by R.J. Johnston, Derek Gregory, Geraldine Pratt, and Michael Watts. Oxford : Blackwell Publisher Ltd., 2000.

Pressman, Steven. Fifty Major Economists. Second Edition. London and New York : Routledge, 2006.

Quayson, Ato. Postcolonialism : Theory, Practice or Process. Cambridge : Polity Press, 2000.

Rabil Jr., Albert. "Humanism : Rnaissance." In New Dictionary of the History of Ideas Vol. 3, pp. 1029-1033. Editor in Chief by Maryanne Cline Horowitz. Farmington Hills : Thomson Gale., 2005.

"Ralf Dahrendorf." n.d. < http://en.wikipedia.org/wiki/Ralf_Dahrendorf > May 10, 2011.

Ralws, Anne. "Harold Garfinkel." In The Blackwell Companion to Major Contemporary Social Theorists, pp. 122-153. Edited by George Ritzer. Malden : Blackwell : 2003.

Ralws, John. "Justice as Fairness." In Introduction to Contemporary Political Theory : A Reader, pp. 13-21. Edited by Colin Farrelly. London : Sage Publications, 2004.

Raphael, D. D. "Introduction." In Adam Smith. The Wealth of Nations, pp. xii-xxxi. London : David Campbell Publishers Ltd., 1991.

"Richard Rorty." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Rorty> June 15, 2012.

Ritzer, George. Contemporary Sociological Theory and Its Classical Roots : The Basics. Boston : McGraw Hill, 2007.

_____. Sociological Theory. Eighth Edition. Boston : McGraw Hill, 2011.

Ritzer, George and Douglas J. Goodman. Modern Sociological Theory. Sixth Edition. Boston : McGraw Hill, 2004.

Ritzer, George and Douglas J. Goodman and Wendy Wiedenhoft. "Theories of Consumption." In Handbook of Social Theory, pp. 410-427. Edited by George Ritzer and Barry Smart. London : Sage Publications, 2003.

"Roland Barthes." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Roland_Barthes> April 27, 2012.

Rosen, Michael. "Benjamin, Adorno, and the Decline of the Aura." In The Cambridge Companion to Critical Theory, pp. 40-56. Edited by Fred Rush. Cambridge : Cambridge University Press, 2004.

Rousseau, Jean-Jacques. "On the General Will." In The Political Theory Reader, pp. 111-115. Edited by Paul Schumaker. Malden : Blackwell Publishing Ltd., 2010.

_____. The Social Contract. n.d. <http://www.constitution.org/jjr/socon_01.htm#001> April 17, 2011.

Rush, Fred. "Conceptual Foundations of Early Critical Theory." In The Cambridge Companion to Critical Theory, pp. 6-39. Edited by Fred Rush. Cambridge : Cambridge University Press, 2004.

Russell, Bertrand. A History of Western Philosophy. New York : Simon and Schuster, 1945.

Ryan, Alan. "Liberalism." In Blackwell Companion to Contemporary Political Philosophy. Second Edition. Edited by Robert E. Goodin and Philip Petitt. Malden : Blackwell Publishing Ltd., 2007.

Ryan, Michael. "Structuralism and Poststructuralism : Overview." In New Dictionary of the History of Ideas Vol. 5, pp. 2260-2264. Editor in Chief by Maryanne Cline Horowitz. Farmington Hills : Thomson Gale., 2005.

Said, W. Edward. "Afterword." In Orientalism. London : Penguin Books, 1995.

_____. Culture and Imperialism. New York : Alfred A. Knopf, Inc., 1993.

_____. Orientalism. London and Henley : Routledge & Kagan Paul, 1978.

_____. The World, the Text, and the Critic. Cambridge : Harvard University Press, 1983.

Sargent, Lyman Tower. Contemporary Political Ideologies : A Comparative Analysis. Fourteenth Edition. Belmont. Wadsworth, 2009.

_____. "Utopia." In New Dictionary of the History of Ideas Vol. 6, pp. 2403-2409. Editor in Chief by Maryanne Cline Horowitz. Farmington Hills : Thomson Gale., 2005.

Scarre, Geoffrey. "Mill." In A Companion to the Philosophers, pp. 404-407. Edited by Robert L. Arrington. Malden : Blackwell Publishers, 2001.

Schumaker, Paul. "Preface." In The Political Theory Reader, pp. ix-xii. Edited by Paul Schumaker. Malden : Blackwell Publishing Ltd., 2010.

Schumpeter, Joseph A. Ten Great Economists From Marx to Keynes. London : Routledge, 1997.

Sciortino, Giuseppe. "Functionalism and Social Systems Theory." In The New Blackwell Companion to Social Theory, pp. 106-123. Edited by Bryan S Turner. Malden : Wiley-Blackwell, 2009.

Scott, John. "Talcott Parsons." In Fifty Key Sociologists : The Contemporary Theorists, pp. 187-193. Edited by John Scott. London and New York : Routledge, 2007.

Scott, Susie. "Erving Goffman." In Fifty Key Sociologists : The Contemporary Theorists, pp. 113-119. Edited by John Scott. London and New York : Routledge, 2007.

Sharrock, Wes. "Harold Garfinkel." In Fifty Key Sociologists : The Contemporary Theorists, pp. 88-92. Edited by John Scott. London and New York : Routledge, 2007

Shilling, Chris. "The Embodied Foundations of Social Theory." In Handbook of Social Theory, pp. 439-457. Edited by George Ritzer and Barry Smart. London : Sage Publications, 2003.

Silverman, Hugh J. "French Structuralism and After : De Saussure, Lévi-Strauss, Barthes, Lacan, Foucault." In Routledge History of Philosophy Volume IX : Continental Philosophy in the 20th Century, pp. 322-336. Edited by Richard Kearney. London and New York : Routledge, 2005.

Singer, Peter. Marx : A Very Short Introduction. Oxford : Oxford University Press, 2000.

Skousen, Mark. The Big Three in Economics : Adam Smith, Karl Marx, and John Maynard Keynes New York : M.E. Sharpe, Inc., 2007.

Smith, Adam. An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations. Edited by Jonathan B. Wight. Petersfield : Harriman House Ltd., 2007.

_____. The Wealth of Nations. London : David and Cambell Publishers Ltd., 1991.

Smith, Dennis. "Zygmunt Bauman." In In Fifty Key Sociologists : The Contemporary Theorists, pp. 18-24. Edited by John Scott. London and New York : Routledge, 2007.

Smith, Paul. Moral and Political Philosophy : Key Issues, Concepts and Theories. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2008.

Solomon, Robert C. “Philosophy : Historical Overview and Recent Developments.” In New Dictionary of the History of Ideas Vol. 4, pp. 1775-1778. Editor in Chief by Maryanne Cline Horowitz. Farmington Hills : Thomson Gale., 2005.

Spivak, Gayatri Chakravorty. “Can the Subaltern Speak?.” In Postcolonialism : Critical Concept in Literary and Cultural Studies vol. IV, pp. 1427-1477. Edited by Diana Brydon. London and New York : Routledge, 2000 A.

_____. “Postcolonial Theory and Literature.” In New Dictionary of the History of Ideas Volume 5, pp. 1859-1867. Editor in Chief by Maryanne Cline Horowitz. Farmington Hills : Thomson Gale., 2005.

_____. “Poststructuralism, Maginality, Postcoloniality and Value.” In Postcolonialism : Critical Concept in Literary and Cultural Studies vol. I, pp. 57-83. Edited by Diana Brydon. London and New York : Routledge, 2000 B.

Steger, Manfred B. The Quest for Evolutionary Socialism : Eduard Bernstein and Social Democracy. Cambridge : Cambridge University Press, 1997.

Steger, Manfred B. and Ravi K. Roy. Neoliberalism : A Very Short Introduction. Oxford : Oxford University Press, 2010.

Stehr, Nico. “Modern Societies as Knowledge Societies.” In Handbook of Social Theory, pp. 494-508. Edited by George Ritzer and Barry Smart. London : Sage Publications, 2003.

Stern, David G. “The Practical Turn.” In The Blackwell Guide to the Philosophy of the Social Sciences, pp. 185-206. Edited by Stephen P. Turner and Paul A. Roth. Blackwell : Malden, 2003.

Stones, Rob. Structuration Theory. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2005.

_____. “Theories of Social Action.” In The New Blackwell Companion to Social Theory, pp. 83-105. Edited by Bryan S Turner. Malden : Wiley-Blackwell, 2009.

Strauss, Leo. “What is Political Philosophy.” In The Political Theory Reader, pp. 5-8. Edited by Paul Schumaker. Malden : Blackwell Publishing Ltd., 2010.

Swartz, David. “Pierre Bourdieu.” In Fifty Key Sociologists : The Contemporary Theorists, pp. 39-47. Edited by John Scott. London and New York : Routledge, 2007.

Sztompka, Piotr. “Robert K. Merton.” In The Blackwell Companion to Major Contemporary Social Social Theorists, pp. 12-33. Edited by George Ritzer. Malden : Blackwell : 2003.

_____. "Robert Merton." In Fifty Key Sociologists : The Contemporary Theorists, pp. 169-175. Edited by John Scott. London and New York : Routledge, 2007.

Taylor, Roger. "Walter Benjamin." In Great Thinkers A-Z., pp. 40-43. Edited by Julian Baggini and Jeremy Strangroom. London and New York : Continuum, 2004.

"Theory." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Theory> April 1, 2011.

"Thomas Hill Green." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Hill_Green> October 23, 2012.

"Thomas Luckmann." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Luckmann > May 14, 2011.

Turner, Bryan S. (Editor). The New Blackwell Companion to Social Theory. Malden : Wiley-Blackwell, 2009.

Turner, Jonathan H. "The Origins of Positivism: The Contributions of Auguste Comte and Herbert Spencer." In Handbook of Social Theory, pp. 30-42. Edited by George Ritzer and Barry Smart. London : Sage Publications, 2003.

Turner, Rachel S. Neoliberal Ideology : History, Concepts and Policies. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2008.

"Ulrich Beck." n.d. <http://en.wikipedia.org/wiki/Ulrich_Beck> October 23, 2011.

Vandenberghe, Frederic. "The Age of epigones : Post-Bourdieusian Social Theory in France." In Handbook of Contemporary European Social Theory, pp. 69-81. Edited by Gerard Delanty. Routhledge : London and New York, 2003.

Voorhoeve, Alex. "Desiderius Erasmus." In Great Thinkers A-Z., pp. 91-93. Edited by Julian Baggini and Jeremy Strangroom. London and New York : Continuum, 2004.

Vincent, Andrew. Modern Political Ideologies. Third Edition. Malden : Wiley-Blackwell, 2010.

Wagner, Peter. "Social theory and political philosophy." In Handbook of Contemporary European Social Theory, pp. 25-36. Edited by Gerard Delanty. London and New York : Routledge, 2006.

Walker, David and Daniel Gray. Historical Dictionary of Marxism. Second Edition. Lanham : The Scarecrow Press, Inc., 2007.

Walmsley, Jonathan. "John Locke." In Great Thinkers A-Z., pp. 149-151. Edited by Julian Baggini and Jeremy Strangroom. London and New York : Continuum, 2004.

"Walter Benjamin." n.d. < http://en.wikipedia.org/wiki/Walter_Benjamin > May 21, 2011.

Whimster, Sam. "Max Weber: Work and Interpretation." In Handbook of Social Theory, pp. 54-65. Edited by George Ritzer and Barry Smart. London : Sage Publications, 2003.

Whitebook, Joel. "The Marriage of Marx and Freud : Critical Theory and Psychoanalysis." In The Cambridge Companion to Critical Theory, pp. 74-102. Edited by Fred Rush. Cambridge : Cambridge University Press, 2004.

Wight, Jonathan B. "Introduction." In Adam Smith. An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations. Edited by Jonathan B. Wight. Petersfield : Harriman House Ltd., 2007.

Wilkinson, Iain. "Ulrich Beck." In Fifty Key Sociologists : The Contemporary Theorists, pp. 28-31. Edited by John Scott. London and New York : Routledge, 2007.

Young, Robert. "White Mythologies." In Postcolonialism : Critical Concept in Literary and Cultural Studies vol. II, pp. 748-773. Edited by Diana Brydon. London and New York : Routledge, 2000.

"Zygmunt Bauman." n.d. < http://en.wikipedia.org/wiki/Zygmunt_Bauman> October 23, 2011.

วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
College of Politics And Governance Mahasarakham University